

Universitat de Lleida

«Pro crisis argenti». La plata al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença en època del comte Pere (1342-1358): regulació, gestió i rendiment de les mines de Falset

Albert Martínez i Elcacho

Dipòsit Legal: L.1697-2014
<http://hdl.handle.net/10803/284994>

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi doctoral i la seva utilització ha de respectar els drets de la persona autora. Pot ser utilitzada per a consulta o estudi personal, així com en activitats o materials d'investigació i docència en els termes establerts a l'art. 32 del Text Refós de la Llei de Propietat Intel·lectual (RDL 1/1996). Per altres utilitzacions es requereix l'autorització prèvia i expressa de la persona autora. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona autora i el títol de la tesi doctoral. No s'autoritza la seva reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre ni la seva comunicació pública des d'un lloc aliè al servei TDX. Tampoc s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de la tesi com als seus resums i índexs.

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis doctoral y su utilización debe respetar los derechos de la persona autora. Puede ser utilizada para consulta o estudio personal, así como en actividades o materiales de investigación y docencia en los términos establecidos en el art. 32 del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual (RDL 1/1996). Para otros usos se requiere la autorización previa y expresa de la persona autora. En cualquier caso, en la utilización de sus contenidos se deberá indicar de forma clara el nombre y apellidos de la persona autora y el título de la tesis doctoral. No se autoriza su reproducción u otras formas de explotación efectuadas con fines lucrativos ni su comunicación pública desde un sitio ajeno al servicio TDR. Tampoco se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al contenido de la tesis como a sus resúmenes e índices.

WARNING. Access to the contents of this doctoral thesis and its use must respect the rights of the author. It can be used for reference or private study, as well as research and learning activities or materials in the terms established by the 32nd article of the Spanish Consolidated Copyright Act (RDL 1/1996). Express and previous authorization of the author is required for any other uses. In any case, when using its content, full name of the author and title of the thesis must be clearly indicated. Reproduction or other forms of for profit use or public communication from outside TDX service is not allowed. Presentation of its content in a window or frame external to TDX (framing) is not authorized either. These rights affect both the content of the thesis and its abstracts and indexes.

«PRO CROSI ARGENTI»

LA PLATA AL COMTAT DE LES MUNTANYES DE PRADES I BARONIA
D'ENTENÇA EN ÈPOCA DEL COMTE PERE (1342-1358):
REGULACIÓ, GESTIÓ I RENDIMENT DE LES MINES DE FALSET

Albert Martínez i Elcacho

VOLUM I

TESI DOCTORAL DIRIGIDA PEL
DR. JORDI BOLÒS I MASCLANS

Universitat de Lleida

2014

Dibuix de portada: Miner medieval, inspirat en una de les imatges dels vitralls del segle XIV de la catedral de Freiburg-im-Breisgau, Alemanya (Albert Martínez i Elcacho, 2011).

Departament d'Història
Facultat de Lletres
Universitat de Lleida

«Pro crosis argenti». La plata al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença en època del comte Pere (1342-1358): regulació, gestió i rendiment de les mines de Falset

Albert Martínez i Elcacho

Director de la tesi: Dr. Jordi Bolòs i Masclans
Catedràtic d'Història Medieval a la Universitat de Lleida

Lleida, 2014

“(…) do era vn condado¹ que valia diez mill florines de rrenta, trocó el infante don Pedro el condado de Anperias² por el que valia veynte mill florines, e se aprouechó tanto delas mineras que auia enel dicho condado, que valia oy mas de treynta mill florines de rrenta sacadas las costas”.

Joan I de Castella (any 1387)³

---

¹ Fa referència al comtat de les Muntanyes de Prades.

² Comtat d'Empúries.

³ Text extret d'una declaració del rei Joan I de Castella a les Corts castellaness de Briviesca (Burgos) del 1387. En què el monarca, com denoten les seves paraules, va manifestar que la diligència de l'infant Pere a posar en explotació les mines que hi havia al comtat de les Muntanyes de Prades va fer-ne pujar les rendes de 10.000 a 30.000 florins. Vegeu: “XXIX. Ordenamiento de peticiones de las Córtes de Briviesca del año 1387” a *Córtes de los antiguos reinos de León y de Castilla. Tomo segundo*, Real Academia de la Historia (Imprenta y Estereotipia de M.Rivadeneira), Madrid, 1863, pàg.397 (núm.49).

Índex general

0. PREÀMBUL	15
El fons de la recerca	17
Agraïments	21
Acrònims i sigles dels arxius consultats	24
Abreviatures	24
1. INTRODUCCIÓ	25
<i>La base bibliogràfica i documental</i>	
2. ESTUDIS CENTRATS EN EL COMTAT DE LES MUNTANYES DE PRADES I BARONIA D'ENTENÇA I EN LA MINERIA A LA ZONA DURANT LA BAIXA EDAT MITJANA. UN ESTAT DE LA QÜESTIÓ	47
2.1. Els estudis sobre el domini comtal	50
2.2. La recerca sobre l'exploració minera medieval	76
3. FONTS I DOCUMENTS D'ARXIU	103
3.1. L'Arxiu Ducal de Medinaceli	105
3.2. Altres arxius	126

El marc territorial

4. EL COMTAT DE LES MUNTANYES DE PRADES I LA BARONIA D'ENTENÇA A L'EDAT MITJANA	131
4.1. De la conquesta de Siurana a la creació del comtat de les Muntanyes de Prades (de l'any 1153 al 1324)	134
4.1.1. El terme del castell de Siurana (segona meitat del segle XII).....	135
4.1.2. Creació, configuració i evolució de les diverses demarcacions territorials que es van acabar integrant a la senyoria comtal de Prades.....	142
4.1.2.1. La Batllia reial de les muntanyes de Prades	144
4.1.2.2. La baronia d'Entença	146
4.1.2.3. La baronia de Cabacés	151
4.1.2.4. El priorat de la Cartoixa d'Escaladei	153
4.1.2.5. El monestir de Bonrepòs	156
4.1.2.6. Alguns territoris que depenien del monestir de Poblet.....	159
4.2. La creació del comtat de les Muntanyes de Prades (any 1324)	162
4.3. La permuta del 1342: l'infant Pere esdevé comte de les Muntanyes de Prades i senyor de la baronia d'Entença	173
4.4. Límits territorials i àmbits jurisdiccionals de la senyoria comtal en època del comte Pere (1342-1358)	179
4.5. L'evolució de la titularitat comtal després del comte Pere	205

Regulació, gestió i rendiment de les mines d'argent

5. ELS INICIS DE L'EXPLOTACIÓ MINERA DE L'ARGENT I LA REGULACIÓ NORMATIVA EN ÈPOCA DEL COMTE PERE	215
5.1. Consideracions prèvies sobre la terminologia de la documentació medieval estudiada	222
5.2. La posada en marxa de la mineria de l'argent per part del comte Pere.....	228
5.3. Les ordinacions que regulaven l'explotació minera de l'argent. L'evolució normativa (1344-1352)	248
5.4. La partició del benefici de l'argent entre el comte i les companyies de miners	279

5.5. Llibertats, franqueses i demanda de miners després de la Pesta Negra.....	314
5.6. L'experiència dels sards al servei de l'explotació minera de l'argent.....	327
6. ELS ÒRGANS DE GESTIÓ, CONTROL I REGISTRE DE L'EXPLOTACIÓ MINERA DE L'ARGENT	355
6.1. La gestió de l'explotació: l'administrador de les "menes" d'argent	359
6.2. L'assaig de les "menes" d'argent: l'assajador	399
6.3. L'obtenció del metall noble: el fonedor i afinador de l'argent	420
6.4. El registre de l'explotació de l'argent: la documentació redactada i compilada pels òrgans d'administració	458
6.5. Falset: nucli central de l'explotació minera de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença	504
7. L'EXTRACCIÓ DELS MINERALS I EL RENDIMENT DE LA PRODUCCIÓ D'ARGENT	529
7.1. Els "crosos" o mines d'argent	532
7.2. Les unitats de pes utilitzades en l'activitat minera i metal·lúrgica	566
7.3. Les espècies minerals explotades: plata nativa, minerals de plata i galena argentífera	590
7.4. El volum de producció d'argent fi (1343-1360)	636
7.5. Ús i destinació de l'argent produït	673
<i>Recapitulació, referències bibliogràfiques i documents</i>	
8. CONCLUSIONS	693
9. BIBLIOGRAFIA	713
10. APÈNDIX DOCUMENTAL	741
Normes de transcripció	743
Documents	751

Annex

ANNEX. FITXES I DESGLOSSAMENT DE LES ENTRADES DEL LLIBRE DE REGISTRE DE LES “MENES” D’ARGENT DEL 1352-1360	945
Presentació	947
Fitxes	956

Índex de figures

FIGURA 1. Mapa de situació	28
FIGURA 2. Principals mines d'argent i estatuts miners a l'Occident medieval (mitjan s.XII–s.XIV)	34
FIGURA 3. Sèries i límits cronològics dels llibres de registre de la cancelleria del comtat de les Muntanyes de Prades, de l'any 1342 al 1414	112
FIGURA 4. Catàleg de la secció “Entença” de l'Arxiu Ducal de Medinaceli	117
FIGURA 5. Catàleg de la secció “Prades” de l'Arxiu Ducal de Medinaceli	118
FIGURA 6. El terme del castell de Siurana l'any 1173 (segons la interpretació que en feren a mitjan segle XIV)	142
FIGURA 7. Dominis o entitats jurídiques que es van integrar a la nova senyoria comtal el 1324	143
FIGURA 8. Límits i terme del monestir de Bonrepòs a Montsant (mapa realitzat l'any 1499).....	157
FIGURA 9. Territori que dominava el comte de les Muntanyes de Prades l'any 1324	169
FIGURA 10. Escut d'armes dels comtes de les Muntanyes de Prades	172
FIGURA 11. La permuta del 1342: l'infant Ramon Berenguer passa a ser comte d'Empúries i el seu germà Pere esdevé el comte de les Muntanyes de Prades	175
FIGURA 12. El comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença cap a mitjan segle XIV	200
FIGURA 13. El poder jurisdiccional que tenia el comte de les Muntanyes de Prades als diversos territoris que integraven la senyoria comtal cap a mitjan segle XIV.....	201
FIGURA 14. Organització senyorial a mitjan segle XIV del territori que, suposadament, havia ocupat el terme castral de Siurana el 1173	203
FIGURA 15. Distribució del poder jurisdiccional al territori que, suposadament, havia ocupat el terme castral de Siurana el 1173 cap a mitjan segle XIV	204
FIGURA 16. Genealogia dels comtes de les Muntanyes de Prades en època medieval	213

FIGURA 17. Llistat dels comtes de les Muntanyes de Prades en època medieval, amb la relació cronològica dels canvis de governant	214
FIGURA 18. L'Albiol i el comtat de les Muntanyes de Prades en època del comte Pere.....	240
FIGURA 19. Les ordinacions per explotar l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença	251
FIGURA 20. Capítol 5 de les ordinacions del 1344	255
FIGURA 21. Les condicions de partició de les “menes” i de l'argent entre el comte i els miners segons les ordinacions de l'infant Pere	287
FIGURA 22. Època de rebut del 4 de juliol del 1349	295
FIGURA 23. Miners treballant a l'interior d'una mina: vitrall de la catedral de Freiburg-im-Breisgau, Alemanya (s.XIV)	310
FIGURA 24. Imatge d'un suposat “piconer o cavador”: vitrall de la catedral de Freiburg-im-Breisgau, Alemanya (s.XIV)	310
FIGURA 25. La Corona catalanoaragonesa a la Mediterrània occidental i central a mitjan segle XIV	329
FIGURA 26. Torre i restes de la muralla medieval (<i>mura pisane</i>) d'Iglesias (s.XIII-XIV) (Iglesias, Sardenya)	330
FIGURA 27. <i>Chiesa di Santa Chiara</i> (s.XIII) a Iglesias, Sardenya	330
FIGURA 28. El viatge dels mestres de “menes” sards, des d'Iglesias (Sardenya) fins a Falset.....	333
FIGURA 29. El <i>Breve di Villa di Chiesa</i> (Archivio Storico Comunale di Iglesias, Sardenya).....	352
FIGURA 30. Organigrama dels òrgans de gestió, control i registre de l'explotació minera de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença	358
FIGURA 31. Administradors de les “menes” d'argent en època del comte Pere	390
FIGURA 32. Relació cronològica dels administradors i assajadors en època del comte Pere (1342-1358)	413
FIGURA 33. <i>Passar</i> o porgar les “menes” en el procés de preparació abans de fondre-les, segons un dibuix de Georgius Agricola (1556)	433
FIGURA 34. Ubicació aproximada de les foneries comtals en època del comte Pere	452
FIGURA 35. Foneria i planta d'afinament a La Croix-aux-Mines (Lorena, França), segons un dibuix de Heinrich Gross (segle XVI)	456
FIGURA 36. “Reebuda” del primer llibre d'administració de les “menes” d'argent de Joan de la Seda desglossada (23 de novembre del 1349)	476
FIGURA 37. Entrada del “Libre de la compra de les menes e del dret que'n pertany al senyor infant, de ço que escrivé en Guillem Cervià” (1349)	481
FIGURA 38. Entrada d'un bifoli solt de registre de les “menes” d'argent (12 de febrer del 1350)	486-487
FIGURA 39. Algunes de les entrades de “mena” del llibre de registre de les “menes” d'argent del 1352-1360 (11 d'octubre del 1357)	491-492

FIGURA 40. Els llibres de compte de Bertran de Revell com a administrador de les “menes” d’argent en base als períodes pels quals va retre compte	500
FIGURA 41. El castell de Falset (flanc sud-oest)	505
FIGURA 42. Restes de la muralla de Falset (flanc nord-oest del nucli antic)	506
FIGURA 43. Vista general de la partida de terra d’Esparvers (terme municipal de Falset).....	518
FIGURA 44. La partida de terra d’Esparvers i la mina Balcoll	519
FIGURA 45. Mapa general del terme medieval de Falset amb indicació de la ubicació geogràfica dels Esparvers (àrea minera medieval)	520
FIGURA 46. Les partides de terra actuals dels “Esparvers” (terme de Falset) i els “Crossos” (terme de Marçà)	520
FIGURA 47. Inici del camí rural Crossos (Marçà)	521
FIGURA 48. El Portal del Bou (Falset)	524
FIGURA 49. Mina de tecnologia preindustrial (Bellmunt del Priorat)	534
FIGURA 50. Interior de l’anomenat “Cros ric” (Bellmunt del Priorat)	535
FIGURA 51. Dimensions de la superfície que ocupaven els “crosos” d’argent (en alnes).....	543
FIGURA 52. Perfil hipotètic de l’inici d’un possible “cros” d’argent o concessió minera a la zona d’Esparvers	544
FIGURA 53. Fites cilíndricòniques que delimiten les concessions mineres actuals, fetes amb pedres sense desbasta i argamassa (el Molar)	547
FIGURA 54. Fita i antigues instal·lacions de la Mina Mineralogia (el Molar)	548
FIGURA 55. Torn manual per a elevació del material excavat, segons un dibuix de Georgius Agricola (1556)	555
FIGURA 56. Instruments i estris utilitzats per treballar a les mines, segons un dibuix que il·lustra l’obra <i>Pirotechnia</i> de Vannuccio Biringuccio (1540)	556
FIGURA 57. Pous de mina verticals i estructures de fusta exteriors, segons un dibuix de Georgius Agricola (1556)	558
FIGURA 58. El rentat de terres, segons un dibuix de Georgius Agricola (1556)	566
FIGURA 59. Taula d’equivalències de les unitats de pes emprades per a l’administració i gestió de les “menes” i de l’argent fi	576
FIGURA 60. Espècies minerals de l’àrea minera del Molar–Bellmunt–Falset a partir de les quals, en major o menor mesura, es podria beneficiar argent	594
FIGURA 61. Exemple esquemàtic d’una “mena d’alcofol” (exemplar localitzat a l’àrea minera del Molar en superfície el 2008)	595
FIGURA 62. Percentatges d’argent de les primeres “menes” inventariades per Joan de la Seda a partir de l’1 d’octubre del 1348 (rebudes per l’administrador anterior, Jaume Fiveller)	603
FIGURA 63. Percentatges d’argent de les “menes” i la “granalla” registrades entre el 24 de desembre del 1348 i el 9 de juliol del 1350 que s’han estudiat	606

FIGURA 64. Taula de distribució de les “menes” i de l’argent fi obtingut entre el 24 de desembre del 1348 i el 9 de juliol del 1350	614
FIGURA 65. Gràfic que representa la taula de distribució de les “menes” i de l’argent fi obtingut entre el 24 de desembre del 1348 i el 9 de juliol del 1350	616
FIGURA 66. Volum de “mena” processada i quantitats d’argent fi obtingut entre el 24 de desembre del 1348 i el 9 de juliol del 1350	617
FIGURA 67. Percentatges d’argent de les “menes” i la “granalla” del llibre de registre de les “menes” del 1352-1360 (entre parèntesi, el número de “mena” que se li ha assignat a cadascuna)	626
FIGURA 68. Taula de distribució de les “menes” i de l’argent fi obtingut durant el període 1352-1360	629
FIGURA 69. Gràfic que representa la taula de distribució de les “menes” i de l’argent fi obtingut durant el període 1352-1360	631
FIGURA 70. Volum de “mena” processada i quantitats d’argent fi obtingut durant el període 1352-1360	633
FIGURA 71. El retiment de comptes per part dels administradors de les “menes” d’argent en època del comte Pere (segons la documentació conservada)	644
FIGURA 72. Les entrades d’argent fi, en marcs de Barcelona, al compte dels administradors (1343-1360)	645
FIGURA 73. Els grams d’argent que van gestionar dos dels administradors de les “menes” en època del comte Pere segons el retiment de comptes	650
FIGURA 74. La producció anual d’argent fi en marcs de Barcelona i grams (1352-1360).....	660
FIGURA 75. L’evolució del volum de producció d’argent fi des del 1352 fins al 1360 (en marcs de Barcelona)	661
FIGURA 76. La ruta Falset–Barcelona per via terrestre i marítima	681

PREÀMBUL

EL FONS DE LA RECERCA

Abans d'entrar en matèria, creiem que és necessari fer una mena de presentació per tal de posar en situació el lector i exposar, a grans trets, les motivacions i els factors més importants que han permès l'elaboració d'aquest treball. Així doncs, començarem parlant dels inicis de la recerca.

De fet, l'embrió de la tesi doctoral que presentem es remunta —aproximadament— a finals de l'any 2002, quan la Dra. Núria Rafel i Fontanals em va assabentar de l'existència d'un article publicat l'any 1979 en què Manuel Romero Tallafigo donava a conèixer una interessant i excepcional documentació descoberta a l'Arxiu Ducal de Medinaceli (emplaçat a Sevilla, en aquell moment⁴). Concretament, en l'article, l'autor analitzava globalment dues de les ordinacions que regulaven l'explotació minera de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a mitjan segle XIV.⁵ Aquest va ser, doncs, el punt de partida.

Arran de l'encoratjament i el suport de la mateixa Núria Rafel, després de comprovar que es podia endegar i tirar endavant un treball de recerca sobre el tema, es va iniciar la investigació. Precisament, no va ser difícil detectar que es conservava un gran volum de documentació medieval sobre el comtat de les Muntanyes de Prades i la baronia d'Entença. A més, de seguida, es va constatar que hi havien moltes possibilitats de localitzar manuscrits inèdits referits a l'explotació minera de l'argent. En aquest sentit, el fet que una reproducció en microfilm de la documentació dels fons catalans de l'Arxiu Ducal de Medinaceli es trobi —i es pugui consultar, des de l'any 2001— al monestir de Poblet va facilitar enormement la primera presa de contacte amb els textos. Tanmateix, el buidatge de la documentació ha topat —des del primer moment— amb les dificultats de cerca que suposa la manca d'un catàleg acurat dels fons. Per tant, a fi de localitzar els documents essencials per desenvolupar un treball de recerca complex i solvent, s'ha hagut de realitzar un buidatge exhaustiu i constant dels microfilms. Altrament, tot i la gran quantitat de documentació conservada, encara eren molt pocs els estudis que s'havien publicat —l'any 2002— sobre la mineria medieval de l'argent a la

---

⁴ En l'actualitat, aquesta documentació és dipositada a Toledo, en el mateix edifici que alberga la *Sección Nobleza del Archivo Histórico Nacional*. No obstant això, com què l'accés no és lliure, per poder consultar-la cal contactar amb la *Fundación Casa Ducal de Medinaceli*.

⁵ Manuel ROMERO TALLAFIGO (1979), "Ordenanzas para la explotación de la plata en el Condado de Prades y Baronía de Entenza (Años 1343-1352)", *Historia. Instituciones. Documentos*. 6 (1979), pàg.325-340.

senyoria comtal que ens ocupa; tal com podem comprovar en l'apartat referit a l'estat de la qüestió sobre el tema. La qual cosa, per tant, era un altre dels factors que afavoria l'objectiu de tirar endavant amb el treball de recerca.

Amb aquestes premisses, es va posar en marxa la investigació, sota la direcció acadèmica del Dr. Jordi Bolòs i Masclans. El qual va creure en el projecte de tesi des del primer moment en què se li va plantejar. A més, la recerca va rebre un impuls definitiu, l'any 2004, amb la concessió d'una beca predoctoral per a la formació de personal investigador (FI), concedida per l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca (AGAUR) del Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació de la Generalitat de Catalunya.⁶ Així doncs, durant el període comprès entre l'1 de gener del 2004 i el 31 de desembre del 2007, en el marc d'aquesta beca, es va endegar i desenvolupar un projecte de recerca històrica titulat: *“Pro crosis argenti”. La plata al comtat de les Muntanyes de Prades: explotació, gestió i rendiment de les mines de Falset durant la baixa edat mitjana*. En aquesta línia, en el si d'aquest projecte, hem de destacar l'estreta col·laboració, el suport i les aportacions que m'ha brindat —de forma desinteressada, continuada i constant— l'equip de recerca que lidera i coordina la Dra. Núria Rafel. El qual, entre d'altres àmbits d'actuació, ha tingut l'explotació minera i metal·lúrgica a l'àrea del Molar–Bellmunt–Falset (el Priorat, Tarragona) en època protohistòrica com a tema central d'estudi.

En aquest context, la idea inicial del projecte de recerca era analitzar l'explotació minera de l'argent durant tota la baixa edat mitjana, prenent com a punt de partida la data de creació del comtat de les Muntanyes de Prades (any 1324). No obstant això, la incessant descoberta de documentació inèdita relacionada amb la mineria de l'argent va fer que aquest marc cronològic inicial, que abraçava gairebé dos segles, s'anés reduint progressivament. De fet, al mateix ritme que s'anaven trobant nous documents sobre el tema, de manera inversament proporcional, el nombre d'anys que havia d'abordar l'estudi s'anava comprimint. No sense comprovar, amb estupefacció, les enormes possibilitats d'estudi que ens brinda —i no només per a la baixa edat mitjana— la documentació que amaguen els microfilms que hi ha al monestir de Poblet. De fet, als fons catalans de l'Arxiu Ducal de Medinaceli, encara hi ha gran quantitat de textos que resten inèdits.

---

⁶ Amb el suport del Departament d'Innovació, Universitats i Empresa de la Generalitat de Catalunya i del Fons Social Europeu.

Finalment, davant d'aquesta situació, es va decidir acotar molt més els límits cronològics del treball. De fet, a mesura que hem anat aprofundint en el tema, s'ha anat concentrant i reconduint la recerca, per tal d'assolir objectius més concrets i palpables. Precisament, ha estat el gran volum de documentació que s'ha conservat sobre el tema el que ha marcat, en certa manera, la reducció del marc cronològic de l'estudi. L'objectiu ha estat centrar la recerca en un període concret en què la documentació sobre el tema fos abundant i diversa. Així doncs, finalment, s'ha focalitzat el tema en l'explotació minera de l'argent durant l'època en què va ser comte de les Muntanyes de Prades l'infant Pere d'Aragó (fill del rei Jaume II *el Just*): del 1342 al 1358. Un període en què, a més, l'explotació del metall noble va adquirir especial rellevància i una magnitud considerable. Així doncs, reduint el marc temporal de l'estudi, es pretenia limitar el volum de documentació analitzable —que continua sent, no obstant això, molt considerable— i, en conseqüència, poder gestionar de forma més efectiva tota la informació.

En aquesta línia, a mesura que s'avançava en la recerca, la transcripció i l'anàlisi dels documents plantejaven nous dubtes i preguntes que calia resoldre. Amb la qual cosa, l'abast i la repercussió de l'estudi s'anaven fent cada cop més i més grans. Per tant, tot i que es va acotar el treball al màxim, el volum de documentació i la concentració d'informació en cadascun dels textos ha fet que la recerca s'hagi demorat més enllà del previst. En qualsevol cas, l'objectiu principal que ens havíem plantejat —gairebé des del principi— era analitzar l'explotació minera de l'argent de forma global i conjunta. És a dir, el que es pretenia era treballar el tema sense deixar esclatxes obertes. Per tant, per tal d'assolir aquesta meta no s'ha pogut renunciar a cap dels blocs temàtics essencials que s'havien establert en el projecte inicial. Així doncs, tot i que s'ha reduït el marc cronològic i s'ha reconduït la recerca, calia completar la investigació tal com havia estat plantejada des del principi per poder encaixar totes les peces.

Entre d'altres, una de les qüestions que ha fet endarrerir el projecte de recerca ha estat el buidatge de la documentació de les seccions “Prades” i “Entença” de l'Arxiu Ducal de Medinaceli. El qual s'ha realitzat a través de la consulta de les reproduccions microfilmades que es conserven al Palau Nou de l'Abat del Monestir de Poblet. De fet, aquest buidatge ha requerit més dedicació de la que s'havia previst inicialment perquè en aquestes dues seccions es conserva una gran quantitat de documentació, de diversa índole, i no existeix un catàleg detallat sobre els fons de l'arxiu. En aquest sentit, especialment laboriosa ha estat la cerca de documentació inèdita en els diversos llibres

de registre de la cancelleria comtal d'època medieval que es conserven. En els quals, s'assentaven les còpies literals de documents que versaven sobre qüestions diverses i que es referien a diferents àmbits geogràfics, seguint únicament un ordre cronològic. En tot cas, el buidatge exhaustiu d'aquest fons ha estat molt profitós, ja que ha suposat la localització de molta documentació inèdita que ha resultat bàsica per poder tirar endavant la investigació. De fet, la cerca en els fons "Prades" i "Entença" ha permès localitzar molta més documentació relativa a l'explotació minera de l'argent de la que, en el millor dels casos, podíem preveure o imaginar que ens trobaríem.

En aquest context, el treball ha anat madurant al llarg dels anys. A mesura que s'assolien nous coneixements, s'obrien nous horitzons. Després de la finalització dels quatre anys de gaudi de la beca predoctoral, però, la recerca ha patit alguns alts i baixos provocats per la manca de temps disponible. En qualsevol cas, tot i que la plena dedicació no ha pogut ser constant des de llavors, l'afany per completar el projecte de recerca ha estat clau per seguir endavant. En aquest sentit, la recerca que s'ha anat realitzant sobre el tema al llarg d'aquests anys culmina amb la tesi doctoral que us fem a mans. La qual aglutina tota la feina feta fins a l'actualitat. De fet, per tal de presentar la recerca actualitzada, s'ha procurat revisar i ampliar tots els articles i treballs que havíem publicat prèviament sobre el tema. Els quals s'han encabir, inevitablement, en la present tesi doctoral.

La feina, però, no acaba aquí. La nostra voluntat es continuar fent recerca sobre un tema tan apassionant com poc conegut fins ara. Precisament, a la vista de la documentació que encara resta inèdita sobre el tema a l'Arxiu Ducal de Medinaceli, és factible continuar treballant i aprofundint en l'estudi de l'explotació minera de l'argent a l'edat mitjana.

AGRAÏMENTS

Al marge de la concessió d'una beca predoctoral per a la formació de personal investigador (FI) —la qual ha estat essencial per poder-me dedicar plenament a la recerca durant els quatre anys de gaudi—, aquesta tesi doctoral no hagués estat possible sense l'ajuda i la col·laboració, en diversos moments i en àmbits diferents, de diverses persones. Per tant, abans d'iniciar la lectura del treball, cal recordar tota aquesta gent que —en major o menor mesura— l'ha fet possible. En qualsevol cas, agrair-los-hi tot el que han fet, no els implica en les opinions manifestades ni en els possibles errors comesos al llarg del treball.

Així doncs, en primer lloc, voldria expressar els meus més sincers agraiements al Jordi Bolòs, pel seu mestratge —en la present tesi i en d'altres treballs— i per la confiança que sempre ha dipositat en la meva feina. A la Núria Rafel, pel seu suport, la seva col·laboració, les seves indicacions i també pel seu encoratjament. De fet, la seva constant dedicació i empena incansable han estat claus per a la consecució d'aquesta tesi doctoral. A les responsables de l'Arxiu Ducal de Medinaceli a Catalunya, Montserrat Catalán (Directora de l'Arxiu “Montserrat Tarradellas i Macià”), Judith Poblet i Rosa Maria Brull, per la seva amabilitat, els serveis prestats i les facilitats a l'hora de consultar la documentació. A Xosé-Lois Armada i Raimon Graells, codirectors —juntament amb la Núria Rafel— de les excavacions arqueològiques dutes a terme al jaciment protohistòric del Calvari del Molar (el Priorat, Tarragona) i de les campanyes de prospecció arqueològica que s'han realitzat a la zona minera del Molar–Bellmunt–Falset. Els quals m'han aportat informació i materials molt útils en el si de la recerca. A Marie-Christine Bailly-Maître, per compartir la seva saviesa i coneixements sobre l'explotació minera de l'argent en època medieval i per la disponibilitat que sempre ha mostrat per ajudar-me. A Flavien Perazza, per haver-nos mostrat les galeries de les mines medievals de la zona de Saint-Laurent-le-Minier (França). A Albert Estrada-Rius i Marta Campo, del Gabinet Numismàtic de Catalunya del MNAC, per la informació i la bibliografia trameses i per les facilitats que sempre m'han brindat en diferents àmbits. Als membres del tribunal d'avaluació del meu treball de 12 crèdits de recerca per a l'obtenció del Diploma d'Estudis Avançats —el qual va ser llegit i defensat el 21 de setembre del 2005—, per les seves aportacions i consells: Enric Vicedo, Joan J. Busqueta i Jordi Bolòs. A Mark A. Hunt, Ignacio Montero, Salvador

Rovira i Óscar García, per compartir els seus coneixements sobre arqueometal·lúrgia i sobre mineria i metal·lúrgia prehistòriques, especialment, en el marc de la campanya de prospecció a la zona minera del Molar–Bellmunt–Falset que es va realitzar el juny del 2005. Precisament, en tantes altres ocasions, també he tingut l'oportunitat d'aprendre molt més sobre el tema gràcies a les indicacions i observacions de Mark A.Hunt i Ignacio Montero. A Gemma Barceló i Ramon Roqué, del Museu de les mines de Bellmunt del Priorat, pel tracte dispensat i per tota la informació facilitada. A Antònia Saura, veïna del Molar, per totes les dades proporcionades i l'atenció rebuda. A Josep Maria Mata-Perelló, per tots els aclariments fets sobre temes de mineria i mineralogia, molt útils i necessaris en alguns punts del treball de recerca. A Josep Maria Sans i Travé, per l'ajuda prestada a l'inici del treball de recerca. Als companys i companyes de la facultat i als membres del Departament d'Història de la Universitat de Lleida, en especial, als de l'àrea d'Història Medieval. Sobretot, als i les col·legues de l'espai de recerca medieval, per les experiències i la informació compartides al llarg dels primers anys de la recerca. Els més fructífers i esperançadors. De manera molt significativa, a aquells i aquelles amb qui he compartit més hores i fatigues. És a dir, a Javier Escuder, Núria M.Farré, Marta Monjo i Jordi Sanahuja. A tots aquells i aquelles amb qui he compartit paletí en diverses i diferents excavacions arqueològiques. A la gent amb qui he intercanviat impressions en arxius, congressos, jornades, trobades científiques o xerrades. En tots, i de tothom, he après alguna cosa. Sense voler oblidar-me de ningú, a la resta de gent que m'ha ajudat, directa o indirectament, a tirar endavant aquesta recerca. Des dels inicis, cap a finals del 2002, fins avui. Ells i elles ja saben qui són.

Finalment, però sens dubte en primer lloc i de forma molt especial, voldria agrair a la Minerva el seu suport, la seva paciència, els instants viscuts i moltes altres coses més que no es poden expressar en poques ratlles. De la mateixa manera, també voldria agrair als meus pares, Diego i Maria Teresa, i a la meva germana, l'Esther, tot el seu recolzament, el seu afecte i, en aquest context, el seu esforç i sacrifici per fer possible que pogués estudiar el que m'agradava. Agraïment que s'ha de fer necessàriament extensible als meus padrins. Als quals, sempre recordaré: l'Eufrasia i el Miguel, per tot el que em van transmetre i ensenyar, i també a l'Emilio i la Teresina. Al Martí i a Josep, per l'alegria que irradien. A la resta de la família, carnal i política, per la paciència que han tingut i la comprensió que sempre m'han demostrat. A tots i a totes sense excepció, els he d'agrair moltes coses. També hi incloc als que tristament ens han deixat, com la iaia Jesusa i el Felipe. Sempre presents, mai oblidats. Per acabar, també voldria fer

extensiva aquesta dedicatòria als amics i amigues que han estat al meu costat i m'han esperonat a seguir endavant, a no defallir.

De fet, sense l'ajuda i el suport de tota aquesta gent no hagués estat possible fer la travessia. El camí no ha estat pas fàcil, però ha pagat molt la pena. Sens dubte, no cal ni dir que la ruta s'ha fet més planera i suportable mercès al recolzament rebut durant tots els anys que ha durat i s'ha perllongat la tesi doctoral. En definitiva, moltes gràcies a tots i a totes.

ACRÒNIMS I SIGLES DELS ARXIUS CONSULTATS

AAP	Arxiu de l'Abadia de Poblet (Monestir de Poblet)
ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona)
ACPR	Arxiu Comarcal del Priorat (Falset)
ADM	Arxiu Ducal de Medinaceli (Toledo)
ADMC	Arxiu Ducal de Medinaceli a Catalunya (Palau Nou de l'Abat, monestir de Poblet)
AdS	<i>Archives départementales de la Savoie</i> (Chambéry, França)
AHAT	Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (Tarragona)
AHMSC	Arxiu Històric Municipal de la Selva del Camp (la Selva del Camp)
AHN	Archivo Histórico Nacional (Madrid)
ASCI	<i>Archivio Storico Comunale di Iglesias</i> (Iglesias, Sardenya)
SNAHN	Sección Nobleza del Archivo Histórico Nacional (Toledo)

ABREVIATURES

Coord.	Coordinador/a, Coordinadors/es
D.D.A.A.	Diversos Autors
doc.	document, documents
Ed.	Editor/a, Editors/es; Editorial
etc.	etcètera
ex.	exemple
fol.	foli, folis
kg	quilogram, quilograms
núm.	número, números
pàg.	pàgina, pàgines
r	<i>recto</i>
s.	segle, segles
v	<i>verso</i>
vol.	volum, volums

1. INTRODUCCIÓ

Sota l'encapçalament «*Pro crisis argenti*». *La plata al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença en època del comte Pere (1342-1358): regulació, gestió i rendiment de les mines de Falset*, s'aixopluga tot el contingut de la tesi doctoral que presentem. En altres paraules, el títol i el subtítol acoten temàticament, espacialment i temporalment el treball. La voluntat de l'extens enunciat és englobar tot allò que es tracta, en detall, al llarg de l'obra.

En aquest sentit, l'expressió “*pro crisis argenti*” en resumeix la idea general. Aquesta frase, que podríem traduir —més o menys— com a “en utilitat de les mines d'argent”, la trobem a les pàgines finals del primer llibre d'administració de les “menes” d'argent de Joan de la Seda (iniciat l'any 1348)⁷, encapçalant una mena d'apartat en què hi ha copiats diversos textos: les ordinacions del 1348 per regular l'explotació minera de l'argent, dos documents relacionats amb la gestió i assignació de les concessions mineres per explotar argent i dues plantilles documentals que servien com a model per a l'expedició dels instruments públics d'assignació i concessió de les explotacions mineres d'argent.⁸ Els quals, per tant, eren documents bàsics per administrar i gestionar l'explotació de l'argent. De fet, aquesta és la idea que es vol transmetre amb l'apropiació d'aquesta frase: el treball que tenen a les mans és útil per entendre, globalment, l'explotació minera de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a mitjan segle XIV.

Afinant una mica més, com estableix el subtítol, l'estudi s'ha centrat en tres aspectes concrets de l'activitat minera i metal·lúrgica: la regulació normativa, la gestió de l'activitat i el rendiment de les mines. És a dir, hi ha tres grans eixos fonamentals sobre els quals ha pivotat l'estudi que s'ha desenvolupat i que conforma el gruix de la tesi: primerament, analitzem la normativa que regeix i regula l'explotació minera de l'argent; en segon lloc, estudiem l'estructura i el funcionament dels òrgans de gestió, control i registre d'aquesta activitat, els quals vetllaven pel compliment efectiu de la normativa; i, finalment, abordem el tema de la producció, avaluant les possibles espècies minerals que es devien explotar (minerals de plata, la plata nativa o galena argentífera) i establint el volum d'argent fi que es va generar en un període determinat de temps.

---

⁷ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.22, fol.35r.

⁸ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.22, fol.35r i següents.

En un altre ordre de coses, el marc territorial de l'estudi és el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, un domini comtal que va crear el comte-rei Jaume II *el Just* l'any 1324. De fet, cal assenyalar que el terme *comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença* defineix una sola senyoria, un conjunt territorial sota el domini d'un únic senyor, però que està formada per dues realitats jurídiques diferents. En altres paraules, ambdues parts juntes formen el tot. De fet, abans d'entrar a parlar de l'explotació minera, per contextualitzar l'obra, fem un repàs als orígens i l'evolució d'aquest domini comtal al llarg de la baixa edat mitjana. Per ubicar-nos i tenir una visió de conjunt del territori que hem treballat, cal dir que la zona d'estudi abraça geogràficament el Montsant, les Muntanyes de Prades i el territori que s'estén al sud-oest d'aquest conjunt muntanyós, des de la confluència del riu Siurana amb l'Ebre —a la vila de Garcia— fins a la mar Mediterrània (vegeu figura 1).

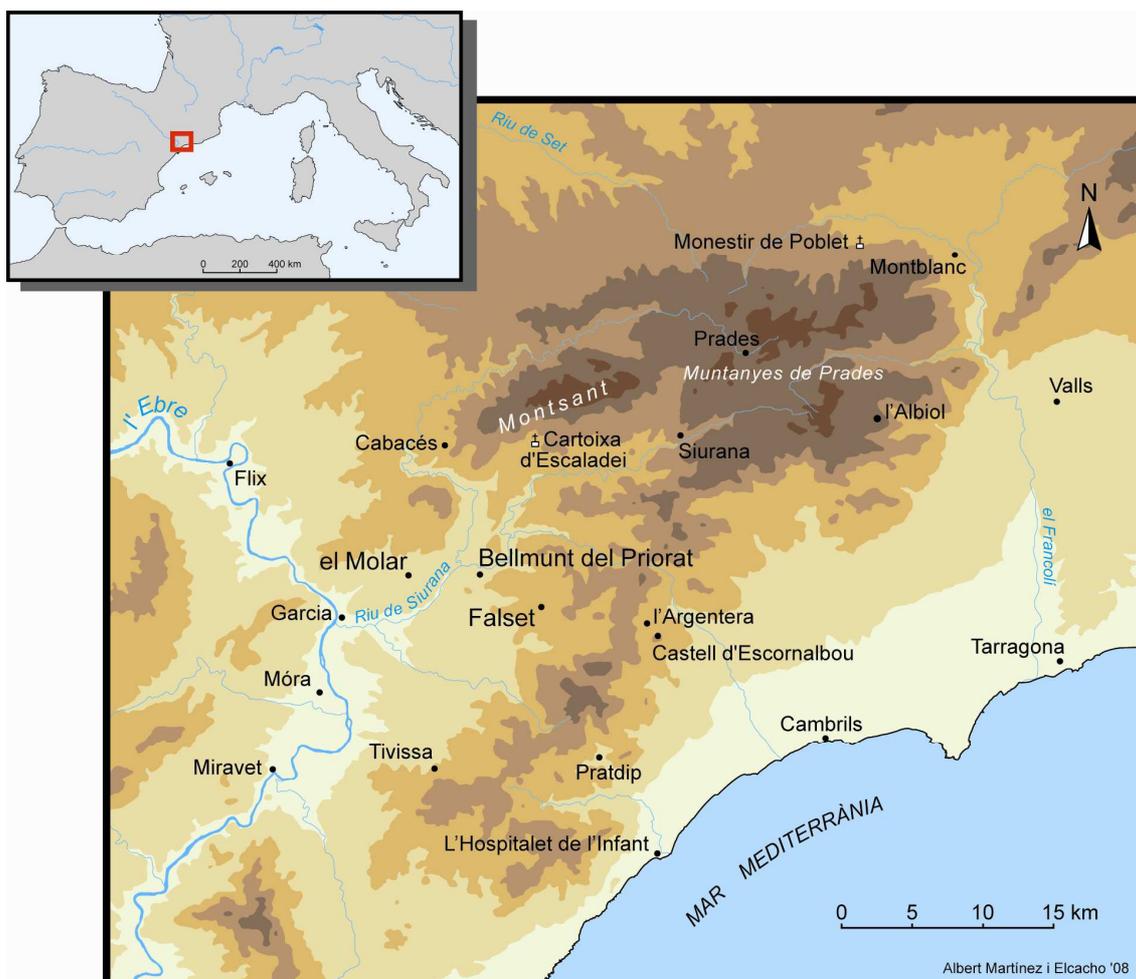

FIGURA 1. Mapa de situació

No obstant això, més endavant, en parlar de l'exploració minera de l'argent, ens hem centrat en estudiar una petita porció d'aquest territori: la zona minera del terme medieval de Falset, que englobava els actuals termes municipals de Falset i de Bellmunt del Priorat. A la pràctica, tal com anirem veient al llarg de l'estudi, el terme medieval de Falset és l'espai on es concentra —bàsicament— tota l'activitat minera i metal·lúrgica de la senyoria comtal dels Prades a mitjan segle XIV. En aquest sentit, cal destacar que l'àrea que abracen els actuals municipis del Molar–Bellmunt–Falset ha estat, històricament, una important zona minera dedicada sobretot a la producció de plom. A més, en major o menor mesura, també s'hi han explotat minerals de coure i d'argent al llarg dels segles.

Altrament, pel que fa al marc cronològic, la recerca referida a la mineria de l'argent abraça l'època en què va ser comte de les Muntanyes de Prades l'infant Pere d'Aragó, des del 1342 fins al 1358. De fet, l'any 1342, amb l'arribada del nou comte Pere —qui va esdevenir-ho per la permuta que va realitzar amb el seu germà Ramon Berenguer del comtat d'Empúries—, va tenir lloc la posada en marxa de l'exploració minera de l'argent a gran escala. La qual cosa es va produir gràcies a les mesures que va adoptar i les novetats que va introduir aquest comte en diversos àmbits, com són la gestió, el control o l'organització d'aquesta explotació. Finalment, l'any 1358, l'infant Pere va prendre l'hàbit franciscà i es va retirar al convent de Sant Francesc de Barcelona. Abans, però, va concedir —per llegat testamentari— el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença al seu fill Joan. En aquest context, cal assenyalar que establint aquest marc temporal reduït —abraça, tot just, disset anys—, es pretén controlar i gestionar de forma més efectiva tota la informació de l'ampli volum de documentació que s'ha conservat sobre el tema. Nogensmenys, l'època del comte Pere és el període de l'edat mitjana del qual resten més documents referits a l'exploració minera de l'argent en aquest marc territorial. A més, tot i tractar-se d'un període curt de temps, també podem analitzar l'evolució que va experimentar-ne la normativa, les condicions d'exploració, la gestió, els mecanismes de control, les mesures per impulsar l'activitat o la producció.

El comte Pere de Prades va jugar un paper fonamental en el desenvolupament de l'exploració minera de l'argent al terme de Falset. De fet, més enllà del domini comtal, l'infant Pere d'Aragó —nom amb el qual se'l coneix habitualment— va ser una figura molt rellevant en la vida política, civil i religiosa del segle XIV al Principat de Catalunya

i a l'Occident medieval.⁹ Nascut l'any 1305, era el vuitè fill del monarca Jaume II *el Just* i de Blanca d'Anjou. Per tant, l'infant Pere també era germà del que seria el successor de Jaume II a partir del 1327, el comte-rei Alfons III (IV d'Aragó) *el Benigne*, i oncle del posterior comte-rei Pere III (IV d'Aragó) *el Cerimoniós* (1336-1387). Aquesta posició privilegiada, juntament amb les dots polítiques que va desenvolupar, li va permetre arribar a ser un personatge molt influent a l'època. Precisament, el cronista Ramon Muntaner va qualificar l'infant Pere d'Aragó de “molt graciós e savi senyor, e el plus subtil que senyor qui e'l món sia tan jove, e de totes bonees e savieses complit”.¹⁰

El seu pare, Jaume II, el va nomenar comte de Ribagorça i senyor de diversos territoris al regne de València l'any 1322. Tres anys després, també va esdevenir comte d'Empúries perquè, tot i l'oposició del Papa Joan XXII, el comtat emporità va passar a dependre del casal de Barcelona l'any 1325. A més, abans de la permuta del 1342 —per la qual va canviar el comtat d'Empúries pel de les Muntanyes de Prades—, l'infant Pere va ocupar diversos càrrecs de responsabilitat. Per exemple, el 1329, va ser nomenat senescal de Catalunya per exercir de cap de govern i cap de l'exèrcit reial. Després, en morir el seu germà Alfons l'any 1336, l'infant Pere va ser nomenat tutor del nou monarca, el seu nebot Pere. Posteriorment, a més, l'infant Pere d'Aragó també va ser canceller reial a Barcelona entre el 1338 i el 1339. En aquesta línia, essent ja comte de les Muntanyes de Prades, va exercir de lloctinent general del comte-rei durant la campanya de Pere III (IV d'Aragó) a Sardenya (1354-1355). Així mateix, l'infant Pere d'Aragó també va tenir un paper destacat en l'anomenada *Guerra dels dos Peres*, que va enfrontar Pere *el Cruel* de Castella i Pere *el Cerimoniós* d'Aragó a partir de l'any 1356.

Aquests esdeveniments il·lustren breument alguns aspectes de la biografia de l'infant Pere d'Aragó. El qual va demostrar, fins i tot abans d'esdevenir comte de les

---

⁹ Tot i la rellevància del personatge, encara no s'ha publicat cap biografia completa de l'infant Pere d'Aragó i, de fet, és un dels grans oblidats per part dels medievalistes. En tot cas, se'n pot resseguir la vida política i religiosa de forma parcial a través de treballs dispersos. Vegeu, per exemple: A.M. de BARCELONA (1913-1915), “El Infante Fray Pedro de Aragón”...; J.POU Y MARTÍ (1996 [1930]), *Visionarios, beguinos y fraticelos...*, pàg.461-561; J.E.MARTÍNEZ FERRANDO (1948), *Jaime II de Aragón...*, vol.I, pàg.158-169; J.E.MARTÍNEZ FERRANDO (1950), *Els fills de Jaume II...*; M.McVAUGH (1986), “The Births of the Children...”, pàg.14-15; M.ROMERO (1990), *La cancelleria de los condes...*, pàg.8 i 29-36; G.DÍAZ DÍAZ (1998), “Pedro de Aragón”...; J.CASTILLO (2012 [1999]), *Alfons el Vell...*, pàg.26-33; D.GENÍS (2002), “Les profecies de l'infant Pere...”; L.CABRÉ (2005), “L'infant Pere d'Empúries...”; E.JUNCOSA (2008), “La estrategia de Jaime II para consolidar...”, pàg.337-340; A.CONEJO (2011), “L'infant Pere d'Aragó i d'Anjou...”. A més, trobareu un llistat bibliogràfic que inclou diferents publicacions que fan referència a l'infant Pere d'Aragó a: M.ROMERO (1990), *La cancelleria de los condes...*, pàg.29, nota 1.

Muntanyes de Prades el 1342, les seves qualitats com a polític cortesà, diplomàtic en afers d'estat i guerrer però també com a savi, poeta i mecenes. En aquest sentit, va ser autor de l'obra *De vita, moribus et regimine principum*, datada entre 1357-1358.¹¹ A més a més, en el camp de la gestió dels recursos naturals, l'infant Pere també va dur a terme una reestructuració de l'explotació dels molins i les salines de Castelló d'Empúries mentre va ser —abans de la permuta— comte d'Empúries (1325-1342).¹²

L'any 1358, però, va prendre l'hàbit franciscà i es va retirar al convent de Sant Francesc de Barcelona. Tanmateix, va continuar tenint un paper destacat en diversos afers polítics, diplomàtics i religiosos. Finalment, va morir a la ciutat de Pisa (Itàlia) el 1381. En definitiva, l'infant Pere fou, en paraules de Santiago Sobrequés i Vidal, “una de les personalitats més rellevants i complexes del seu temps”.¹³

Tornant al tema central de la tesi, tot i que el treball s'enquadra clarament en un espai i un temps concrets, no podem oblidar que cal ubicar l'explotació minera de l'argent en un context més ampli. És a dir, cal establir el paper que jugava i la importància que tenia l'argent de Falset —vila que era, dins del domini comtal, el veritable centre de gestió, d'extracció i de producció— més enllà dels territoris del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. D'aquesta manera, en primera instància, al llarg del treball s'ha intentat relacionar —en la mesura que ha estat possible— l'explotació minera de l'argent amb el context polític i social i la conjuntura econòmica que es vivia al Principat de Catalunya i a l'Occident medieval a mitjan segle XIV. Per exemple, durant el període estudiat, van tenir especial importància els estralls provocats per la Pesta Negra. De fet, la plaga també va afectar enormement —com no podia ser d'altra manera— l'explotació minera de l'argent a Falset. Per tant, la pandèmia del 1348 ha estat un dels capítols destacats a tenir en compte per contextualitzar el treball.

En un escenari europeu, a la baixa edat mitjana, l'argent era una de les principals primeres matèries en l'encunyació de moneda i un element molt important en el comerç amb Orient.¹⁴ A més, no hem d'oblidar que també s'utilitzava en joieria, en obres d'art

¹⁰ F.SOLDEVILA (Ed.) (1983 [1971]), *Jaume I, Bernat Desclot, Ramon Muntaner, Pere III. Les quatre grans cròniques...*, pàg.932 (capítol CCXCI).

¹¹ Vegeu: F.VALLS I TABERNER (1927), *El tractat “De regimine principum”...*; A.BEAUCHAMP (2005), “De l'action à l'écriture...”; A.BEAUCHAMP (Ed.) (2006), *Pere d'Aragó: De vita, moribus...*

¹² Vegeu: J.M.GIRONELLA (2010), *Els molins i les salines...*

¹³ S.SOBREQUÉS (1973), *El Compromís de Casp...*, pàg.116.

¹⁴ Per citar-ne un exemple concret, una companyia de mercaders catalans transportava, entre d'altres, una determinada quantitat d'argent en un viatge que tenia per destí Alexandria a la primera meitat del segle XIV. Vegeu: V.HURTADO (2007), *Els Mitjavia...*, pàg.173-174.

de diversa índole, per fer objectes litúrgics o per elaborar vaixelles de luxe. Per aquesta transcendència, la cerca i explotació de recursos minerals per obtenir el metall blanc va esdevenir una activitat bàsica en l'economia de l'Occident medieval.

Entre mitjan segle XII i el primer terç del XIV, hi va haver un increment notable de la producció d'argent al continent europeu. Aquest creixement continuat i sostingut, en un marc global, es va produir perquè hi va haver una alternança entre les principals zones d'extracció. És a dir, l'esgotament progressiu dels recursos minerals en unes determinades àrees no es va notar perquè se n'explotaren d'altres gairebé de forma simultània i correlativa. Així doncs, a centre Europa, les mines de Jihlava (República Txeca) van prendre el relleu de les de Freiberg (Alemanya) i Friesach (Àustria) al primer terç del segle XIII. A la mateixa època, les mines d'Iglesias (Sardenya) van acaparar el protagonisme que havien tingut anteriorment les de Montieri i —en menor grau— les de Massa Marittima (ambdues a la Toscana, Itàlia). Les mines sardes van ser productives fins que van començar a decaure cap als anys trenta del segle XIV.

En aquest context, a finals del segle XIII, es van obrir les mines de Kutná Hora (República Txeca). Les quals, van arribar a ser les més productives d'aquest període. A més de les mines citades, a tot l'Occident medieval hi van haver explotacions menors d'argent als segles XIII i XIV, repartides per tot el continent europeu i les illes britàniques. Per tant, al marge dels grans centres miners —concentrats especialment a l'Europa central—, la cerca i explotació de recursos minerals per aconseguir argent estava estesa arreu amb l'existència d'explotacions de petita envergadura.

A partir de la segona meitat del segle XIV, però, el creixement experimentat durant gairebé els dos segles anteriors va començar a decaure perquè no hi va haver cap centre de producció que substituís les mines d'Iglesias, esgotades cap a 1365, ni les de Kutná Hora, en retrocés gradual durant tota la segona meitat del segle XIV, com a centres productius capdavanters. L'alternança entre la primacia dels centres productors es va veure truncada per manca d'alternatives.¹⁵

En el context de puixança productiva que s'ha descrit per als segles XII-XIV, per controlar i regular l'explotació dels recursos minerals, es van promulgar diverses i diferents ordinacions o codis miners. És el cas, per exemple, dels estatuts miners de la

---

¹⁵ Per resseguir l'evolució general que va experimentar la mineria de l'argent a l'Occident medieval durant els segles XII-XIV i conèixer les principals zones d'explotació d'aquest període, vegeu: P.SPUFFORD (1991), *Dinero y moneda...*, pàg.147-175, 311-312 i 442-451. Vegeu també, per exemple: V.VÁZQUEZ DE PRADA (1988), "La coyuntura de la minería...", pàg.259-261; I.BLANCHARD (2005),

ciutat d'Iglau (Jihlava, República Txeca) o l'*Ius Regale Montanorum* de Kutná Hora (República Txeca), a l'Europa central. Així mateix, també se'n van estatuir o compilar d'altres en terres més meridionals (vegeu figura 2): el *Liber de postis montis Arçenterie* (anomenat també *Codex Wangianus*) de Trento (Itàlia), la *Charte d'Hierle* (1227) de Saint-Laurent-le-Minier (França), l'*Ordinamenta super arte fossarum rameriae et argentariae* de Massa Marittima (Itàlia), el *Breve di Villa di Chiesa* d'Iglesias (Sardenya) o —com analitzarem àmpliament al llarg de la tesi— els anomenats inicialment *Ordonaments que'l senyor inffant en Pere féu sobre'l fet de la ergentera de Falset* (el Priorat, Catalunya).¹⁶

Aquests textos legislatius són essencials per conèixer i comprendre l'articulació i el funcionament de la trama organitzativa que va sorgir al voltant de la mineria de la plata. A més, malgrat que la distància física entre alguns d'aquests centres de producció pot semblar molt àmplia, van existir transvasaments de persones i de coneixements entre si. De fet, a més dels contactes comercials, la mobilitat de tècnics i miners entre zones mineres va ser una constant a l'edat mitjana. Precisament, es poden trobar paral·lelismes en el llenguatge utilitzat en alguns d'aquests estatuts miners. Per exemple, un dels casos destacables que mostren la importància d'aquesta qüestió és la utilització de paraules d'origen alemany per denominar, per exemple, als propietaris dels forns a Iglesias: els “guelchi” del *Breve di Villa di Chiesa* (Iglesias). Així mateix, en el *Codex Wangianus* de Trento, els emprenedors eren denominats “werchi”. Aquesta denominació, derivada de la veu alemanya “gewerken”, demostraria la influència de les explotacions de centre Europa sobre les zones mineres més meridionals.

En aquest context, amb l'objectiu de situar el treball en un marc europeu, s'ha cregut convenient analitzar i valorar —per exemple— la implicació que va tenir diversa

---

Mining, Metallurgy and Minting..., vol.3, pàg.923-934; S.RIPPON, P.CLAUGHTON, C.SMART (2009), *Mining in a Medieval Landscape...*, pàg.50-52.

¹⁶ Vegeu, per conèixer més a fons les diferents ordinacions que regulaven la mineria de l'argent a l'arc mediterrani europeu (segles XII-XIV): M.C.BAILLY-MAÎTRE (1989), “Pour une histoire des mines au Moyen Âge...”; M.C.BAILLY-MAÎTRE (2002), *L'argent. Du minerai au pouvoir...*; S.BALDINACCI, G.FABRETTI (1989), *L'arte della coltivazione del rame e dell'argento...*; C.BAUDI DI VESME (Ed.) (2006 [1877]), *Codice Diplomatico di Villa di Chiesa (Iglesias)...*; P.BRAUNSTEIN (1992), “Les statuts miniers...”; E.CURZEL, G.M.VARANINI (Ed.) (2007), *Codex Wangianus. I cartulari della Chiesa...*; D.D.A.A. (2008), *I Codici minerari...*; R.KINK (Ed.) (1852), *Codex Wangianus. Urkundenbuch des Hochstiftes Trient...*; A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2005), “La explotación de la plata en el condado...”; A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2006), “Las ordenanzas promulgadas en 1352...”; N.RODOLICO (Ed.) (1938), *Ordinamenta super arte fossarum...*; M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”; M.TANGHERONI (1985), *La città dell'argento...*; G.VERRAES (1992), “Un exemple d'organisation technique de minières médiévales...”; P.ZAMMATTEO (2008), *Codex Wangianus. La produzione dell'argento...*

gent provinent de l'illa de Sardenya en l'explotació minera de l'argent al terme de Falset. De fet, aquesta vinculació entre les dues àrees mineres va tenir la raó de ser en el fet que l'illa estava sota dominació catalanoaragonesa en aquella època, d'ençà que fou conquerida el 1323-1324. Així doncs, la implicació de miners i tècnics sards —que acumulaven gran experiència en aquest camp— a les mines d'argent falsetanes corrobora també la circulació de mà d'obra i de coneixements entre zones mineres diferents en aquest sector de la mediterrània.

FIGURA 2. Principals mines d'argent i estatuts miners a l'Occident medieval (mitjan s.XII–s.XIV)

Al marge d'aquesta connexió d'àmbit europeu, però, la present tesi s'ha centrat en analitzar a fons l'explotació minera de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. És a dir, més que buscar paral·lelismes o intentar establir comparacions amb altres zones mineres europees, s'ha prioritzat l'estudi exhaustiu de

les característiques i particularitats del cas que ens ocupa. De fet, per poder comparar l'exploració minera de l'argent que es va desenvolupar al terme de Falset amb la d'altres zones mineres, primerament, és bàsic i primordial conèixer a fons aquesta zona. Per tant, es pretén establir un marc de referència i disposar de les eines i els instruments necessaris, abans de projectar-ne les conclusions en un context globalitzat. És a dir, l'objectiu és assentar les bases per poder calibrar al detall, en futures recerques, la importància i la repercussió de les mines d'argent de la zona de Falset–Bellmunt en un marc territorial més ampli; avaluant-ne comparativament la gestió, la regulació normativa, la producció i el rendiment de l'exploració.

Com hem anat desgranant, doncs, hi ha la voluntat d'abordar el tema des d'una perspectiva àmplia però a través de l'anàlisi d'aspectes concrets. En aquest marc, l'estudi de la documentació d'arxiu —de la qual, en parlarem àmpliament en l'apartat referit a les fonts i els documents— és l'eix bàsic sobre el qual pivota tota la recerca. De fet, l'anàlisi exhaustiu i acurat dels manuscrits recopilats és la base fonamental per desplegar la metodologia emprada. En aquest sentit, és destacable el fet que, majoritàriament, els textos que s'analitzen i es transcriuen a l'apèndix documental restaven inèdits.

Amb aquesta base, la investigació s'ha desenvolupat contrastant les hipòtesis inicials, plantejant-ne de noves i examinant els resultats obtinguts amb les dades aportades per l'estudi dels textos medievals. És a dir, els documents d'arxiu han servit per contrastar, refutar o confirmar, les hipòtesis que s'han anat plantejant al llarg de la recerca. L'objectiu final ha estat poder assolir una sèrie de conclusions fonamentades —sobretot— en la informació de les fonts documentals. Per tant, el motor ha estat la proposta d'hipòtesis i la recollida de dades.

A través d'un primer estudi dels documents recopilats, s'han pogut contrastar les hipòtesis i reflexions que s'havien formulat en iniciar el treball d'investigació, un cop fet un primer estat de la qüestió sobre el tema. En aquesta línia, després de la comprensió, interpretació, anàlisi i crítica de les fonts documentals, a més de contrastar les reflexions precedents, també hem pogut proposar noves hipòtesis. Les quals, des d'una visió més general —és a dir, tornant a examinar el tema amb molta més informació—, han estat qüestionades una altra vegada, per tal de seguir avançant en la nostra recerca a través del binomi assaig i error. De fet, el contingut dels textos medievals s'ha distribuït en àmbits temàtics per tal d'estudiar més acuradament els diferents blocs de l'esquema de la tesi. Tota la informació disponible s'ha considerat

igual d'important i s'ha buidat de forma global, extensiva i exhaustiva. A partir d'aquí, hem arribat a una sèrie de conclusions o teories. De fet, tot i que la proposta d'hipòtesis i la recollida de dades han estat el motor, la informació continguda en la documentació que s'ha localitzat i analitzat ha estat l'element que ha anat ensolcant i encaminant la recerca. És a dir, som deutors de la documentació que ha pervingut. A la vegada, és la riquesa i l'excepcionalitat d'aquesta documentació —majoritàriament inèdita— el que ha permès treballar el tema de forma global i estudiar conjuntament tots els aspectes que defineixen l'explotació minera de l'argent.

En definitiva, la recerca es fonamenta en la comprensió, interpretació, anàlisi i crítica de les fonts documentals. Per tant, s'ha passat d'una part més descriptiva a una de més analítica. En altres paraules, les fonts d'arxiu tenen un paper fonamental en el nostre treball, primer com a font d'informació per crear hipòtesis de treball i, posteriorment, des d'una visió més general, per refutar-les o confirmar-les. Amb la qual cosa, paulatinament, s'ha anat creant coneixement a mesura que avançava la recerca.

En aquest context, especialment interessant és l'estudi de les espècies minerals explotades i el volum de producció d'argent fi. De fet, s'ha desenvolupat una metodologia pròpia per a l'estudi d'aquests apartats a partir del buidatge d'un dels llibres de comptabilitat i de registre de l'explotació minera de l'argent. Específicament, s'ha creat una base de dades prèvia per gestionar tota la informació continguda en aquest document. La finalitat principal d'aquesta base de dades ha estat aglutinar tota la informació de forma conjunta, en fitxes, per poder homogeneïtzar la presentació de les dades recollides. Així doncs, aquesta recopilació mecanitzada ha permès abordar l'estudi de tota la informació sobre les “menes” d'argent que es van explotar entre el 1352 i el 1360 de forma estandarditzada. Com es descriu de forma detallada en els apartats corresponents, amb el buidatge de les diferents fitxes creades, s'ha calculat el percentatge d'argent de cada “mena” i la quantitat total d'argent fi obtingut amb cadascuna d'elles de forma automàtica. La qual cosa ha permès treballar amb els resultats obtinguts de forma pràctica i precisa.

A més de la documentació d'arxiu, que ha estat la base fonamental del treball, també s'han consultat altres fonts. És el cas, per exemple, de les obres sobre mineria i metal·lúrgia escrites en època medieval i moderna. Així mateix, entre d'altres, també s'ha examinat la cartografia de la zona —tant l'antiga com l'actual— o s'ha treballat amb la toponímia dels territoris estudiats. Altrament, per poder complementar la recerca també s'ha realitzat un buidatge de la bibliografia i literatura crítica que ha estat

publicada sobre el tema d'estudi. De fet, aquesta tasca ha estat paral·lela a l'estudi dels textos medievals, bàsicament, per tal d'adquirir informació complementària que ens permetés abordar la recerca amb més idees i coneixements. En aquest sentit, ha estat primordial —degut a la complexitat del tema d'estudi—, entre d'altres, la utilització de bibliografia tècnica especialitzada sobre geologia, mineria, mineralogia i metal·lúrgia. Així mateix, en aquest context, també s'han contrastat les dades que ens aporta la documentació medieval amb els resultats obtinguts a partir de les excavacions i les prospeccions arqueològiques que s'han realitzat a la zona en el marc d'altres projectes d'investigació. Les quals, a més, també ens han permès conèixer el territori estudiat més a fons. En aquest sentit, he tingut l'oportunitat de poder participar activament en diverses prospeccions arqueològiques efectuades als termes municipals del Molar, Bellmunt del Priorat i Falset i en algunes campanyes d'excavació arqueològica al poblat protohistòric del Calvari del Molar. Les quals ha dut a terme un equip dirigit per la Dra. Núria Rafel i Fontanals, com a investigadora principal, durant els darrers anys i en el marc de diferents projectes de recerca.¹⁷ De fet, pel que fa a la recerca sobre l'explotació minera medieval, especialment interessants i profitoses han estat —tal com analitzarem al llarg del treball— les prospeccions arqueològiques que s'han dut a terme a la zona minera del Molar–Bellmunt–Falset. De fet, han estat fructíferes tant pels vestigis descoberts i les mostres recollides com, sobretot, per la possibilitat de poder intercanviar informació i coneixements amb gent de la zona i amb experts en diferents matèries: arqueologia, mineria històrica, mineralogia, geologia o metal·lúrgia, entre d'altres.

En un altre ordre de coses, també cal destacar que el text de la tesi doctoral s'ha acompanyat de diferents il·lustracions, fotografies, gràfiques, quadres i mapes que

---

¹⁷ En concret, es tracta de tres projectes finançats pel *Ministerio de Cultura* i el *Ministerio de Ciencia e Innovación*: “Plata Prerromana en Cataluña” (HUM2004-04861-C03-00), “Aprovechamiento de recursos de plomo y plata en el primer milenio ac: interacción comercial y cultural en el Mediterráneo Occidental” (HUM2007-65725-C03-00) i “El factor minero en el desarrollo histórico de Cataluña meridional: de la Prehistoria a Época Medieval” (HAR2010-21105-C02-00). A més, també s'ha desenvolupat el projecte “El conjunt arqueològic del Calvari del Molar i l'àrea minerometal·lúrgica Bellmunt-Molar-Falset en la protohistòria”, finançat pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, l'Ajuntament del Molar i la Diputació de Tarragona. Vegeu, com a part dels resultats de la recerca d'aquests projectes, entre d'altres: N.RAFEL, J.ABELLA, A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2003), “La zona minera del Molar-Bellmunt-Falset...”; X.-L.ARMADA, M.A.HUNT *et alii* (2005), “Primeros datos arqueométricos...”; X.-L.ARMADA, D.GARCIA I RUBERT *et alii* (2005), “Minería y metalurgia durante la I Edad del Hierro...”; N.RAFEL, L.ARMADA *et alii* (2007), “La arqueología de la plata...”; N.RAFEL, I.MONTERO, P.CASTANYER (Coord.) (2008), “Plata prerromana en Cataluña...”; N.RAFEL, X.-L.ARMADA (2010), “L'explotació minera al Baix Priorat (Tarragona) en època romana...”; X.-L.ARMADA, R.GRAELLS, N.RAFEL, X.PAYÀ (2010), “La presencia romana en la Font del Molar...”; N.RAFEL (2013), “La cuenca minera del Baix Priorat...”.

condensen, il·lustren i representen gràficament part de la informació recollida en diversos dels apartats. Així, per exemple, s'han elaborat mapes que mostren els límits territorials i jurisdiccionals del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença en diferents èpoques. En aquest sentit, cal assenyalar que per establir les línies divisòries dels límits territorials del comtat —i dels altres dominis representats— s'han pres com a referència els límits municipals actuals. Per tant, són límits —fins a cert punt— aproximats, perquè tot i que molts dels límits medievals s'han mantingut fins a l'actualitat, altres han anat variant al llarg dels segles. Altrament, també s'han plasmat cartogràficament diferents aspectes relacionats amb l'explotació minera de l'argent. Els quals s'han ubicat, majoritàriament, al terme medieval de Falset. El qual aglutinava, en època medieval, els actuals municipis de Falset i Bellmunt del Priorat.

En definitiva, l'objectiu essencial d'aquest treball de recerca històrica és conèixer i entendre, des de diferents vessants, l'explotació minera de l'argent que es va desenvolupar al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença durant el període comprès entre els anys 1342 i 1358. De fet, s'ha abordat la qüestió amb la voluntat expressa de valorar en la justa mesura aquesta explotació. Com hem vist, tot i que s'han fet incursions per contextualitzar-ho, la finalitat és conèixer a fons la realitat del territori que ens ocupa per poder establir-ne més comparacions amb d'altres zones mineres de l'argent de l'Occident medieval en futures recerques més acurades. Per tant, es pretén que la recerca evolucioni des del cas concret fins al coneixement general, de dins cap a fora. És a dir, hem localitzat i focalitzat l'estudi en un marc espai-temps concret per, després, extrapolar-lo a un context més general. Ara bé, per assolir aquest objectiu central i, també, per poder completar i donar consistència a la recerca, s'han treballat diversos aspectes específics.

D'aquesta manera, un cop establertes les directrius i els eixos que en marquen el contingut, passarem a comentar breument, un per un, els capítols en què hem dividit la tesi doctoral que presentem. La qual, de fet, s'ha concebut de tal manera que pugui ser llegida a ritmes diferents. D'una banda, se'n pot fer una lectura lineal continuada, resseguint cadascun dels capítols de forma correlativa. De l'altra, es pot aprofundir en qualsevol dels temes i focalitzar l'atenció en un apartat concret sense perdre el fil argumental. En altres paraules, s'ha plantejat la redacció de tal manera que sigui possible consultar cadascun dels apartats de forma independent. Per tant, és possible fer-ne tant una lectura general —de principi a fi— com una de més sistemàtica centrada en algun aspecte concret.

Així, si seguim un ordre correlatiu dels continguts de la tesi, primerament, es ressenyen breument els diferents articles, llibres i treballs que s'han realitzat fins al moment sobre el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença i sobre la mineria a la zona durant la baixa edat mitjana. És a dir, s'ha plantejat un estat de la qüestió d'àmbit local. L'objectiu és incidir i avaluar la bibliografia que aborda aquests temes concrets per concentrar-nos en el marc territorial i cronològic que abraça la tesi doctoral. En aquest sentit, s'ha procurat desglossar el contingut de cadascun dels estudis ressenyats de forma resumida. A més, se n'han fet algunes observacions, valoracions o comentaris puntuals. Amb la qual cosa, sense pretendre fer-ne una ressenya completa i exhaustiva, es plantegen els objectius, les tesis fonamentals, els arguments o les conclusions de cadascuna de les obres que són citades en l'estat de la qüestió.

En aquest apartat, a més, s'ha plantejat de manera diferent la presentació de les cites bibliogràfiques. Al llarg de la tesi doctoral, en nota a peu de pàgina, hem anat citant la bibliografia que s'ha treballat i consultat per tal d'articular el contingut del treball. Per tal d'agilitar la lectura, hem optat per citar les referències bibliogràfiques de forma reduïda —és a dir, s'ha escapat, indicant part del títol de l'article o del llibre en qüestió— i al final de la tesi doctoral, a l'apartat sobre bibliografia, s'han presentat de forma completa. Això no obstant, en l'estat de la qüestió s'ha cregut convenient i necessari presentar completa la referència bibliogràfica de les obres que s'hi ressenyen, ja que l'objectiu d'aquest apartat és mostrar els treballs i publicacions que s'han realitzat sobre el tema d'estudi. En aquest cas, creiem que és bàsic poder-ne tenir, de forma immediata, tota la informació.

Així doncs, en primer lloc, s'ha avaluat la llista bibliogràfica que versa sobre el tema d'estudi de la tesi doctoral per establir un estat de la qüestió. Per avançar en la recerca, en primer lloc, cal conèixer i repassar a fons la bibliografia existent. En el cas que ens ocupa, especialment necessari era fer un buidatge exhaustiu dels estudis que versen sobre l'explotació minera de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença en època medieval, pel fet de ser una qüestió tan específica en un territori acotat i ben delimitat durant un període de temps concret. De fet, és essencial abordar la qüestió tenint la certesa que es coneixen totes les dades disponibles publicades per aportar quelcom nou, plantejar noves qüestions, fer avançar la recerca i millorar el coneixement.

En aquesta línia, posteriorment, s'analitza i s'avalua la base documental de la tesi doctoral. Així, al capítol posterior, es recull informació sobre les característiques

generals de les fonts textuais que han servit per poder teixir el contingut del treball que presentem. De fet, la gran majoria dels manuscrits transcrits i estudiats per articular la recerca pertanyen a la Casa Ducal de Medinaceli. La documentació de la qual es guarda a Toledo actualment, al mateix edifici que alberga la *Sección Nobleza del Archivo Histórico Nacional*. A la vegada, dels fons catalans d'aquest arxiu ducal, n'hi ha una reproducció microfilmada dipositada al que es coneix com a Arxiu Ducal de Medinaceli a Catalunya, que té la seu central al Palau Nou de l'Abat del monestir de Santa Maria de Poblet. Precisament, és a les seccions "Prades" i "Entença" d'aquest arxiu on es preserva la documentació referida específicament al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença.

En aquest sentit, el fet de treballar a partir de les reproduccions microfilmades i no fer-ho a partir dels documents originals ha plantejat algunes dificultats a l'hora de citar les referències documentals. Especialment, ha estat complicat fer el recompte dels folis d'alguns dels documents estudiats. Sobretot, aquesta situació es produeix en alguns dels llibres de registre de la cancelleria comtal que s'han buidat, perquè no sempre es va anotar el número del foli al marge superior dret del *recto*. En qualsevol cas, per evitar confusions, s'ha optat per citar tant la referència documental de l'arxiu original com la dels microfilms que es conserven al monestir de Poblet. A més, també s'ha procedit d'aquesta manera per facilitar l'accés a la documentació, tant d'aquells que poden consultar els microfilms com els que poden accedir als textos original. Els possibles errors en la foliació d'alguns manuscrits, si és que existeixen, seran deguts a aquesta particularitat.

Tal com es constata en aquest apartat, la recerca de documentació en aquest arxiu ha estat un treball laboriós perquè no hi ha un catàleg detallat dels fons documentals. Per tant, ha calgut buidar exhaustivament tots els microfilms per buscar i localitzar aquells manuscrits relacionats directament amb l'explotació minera de l'argent. Així mateix, a més de buidar les seccions "Prades" i "Entença" de l'Arxiu Ducal de Medinaceli a partir dels microfilms, també s'han consultat altres arxius. Precisament, la referència a les altres fonts bàsiques que s'han utilitzat per completar la recerca tanca aquest apartat sobre les fonts d'arxiu.

Seguidament, en el capítol següent, es desgrana globalment la gestació, la creació, l'evolució i la configuració senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a la baixa edat mitjana. Per a fer-ho, s'han pres com a referència els resultats de la recerca que, en el marc del procés de realització d'aquesta

tesi doctoral, ja van ser publicats en un article de l'any 2007.¹⁸ De fet, s'ha cregut adient i necessari repescar bona part d'aquell article perquè és bàsic per comprendre el marc territorial de l'estudi i contextualitzar la recerca sobre l'explotació minera de l'argent. Ara bé, també cal assenyalar que —com veurem al llarg del capítol— s'ha ampliat i corregit el contingut de la publicació del 2007, ja que s'ha consultat més bibliografia i s'ha treballat nova documentació d'arxiu.

En aquest sentit, s'ha iniciat aquest capítol analitzant l'evolució senyorial i jurisdiccional que va experimentar aquest sector de la Catalunya interior d'ençà de la conquesta comtal del castell de Siurana el 1153-1154. L'objectiu ha estat conèixer l'escenari en el qual va sorgir el comtat de les Muntanyes de Prades l'any 1324, perquè el nou comte disposava de certa jurisdicció sobre senyories que, tot i estar dins dels límits del comtat, eren de titularitat eclesiàstica i monacal (la baronia de Cabacés, el priorat de la Cartoixa d'Escaladei, el monestir de Bonrepòs i diversos territoris que depenien del monestir de Poblet). A més, el comtat de les Muntanyes de Prades es va unir, indissolublement, a la baronia d'Entença. Així mateix, en aquest recorregut per la història del domini comtal, s'analitza la permuta que va propiciar l'arribada de l'infant Pere d'Aragó el 1342, en bescanviar el comtat d'Empúries pel de les Muntanyes de Prades amb el seu germà Ramon Berenguer. Altrament, per contextualitzar l'explotació minera de l'argent, es desglossen els límits territorials i els àmbits jurisdiccionals del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença en època del comte Pere. De fet, hem prestat especial atenció a les dècades centrals del segle XIV per centrar l'anàlisi dins del marc cronològic de l'estudi de l'activitat minera.

Finalment, per tancar el capítol sobre l'àmbit territorial, es fa un repàs de l'evolució de la titularitat comtal després que el comte Pere prengués l'hàbit franciscà el 1358, per retirar-se al convent de Sant Francesc de Barcelona. Amb la qual cosa, en podem resseguir el devenir històric al llarg de la baixa edat mitjana. A més, l'apartat s'ha conclòs amb un arbre genealògic dels diversos comtes de les Muntanyes de Prades, des de la formació del llinatge a partir d'una branca de la família reial fins a l'últim comte medieval. En aquest sentit, el fet més destacable és l'entroncament dels titulars del comtat amb la família dels Cardona, ja en el segle XV. Per complementar aquesta genealogia, també s'ha realitzat un llistat dels comtes en un marc cronològic, indicant l'any i els esdeveniments que en van provocar la successió. De fet, en poques ocasions

---

¹⁸ Vegeu: A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2007), "Organització senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades...".

va ser la mort del titular el motiu que en va propiciar el relleu. L'objectiu d'aquest quadre és poder tenir una visió de conjunt dels diferents titulars del comtat i les seves relacions de parentiu i, a la vegada, mostrar visualment el nombre d'anys que van governar la senyoria i situar temporalment les causes que en van ocasionar la successió en el poder.

A continuació, s'inicia el gruix del contingut de la tesi doctoral, amb l'anàlisi de la regulació, la gestió i el rendiment de les mines d'argent del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a mitjan segle XIV. De fet, es divideix la qüestió en tres capítols diferents. Aquest bloc, doncs, aborda el tema de l'explotació minera de l'argent de forma exhaustiva i global.

Primerament, es tracten diversos aspectes relacionats amb la posada en marxa de l'activitat i la regulació normativa en època del comte Pere. Així doncs, en aquest capítol inicial sobre la mineria de la plata, es focalitza l'anàlisi en els primers anys de regència de l'infant Pere. Els quals, de fet, són essencials per conèixer i entendre les diferents mesures que es van adoptar per tirar endavant l'activitat. De tota manera, aquest marc temporal no és exclouent, sinó que hi ha qüestions que traspassen els primers anys del comte Pere i que són palpables durant tot el període en què va estar al capdavant del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. És el cas, per exemple, de la participació de tècnics i especialistes d'origen sard en l'explotació minera de l'argent al terme de Falset.

De forma resumida, podríem dir que —en aquest capítol— es parla correlativament de diferents aspectes: termes tècnics d'ús medieval relacionats amb l'activitat minera i metal·lúrgica, les diferents mesures i actuacions que va dur a terme l'infant Pere per impulsar l'explotació minera de l'argent, les tres ordinacions que va promulgar aquest comte per regular-la i l'evolució que va experimentar la normativa, les condicions de partició de la producció entre comte i miners, les concessions que es van anar atorgant per atraure miners després de la Pesta Negra del 1348 i el paper que van jugar els sards en el desenvolupament de l'explotació minera de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença mentre en va ser comte l'infant Pere. En definitiva, en aquest capítol inicial, bàsicament, s'analitza el paper del comte Pere com a impulsor de l'explotació de l'argent.

En el següent capítol, s'aprofundeix en l'estudi dels diferents òrgans de gestió, control i registre de l'explotació minerometal·lúrgica de l'argent. De fet, a partir de la descripció dels càrrecs i oficials comtals que s'encarregaven d'administrar aquesta

explotació, es van resseguir els diversos procediments que intervenien en l'explotació de l'argent, des de l'extracció del mineral a la mina fins a l'obtenció del metall noble.

Així doncs, es fa referència explícita a l'organigrama i l'estructura administrativa que va crear el comte Pere per gestionar l'activitat. La qual estava organitzada jeràrquicament. Així, al capdavant de tot l'entramat, hi havia l'administrador de les "menes" d'argent. El qual, quan s'absentava, el substituïa i n'assumia les funcions el seu lloctinent. Immediatament per sota, tancaven l'organigrama altres tres càrrecs: l'assajador de les "menes", el fonedor-afinador del metall i l'escrivà encarregat del registre de tota l'activitat.

En aquest capítol s'analitzen, de forma sistemàtica, les diferents tasques que tenien assignades cadascun d'aquests oficials comtals, les responsabilitats que havien d'acomplir, les retribucions econòmiques que percebien, les persones que van exercir els càrrecs i les feines que van desenvolupar. D'aquesta manera, a través de l'estudi dels càrrecs, també es fa un repàs global de les característiques bàsiques de l'explotació minera i metal·lúrgica de l'argent. És a dir, s'aprofundeix en el coneixement de l'activitat des de dins.

En darrera instància, en l'apartat que tanca el capítol, es fa una dissecció dels diferents espais on es concentraven les principals infraestructures per a l'explotació minera de l'argent. Amb la qual cosa, es pot comprovar que les mines d'argent de la senyoria comtal, el centre de gestió i les fonerries on s'obtenia el metall noble estaven ubicats dins del terme medieval de Falset. El qual, per tant, era el centre neuràlgic de l'explotació minera de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença.

Posteriorment, en el tercer dels capítols centrats en l'explotació minera de l'argent, s'analitzen qüestions més relacionades amb els minerals i el metall. Així doncs, configura el gruix del capítol l'estudi d'aquests elements: les característiques de les mines d'argent, les unitats de pes utilitzades per gestionar l'activitat, les espècies minerals explotades, el volum de producció d'argent fi i l'ús i la destinació del metall obtingut. Precisament, la configuració d'una taula d'equivalències per a les unitats de pes és bàsica i fonamental per poder avançar en la recerca i analitzar, entre d'altres, la quantitat total de metall preciós que es va arribar a aconseguir a mitjan segle XIV.

En aquest context, cal ressenyar que, amb l'estudi dels usos de l'argent fi produït, s'intenta seguir el rastre del metall noble després que sortís de les fonerries comtals. Així doncs, no es pretén saber en què era invertit el benefici que proporcionava la mineria

sinó saber on anava a parar l'argent fi que s'obtenia. El comte de les Muntanyes de Prades no podia encunyar moneda pròpia i, per tant, és necessari conèixer que se'n feia, del metall preciós que era afinat.

D'aquesta manera, es tanca l'anàlisi sobre la regulació, la gestió i el rendiment de les mines d'argent del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença en època del comte Pere. Amb la qual cosa, a través del treball que s'articula al llarg dels tres darrers capítols esmentats, l'objectiu és conèixer a fons, de forma global i des de diferents vessants el desenvolupament que va experimentar l'explotació minera de l'argent.

Aquest capítol, de fet, dóna pas a les conclusions. En les quals, es fa un repàs d'aquells aspectes més interessants que s'han anat treballant al llarg de la tesi doctoral. És a dir, no esdevé un resum de l'obra sinó que es pretén avançar en el coneixement i plantejar algunes qüestions des d'una perspectiva general. La possibilitat que brinda haver resseguit tots els capítols de la tesi doctoral permet tenir una visió de conjunt de tot el treball i poder treure'n algunes conclusions que esdevenen globals. Així mateix, arribats a aquest punt, també es poden plantejar algunes de les línies de recerca que poden sorgir a partir de la present tesi doctoral. De fet, queda oberta la possibilitat d'encetar noves vies d'investigació sobre l'explotació minera de l'argent a la baixa edat mitjana.

Seguidament, es presenta el recull bibliogràfic de tots aquells treballs, articles, capítols i llibres que s'han consultat i analitzat per poder tirar endavant la recerca. La recopilació de la bibliografia ha estat el més exhaustiva possible. Ara bé, només s'han citat aquelles obres que s'han utilitzat en la present tesi doctoral. Per tant, majoritàriament, la bibliografia que conforma aquest capítol té relació directa amb el contingut de la tesi, ja sigui directament o bé perquè ha servit per extreure'n informació bàsica. De fet, el volum de treballs, articles, capítols de llibre, llibres o pàgines web que fan referència a les explotacions mineres medievals d'arreu d'Europa —per citar un territori concret— és molt ampli i extens. Per tant, s'ha optat per no encabir-los tots en la bibliografia de forma generalitzada, sinó presentar només aquells que han estat essencials, importants i útils per a la nostra recerca. Considerem que no tindria cap sentit citar tota la bibliografia existent sobre el tema sense cap criteri de selecció.

Per tant, no s'ha plantejat el capítol dedicat a la bibliografia com un recull bibliogràfic extens sobre la mineria i la metal·lúrgia de l'argent en època medieval. En altres paraules, s'ha fet una selecció de la bibliografia essencial referida a tots aquells

punts i temes que s'han tractat al llarg de la tesi. Per tant, fonamentalment, la bibliografia seleccionada ha estat utilitzada per solucionar dubtes, plantejar problemàtiques noves i avançar en la recerca.

A continuació, hi ha l'apèndix documental. En el qual, entès com una prolongació del treball, es transcriuen i es presenten els diversos documents que s'han analitzat a fons per poder bastir la present tesi doctoral. De fet, es fa un recull exhaustiu de la documentació bàsica treballada, especialment, d'aquella referida específicament a l'explotació minera de l'argent en època del comte Pere. Així doncs, hi trobareu una selecció de fonts originals no publicades i també de vàries que ja havien estat publicades però que calia revisar. És a dir, a part de presentar documentació inèdita —és el cas de la majoria dels textos transcrits—, també s'han revisat algunes fonts documentals d'arxiu que havien estat editades, confrontant les transcripcions publicades amb els documents originals.

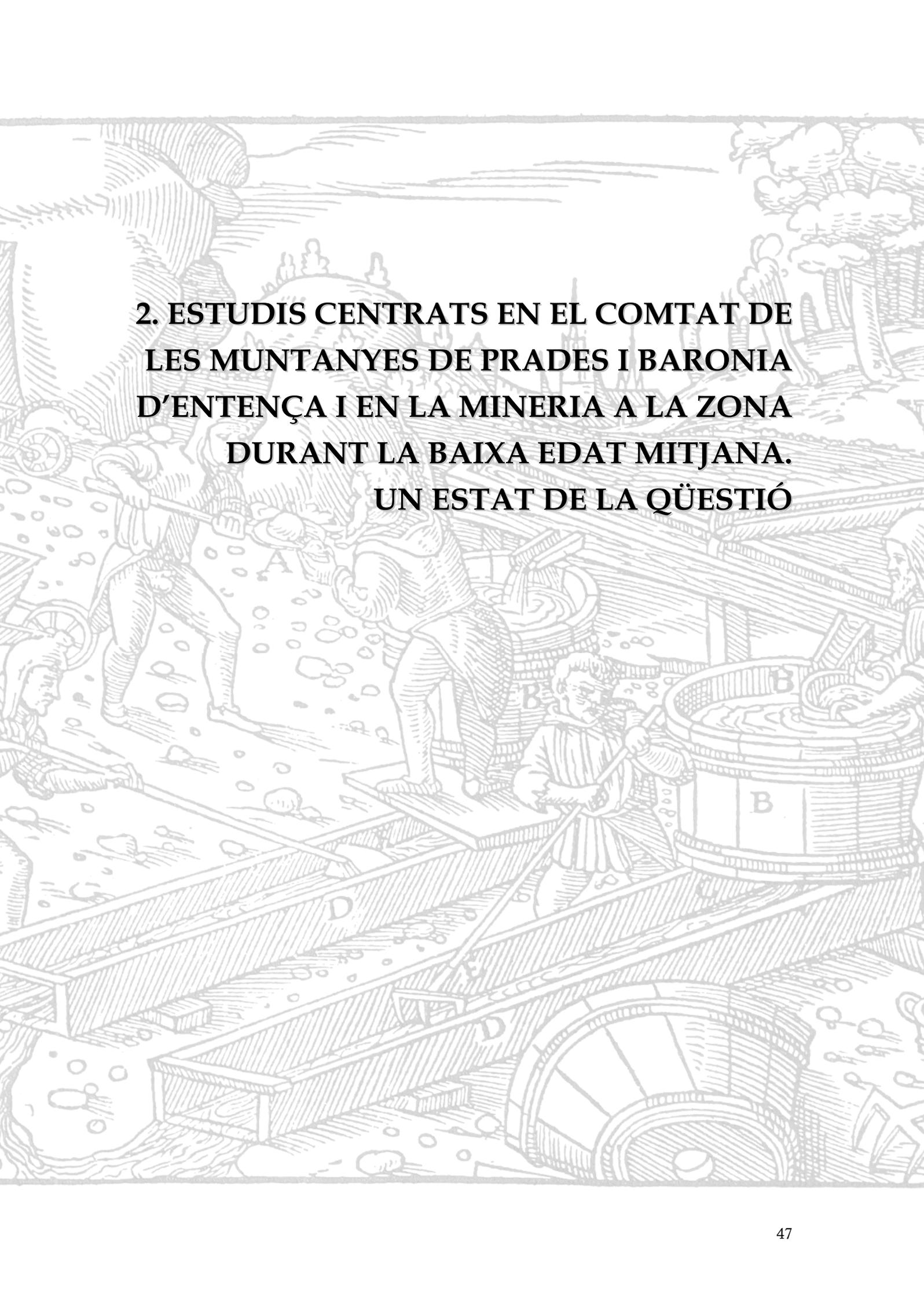
En aquest context, la transcripció dels textos sobre la mineria de l'argent al domini comtal de Prades és, de fet, una de les grans fites d'aquest treball. Recuperar de l'oblit aquests textos medievals té un gran valor perquè els documents que s'han transcrit aborden diferents aspectes relacionats amb aquesta activitat. Precisament, s'ha prestat especial atenció a la transcripció i edició dels textos per diverses raons: en primer lloc, són la base fonamental de la tesi doctoral i el buidatge acurat dels continguts n'ha facilitat l'estudi i la comprensió; en segon lloc, bona part dels manuscrits restaven inèdits; en tercer lloc, la compilació que s'ha fet esdevé un corpus documental complet i excepcional que corrobora la magnitud de l'explotació minera de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença; en quart lloc, els diferents documents transcrits han de ser la prova que permeti que altres investigadors puguin comprovar tot allò que s'exposa en el treball; i, finalment, és bàsic facilitar l'accés i posar a l'abast d'altra gent aquesta base documental perquè, des d'enfocaments diferents o amb altres prismes, es puguin obrir nous temes de recerca. Per tant, a més de la funció divulgativa de la transcripció dels documents medievals, també es pretén estimular-ne l'anàlisi crític.

En darrera instància, per cloure la tesi doctoral, s'ha afegit un annex amb les fitxes que s'han generat en buidar la informació d'un dels llibres de registre de l'explotació minera de l'argent. En el qual, concretament, s'hi van anotar dades des del 1352 fins al 1360. De fet, les diferents fitxes configuren una base de dades completa que recull de forma ordenada i homogènia tota la informació registrada en aquest llibre de

comptabilitat. En essència, l'objectiu de la base de dades és facilitar el càlcul del percentatge d'argent que contenen cadascuna de les “menes” registrades i establir el volum de producció absoluta d'argent fi durant el període que abraça el document.

A més de facilitar la recollida i presentació de les dades, les fitxes també permeten començar a treballar-hi. És a dir, en omplir-ne les diferents caselles, ja es gestiona automàticament part de la informació. Per exemple, s'han reduït les quantitats registrades en el llibre de comptabilitat a la unitat de mesura comú menor per poder fer mecànicament alguns càlculs posteriors, com poden ser el percentatge d'argent de cada “mena” o la quantitat total de metall produït. Així doncs, les fitxes de la base de dades són una eina fonamental per analitzar i estudiar d'una manera més mecànica, clara i concisa la informació que aporta el llibre de comptabilitat que s'ha buidat.

Per acabar, a la vista de tot el que s'ha comentat en aquesta introducció, la voluntat de la tesi doctoral és presentar un estudi global de l'explotació minera de l'argent en un territori concret i durant un espai de temps delimitat. De fet, l'objectiu és bastir una monografia acurada i completa. Per la qual cosa, s'ha abordat el tema d'una manera àmplia i des de diferents àmbits. En definitiva, la raó de ser del treball és assolir un coneixement general sobre la mineria de la plata al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença en època del comte Pere (1342-1358) i, a la vegada, poder-ne tenir una aproximació detallada en tots els aspectes.

**2. ESTUDIS CENTRATS EN EL COMTAT DE
LES MUNTANYES DE PRADES I BARONIA
D'ENTENÇA I EN LA MINERIA A LA ZONA
DURANT LA BAIXA EDAT MITJANA.
UN ESTAT DE LA QÜESTIÓ**

El pas previ per poder tirar endavant un treball de recerca com el que presentem, i poder aportar quelcom de nou, és comprovar i analitzar tot el que s'ha escrit sobre el tema d'estudi. D'aquesta manera, per tenir una visió panoràmica i global sobre el tema, es podria haver fet balanç dels estudis que s'han realitzat sobre l'explotació minera de l'argent a l'Occident medieval. Per contra, però, amb la voluntat d'incidir més acuradament en el marc territorial i cronològic de la tesi doctoral, hem optat per acotar i concentrar els esforços en un marc territorial més reduït. Fermament, creiem que l'anàlisi de la bibliografia sobre d'altres àrees mineres medievals, en aquest estat de la qüestió, excediria el nostre propòsit d'analitzar a fons l'explotació de l'argent que es va dur a terme al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a mitjan segle XIV. De fet, la voluntat de l'obra que tenen a les mans és estudiar exhaustivament i en detall aquest cas concret i, posteriorment, extrapolar-ne les conclusions en un àmbit més general. A la pràctica, sobre l'explotació de l'argent a l'Europa de l'edat mitjana, a part del que hem apuntat vagament a la introducció, ja en parlarem puntualment —quan sigui convenient i adient— al llarg dels capítols de la tesi.

Així doncs, l'estat de la qüestió s'ha centrat en exposar i desglossar les obres relacionades amb els dos puntals temàtics del treball que presentem. Per tant, l'objectiu que perseguim està clar: conèixer i avaluar la bibliografia que s'ha escrit sobre el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença i sobre l'activitat minera que es va desenvolupar en aquest territori durant la baixa edat mitjana. En aquest sentit, per tal de fer un repàs exhaustiu i sistemàtic de les diverses publicacions i treballs que s'han anat realitzant fins al moment, hem dividit l'exposició del present capítol en dues parts. És a dir, s'ha estructurat el repàs a la bibliografia en dos grans grups: per un costat, primerament, s'han ressenyat les obres que tracten sobre la senyoria comtal; i, per l'altre, les que aborden el tema de la mineria posteriorment. En vistes a tot el que hem exposat, passem a veure i ressenyar les obres que versen sobre la història medieval del comtat de les Muntanyes de Prades i la baronia d'Entença.

2.1. ELS ESTUDIS SOBRE EL DOMINI COMTAL

En l'actualitat, encara són plenament vàlides i vigents les paraules que Ezequiel Gort escrivia, l'any 1994, referint-se al comtat de les Muntanyes de Prades: “sorprèn que mai ningú no s’hagi dedicat a fer una monografia sistemàtica del comtat —tret d’alguns estudis puntuals i limitats—, i això fa que qualsevol estudi que ens aproximï a la seva història resulti especialment interessant”.¹⁹ No obstant això, a pesar de no haver-hi encara una monografia completa sobre la història del domini comtal, sí que hi ha diversos estudis que ens permeten anar desgranant —encara que sigui a grans trets i de forma fragmentada— l’evolució de la senyoria des de diferents àmbits i disciplines. En realitat, però, es tracta de treballs dispersos que ens donen petites pinzellades sobre aspectes i temes diversos. De tota manera, pel que fa a l’edat mitjana —com veurem, més endavant, en aquest mateix capítol—, darrerament s’ha publicat un article que analitza, de forma conjunta, la gestació del domini i els límits territorials i la configuració senyorial i jurisdiccional que tenia a mitjan segle XIV.²⁰ Tot i que és un exigü pas endavant —en comparació amb el volum de documentació conservada sobre el tema i la magnitud de les possibilitats d’estudi que té aquesta senyoria—, cal valorar-lo molt positivament, ja que ha pal·liat en part la patent manca d’estudis.

Entrant ja en matèria, primer de tot, per començar el repàs a la bibliografia sobre el domini comtal, parlarem del projecte de recerca que es va endegar, en la dècada dels anys 70 del segle passat, des del Departament de Paleografia i Diplomàtica de la Universitat de Sevilla. Des d’on es va potenciar l’estudi dels fons catalans dipositats a l’Arxiu Ducal de Medinaceli. Els quals eren custodiats i conservats a la ciutat de Sevilla en aquell temps.²¹ En el marc d’aquest programa general d’investigació, Pilar Lázaro de la Escosura i Manuel Romero Tallafigo —bàsicament— van analitzar els fons

¹⁹ Ezequiel GORT I JUANPERE (1994), *Història de Cornudella de Montsant. Una vila del Comtat de Prades*, (“Col·lecció Tostemps, 32”), Fundació d’història i art Roger de Belfort, Reus, pàg.19.

²⁰ Albert MARTÍNEZ I ELCACHO (2007), “Organització senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d’Entença a mitjan segle XIV: el paradigma del desmembrament de l’antic terme castral de Siurana”, a Jordi BOLÒS (Ed.), *Estudiar i gestionar el paisatge històric medieval*, (“Territori i Societat a l’Edat Mitjana. Història, arqueologia, documentació. IV(2007)”), Universitat de Lleida, Lleida, pàg.227-281.

²¹ En l’actualitat, la documentació de la Casa Ducal de Medinaceli —la que hi havia a l’Arxiu Ducal de Medinaceli, a la Casa de Pilatos de Sevilla— es troba dipositada a Toledo, al mateix edifici que allotja la Sección Nobleza del Archivo Histórico Nacional. L’accés, però, no és lliure i per poder-la consultar s’ha de contactar amb la Fundació Casa Ducal de Medinaceli.

documentals de les seccions “Prades” i “Entença” de l’arxiu sevillà. Així doncs, com a resultat d’aquesta recerca, entre d’altres, es van publicar els primers treballs dedicats específicament al comtat de les Muntanyes de Prades i la baronia d’Entença. És a dir, tot i que es coneixia vagament la història del domini comtal i se n’havia parlat en obres d’àmbit general anteriors, fins llavors no es va abordar el tema de forma específica i concreta. No obstant això, també val a dir que, amb anterioritat a la recerca endegada des de la Universitat de Sevilla, sí que havia estat objecte d’estudi la biografia d’algun dels comtes de les Muntanyes de Prades més il·lustres. És el cas, per exemple, de la vida d’un dels fills del comte-rei Jaume II, l’infant Pere d’Aragó, qui va ser el segon comte de les Muntanyes de Prades. Concretament, va ser-ho des del 1342 fins al 1358.²²

Tornant al que veníem exposant, en el primer dels estudis publicats en el si de la recerca impulsada a Sevilla, Pilar Lázaro de la Escosura²³ analitza la secció o fons “Prades” a través de l’examen de seixanta-sis documents. Els quals, essent els més antics del fons, van des del 1153 (la carta de poblament de Siurana) fins al 1342 (l’acta de la presa de possessió del comtat de les Muntanyes de Prades per part de l’infant Pere). L’objectiu de l’autora era centrar-se en els orígens del comtat i la seva formació i, en especial, en l’estudi de la documentació de l’època del comte Ramon Berenguer; qui va ser el primer comte de les Muntanyes de Prades (1324-1342). D’aquesta manera, Pilar Lázaro de la Escosura fa un resum de les característiques extrínseques dels documents seleccionats: dimensions, disposició del text, característiques dels pergamins, color de la tinta, el tipus de lletra, les signatures i els segells conservats en alguns documents. Seguidament, en fa una classificació diplomàtica, establint tres grans grups: d’una banda, els documents reials, la redacció dels quals ve marcada per l’existència d’una organització cancelleresca; d’altra banda, els documents comtals, en què destaca la presència de diversos tipus de notaris; i, finalment, els documents

²² En aquest sentit, abans del 1975, havien abordat breument la biografia de l’infant Pere d’Aragó diversos autors. Vegeu, per exemple: Alfonso María de BARCELONA (1913-1915), “El Infante Fray Pedro de Aragón”, *Estudios Franciscanos* 11(1913), pàg.132-136; 12(1914), pàg.129-141, 434-438; 13(1914), pàg.204-215; 14(1915), pàg.205-218; 15(1915), pàg.58-65. O també: José POU Y MARTÍ (1996 [1930]), *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII-XV)*, (Estudio preliminar Albert HAUF I VALLS), Instituto de Cultura “Juan Gil-Albert” – Diputació Provincial d’Alacant, Alacant, pàg.461-561; J.Ernesto MARTÍNEZ FERRANDO (1948), *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, CSIC, Barcelona, vol.I, pàg.158-169; J. Ernest MARTÍNEZ FERRANDO (1950), *Els fills de Jaume II*, editorial Aymà, Barcelona. A més, trobareu un llistat bibliogràfic que inclou diferents publicacions que fan referència a l’infant Pere d’Aragó a: Manuel ROMERO TALLAFIGO (1990), *La cancellería de los condes de Prades y Ribagorza (1341-1414)*, Institución Fernando el Católico, Zaragoza, pàg.29, nota 1.

²³ Pilar LÁZARO DE LA ESCOSURA (1976), “El condado de Prades: Contribución al estudio de sus documentos”, *Historia. Instituciones. Documentos*. 3 (1976), pàg.347-396.

particulars, amb la subscripció de dos tipus de notaris (locals, majoritàriament, i notaris públics de Barcelona o Tarragona).

De la seva banda, Manuel Romero Tallafigo²⁴ estudia la documentació del fons o secció “Entença” de l’Arxiu Ducal de Medinaceli. Concretament, analitza un total de quaranta-vuit documents de l’anomenada baronia d’Entença, datats durant el període comprès entre el 1174 (datació del document més antic, que coincideix amb la data de la creació del nucli de la senyoria) i el 1324 (data en què la senyoria d’Entença va passar a formar part del comtat de les Muntanyes de Prades, tot i que el document més recent estudiat és del 1318). L’article s’inicia amb la descripció de l’organització del fons de la secció “Entença” i la classificació, en cinc grups, dels documents medievals (datats entre l’any 1174 i el 1500) que considera més interessants. Seguidament, es passa a l’estudi paleogràfic i diplomàtic dels documents: estudi de les característiques extrínseques, determinació del tipus d’escriptura, anàlisi de l’autenticitat diplomàtica —és a dir, s’estableix si el document és el que pretén ser i emana de la persona que l’intitula, i dins de la data que s’expressa—, estudi de la “traditio” documental —es defineix la documentació en base a si els diplomes estudiats són originals, trasllats o còpies simples—, i, finalment, un examen de l’estructura diplomàtica i jurídica d’aquesta documentació —en altres paraules, un estudi dels tipus documentals, com són capbreus, compravendes, contractes, convinences, documents matrimonials, donacions, permutes, empenyoraments i testaments.

Així doncs, en base al que hem anat exposant, podem comprovar com ambdós articles —basats en les respectives tesis de llicenciatura inèdites dels autors esmentats— són dos treballs que es complementen. En aquest context, també cal assenyalar que, tot i que els dos se centren en l’estudi paleogràfic i diplomàtic de diversos documents medievals —els registres dels quals clouen els dos articles citats—, el coneixement i anàlisi de la documentació permet als autors establir algunes consideracions sobre la història dels dominis estudiats.

D’una banda, Pilar Lázaro de la Escosura, en el que podríem anomenar com a segona part de l’article, estudia el comtat de les Muntanyes de Prades des de la vessant històrica. Amb la qual cosa, primerament, analitza els orígens més remots del comtat, fent un breu repàs a l’evolució del territori de Siurana, des de la conquesta comtal a

---

²⁴ Manuel ROMERO TALLAFIGO (1977), “El señorío catalán de los Entenza a la luz de la documentación existente en el Archivo Ducal de Medinaceli (Sevilla). Años 1173-1324”, *Historia. Instituciones. Documentos*. 4 (1977), pàg.515-582.

mitjan segle XII fins a la creació del comtat de les Muntanyes de Prades el 1324. En el qual dedica una atenció especial al castell i vila de Siurana. Posteriorment, descriu el procés d'erecció del comtat de Prades i desglossa part de les clàusules o disposicions que va establir el comte-rei Jaume II en crear-lo. Més endavant, l'autora analitza l'organització interna del comtat en època del primer comte, l'infant Ramon Berenguer. Específicament, Pilar Lázaro de la Escosura se centra en dos aspectes concrets: l'organització municipal de les viles que componien el comtat i els impostos a què estaven obligats els seus habitants. Finalment, explica la permuta del comtat de Prades pel d'Empúries, que va realitzar el comte Ramon Berenguer amb el seu germà Pere.

D'altra banda, a partir de la documentació recopilada, Manuel Romero Tallafigo estudia la senyoria dels Entença des de diferents àmbits: la jurisdicció, l'economia i la societat. És a dir, n'analitza la història a través de l'estudi de diversos aspectes concrets: el context històric que marca la creació de la senyoria; la divisió social i jurídica, especialment accentuada entre cristians i sarraïns; el "*castrum*" com a unitat que articula l'espai, com a font de riquesa i com a base militar; la divisió jurisdiccional entre el comte-rei, el senyor i el castlà; l'origen i naturalesa del sistema de rendes, les quals es basaven, especialment, en la participació en els productes de la terra i en la jurisdicció; la figura del petit propietari; i, finalment, també ens mostra l'evolució dels diversos llinatges que van detenir l'anomenada baronia d'Entença —durant l'època estudiada (1174-1324)— i les polítiques i els mitjans que van utilitzar per mantenir la senyoria i evitar-ne el desmembrament.

En definitiva, aquests dos articles que hem estat comentant, publicats respectivament el 1976 i el 1977, ens permeten acostar-nos a la documentació inèdita del domini, a través de l'estudi documental dels textos més antics de les seccions "Prades" i "Entença" de l'Arxiu Ducal de Medinaceli. A més, són el punt de partida i de referència bàsica per a qualsevol estudi sobre el comtat de les Muntanyes de Prades i la baronia d'Entença a l'edat mitjana. A la pràctica, encara que se centrin, fonamentalment, en la paleografia i la diplomàtica dels fons documentals de la senyoria comtal i n'abordin la història medieval *grosso modo* i en part —estudien els aspectes específics i concrets que hem anat assenyalant—, són articles essencials.

Posteriorment, resseguint la línia que ens ha de permetre repassar tota la bibliografia que s'ha escrit específicament sobre la història del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, trobem altres publicacions. És el cas, per exemple, d'un

treball d'Armand de Fluvià i Escorsa.²⁵ En el qual, bàsicament, l'autor explica —de forma molt resumida— la creació del comtat l'any 1324 i ens mostra l'evolució del títol comtal al llarg dels segles. En aquest context, resumeix breument el devenir senyorial del domini, esmentant alguns episodis concrets, com poden ser la permuta del 1342 o l'entroncament dels Prades amb la Casa de Cardona. D'entre els quals, però, sobretot destaca —a part del privilegi de creació— el procés que es va iniciar l'any 1414 per tal d'establir qui havia de succeir al difunt tercer comte de Prades, en Joan, i la resolució d'aquest conflicte onze anys després de què morís, el 1425. De fet, però, l'article se centra en la successió nominal del títol de comte o comtessa de Prades, ja que Armand de Fluvià presenta una relació cronològica —indicant els anys de govern— dels diferents comtes que van detenir el títol, i llurs consorts, al llarg de la història. És a dir, en fa un repàs des de la creació del comtat el 1324 fins al moment de la publicació de l'article el 1980. Finalment, en l'apèndix documental, trobem la transcripció íntegra del privilegi de creació del comtat de les Muntanyes de Prades, atorgat pel rei Jaume II a favor del seu fill Ramon Berenguer. En resum, és un article molt útil per no perdre el fil cronològic de l'evolució senyorial del domini.

Així doncs, el més destacable d'aquest article són les puntualitzacions que aporta sobre dos dels episodis clau en el devenir polític de la senyoria als segles medievals (la creació del comtat i la successió del comte Joan) i la posada en ordre —esquemàticament— de la relació completa dels comtes de Prades. A més, també és just i necessari destacar-ne la publicació i edició del privilegi de creació del comtat, datat el 6 de maig del 1324.

Un altre dels autors que ha estudiat, molt per damunt, la història del domini comtal és Felip Mateu i Llopis.²⁶ El qual publica un breu article en què se citen diverses fonts documentals i bibliogràfiques que parlen, o on simplement s'anomenen, el comtat de les Muntanyes de Prades i/o els seus comtes. Tanmateix, també cita dos documents dirigits al batlle general de les Muntanyes de Prades, datats anys abans de la creació del comtat. L'autor dedica especial atenció als dos primers comtes, fills de Jaume II, pels seus vincles familiars directes amb la monarquia catalanoaragonesa: els infants «Ramon de

²⁵ Armand de FLUVIÀ I ESCORSA (1980), "Els comtes i el comtat de Prades", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* XXV-I (1979-1980), pàg.155-165.

²⁶ Felip MATEU I LLOPIS (1984), "«Comes Montanearum de Pratis» o de Prades" a D.D.A.A., *Miscel·lània Fort i Cogul. Història monàstica catalana. Història del Camp de Tarragona*, ("Biblioteca Abat Oliba, 32"), Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg.241-251.

Berenguer» —com recalca Felip Mateu i Llopis, que s'hauria de traduir d'una forma correcta el *Ramon Berengarii* de la documentació en llatí— i Pere. Per tant, a grans trets, tot i que el treball no esdevé un buidatge exhaustiu de les fonts, es recullen i es mostren diversos documents d'arxiu i alguns llibres o articles que parlen dels comtes i del comtat de Prades, en diverses èpoques. En aquest sentit, en l'article es transcriuen diverses cites textuais i literals d'aquests documents i obres i, a més, es presenten els estudis ja publicats per altres autors sobre alguns dels segells de cera dels infants Pere i Ramon Berenguer. Per tant, podem conèixer determinats detalls concrets sobre la història del domini comtal i la d'alguns dels personatges que en van detenir el títol, sobretot dels dos primers comtes. No obstant això, pel fet de no ser una compilació exhaustiva, la informació és fragmentària i dispersa. Amb la qual cosa, es detecten moltes llacunes. Malgrat tot, però, creiem que la intenció de l'autor no anava més enllà de la presentació o recopilació d'algunes fonts per a l'estudi dels comtes de Prades, com a membres de la casa reial catalanoaragonesa.

En un altre ordre de coses, un dels autors que —com hem vist anteriorment— va analitzar la documentació de l'Arxiu Ducal de Medinaceli, Manuel Romero Tallafigo, juntament amb Teresa Palet Plaja van publicar una obra sobre un capbreu de la baronia d'Entença, el qual fou redactat en català en un moment indeterminat entre el 1344 i el 1358.²⁷ En aquest sentit, l'estudi del document es va dur a terme en el marc del que Manuel Romero Tallafigo anomena una «col·laboració paleogràfica-filològica». De fet, el treball aborda l'anàlisi del document des dels dos àmbits d'estudi: el lingüístic i el documental. Pel que fa al document, el capbreu estudiat —que tenia una finalitat purament administrativa— recull les rendes i censos de Tivissa, Banyoles, Llaberia, Coll de Balaguer, Vandellòs i Móra. Per tant, el marc territorial de l'estudi és —com resa el títol del llibre— la baronia d'Entença. D'aquesta manera, per introduir el treball, Manuel Romero Tallafigo esbossa alguns aspectes de la història de la baronia, des dels seus orígens fins al 1358. Aquesta és la data en què el segon comte de Prades, l'infant Pere, va cedir els dominis que tenia als seus fills i, seguidament, va prendre els hàbits franciscans. De fet, l'anàlisi històric finalitza en aquesta data perquè —tot i que no es coneix la datació exacta del document— es durant l'època en què l'infant Pere va ser

---

²⁷ Teresa PALET PLAJA, Manuel ROMERO TALLAFIGO (1987), *Capbreu de la Baronia d'Entença (s.XIV). Introducció històrica i estudi lingüístic*, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV—Diputació de Tarragona, Tarragona.

comte de Prades (1342-1358) que es va redactar el capbreu. Així, en el marc de la contextualització històrica, s'estudien els llinatges, la jurisdicció, la societat i l'economia del domini (en especial les rendes territorials, jurisdiccionals i les de la població sarraïna). Posteriorment, es donen unes petites notes sobre el manuscrit i, seguidament, hi ha la transcripció íntegra del capbreu. A part, també hi ha la transcripció d'un capbreu anterior més concís, del 1204, on es relacionen els serveis i les rendes de la vila de Tivissa.

Altrament, quant a l'estudi filològic del document, se n'estudien diversos aspectes: la grafia, la fonètica, la morfosintaxi i el lèxic. En relació amb aquest últim apartat, els autors publiquen un interessant vocabulari de mots que apareixen en el document estudiat i una relació dels topònims i antropònims que s'hi citen. De tota manera, com puntualitza Teresa Palet, no és possible estudiar les peculiaritats lingüístiques del català d'una zona determinada, ja que el document està escrit per un professional de la norma cancelleresca. Del qual, a més, se'n desconeix l'origen, ja que la cancelleria del comte Pere estava formada per funcionaris de diversa procedència.

Recapitulant, el llibre se centra bàsicament en l'estudi lingüístic i, sobretot, la transcripció i edició del dos capbreus medievals. La publicació dels quals és molt interessant perquè permet anar coneixent important documentació de l'Arxiu Ducal de Medinaceli que —incomprensiblement i desafortunada— ha restat inèdita durant molts anys. Pel que fa a la contextualització històrica, no deixa de ser una introducció a la història de la baronia d'Entença. La qual, tanmateix, complementa i amplia tot allò que Manuel Romero Tallafigo ja havia presentat anys abans, amb la publicació de l'article que hem citat anteriorment. En tot cas, des del nostre punt de vista, l'edició dels documents i l'estudi lingüístic poden ser molt útils per als estudis històrics d'altres documents, en el sentit que ens proporcionen eines per poder entendre i interpretar millor la informació dels textos medievals.

Pocs anys després, el mateix Manuel Romero Tallafigo, en una obra més completa i complexa que les que havia publicat fins llavors sobre el tema —és la publicació de la seva tesi doctoral—, presenta un estudi sobre la cancelleria del comtat de les Muntanyes de Prades entre els anys 1341 i 1414.²⁸ En aquest sentit, cal destacar que el mateix autor havia publicat una versió primigènia d'aquest treball, centrada en el període 1341-1358,

---

²⁸ Manuel ROMERO TALLAFIGO (1990), *La cancellería de los condes de Prades y Ribagorza (1341-1414)*, Institución Fernando el Católico, Zaragoza.

alguns anys abans. És a dir, en un article anterior, Manuel Romero Tallafigo ja havia presentat les bases temàtiques i les conclusions essencials del que després seria publicat més extensament en l'obra que ressenyem.²⁹ Així mateix, més recentment, també ha presentat un article que fa referència al mateix tema.³⁰ En el qual, es recullen dades bàsiques i fonamentals que ja havien estat plasmades extensament en les dues obres anteriors citades.

En tot cas, en aquest estat de la qüestió, només s'ha ressenyat de forma exhaustiva l'obra que recull tota la informació que va encabir l'autor a la seva tesi doctoral. Per tant, ens referirem en tot moment al llibre que va publicar, amb el títol *La cancellería de los condes de Prades y Ribagorza (1341-1414)*, Manuel Romero Tallafigo l'any 1990. En aquest sentit, el llibre que ens ocupa és un treball fet des de l'àmbit de la Diplomàtica, però que aborda el coneixement de la cancelleria de forma global. D'aquesta manera, l'autor fa un estudi complet i exhaustiu sobre els usos i formes documentals i, a més, analitza el procés de formació i expedició de les cartes comtals, establint-ne les diferents fases de gestació i producció. L'objectiu és conèixer el funcionament, l'estructura i l'organització de la cancelleria comtal en època dels comtes Pere i Joan de Prades.

Amb aquest propòsit, Manuel Romero Tallafigo estudia principalment la documentació de les seccions "Prades" i "Entença" de l'Arxiu Ducal de Medinaceli. La qual coneix amb escreix, tal com es pot comprovar en fer un cop d'ull a l'estat de la qüestió que estem presentant en aquestes pàgines. Ara bé, d'entre els documents conservats en aquell arxiu, l'autor se serveix principalment dels registres de cancelleria, ja que hi troba dades i notícies bàsiques per poder analitzar l'oficina d'expedició documental del domini comtal des de dins. A més, referma aquesta elecció el fet que, de llibres de registre, se n'han conservat sèries gairebé completes per als anys estudiats en aquella obra (1341-1414). Mentre què, per contra, de documents originals expedits per aquesta mateixa cancelleria, n'hi ha ben pocs. Bàsicament, aquesta mancança es produeix perquè, per regla general, els destinataris no eren precisament ni la cancelleria

²⁹ Vegeu: Manuel ROMERO TALLAFIGO (1984), "La Cancellería del Condado de Prades (1341-1358)" a Gabriel SILAGI (Ed.), *Landesherrliche Kanzleien im Spätmittelalter. Referate zum VI. Internationalen Kongreß für Diplomatie, München, 1983*, Argeo-Gesellschaft, Múnic, vol.2, pàg.637-658. En trobareu una edició digital a http://elec.enc.sorbonne.fr/cid/cid1983/art_28 . Darrera consulta: 10/02/2014.

³⁰ Manuel ROMERO TALLAFIGO (2011), "Los registros de la cancellería del infante Pedro, conde de las Montañas de Prades y de Ribagorza (1341-1358)" a Elena CANTARELL BARELLA, Mireia COMAS VIA (Ed.), *La escritura de la memoria: los registros*, Promociones y Publicaciones Universitarias, Barcelona, pàg.263-280.

ni els comtes de Prades. Per aquesta raó, l'autor ha hagut de paliar l'escassetat d'originals cancellerescs de l'Arxiu Ducal de Medinaceli cercant-los en d'altres fons com, per exemple, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó o l'Archivo Histórico Nacional, entre molts d'altres. En aquest sentit, com afirma el mateix autor, encara que els originals localitzats —fins i tot després de fer un buidatge en arxius diversos— són escassos, la recerca no coixeja perquè aquesta mancança és perfectament suplida per l'abundància de registres de cancelleria.

En aquest context, a partir de l'anàlisi acurat i detallat dels documents, Manuel Romero Tallafigo repassa minuciosament la cancelleria del comtat i la producció documental. Amb la qual cosa, aconsegueix definir i explicar diferents aspectes: l'estructura i organització de la cancelleria, l'arxiu comtal, el nombre i les tasques dels funcionaris adscrits a la cancelleria comtal, els tipus documentals i les formes diplomàtiques, el procés de gestació i expedició dels documents —establint les fases d'elaboració i els funcionaris que hi intervenien—, els segells, les marques i signes de cancelleria —d'ús intern, per regular i controlar el procés de creació dels documents—, i la tradició documental.

Altrament, al llarg del treball, l'autor estableix que hi ha una estreta relació, palpable tant en les formes com en l'estil, entre la cancelleria senyorial del comtat de les Muntanyes de Prades i la cancelleria reial de la Corona catalanoaragonesa. La qual cosa és evident, sobretot, en l'època del comte Pere (1342-1358). Malgrat tot, com és lògic, l'oficina d'expedició documental del comtat de les Muntanyes de Prades també té algunes particularitats destacables. Així, per exemple, Manuel Romero Tallafigo fa notar que el cap de la cancelleria i el màxim responsable de l'escribania de cort, en època del comte Pere, va adoptar l'apel·latiu de “notari tinent los segells”, mentre que el títol de canceller no va existir en el cas estudiat. De fet, com ens mostra Manuel Romero Tallafigo, els orígens de la cancelleria comtal de Prades estan estretament lligats a la figura del comte Pere, el qual va ser canceller reial de Pere el Cerimoniós. En aquest sentit, val a dir que durant el període de regència d'aquest comte, l'estructura i organització de la cancelleria comtal va ser molt més complexa i escalonada jeràrquicament que durant el mandat del seu successor, el seu fill Joan, ja que amb la successió s'hi va produir una considerable reducció de personal. La qual cosa, s'explica perquè el comte Joan només va esdevenir senyor d'una part dels dominis que havia tingut el seu pare i, a més, també en va ser menor l'activitat política i diplomàtica. De

tota manera, en d'altres aspectes, l'actuació de la cancelleria no va variar de forma destacable amb el canvi de regència.

En definitiva, el llibre de Manuel Romero Tallafigo és una obra completa i acurada, amb constants exemples que il·lustren documentalment el discurs expositiu i que en recolzen les hipòtesis. La qual cosa, a més, constata l'enorme coneixement que té aquest autor de la documentació. Per tant, la lectura d'aquest treball ens permet tenir una visió global i, a la vegada, detallada de la cancelleria i de la documentació. A més, és fonamental per poder saber les característiques diplomàtiques i paleogràfiques de la documentació dels comtes Pere i Joan de Prades que es conserva a l'Arxiu Ducal de Medinaceli. D'aquesta manera, després de llegir i analitzar aquest llibre es pot afrontar, amb garanties i sense dubtes, la transcripció i edició de qualsevol document expedit per la cancelleria comtal datat entre el 1341 i el 1414. Podriem dir que, més enllà del valor com a treball de recerca, és una mena de guia per resoldre dubtes a l'hora de transcriure documents, principalment pel repàs que fa de les formes diplomàtiques i de la tipologia documental. En altres paraules, és una obra fonamental i inel·ludible abans de començar a estudiar la documentació de les seccions "Prades" i "Entença". A més, també és bàsica, encara que se centri en l'estudi diplomàtic dels documents, per estudiar qualsevol aspecte de la història del domini comtal de Prades en època del comte Pere — com és la tesi que presentem— o del comte Joan. En definitiva, aquest llibre de Manuel Romero Tallafigo permet conèixer les característiques de la documentació i de la seva gestació. Amb la qual cosa, se'n pot analitzar el contingut amb una informació molt valuosa, que permet interpretar millor els textos. De fet, aquest treball ha estat bàsic i fonamental per poder afrontar la transcripció i l'estudi de la documentació d'arxiu que s'ha consultat per tirar endavant la tesi doctoral que presentem. Podríem dir que ens ha aplanat el camí per poder afrontar amb pas ferm la transcripció, la comprensió i l'estudi de la documentació.

Posteriorment, fruit d'una nova col·laboració entre Manuel Romero Tallafigo i Maria Teresa Palet Plaja, es publica un altre llibre sobre la baronia d'Entença.³¹ En aquesta ocasió, però, s'aborda el tema des d'una vessant més històrica. L'obra es fonamenta en l'ampli coneixement que tenen, sobretot Manuel Romero —ho hem pogut

---

³¹ Manuel ROMERO TALLAFIGO, Maria Teresa PALET PLAJA (1991), *Les nostres arrels. Documents de la Baronia d'Entença (Coll de Balaguer, Vandellòs, L'Hospitalet de l'Infant)*, Ajuntament de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant, Vandellòs–l'Hospitalet de l'Infant.

comprovar en aquest estat de la qüestió—, sobre la documentació relativa a la baronia que es conserva a l'Arxiu Ducal de Medinaceli. En aquest sentit, totes les dades que aporten els autors estan recolzades, constantment, per referències a la documentació de la secció “Entença” d'aquest arxiu. És a dir, és des del profund coneixement i l'anàlisi d'aquesta documentació que s'articula el contingut del llibre. No obstant això, hem pogut detectar que, en algun dels apartats del treball, es basen en una primera aproximació a la documentació —és a dir, no es fonamenten en l'estudi a fons dels documents que se citen— i, per tant, trobem algunes imprecisions. És el cas, per exemple, de les dades relatives a la permuta del 1342, per la qual el comte Ramon Berenguer va bescanviar el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença pel comtat d'Empúries, amb el seu germà Pere. En aquest sentit, també és delatora l'expressió que s'utilitza en parlar del text de la permuta: “tal i com s'entreveu amb una simple lectura del document signat a València”.³² D'aquesta qüestió, però, en parlarem en profunditat en el capítol dedicat a l'evolució senyorial i jurisdiccional del territori que va abraçar el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença.

Deixant de banda aquest tema, quant a l'estructura expositiva, el treball està dividit en dues parts titulades, respectivament: “Estudi històric de la baronia d'Entença” i “Documents”. I, de fet, la primera part —l'estudi històric de la baronia—, pel que fa al contingut, creiem que també està dividida —encara que en l'esquema no es marqui— en dos àmbits. En el primer, s'hi agruparien una sèrie d'apartats que ens mostren una història lineal de la baronia d'Entença. La qual s'articula, cronològicament i conceptualment, en base als diferents titulars de la senyoria. En altres paraules, podem anar resseguint la gestació i l'evolució del domini, des dels orígens fins a la seva desaparició. De fet, l'estudi s'inicia parlant del paper dels monarques Ramon Berenguer IV i Alfons II en la conquesta i repoblació de la zona, durant la segona meitat del segle XII, i finalitza amb un apartat en què se sintetitza el devenir del comtat de Prades a partir de l'arribada al poder dels Cardona, en el segle XV. En el qual, té especial rellevància l'entroncament d'aquesta família amb els Medinaceli al segle XVII i el final del domini comtal a mitjan segle XIX quan el territori va passar a ser de titularitat estatal. Altrament, en el que creiem que seria un segon àmbit referit a la història de la baronia, s'estudien aspectes més concrets del domini senyorial o “senyoriu”. Així, Manuel Romero i Maria

³² Vegeu: Manuel ROMERO TALLAFIGO, Maria Teresa PALET PLAJA (1991), *Les nostres arrels. Documents de la Baronia d'Entença (Coll de Balaguer, Vandellòs, L'Hospitalet de l'Infant)*, Ajuntament de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant, Vandellòs–l'Hospitalet de l'Infant, pàg.61.

Teresa Palet analitzen la jurisdicció reial i senyorial que s'exercia sobre el territori i, a més, n'estudien l'organització institucional i administrativa. De fet, es dedica especial atenció a les institucions a través de les quals es delegava o es traspassava aquesta jurisdicció (com per exemple, els castlans, els batlles, l'alamí o les universitats). També es fa una relació exhaustiva de les diverses càrregues senyorials o rendes que havia de satisfer la població, en què destaca la diferenciació, en alguns aspectes, entre cristians i sarraïns. Com plantegen els mateixos autors en la introducció de l'obra, el seu objectiu era donar a conèixer el marc històric dels documents presentats, fer-los intel·ligibles i permetre'n la comprensió. Per tant, com ja hem apuntat, completa l'estudi històric de la baronia d'Entença, la segona part del llibre: els documents. Concretament, són tres documents que han estat bàsics i fonamentals en l'origen dels actuals pobles de Vandellòs, Coll de Balaguer i l'Hospitalet de l'Infant. Dels quals, es publica la traducció al català que en fan els autors del llibre, per facilitar-ne la comprensió al lector. Es tracta, doncs, de la carta de poblament de Vandellòs de l'any 1191, la carta de poblament del Coll de Balaguer, datada el 1276, i el document de fundació d'un hospital al pla del Coll de Balaguer (antic terme de Tivissa) per part de l'infant Pere el 1346.

En definitiva, malgrat les puntuals imprecisions que hi puguin haver — comprensibles i excusables, si més no, per l'elevat nombre de documents inèdits que se citen—, es fa un repàs general a la història de la baronia d'Entença, ampliant tot el que se n'havia escrit fins al moment. A més, es donen a conèixer les referències documentals de molts documents que són bàsics per estudiar l'evolució de la senyoria després que s'unís indissolublement al comtat de les Muntanyes de Prades l'any 1324. Amb la qual cosa, s'amplia el nombre de documents inèdits de la secció "Entença" de l'Arxiu Ducal de Medinaceli i es completa, a més, la llista de documents que el mateix Manuel Romero Tallafigo ressenyava en el primer dels articles que va publicar sobre la baronia.³³

En un altre ordre de coses, tornant a l'exposició dels treballs sobre el domini comtal, hem de parlar novament d'un estudi de Manuel Romero Tallafigo. El qual, relacionant-ho amb l'obra en què —com hem comentat abans— analitza l'organització i

---

³³ Vegeu: Manuel ROMERO TALLAFIGO (1977), "El señorío catalán de los Entenza a la luz de la documentación existente en el Archivo Ducal de Medinaceli (Sevilla). Años 1173-1324", *Historia. Instituciones. Documentos*. 4 (1977), pàg.575-582.

l'estructura de la cancelleria del comtat de les Muntanyes de Prades entre els anys 1341 i 1414, publica un nou article en què s'aprofundeix en un aspecte concret de la cancelleria comtal d'època del comte Pere.³⁴ Es tracta de l'estudi d'un llibre de comptes —localitzat després de la realització de l'obra esmentada abans, com assenyala el mateix autor— on s'anotaren les rebudes (entrades) i les dates (sortides) referides al dret del segell, entre l'any 1342 i el 1345. A través de l'anàlisi d'aquest document, Manuel Romero Tallafigo complementa i amplia el seu treball sobre la cancelleria comtal, ja que estudia més acuradament aspectes relacionats amb la pràctica diària: els tipus de paper i pergamí, les tintes, els tipus de ceres i la seva aplicació en els segells comtals, les candeles per a crear llum artificial, etc. A més a més, també s'analitzen el subministrament, els costos i els usos de tots aquests elements, necessaris per al bon funcionament de la cancelleria. D'altra banda, l'autor presenta una relació dels escrivans ajudants, és a dir, assalariats que es dedicaven a tasques secundàries dins l'entramat de la cancelleria senyorial. En concret, aquestes feines podien ser, per exemple, passar a net alguns documents, fer-ne còpies o a encarregar-se del registre dels documents expedits des de l'arxiu. Altrament, també es tracta el tema de la mobilitat de la cancelleria comtal, la qual no va tenir —en aquelles dates— una seu fixa, degut a l'extensió i dispersió dels dominis de l'infant Pere a mitjan segle XIV. Finalment, es clou l'article amb la transcripció i edició de part del document estudiat: les dates (o sortides) que es van registrar, des del 9 d'agost del 1342 fins al 20 de juliol del 1343, en el llibre del dret del segell de l'escrivania del comte Pere. En conclusió, aquest article completa l'estudi que, sobre la cancelleria dels comtes de les Muntanyes de Prades, havia publicat Manuel Romero Tallafigo pocs anys abans. A la vegada, demostra que és un investigador incansable, que duu a terme una recerca constant i continuada envers la documentació de les seccions “Prades” i “Entença” de l'Arxiu Ducal de Medinaceli.

En aquesta línia, posteriorment, el mateix autor va publicar un treball sobre els usos i els preus del paper i el pergamí que es va utilitzar a la cancelleria comtal de Prades cap a mitjan segle XIV.³⁵ D'aquesta manera, es feia un pas més endavant en el coneixement d'aquesta institució. Precisament, s'hi aborda el tema prenent com a base el mateix

---

³⁴ Manuel ROMERO TALLAFIGO (1992), “Un libro del ‘Ius Sigilli’ de la cancellería itinerante del Conde de las Montañas de Prades y Ribagorza (1342-1345)”, *Historia. Instituciones. Documentos*. 19 (1992), pàg.413-432.

document que va transcriure i publicar Manuel Romero Tallafigo en l'article sobre el dret del segell que tot just acabem de ressenyar. A partir d'aquest manuscrit —la transcripció del qual es publica de nou—, l'autor se centra més en els tipus de paper que es van fer servir (autòctons o de procedència italiana), els diferents llocs on va ser comprat per raó de la itinerància de la cancelleria comtal del comte Pere inicialment, el cost i els distints usos que van tenir —comparativament— el paper i el pergami utilitzats per l'oficina d'expedició de documents, l'aposió dels segells en documents de paper i la manufactura i enquadernació dels llibres de registre de la cancelleria comtal. Per tant, a través d'un altre aspecte concret, es pot aprofundir encara més en el coneixement de la cancelleria que va desenvolupar l'infant Pere d'Aragó després d'esdevenir comte de les Muntanyes de Prades el 1342.

Un altre dels investigadors que coneix bé la història del domini comtal format pel comtat de les Muntanyes de Prades i la baronia d'Entença és Ezequiel Gort i Juanpere. Un autor que, entre d'altres, ha publicat un breu article en què s'estudien: d'una banda, l'espai que va ocupar el districte de Siurana, en temps de la dominació islàmica i després de la conquesta cristiana; i, de l'altra, l'evolució d'aquest territori des de la segona meitat del segle XII fins a la creació del comtat de les Muntanyes de Prades el 1324, al qual es va sumar la baronia d'Entença.³⁶ En aquest marc, l'article s'acompanya de tres mapes que il·lustren i plasmen gràficament aquesta evolució. De fet, com assenyalava el mateix autor en el text i com s'expressa en el títol de l'article, l'objectiu és mostrar cartogràficament, a partir de la interpretació de les fonts escrites, l'evolució senyorial del territori.

Així, per evidenciar els canvis que va viure el terme del castell de Siurana immediatament després que fos conquerit pels cristians, Ezequiel Gort es basa en dos documents —els quals, com assenyalava el mateix investigador, per a alguns autors són suspectes— datats el 1154 i el 1173 respectivament. En els quals, es delimitava el territori de Siurana. A partir de la identificació dels límits que s'expressen en els documents esmentats, Ezequiel Gort elabora dos mapes que, entre d'altres coses, permeten comprovar com l'espai territorial que depenia del castell de Siurana va minvar

---

³⁵ Manuel ROMERO TALLAFIGO (1995), "Usos y precios del papel y pergamino para escritura en la Cancillería de los Condes de Prades durante el siglo XIV", *Investigación y Técnica del Papel*, núm.125 (1995), pàg.562-584.

³⁶ Ezequiel GORT I JUANPERE (1993), "De Siurana al Comtat de Prades: un intent de reconstrucció gràfica", *Lligalls: Revista d'història* 3 (gener 1993), pàg.32-35.

considerablement durant el curt espai de temps que va del 1154 al 1173. En aquesta línia, Ezequiel Gort també desglossa *grosso modo* la posterior evolució que va experimentar aquest territori, des de mitjan segle XII fins al 1324. Finalment, estableix que, amb la creació del comtat de les Muntanyes de Prades el 1324, es va unir el territori que abraçaven les anomenades Muntanyes de Prades, incloent-hi diverses senyories eclesiàstiques, amb la baronia d'Entença. De fet, aquesta situació territorial és la que queda reflectida en el tercer dels mapes de l'article.

A la pràctica, doncs, tot i que la cartografia que nosaltres proposem sobre el tema —la qual veurem al llarg de la tesi— no és plenament coincident amb la que trobem en aquest article, Ezequiel Gort fa una síntesi, acurada i documentada, dels canvis que va experimentar el territori entre els segles XII i XIV. Per tant, a més de la valuosa informació que ens aporta, és una bona base per continuar fent recerca sobre el tema i aprofundir més en l'estudi de les característiques senyoriales i jurisdiccionals d'aquest sector a la baixa edat mitjana.

Per altra part, que tracti sobre l'evolució senyorial i territorial d'aquesta zona en època medieval, també trobem un article d'Eduard Vives i Jordi Carreño.³⁷ És un estudi que, centrant-se en l'actual comarca del Priorat, analitza l'evolució del territori des de la Prehistòria fins a la baixa edat mitjana, però dedicant una especial atenció als segles XII, XIII i XIV. L'objectiu dels autors és determinar si l'actual divisió comarcal (creada el 1936) té un referent històric en aquest període concret de l'edat mitjana (segles XII-XIV). Així, en primer lloc, s'analitza el districte de Siurana, des de l'ocupació andalusina fins a la nova organització i la repoblació del territori després de la conquesta comtal. També s'estudien els diferents dominis que van anar sorgint en el territori que ocupa l'actual comarca del Priorat: baronia de Cabassers, baronia d'Escornalbou, baronia d'Entença, cartoixa d'Escaladei i, finalment, el comtat de Prades. En aquest context, s'analitza l'organització territorial des d'una vessant més localista: castells i fortificacions, torres, nuclis de població, masos, etc. Així mateix, també s'examina l'organització eclesiàstica, articulada al voltant de parròquies, eremitoris i monestirs; en aquest marc, també s'esmenta la presència de càtars al Montsant. Finalment, una síntesi

---

³⁷ Eduard VIVES I TORO, Jordi CARREÑO I AMORÓS (1999), "Introducció a l'estructuració i organització del territori a la comarca del Priorat (segles XII-XIV)", *Estudis Prioratins* 1 (1999), pàg.79-149.

sobre l'explotació dels recursos naturals, l'evolució demogràfica i les xarxes de comunicació en època baix medieval, tanquen aquest repàs.

Els autors conclouen que en època medieval, concretament en els segles XII-XIV, no hi ha cap element que aglutini el territori que ocupa la comarca actual del Priorat, ni a nivell polític, ni geogràfic, ni econòmic, ni social. Segons les seves conclusions, no va ser fins a la creació del comtat de les Muntanyes de Prades el 1324 que aquest territori va trobar un denominador comú. Aquesta hipòtesi, però, la deixen en suspens: «segurament és a partir d'aquesta nova entitat territorial que començaríem a entreveure les arrels del que avui dia entenem per comarca del Priorat; però aquesta hipòtesi ja formaria part d'un altre estudi». De tota manera, amb relació al que proposen Eduard Vives i Jordi Carreño al final del seu article, cal advertir que —com tindrem ocasió de veure al llarg de la tesi doctoral— el comtat de les Muntanyes de Prades ocupava un territori molt més ampli del que ocupa avui en dia la comarca del Priorat.

En definitiva, el fet de prendre com a marc geogràfic límits administratius actuals, com són els de l'actual comarca del Priorat, fa incompatibles determinats aspectes. És a dir, es fa molt difícil interpolar realitats actuals amb la conjuntura política i territorial d'època medieval. No obstant això, deixant de banda els problemes que pugui generar la comparació entre demarcacions d'èpoques tan diferents i distants en el temps, el treball ens acostava al territori dels segles XII-XIV d'una forma clara, concissa i ben documentada. Per tant, presenta un dibuix acurat de la realitat medieval.

En aquest recorregut pels treballs que versen sobre el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, ens hem d'aturar per parlar d'una obra de Josep Serrano Daura³⁸. En la qual, dins d'un marc territorial i cronològic molt més ampli, que sobrepassa els segles medievals, s'analitza —entre d'altres— la baronia d'Entença. És a dir, per la part que ens interessa, només s'estudia un dels dominis integrants de la senyoria comtal de Prades. En realitat, l'obra a la qual ens referim és un extens i complet estudi sobre les característiques i l'evolució de l'ordenament polític, l'organització senyorial, les institucions municipals i els sistemes jurídics durant els segles XII-XIX —distingint clarament dues etapes, abans i després de la promulgació del Decret de Nova Planta el 1716—, en el marc territorial que abracen les actuals

³⁸ Josep SERRANO DAURA (2000), *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX). Comandes de Miravet, d'Orta, d'Ascó i de Vilalba i baronies de Flix i d'Entença*, ("Col·lecció Estudis, 25-26"), Fundació Noguera, Barcelona, 2 volums. Trobareu una ressenya d'aquest llibre, realitzada per Pere Benito i Monclús, a: *Anuario de Estudios Medievales* 33/1 (2003), pàg.575-578.

comarques de la Ribera d'Ebre i de la Terra Alta. D'aquesta manera, l'autor estudia els diferents districtes senyorials que es van crear en aquest sector: d'una banda, les senyories que pertanyien a l'orde militar del Temple i que, en extingir-se, es van integrar a l'orde de l'Hospital, com són les comandes de Miravet, Orta, Ascó i Vilalba; i, de l'altra, les baronies laiques de Flix i d'Entença. Així doncs, amb aquestes premisses, l'autor aborda l'estudi dels dos àmbits de poder que centren el treball: el senyoriu i el municipi. Els quals, de fet, estan estretament relacionats i vinculats.

Primerament, per presentar el treball, Josep Serrano Daura exposa el procés de creació i mostra l'evolució dels diferents districtes territorials esmentats, sorgits després de la conquesta i ocupació cristiana de la zona, a partir de mitjan segle XII. Posteriorment, un cop presentat el marc territorial, analitza el dret i els ordenaments propis de cadascun dels diversos dominis jurisdiccionals de la zona. Dels quals, en mostra l'origen, les característiques i l'evolució que van experimentar, particularment després de la promulgació del Decret de Nova Planta l'any 1716. Seguidament, dedica una especial atenció —en un capítol a part— a la situació jurídica particular dels col·lectius jueus i sarraïns que residien en aquests territoris. Els quals analitza a través de l'estudi de l'ordenament jurídic, les institucions de govern, l'administració de justícia, l'organització social, els oficials propis i el règim senyorial específic que tenien aquestes dues comunitats. Finalment, se centra en estudiar les comunitats cristianes, des del segle XII fins al segle XIX, aprofundint en l'estudi dels tipus de senyoriu i els règims senyorials, les relacions dominicals i jurisdiccionals entre el senyor i els vassalls, l'estructura del règim senyorial, l'organització municipal i l'administració de la justícia. De fet, l'anàlisi de les comunitats cristianes esdevé el nucli central de l'obra.

En aquest context, podem resseguir l'evolució política, administrativa i jurídica de la senyoria dels Castellvell, després coneguda com a baronia d'Entença, des dels seus orígens l'any 1174 fins a la desaparició dels senyorius cap a 1830. Així doncs, al llarg d'aquest treball de Josep Serrano Daura, es tracten —i es poden anar resseguint— diversos aspectes relacionats amb la baronia d'Entença: l'evolució històrica de la senyoria i dels personatges que en van ser detentors, el dret propi de la baronia —destacant la importància i la vigència que hi van tenir els Usatges i Costums de Barcelona—, la situació política i jurídica dels jueus i dels sarraïns en aquesta senyoria —en especial, els tributs que havien de pagar els sarraïns—, les característiques senyorials i jurisdiccionals de la baronia —en què destaca un acurat anàlisi de la concessió comtal en favor de Guillem de Castellvell del 1174, la qual va esdevenir

l'origen remot de la senyoria—, així com també l'organització i les funcions dels diversos oficials senyorials o l'administració de justícia, entre d'altres. Ara bé, de fet, com què Josep Serrano Daura articula el seu treball a partir de l'estudi de casos concrets i de documentació específica (concessions comtals, cartes de poblament, capbreus, etc.), podem conèixer esdeveniments i aspectes específics relacionats amb els castells, les viles i els llocs que, individualment, configuraven la baronia d'Entença (Garcia, Móra, Tivissa, etc.), i també sobre les persones que hi residien (senyors, oficials senyorials, vassalls, etc.). En definitiva, al llarg de l'obra podem anar desgranant la història de la baronia d'Entença en conjunt. De fet, aquest llibre —centrat bàsicament, però no exclusivament, en la història jurídica— és un treball complet, exhaustiu i molt ben documentat.

En un altre ordre de coses, el 21 de setembre del 2005, jo mateix vaig llegir i defensar el treball de 12 crèdits d'investigació, per a l'obtenció del Diploma d'Estudis Avançats, titulat *La consolidació del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença i la regulació de l'explotació minera de l'argent a mitjan segle XIV*.³⁹ Com deixa ben clar el títol, el treball es divideix en dos grans blocs: d'una banda, en la primera part, s'analitzen diversos elements relacionats amb la senyoria que ens ocupa, des dels seus orígens fins a finals de l'edat mitjana; i, d'altra banda, en la segona part del treball, s'aprofundeix en el coneixement de la normativa que regulava l'explotació minera de l'argent del domini comtal en època del comte Pere (1342-1358). En conseqüència, com què en aquest treball de 12 crèdits s'aborden els dos grans temes que conformen l'estat de la qüestió que estem esbossant, ara només ens centrarem en parlar del primer bloc de l'obra. Posteriorment, quan parlarem —en aquest mateix capítol— de la bibliografia que s'ha escrit sobre l'explotació minera medieval, analitzarem àmpliament el segon gran bloc del treball de 12 crèdits.

En el primer bloc, doncs, l'objectiu és definir els límits territorials, senyorials i jurisdiccionals del domini comtal, creat el 6 de maig del 1324 per Jaume II. Qui va establir que el nou comtat de les Muntanyes de Prades i alguns dels dominis que havien estat del difunt Guillem d'Entença formessin una unitat senyorial conjunta i indivisible, en mans d'un dels seus fills (Ramon Berenguer). D'aquesta manera, diversos dominis o

---

³⁹ Albert MARTÍNEZ I ELCACHO (2005), *La consolidació del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença i la regulació de l'explotació minera de l'argent a mitjan segle XIV*, Treball de 12 crèdits d'Investigació del programa de Doctorat de la Universitat de Lleida (Lleida) "Entre el Camp i la Ciutat. Fonts, Mètodes i Anàlisis Historiogràfics", inèdit.

entitats jurídiques van passar a integrar la nova senyoria comtal: la Batllia reial de les muntanyes de Prades, la baronia d'Entença, la baronia de Cabacés, el priorat de la Cartoixa d'Escaladei, el monestir de Bonrepòs i diversos territoris que depenien del monestir de Poblet. D'aquesta manera, el comte —a més dels territoris de titularitat reial de les muntanyes de Prades i de la baronia d'Entença— també disposava de certa jurisdicció sobre senyories que, tot i estar dins dels límits del comtat, eren de titularitat eclesiàstica i monacal.

Tenint en compte aquestes circumstàncies, es planteja un estudi general de la història del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença d'ençà de la seva creació l'any 1324, amb la voluntat de tenir una visió de conjunt de les característiques i de l'evolució històrica del domini comtal. Ara bé, també es posa especial èmfasi en intentar esbrinar les causes que expliquen la realitat particular d'aquesta senyoria. Per tant, s'hi estudia l'evolució senyorial i jurisdiccional que va viure el territori des de molt abans que es constituís el domini comtal de Prades, d'ençà de la conquesta cristiana de la zona a mitjan segle XII. A la vegada, posteriorment, també se segueix *grosso modo* l'evolució —sobretot, pel que fa a la titularitat comtal— fins als darrers segles medievals. No obstant això, tot i que el marc cronològic abraça tota l'edat mitjana, l'espai de temps més treballat es correspon amb el període comprès entre els anys 1153 i 1358. És a dir, des de la conquesta cristiana d'aquest sector fins a l'entrada en religió del comte Pere i la consegüent arribada al poder del seu fill i successor, el comte Joan de Prades. En tot cas, en línies generals, es mostra la història del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença al llarg de la baixa edat mitjana, posant en ordre i ampliant tot el que se n'havia escrit fins al moment.

A la pràctica, encara que hi puguin haver interrogants oberts, amb el treball de 12 crèdits es van poder assolir els objectius que ens havíem proposat inicialment d'establir els límits territorials i els marcs jurisdiccional del domini comtal, almenys pel que fa al segon quart del segle XIV. Malgrat tot, un dels dubtes més destacables que queda sense resoldre en aquest treball —pendent d'un estudi més acurat i precís— és establir amb major precisió les circumstàncies i els factors que van propiciar i motivar la permuta entre els comtats d'Empúries i el de Prades. De fet, aquest és un dels episodis de la història de la senyoria comtal que estan menys clars.

Finalment, només queda destacar que, encara que el primer bloc del treball de 12 crèdits s'articula sobretot a partir de la bibliografia existent sobre el tema, la localització de documentació inèdita permet completar i ampliar el que ja s'havia escrit. En aquest

sentit, especialment bàsica ha estat la documentació d'arxiu per comprendre, articular i dibuixar el territori i la jurisdicció de la senyoria comtal en època del comte Pere (1342-1358).

Quant a la difusió d'aquesta obra, cal assenyalar que han estat publicats —després de revisar, corregir i ampliar la recerca— alguns dels resultats i conclusions que es van assolir en el treball de 12 crèdits que hem anat ressenyant. Concretament, pel que fa al primer bloc —aquell dedicat a la senyoria comtal a l'edat mitjana—, hi ha un article que n'és hereu. El qual va ser publicat l'any 2007. Es tracta d'un estudi sobre l'evolució històrica del territori que es titula: “Organització senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a mitjan segle XIV: el paradigma del desmembrament de l'antic terme castral de Siurana”.⁴⁰

Així doncs, en aquest article s'avança una mica més en el coneixement de la configuració territorial, senyorial i jurisdiccional del domini comtal. Concretament, l'objectiu essencial és, en correlació amb el treball de 12 crèdits de recerca, determinar per què el comte de les Muntanyes de Prades no posseïa plenament el senyoriu. És a dir, es pretén esbrinar per què tan sols detenia una jurisdicció parcial sobre els espais de titularitat eclesiàstica i monacal que també formaven part del domini comtal. Amb aquesta finalitat, doncs, després d'explicar i definir els límits territorials i les titularitats senyorials i jurisdiccionals del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a mitjan segle XIV, s'estudia l'evolució del territori de Siurana des de mitjan segle XII fins a la creació del comtat el 1324.

De fet, s'estableix que la configuració senyorial i jurisdiccional del domini comtal està estretament relacionada amb el procés gradual de desmembrament que va experimentar —a través de diverses donacions, concessions i altres transaccions— l'antic terme castral de Siurana durant els segles XII-XIV. En realitat, aprofitant el que s'havia fet en el treball de 12 crèdits, s'amplien els resultats i les conclusions a partir de l'anàlisi de documentació d'arxiu i bibliografia que encara no s'havia pogut estudiar. De la mateixa manera, també es duu a terme l'anàlisi acurat i a fons de la que sí que s'havia utilitzat. Així, per exemple, s'afina molt més en parlar de la jurisdicció que exercia el

---

⁴⁰ Albert MARTÍNEZ I ELCACHO (2007), “Organització senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a mitjan segle XIV: el paradigma del desmembrament de l'antic terme castral de Siurana”, a Jordi BOLÒS (Ed.), *Estudiar i gestionar el paisatge històric medieval*, (“Territori i Societat a l'Edat Mitjana. Història, arqueologia, documentació. IV(2007)”), Universitat de Lleida, Lleida, pàg.227-281.

comte de Prades a la baronia d'Entença. D'altra banda, també és possible delimitar el terme que ocupava el castell de Siurana l'any 1173. Almenys, la documentació permet conèixer la percepció que en tenien a mitjan segle XIV.

La delimitació acurada del territori que havia ocupat l'antic terme castral de Siurana a finals del XII i la posterior il·lustració de la realitat d'aquest mateix territori a mitjan segle XIV, són dues de les novetats més destacables que presenta aquest article respecte al treball de 12 crèdits. A més, aquesta informació es plasma cartogràficament en un dels tres mapes que acompanyen el text del treball. En aquest sentit, en l'apèndix documental de l'article, es transcriu i es publica un document inèdit —el qual només s'havia transcrit parcialment en el treball de 12 crèdits— escrit en una data indeterminada entre els anys 1342 i 1349 (ambdós inclosos). El qual sustenta, en l'àmbit documental, bona part dels apartats de l'article, ja que es tracta de la delimitació del terme del castell de Siurana el 1173 acompanyada de la descripció de les diferents titularitats senyorial i jurisdiccional que tenien els diversos senyorius que ocupaven, a mitjan segle XIV, l'espai que havia abraçat l'antic terme castral. És a dir, es fa una dissecció acurada dels dominis que hi havia a mitjan segle XIV en el territori que suposadament havia ocupat el terme de Siurana gairebé dos segles abans. Malgrat que s'ha qüestionat la veracitat del document del 1173 que delimita el terme castral, el més interessant és conèixer la realitat territorial, senyorial i jurisdiccional d'aquest sector de la Catalunya interior a mitjan segle XIV. En altres paraules, com s'ha exposat anteriorment, l'interès principal de l'article no és definir la realitat territorial després de la conquesta comtal cristiana de Siurana (1153-1154) sinó analitzar la situació del domini comtal de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença en època del comte Pere (1342-1358).

En aquest context, també cal recordar que —com hem vist anteriorment— Ezequiel Gort i Juanpere ja havia interpretat i sintetitzat l'evolució d'aquest territori des de mitjan segle XII fins a la creació del comtat de les Muntanyes de Prades l'any 1324.⁴¹ No obstant això, amb la descoberta del document citat, redactat en un moment indeterminat entre el 1342 i el 1349, vam creure necessari recuperar aquest tema. De fet, aquest document parla específicament del terme del castell de Siurana en el darrer terç del segle XII i, a més, en descriu la situació jurisdiccional i senyorial a mitjan segle XIV. En

---

⁴¹ Recordem que la referència de l'article és: Ezequiel GORT I JUANPERE (1993), "De Siurana al Comtat de Prades: un intent de reconstrucció gràfica", *Lligalls: Revista d'història* 3 (gener 1993), pàg.32-35.

definitiva, tot i que altres autors havien tractat el mateix tema, en l'article que ressenyem, vam poder afrontar-lo amb dades i amb un plantejament nou. Amb la qual cosa, els resultats i les conclusions són notòriament diferents, tal com podrem comprovar —ja que es desglossen àmpliament ambdós treballs— en els apartats corresponents de la tesi.

Finalment, pel que fa a l'article que vam publicar sobre l'evolució dels territoris que va ocupar el terme de Siurana, cal fer-hi alguns apunts més. En primer lloc, tot i que s'han aportat dades noves —en comparació amb el treball de 12 crèdits— sobre la jurisdicció que exercia el comte de les Muntanyes de Prades a la baronia d'Entença, creiem que encara s'hi hauria de treballar més perquè encara queden alguns dubtes per resoldre. En segon lloc, també s'hauria d'incidir més en l'estudi de la documentació d'arxiu per tal de determinar amb claredat el procés i la cronologia de la incorporació del castell, vila i terme de Garcia al senyoriu del comte de les Muntanyes de Prades. I, finalment, els interrogants que teníem sobre la permuta del 1342 —que, com hem comentat, quedaven sense respondre en el treball de 12 crèdits— tampoc s'han esclarit. Per exemple, falta establir les circumstàncies que van motivar i els factors que van definir el bescanvi. Així doncs, queden algunes qüestions importants per resoldre.

En aquesta línia, cal ressenyar també un article publicat per Eduard Juncosa i Bonet l'any 2008. Sota el títol “La estrategia de Jaime II para consolidar el poder regio: la creación del Condado de Prades”,⁴² l'autor també analitza la història d'aquest domini comtal a l'edat mitjana. En concret, n'estudia el procés de creació, l'evolució històrica i el desenvolupament del règim senyorial. Com constata l'autor, el comtat de les Muntanyes de Prades va ser creat pel comte de Barcelona i rei d'Aragó, Jaume II, per tal d'incrementar el poder reial sobre el territori. De fet, la constitució del comtat de Prades s'emmarca en un procés endegat pel monarca per recuperar una part del patrimoni que havien adquirit els senyors feudals participants en la conquesta cristiana de la Catalunya Nova.

En aquest sentit, Eduard Juncosa segueix un esquema similar al de l'article que havíem publicat un any abans, ja que analitza de forma seriada: la creació del comtat i l'evolució del domini jurisdiccional. L'objectiu d'aquest nou treball, però, és diferent.

---

⁴² Eduard JUNCOSA I BONET (2008), “La estrategia de Jaime II para consolidar el poder regio: la creación del Condado de Prades”, *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, núm.29 (2008), pàg.327-343.

La finalitat d'Eduard Juncosa és comprendre, a partir d'un estudi de cas, la política territorial de Jaume II per consolidar el poder reial. Per tant, a partir d'una base similar a la de l'article que s'ha ressenyat anteriorment, en aquesta ocasió l'objectiu no és tant conèixer la realitat del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a mitjan segle XIV sinó centrar-se més en el procés de creació del domini comtal i situar la configuració del senyoriu en un marc polític més ampli. En el qual, també hi tenen cabuda els exemples dels comtats d'Empúries, Urgell i Ribagorça, a més del de Prades. Territoris on el monarca va anar substituïnt, gradualment, als antics comtes per membres de la Casa reial. Amb aquesta estratègia, la intenció del comte-rei era consolidar el seu poder sobre el territori.

Eduard Juncosa aborda diferents aspectes relacionats amb la creació i consolidació del domini que formaven conjuntament el comtat de les Muntanyes de Prades i la baronia d'Entença. Les qüestions desenvolupades al llarg de l'article són, de forma correlativa, les següents: l'ascendència reial dels nous comtes en diferents territoris de Catalunya, la creació del comtat de Prades, els intents fallits anteriors per cohesionar aquesta demarcació, els desmembraments territorials soferts pel domini comtal de Prades després de ser creat, la figura del primer comte de Prades (Ramon Berenguer), la permuta d'aquest comtat pel d'Empúries, la figura de l'infant Pere d'Aragó (segon comte de Prades), l'evolució del domini jurisdiccional a les Muntanyes de Prades (s.XII-XIV) i les característiques del senyoriu jurisdiccional del comte de Prades. Així doncs, es tracta de temes que són majoritàriament coincidents amb els que trobem en l'article que s'ha ressenyat abans. En tot cas, es posa l'accent —de forma destacada— en el règim senyorial del domini comtal. Així, segons Eduard Juncosa, la creació del comtat va suposar un triomf de la monarquia sobre els poders nobiliaris menors i la concreció d'una entitat jurisdiccional unificada, que era regida pel mateix comte de Prades.

A grans trets, per tant, hi ha una coincidència temàtica palpable amb alguns dels continguts tractats en l'article sobre l'organització senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a mitjan segle XIV, publicat un any abans. La citació i desglossament del qual hauria permès completar enormement el treball d'Eduard Juncosa. En qualsevol cas, aquest autor desgrana els episodis que marquen la gestació i evolució jurisdiccional del domini comtal en detall i de forma acurada. La qual cosa li permet concloure que la creació del comtat de Prades respon a l'estratègia política de la monarquia per consolidar el seu poder sobre el territori.

L'estudi de cas és, a més, l'exemple que confirmaria aquesta realitat extrapolable a un context geogràfic més ampli.

Amb la qual cosa, encara que l'article d'Eduard Juncosa sigui repetitiu en alguns aspectes amb l'article anterior, també cal destacar que permet avançar en el coneixement de la història medieval del domini comtal de Prades. A la vegada, amb les dades aportades, es confirmen i tenen major validesa bona part de les hipòtesis i conclusions plantejades en l'article publicat l'any 2007 sobre l'evolució jurisdiccional del terme castral de Siurana. Precisament, creiem que ambdós articles, complementàriament, permeten copsar de forma clara i concisa els aspectes que van condicionar i motivar la creació del comtat de les Muntanyes de Prades, sobretot des dels àmbits territorial i jurisdiccional. En definitiva, des de dues visions diferents i a partir de dades complementàries, s'arriba a conclusions similars.

Així doncs, a la vista de la bibliografia que hem anat comentant, podem comprovar com la història medieval del comtat de les Muntanyes de Prades i la baronia d'Entença no ha estat analitzada a fons. Encara queden dubtes per resoldre i parcel·les temporals per completar. És evident que els estudis sobre aquest domini comtal no s'han prodigat tant com els referits a d'altres senyories comtals de la mateixa època.

En aquest context, per acabar de conèixer la realitat històrica del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a l'edat mitjana, també és interessant repassar els estudis que tracten demarcacions més reduïdes. És a dir, també cal destacar —encara que sigui per sobre— aquelles obres que, referides a poblacions concretes que en van formar part, analitzen el comtat i la baronia com a escenaris d'aquests estudis. Parlem de les històries locals que dediquen part del seu contingut a desgranar, encara que sigui de forma general —en molts casos—, la història del domini comtal. Sovint, són monografies d'un poble concret on es tracten aspectes geogràfics, històrics i culturals de la vila o lloc en qüestió i dels seus habitants. Fins i tot, alguns van més enllà i parlen del clima, la vegetació, la fauna, etc. Es tracta de treballs extensos, que solen abraçar un ampli arc cronològic: des de la prehistòria fins a l'actualitat —s'entén la data de publicació del llibre en qüestió. D'exemples d'aquest tipus n'hi ha diversos.⁴³

---

⁴³ En aquest sentit, encara que no sigui l'objectiu d'aquest estat de la qüestió fer una relació exhaustiva i completa sobre aquest tipus de bibliografia, podem citar algunes de les monografies que s'han publicat sobre la història dels pobles que van formar part del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. Per tenir-ne una petita mostra, vegeu entre molts d'altres: TORRELL DE REUS i Ignasi PLANAS DE MARTÍ (1982), *Llibre de Prades. Dades geogràfico-humanes de la vila de Prades. La cultura*

De fet, moltes d'aquestes monografies dedicades a la història d'un poble són estudis complets i desglossen la història del comtat detalladament. Són treballs acurats, rigorosos i molt ben documentats, tant a nivell bibliogràfic com documental. En aquest sentit, cal destacar un dels llibres d'Ezequiel Gort: *Història de Falset*.⁴⁴ En aquesta obra, pel fet que Falset —com veurem— va ser la capital administrativa del domini comtal i perquè s'ubicava en una important zona minera, l'autor tracta amb certa amplitud ambdós temes: el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença i la mineria de l'argent i el plom a la zona.

L'obra pretén donar una visió de conjunt de la història de la vila, a través de la revisió de la bibliografia existent sobre el tema —molt concisa— i, sobretot, a partir de la consulta de la documentació d'arxiu. Com molts dels llibres que hem esmentat, l'estudi s'inicia en la prehistòria i abraça fins a l'any 2003 (any de publicació del treball). Per tant, és una obra que abraça un ampli marc cronològic, però on hi té un paper destacat —entre altres— l'edat mitjana. Per altra part, tot i que és un llibre sobre la història de Falset, compagina molt bé l'estudi del marc en el que s'encabeix la vila al llarg de l'edat mitjana —per exemple, el comtat de les Muntanyes de Prades— amb la història del poble. De fet, l'esquema de distribució dels capítols està basat en les diverses senyories en les quals es va integrar Falset i els diversos llinatges que les van regir, ordenats cronològicament. D'aquesta manera, l'obra és un bon referent per a l'estudi de l'evolució històrica del comtat, ja que fa una síntesi molt aclaridora en determinats aspectes; sobretot, en l'àmbit polític. Aquesta visió de síntesi del marc territorial en el que s'engloba Falset, en part, es fonamenta en les investigacions de recerca històrica realitzades per aquest mateix autor sobre altres indrets d'aquesta zona. És el cas, per exemple, dels llibres que ha publicat sobre Cornudella de Montsant o la cartoixa d'Escaladei i articles sobre Siurana o el monestir de Santa Maria de Bonrepòs.

Precisament, també entrarien dins d'aquest grup d'obres que estudien el comtat des d'una òptica més localista, aquells treballs dedicats als dominis que van integrar la

---

i les tradicions vilatanes, Ajuntament de la vila comtal de Prades, Prades; Vicenç BIETE I FARRÉ (1991), *Cabacés. Un poble al peu de Montsant*, Ajuntament de Cabacés, Cabacés; Jaume SABATÉ I ALENTORN (1994), *Recull històric del Lloar i el seu entorn*, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV – Diputació de Tarragona, Tarragona; Ezequiel GORT i JUANPERE (1994), *Història de Cornudella de Montsant. Una vila del Comtat de Prades*, (“Col·lecció Tostemps, 32”), Fundació d'història i art Roger de Belfort, Reus; Fina ANGLÈS SORONELLAS, Joan-Miquel VENTÓS RODRÍGUEZ (2004), *L'Aleixar*, (“Col·lecció La Creu de Terme, 25”), Cossetània edicions, Valls.

⁴⁴ Ezequiel GORT JUANPERE (2003), *Història de Falset*, Rafael Dalmau editor, Barcelona.

senyoria. És el cas, per exemple, de la mateixa cartoixa d'Escaladei. La qual ha estat objecte de diverses monografies.⁴⁵

En aquest recull bibliogràfic, també cal citar els estudis que s'han realitzat en el camp de l'arqueologia medieval. Per exemple, cal esmentar que s'han publicat de forma parcial els resultats de les excavacions que es van dur a terme al castell de Falset, dirigides per Lourdes Mazaira, el 1985.⁴⁶ En l'article on es publiquen aquests resultats, bàsicament, es recullen les fases de construcció de la fortificació. En essència, es determina que el castell primitiu, una construcció de reduïdes dimensions de finals del segle XII, va esdevenir paulatinament un castell-palau, més ampli i amb varies dependències, després de la creació del comtat de les Muntanyes de Prades el 1324. Després d'aquestes primeres campanyes d'excavació dirigides per Lourdes Mazaira, més endavant, se'n van dur a terme de noves sota la direcció de Joan Menchón i Bes.⁴⁷

Finalment, com veurem al llarg del treball, també hi ha obres de caire general que s'han ocupat de la història del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, tot i que de forma breu i tractant aspectes puntuals. En aquest sentit, destaquem el volum XXI de la *Catalunya Romànica*⁴⁸ i l'obra titulada *Els castells catalans*⁴⁹.

En definitiva, és palpable la manca d'un estudi general o monografia que abrasi la història del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a la baixa edat mitjana en conjunt. De fet, tan sols trobem treballs dispersos que ens parlen d'aspectes concrets i no entren en profunditat a analitzar el tema de forma global. Aquesta situació es produeix malgrat que s'ha conservat una gran quantitat de documentació que versa sobre la senyoria comtal.

⁴⁵ Entre d'altres, trobem: Pere ANGUERA, M. ARAGONÈS I VIRGILI (1985), *El Priorat de la Cartoixa d'Escaladei (Notes històriques. El nom i els límits del Priorat)*, ("Col·lecció Tostemps, 15"), Fundació d'Història i Art Roger de Belfort, Santes Creus; Ezequiel GORT I JUANPERE (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei*, ("Col·lecció Tostemps, 27"), Fundació d'història i art Roger de Belfort, Reus.

⁴⁶ Lourdes MAZAIRA CABANA-VERDOS, M. Teresa MIRÓ I ALAIX, Carolina ROVIRA I MATA, Eva SUBIAS I PASCUAL (1987), "Cuatro castillos de las comarcas de Tarragona: estudio comparativo" a *Arqueología medieval española (II congreso, Madrid 19-24 Enero 1987). Tomo II: Comunicaciones*, Dirección General de Patrimonio Cultural de la Comunidad de Madrid – Asociación Española de Arqueología Medieval, Madrid, pàgs.207-216.

⁴⁷ Joan MENCHÓN I BES, Immaculada TEIXELL NAVARRO (2007), "Intervencions arqueològiques al castell de Falset (Priorat)" a Gemma HERNÁNDEZ HERRERO (Dir.), *Jornades d'Arqueologia 1999: Comarques de Tarragona (1993-1999). Prehistòria, protohistòria i època medieval*, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació – Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2007, pàg.451-457. Així mateix, també es té notícia d'aquestes noves campanyes d'excavació al castell de Falset per la informació publicada a: Ezequiel GORT JUANPERE (2003), *Història de Falset*, Rafael Dalmau editor, Barcelona, pàg.8 i 350.

⁴⁸ D.D.A.A. (1995), *Catalunya Romànica. XXI: El Tarragonès. El Baix Camp. L'Alt Camp. El Priorat. La Conca de Barberà*, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

⁴⁹ Pere CATALÀ I ROCA (dir.) (1967-1979), *Els castells catalans*, Rafael Dalmau, Barcelona, 6 volums.

Els factors que expliquen aquesta manca d'estudis poden ser diversos. Com destaquen Francesc Olivé o Marisa Roig Simón,⁵⁰ una de les majors dificultats o inconvenients amb que s'havien d'enfrontar els historiadors i investigadors catalans era que havien de desplaçar-se fins a la ciutat de Sevilla per poder consultar la documentació de l'Arxiu Ducal de Medinaceli. Aquesta dificultat, però, s'ha resolt un cop els fons documentals referits a Catalunya d'aquest arxiu ja es poden consultar sense haver d'anar tan lluny. Ho hem comentat en el preàmbul.

2.2. LA RECERCA SOBRE L'EXPLOTACIÓ MINERA MEDIEVAL

En un article publicat per primera vegada l'any 1971, referint-se a les mines localitzades i explotades en el comtat de les Muntanyes de Prades després que accedís al comtat l'infant Pere el 1342, Santiago Sobrequés es qüestionava: “què representava concretament la riquesa d'aquestes mines i de quina manera s'explotaven?”. Ell mateix responia: “No en sabem res”.⁵¹ Evidentment, s'ha avançat des de llavors ençà, però, com mostrarem tot seguit, encara són pocs els estudis que s'han realitzat i publicat sobre el tema.

De fet, pel que fa als estudis relacionats amb l'explotació dels recursos minerals de la zona en època medieval, també es constata una escassetat de treballs si es tenen en compte les enormes possibilitats d'estudi que brinda la documentació d'arxiu conservada. La qual, a més, resta inèdita en molts casos. Per tant, el panorama que presenta la recerca centrada en aquesta activitat concreta no és pas més encoratjador que la del domini comtal en general. La situació dibuixada fins ara és extrapolable també als

⁵⁰ Francesc OLIVÉ I OLLÉ (1999), “L'arxiu dels Medinaceli a Catalunya”, *Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius* número 22 (estiu 1999), pàg.1; Francesc OLIVÉ (2002), “El Palau Nou de l'Abat del Monestir de Poblet, seu de l'Arxiu Ducal de Medinaceli a Catalunya”, *Poblet* núm.4 (II època, any II, juliol 2002), pàg.61; Marisa ROIG SIMÓN (2004), “A l'abast dels investigadors” (Dossier: El fons de la casa Medinaceli), *Revista de Girona* núm.227 (novembre-desembre 2004), pàg.59.

⁵¹ Santiago SOBREQUÉS I VIDAL (1971), “La nobleza catalana en el siglo XIV”, *Anuario de Estudios Medievales* 7 (1970-1971), pàg.521; Santiago SOBREQUÉS I VIDAL (1973), *El Compromís de Casp i la nobleza catalana*, (“Biblioteca de cultura catalana, 8”), Curial, Barcelona, pàg.26. Sobrequés, per intuir la importància d'aquestes mines, es feia ressò de la intervenció del rei Joan I de Castella en les corts de Briviesca del 1387. En les quals, el monarca va manifestar que la diligència de l'infant Pere a posar les mines en explotació féu pujar les rendes del comtat de les muntanyes de Prades de 10.000 a 30.000 florins.

estudis sobre la mineria medieval en aquest sector de la Catalunya interior. Tot i que s'han realitzat treballs específics —de seguida ho comprovarem—, també en aquesta vessant continuen sent insuficients perquè queda molt camí per recórrer encara.

Anys abans de les reflexions que feia Santiago Sobrequés, una de les primeres aproximacions que es van fer a l'estudi de la mineria medieval va ser el treball que va publicar Eufemià Fort i Cogul el 1959.⁵² Tot i que l'estudi no versa sobre els territoris que van formar part del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, s'hi parla de l'explotació minera de l'argent i d'altres metalls a l'Albiol i a la Selva del Camp. Per tant, es tracta de territoris propers al domini comtal i —com veurem al llarg de la tesi— estretament relacionats amb la gestió que sobre aquesta activitat va dur a terme el comte Pere de Prades. En concret, Eufemià Fort i Cogul dóna a conèixer i analitza diversos documents —alguns d'ells els transcriu íntegrament— relacionats amb l'activitat minera a la zona en època medieval. En aquest sentit, malgrat que la toponímia de la carta de poblament de la Selva del Camp (any 1165) ja constata l'existència de jaciments argentífers en aquell sector, l'autor destaca que l'explotació minera de l'argent hi va ser especialment important durant la segona meitat del segle XIV —exactament, a partir de la dècada de 1340. De fet, són diversos els testimonis documentals que presenta per constatar aquesta circumstància. Així, entre d'altres, estudia diversos textos que estan relacionats amb una qüestió que va enfrontar el batlle de la Selva amb el monarca per raó de l'empresonament d'un home que explotava una mina d'argent al terme de l'Albiol l'any 1342, o també —per citar-ne un dels que treballarem en la tesi doctoral— una concòrdia que signaren el paborde de Tarragona i el comte de les Muntanyes de Prades per compartir el benefici de l'explotació de les mines d'argent d'aquell mateix terme l'any 1356.

En base als documents que es desglossen al llarg del llibre d'Eufemià Fort i Cogul, podem constatar que la majoria de les explotacions mineres, si no totes, es trobaven al terme de l'Albiol. Per tant, si bé és cert que —com podem veure també en els documents estudiats— els habitants de la Selva del Camp hi van tenir un paper destacat en l'explotació de les mines i en la gestió de l'activitat, els centres d'extracció s'ubicaven a l'Albiol. Per la qual cosa, trobem a faltar en el llibre una referència més directa i clara a aquesta vila. De fet, sense discutir la implicació dels habitants de la

---

⁵² Eufemià FORT I COGUL (1959), *La mineria a La Selva en el segle XIV*, Edicions Analecta Selvatana, La Selva del Camp.

Selva en aquesta activitat —que és evident i notable—, creiem que al llarg de l’obra es fa palès un afany per destacar per damunt de tot l’acció i la implicació selvatana en l’explotació minera de l’argent. És a dir, malgrat que s’hi especifica que els jaciments argentífers eren al terme de l’Albiol, s’hi percep excessivament la voluntat de l’autor per relacionar l’explotació de l’argent amb la vila de la Selva del Camp. Aquesta circumstància és palpable, fins i tot, en el títol: *La mineria a la Selva en el segle XIV*. A més, al llarg del llibre, també són constants les referències a la vinculació de les mines amb aquella vila. En aquest sentit, és especialment remarcable la frase: “Però no acaben ací les proves documentals que coneixem de la importància d’aquesta explotació minera, si no ubicada al terme de la vila, pertanyent a ella pels motius dels emprius que hem dit i per ésser selvatans i veïns de La Selva els seus propietaris i explotadors”.⁵³ En definitiva, es focalitza l’atenció en la Selva del Camp quan, en realitat, també s’hauria de destacar molt més —sobretot territorialment— el terme de l’Albiol.

En aquest marc, la primera aproximació que es va fer a l’estudi de l’explotació minera de l’argent als territoris del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d’Entença, va venir de la mà d’un gran coneixedor de la documentació del domini comtal. Estem parlant de Manuel Romero Tallafigo, el qual va publicar un article on s’analitzaven, a grans trets, les ordinacions que van regular l’explotació del metall preciós en època del comte Pere.⁵⁴ En aquest article, que va veure la llum el 1979, l’objectiu de l’autor era donar a conèixer l’existència de dues d’aquestes ordinacions. Les quals va localitzar —després d’una “intensa búsqueda”— al fons “Entença” de l’Arxiu Ducal de Medinaceli, dipositat i conservat a Sevilla en aquells moments.

Manuel Romero Tallafigo centra el seu escrit en l’anàlisi de les dues ordinacions, les quals són transcrites íntegrament al final de l’article. Les primeres, que en l’article estan datades erròniament —com podem comprovar en parlar del tema més endavant— el 1343, són de l’any 1344. Pel que fa a les segones, del 1348, en transcriu un trasllat que havia estat copiat en el primer llibre d’administració de les “menes” d’argent de Joan de la Seda. De fet, quan va realitzar aquest treball, Manuel Romero Tallafigo tan sols coneixia el text d’aquestes dues ordinacions: les del 1344 i una de les còpies de les

⁵³ Eufemià FORT I COGUL (1959), *La mineria a La Selva en el segle XIV*, Edicions Analecta Selvatana, La Selva del Camp, pàg.16-17.

⁵⁴ Manuel ROMERO TALLAFIGO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata en el Condado de Prades y Baronía de Entenza (Años 1343-1352)”, *Historia. Instituciones. Documentos*. 6 (1979), pàg.325-340.

del 1348. Tenia la referència que existien unes terceres ordinacions, datades el 9 de març del 1352, però no les havia pogut localitzar. Només en coneixia la datació.

En l'article, abans d'entrar a analitzar els textos, Manuel Romero Tallafigo fa una petita introducció al tema. Així, en primer lloc, exposa de forma resumida el procés de creació i configuració del domini comtal de Prades fins a l'arribada al poder del comte Pere. En segon lloc, també fa notar l'estreta relació que hi va haver entre l'explotació de les mines d'argent del comtat i l'illa de Sardenya, especialment, amb les mines de la vila d'Iglesias. De fet, com testimonien diversos exemples, l'infant Pere d'Aragó va acudir a la major experiència tècnica i jurídica dels sards en diverses ocasions. De tota manera, el gruix de l'estudi està dedicat a desglossar, de forma general, part del contingut de les ordinacions transcrites. En aquest sentit, l'autor n'estudia: l'evolució normativa, el paper dels miners, la tinença i condicions d'explotació de les mines, el sistema de partició del benefici entre comte i miners, el control senyorial de la producció minerometal·lúrgica i alguns dels oficials comtals encarregats de gestionar l'explotació. D'aquesta manera, en base a les diferències entre les ordinacions del 1344 —datades erròniament el 1343 a l'article— i les del 1348, l'autor pot constatar l'evolució que va experimentar l'ordenament jurídic de l'explotació de l'argent.

Tot i que la revisió de les transcripcions de les ordinacions del 1344 i el 1348 ha permès contrastar i matisar —com tindrem ocasió de veure al llarg de la tesi— algunes de les afirmacions del professor Manuel Romero Tallafigo, la importància d'aquest article rau especialment en el descobriment i difusió dels textos. A la pràctica, la publicació de les ordinacions ha estat bàsica per impulsar noves investigacions sobre el tema. De fet, la mateixa tesi doctoral que presentem, molt possiblement, no s'hagués ni plantejat sinó haguéssim conegut l'existència d'aquest article. La descoberta del qual —de mans de la Dra.Núria Rafel— ens va portar a indagar en la documentació conservada a l'Arxiu Ducal de Medinaceli, a través de la consulta de les reproduccions microfilmades que se'n guarden al monestir de Poblet. En definitiva, l'article titulat "Ordenanzas para la explotación de la plata en el Condado de Prades y Baronía de Entenza (Años 1343-1352)" esdevé la base fonamental de tota la recerca que s'ha produït posteriorment sobre el tema.

De fet, aquesta significativa documentació sobre l'explotació minera de l'argent que va difondre Manuel Romero Tallafigo —amb la publicació esmentada i altres—, no va passar desapercebuda. Per exemple, en un breu article publicat l'any 1980, Joan

F.Cabestany feia menció del valor de la documentació de l'Arxiu Ducal de Medinaceli i de la possibilitat d'estudiar les mines d'argent de les Muntanyes de Prades.⁵⁵ De fet, aquest autor lamentava l'escassetat d'estudis sobre el tema, citant la bibliografia bàsica publicada. Així mateix, encoratjava els investigadors a endinsar-se en l'anàlisi de l'explotació minera a la zona per conèixer les característiques d'aquesta activitat i, a la vegada, poder analitzar altres fets històrics que hi podrien estar relacionats directament. És el cas, per exemple, de la relació existent entre la resistència del valí musulmà de Siurana durant la conquesta comtal cristiana a mitjan segle XII i la riquesa en recursos minerals de la zona.

En definitiva, Joan F.Cabestany posa el focus en la qüestió minera i mostra la importància que va tenir a la zona de les muntanyes de Prades en època medieval. Així mateix, també constata que la producció investigadora sobre el tema no estava en concordància amb aquesta importància.

Malgrat tot, han hagut de passar més de 20 anys des de la publicació de l'article de Manuel Romero Tallafigo perquè es tracti el tema amb una major profunditat. De fet, aquesta revitalització de l'estudi de la senyoria comtal de Prades i, sobretot, de la mineria de l'argent creiem que és deguda, principalment, al fet que es puguin consultar al monestir de Poblet les còpies microfilmades de la documentació original. La qual cosa és possible des de l'any 2001. A part, també cal assenyalar que actualment la documentació original de la Casa Ducal de Medinaceli ja no es troba dipositada a Sevilla sinó que es conserva a Toledo. Concretament, els fons documentals d'aquesta família nobiliària es conserven al mateix edifici que allotja la Sección Nobleza del Archivo Histórico Nacional. L'accés a la documentació, però, no és lliure i cal contactar amb la Fundació Casa Ducal de Medinaceli per poder-la consultar. En qualsevol cas, d'aquestes i altres circumstàncies relacionades amb els fons documentals de l'Arxiu Ducal de Medinaceli ja tindrem ocasió de parlar-ne amb deteniment en l'apartat següent.

En aquest sentit, l'any 2002, Montserrat Flores i Juanpere va presentar el treball de recerca de 12 crèdits per a l'obtenció del Diploma d'Estudis Avançats amb el títol: *L'impuls senyorial de l'activitat minera al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia*

---

⁵⁵ Joan F.CABESTANY I FORT (1980), "Les mines d'argent de les Muntanyes de Prades", *Bulletí Arqueològic de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense* 1980(2), pàg.129-131.

d'Entença (1324-1414).⁵⁶ El qual, malauradament, encara resta inèdit.⁵⁷ És un estudi que analitza la mineria del comtat de forma global, fent especial èmfasi en l'explotació minera de l'argent en època del comte Pere (1342-1358). L'autora aglutina i estructura tota la informació referent a la mineria, sobretot l'activitat dedicada a l'explotació del metall blanc, durant tot el període estudiat: des de la creació del comtat de les Muntanyes de Prades fins a la mort del tercer comte, Joan de Prades. D'aquesta manera, Montserrat Flores desenvolupa una sèrie de temes —sovint a partir de l'estudi de documentació inèdita de l'Arxiu Ducal de Medinaceli— que abracen des de la gestió comtal de l'activitat fins a l'organització de les companyies de miners.

Al llarg del treball, doncs, s'estudien diversos aspectes: els metalls beneficiats, el paper de l'administració comtal, les característiques de les explotacions, els processos d'extracció i fosa dels recursos minerals, els mecanismes de gestió i els treballadors de les mines. Ara bé, per aquesta mateixa concepció global i general, bona part dels temes analitzats no estan treballats a fons en la vuitantena de pàgines de què consta el text del treball. A més, algunes qüestions són tractades de passada o no s'hi fa esment. Ens referim, per exemple, al volum de producció, els minerals explotats per a l'obtenció de l'argent, l'organització del territori o la regulació normativa de l'activitat minera. En qualsevol cas, l'estudi és molt aclaridor perquè estableix una visió de conjunt sobre el tema. És a dir, s'ha de valorar molt positivament la feina feta perquè suposa una de les primeres aproximacions —després dels articles de Manuel Romero Tallafigo— a l'estudi de l'explotació minera medieval al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença.

En aquest treball, Montserrat Flores destaca que l'administració comtal va impulsar la migració de personal qualificat, en especial, miners de Sardenya. A més, planteja que la influència que van tenir els sards en l'explotació minera de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença va suposar una millora tècnica i organitzativa. En aquest context, a més, creu que l'organització coherent i efectiva de l'activitat minera va fer que la crisi de mitjana segle XIV —produïda bàsicament després de la Pesta Negra— no afectés l'explotació d'una forma considerable. A més, Montserrat Flores també constata que hi ha un canvi gradual en l'explotació minera. Segons la seva

---

⁵⁶ Montserrat FLORES I JUANPERE (2002), *L'impuls senyorial de l'activitat minera al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença (1324-1414)*, Treball d'Investigació del programa de Doctorat de la Universitat Rovira i Virgili (Tarragona) "Espiritualitat, religiositat i mort fins a la Baixa Edat Mitjana", inèdit.

percepció, es passa de l'explotació de l'argent cap a la de plom i alcofol (galena) perquè el metall preciós es va anar esgotant gradualment. Finalment, per acabar i completar la recerca, es planteja l'opció d'estudiar el paper del comte Pere de Prades en la gestió de les mines de l'illa de Sardenya.

Malauradament, aquesta obra de Montserrat Flores encara resta inèdita. Per la qual cosa, no se n'ha pogut analitzar a fons el contingut ni tampoc es poden confrontar les transcripcions dels documents que presenta a l'apèndix documental. Val a dir, però, que l'autora ens ha donat totes les facilitats possibles perquè la poguessim consultar i li agraïm enormement aquest gest. En qualsevol cas, s'ha cregut convenient no indagar-hi en excés ni estudiar a fons les hipòtesis plantejades o les conclusions del treball per no frustrar-ne una possible publicació revisada.

En qualsevol cas, sí que es pot fer aquest examen crític a partir dels articles que ha publicat la mateixa Montserrat Flores posteriorment. Precisament, un any després de completar el treball de 12 crèdits, es publicava un article on hi ha part dels continguts i les conclusions d'aquell treball de forma resumida. Malgrat que l'article es titula "Les mines de Bellmunt al segle XIV",⁵⁸ s'aborda l'activitat minera que va tenir lloc a l'àrea de Falset–Bellmunt del Priorat. De fet, com s'assenyala en el text, aquest darrer municipi formava part del terme falsetà en època medieval.

En aquesta ocasió, Montserrat Flores planteja que a mitjan segle XIV es va iniciar un procés d'intensificació de l'activitat minera a Falset–Bellmunt que es va perllongar probablement fins al segle XVI. Entre els elements que van propiciar aquesta puixança, l'autora destaca: el canvi en el sistema de gestió de l'explotació impulsat pels comtes de les Muntanyes de Prades i la millora de les tècniques de treball. Ella mateixa, però, adverteix que la documentació d'arxiu analitzada no permet mesurar aquest augment.

A redós d'aquesta hipòtesi, Montserrat Flores mostra les principals característiques de l'explotació minera de l'argent i el plom a la zona durant els segles XIV i XV. D'aquesta manera, en primer lloc, es desgrana el sistema de control i les condicions d'explotació de la plata, prenent com a base les diferents disposicions de les ordinacions que va promulgar l'infant Pere d'Aragó, segon comte de les Muntanyes de Prades, per

---

⁵⁷ Agraeixo a Montserrat Flores i Juanpere que m'hagi permès consultar el seu treball, inèdit. Dissortadament, pel fet de restar sense publicar, no s'ha pogut estudiar i analitzar amb profunditat.

⁵⁸ Montserrat FLORES I JUANPERE (2003), "Les mines de Bellmunt al segle XIV", *Cros Ric* núm.1 (hivern 2003), Ajuntament de Bellmunt del Priorat, Bellmunt del Priorat, pàg.11-19. [trobareu una edició digital d'aquest mateix article a: <http://www.carrutxa.org/biblioteca/ftp/minesCrosRic1.pdf>].

regular l'activitat a mitjan segle XIV. En segon lloc, es mostren les característiques generals de les mines medievals a partir de la informació recollida en un document de l'any 1421. En tercer lloc, es recullen algunes de les innovacions tècniques que eren utilitzades a la zona d'estudi. En aquest sentit, Montserrat Flores presenta com a tècnica novedosa l'ús del foc a la mina falsetana documentada el 1421 per esquarterar la roca i facilitar-ne l'extracció dels minerals, pel contrast de temperatures produït en apagar el foc amb aigua. Tanmateix, és sabut que aquesta pràctica ja era coneguda i utilitzada a la prehistòria.⁵⁹ Finalment, l'article clou amb la constatació i afirmació que és molt difícil identificar les explotacions mineres baixmedievals sobre el terreny, per la intensa activitat viscuda en aquest indret durant molts segles. Per tant, en línies generals, es tracten de forma molt resumida alguns dels temes que incloïa el treball de 12 crèdits de recerca que havia presentat un any abans la mateixa investigadora.

En aquest context, també voldríem destacar —com hem apuntat anteriorment— l'atenció que dedica Ezequiel Gort a l'activitat minera en la seva *Història de Falset*, publicada l'any 2003.⁶⁰ En aquest llibre, es tracta de forma puntual el tema de la mineria al llarg de la història de la vila per la importància que hi va tenir l'explotació d'argent i plom. D'aquesta manera, l'autor pràcticament dedica un apartat per segle —des del XIII fins a mitjan segle XIX— a parlar sobre aquesta activitat. Així doncs, encara que sigui de forma esbiaixada i a grans trets, aquestes referències ens permeten fer un seguiment de l'activitat minera a la zona. En aquest sentit, Ezequiel Gort analitza breument diversos aspectes relacionats amb la mineria durant la baixa edat mitjana, com són: l'explotació de mines d'alcofol (galena) al segle XIII, els conflictes que van sorgir entre miners de Falset i la cartoixa d'Escaladei a principis del XIV o el desenvolupament de la mineria al terme de Falset als segles XIV i XV.

Al marge dels treballs que s'han ressenyat fins ara, de forma paral·lela, hem anat desenvolupant gradualment una altra línia d'investigació sobre l'explotació minera de l'argent a la zona en època medieval. Aquesta nova via es va iniciar amb la publicació d'un article realitzat conjuntament per Núria Rafel, Joan Abella i el signant de la present tesi doctoral. El qual té per títol: “La zona minera del Molar-Bellmunt-Falset: les

---

⁵⁹ Vegeu, per exemple: Gerd WEISGERBER, Lynn WILLIES (2001), “The Use of Fire in Prehistoric and Ancient Mining: Firesetting”, *Paléorient*, vol.26/2, pàg.131-149.

⁶⁰ Ezequiel GORT I JUANPERE (2003), *Història de Falset*, Rafael Dalmau editor, Barcelona.

explotacions de coure, plom i plata i els interessos comercials fenicis al Baix Ebre”.⁶¹ Tot i que el tema d’estudi de l’article té com a marc temporal fonamental la protohistòria, s’aborda la qüestió en època medieval per buscar-hi paral·lelismes o similituds que poguessin ser extrapol·lables a èpoques anteriors; principalment, pel que fa a l’objecte i al volum de l’explotació. Concretament, en aquest treball, s’estudia la potencialitat minera que podia tenir l’àrea que ocupen els actuals municipis del Molar, Bellmunt del Priorat i Falset a la protohistòria. Es fa especial atenció a l’argent perquè, juntament amb el plom, podria ser un dels elements clau en les relacions comercials entre la població indígena del Baix Ebre i comerciants fenicis en aquest període. Així doncs, per poder constatar les possibilitats mineres de l’àrea estudiada en època protohistòrica s’analitzen bàsicament tres aspectes concrets: en primer lloc, s’examinen els vestigis arqueològics relacionats amb l’activitat minerometal·lúrgica durant les edats dels metalls a la zona d’estudi i en àrees limítrofes (estrís relacionats amb l’activitat minera i metal·lúrgica, objectes o peces de metall, fragments de mineral en brut, indicis de labors extractives antigues, etc.); en segon lloc, des de l’àmbit de la mineralogia, s’estudien els minerals relacionats amb l’explotació del coure, el plom i l’argent que han estat localitzats a l’àrea del Molar–Bellmunt–Falset en l’actualitat; i, en darrer lloc, es mostren les evidències documentals d’època medieval relacionades —especialment— amb l’explotació de l’argent.

Així doncs, és en aquest tercer bloc de l’article on s’analitzen diverses qüestions tocants a l’explotació del metall blanc al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d’Entença durant la baixa edat mitjana. Malgrat que es tracta d’una introducció al tema, recopilant i revisant informació que ja havia estat publicada anteriorment, les dades aportades serveixen per constatar la importància de la producció de plata al domini comtal a mitjan segle XIV. A més, l’anàlisi per sobre d’un dels llibres d’administració de l’època deixa entreveure que la producció d’argent no va ser residual sinó que es van assolir volums importants. Així mateix, en correlació amb les dades proporcionades per l’anàlisi dels minerals localitzats a la zona —presentades en el bloc precedent del mateix article—, la informació dels textos medievals també permetia establir que s’explotava argent natiu per a l’obtenció de la plata i, per altra part, galena (sulfur de plom) per aconseguir el plom. De fet, la producció d’aquest altre metall a la zona

---

⁶¹ Núria RAFEL, Joan ABELLA, Albert MARTÍNEZ I ELCACHO, (2003), “La zona minera del Molar-Bellmunt-Falset: les explotacions de coure, plom i plata i els interessos comercials fenicis al Baix Ebre”, *Revista d’Arqueologia de Ponent* 13 (2003), pàg.155-166.

estudiada també va ser molt destacada a l'edat mitjana. Fins i tot, està documentada l'exportació comercial del "plom de Falset" a finals del segle XIV. D'altra banda, els topònims apareguts en la documentació medieval permeten situar —encara que sigui de manera molt general— algunes de les zones mineres. En aquest sentit, Falset i el seu terme van ser el principal focus d'explotació de l'argent. És a dir, a més d'haver-hi el centre d'administració de l'activitat minera al castell de Falset, el terme falsetà va ser l'escenari principal de l'extracció dels minerals d'argent i del benefici del metall blanc. Així mateix, es corrobora que la producció de plata va ser continuada, almenys, durant dues dècades.

Si ens atenim al conjunt, podríem dir que l'anàlisi de l'explotació minera en època medieval ocupa un segon terme en aquest article. Tanmateix, les dades aportades i les conclusions assolides mostren clarament la importància de la mineria a la zona del Molar–Bellmunt–Falset durant la baixa edat mitjana. A la vegada, com s'ha comentat anteriorment, aquest bloc de l'article referit a l'època medieval esdevé el punt de partida de la recerca que jo mateix he continuat duent a terme sobre el tema.

En termes generals, l'article conclou que és totalment factible creure que, en la protohistòria, es va explotar plata nativa a l'àrea minera del Molar–Bellmunt–Falset per beneficiar-ne el metall blanc. De fet, els diversos aspectes analitzats (testimonis arqueològics, mineralogia actual i documentació medieval) certificarien aquesta possibilitat. A més, també es determina que les característiques i particularitats de la galena (sulfur de plom) localitzada a la zona en l'actualitat fan inviable pensar que s'obtingués l'argent a partir d'aquest altre mineral. En aquest sentit, també es destaca que l'explotació dels recursos minerals de l'àrea estudiada a la protohistòria estaria vinculada amb l'interès comercial dels fenicis, presents al nord-est de la península Ibèrica des del segle VII aC.

En un article publicat posteriorment, Montserrat Flores i Juanpere aborda un altre dels temes que havia tractat en el seu treball d'investigació per a l'obtenció del Diploma d'Estudis Avançats el 2002. En aquest cas, fa un repàs de la documentació que al·ludeix a la presència de tècnics i miners originaris de Sardenya a la zona de Falset al segle XIV.⁶² L'objectiu de l'article és determinar les causes que expliquen l'arribada dels sards

---

⁶² Montserrat FLORES I JUANPERE (2004), "Els sards de les mines de Falset al segle XIV", *Cros Ric* núm.2 (hivern 2004), Ajuntament de Bellmunt del Priorat, Bellmunt del Priorat, pàg.31-39. [trobareu una edició digital d'aquest mateix article a: <http://www.carrutxa.org/biblioteca/ftp/sards.pdf>].

i establir-ne el paper que van tenir en l'exploració de les mines d'argent falsetanes. Per tant, es va una mica més enllà del que ja havia plantejat Manuel Romero Tallafigo sobre el tema.⁶³

Montserrat Flores confirma que el màxim responsable de la vinguda dels miners sards a Falset va ser l'infant Pere d'Aragó. El qual, a més de ser comte de les Muntanyes de Prades des del 1342, va gestionar l'illa de Sardenya durant gairebé dues dècades (1336-1355) com a marmessor del testament del seu germà difunt, el comte-rei Alfons III *el Benigne*. En aquest sentit, en el text, també es recorda que Sardenya formava part dels dominis de la Corona d'Aragó en aquells moments i es recalca la importància i tradició de les mines d'argent de la vila d'Iglesias, ubicada al sud-oest de l'illa. Per tant, aquests serien alguns dels factors que explicarien la vinculació entre les mines d'argent falsetanes i els nouvinguts miners sards.

En l'article, es constaten dues onades migratòries provinents de Sardenya diferenciades: la primera va tenir lloc el 1343 i, l'altra, després de la Pesta Negra del 1348. Precisament, l'elevada mortaldat causada per la pandèmia va provocar una considerable falta de mà d'obra i la consegüent sol·licitud d'ajuda a l'illa. El més destacable, però, és el paper que van jugar dues persones provinents de l'illa perquè van exercir càrrecs de responsabilitat en el si de la gestió comtal de la mineria: l'administrador Joan de la Seda i l'assajador Leonardo de Dino. De fet, a més de la implicació d'aquests dos personatges, Montserrat Flores desgrana la participació dels sards en l'exploració minera de l'argent a terres falsetanes de forma àmplia. En aquest sentit, parla tant de la circulació de persones com del transvasament de coneixements entre ambdues zones. Amb la qual cosa, al llarg de l'article, l'autora dóna a conèixer i analitza una sèrie de documents relacionats amb la vinculació i les aportacions sardes en matèria minera.

De tota manera, cal ressenyar que la revisió de la documentació d'arxiu que s'ha dut a terme posteriorment —com analitzarem al llarg de la tesi— ha revelat que hi ha errors en la datació d'alguns dels documents citats en aquest article. Especialment significatiu és el cas d'una data a la qual cal afegir un any per adequar-la al còmput actual. Encara que pugui semblar que la datació exacta dels documents té una importància relativa, en aquest cas és vital perquè la informació fa referència als primers

---

⁶³ Manuel ROMERO TALLAFIGO (1979), "Ordenanzas para la explotación de la plata en el Condado de Prades y Baronía de Entenza (Años 1343-1352)", *Historia. Instituciones. Documentos*. 6 (1979), pàg.327-329.

anys de regència del comte Pere de Prades. Per tant, per poder traçar amb exactitud la línia cronològica de les mesures i accions que va dur a terme l'infant Pere com a nou comte, per potenciar l'explotació minera de l'argent, cal conèixer al detall la data —sobretot l'any— dels textos. Aquesta situació és anàloga, per exemple, a la datació de les primeres ordinacions per regular l'explotació minera de l'argent. De la qual, de fet, també se n'ha parlat anteriorment. Així mateix, tampoc és acurada la hipòtesi que es planteja en aquest article sobre les circumstàncies que van envoltar l'elecció del sard Leonardo de Dino per ocupar el càrrec d'assajador de les “menes” d'argent. En descàrrec de l'autora, però, també cal assenyalar que aquesta darrera imprecisió és deguda al fet que Montserrat Flores no disposava de tota la informació documental que s'ha localitzat amb posterioritat sobre el tema.

En tot cas, amb l'article ressenyat, Montserrat Flores posa en ordre —tot i les imprecisions esmentades— bona part de les notícies documentals que s'han conservat sobre la participació i la interacció dels sards en l'explotació de les mines de plata del terme de Falset. Per tant, això denota el bon coneixement que té sobre els fons documentals de l'Arxiu Ducal de Medinaceli. Així doncs, s'ha de valorar justament aquest treball de síntesi.

En aquesta línia cronològica que seguim en el present estat de la qüestió, més endavant, varem publicar un nou article.⁶⁴ L'objectiu del qual era aprofundir en el tema i intentar determinar —encara que fos de forma indirecta— el tipus d'espècies minerals que es van explotar per a l'obtenció d'argent a mitjan segle XIV a la zona minera de Falset-Bellmunt del Priorat. En aquest sentit, tal com es mostra en el treball, les condicions de partició entre el comte i els miners regulades per la normativa⁶⁵ feien ineludible haver d'assajar les “menes” extretes de les mines. És a dir, per poder determinar la quantitat aproximada d'argent que contenia cada “mena” (la massa rocosa i mineral aportada pels miners)⁶⁶, calia fer-ne un assaig. A partir del qual, l'assajador

---

⁶⁴ Albert MARTÍNEZ I ELCACHO (2005), “La explotación de la plata en el condado de las montañas de Prades (Tarragona) durante la Baja Edad Media” a Octavio PUCHE RIART, Mariano AYARZAGÜENA SANZ (Ed.), *Minería y metalurgia históricas en el sudoeste europeo*, SEDPGYM-SEHA, Madrid, pàg.357-363.

⁶⁵ Quan es va publicar aquest article, tan sols havien estat publicades les ordinacions del 1344 i les del 1348. Les terceres ordinacions, datades l'any 1352, no havien estat encara descobertes. Tot i que es tenia constància que existien, restaven inèdites. És per aquest motiu pel qual només es fa referència als barems de partició de les dues primeres.

⁶⁶ En la documentació medieval estudiada, el significat de la paraula “mena” no coincideix amb la definició actual del terme.

determinava globalment la proporció d'argent que teòricament s'obtindria d'aquella “mena”.

Tot el procediment era registrat en un llibre d'administració que servia a l'administrador per controlar la producció. Precisament, en l'article ressenyat, s'analitzen les entrades (“reebudes”) de “mena” del primer llibre d'administració de les “menes” d'argent de Joan de la Seda: les registrades en el llibre pròpiament dit i les que hi ha en dos fulls solts i un bifoli que es conserven intercalats en el mateix document. A partir del buidatge acurat de la informació continguda en les “reebudes”, es calculen els percentatges d'argent que contenien les “menes” —matèria excavada, en brut, aportada pels miners— que hi eren registrades.

Tal com es constata en el text de l'article, amb les dades proporcionades per la documentació medieval, és difícil determinar les espècies minerals explotades amb exactitud. En tot cas, l'objectiu del treball era intentar establir, indirectament —en base al percentatge d'argent i amb les dades dels minerals existents avui en dia a la zona—, si s'explotava galena argentífera (sulfur de plom) o bé minerals de plata i plata nativa per a aconseguir l'argent fi. La dificultat rau, especialment, en el fet que les “menes” eren el producte en brut extret de les mines. És a dir, contenien tant les espècies minerals útils com altres materials descartables. Per la qual cosa, el percentatge d'argent calculat a partir de l'assaig no fa referència al tant per cent d'argent d'una espècie mineral concreta (com podria ser la galena o l'argent natiu), sinó que és la proporció de metall que s'obtenia a partir del material aportat pels miners.

En qualsevol cas, l'elevat percentatge de plata obtinguda a partir de les “menes”, és concloent per poder afirmar que s'explotaven majoritàriament minerals d'argent o argent natiu, no pas galena argentífera. Especialment, això és així en els casos en què el percentatge és superior a l'1% d'argent. La raó d'aquesta afirmació és que la galena, com a espècie mineral, difícilment assoleix quantitats percentuals més elevades d'argent. A la qual cosa, cal afegir que —com hem apuntat abans— les “menes” medievals contenien tant l'espècie mineral útil com altres materials rebutjables i, per tant, això dificulta que s'assoleixin percentatges elevats de metall blanc. Altrament, com s'exposa també en un article ressenyat anteriorment,⁶⁷ la galena recollida en l'actualitat en una de les mines de Bellmunt del Priorat, per exemple, està pràcticament exempta

---

⁶⁷ Núria RAFEL, Joan ABELLA, Albert MARTÍNEZ I ELCACHO (2003), “La zona minera del Molar-Bellmunt-Falset: les explotacions de coure, plom i plata i els interessos comercials fenicis al Baix Ebre”, *Revista d'Arqueologia de Ponent* 13 (2003), pàg.159.

d'argent, ja que tan sols en conté un 0'009%. Per tant, per poder aconseguir els tants per cent registrats en època medieval, amb el 26'5% o el 37'07% d'argent en algunes de les “menes”, és evident que les espècies minerals que s'explotaven eren minerals de plata i plata nativa. Les quals, en el conjunt de minerals i roques que conformaven cada “mena”, només n'eren una part. De fet, per exemple, la plata nativa més rica localitzada en època contemporània a la zona, com a espècie mineral, conté un 97'78% d'argent.⁶⁸

Precisament, el fet de no clarificar més aquests conceptes —per exemple, en els termes en què s'exposa en aquesta ressenya— i no aportar una explicació més acurada de les circumstàncies que expliquen que el metall blanc obtingut a l'edat mitjana provenia de la fusió de minerals d'argent i argent natiu majoritàriament, són algunes de les mancances més destacables de l'article ressenyat. És a dir, no queda del tot clar la diferència entre el percentatge d'argent d'una “mena” medieval i el d'una espècie mineral. Els quals, com hem vist, són conceptes totalment diferents. En altres paraules, es troba a faltar una dissertació més concreta i aclaridora per explicar perquè el percentatges d'argent obtinguts a partir de les “menes” registrades permeten afirmar que s'explotaren minerals d'argent. D'aquesta qüestió, se'n parlarà en un dels apartats de la tesi.

D'altra banda, tot i que les evidències actuals ho contradiuen, ja que les característiques de la galena trobada avui en dia a la zona fan econòmicament inviable la producció d'argent a partir de l'explotació d'aquesta espècie mineral,⁶⁹ es confirma documentalment que també s'explotava galena (l'“alcofol” de la documentació) per obtenir el metall preciós. Com s'indica en el treball publicat, val a dir que només és en una ocasió, de les seixanta-vuit entrades de “mena” registrades en el document estudiat, en què s'especifica que es pesa una “mena” pròpiament d'“alcofol” per extreure'n argent. La qual, documentada en el bifoli a part, contenia un percentatge del 0'55% d'argent. En aquest sentit, és possible que la galena (espècie mineral) que es va explotar en època medieval contingués, proporcionalment, més argent que la que resta avui en dia. Cal recordar que aquesta zona minera ha estat intensament explotada al llarg dels segles, des de la Prehistòria fins al darrer terç del segle XX.

En qualsevol cas, si més no, es va produir argent a partir de “menes” —en el sentit medieval del terme— de galena. En altres paraules, potser s'hauria de ser més cautelós

⁶⁸ Vegeu: N.RAFEL, J.ABELLA, A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2003), “La zona minera del Molar-Bellmunt-Falset...”, pàg.159-160.

⁶⁹ Vegeu, novament: N.RAFEL, J.ABELLA, A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2003), “La zona minera del Molar-Bellmunt-Falset...”, pàg.159.

en parlar sobre el tema, perquè és possible que es tractés de “menes” en què el mineral majoritari explotat fos la galena i que continguéssin espècies minerals d’argent com a part de la seva ganga. Les quals, però, com que l’argent és un metall econòmicament valuós també passarien a ser minerals explotables (*mena* en sentit tècnic actual). Tanmateix, continuem pensant que el fet de fer referència a l’“alcofol” és molt significatiu i que segurament es va obtenir argent a partir de l’explotació de la galena argentífera. De fet, extreure’n l’argent no suposava cap contratemps especialment significatiu perquè també se n’explotava el plom contingut.

En qualsevol cas, com s’exposa de forma detallada a l’article, la majoria de l’argent obtingut entre el 24 de desembre del 1348 i el 9 de juliol del 1350 es va aconseguir a partir de “menes” amb minerals d’argent o argent natiu. De fet, com a mínim, aquestes eren totes les “menes” amb més d’un 2’31% d’argent. El més destacable, però, és que el 70’25% de la producció total d’argent, en aquest període d’un any i mig aproximadament, provenia de les anomenades “menes gentils” o riques en plata. És a dir, “menes” amb percentatges d’argent superiors al 13’89%. En canvi, a partir de les “menes” amb percentatges similars al de la registrada com de galena (“alcofol”) tan sols es va obtenir una quantitat residual del total d’argent produït.

Cal recalcar, però, que aquests resultats es fonamenten en la informació extreta d’aquelles “reebudes” que, de forma completa, es van registrar entre aquelles dues dates en la documentació estudiada. És a dir, malgrat que és prou significativa perquè s’estudien quaranta-una “reebudes” referides a vint-i-nou “menes” diferents, la mostra és insuficient. D’una banda, com s’assenyala a l’article, no es van poder incloure a l’estudi cinc “menes” per a les quals no es va registrar el resultat de l’assaig en les “reebudes” corresponents. D’altra banda, el fet que la documentació estudiada estigui formada per textos dispersos —el llibre d’administració, un bifoli i dos fulls solts— fa que no hi hagi una successió temporal homogènia i lineal en el registre.

Malgrat tot, la conclusió final és que a la zona minera de Falset–Bellmunt del Priorat, a mitjan segle XIV, s’explotaren tant galena argentífera com minerals d’argent i argent natiu per a l’obtenció d’aquest metall. L’argent, però, es va obtenir majoritàriament, i gairebé de forma exclusiva, a partir no pas de galena sinó de minerals d’argent. Els quals, podrien ser suposadament argent natiu, acantita i clorargirita si ens guiem per les dades actuals, però sense descartar que també es poguessin explotar d’altres espècies. De fet, no es poden concretar amb més exactitud quines espècies

minerals es van explotar, bàsicament, perquè les dades a partir de les quals es fa l'anàlisi no permeten anar més enllà del que ja s'ha comentat.

En definitiva, s'acompleix l'objectiu d'aprofundir en l'estudi dels minerals explotats en època medieval però els resultats no deixen de ser provisionals. El breu període estudiat i les limitacions documentals dificulten una aproximació al tema més acurada. De la mateixa manera, aquests obstacles també en dificulten l'estudi del volum de producció d'argent. L'anàlisi del qual hagués estat molt interessant per poder valorar amb més dades la importància i la magnitud de les mines de Falset–Bellmunt del Priorat a mitjan segle XIV. Tot i que se'n poden extreure algunes dades a partir de la informació que s'exposa en el quadre que acompanya el text de l'article (pàgina 362), malauradament, no s'aborda el tema de la producció en termes absoluts.

Tot advertint que són indicatives o orientatives pel fet de ser fruit de l'estudi d'una part concreta d'un sol document, al final del text s'expressa que les conclusions de l'article poden oferir-nos una idea aproximativa de la tendència general pel que fa a les espècies minerals explotades. Cal afegir, a més, que el més destacable és que el treball esdevé una bona base per introduir el tema i començar a desenvolupar la metodologia emprada en altres documents medievals similars. Així mateix, es publica una taula d'equivalències dels pesos utilitzats en la gestió de l'explotació minera que és bàsica per poder estudiar les dades numèriques de la documentació d'arxiu i fer-ne els càlculs pertinents.

En aquesta línia, la recerca que va donar com a resultat el darrer article citat enllaça amb els continguts i les conclusions del treball de 12 crèdits —per a l'obtenció del Diploma d'Estudis Avançats (DEA)— que vaig llegir i defensar el 21 de setembre del 2005.⁷⁰ Com hem apuntat abans, el segon gran bloc de la denominada “tesina” estava dedicat a la regulació de l'explotació minera de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i la baronia d'Entença en època del comte Pere (1342-1358). Així doncs, fonamentalment, s'hi estudien les tres ordinacions diferents que va promulgar aquest comte. Les quals van ser atorgades l'any 1344, el 1348 i el 1352, respectivament. En base a l'estudi de les quals, es nodreixen els tres apartats que formen el gruix de la investigació en aquest àmbit: la descripció general de les tres ordinacions, l'evolució del

---

⁷⁰ Albert MARTÍNEZ I ELCACHO (2005), *La consolidació del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença i la regulació de l'explotació minera de l'argent a mitjan segle XIV*, Treball de 12 crèdits d'Investigació del programa de Doctorat de la Universitat de Lleida (Lleida) “Entre el Camp i la Ciutat. Fonts, Mètodes i Anàlisis Historiogràfics”, inèdit.

text normatiu al llarg del temps i el sistema de partició de la producció entre comte i miners. Abans d'entrar en matèria, però, es defineixen quatre mots recurrents en la documentació medieval estudiada, per evitar confusions i facilitar la interpretació dels textos. En concret, les quatre paraules desglossades són: “mena”, “granalla”, “assaig” i “cros”. Precisament, foren seleccionades perquè són conceptes que en època medieval tenien un significat diferent del que tenen en l'actualitat.

En aquest context, cal recordar que les dues primeres ordinacions ja havien estat publicades —com hem vist anteriorment— per Manuel Romero Tallafigo l'any 1979.⁷¹ En tot cas, en el treball de 12 crèdits presentat el 2005, es tornen a transcriure de cap i de nou per poder-les estudiar més acuradament. En aquest sentit, la revisió de les transcripcions que s'havien publicat permet constatar alguns errors destacables en l'edició anterior. És el cas, per exemple, de la datació de les primeres ordinacions. Les quals no són del 1343, com exposava Manuel Romero Tallafigo, sinó que van ser promulgades el 1344. Per altra part, entre d'altres novetats documentals, es presenta la transcripció de les ordinacions del 1352. Les quals havien restat inèdites fins al moment, perquè no havien estat localitzades malgrat que se sabia que existien. De fet, no són ben bé unes noves ordinacions, sinó que en realitat es tracta de la modificació d'un dels capítols de les del 1348. D'aquesta manera, a part de l'esmena, la majoria de les disposicions de les segones ordinacions —les del 1348— van continuar vigents. En tot cas, aquesta nova normativa constata una evolució molt clara en el sistema i els percentatges de partició de la producció d'argent entre comte i miners. De fet, la modificació dels barems en el repartiment és la diferència més palpable i destacable que hi ha entre les tres ordinacions promulgades. En aquest sentit, l'evolució que experimenten denota la voluntat del comte de revisar, corregir i millorar constantment la normativa, per poder treure el major rendiment possible a les mines d'argent del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença.

Així doncs, a través de l'anàlisi exhaustiu i acurat de les disposicions de les diverses ordinacions promulgades, es poden conèixer les pautes que regien l'explotació de l'argent. A més a més, indirectament, això també permet desglossar altres aspectes relacionats amb aquesta activitat. Per exemple, al llarg del treball, s'enumeren les obligacions, drets i privilegis que tenien els miners o les tasques que realitzaven els

---

⁷¹ Manuel ROMERO TALLAFIGO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata en el Condado de Prades y Baranía de Entenza (Años 1343-1352)”, *Historia. Instituciones. Documentos*. 6 (1979), pàg.334-340.

diversos oficials comtals que s'encarregaven de la gestió, el control i el registre de l'explotació, entre d'altres. Per tant, l'anàlisi exhaustiu i minucios dels textos permet conèixer en detall la realitat que envoltava l'explotació minera de l'argent al domini comtal. Amb la qual cosa, es corrobora que aquesta activitat va adquirir especial rellevància i una magnitud considerable a mitjan segle XIV. Amb l'arribada del comte Pere, l'any 1342, es va apostar fort i es va potenciar clarament l'explotació del metall preciós. A més, també cal assenyalar que des de la denominada "casa de les menes", ubicada en una de les dependències del castell de Falset, es gestionava i es controlava l'explotació minera de l'argent i la producció del metall noble de tota la senyoria comtal.

Finalment, per tancar el bloc referit a la mineria, es fa un repàs a les diferents unitats de pes que eren utilitzades per gestionar l'activitat minera i metal·lúrgica. A partir del buidatge de la informació recollida en els llibres d'administració de les "menes" i els llibres de comptes —que servien per controlar i gestionar l'explotació minera de l'argent— es poden completar totes les dades. Així, el capítol culmina amb la presentació d'una taula d'equivalències entre aquestes diverses unitats de pes, igual que el de l'article ressenyat anteriorment però amb més informació. A més, també es presenta l'equivalència dels pesos medievals amb el sistema mètric decimal.

En definitiva, el treball de 12 crèdits per a l'obtenció del Diploma d'Estudis Avançats que es va presentar l'any 2005 va suposar una nova síntesi sobre el tema. La cerca i estudi de nova documentació d'arxiu, localitzada gràcies al buidatge dels fons de l'Arxiu Ducal de Medinaceli, completava algunes de les parcel·les temàtiques que havien estat treballades amb anterioritat. A més, la revisió de la documentació ja publicada també va permetre avançar en la recerca.

En aquest sentit, cal destacar que es transcriuen i s'editen vuit documents a l'apèndix documental que acompanya el treball. Dels quals, set fan referència a l'explotació minera de l'argent: les tres ordinacions d'època del comte Pere que la van regular, tres llibres d'administració i comptabilitat de la producció minerometal·lúrgica i una època de rebut que certificava la compravenda de tres piles de marcs per a pesar l'argent. Per tant, es tracta de documents bàsics en el conjunt de l'estudi. En tot cas, algun dels documents transcrits requeria una revisió final de la transcripció, especialment, el llibre de comptes de les "menes" d'argent del 1352-1360. La qual, finalment, s'ha pogut completar en el·laborar la present tesi doctoral.

Prenent com a base els resultats i les conclusions que es van assolir en el treball de 12 crèdits, tal com hem assenyalat anteriorment, s'ha publicat un article que versa sobre les ordinacions que va promulgar el comte Pere l'any 1352.⁷² De fet, l'objectiu bàsic de la publicació del document era donar a conèixer aquelles terceres ordinacions. Les quals, tot i que se sabia que existien, no havien estat localitzades i restaven inèdites.⁷³ Així doncs, la descoberta del document del 1352 feia possible completar documentalment l'ordenament jurídic que va crear l'infant Pere per regular la mineria de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. A més, aquella troballa, i el pertinent anàlisi del text, també permetia completar l'estudi que ja havia publicat, més de vint-i-cinc anys abans, Manuel Romero Tallafigo sobre les dues primeres ordinacions.⁷⁴

Entrant ja en matèria, en l'article —que es va publicar l'any 2006—, s'introdueix el tema amb la contextualització de la transcripció i edició del document. En aquest sentit, es tracten diversos i diferents aspectes que permeten tenir una visió general de la normativa sobre l'explotació minera de l'argent al domini comtal estudiat. Després de la introducció, es fa una breu descripció de les dues primeres ordinacions —les del 1344 i el 1348—, bàsicament, per situar el lector. Posteriorment, es desgrana el contingut i s'estudien les característiques del text del document editat —les ordinacions del 1352—, comparant-ne les disposicions amb les de les dues ordinacions precedents; cercant-hi similituds i diferències. Seguidament, es fa un estudi comparatiu de les tres ordinacions en base a l'anàlisi de la disposició que va ser modificada en cada revisió que es va fer de la normativa, és a dir, les condicions de partició del benefici entre comte i miners. Finalment, s'exposen les conclusions, abans de l'apèndix documental que tanca l'article.

Certament, en l'escrit, s'insisteix en el fet que les del 1352 no eren pròpiament unes noves ordinacions, ja que tan sols esmenaven un dels capítols de les del 1348. Les quals, deixant de banda el capítol esmenat, van continuar vigents. En aquest sentit, potser no es valora en la seva justa mesura la reforma normativa que van suposar les

⁷² Albert MARTÍNEZ I ELCACHO (2006), "Las ordenanzas promulgadas en 1352 para explotar la plata en el Condado de las Montañas de Prades y Baronía de Entenza", *Historia. Instituciones. Documentos*. 33 (2006), pàg.423-433.

⁷³ De fet, Manuel Romero Tallafigo es lamentava, l'any 1979, per no haver pogut localitzar el document, del qual tan sols en coneixia la data d'emissió. Vegeu: Manuel ROMERO TALLAFIGO (1979), "Ordenanzas para la explotación de la plata en el Condado de Prades y Baronía de Entenza (Años 1343-1352)", *Historia. Instituciones. Documentos*. 6 (1979), pàg.329.

⁷⁴ M.ROMERO (1979), "Ordenanzas para la explotación de la plata...", pàg.325-340.

ordinacions del 1352. És a dir, en l'article, no queda prou clar que són molt més que una simple esmena puntual. De fet, aquelles ordinacions —que són les terceres que va promulgar el comte Pere— tenen fins a set capítols. A més, malgrat que es van respectar les ordinacions del 1348 i van seguir vigents —exceptuant-ne el segon capítol—, les del 1352 van esdevenir un canvi substancial i important en la regulació de l'explotació minera de l'argent.

Bàsicament, la novetat radicava en dues qüestions diferenciades: d'una banda, el percentatge de participació de l'argent passava a ser únic i igual per a tots els casos —la cinquena part de l'argent fi obtingut—; i, de l'altra, no es feia cap distinció entre els tipus de “mena” que trobessin els miners, al contrari del que s'havia estat fent fins llavors. Per tant, el comte pretenia incentivar l'activitat per, d'aquesta manera, poder aconseguir més rendes. Així mateix, un altre aspecte destacable del text del 1352 és que hi ha alguns capítols que regulen el paper dels òrgans de gestió i control en el procés de fosa del mineral, com són l'administrador, el seu lloctinent i l'escrivà. Per tant, a més d'esmenar el sistema de participació, es tracten aspectes relacionats amb la metal·lúrgia que no s'havien tractat abans. Així mateix, també es regula, en part, la figura del lloctinent de l'administrador. Un oficial de l'administració comtal que no apareixia en les ordinacions anteriors i que, per tant, és una novetat en el corpus normatiu. Altrament, en el document del 1352, també hi trobem diverses disposicions que es van mantenir en vigor, com és el cas, per exemple, de la insistència en què els miners havien de portar les “menes” trobades directament des de les mines fins al castell de Falset.

Amb la qual cosa, si tenim en compte totes aquestes qüestions, en el document del 1352, es va més enllà de la simple esmena. És a dir, caldria posar en valor aquests aspectes i exposar més obertament la importància que va tenir la nova normativa. Ara bé, també val a dir que, tot i que en l'article no es faci notar amb més èmfasi l'abast d'aquests canvis i continuïtats, sí que hi són tractats i analitzats.

Un any després de la difusió d'aquest darrer article, Montserrat Flores i Juanpere incidia novament en la qüestió minera amb una nova publicació titulada “Crossers: els miners prioratins dels segles XIV i XV”.⁷⁵ De fet, és un breu article divulgatiu sobre la figura dels miners que treballaven, a finals de l'edat mitjana, en les mines d'argent que s'explotaven en territoris que ara formen part de la comarca del Priorat. El títol de

⁷⁵ Montserrat FLORES I JUANPERE (2007), “Crossers: els miners prioratins dels segles XIV i XV”, *Lo Violí. Revista Cultural del Priorat*, núm.4 (2007), pàg.8-10.

l'article és deutor de la denominació que rebien les explotacions mineres medievals, anomenades "crosos". De fet, es traça una pinzellada ràpida sobre diversos temes relacionats amb l'explotació minera del metall precios: les condicions d'explotació regulades per la normativa, el sistema de partició del benefici entre comte i miners, les característiques generals de les explotacions i l'origen d'algun dels treballadors.

Així doncs, es tracta d'una síntesi sobre el tema, on es detallen aspectes destacables de la gestió i desenvolupament de l'activitat. Tanmateix, s'han detectat una sèrie d'imprecisions que hagués calgut esmenar si es tenen en compte la sèrie d'articles que s'han publicat amb anterioritat sobre aquesta qüestió. Per exemple, són ressenyables com a dades que faria falta corregir: la datació de les primeres ordinacions (promulgades el 1344 en lloc del 1343), o bé que el mineral era guardat a la casa de les "menes" (no de les Mines). Encara que pugui semblar que aquestes dades són qüestions menors, alguna d'elles ha de ser tractada amb cura. És el cas, sobretot, de la datació de les primeres ordinacions, ja que s'emmarquen —com hem esmentat repetidament al llarg d'aquest estat de la qüestió— en el procés que va endegar el comte Pere de Prades poc després de rebre el comtat el 1342. Una datació correcta i acurada de la documentació permet establir amb certesa la cronologia exacta de la posada en marxa de l'activitat.

En aquest context, Joan Abella i Creus també tracta l'evolució històrica de l'explotació minera a l'àrea del Molar–Bellmunt–Falset en el llibre *Minerals i mines de la conca de Bellmunt del Priorat*.⁷⁶ De tota manera, és un llibre que aborda essencialment tres qüestions de forma general: la història de la mineria en aquestes contrades, la descripció de les mines més importants en època contemporània i l'estudi de les espècies minerals localitzades a la zona des d'un punt de vista mineralògic. Pel que fa a la història minera, l'autor fa un repàs de l'evolució de la l'explotació minerometal·lúrgica a la zona des de la protohistòria fins a l'actualitat i, en aquest marc cronològic ampli, l'autor dedica un breu capítol a l'època medieval. Per tant, el recull que es fa sobre la mineria a l'edat mitjana és puntual.

Aquesta obra és interessant, sobretot, per al coneixement dels minerals que hi ha a la zona. S'hi desglossa tota la informació bàsica sobre les diferents espècies minerals que es troben en aquest territori avui en dia, amb un recull fotogràfic impecable. Pel que

---

⁷⁶ Joan ABELLA I CREUS (2008), *Minerals i mines de la conca de Bellmunt del Priorat*, Fons Mineralògic de Catalunya i Grup Mineralògic Català, Barcelona.

fa a l'estudi de les mines de plom i argent a la baixa edat mitjana, però, s'hi troba a faltar la referència a bibliografia bàsica sobre el tema. Bona mostra de la qual s'ha anat ressenyant en aquest estat de la qüestió. És a dir, tot i que és una síntesi ben documentada, en parlar de l'explotació minera al segle XIV, no se citen diversos dels articles i treballs que versen sobre aquesta qüestió i que van veure la llum alguns anys abans de la publicació del llibre. En tot cas, Joan Abella i Creus fa algunes reflexions interessants —en parlarem al llarg de la tesi doctoral— i, a més, aporta dades noves que poden ser útils a l'hora d'afrontar l'estudi global de l'explotació minera de l'argent a la zona durant els segles medievals. A més, si es valora la història de la mineria a la zona al llarg dels segles, en conjunt, és un resum complet i detallat. Així mateix, com ja hem apuntat abans, la part més destacable del llibre —en la qual l'autor mostra una major solidesa argumental, pel fet de ser especialista en la matèria— és quan s'aborda l'estudi dels minerals des de l'àmbit de la mineralogia.

Altrament, també volem incloure en aquest estat de la qüestió un article que varem publicar l'any 2009. En el qual, tot i que el contingut se centra en l'estudi d'un document de la darrereria del segle XVI, s'hi tracten aspectes que se situen cronològicament a l'edat mitjana. Concretament, ens referim al treball titulat: “Una sentència sobre l'aigua del mas de Bas promulgada el 1591: el rentat de minerals a la zona minera del Molar (el Priorat)”.⁷⁷

Tot i que el títol no ho acabi de fer evident, l'article es divideix en dues parts clarament diferenciades. D'una banda, s'analitza a fons l'origen i l'evolució senyorial i jurisdiccional del mas de Bas com a entitat territorial individualitzada. De l'altra, es desgranen i s'estudien els usos de l'aigua de la font natural que hi havia en aquest espai. En aquest sentit, cal destacar que l'estudi naix de la necessitat de posar en relació una sèrie d'elements concrets: la descoberta de les restes arqueològiques del que havia estat l'antic mas de Bas, el coneixement de la sentència d'un litigi de finals del segle XVI sobre la potestat de l'aigua que brollava de la font d'aquell mas i, finalment, la voluntat d'estudiar més a fons la mineria del plom a la zona en època medieval i moderna.

De fet, el tema clau del treball és el rentat de minerals a l'àrea minera del Molar, situada relativament a prop d'aquest doll d'aigua. Tanmateix, la particularitat del marc

---

⁷⁷ Albert MARTÍNEZ I ELCACHO (2009), “Una sentència sobre l'aigua del mas de Bas promulgada el 1591: el rentat de minerals a la zona minera del Molar (el Priorat)” a Jordi BOLÒS, Enric VICEDO (Eds.), *Poblament, territori i història rural* (“VI Congrés sobre Sistemes Agraris, Organització Social i Poder Local”), Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, pàg.83-100.

geogràfic estudiat feia necessari contextualitzar aquesta activitat. Amb la qual cosa, en l'article, s'analitza l'evolució històrica del mas de Bas per poder estudiar amb més dades els diferents usos de l'aigua de la font al llarg de l'edat mitjana i principis de l'època moderna.

És a dir, el coneixement de la realitat territorial i jurisdiccional del mas de Bas és fonamental per entendre les diferents activitats que es van desenvolupar amb els recursos hídrics de que disposava. Així mateix, l'evolució viscuda en aquest territori als segles XII-XVI, també permet indagar les causes que expliquen el plet que es va iniciar a finals d'aquesta darrera centúria. De fet, la primera part del treball permet tenir una visió més general sobre el tema i comprendre amb més exactitud el conflicte generat per raó del rentat de minerals a la zona. El qual va tenir lloc perquè el mas de Bas era, principalment, una unitat territorial centrada en l'explotació agrícola.

Precisament, els referents documentals sobre la propietat dels terrenys i de la font del mas es remunten a mitjan segle XII, després de la conquesta comtal cristiana del castell de Siurana. Se sap que, al llarg de l'edat mitjana, el mas de Bas va ser una explotació agrícola propietat del monestir de Poblet. El qual va anar cedint-ne el domini útil per mitjà de contractes temporals, a canvi d'un cens anual, a diferents particulars. El monestir, però, es va desprendre d'aquestes terres a mitjan segle XVI. Entre altres raons de pes esgrimides per justificar-ne la venda, es va precisar que el rentat de minerals causava gran perjudici a les terres de conreu. Anys després, a més, el mas de Bas va tornar a canviar de mans. El nou propietari, Josep Pepió, va ser qui va endegar el plet o litigi per l'aigua de la font —contra el comte de Prades i els miners de Garcia— per evitar els danys que causava el rentat de minerals i impedir que s'hi continués duent a terme aquesta activitat.

La disputa judicial ocupa la segona part de l'article. Així doncs, un episodi concret de la història d'aquesta entitat territorial permet examinar en detall una activitat relacionada amb la mineria a l'àrea del Molar. De fet, el document base —la sentència del 1591— esdevé el punt clau per articular el treball. La recerca, a més, està recolzada per l'estudi d'altres documents d'arxiu datats amb anterioritat. La qual cosa, permet tenir una visió més dilatada en el temps de la disputa.

Com queda clar en la resolució del conflicte, l'ús principal de l'aigua de la font era el reg dels terrenys del mas de Bas. A més d'aquesta funció agrícola, evidentment, l'aigua també havia estat per a consum humà i per a la ramaderia de la zona, com demostra un document del 1350 (gairebé dos segles i mig més antic que la sentència

estudiada). Cal sumar-hi, com hem vist, el rentat de terres per purificar i explotar minerals. Concretament, s'hi rentaven "menes" d'alcofolll menut conegut popularment com a *llevadís*. És a dir, el rentat es feia per a l'obtenció d'alcofolll (galena). Tanmateix, l'aigua no rajava de forma continuada i, per tant, això feia molt més complicat compaginar tots aquests usos: agrícoles, humans, ramaders i per a l'explotació minera.

A partir de l'estudi de la informació recollida en la resolució del plet del 1591, es traça un dibuix força acurat de la situació en què es desenvolupava el rentat de minerals en aquest sector de l'àrea minera del Molar. A més, encara que l'article tingui com a eix central un text de finals del segle XVI, també s'estudien altres documents datats amb anterioritat. La informació dels quals és molt útil per copsar l'evolució que va experimentar el rentat de terres provinents de l'explotació de les mines de la zona del Molar. Un dels aspectes més destacables és, per exemple, la demostrada incompatibilitat que hi havia per compaginar aquesta activitat i l'explotació agrícola dels terrenys del mas de Bas. De fet, el rentat de minerals havia perjudicat notablement els interessos dels senyors i possessors d'aquests terrenys durant molts anys, perquè provocava importants danys a les terres de conreu. Bàsicament, el perjudici s'esdevenia per culpa de l'erosió del sòl que comportava, les basses que s'excavaven i les deixalles que produïa l'activitat.

L'estudi inclou, a més, un mapa amb tota la informació cartogràfica exposada a l'article. El qual permet entendre la distribució geogràfica, posar en relació els diferents elements i localitzar visualment l'antic mas de Bas, el Molar, la font, el rentador, les sèquies, els barrancs, les vies de comunicació i la ubicació de les mines. Per tant, es contextualitzen territorialment totes les dades.

En definitiva, aquest article és una aproximació al tema del rentat de minerals a l'àrea del Molar durant els segles XV-XVI. De fet, n'esdevé un acostament en profunditat en alguns aspectes. Per exemple, malgrat que no s'entra a valorar en detall el mètode de rentat, se situen cartogràficament els llocs on es duia a terme aquesta activitat. A més, es constata que era una operació que s'havia estat realitzant durant molts anys a la zona. Per tant, en el treball, s'aborda l'estudi d'una pràctica que era complementària en l'explotació minera i que permetia aprofitar al màxim els recursos minerals que s'extreien de les mines. A la vegada, s'introdueix una qüestió que no havia estat tractada fins llavors en aquesta àrea minera: la relació directa i contraposada entre l'explotació agrícola i els treballs de mineria. En el cas estudiat, queda demostrat que les dues activitats (agricultura i rentat de minerals) no sempre eren compatibles a finals de l'edat

mitjana i principis de l'època moderna. En aquesta línia, caldria avançar en la recerca i relacionar aquesta situació amb els problemes mediambientals que ha provocat històricament l'explotació dels recursos minerals.

Finalment, per tancar l'anàlisi dels treballs sobre l'explotació minera, s'ha publicat un darrer article que analitza la implicació dels sards en la mineria de l'argent al terme de Falset cap a mitjan segle XIV.⁷⁸ Aquest no és un tema nou, com s'ha pogut veure al llarg d'aquest estat de la qüestió, sinó que ja havia estat tractat amb anterioritat per altres autors. De tota manera, la troballa de nova documentació i la revisió crítica d'allò que s'havia dit sobre el tema ha permès teixir un nou treball. A més, en aquesta ocasió, s'aborda el tema des d'una altra perspectiva perquè se situa el focus en la transmissió de coneixements. Per tant, es posa l'accent en l'anàlisi de la circulació de mà d'obra i el conseqüent transvasament de sabers i coneixements.

La participació de persones que provenien de l'illa de Sardenya, en l'explotació minera de l'argent al domini comtal de Prades, va ser una constant en època del comte Pere (1342-1358). Precisament, va ser aquest comte qui en va promocionar i estimular aquesta col·laboració. En aquest sentit, s'ha aprofundit en les raons que expliquen la presència de tècnics i miners sards en terres falsetanes. Els quals van tenir un paper molt important per posar en marxa i desenvolupar l'activitat, gairebé des del primer moment. Paral·lelament, també s'ha resseguit amb major detall cadascun dels càrrecs que van exercir les persones procedents de l'illa en el si de l'administració comtal que regia l'explotació minera i metal·lúrgica de la plata. Amb la qual cosa, s'ha pogut constatar que dos especialistes que provenien d'Iglesias (Sardenya) van arribar a ser peces clau en la gestió i el control de l'activitat a partir del 1348.

Altrament, també s'ha indagat en el paper que va tenir el comte Pere en aquesta qüestió després de la Pesta Negra. Així doncs, s'enumeren i es desglossen tot un seguit de requeriments que va fer aquest comte al capità de la vila d'Iglesias per intentar reflotar l'explotació minera de l'argent a Falset després de la pandèmia. La demanda d'ajuda a l'illa fou, de fet, considerable en aquells moments. L'infant Pere va sol·licitar, sobretot, l'enviament de mà d'obra per treballar a les mines. A més, també va requerir al capità d'Iglesias que li trametés una còpia de les ordinations mineres de Sardenya. Per

---

⁷⁸ Albert MARTÍNEZ ELCACHO (2014), "El saber i l'experiència dels sards al servei de l'explotació de les mines d'argent de Falset (1342-1358)", *Études Roussillonnaises. Revue d'Histoire et d'Archéologie Méditerranéennes*, Tome XXVI (2013-2014), pàg.153-161.

tant, de forma continuada, el comte Pere va acudir a la major experiència tècnica i jurídica dels sards.

Es pot comprovar, doncs, que la participació i col·laboració dels sards en la mineria de l'argent del terme de Falset és bàsica per entendre el desenvolupament d'aquesta activitat en època del comte Pere. A més, va ser palpable en diferents àmbits. En aquest sentit, la datació acurada dels documents també permet desglossar la seqüència dels fets i ordenar cronològicament l'aportació sarda. És primordial determinar la correlació dels fets perquè la primera arribada de mestres sards, per exemple, es va produir durant els primers anys de regència del comte Pere. Per tant, la seqüència dels esdeveniments ajuda a comprendre amb més dades les diferents mesures que va adoptar l'infant Pere per posar en marxa l'explotació minera de l'argent immediatament després d'esdevenir comte de les Muntanyes de Prades. Amb la qual cosa, l'article mostra de forma acurada com els sards van aportar experiència i nous coneixements a l'àrea minera de Falset-Bellmunt del Priorat de la mà de l'infant Pere d'Aragó.

Així doncs, amb aquest darrer article —publicat recentment—, conclou el repàs a la bibliografia que s'ha anat creant i publicant sobre l'explotació minerometal·lúrgica al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença durant la baixa edat mitjana. Com s'ha dit en la introducció, amb el treball que teniu a les mans, un dels objectius que es pretenen aconseguir és avançar en el coneixement de la mineria de l'argent a mitjan segle XIV en aquest domini senyorial. Al llarg de l'exposició de l'estat de la qüestió, hem pogut comprovar que aquest continuava sent, malgrat els estudis que s'han anat succeint en els darrers anys, un terreny pràcticament verge. Utilitzant la terminologia minera, podríem dir que encara quedaven molts filons per explotar. Si tenim en compte el gran volum de documentació d'arxiu inèdita que és factible estudiar, les possibilitats són enormes.

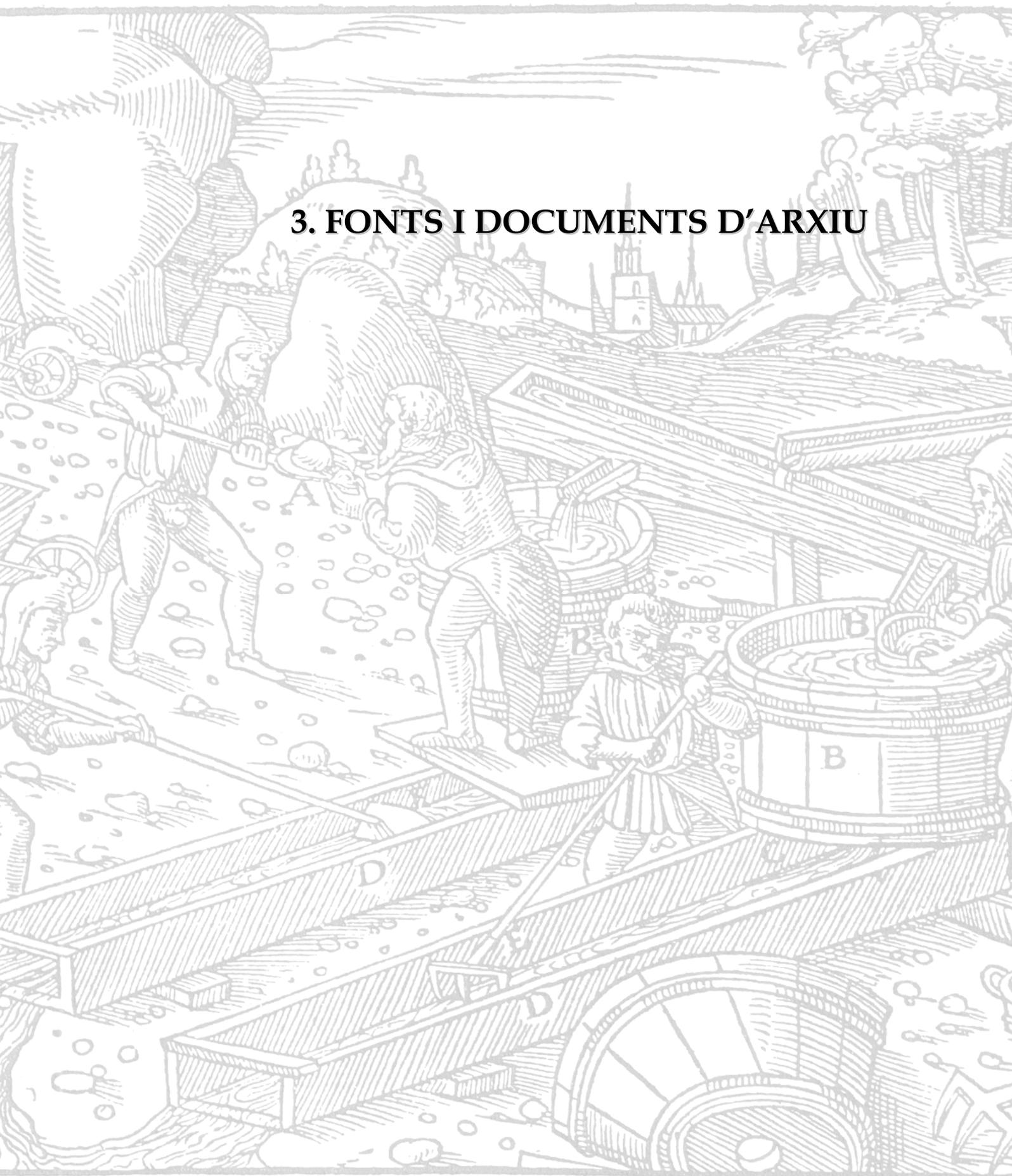
Així, amb la present tesi doctoral —com tindrem ocasió de veure—, l'avenç sobre el coneixement de la mineria de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença és molt notable. La cerca de documentació d'arxiu que s'ha dut a terme al llarg dels darrers anys —en parlarem àmpliament en el capítol següent— ens ha permès localitzar nous documents referits a l'explotació minera de l'argent que encara restaven inèdits i sense estudiar. La qual cosa, juntament amb la revisió exhaustiva de la bibliografia i els textos publicats, ha fet possible poder aprofundir en l'estudi de determinats aspectes que no havien estat tractats o que havien estat treballats *grosso*

modo. L'estudi sistemàtic, minuciós i exhaustiu desenvolupat al llarg de la recerca, que conclou amb la presentació d'aquesta tesi doctoral, ens han permès endinsar-nos fins al fons de la qüestió. De fet, creiem que s'ha abordat el tema des de la convicció que no s'analitza cap dels aspectes tractats de forma superficial. Per tant, en conjunt, s'han sobrepassat tots els estudis que s'havien fet i publicat sobre el tema anteriorment.

Ara bé, també cal remarcar que la parcel·la de coneixement que cobreix la tesi només abarca un territori concret (el terme de Falset bàsicament) i un espai de temps determinat (el període 1342-1358). Per tant, només s'omple una part del buit. En tot cas, l'acotament del treball ha permès tractar el tema amb major profunditat del que s'havia fet fins ara. A més, la recerca encara té marge per continuar endavant si s'amplia el marc cronològic d'estudi.

Per cloure aquest repàs bibliogràfic, només queda valorar l'abast fonamental que té, com a pas previ, l'elaboració d'un estat de la qüestió. No només és bàsic perquè un nou treball ha d'aportar alguna cosa nova sinó perquè també ha de servir per corregir i esmenar els errors del passat. És a dir, la importància de conèixer la bibliografia sobre un tema concret i un territori acotat —i més, en aquest cas tan específic— esdevé primordial per millorar-ne el coneixement. Per fer avançar la recerca, s'han de conèixer les dades, contrastar-les i plantejar nous dubtes. Si es perpetuen els errors i les equivocacions —que pot haver comès, fins i tot, un mateix— o s'obvien evidències contrastables, no s'avança en el coneixement. I, el més important, no se'n millora la difusió. Al cap i a la fi, la divulgació de la recerca és un dels puntals pels quals es duu a terme. En el mateix sentit, aquesta idea hauria de ser aplicable també a la present tesi doctoral. Per tant, seria interessant abordar-ne l'anàlisi amb esperit crític i constructiu.

3. FONTS I DOCUMENTS D'ARXIU

Un cop avançats els continguts i després de fer un repàs general a l'estat de la qüestió, però abans d'entrar en matèria, analitzarem i avaluarem les fonts i els documents d'arxiu que ens han permès tirar endavant la recerca. Com ja s'ha comentat en parlar de la metodologia a la introducció, la base que fonamenta el nostre treball és la consulta i l'estudi de fonts documentals d'arxiu principalment. En altres paraules, aquest és el nucli a partir del qual s'articulen els continguts de la tesi doctoral. I, a la pràctica, com podrem comprovar al llarg de les pàgines venidores i com intentarem explicar en aquest capítol, la investigació està fonamentada i sustentada per l'anàlisi de documentació que es conserva a l'Arxiu Ducal de Medinaceli. En el qual, entre d'altres, s'hi conserven diversos fons de diferents senyories medievals catalanes.

3.1. L'ARXIU DUCAL DE MEDINACELI

La Casa Ducal de Medinaceli és una de les cases nobiliàries més importants de l'estat espanyol i aglutina una gran quantitat de títols nobiliaris, adquirits principalment a través d'entroncaments familiars amb altres cases nobiliàries, per enllaços matrimonials, adquisicions o herències. Aquesta concentració de títols ha propiciat un progressiu creixement dels fons documentals de la Casa Ducal —mitjançant aportacions de fons ja constituïts o de la generació de nous fons en els estats i senyories agregats— i la consolidació d'un arxiu molt extens. En aquest context, des del 1960-1961, els fons documentals de la Casa Ducal de Medinaceli es conservaven a l'anomenada Casa de Pilatos de Sevilla. En l'actualitat, però, estan dipositats “provisionalment” —com assenyalava Marisa Roig Simón el 2004— en una dependència de l'Arxiu de la Noblesa (*Sección Nobleza del Archivo Histórico Nacional*) a la ciutat de Toledo.⁷⁹

Pel que fa a la documentació que es conserva a l'Arxiu Ducal de Medinaceli, la que és d'origen català prové de tres grans grups diferenciats: l'arxiu de la Casa Sogorb-Cardona, l'arxiu de la Casa d'Aitona i l'arxiu de Camarasa.⁸⁰ Precisament, al fons documental de la Casa Sogorb-Cardona,⁸¹ hi ha dues seccions que contenen la

⁷⁹ M.ROIG SIMÓN (2004), “A l'abast dels investigadors”..., pàg.59. Vegeu també: J.J.LARIOS DE LA ROSA (2004), “La demarcació de Girona...”, pàg.60-64.

⁸⁰ F.OLIVÉ (1999), “L'arxiu dels Medinaceli...”, pàg.2-3; F.OLIVÉ (2002), “El Palau Nou de l'Abat del Monestir de Poblet...”, pàg.63-64.

⁸¹ Per saber-ne més sobre la formació, l'evolució històrica i l'organització arxivística (classificació, ordenació i descripció) d'aquest conjunt documental, vegeu: A.SÁNCHEZ GONZÁLEZ (1990), *Documentación de la Casa de Medinaceli...*

documentació que ha estat bàsica i primordial per a la consecució de la tesi doctoral que presentem. Són les seccions “Prades” i “Entença”. En aquest sentit, és interessant assenyalar que l’organització definitiva d’aquestes dues unitats documentals es va realitzar l’any 1667.⁸² Per tant, va tenir lloc pocs anys després que el comtat de les Muntanyes de Prades, la baronia d’Entença i altres dominis senyorials s’haguessin unit definitivament a la Casa Ducal de Medinaceli, per un enllaç matrimonial, l’any 1663. Efectivament, la documentació d’aquestes dues senyories es conserva a l’Arxiu Ducal de Medinaceli —en les seccions “Prades” i “Entença”— perquè la nissaga dels Cardona, hereva d’aquests i d’altres dominis, va acabar entroncant amb els Medinaceli per successius enllaços matrimonials. En concret, la unió definitiva es va produir l’any 1663, quan Caterina d’Aragó i Sandoval, tretzena comtessa de Prades, es va casar amb Juan de la Cerda, primogènit del duc de Medinaceli.⁸³

Tornant al que veníem exposant, qui va dur a terme l’organització de l’arxiu a finals del segle XVII va ser l’arxiver i notari Bernardo José Llobet, que va ordenar i classificar l’arxiu per matèries i llocs i va elaborar una mena d’inventaris o catàlegs de la documentació dels fons. És el cas, entre d’altres, dels inventaris manuscrits de les seccions “Prades” i “Entença”, que es conserven a l’Arxiu Ducal de Medinaceli: *Recopilación o Inventario de los papeles, autos y escrituras del Condado de Prades* i *Recopilación o Inventario de los autos y otras escrituras de la Baronía de Entenza*.⁸⁴ Finalment, l’organització de l’arxiu dels Medinaceli va ser completada, ja en el segle XX, per l’arxiver Antonio Paz y Meliá. El qual va canviar el sistema de calaixos utilitzat per Llobet pel de carpetes i va actualitzar l’inventari anterior. Així doncs, va anul·lar els números que havia donat Bernardo José Llobet i va distribuir i numerar la documentació en carpetes. El número de carpeta, de fet, és el que avui es consigna com a lligall.⁸⁵ Amb relació a aquesta qüestió, cal assenyalar que les seccions “Prades” i “Entença” apleguen, en conjunt, gairebé dos mil documents. Els quals abracen, cronològicament, un ampli període que va des de mitjan segle XII fins al segle XVIII.

⁸² A.SÁNCHEZ GONZÁLEZ (1990), *Documentación de la Casa de Medinaceli...*, pàg.208 i 220-221.

⁸³ Vegeu, per exemple: P.LÁZARO DE LA ESCOSURA (1976), “El condado de Prades...”, pàg.349-350; M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.74-75; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.168-170; N.RAFEL, J.ABELLA, A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2003), “La zona minera del Molar-Bellmunt-Falset...”, pàg.161.

⁸⁴ A.SÁNCHEZ GONZÁLEZ (1990), *Documentación de la Casa de Medinaceli...*, pàg.220-221; P.LÁZARO DE LA ESCOSURA (1976), “El condado de Prades...”, pàg.350; M.ROMERO (1977), “El señorío catalán de los Entenza...”, pàg.516-517.

⁸⁵ M.ROMERO (1977), “El señorío catalán de los Entenza...”, pàg.517; A.SÁNCHEZ GONZÁLEZ (1990), *Documentación de la Casa de Medinaceli...*, pàg.178 i 229-230.

Tal com hem vist en l'estat de la qüestió, hi ha diversos investigadors que han estudiat el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, des de diferents vessants. No els citarem novament, però sí que voldríem destacar-ne dos que desglossen, breument, els conjunts documentals d'època medieval de les seccions "Prades" i "Entença" de l'Arxiu Ducal de Medinaceli. Són Manuel Romero Tallafigo i Pilar Lázaro de la Escosura.⁸⁶

Per exemple, pel que fa a la secció "Entença", Manuel Romero Tallafigo en divideix la documentació d'època medieval (aquella datada entre l'any 1174 i el 1500) en cinc grans grups: en primer lloc, els *liber notularum*, que són volums datats entre els segles XIV i XV on els notaris de Móra i de Falset recollien tot tipus de documentació, com contractes, vendes, donacions, testaments, àpoques, etc.; en segon lloc, documentació domèstica i familiar que justifica els títols de propietat, jurisdiccions i rendes de la senyoria, és a dir, els testaments, donacions, privilegis, capbreus i venda de censos sobre la terra; en tercer lloc, documents que mostren les relacions entre municipi i senyoria, tals com concessions de privilegis, exempcions o imposicions, entre d'altres; en quart lloc, documents relacionats amb l'explotació de minerals, sobretot, de la plata de Falset; i, finalment, la documentació sobre l'hospital de l'infant Pere al Coll de Balaguer.⁸⁷

En aquest context, cal assenyalar que Bernardo José Llobet, a més de donar forma a les seccions "Prades" i "Entença" el 1667, també va copiar o resumir aquells documents que ell va considerar que estaven en vies de desaparició a finals del segle XVII. Tal com destaca Manuel Romero Tallafigo, aquesta circumstància permet consultar alguns textos que, d'altra manera —si no fos per les còpies que en va fer aquell arxiver—, no podrien ser estudiats.⁸⁸

Amb relació a aquesta qüestió, en l'àmbit de l'explotació minera de l'argent, és ressenyable el fet que s'han pogut recuperar algunes dades interessants llegint una còpia que es va fer del llibre de registre de les "menes" d'argent del 1352-1360. Al final de la

⁸⁶ Per a una síntesi de la documentació datada entre el 1174 i el 1500 que es conserva en la secció "Entença", vegeu: M.ROMERO (1977), "El señorío catalán de los Entenza...", pàg.517-518. D'altra banda, per a l'estudi de la documentació de la secció "Prades", especialment per al període 1153-1342, vegeu: P.LÁZARO DE LA ESCOSURA (1976), "El condado de Prades...".

⁸⁷ Vegeu: M.ROMERO (1977), "El señorío catalán de los Entenza...", pàg.517-518.

⁸⁸ M.ROMERO (1977), "El señorío catalán de los Entenza...", pàg.516. Vegeu també: M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.178.

còpia del document medieval, realitzada en època de l'arxiver Bernardo José Llobet o bé posteriorment (s.XVII-XVIII), es va reproduir text que no s'ha conservat al quadern primitiu del 1352-1360. Possiblement, el text copiat correspon a un full solt —que devia ser intercal·lat entre les pàgines del quadern però que no s'ha conservat— datat l'any 1357 (“*Anno Domini millesimo CCC·LVII*”). En el qual, concretament, es fa referència a l'afinament i venda de coure, la compravenda d'arbres, la reassignació d'un “cros” que havia estat abandonat durant més de tres mesos i la concessió d'explotació d'una mina d'argent.⁸⁹ Així doncs, si no s'haguessin realitzat còpies en època de Bernardo José Llobet i amb posterioritat, no hagués estat possible accedir a la informació d'aquest i d'altres documents. Per tant, en certa manera, han esdevingut importants per a la conservació i transmissió de la informació.

En un altre ordre de coses, tal com hem apuntat abans, la documentació de la Casa Ducal de Medinaceli —la que hi havia hagut a l'arxiu ubicat a la Casa de Pilatos de Sevilla—, es troba dipositada a Toledo en l'actualitat, al mateix edifici que allotja la *Sección Nobleza del Archivo Histórico Nacional*. L'accés, però, no és lliure i per poder-la consultar és necessari contactar amb la Fundació Casa Ducal de Medinaceli. De fet, la Fundació i la Conselleria de Cultura de la *Junta de Andalucía* han mantingut un litigi durant anys que ha fet que l'accés a la documentació original estigués restringit. Precisament, en diverses de les memòries d'activitats que publica anualment la Fundació Casa Ducal de Medinaceli, es fa evident —almenys fins al 2010— aquesta situació.⁹⁰ En la del 2005, per exemple, s'exposava clarament:

*“Un año más hemos de lamentar la división del Archivo General entre Sevilla y Toledo como consecuencia de la cesión del mismo a la Sección Nobleza del Archivo Histórico Nacional. Esta división ha provocado que la parte del archivo que está en Toledo sea hoy más inaccesible que nunca”.*⁹¹

Per aquesta raó, en el context de la nostra recerca, ha estat fonamental que una reproducció en microfilm de la documentació dels fons catalans de l'Arxiu Ducal de Medinaceli estigui dipositada al monestir de Santa Maria de Poblet (província de

⁸⁹ Vegeu la còpia “B” del doc.núm.72 de l'apèndix documental: ADM, secció Prades, lligall 6, doc.núm.147(2), fol.13v-14r [ADMC, rotlle 85, fotograma 579].

⁹⁰ Algunes d'aquestes memòries d'activitats de la Fundació Casa Ducal de Medinaceli, les corresponents als anys 2005-2010, es poden descarregar en format PDF a la següent pàgina web: <http://es.fundacionmedinaceli.org/fundacion/memoria.aspx> . Darrera consulta: 18/09/2013.

⁹¹ Vegeu: *Fundación Casa Ducal de Medinaceli. Memoria de actividades 2005*, pàg.66. La trobareu, en format PDF, a la següent pàgina web: http://es.fundacionmedinaceli.org/fundacion/img/memoria_2005.pdf . Darrera consulta: 18/09/2013.

Tarragona). De fet, aquests microfilms s'hi poden consultar lliurement des de l'any 2001, després la signatura de diversos convenis entre la Fundació Casa Ducal de Medinaceli i la Generalitat de Catalunya —el primer subscrit el 1987 i l'últim l'any 1999. Pel que fa a l'emplaçament, els microfilms estan dipositats a l'anomenat *Arxiu Ducal de Medinaceli a Catalunya (ADMC)*, el qual s'ubica en una de les dependències del Palau Nou de l'Abat del monestir cistercenc. D'altra banda, a més dels microfilms dipositats a la seu central de tot Catalunya —a Poblet—, també va ser lliurada una segona còpia en suport microfilm dels mateixos documents a alguns dels municipis que havien sigut capital dels antics estats i senyories dels Medinaceli al Principat: Sort, Falset, Hostalric i Castelló d'Empúries.⁹² Així doncs, els microfilms dels documents tocants al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença també són a l'Arxiu Comarcal del Priorat (ACPR), a Falset. Per tant, la documentació referida específicament a aquest domini comtal es pot consultar tant al monestir de Poblet com a la capital del Priorat. En aquest sentit, el conjunt de documents que hi ha dipositats a les seccions “Prades” i “Entença” de l'Arxiu Ducal de Medinaceli es distribueixen entre els prop de 50.000 fotogrames que contenen els 75 rotlles o bobines de microfilms que apleguen aquestes dues seccions.

És per aquesta raó per la qual, al llarg de la tesi doctoral, hem optat per expressar també la referència de la reproducció microfilmada, a més d'indicar la referència de localització a l'Arxiu Ducal de Medinaceli. El fet de no poder consultar els documents físics, malauradament, fa que es puguin produir algunes errades a l'hora d'indicar aquestes referències documentals. En aquest context, cal assenyalar que la foliació dels documents citats al llarg de la tesi doctoral s'ha establert a partir de la consulta de les reproduccions en microfilm dipositades al monestir de Poblet. Per tant, tot i que poc probable, és possible que hi pugui haver algun error puntual, esdevingut —si, hipotèticament, es dona el cas— perquè és complicat comptabilitzar el número de pàgines d'algun dels documents, per diverses raons: les pàgines en blanc no es van microfilm, altres es van ometre per error o, fins i tot, algunes es duplicaren. En aquest sentit, és especialment significatiu el cas dels llibres de registre de la cancelleria del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, perquè en alguns d'ells no s'hi indica la numeració del foli al marge superior dret del *recto*.

⁹² Vegeu: F.OLIVÉ (1999), “L'arxiu dels Medinaceli...”, pàg.1-2; F.OLIVÉ (2002), “El Palau Nou de l'Abat del Monestir de Poblet...”, pàg.61-62; M.ROIG SIMÓN (2004), “A l'abast dels investigadors”..., pàg.59; J.J.LARIOS DE LA ROSA (2004), “La demarcació de Girona...”, pàg.63-64.

Com indica Manuel Romero Tallafigo, els folis dels llibres de registre dels comtes de les Muntanyes de Prades no estaven numerats i la numeració que hi trobem, en alguns d'ells, no és coetània sinó que és del segle XVII.⁹³ En conseqüència, és difícil poder determinar-ne amb seguretat el número dels folis a través de la consulta de les reproduccions microfilmades, especialment, en aquells llibres de registre en què no hi ha cap tipus de numeració. Ara bé, en els casos en què sí que s'hi indica la numeració, hem respectat la foliació que trobem en el document, tanmateix, sense poder-ne contrastar —al cent per cent— la veracitat. De tota manera, també cal destacar que la indicació de la referència del microfilm (rotlle i fotograma) és acurada i exacta. Amb la qual cosa, la localització dels documents a l'*Arxiu Ducal de Medinaceli a Catalunya* és ràpida, senzilla i precisa. En definitiva, s'ha optat per indicar també la referència al número de rotlle i fotograma perquè els microfilms són instruments que ens permeten accedir als documents d'arxiu. A més, en el cas analitzat, les reproduccions dipositades al Palau Nou de l'Abat del monestir de Poblet són l'única font que ens permeten tenir accés directe als textos lliurement.

Una de les fonts d'arxiu destacables en el si de la recerca que s'ha dut a terme, a més d'altres documents, són aquests llibres de registre de la cancelleria del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. És a dir, els llibres on eren transcrits íntegrament, o de forma abreujada, tots els textos que eren tramesos des de la cancelleria comtal, com a testimoni autèntic i oficial dels seus actes. En els quals, s'hi aplegaven les còpies de tots els documents, tant d'assumpes jurídics (estatuts, concessions, manaments, etc.) com no jurídics (epístoles i missives comtals), que van ser expedits des d'aquella cancelleria. Tanmateix, en casos esporàdics, també s'hi registraren documents rebuts i, per tant, no emesos per la cúria comtal.⁹⁴ De fet, però, la finalitat primordial del registre era suplir l'original per part de l'administració comtal que el va emetre, en base a diverses raons: controlar i evitar possibles falsificacions o interpolacions, formalitzar i poder expedir duplicats en cas que es perdés o es malmetés l'original, tenir precedents de gestió política i administrativa, controlar els documents que fossin cancel·lats, comptabilitzar les taxes d'expedició de documents i servir de formulari per a futurs textos.⁹⁵ En aquest marc, Manuel Romero Tallafigo defineix

⁹³ M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.181.

⁹⁴ M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.80-81.

⁹⁵ M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.81 i 182.

aquests llibres de registre del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença com “*la fuente más completa de documentos expedidos por la cancellería condal en el ejercicio de la jurisdicción y administración del señorío*”.⁹⁶ Els quals, a més, presenten una seqüència documental cronològica i continua. És a dir, els documents s'assentaven un darrere l'altre, per ordre cronològic, separats per espais en blanc. En aquest sentit, és freqüent com a element separador l'anotació del canvi d'any amb un tipus de lletra més gran.⁹⁷

Per al període comprès entre els anys 1342 i 1414, els anys de regència dels comtes Pere i Joan de Prades, la seqüència de llibres de registre de la cancelleria del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença es conserva gairebé completa.⁹⁸ En total, se'n conserven vint (d'aproximadament cent trenta folis cadascun) d'època del comte Pere, datats entre l'any 1342 i el 1358, i uns altres tres registres —segons Manuel Romero Tallafigo— d'època del comte Joan, datats entre l'any 1358 i el 1406.⁹⁹ Els quals, Manuel Romero Tallafigo ha classificat en sèries. Per fer-ne la distribució, aquest autor ha tingut en compte dos elements concrets: en primer lloc, n'ha pres la denominació que rebien a l'època, en els casos en què s'hi especificava la fórmula de presentació; en segon lloc, per a la resta de registres, s'ha basat en l'ordre intern, la matèria i el contingut dels documents registrats o bé en les notes de cancelleria marginals dels documents. De fet, els llibres de registre en què mancava la fórmula de presentació —i restaven sense denominació— són els més abundants.¹⁰⁰ En aquest sentit, les sèries de la cancelleria del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença se separen i constitueixen per funcions administratives (vegeu figura 3). I, de fet, com afirma el mateix Manuel Romero Tallafigo, les sèries denominades *Iusticie*, *Gratiarum*, *Expensorie*, *Deffinitionum* i *Secret* responen a registres de funcions permanents en l'àmbit senyorial i, per tant, les llacunes cronològiques —és a dir, la manca d'algun dels registres d'aquestes sèries en anys determinats— responen a pèrdues, destruccions o altres factors similars.¹⁰¹ En aquest sentit, com destaca Manuel Romero Tallafigo, hi ha algunes llacunes significatives durant el període comprès entre l'any 1358 i el 1362 i, també, des del 1406 fins al 1414.¹⁰²

⁹⁶ M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.178.

⁹⁷ M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.180-181.

⁹⁸ M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.17.

⁹⁹ M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.59.

¹⁰⁰ M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.180-186.

¹⁰¹ M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.183-184.

¹⁰² M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.186.

● LLIBRES DE REGISTRE DE L'ÈPOCA DEL COMTE PERE (1342-1358)			
SÈRIES	ANYS	LLIGALLS	DOC.NÚM.
Gratiarum. Documents de concessió d'exempcions, privilegis i altres mercès i nomenaments:	1342-1346	Prades, 8	183
	1346-1354	Prades, 10	185
	1355-1358	Prades, 14	193
Expensorie. Manaments al tresorer (<i>expensor</i>) o als cobradors de rendes (<i>collectores reddituum</i>) perquè executin lliuraments sobre els fons pecuniaris de l'erari comtal, i també documents justificatius de pagaments:	1343-1345	Prades, 9	184
	1349	Prades, 16	200
	1352-1354	Prades, 13	201
	1357-1358	Prades, 15	196
	1354-1357	Prades, 13	192
Iusticie. Documents produïts en l'exercici de la jurisdicció civil i criminal:	1345-1348	Prades, 11	186
	1348-1354	Prades, 12	189
	1355-1357	Prades, 14	195
	1358	Prades, 15	198
Deffinitionum. Documents relacionats amb el retiment de comptes per part dels oficials i administradors de les rendes comptals:	1341-1364	Prades, 7	182
Secrets. La documentació més abundant d'aquesta sèrie és la <i>littera clausa</i> o tancada:	1347	Prades, 11	187
	1347-1350	Prades, 11	188
	1351-1352	Prades, 12	190 B
Filiorum domini infantis. Capítols d'embaixada, informacions i missives sobre els matrimonis dels fills de l'infant Pere:	1348-1354	Prades, 16	190
Tutorie. Documents emesos per l'infant Pere com a tutor testamentari nomenat per la reina Maria, esposa del rei Pere, per a les infantes Constança i Joana:	1350-1358	Prades, 12	190 A
Guerra de Castella. Documents emesos per l'infant Pere exercint la funció de lloctinent del comte-rei Pere, en assumptes de la guerra entre aquest monarca i el de Castella:	1357	Prades, 15	197
Lloctinència General de Catalunya. Documents produïts exercint aquesta funció, els quals es complementen amb una sèrie de l'Arxiu de la Corona d'Aragó:	1354-1355	Prades, 14	194
● LLIBRES DE REGISTRE DE L'ÈPOCA DEL COMTE JOAN (1358-1414)			
SÈRIES	ANYS	LLIGALLS	DOC.NÚM.
Deffinitionum. Documents relacionats amb el retiment de comptes per part dels oficials i administradors de les rendes comptals (un dels registres és la continuació d'una de les sèries del comte Pere i recull sis anys del comte Joan):	1358-1364	Prades, 7	182
	1367-1380	Prades, 18	205 A
Diversorum negotiorum. Estan dividits en dos subsèries, una recull els assentaments de l'antic <i>Gratiarum</i> i l'altra aplega els antics <i>Secrets</i> , <i>Iusticie</i> i <i>Expensorie</i> :	1362-1370	Prades, 17	202
	1363-1371	Prades, 18	205 B
Commune. A partir del 1380, els registres <i>Diversorum</i> i <i>Deffinitionum</i> s'integren al <i>Commune</i> :	1370-1398	Prades, 17	203
	1398-1406	Prades, 17	204

FIGURA 3. Sèries i límits cronològics dels llibres de registre de la cancelleria del comtat de les Muntanyes de Prades, de l'any 1342 al 1414¹⁰³

¹⁰³ Font: M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.183-186.

Així doncs, pel que fa a l'època del comte Pere, en els llibres de registre, hi ha textos que fan referència a la gestió de tots i cadascun dels dominis del comte (el comtat de Ribagorça, el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença i diverses viles i llocs al Regne de València) perquè es copiaren tots els documents expedits per la cancelleria comtal. D'altra banda, també s'hi registraren activitats i qüestions que no estaven relacionades amb el govern i l'administració de les senyories del comte. És el cas, per exemple, de diversos i diferents documents: en primer lloc, els referits a la tutoria de les nebodes del comte Pere, les infantes Constança i Joana (del 1350 al 1358); en segon lloc, els documents de la lloctinència del comte Pere al regne de València en la guerra d'Aragó contra Castella (any 1357); en tercer lloc, els textos que versen sobre la senescalia i majordomia de Catalunya; finalment, entre d'altres, la documentació que gira entorn de la tutoria testamentària del germà del comte Pere, el monarca Alfons III *el Benigne* (Alfons IV d'Aragó).¹⁰⁴ Un cas diferent és l'època del comte Joan, qui va rebre el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença del seu pare, el qual va renunciar als dominis que tenia —repartint-los entre els seus fills— per fer-se monjo franciscà l'any 1358. Així doncs, els dominis que tenia el comte Joan eren molts menys que els que havia acaparat el seu pare. En conseqüència, la documentació que es va copiar en els llibres de registre d'aquest nou comte es va centrar, bàsicament, en el territori que ocupava el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. Amb la qual cosa, a més, també es va reduir el nombre de documents expedits per la cancelleria comtal —i, conseqüentment, també el nombre de personal de l'oficina d'expedició de documents—, ja que, entre d'altres factors, la necessitat del comte de comunicar-se per escrit amb els oficials o altres persones adscrites a la senyoria va disminuir considerablement. A més, també cal afegir que l'activitat política i diplomàtica del comte Joan va ser molt menor que la del seu pare, qui havia estat senescal i majordom de Catalunya, per exemple.¹⁰⁵ De fet, ja hem comentat que el nombre de llibres de registre que es conserven del període 1342-1358, és molt superior al dels que hi ha de l'època del comte Joan, qui —paradoxalment— va ser-ho durant molts més anys, des del 1358 fins al 1414.

En definitiva, els diversos llibres de registre de la cancelleria comtal de Prades d'època medieval tenen un valor incalculable. El fet que s'hi assentessin les còpies literals de tots els documents que expedia la cúria comtal és bàsic per a la nostra

¹⁰⁴ M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.34-36.

¹⁰⁵ M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.59-60.

recerca; i, més, si tenim en compte que la seqüència de llibres que es conserven és gairebé completa per al període comprès entre el 1342 i el 1414. En realitat, la importància d'aquests llibres rau en el fet que hi ha molts documents referits a l'activitat minera i a la seva gestió que només s'han conservat gràcies a les còpies literals completes que hi contenen. És el cas, per exemple, de cartes als diversos oficials encarregats de la gestió i la producció minera, missives al capità de la vila d'Iglesias a Sardenya, arrendaments, concessions mineres o permisos, concessió d'exempcions i privilegis, còpies de les ordinacions, documents justificatius de pagaments o documents relacionats amb el retiment de comptes per part dels oficials i administradors de les rendes comtals, entre molts d'altres. Com hem vist, els llibres de registre són fonts completes i seriades, en base a l'acurada organització i estructuració de la cancelleria comtal (sobretot en època del comte Pere).¹⁰⁶

Un aspecte fonamental que cal tenir en compte per a l'estudi de la documentació emanada de la cancelleria comtal de Prades és la datació dels documents. En la present tesi doctoral, malgrat que s'ha respectat la datació medieval en la transcripció dels textos, s'ha optat per reduir les dates al còmput cronològic actual a l'hora de datar els documents. És a dir, per poder tenir una visió correlativa dels fets, des d'una perspectiva actual, s'ha considerat necessari traslladar les datacions medievals al calendari que s'utilitza avui en dia.

En aquest sentit, com assenyala Manuel Romero Tallafigo, hi ha una data clau que va marcar dues etapes diferenciades en la forma de la data per als textos expedits des de la cancelleria del comtat de les Muntanyes de Prades: el 31 de maig del 1351. Abans d'aquesta data, en els documents de la cancelleria comtal, s'utilitzava l'estil de l'Encarnació, amb la fórmula "*anno Domini*". A més, per a la indicació de l'any, es feia servir el còmput florentí, que retardava l'inici de l'any nou fins al 25 de març. És a dir, segons aquest sistema, si el document analitzat està datat entre l'1 de gener i el 24 de març, s'ha de sumar un any per tal d'expressar-ho en el còmput actual. A més, també abans del 31 de maig del 1351, la indicació del dia del mes es feia a través del sistema romà de *idus*, *nonas* i *kalendas* en els documents escrits en llatí. En els documents en

---

¹⁰⁶ Per a les característiques formals i estructurals del procés de registre, vegeu: M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.79-82. Per a un estudi exhaustiu de descripció dels llibres de registre del comtat de Prades, a través de l'anàlisi de les característiques i dels àmbits temàtics i cronològics que abracen, vegeu: M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.178-186.

català, però, ja s'utilitzava el sistema de dies correlatius seguits, tal i com es fa avui en dia.

D'ençà de la data que assenyalava Manuel Romero Tallafigo, el 31 de maig del 1351, es va implantar l'“*anno a Nativitate Domini*” i el sistema dels dies correlatius seguits en tots els documents, també en els que eren redactats en llatí. Per tant, es va modificar la fórmula de datació. Amb la qual cosa, l'inici de l'any nou es va traslladar al 25 de desembre. D'aquesta manera, els documents datats segons aquest estil (amb la fórmula “*anno a Nativitate Domini*”) i que van ser emesos entre el 25 i el 31 de desembre, se'ls ha de restar un any per equiparar-los al còmput actual.¹⁰⁷

Així doncs, per evitar conflictes o males interpretacions i poder resseguir de forma lineal els esdeveniments, s'ha traslladat tota la informació al calendari actual. La qual cosa, per exemple, és bàsica per datar i situar temporalment la permuta del comtat d'Empúries pel de les Muntanyes de Prades. La qual va ser datada —segons el còmput actual— el 9 de gener del 1342, any de l'Encarnació del 1341.

Tornant al que veníem exposant abans, com hem vist, les fonts documentals en què s'ha basat la tesi doctoral es troben dipositades, essencialment, a l'Arxiu Ducal de Medinaceli. Així doncs, abans d'aprofundir en l'anàlisi de les característiques i el contingut d'aquesta documentació, intentarem argumentar la raó per la qual ens hem centrat en analitzar bàsicament els documents d'un únic arxiu i, de retruc, explicar els procediments i la metodologia que ens ha permès localitzar les fonts documentals que han estat estudiades. En aquest context, a pesar que alguns autors —com Manuel Romero Tallafigo o Montserrat Flores Juanpere— ja havien treballat la documentació de l'arxiu dels Medinaceli a fi d'estudiar la mineria de l'argent,¹⁰⁸ hem optat per realitzar un buidatge acurat i global de tots els microfilms que reproduïen la documentació dipositada a les seccions “Prades” i “Entença” d'aquest fons. L'objectiu era corroborar l'existència i constatar l'estat de conservació dels documents que ja havien estat publicats o estudiats per altres investigadors i, en la mesura possible, localitzar o descobrir nova documentació inèdita sobre el tema. Per tant, no ens hem conformat en recollir la informació que donaven per bona altres autors sobre el tema de

¹⁰⁷ Per a la forma de la data dels documents emesos per la cancelleria comtal de Prades, vegeu: M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.122-124.

¹⁰⁸ Per a més detalls sobre la bibliografia publicada sobre l'explotació minera de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, vegeu la informació recollida a l'estat de la qüestió que s'ha desenvolupat en el capítol anterior.

la mineria de l'argent, sinó que hem analitzat de nou la documentació localitzada. La qual s'ha rellegit i, fins i tot, s'ha tornat a transcriure novament malgrat que ja hagués estat editada i publicada amb anterioritat.

Justament, per l'elevat nombre de documents —de diversa índole— que es conserven en les seccions “Prades” i “Entença”, per la varietat temàtica dels textos i perquè la documentació no està catalogada, hem hagut de realitzar un buidatge exhaustiu i minuciós. A la seu central de l'Arxiu Ducal de Medinaceli a Catalunya, només hi ha un breu catàleg de cadascuna d'aquestes dues seccions que tan sols consigna grups de documents, indicant-ne molt poca informació complementària (vegeu figures 4 i 5). A més, dels inventaris que va elaborar l'arxiver i notari Bernardo José Llobet dels conjunts documentals “Prades” i “Entença” a finals del XVII (*Recopilación o Inventario de los papeles, autos y escrituras del Condado de Prades* i *Recopilación o Inventario de los autos y otras escrituras de la Baronía de Entenza*),¹⁰⁹ malauradament, no n'hi ha còpia microfilmada al monestir de Poblet. Altrament, tal com hem vist anteriorment, el número de documents conservats en aquestes dues seccions sumen, en conjunt, gairebé dos mil documents. Els quals es distribueixen en prop de 50.000 fotogrames, dividits en 75 rotlles o bobines de microfilms, guardats a l'Arxiu Ducal de Medinaceli a Catalunya. A més, cronològicament, els textos abracen un ampli període que va des de mitjan segle XII fins al segle XVIII. Amb la qual cosa, poder localitzar documents concrets en aquestes circumstàncies requereix analitzar el conjunt documental de forma global i fer un buidatge ordenat i acurat de tot el fons.

La no existència d'un catàleg i la concisa descripció documental que hi ha a les dependències de l'arxiu a Catalunya, fa que s'hagin hagut de revisar gairebé tots i cadascun dels microfilms per descobrir la documentació inèdita que finalment s'ha transcrit i estudiat. Aquesta realitat ha estat especialment significativa en buidar els llibres de registre de cancelleria. En els quals, com s'ha exposat anteriorment, no hi ha cap referència que permeti localitzar textos per àmbits temàtics. L'ordre expositiu i la referència dels diferents textos és, bàsicament, cronològica.

¹⁰⁹ A.SÁNCHEZ GONZÁLEZ (1990), *Documentación de la Casa de Medinaceli...*, pàg.220-221; P.LÁZARO DE LA ESCOSURA (1976), “El condado de Prades...”, pàg.350; M.ROMERO (1977), “El señorío catalán de los Entenza...”, pàg.516-517.

SECCIÓ ENTENÇA				
llogall	doc.núm.	contingut	cronologia	microfilm (rotlle/fotograma)
1	43 - 70	Jurisdiccions, dominis, rendes i privilegis	1324 - 1630	48/333 - 48/618
2	71 - 120	Jurisdiccions, dominis, rendes i privilegis	1304 - 1639	48/622 - 51/117
3	121 - 195	Jurisdiccions, dominis, rendes i privilegis	1368 - 1627	51/121 - 53/308
4	196 - 207	Jurisdiccions, dominis, rendes i privilegis	1368 - 1627	53/312 - 54/276
4	208 - 249	Esriptures particulars de Falset i el seu terme	1191 - 1667	54/278 - 55/152
5	250 - 314	Esriptures particulars de Falset i el seu terme	1274 - 1663	55/156 - 56/471
6	315 - 316	Esriptures particulars de Falset i el seu terme	1325 - 1596	56/475 - 57/411
7	317 - 319	Esriptures particulars de Falset i el seu terme	1325 - 1596	57/415 - 58/215
8	320 - 340	Esriptures particulars de Falset i el seu terme	1325 - 1596	58/219 - 59/122
9	341+ - 365++	Esriptures particulars de Falset i el seu terme	1325 - 1605	59/126 - 60/465
10	366 - 439	Esriptures particulars de Falset i el seu terme	1334 - 1639	60/469 - 62/523
11	440 - 467	Esriptures particulars de Falset i el seu terme	1334 - 1639	62/527 - 64/356
12	468 - 514	Esriptures particulars de Falset i el seu terme	1334 - 1639	64/360 - 66/122
12	515 - 539	Esriptures particulars de Tivissa i el seu terme	1346 - 1639	66/124 - 67/57
1	1 - 42++	Cartes domèstiques descendència i successió	1174 - 1667	48/1 - 48/331
13	540 - 629	Esriptures particulars de Tivissa i el seu terme	1228 - 1625	67/59 - 68/593
14	630 - 695	Esriptures particulars de Tivissa i el seu terme	1275 - 1624	69/13 - 70/479
15	696 - 735	Esriptures particulars de Tivissa i el seu terme	1303 - 1612	70/483 - 71/241
19	980 - 1017+	Capbreus de Falset	1174 - 1660	76/13 - 76/233
16	732 - 752	Censos	1372 - 1567	71/241 - 71/652
22	1163 - 2048	Seqüela general	1407 - 1763	78/508 - 80/219
16	736 - 772	Esriptures particulars de Tivissa i el seu terme	1353 - 1619	71/245 - 72/181
17	773 - 787	Esriptures particulars de Tivissa i el seu terme	1507 - 1624	72/185 - 72/464
17	788 - 806+	Esriptures particulars de Prasdip i el seu terme	1332 - 1605	72/466 - 72/652
20	1051 - 1055	Esriptures particulars de Prasdip i el seu terme	1437 - 1595	
17	807 - 840	Esriptures particulars de la vila de Garcia, el castell i el seu terme	1272 - 1619	72/654 - 73/112
18	841 - 873	Esriptures particulars de la vila de Garcia, el castell i el seu terme	1272 - 1667	73/116 - 74/47
20	1065 - 1065+	Esriptures particulars de la vila de Garcia, el castell i el seu terme	1262 - 1667	77/183 - 77/197
20	1100+ - 1100++	Esriptures particulars de la vila de Garcia, el castell i el seu terme	1262 - 1667	77/491 - 77/504
18	874 - 932	Esriptures particulars de la vila i el castell de Móra d'Ebre	1259 - 1667	74/49 - 75/162
20	1100+ - 1100++	Esriptures particulars de la vila i el castell de Móra d'Ebre	1327 - 1667	77/491 - 77/504
19	933 - 979	Esriptures particulars del lloc, el castell i el terme de Marçà	1174 - 1621	75/166 - 75/692
19	1018 - 1031	Capbreus de Tivissa	1174 - 1660	76/235 - 76/459
20	1032 - 1057	Capbreus de Prasdip i l'Hospitalet de l'Infant	1394 - 1615	76/463 - 77/155
20	1058 - 1065+	Capbreus de la vila de Garcia, Masroig i les Pinyeres	1386 - 1615	77/157 - 77/197
20	1066 - 1099+	Capbreus de Móra d'Ebre	1285 - 1659	77/199 - 77/489
20	1100	Capbreus de Marçà	s.XVI	77/491 - 77/504
20	1100+ - 1100++	Capbreus comuns	1615 - 1667	77/491 - 77/504
21	1101 - 1159	Censos	1352 - 1625	77/508 - 78/357
22	1162	Comptes	s.XVI	78/390 - 78/506
22	1160 - 1162	Varis	1537 - 1574	78/359 - 78/506

FIGURA 4. Catàleg de la secció “Entença” de l'Arxiu Ducal de Medinaceli¹¹⁰

¹¹⁰ Aquesta informació la trobareu a l'Arxiu Ducal de Medinaceli a Catalunya (ADMC), el qual s'ubica en una de les dependències del Palau Nou de l'Abat del monestir cistercenc de Poblet.

SECCIÓ PRADES				
lligall	doc.núm.	contingut	cronologia	microfilm (rotlle/fotograma)
1	1 - 23	Descendència i successió	1322 - 1358	81/13 - 81/293
2	24 - 58	Descendència i successió	1322 - 1419	81/297 - 82/77
3	59 - 60	Descendència i successió	1401 - s/d	82/81 - 83/427
4	61 - 91	Descendència i successió	1401 - s/d	83/431 - 84/562
5	92 - 104	Descendència i successió	1427 - 1651	84/566 - 85/126
5	105 - 135	Cartes domèstiques de la Casa de Prades	1367 - 1485	85/128 - 85/361
6	136 - 179	Cartes comuns del comtat de Prades	1320 - 1661	85/365 - 86/616
7	180 - 182	Cartes comuns del comtat de Prades	1334 - 1405	86/620 - 87/642
8	183	Cartes comuns del comtat de Prades	1334 - 1405	87/646 - 88/453
9	184	Cartes comuns del comtat de Prades	1334 - 1405	88/457 - 89/254
10	185	Cartes comuns del comtat de Prades	1334 - 1405	89/258 - 90/205
11	186 - 188	Cartes comuns del comtat de Prades	1334 - 1405	90/209 - 91/261
12	189 - 190	Cartes comuns del comtat de Prades	1334 - 1405	91/265 - 92/319
13	191 - 192	Cartes comuns del comtat de Prades	1334 - 1405	92/323 - 93/372
14	193 - 195	Cartes comuns del comtat de Prades	1334 - 1405	93/376 - 94/499
15	196 - 198	Cartes comuns del comtat de Prades	1334 - 1405	94/503 - 95/491
16	199 - 201	Cartes comuns del comtat de Prades	1334 - 1405	95/495 - 96/285
17	202 - 204	Cartes comuns del comtat de Prades	1334 - 1405	96/289 - 97/279
18	205 - 235+	Cartes comuns del comtat de Prades	1209 - 1626	97/283 - 99/157
19	236 - 306	Cartes particulars de cada domini del comtat	1212 - 1639	99/161 - 101/607
20	307++++	Cartes particulars de cada domini del comtat	1132 - 1623	101/611 - 101/613
21	341 - 393	Cartes particulars de cada domini del comtat	1153 - 1639	103/592 - 106/70
22	394 - 414++++	Cartes particulars de cada domini del comtat	1197 - 1628	106/74 - 108/225
23	415 - 469	Cartes particulars de cada domini del comtat	1327 - 1630	108/229 - 110/430
24	519 - 524	Cartes particulars de viles, llocs i castells de la jurisdicció eclesiàstica	1218 - 1369	112/409 - 112/436
25	525 - 580	Cartes particulars de viles, llocs i castells de la jurisdicció eclesiàstica	1164 - 1628	112/440 - 115/161
26	581 - 668	Cartes particulars de viles, llocs i castells de la jurisdicció eclesiàstica	1149 - 1628	115/165 - 117/223
27	669 - 709++	Cartes particulars de viles, llocs i castells de la jurisdicció eclesiàstica	1249 - 1600	117/229 - 118/266
28	710 - 752+	Cartes particulars de viles, llocs i castells de la jurisdicció eclesiàstica	1324 - 1614	118/268 - 120/476
29	753 - 780	Cartes particulars de viles, llocs i castells de la jurisdicció eclesiàstica	1377 - 1609	120/480 - 121/102
30	783	Cartes particulars de viles, llocs i castells de la jurisdicció eclesiàstica	1342 - 1608	121/373 - 122/066
29	781 - 782	Notícies comuns al comtat de Prades	s.XVI-XVII	121/104 - 121/369
30	784 - 812	Seqüela general	1609 - 1761	122/68 - 122/605

FIGURA 5. Catàleg de la secció “Prades” de l’Arxiu Ducal de Medinaceli¹¹¹

De fet, com s’ha enumerat abans, hi ha molts documents referits a l’activitat minera i la seva gestió que només s’han conservat gràcies a les còpies literals completes que contenen els llibres de registre de la cancelleria comtal. Per tant, el fet que bona part d’aquests documents només s’hagin conservat en aquestes compilacions és, doncs, una

¹¹¹ Aquesta informació la trobareu a l’*Arxiu Ducal de Medinaceli a Catalunya (ADMC)*, el qual s’ubica en una de les dependències del Palau Nou de l’Abat del monestir cistercenc de Poblet.

dificultat afegida a l'hora de fer el buidatge. Bàsicament, el problema rau en el fet que, en aquests llibres, s'hi registraven documents expedits per la cancelleria senyorial — excepte en determinats casos puntuals concrets, com s'ha recalcat anteriorment— sobre qüestions diverses i referits a diferents àmbits geogràfics. A més, tal com hem apuntat abans, els documents s'assentaven l'un darrere l'altre, per ordre cronològic, només separats per espais en blanc. Així, a l'hora de localitzar un document, és complicat perquè no hi existeixen les denominades rúbriques de contingut. De fet, com indica Manuel Romero Tallafigo,¹¹² els dos elements principals de localització són la direcció del document i la datació.

No obstant aquestes dificultats, també val a dir que el fet que hi hagi les còpies microfilmades de la documentació al Monestir de Poblet n'ha facilitat enormement la consulta, bàsicament, perquè per poder consultar els fons no ha calgut desplaçar-se fins a Sevilla o Toledo. Llocs en els quals, durant els darrers anys, ha estat dipositada la documentació original.¹¹³ Així doncs, la major proximitat geogràfica de la seu central de l'anomenat *Arxiu Ducal de Medinaceli a Catalunya (ADMC)* ens ha permès indagar en la documentació de manera constant i regular. De fet, com ja vam indicar en un article publicat l'any 2006,¹¹⁴ la possibilitat de poder consultar les reproduccions en microfilm de la documentació de la Casa Ducal de Medinaceli al monestir de Poblet ha permès redescobrir, reprendre i reformular els temes d'estudi que —basant-se en l'anàlisi de la documentació original— van endegar, fa ja alguns anys, investigadors del Departament de Paleografia i Diplomàtica de la Universitat de Sevilla, com és el cas del ja citat Manuel Romero Tallafigo. Els treballs del qual, sens dubte, han estat el punt de partida i de referència bàsica en el nostre afany per ampliar el coneixement sobre la història medieval del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. És a dir, el fet de poder accedir als microfilms en territori català ha permès posar la documentació a l'abast de nous i diferents investigadors.

En aquesta línia, després de realitzar el buidatge documental de les seccions “Prades” i “Entença”, s'ha pogut constatar que s'hi conserva un gran volum de textos que versen, directament o indirectament, sobre l'explotació minera de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença durant el període estudiat (anys 1342-

¹¹² M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.180-181.

¹¹³ En l'actualitat, tot i que anteriorment havia estat a la Casa de Pilatos de Sevilla, la documentació de l'Arxiu Ducal de Medinaceli es troba a Toledo, en el mateix edifici que alberga la *Sección Noblez de Archivo Histórico Nacional*. No obstant això, com hem apuntat anteriorment, l'accés no és lliure i per poder consultar-la cal contactar amb la *Fundación Casa Ducal de Medinaceli*.

¹¹⁴ A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2006), “Las ordenanzas promulgadas en 1352...”, pàg.424.

1358). De fet, aquesta abundància es pot comprovar —com analitzarem en breu— fent una ullada a l'apèndix documental que trobareu al final de la tesi doctoral. A més, bona part d'aquests documents encara restaven inèdits quan vam iniciar la recerca. Per tant, el gran volum de documentació conservada sobre el tema és, de fet, la raó principal per la qual ens hem concentrat en analitzar, gairebé exclusivament, la documentació de l'Arxiu Ducal de Medinaceli.

Precisament, s'han pogut descobrir diversos documents a través de la consulta de les reproduccions microfilmades. En aquest sentit, especialment interessant i fructífera ha estat la cerca de textos en tots els llibres de registre de la cancelleria comtal d'època del comte Pere i en alguns dels de l'època del seu fill i successor, el comte Joan. D'altra banda, també cal destacar que les còpies que va realitzar l'arxiver i notari Bernardo José Llobet al segle XVII i d'altres de posteriors han estat molt útils a l'hora de llegir i interpretar la documentació de mitjan segle XIV, perquè n'hem pogut consultar una transcripció posterior en cas de dubte.

Entre els descobriments que s'han fet a l'arxiu, sens dubte, el més destacat va ser la troballa —i posterior publicació— de les terceres ordinacions que va promulgar el comte Pere de Prades per regular l'explotació minera de l'argent, datades el 9 de març de l'any 1352.¹¹⁵ Amb la qual cosa, s'ha pogut completar documentalment el desplegament normatiu que va instituir l'infant Pere per regular l'explotació minera de l'argent en el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, ja que —tot i que es tenia constància que existien— restaven inèdites. Manuel Romero Tallafigo, en un article publicat l'any 1979, es lamentava perquè no havia pogut localitzar aquest document del 1352, del qual només en coneixia la data d'emissió.¹¹⁶ Precisament, no hem descobert el document original sinó una còpia de cancelleria, aplegada en un dels llibres de registre de la cancelleria comtal.¹¹⁷ Per tant, aquest i altres exemples —com tindrem ocasió de veure al llarg de la tesi— proven la importància vital que han tingut els llibres de registre de la cancelleria comtal per poder tirar endavant la recerca que presentem.

¹¹⁵ Trobareu l'estudi i transcripció d'aquest document a: A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2006), "Las ordenanzas promulgadas en 1352...", pàg.423-433. A més, també el teniu transcrit a l'apèndix documental de la present tesi doctoral; vegeu-ne el doc.núm.65.

¹¹⁶ Vegeu: M.ROMERO (1979), "Ordenanzas para la explotación de la plata...", pàg.329.

¹¹⁷ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.65.

Per altra part, al marge dels llibres de registre, la cerca documental també ha permès descobrir altres documents molt destacables. És el cas, per exemple, d'un text que no fa referència a la mineria però que és fonamental per conèixer i estudiar el territori i la jurisdicció del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. Es tracta d'un document, també d'època del comte Pere de Prades (escrit en una data indeterminada entre el 1342 i el 1349), que descriu la titularitat senyorial i el poder jurisdiccional que estructurava l'espai que —suposadament— havia ocupat, al darrer quart del segle XII, el terme castral de Siurana.¹¹⁸ Com hem dit, aquest text ha estat bàsic per estudiar i determinar la situació de la senyoria comtal a mitjan segle XIV, tal com podem veure i comprovar en un article que es va publicar l'any 2007.¹¹⁹

A més d'aquest document concret i de les ordinacions del 1352, se n'han descobert molts d'altres. Amb la qual cosa, malgrat que s'havien fet alguns estudis sobre l'explotació minera de l'argent prèviament, la troballa de textos que encara no s'havien estudiat ens ha permès abordar el tema des d'una nova perspectiva i amb molta més informació. Així mateix, s'han localitzat documents inèdits originals dels quals només se'n coneixien còpies o, també, còpies inèdites d'altres documents que ja havien estat publicats. Per tant, a partir d'aquests nous recursos documentals, hem abordat la revisió de la transcripció de la documentació que ja havia estat editada per altres investigadors amb més eines.

En aquest context, a través de la revisió de la documentació d'arxiu que ja havia estat publicada per altres autors, s'han pogut corregir algunes dades bàsiques com, per exemple, la datació de les primeres ordinacions que es van promulgar per regular la mineria de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. Les quals van veure la llum l'any 1344 i no el 1343, com apuntaven els primers treballs que es van fer sobre el tema. Així, tal com ja vam informar en el seu dia,¹²⁰ aquestes ordinacions van ser atorgades un any després del que havia plantejat Manuel Romero Tallafigo.¹²¹ La datació del qual, de fet, és la que es va donar per vàlida —per no haver contrastat abans el document original— en treballs sobre el tema que van ser publicats

¹¹⁸ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.2.

¹¹⁹ A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2007), "Organització senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades...".

¹²⁰ Vam donar a conèixer, per primera vegada, que les ordinacions eren del 1344 a: A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2005), "La explotació de la plata en el condado...", pàg.357, nota 2.

¹²¹ El qual va datar, erròniament, aquelles primeres ordinacions l'any 1343. Vegeu la transcripció que en va publicar a: M.ROMERO (1979), "Ordenanzas para la explotación de la plata...", pàg.334-336.

posteriorment.¹²² Insistirem sobre aquesta qüestió en parlar de la normativa. Ara, però, ens interessa destacar la importància que té datar amb exactitud les primeres ordinacions, sobretot per poder contextualitzar-les en el marc dels primers anys de regència del comte Pere. El qual —recordem-ho— va esdevenir comte de les Muntanyes de Prades l'any 1342.

Altrament, a més de poder rectificar-ne la datació, també s'han pogut esmenar altres errades de transcripció que hi havia en l'edició que es va publicar l'any 1979. De fet, aquesta revisió de la transcripció també s'ha dut a terme amb les ordinacions del 1348.¹²³ La qual cosa ha permès editar els textos amb major precisió. S'ha intentat, en la mesura que ho ha permès el fet de treballar a partir de les reproduccions en microfilm, ser el més curosos possible. D'aquest i d'altres detalls sobre les ordinacions, però, ja tindrem ocasió de parlar-ne àmpliament al llarg de la tesi. En qualsevol cas, el que queda clar és que el repàs de les transcripcions ja editades —en base a les correccions que n'hem pogut fer— també ha estat profitós. Val a dir que el major coneixement que tenim avui en dia sobre el tema ens ha permès abordar el text amb molta més informació. La qual, al cap i a la fi, ha estat bàsica per poder transcriure el document amb major rigor.

En l'àmbit paleogràfic i diplomàtic, s'han transcrit amb cura les tres ordinacions i, a més, també se n'ha analitzat i estudiat a fons el contingut. De fet, tal com podem comprovar al llarg de la tesi doctoral, són documents bàsics que permeten articular i interrelacionar tots els apartats del treball. És a dir, en les ordinacions es tracten aspectes relacionats —amb major o menor mesura— amb els diversos temes que aborda el treball, encara que evidentment el tema clau sigui la regulació normativa de l'explotació minera de l'argent.

Finalment, també cal assenyalar que hi ha documentació que no s'ha pogut localitzar, malgrat que se'n coneixia l'existència o se'n tenien referències. Així, malauradament, no s'ha pogut localitzar l'anomenat “libre de la ordinació dels crosos”.

---

¹²² De fet, són diversos els treballs en què s'ha citat com a data de la promulgació de les primeres ordinacions el 1343, en lloc de la corregida 1344. Vegeu, per exemple: M.FLORES (2003), “Les mines de Bellmunt...”, pàg.13 ; N.RAFEL, J.ABELLA, A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2003), “La zona minera del Molar-Bellmunt-Falset...”, pàg.162; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.106; M.FLORES (2007), “Crossers: els miners prioratins...”, pàg.9.

¹²³ Es poden copsar les diferències existents en l'edició de les ordinacions del 1344 i del 1348, donant un cop d'ull a les diferents transcripcions que s'han fet d'ambdós documents. Vegeu, d'una banda, a l'apèndix documental el doc.núm.10 i el doc.núm.31. La transcripció dels quals, d'altra banda, es pot comparar amb la publicada a: M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”, pàg.334-336 i 337-340.

En el qual, segons les ordinacions del 1344 i del 1348, s'hi anotaven tots i cadascun dels “crosos” (mines) que es treballaven, les companyies que els explotaven i la part que cada membre de la companyia hi tenia.¹²⁴ Per tant, aquest inventari hagués estat bàsic per poder catalogar totes les mines d'argent que hi havia al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a mitjan segle XIV. Això no obstant, ens hem pogut aproximar a aquesta qüestió en base a la informació continguda en altres textos.

Altrament, també és interessant esmentar que s'ha localitzat un inventari realitzat l'any 1662, en què es ressenyen trenta-cinc documents, datats entre el 1324 i el 1629 — en diferents anys—, que estaven relacionats amb l'explotació dels recursos minerals del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. Concretament, aquests textos van ser utilitzats com a prova per demostrar que tots els minerals d'argent, or, plom, coure, alcofol i altres metalls del comtat de Prades i baronia d'Entença eren del duc de Sogorb i Cardona, senyor del domini comtal, i no del rei. De fet, aquests i d'altres documents es van recopilar de l'arxiu del castell de Falset perquè Mauricio de Lloreda, tesorero i comptador general del duc de Sogorb i Cardona, els necessitava en els plets que es duïen a terme a la Reial Audiència de Barcelona. En aquest context, també cal remarcar que els trenta-cinc documents esmentats es recollien en l'apartat que tenia per títol: “Minerales del condado de Pradas y Antenza”.¹²⁵

Tot i que majoritàriament els documents que s'hi inventarien de l'època del comte Pere han estat localitzats, n'hi ha alguns que no s'han pogut trobar. Tot i que de tot això ja en parlarem al llarg de la tesi, és interessant remarcar que aquest inventari també ens dóna bona mostra de la importància i la magnitud que va tenir l'activitat minera — basada en l'explotació de diversos i diferents metalls— al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. No només a l'edat mitjana, sinó també en d'altres èpoques.

Un cop establerts els paràmetres que han marcat el buidatge documental i després de mostrar —*grosso modo*— alguns dels descobriments més interessants, passem ara a desglossar el contingut dels documents sobre la mineria de l'argent que s'han treballat en el marc de la present tesi doctoral. Tal com hem anat desgranant al llarg del capítol, en les seccions “Prades” i “Entença” de l'Arxiu Ducal de Medinaceli es conserva, entre

¹²⁴ Vegeu a l'apèndix documental: el capítol 5 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental) i el capítol 8 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

¹²⁵ Per a l'inventari d'aquests trenta-cinc documents sobre l'explotació dels recursos minerals del domini comtal, vegeu: ADM, secció Entença, lligall 22, doc.núm.2033, fol.6v-9r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 80, fotogrames 31-33].

d'altres, una excepcional documentació referida a l'explotació minera de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença durant la baixa edat mitjana.

De fet, com hem apuntat anteriorment, Manuel Romero Tallafigo va dividir la documentació medieval de la secció "Entença" de l'Arxiu Ducal de Medinaceli en cinc grans grups i, en un d'ells, hi va encabir els documents relacionats amb l'explotació dels minerals i de l'argent de Falset. En aquest sentit, aquest autor afirma que, en el lligall número 1 de la secció "Entença", hi ha dues ordinacions sobre l'explotació de l'argent i altres minerals a Falset, promulgades per l'infant Pere el 1345 (*sic*), un llibre d'administració i compra de minerals del 1349 i unes catorze cartes de pagament que fan referència al mineral de l'argent.¹²⁶

A més d'aquests textos, el volum de documentació que versa sobre la normativa, l'administració, la gestió i el control de l'activitat minera i metal·lúrgica és molt més ampli. El buidatge exhaustiu que, com hem vist abans, s'ha dut a terme a partir de la consulta de les reproduccions microfilmades ha permès constatar la conservació de molts altres textos en altres lligalls de la mateixa secció "Entença" i en el conjunt documental de "Prades". De fet, hi ha una gran varietat de documents, escrits indistintament en llatí i en català, que estan estretament lligats amb l'activitat minera i metal·lúrgica de l'argent. És el cas, entre d'altres, de les ordinacions que en regulaven l'explotació, els llibres d'administració i de comptabilitat de la producció, els encomanaments a les persones que havien d'exercir els càrrecs de gestió i control de l'explotació, els retiments de comptes per part dels oficials que gestionaven l'activitat i les corresponents *carte deffinitionis*, les cartes enviades a aquests i altres oficials comtals de part del comte, algunes de les missives al capità de la vila d'Iglesias a Sardenya, els arrendaments i concessions mineres, els atorgaments d'exempcions i privilegis, alguns plets i litigis que sorgiren entre aquells que explotaven els recursos minerals i les èpoques de rebut i cartes de pagament fetes per la compravenda del mineral i del metall blanc. La varietat documental, per tant, és molt gran. En aquest sentit, trobareu la transcripció dels documents que fan referència directa a l'activitat minera i metal·lúrgica de l'argent durant el període estudiat a l'apèndix documental. Precisament, s'ha donat molta importància a la transcripció i interpretació dels textos medievals perquè, com s'ha exposat anteriorment, són l'eix fonamental de la tesi. Més concretament, a més d'altres documents secundaris, els manuscrits que s'han recopilat a

¹²⁶ Vegeu: M.ROMERO (1977), "El señorío catalán de los Entenza...", pàg.517-518.

l'apèndix documental són la base estructural sobre la qual s'ha bastit el contingut de l'estudi sobre les mineries de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença en època del comte Pere.

Precisament, mercès al buidatge exhaustiu de la documentació microfilmada de l'Arxiu Ducal de Medinaceli que hem realitzat, s'han descobert molts documents inèdits. A més, l'estudi i anàlisi de la documentació que ja es coneixia s'ha enfocat des d'una perspectiva diferent i amb una metodologia distinta a la que havien plantejat altres investigadors, treballant aspectes diversos i aprofundint més en el contingut dels textos. Amb la qual cosa, s'han assolit conclusions i resultats nous com es pot comprovar donant un cop d'ull a l'estat de la qüestió que s'ha presentat en l'apartat anterior. Es demostra, doncs, que els estudis sobre un mateix tema i, fins i tot, amb part de la documentació estudiada idèntica poden ser complementaris.

En un altre ordre de coses, el gran volum de documentació que es conserva sobre el tema, fa que ens haguem centrat en estudiar a fons la documentació de l'Arxiu Ducal de Medinaceli. De fet, aquesta abundància justifica —en certa manera— haver focalitzat els esforços en la cerca de documentació inèdita en un únic arxiu. Tot i que és essencial accedir a informació diversa i hagués estat molt profitós cercar més textos en altres arxius, les dades que aporten els documents localitzats i descoberts a l'Arxiu Ducal de Medinaceli han estat suficients per poder embastar el treball que tenen a les mans. És a dir, és tanta la informació que aporten els manuscrits conservats en aquest arxiu que, per gestionar-los i buidar-ne la informació a fons, s'ha hagut de renunciar a buscar moltes més dades en d'altres arxius.

En aquest sentit, es pot comprovar que la majoria de les fonts utilitzades —per no dir totes— sorgeixen de la cancelleria comtal. En altres paraules, la majoria dels documents van ser creats i expedits per la mateixa cúria comtal, en el marc de la jurisdicció i l'administració de la senyoria. Per tant, queda clar que només tenim un punt de vista sobre l'organització territorial, senyorial i jurisdiccional del domini comtal i, també, sobre l'explotació minera de l'argent. És a dir, tan sols disposem de la realitat que ens mostra el comte de les Muntanyes de Prades. El qual, tot i que segurament és el principal implicat en l'explotació de l'argent, no deixa de ser una de les parts que hi intervenen. Així, per exemple, ens manca la visió dels miners. Per tant, la informació que presenten els documents podria ser tendenciosa i la realitat que mostren podria estar esbiaixada, perquè només exposen de la visió d'una de les parts.

En tot cas, aquestes són les úniques fonts documentals que ens han pervingut i que hem pogut localitzar sobre el tema i, d'aquesta manera, són les fonts sobre les quals hem de treballar. De fet, també cal assenyalar que el conjunt documental estudiat, tot i emanar de la potestat senyorial que tenia el comte sobre l'explotació minera de l'argent, ens informa sobre diversos i diferents aspectes relacionats amb aquesta activitat. És a dir, és la funció de l'investigador saber extreure'n la informació objectivament. Per la qual cosa, cal fer una lectura crítica dels textos per destriar les dades objectives que aporten els escrits.

A més, en aquest context, cal analitzar aquesta documentació des d'una perspectiva àmplia, essent conscients de les seves limitacions i mancances, però intentant aprofitar-ne al màxim totes les possibilitats que ens brinden, ja que —com hem dit en repetides ocasions— són la base que sustenta la tesi doctoral. S'ha assumit aquest risc sabent que, a l'hora d'interpretar i analitzar la informació, s'han de tenir en compte aquestes limitacions de la documentació. Altrament, també és evident que ha estat necessari fer extensiva la cerca de nova documentació que aportí més dades en altres arxius històrics.

3.2. ALTRES ARXIUS

Després de tot el que hem anat comentant en aquest apartat, amb la informació que aporten els documents que es conserven a l'Arxiu Ducal de Medinaceli, es pot abordar amb garanties la recerca i es poden assolir —amb solvència— els objectius que ens hem marcat en iniciar-la. De tota manera, és necessari cercar documentació en altres arxius perquè, com hem dit, cal tenir altres visions sobre el tema o, fins i tot, treballar aspectes que puguin complementar la informació de la documentació expedida des del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença.

En qualsevol altre context, seria fonamental completar, contrastar i ampliar la informació a través de la cerca, comprensió i anàlisi crític de la documentació dipositada en altres arxius. En el cas que ens ocupa, però, per raó del gran volum de documentació que s'ha conservat a l'Arxiu Ducal de Medinaceli, aquesta és una qüestió menor. És a dir, la cerca i el buidatge exhaustiu en els fons documentals de diversos arxius històrics no ha estat una prioritat. Per la qual cosa, com es pot comprovar al llarg del treball, la consulta i estudi de documentació conservada en altres conjunts

documentals que no estiguessin a l'Arxiu Ducal de Medinaceli ha estat puntual i complementària.

En tot cas, s'han realitzat incursions en altres fons arxivístics per recopilar més dades. En aquest sentit, la més reeixida de les visites que s'han fet a d'altres arxius és la que s'ha dut a terme a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA). De fet, s'ha focalitzat la cerca en intentar trobar documents que permetessin contrastar aquells aspectes que generaven dubtes o recollir informació sobre temes que calia completar. Per tant, primerament, ens hem centrat en buidar la documentació relacionada amb les seques de Barcelona i d'Iglesiades (Sardenya). Per exemple, s'han consultat els documents sobre la compra de metall blanc per part de la seca barcelonina per intentar resoldre la qüestió referida a l'ús i destinació de l'argent produït a Falset. Malauradament, però, són pocs els documents conservats d'aquesta fàbrica de moneda que poden aportar informació aprofitable per al període estudiat (1342-1358). El més destacable, com veurem al llarg del treball, és el *Llibre de compres d'argent i billó de la seca de Barcelona per a l'encunyació de diners i menuts* del regent Pere de Vilardebò, datat el 1345.¹²⁷ Així mateix, també s'han consultat textos relatius a la seca d'Iglesiades per aconseguir més dades sobre els especialistes que van arribar a terres falsetanes procedents de l'illa.

Puntualment, a més, també s'han fet exploracions o consultes aleatòries en alguns dels llibres de registre de la cancelleria reial que es conserven a l'ACA per intentar localitzar dades relatives al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença i per cercar informació sobre els temes vinculats a la mineria de l'argent. Tot i que els resultats no han estat abundants, s'han pogut localitzar i consultar un document que permet estudiar la jurisdicció que tenia el comte de les Muntanyes de Prades sobre bona part del territori de la baronia d'Entença¹²⁸ i documents sobre les tasques que exercia l'administrador Joan de la Seda a la seca d'Iglesiades (Sardenya)¹²⁹, entre d'altres. A més a més, també s'hi ha pogut analitzar un llibre de registre destinat específicament a compilar la documentació relacionada directament amb la permuta del comtat d'Empúries pel de les Muntanyes de Prades. Precisament, el text s'inicia amb l'encapçalament següent: “*In hoc registro, sunt registrata omnia instrumenta et alia dependencia ex eis facta super concambio inito inter dominos infantes Petrum et*

¹²⁷ ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Volumes, Sèrie general, núm.1966.

¹²⁸ ACA, Reial Cancelleria, registre núm.486, fol.36v-37v. Document que se cita a: J.SERRANO DAURA (2000), *Senyoriu i municipi...*, pàg.435.

¹²⁹ ACA, Reial Cancelleria, registre núm.1018 (“*Pere III el Cerimoniós. Sardinie 8, Pars Ia*”), fol.74r-75v.

Raymundum Berengarii de Comitibus Impuriarum et Montanearum de Prades”.¹³⁰ En aquest context, cal destacar que existeixen reproduccions digitals d’alguns dels documents dipositats a l’Arxiu de la Corona d’Aragó i que es poden consultar lliurement a través d’internet.¹³¹ La qual cosa ha facilitat, enormement, l’anàlisi acurat d’alguns dels textos citats.

Com s’ha exposat abans, la finalitat no era fer-ne un buidatge exhaustiu sinó intentar complementar les dades que ja teníem i recollir informació nova que permetés aprofundir, matisar i contrastar tot allò que els documents de l’Arxiu Ducal de Medinaceli ofereixen. La informació que aporta l’arxiu dels Medinaceli és tan abundant i consistent que qualsevol aproximació a d’altres fons documentals s’ha fet per treballar aspectes concrets.

Així doncs, també s’han fet cerques d’informació puntuals en altres arxius històrics, presencialment o a través de les eines de cerca disponibles (internet i catàlegs publicats). Els resultats de les quals han tingut fortuna diversa, com tindrem ocasió de veure al llarg de la tesi doctoral. És el cas, per exemple, de les consultes presencials realitzades a l’Archivo Histórico Nacional (AHN), a la Sección Nobleza del Archivo Histórico Nacional (SNAHN) o a l’Arxiu de l’Abadia de Poblet (AAP). En els quals, s’ha pogut localitzar algun text relacionat amb el domini comtal. Altrament, també s’han cercat sense èxit documents d’època del comte Pere de Prades (1342-1358) relacionats amb l’Albiol i l’explotació minera de l’argent en aquest indret a l’Arxiu Històric Municipal de la Selva del Camp (AHMSC).¹³² Tampoc ha estat fructífera, entre d’altres, la consulta de l’Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (AHAT)¹³³ o els tímids intents que s’han fet per localitzar textos d’àmbit local relacionats amb el tema d’estudi de la present tesi doctoral. De fet, com exposa Manuel Romero Tallafigo, la conservació de documentació medieval de parròquies i ajuntaments dels territoris que havien format part del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d’Entença és nula.¹³⁴

¹³⁰ ACA, Reial Cancelleria, registre núm.1527 (“*Pere III el Cerimoniós. Varia 7*”).

¹³¹ L’adreça d’internet on es poden trobar aquestes reproduccions digitals és <http://pares.mcu.es/>. Aquesta URL es correspon amb la pàgina web *Portal de Archivos Españoles*, creada i gestionada pel *Ministerio de Educación, Cultura y Deporte*. Darrera consulta: 18/11/2013.

¹³² Trobareu el catàleg digital d’aquest arxiu a <http://arxiu.laselvadelcamp.org/>. Darrera consulta: 18/11/2013.

¹³³ És possible fer-hi una cerca en línia a <http://www.ahat.cat/>. Darrera consulta: 18/11/2013.

¹³⁴ M.ROMERO (1990), *La cancelleria de los condes...*, pàg.173. Vegeu també: E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.8-11.

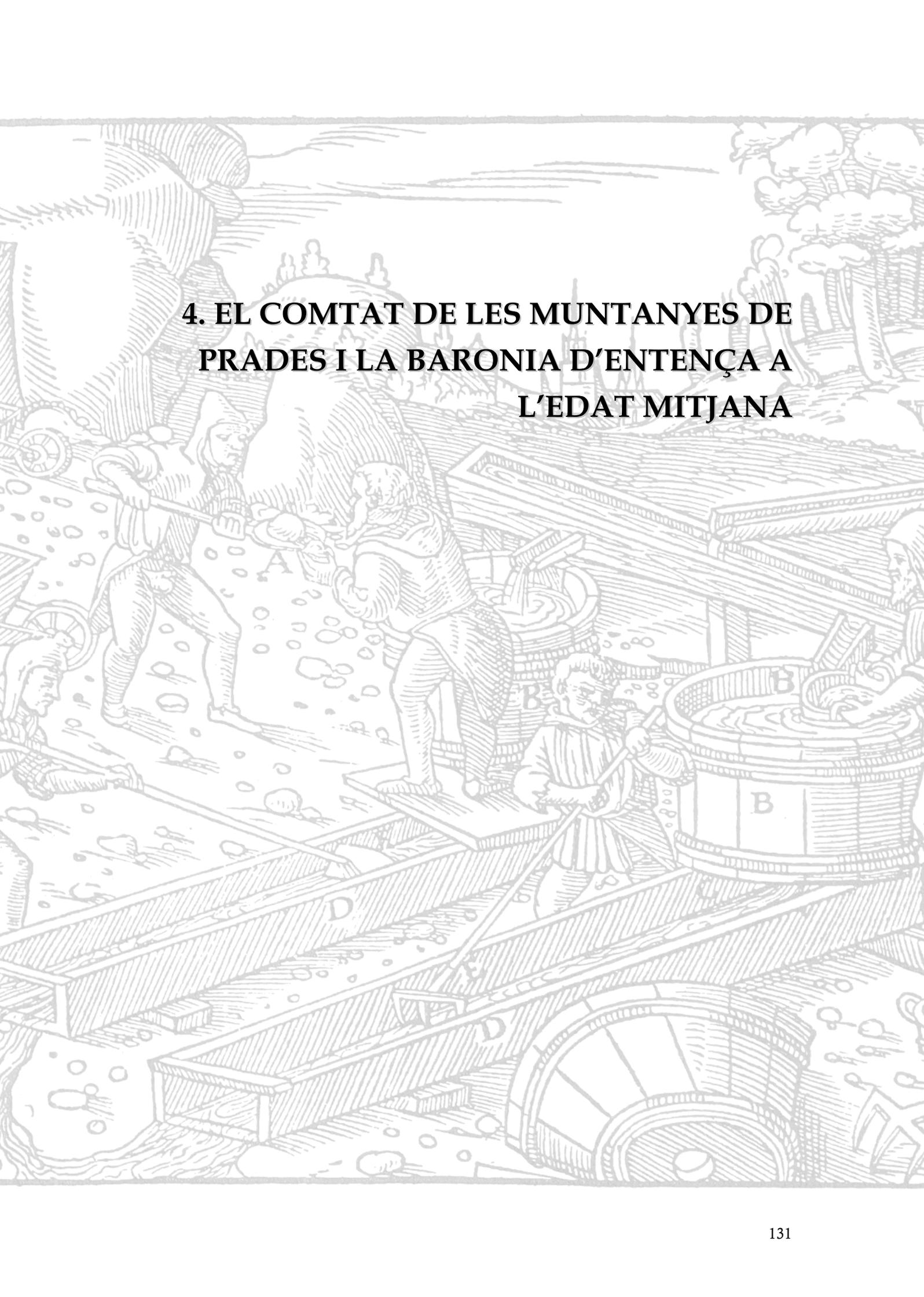
Com és lògic, a més de cercar textos inèdits en els diferents arxius esmentats, també s'ha procurat localitzar i consultar algunes de les referències documentals que havien estat citades per altres autors. L'objectiu ha estat intentar extreure'n major informació, matisar-ne les dades o aprofundir en allò que altres investigadors havien estudiat prèviament. En aquest context, un cas paradigmàtic ha estat la consulta d'alguns documents dipositats als *Archives départementales de la Savoie* (AdS). La documentació dels quals es troba dipositada a Chambéry (França). Sortosament, a més, n'existeix una còpia digitalitzada que es pot consultar lliurement a internet.¹³⁵

En definitiva, s'han consultat altres arxius però no s'ha arribat a realitzar el buidatge exhaustiu que s'ha dut a terme a l'Arxiu Ducal de Medinaceli. En el qual, s'ha conservat molta documentació relacionada directament amb l'explotació minera de l'argent. Aquesta circumstància no és fruit de la casualitat, sinó que respon a dos factors concrets: d'una banda, a l'estructura de gestió i control que va crear l'infant Pere entorn d'aquesta activitat i, de l'altra, a l'organització i bon funcionament de la cancelleria comtal. En aquest sentit, a més dels documents redactats i compilats per gestionar la mineria de l'argent, també han estat bàsics i fonamentals —en el marc de la nostra recerca— els llibres de registre de la cancelleria comtal. En els quals, pel fet que s'hi van copiar tots els textos expedits, s'hi conserven valuosos documents sobre l'explotació minera de l'argent, que d'altra manera haurien quedat en l'oblit.

---

¹³⁵ Per exemple, els documents que hem consultat es troben, en línia, a la pàgina web: <http://www.savoie-archives.fr/5235-consultation-en-ligne-des-comptes-de-chatellenie-et-de-subsides.htm>. Darrera consulta: 09/01/2014. En trobareu més detalls en alguns dels capítols de la tesi doctoral.

4. EL COMTAT DE LES MUNTANYES DE PRADES I LA BARONIA D'ENTENÇA A L'EDAT MITJANA

Abans de començar a parlar de l'explotació de l'argent, és essencial i prioritari emmarcar territorialment i cronològicament el treball. D'aquesta manera, en primer lloc, analitzarem les característiques bàsiques del domini en què es va desenvolupar l'activitat minera. En aquest sentit, els continguts d'aquest apartat pivotaran sobre una sèrie de temes concrets referits a la senyoria: la titularitat comtal, els límits territorials, la configuració senyorial i jurisdiccional, el centre polític del domini, etc. De la mateixa manera, primordialment, pararem especial atenció a l'època del comte Pere (1342-1358) —el qual, com veurem al llarg de la tesi, va ser clau en el desenvolupament de l'explotació minera de l'argent—, però sense oblidar l'evolució que va viure la senyoria abans i després de l'arribada al poder d'aquest personatge. Així, per exemple, per poder entendre la realitat senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a mitjan segle XIV, cal analitzar i resseguir l'evolució que va experimentar el territori de Siurana des de després de la conquesta comtal cristiana d'aquest sector, el 1153-1154, fins a la creació del comtat de les Muntanyes de Prades el 1324. Amb la qual cosa, intentarem determinar les causes que provoquen i expliquen la fragmentació senyorial i jurisdiccional que hi ha a la zona.

Així doncs, en primer lloc, ens remuntarem a mitjan segle XII per poder conèixer abastament el context en què sorgeix el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. El qual —com veurem— va ser creat, gairebé dos segles després, l'any 1324. D'aquesta manera, pretenem tenir una visió de conjunt de la situació que va viure el territori i l'evolució que va experimentar molt abans que s'instituís el comtat. L'objectiu essencial és conèixer tots aquells factors que en puguin explicar la realitat territorial, senyorial i jurisdiccional de mitjan segle XIV. En altres paraules, es pretén esbrinar els orígens de la configuració interna que té el domini comtal en època del comte Pere. En aquest sentit, de fet, només hem analitzat a fons —de forma retrospectiva— aquell espai concret que a partir del 1324 va abraçar el nou comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença.

En aquesta línia, un cop contextualitzat el tema, estudiarem la creació del comtat. Seguidament, examinarem la permuta que va propiciar que l'infant Pere esdevingués comte de Prades. Posteriorment, definirem detalladament els límits territorials i les potestats jurisdiccionals del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a mitjan segle XIV. Finalment, parlarem dels diferents personatges que van detenir el títol de comte de les Muntanyes de Prades al llarg de la baixa edat mitjana, després de

l'infant Pere. Per tant, es pretén donar una visió de conjunt del territori on s'emmarca l'estudi. No obstant això, més endavant, en parlar de l'explotació de l'argent, ens centrarem en aquells indrets, dins d'aquest marc més ampli, on s'ha constatat una major activitat minera i metal·lúrgica.

Abans d'entrar en matèria, però, cal assenyalar que bona part dels continguts i de les conclusions que trobareu en el present capítol ja van ser publicats en un article que va veure la llum l'any 2007.¹³⁶ En el qual es teoritza sobre la relació que uneix l'evolució del territori de Siurana, des de mitjan segle XII fins al primer quart del XIV, amb la configuració territorial, senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença en època del comte Pere (1342-1358). De tota manera, també cal dir que s'ha revisat la publicació, reescrivint de cap i de nou tot el text, i se n'han corregit i ampliat algunes parts. En aquest sentit, especialment significativa és l'ampliació del text sobre els límits territorials i els àmbits jurisdiccionals del domini comtal i també, entre d'altres, la inclusió d'un apartat sobre l'evolució de la titularitat comtal fins a la darrereria de l'edat mitjana, que no apareixia en l'article. Així mateix, també s'han citat i anotat diverses referències documentals de textos medievals que s'han localitzat amb posterioritat, els quals complementen o contrasten dades que ja s'havien publicat en l'article esmentat. En tot cas, pel fet que seria repetitiu citar contínuament el treball del 2007, hem optat per citar-ne la referència —si s'escau— en iniciar cadascun dels apartats en què hem dividit aquest capítol de la tesi doctoral i, també, en parlar d'aspectes puntuals en què hem cregut convenient mencionar la publicació.

4.1. DE LA CONQUESTA DE SIURANA A LA CREACIÓ DEL COMTAT DE LES MUNTANYES DE PRADES (DE L'ANY 1153 AL 1324)¹³⁷

Abans d'abordar el tema de la creació del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, primer analitzarem el territori en el qual va sorgir aquesta nova senyoria. Com tindrem ocasió de veure en apartats venidors, el nou comtat no era internament homogeni, perquè —deixant a part la dualitat que hi havia, com veurem més endavant, entre el comtat i la baronia— diverses entitats senyorials que eren de

---

¹³⁶ A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2007), "Organització senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades...", pàg.227-281.

¹³⁷ Vegeu: A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2007), "Organització senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades...", pàg.254-274.

titularitat monacal i eclesiàstica també integraven el comtat de les Muntanyes de Prades. En aquest sentit, per poder copsar en tota la seva magnitud les característiques d'aquestes diverses entitats jurídiques que van acabar configurant el domini comtal, ens remuntarem fins a mitjan segle XII i resseguirem la història del territori des de la conquesta de Siurana fins a la creació del comtat de les Muntanyes de Prades. És a dir, proposem retrocedir en el temps per conèixer els diferents dominis de la zona d'ençà que es van anar gestant. En definitiva, es pretén estudiar el marc territorial i el context temporal en què sorgeix el comtat de les Muntanyes de Prades.

En aquest sentit, el punt de partida que hem pres com a referència és la conquesta cristiana de Siurana. Per tant, primerament, analitzarem i mostrarem l'organització del terme del castell de Siurana immediatament després que s'ocupés per part dels cristians.

4.1.1. El terme del castell de Siurana (segona meitat del segle XII)

El *hisn* de Xibràna (castell andalusí de Siurana) era el centre de control d'un ampli districte en època andalusina, que va ocupar un extens espai que comprenia bona part de la comarca actual del Priorat a més d'alguns sectors de les Garrigues, la Conca de Barberà, l'Alt Camp i el Baix Camp. Possiblement, el castell (*hisn*) va ser construït al segle IX i va adquirir major rellevància cap al segle XI, quan es va convertir en un punt estratègic en la defensa de la frontera superior hispanomusulmana. En aquest sentit, l'enclavament estratègic d'aquesta fortificació, en va facilitar la defensa davant l'embat de les tropes cristianes a mitjan segle XII.¹³⁸

La conquesta definitiva del castell i vila de Siurana per part de les tropes comtals de Ramon Berenguer IV enfront dels sarraïns es va produir, després d'un cert temps de setge, en un moment indeterminat l'any 1153 o el 1154.¹³⁹ Després de la conquesta cristiana, l'any 1154, Ramon Berenguer IV va manar fer una enquesta per tal de determinar els límits del territori que havia depès de Siurana en època andalusina. Així doncs, en base a les afirmacions de sarraïns que hi havien viscut abans que Siurana

¹³⁸ E.GORT (1998), "De quan Siurana era Xibràna"...; J.J.MENCHÓN (2006), "Necrópolis y *husun*...", pàg.331-348.

¹³⁹ La data de la presa efectiva del castell de Siurana per part de les tropes cristianes és incerta, i cal ubicar-la entre el 1153 i el 1154. En qualsevol cas, és segur que en el mes de setembre de l'any 1154 Siurana ja feia un cert temps que era en mans de Bertran de Castellet. Vegeu, entre d'altres, amb relació a aquesta qüestió: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.759; M.L.RAMOS (1987), "Les rendes de les Muntanyes de Prades...", pàg.7; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.47-50; E.GORT (1995), "El marc històric (El Priorat)"...

caigués en mans comtals, es va elaborar un text —l'autenticitat del qual és qüestionada per part d'alguns investigadors¹⁴⁰— que descriu l'ampli terme adscrit al castell andalusí de Siurana.¹⁴¹ En aquest sentit, els límits del terme de Siurana que estableix el document del 1154 eren els següents:

“(…) de part de la Ribera que devia anar lo terme de Siurana axí com la carrera va, la qual ve de Lleyda e traspassa sobre la muntanya de Flix, e travessa e fer al torm del guall, e puja sobre la serra, e pren Jubalfader, e passa per la serra e va a ferir a Bas, e devalla en tro al riu de Siurana e passa per les Penyeres, e pren les penes roges e passa per la font de la Pedrineria, e va dret e fir en aquella serra sobre lo torrent de Mitjanes, e puja de aquí avant en tro en aquelles penes altes de Labaria, e passa per aquelles penes e davalla per aquell lloch qui es dit Alguariol e ve en tro en la pedra fita, e pren tot lo semontà de Mont-roig e hix de dret dejús la font de Botarell e passa per la semuntà que és entre Reus i Munterol, e va per la dreuera en tro al Cuguol e fir en tro al pont de Goy, e traspassa Francolí e pujà per lo trescoll del puig de Alilla, e davalla per lo torrent de Anguera e passa per lo Prat de la Guàrdia e fir al coll de Gemenells e passa per los tormos roigs sobre Vimbodí, e hix al puig qui és dit Orella de Polin e fir en Riudeset e entra per tot Riudeset en tro a la via que ve de Lleyda e travessa amunt e traspassa per la vall de Juncosa e per lo semuntà del puig de Gralla, e hix al Pinatell, que és en la carrera de Lleyda, e retorna en aquelles muntanyes davant lo termenal de Flix.”¹⁴²

Segons Josep Maria Font i Rius, aquest document evidencia l'interès que tenia el comte de Barcelona (Ramon Berenguer IV) per consolidar, ara sota la seva titularitat, la unitat territorial de l'antiga demarcació islàmica de Siurana. La qual havia constituït una important marca fronterera abans de la conquesta comtal.¹⁴³ De fet, es va restaurar el domini, sota la sobirania del comte de Barcelona i amb la denominació de “marquesat

---

pàg.370; J.BOLÒS, E.GORT, J.J.MENCHÓN (1995), “Castell de Siurana”..., pàg.385; F.SABATÉ (1996), *L'expansió territorial de Catalunya...*, pàg.89, nota 618.

¹⁴⁰ Així ho exposa Ezequiel GORT, citant un treball de M.Lluïsa Ramos: *Les Muntanyes de Prades a l'inici del regnat de Jaume II de Catalunya-Aragó (1291-1300)*, Universitat de Barcelona, 1985, tesina inèdita, pàg.16. Vegeu: E.GORT (1993), “De Siurana al Comtat de Prades...”, pàg.32 i 35, nota 7; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.40, nota 20.

¹⁴¹ J.BOLÒS, E.GORT, J.J.MENCHÓN (1995), “Castell de Siurana”..., pàg.385; E.GORT (1993), “De Siurana al Comtat de Prades...”, pàg.32 i 35, nota 7; J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.759; E.GORT (1995), “El marc històric (El Priorat)”..., pàg.370. Vegeu també: A.M.BADIA I MARGARIT (2003), “Ús formal del català a la Catalunya Nova...”, pàg.7-38.

¹⁴² Vegeu: E.GORT (1993), “De Siurana al Comtat de Prades...”, pàg.32; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.39-40. De fet, Ezequiel Gort reproduceix la transcripció que n'havia fet i publicat Eduard Toda en la *Història d'Escornalbou* (Reus, 1984 [1926]: pàg.41-43). Per altra part, cal assenyalar que, a partir de la interpretació del text, el mateix Ezequiel Gort elabora un mapa dels límits aproximats del terme de Siurana l'any 1154: E.GORT (1993), “De Siurana al Comtat de Prades...”, pàg.33 (mapa 1). Finalment, val a dir que es conserven còpies d'aquest document del 1154 a l'Arxiu Ducal de Medinaceli (ADM, secció Prades, lligall 21, doc.núm.377 [reproducció en microfilm: ADMC, rotlle 104, fotogrames 632-636]) i a l'Archivo Histórico Nacional (AHN, Códices, L.1202, pàgines 134-137). Vegeu també: A.M.BADIA I MARGARIT (2003), “Ús formal del català a la Catalunya Nova...”, pàg.7-38.

¹⁴³ J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.759.

de Siurana”, amb la intenció de mantenir l’anterior unitat del territori. En aquest context, el marquesat estava governat des del mateix castell de Siurana per un castlà, Bertran de Castellet.¹⁴⁴

Amb relació a aquesta qüestió, en el territori que avui ocupen les comarques de la Terra Alta i la Ribera d’Ebre —al sud-oest de l’antic terme castral de Siurana—, Josep Serrano Daura constata que inicialment, després de la conquesta cristiana de mitjan segle XII, es respecten els antics termes dels temps dels sarraïns (dels castells, fortaleses o torres existents). Gradualment, però, els límits dels llocs d’un determinat districte senyorial sofreixen diverses variacions, a causa de la necessitat d’establir noves poblacions o per la reordenació territorial i jurisdiccional de la zona.¹⁴⁵ De fet, aquesta situació és, a grans trets, la que va viure el terme del castell de Siurana: de la unitat inicial, que recreava la d’època andalusina, es va passar al desmembrament del districte senyorial per raó de la reorganització del territori. Així és, la pretesa unitat del domini no es va mantenir per gaire temps, ja que es produïren una sèrie de donacions o concessions que van anar desmembrant el marquesat: l’Albiol (1158), Alforja (1158), Cabacés (1159), Escornalbou (1170) i, sobretot, la creació de la batllia i la vegueria — amb el sentit i significació que tenien aquests termes en el segle XII— de Montblanc (1163).¹⁴⁶

L’objectiu d’aquestes donacions menors era consolidar l’ocupació d’aquest sector i activar-ne la repoblació.¹⁴⁷ En aquest context, d’altra banda, per articular la colonització del territori conquerit, hi va jugar un paper molt important —com en molts altres indrets del Principat de Catalunya— la concessió de cartes de poblament.¹⁴⁸ De fet, el 29 d’abril de 1153, possiblement abans que en finalitzés l’ocupació total —com ja hem

¹⁴⁴ E.GORT (1995), “El marc històric (El Priorat)”..., pàg.370; E.GORT (1993), “De Siurana al Comtat de Prades...”, pàg.33; J.M.FONT i RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.758-759; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.51-52; M.L.RAMOS (1987), “Les rendes de les Muntanyes de Prades...”, pàg.7; C.CUADRADA (2000), “Territori i societat a través de les cartes de poblament medievals...”, pàg.291.

¹⁴⁵ J.SERRANO DAURA (2000), *Senyoriu i municipi...*, pàg.488.

¹⁴⁶ E.GORT (1993), “De Siurana al Comtat de Prades...”, pàg.33; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.52; E.GORT (1995), “El marc històric (El Priorat)”..., pàg.370 i 373; J.M.SANS I TRAVÉ (1995), “Montblanc i la seva vegueria”..., pàg.446; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.28.

¹⁴⁷ J.M.FONT i RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.760; P.LÁZARO DE LA ESCOSURA (1976), “El condado de Prades...”, pàg.372.

¹⁴⁸ A grans trets, les cartes de poblament eren concessions o privilegis que les autoritats sobiranes o senyorials (comtes, reis, autoritats eclesiàstiques i senyors feudals) atorgaven als pobladors (presents i/o futurs) d’un lloc concret, per afavorir-ne el poblament o bé per consolidar la població dels nuclis habitats. Per tenir una definició més acurada del concepte i conèixer els tipus de cartes de poblament, vegeu, sobretot: J.M.FONT i RIUS (1983), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.II, pàg.49-65; o

comentat—, el comte Ramon Berenguer IV va atorgar una carta de poblament als habitants de Siurana.¹⁴⁹ En aquesta línia, posteriorment, pel que fa a la zona de les muntanyes de Prades i a la demarcació de Siurana, es van atorgar cartes de poblament —concedides pel sobirà, pel castlà de Siurana o per altres cavallers o senyors— a Prades (1159)¹⁵⁰, Vilanova de Prades (1163¹⁵¹ i 1175¹⁵²), Ulldemolins (1166)¹⁵³, Falset (1168¹⁵⁴ i 1191¹⁵⁵), la Vall de Porrera (1180¹⁵⁶ i 1201¹⁵⁷) o l'Aleixar (1184)¹⁵⁸, entre d'altres.¹⁵⁹

---

també, entre d'altres: A.MARTÍNEZ I ELCACHO, M.VISA I GABERNET (2004), *La carta de poblament de Golmés...*, pàg.49-54.

¹⁴⁹ Vegeu: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.759. De fet, però, trobareu la transcripció del document a: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (1), pàg.147-149, doc.94. I, d'altra banda, també en trobareu la transcripció i la traducció al català a: J.BOLÒS, E.GORT, J.J.MENCHÓN (1995), "Castell de Siurana"..., pàg.386.

¹⁵⁰ El 1159, Ramon Berenguer IV va concedir una carta de poblament als habitants de Prades. Trobareu la transcripció del document a: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (1), pàg.165-167, doc.113. Vegeu també: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.761.

¹⁵¹ L'any 1163 té lloc la donació de Vilanova de Prades perquè s'hi edificui una fortalesa i es repobli la vila, efectuada per Alfons I (II d'Aragó) *el Cast*, juntament amb el castlà de Siurana (Albert de Castellvell), a favor de Pere d'Avellà; confirmant i regularitzant, d'aquesta manera, una concessió anterior. Trobareu la transcripció del document a: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (1), pàg.175, doc.121. Vegeu també: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.762.

¹⁵² El 1175, Alfons I (II d'Aragó) *el Cast* va atorgar una nova carta de poblament als habitants de Vilanova de Prades. Trobareu la transcripció del document a: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (1), pàg.214-215, doc.153. Vegeu també: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.762.

¹⁵³ El monarca Alfons I (II d'Aragó) *el Cast*, juntament amb Albert de Castellvell, va atorgar una carta de poblament als habitants d'Ulldemolins l'any 1166. Trobareu la transcripció del document a: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (1), pàg.186, doc.128. Vegeu també: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.766-767.

¹⁵⁴ Albert de Castellvell, amb l'assentiment del monarca, va donar el lloc de Falset al cavaller Pere de Déu, l'any 1168, a fi que el poblés i hi edificués una fortalesa. Trobareu la transcripció del document a: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (1), pàg.189-190, doc.133. Vegeu també: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.763.

¹⁵⁵ Després de rebre'l l'any 1168, Pere de Déu en va emprendre la colonització i, en aquest marc, l'any 1191, va concedir una carta de poblament als pobladors del lloc de Falset. Trobareu la transcripció del document a: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (1), pàg.262-263, doc.189. Vegeu també: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.763.

¹⁵⁶ El monarca Alfons I (II d'Aragó) *el Cast*, l'any 1180, per impulsar la repoblació de la Vall de Porrera —obviant una concessió anterior al monestir de Sant Vicenç de Pedrabona (al Garraf) d'aquest mateix territori— va concedir a Pere de Déu la terra de Sant Marcel i la vall de Porrera a fi que l'edificués i hi fés poblacions. Trobareu la transcripció del document a: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (1), pàg.223-224, doc.161. Vegeu també: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.764.

¹⁵⁷ L'any 1201, el prior del monestir de Sant Vicenç de Pedrabona —que no havia renunciat als seus drets sobre el territori— va concedir una carta de poblament als presents i futurs pobladors de la vila erigida a la zona. Trobareu la transcripció del document a: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (1), pàg.291-293, doc.213. Vegeu també: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.764.

Tornant al que veníem exposant, sens dubte, la reducció de les dimensions del domini quedava palesa en una nova delimitació del terme del castell de Siurana que, encarregada pel monarca Alfons I (II d'Aragó) *el Cast*, es va realitzar l'any 1173.¹⁶⁰ La qual, com assenyala Josep Maria Font i Rius, reflecteix la reorganització que es va produir el 1163, quan es va desmembrar el sector oriental del domini de Siurana amb la creació de la batllia i la vegueria de Montblanc.¹⁶¹ Per contra, en aquest document, no es constata la fragmentació que, suposadament, es va produir per les donacions o concessions de l'Albiol, Alforja, Cabacés i Escornalbou. Les quals, tal com hem esmentat abans, es van atorgar abans que es realitzés la nova delimitació. Ans al contrari, aquests castells i llocs —com veurem— restaren dins dels límits que s'establiren l'any 1173. Tot el que venim exposant, ho podem comprovar en el fragment del text on es delimita el terme de Siurana:

“(...) *quod Falcet est de te[rm]ino Siurane et saraceni de Siurana vendiderunt illud hominibus [d]e [Car]cia et homi[n]es Carcie [ad]diderunt illud termino suo; set de termino Siu[ra]ne est et fuit. Et extenditur terminus Siurane usque ad locum quem apellant Abelar Rotg ad radicem et finem Montis Maioris. Dixerunt, etiam, quod Pradell est de termino Siurane et vadit et revolvitur ultra Collem Jugii et usque ad locum quem apellant Pinars de Laberia, et transit per illos Pinatells de Rubials et vadit ad planum Montis Rubei, [et] hoc to[tum] cum castro de Cornu Bovis et terminis suis est et fuit de termino Siurane. Terminus etiam predictae Siurane revolvitur et revertitur ad juncturas aque de Siurana et Oculi Molendinorum, et vadit usque ad Fontem Ficulnee et ad Jubalhader, et rever[ti]tur usque ad viam que ducit ad Ascho et exit ad Gradum//28r de Ucles, et vadi[t usque ad rivum de Set et] usque ad Peram [F]ixam et usque ad Spe[luncam Francolini et a Vinb]odi[n] est de*

¹⁵⁸ L'any 1184, el comte-rei Alfons I (II d'Aragó) *el Cast* va donar tres parellades de terra a favor de Ferran d'Aleixar. Vegeu: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (1), pàg.240, doc.172; J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.742; F.ANGLÈS, J.M.VENTÓS (2004), *L'Aleixar...*, pàg.24-25.

¹⁵⁹ Vegeu, en aquest sentit, per exemple: J.M.FONT I RIUS (1983), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.II, pàg.109-110, 113-114 i 116.

¹⁶⁰ Trobareu una còpia del document de delimitació del terme del castell de Siurana del 1173 a l'apèndix documental. Vegeu el doc.núm.2 de l'apèndix documental, fol.27r-28v. En realitat, és una còpia de mitjan segle XIV d'un trasllat (datat el 31 d'agost de 1311) d'un altre trasllat anterior (del 18 de desembre del 1282). D'altra banda, també se'n conserven d'altres còpies, en català, a l'Arxiu Ducal de Medinaceli (ADM, secció Prades, lligall 21, doc.núm.378 [reproducció en microfilm: ADMC, rotlle 104, fotogrames 638-654]) i a l'Archivo Histórico Nacional (AHN, Códices, L.1202, pàgines 137-140). A més, trobareu una transcripció de la còpia de 1282 d'aquest mateix document a: P.CATALÀ (dir.) (1967-1979), *Els castells catalans...*, vol.4, pàg.427-428 (nota 40). Per altra part, també trobareu una transcripció del fragment del text on es descriuen els límits del terme, el 1173, a: E.GORT (1993), “De Siurana al Comtat de Prades...”, pàg.34 [fragment que extreu de: Pròsper DE BOFARULL, *Colección de Documentos Inéditos de la Corona de Aragón*, v.8, doc.núm.XIV, (Barcelona, 1851), pàg.48-51]. Finalment, hi ha una àmplia ressenya del document a: E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.40-41. Vegeu també: A.M.BADIA I MARGARIT (2003), “Ús formal del català a la Catalunya Nova...”, pàg.7-38.

¹⁶¹ J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.760.

termin[o] jamdicte Siurane, et tran[sit supra Montem Alb]um et revertitur usque ad Ripam.”¹⁶²

Ara bé, igual que succeeix amb la delimitació del 1154 —comentada anteriorment—, alguns investigadors també consideren dubtosa l'autenticitat del document del 1173.¹⁶³ En aquest context, creiem que aquesta delimitació del terme de Siurana datada el 1173, així com també la de 1154, es poden relacionar —entre d'altres¹⁶⁴— amb el document que defineix els *Termini Antiqui Civitatis Ilerde*¹⁶⁵; en el sentit que ambdós documents intenten recrear i definir —després de la conquesta comtal— el territori que havien ocupat Siurana i Lleida, respectivament, en temps de domini musulmà. I, de fet, el document lleidatà —el qual, segons Joan Eusebi García i Biosca es devia realitzar, possiblement, l'any 1170¹⁶⁶— també ha estat qüestionat. Concretament, Flocel Sabaté defensa que la pretesa delimitació de Lleida és falsa perquè: d'una banda, la gran extensió que, suposadament, tenia el terme de Lleida és incompatible amb la realitat jurisdiccional del segle XII; i, de l'altra, els límits que s'exposen en el document lleidatà coincideixen amb els territoris en què hi havia conflictes de domini senyorial a la baixa edat mitjana.¹⁶⁷ Amb la qual cosa, fermament, també hem de contemplar la possibilitat que els documents de delimitació del terme de Siurana puguin ser falsos, argüint raons semblants. Tanmateix, un cop plantejats els interrogants i sense descartar cap hipòtesi, deixarem que aquesta qüestió la resolguin d'altres investigacions que puguin aportar noves dades al respecte,¹⁶⁸ ja que entrar en aquest debat s'excediria dels objectius que ens hem plantejat en aquesta recerca.

¹⁶² Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.2, fol.27v-28r.

¹⁶³ Com hem comentat anteriorment, per mostrar aquesta suposada manca d'autenticitat de les dues delimitacions (de 1154 i 1173), Ezequiel Gort es fa ressò del treball de M.Lluïsa Ramos: *Les Muntanyes de Prades a l'inici del regnat de Jaume II de Catalunya-Aragó (1291-1300)*, Universitat de Barcelona, 1985, tesina inèdita, pàg.16. Vegeu: E.GORT (1993), “De Siurana al Comtat de Prades...”, pàg.32 i 35, nota 7; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.40, nota 20.

¹⁶⁴ Joan Eusebi García i Biosca presenta diversos exemples de fitacions comtals en diferents indrets, realitzades durant la segona meitat del segle XII, que pretenien delimitar els termes d'època andalusina (“*in tempore sarracenorum*”). Vegeu: J.E.GARCÍA I BIOSCA (1995), *Els orígens del terme de Lleida...*, pàg.216-217.

¹⁶⁵ Trobareu un ampli estudi i la transcripció íntegra del document conegut com a *Termini Antiqui Civitatis Ilerde* a: J.E.GARCÍA I BIOSCA (1995), *Els orígens del terme de Lleida...*

¹⁶⁶ J.E.GARCÍA I BIOSCA (1995), *Els orígens del terme de Lleida...*, pàg.34-41.

¹⁶⁷ Vegeu, entre altres: F.SABATÉ (1997), “Territori i jurisdicció”..., pàg.50; F.SABATÉ (1998), “La castralització de l'espai...”, pàg.18, 20 (figura 6) i 36 (nota 144).

¹⁶⁸ En aquest sentit, sense entrar a valorar l'autenticitat dels documents, és curiós comprovar que, segons la informació que ens aporten els textos, els suposats termes andalusins de Lleida i de Siurana no se solapen; exceptuant la possibilitat que el Vilosell també pertanyés al terme de Lleida, la qual cosa Joan Eusebi García i Biosca posa en dubte (J.E.GARCÍA I BIOSCA (1995), *Els orígens del terme de Lleida...*, pàg.167-170). Podem comprovar aquesta circumstància si comparem la figura 6 de la present tesi doctoral —la qual mostrarem seguidament— i el mapa que publica Joan Eusebi García i Biosca sobre el terme de Lleida (J.E.GARCÍA I BIOSCA (1995), *Els orígens del terme de Lleida...*, pàg.212, figura 4). És una reflexió

En un altre ordre de coses, en el marc ampli del que tractarem al llarg de la tesi doctoral, és interessant ressaltar que, a mitjan segle XIV, el comte de les Muntanyes de Prades (l'infant Pere) desglossa i interpreta la delimitació de Siurana del 1173 per establir i enumerar els drets i rendes que rebia en els diferents territoris que suposadament n'havien format part. D'aquesta manera, a través de la interpretació dels límits que s'esmenten en el document del 1173, podem conèixer el llistat i la relació de les diverses titularitats senyoriales i jurisdiccionals que hi havia a la zona a mitjan segle XIV.¹⁶⁹ La qual cosa, independentment de què el document de la segona meitat del XII sigui suspecte o no, és la informació que realment és interessant per al període en el qual se centra la nostra recerca. Aquest tema, però, ja tindrem temps de tractar-lo quan parlarem del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença en època del comte Pere (1342-1358). Ara bé, tornant al que veníem exposant sobre l'estructuració del territori després de la conquesta cristiana de Siurana, el document expedit per la cancelleria comtal de Prades cap a 1350 ens permet tenir una nova visió sobre aquesta qüestió. I és que, segons aquesta interpretació de mitjan segle XIV, l'antic terme del castell de Siurana hauria abastat un ampli territori que s'estenia molt més enllà de les muntanyes de Siurana (després conegudes com a muntanyes de Prades) i, sobretot, cal ressaltar que ocuparia un espai molt més extens del que la historiografia —a través de l'estudi del mateix document del 1173— havia plantejat fins ara.¹⁷⁰ Per tant, tot i els dubtes que pugui plantejar aquesta delimitació del 1173 —la qual, com hem vist, cal posar en entredit—, creiem que és molt interessant poder mostrar gràficament la informació que ens aporta la interpretació baixmedieval i, d'aquesta manera, tenir la possibilitat d'abordar el tema des d'una altra perspectiva (vegeu figura 6).

---

que també caldria tenir present a l'hora de valorar, de forma conjunta, aquests documents de la segona meitat del segle XII.

¹⁶⁹ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.2.

¹⁷⁰ Ho podeu comprovar comparant el mapa que presentem amb altres representacions gràfiques que s'han publicat sobre el tema. Vegeu, per exemple: E.GORT (1995), "El marc històric (El Priorat)"..., pàg.370; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.38 i 55; E.GORT (1993), "De Siurana al Comtat de Prades...", pàg.33. De fet, a partir de la informació recollida en el document d'època del comte Pere (vegeu el doc.núm.2 de l'apèndix documental), hem pogut precisar, amb més exactitud, els límits del terme castral de Siurana de 1173. Així, en base a la percepció del territori i a la interpretació —que van fer a mitjan segle XIV— del document de delimitació de 1173, podem establir, en relació amb els altres mapes publicats citats, que: d'una banda, el terme castral de Siurana s'estenia, cap al nord, per quasi tota la meitat sud de l'actual comarca de les Garrigues; i, d'altra banda, el desmembrament senyorial de 1154 a 1173 no va ser tan profund com s'havia plantejat, ja que es va mantenir bona part del nucli inicial (pràcticament només es va escindir el territori de Montblanc). Ara bé, també cal tenir present que el document estudiat emana de la cancelleria comtal de Prades —que interpreta els límits registrats en

FIGURA 6. El terme del castell de Siurana l'any 1173 (segons la interpretació que en feren a mitjan segle XIV)

4.1.2. Creació, configuració i evolució de les diverses demarcacions territorials que es van acabar integrant a la senyoria comtal de Prades

El comtat de les Muntanyes de Prades es va crear, l'any 1324, a partir de la unió i concentració de diversos dominis territorials sota la titularitat del nou comte. Als quals es va unir, indissolublement, bona part de la baronia que havia estat de Guillem d'Entença¹⁷¹ (vegeu figura 7). De fet, però, aquests dominis o entitats que van integrar la nova senyoria es van gestar i originar durant la segona meitat del segle XII o al llarg de la centúria posterior. Com és lògic, van experimentar evolucions diverses de llavors ençà. Al llarg de gairebé dos segles, es produïren canvis en la titularitat senyorial,

---

un document, suposadament, de 1173— i, per tant, podria respondre a possibles interessos particulars de l'infant Pere i, en conseqüència, ens podria mostrar una realitat esbiaixada.

¹⁷¹ Com hem vist en l'apartat dedicat a la creació de la senyoria comtal de Prades, el terme del castell de Garcia —que ocupava els actuals termes municipals de Garcia, el Molar i el Masroig— no es va incloure inicialment en la concessió.

compravendes, concessions, donacions i altres transaccions que van anar configurant les característiques pròpies de cada entitat territorial i senyorial.

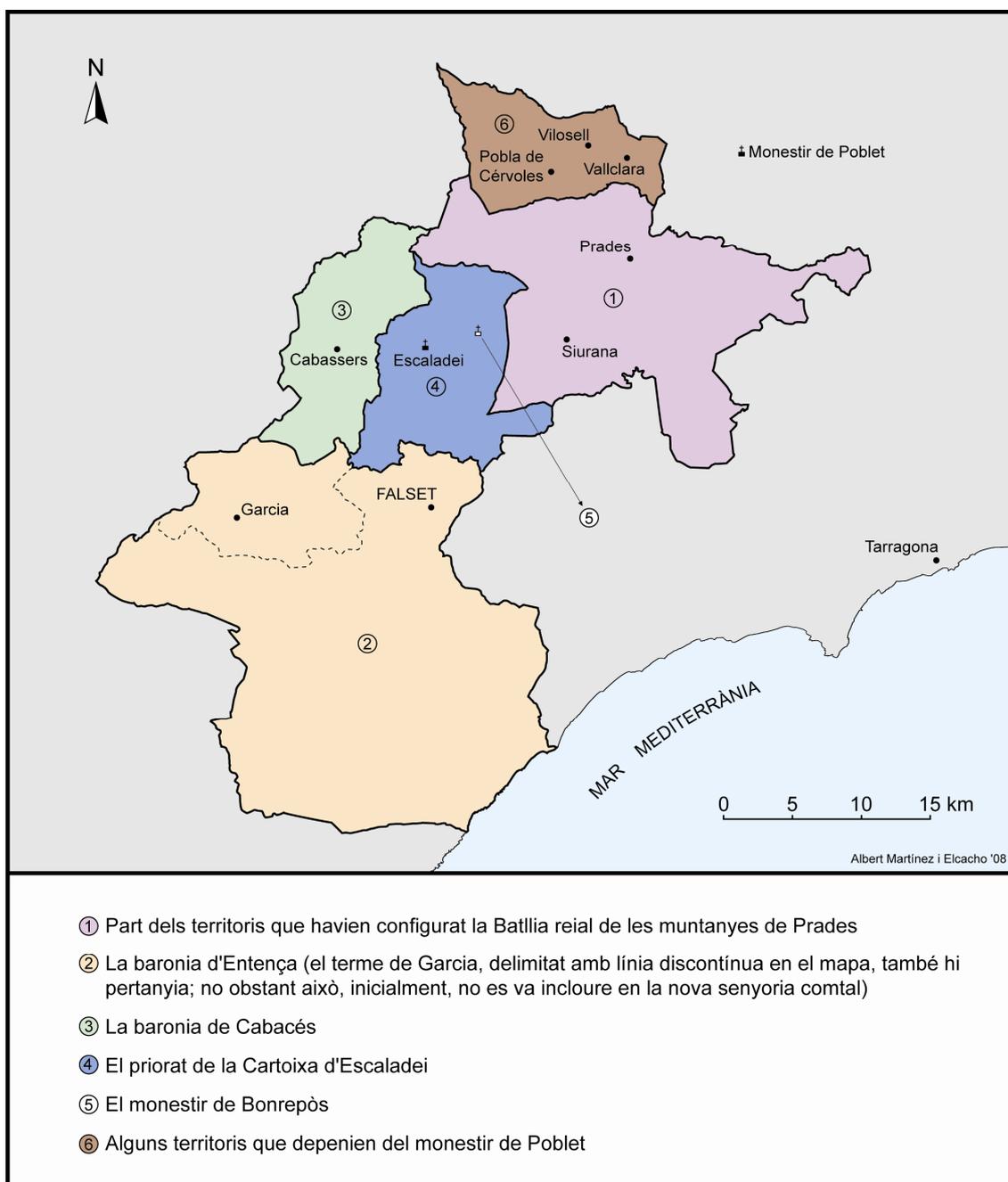

FIGURA 7. Dominis o entitats jurídiques que es van integrar a la nova senyoria comtal el 1324

Així doncs, per tal de conèixer a fons el marc espacial en què sorgeix el comtat de les Muntanyes de Prades, desglossarem breument l'evolució d'aquests territoris, un per un, des de la segona meitat del segle XII fins a la creació del comtat de les Muntanyes de

Prades i baronia d'Entença l'any 1324. L'objectiu és comprendre amb major exactitud els trets diferencials i les singularitats que caracteritzen la senyoria que ens ocupa.

4.1.2.1. La Batllia reial de les muntanyes de Prades

Reprement el fil del que veníem exposant en l'apartat anterior, tot i que es va partir la unitat del marquesat de Siurana en el tercer quart del segle XII, el nucli central d'aquest domini va continuar en mans del sobirà. En tot cas, però, el marquesat va desaparèixer i va passar a governar la senyoria un batlle general. Tanmateix, es va mantenir la castlania de Siurana.¹⁷² Per tant, d'aquesta manera, es va constituir la Batllia reial de les Muntanyes de Siurana; coneguda després, quan aquesta vila va perdre l'hegemonia, com a Batllia de les Muntanyes de Prades.¹⁷³ De fet, es creu que el territori va assolir el caràcter de batllia, en un moment indeterminat, durant la segona meitat del segle XII o a principis del XIII¹⁷⁴. En aquest sentit, Ezequiel Gort planteja que aquesta batllia reial es devia instituir en època d'Alfons I (II d'Aragó) *el Cast*: en una data propera al 1163, moment de la creació de la batllia i vegueria de Montblanc; o bé, l'any 1174, quan Siurana va passar, en concepte de dot —concedida pel mateix monarca—, a mans de la reina Sança.¹⁷⁵

En aquest marc, la Batllia reial de les Muntanyes de Siurana —després, de Prades— fou concedida sovint com a dot o escriu matrimonial en favor de les esposes dels diferents comtes-reis, ja des de l'època d'Alfons *el Cast*. Així doncs, Siurana i el seu terme van pertànyer a la reina Sança —com hem apuntat— des de l'any 1174, quan es va casar amb Alfons I, fins a la seva mort el 1208. Per tant, fins i tot va mantenir el senyoriu després de la mort del rei el 1196, essent monja a Sixena —monestir al qual va destinar les rendes de les Muntanyes de Prades, entre d'altres. Més endavant, també van posseir la Batllia de les Muntanyes de Prades les mullers de Jaume I *el Conqueridor*: inicialment, la reina Elionor de Castella, des de l'any 1221 —quan es van casar— fins al 1229; i, després, la reina Violant d'Hongria, com a nova esposa de Jaume I, des del 1235 fins al 1251. Altrament, la reina Constança de Sicília, consort del monarca Pere II

¹⁷² J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.760; P.LÁZARO DE LA ESCOSURA (1976), "El condado de Prades...", pàg.372; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.77.

¹⁷³ E.GORT (1995), "El marc històric (El Priorat)"..., pàg.371-372; J.BOLÒS, E.GORT, J.J.MENCHÓN (1995), "Castell de Siurana"..., pàg.385-386.

¹⁷⁴ M.L.RAMOS (1987), "Les rendes de les Muntanyes de Prades...", pàg.7.

¹⁷⁵ E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.54; E.GORT (1995), "El marc històric (El Priorat)"..., pàg.371; J.BOLÒS, E.GORT, J.J.MENCHÓN (1995), "Castell de Siurana"..., pàg.385-386.

(III d'Aragó) *el Gran*, també va disposar de les rendes d'aquest domini. Tanmateix, a causa de la seva llarga estada a Sicília, va donar l'usdefruit de les Muntanyes de Prades al seu fill Pere.¹⁷⁶

En altres ocasions, però, la senyoria va passar a formar part de diferents dominis senyorials o nobiliaris, per la concessió temporal com a garantia de determinats pactes o pagaments. És el cas, per exemple, del senyoriu exercit per la comtessa Elvira d'Urgell des del 1209 fins a —possiblement— l'any 1220, en virtut dels pactes que havia suscrit amb el monarca per la successió del comtat d'Urgell i la seva integració a la Corona. Els quals, finalment, no es van fer efectius. Posteriorment, en aquest context, també cal assenyalar la cessió a mans de l'orde de l'Hospital, com a garantia d'un emprèstit, l'any 1246. Així com també el fet que l'infant Pere —qui sembla que va detenir la senyoria, temporalment, després de la mort de la reina Violant d'Hongria—, amb el consentiment del rei Jaume I, va hipotecar el castell de Siurana i les Muntanyes de Prades, entre altres indrets, en seguretat a un pagament degut a la seva germana Maria. Era l'any 1259. Per altra part, anys després, des del 1300 fins al 1309, en va detenir el domini Guillem de Montcada, vídua d'un dels fills de Pere II (III d'Aragó) *el Gran* i Constança de Sicília (l'infant Pere). La qual va posseir les Muntanyes de Prades perquè el rei Jaume II, germà del difunt infant Pere, les hi va donar —l'any 1300— en el si d'un pacte per incorporar a la Corona l'ampli patrimoni dels Montcada, senyors de Castellvell i Bearn. Finalment, però, aquest pacte tampoc va prosperar.¹⁷⁷

En tots els casos, doncs, a pesar d'aquestes concessions o donacions que es van anar succeint, les Muntanyes de Prades van acabar revertint sempre de nou a la Corona, ja sigui en morir la reina, en fer-se efectiu el pagament que empenyorava el domini o per l'estroncament del pacte. En aquest context, la darrera d'aquestes concessions pactades va tenir lloc a principis del segle XIV. Concretament, es va produir l'any 1314, quan el domini reial de les Muntanyes de Prades va passar a mans dels marmessors del comte d'Urgell, en una nova operació per integrar el comtat d'Urgell a la Corona catalanoaragonesa. De fet, aquests marmessors van retenir la senyoria almenys fins a 1320 o potser, encara, fins al 1324.¹⁷⁸ Finalment —com podem comprovar

¹⁷⁶ Vegeu: E.GORT (1995), "El marc històric (El Priorat)"..., pàg.371-372; J.BOLÒS, E.GORT, J.J.MENCHÓN (1995), "Castell de Siurana"..., pàg.385-386.

¹⁷⁷ Vegeu: M.L.RAMOS (1987), "Les rendes de les Muntanyes de Prades...", pàg.7; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.77-80; E.GORT (1995), "El marc històric (El Priorat)"..., pàg.371-372; J.BOLÒS, E.GORT, J.J.MENCHÓN (1995), "Castell de Siurana"..., pàg.385-386.

¹⁷⁸ E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.80; E.GORT (1995), "El marc històric (El Priorat)"..., pàg.371-372.

detingudament en apartats venidors—, l'any 1324, el domini territorial es va transformar i es va consolidar gràcies a la creació del nou comtat de les Muntanyes de Prades.

En definitiva, el territori que va ocupar la Batllia de les muntanyes de Prades es va mantenir sota la titularitat reial, a pesar de les diverses concessions a favor de les reines consorts, els empenyoraments i els pactes a què aquest domini va ser exposat. Amb la qual cosa, en crear-se el comtat de les Muntanyes de Prades, aquest territori es va integrar plenament a la nova senyoria comtal erigida per part del monarca.

4.1.2.2. La baronia d'Entença

En el context d'organització i colonització del territori conquerit als sarraïns després de la caiguda de Siurana, el comte-rei Alfons I (II d'Aragó) *el Cast*, l'any 1174, va concedir en feu els castells de Móra, Garcia, Tivissa i Marçà, i els territoris que n'havien depès en època andalusina, a Guillem de Castellvell. És a dir, aquest cavaller va rebre una àmplia extensió de territori que ocupava, almenys, els actuals termes municipals de Móra d'Ebre, Móra la Nova, Garcia, Tivissa, Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant, Pratedip, el Molar, el Masroig, els Guiamets, Capçanes i Marçà.¹⁷⁹ Altrament, és possible que en la donació s'inclogués el terme de Falset —el qual, en aquella època, englobava els actuals termes municipals de Falset i de Bellmunt del Priorat—, ja que segons sembla, suposadament, aquell lloc havia estat comprat pels sarraïns de Garcia abans de la conquesta comtal cristiana i, per tant, es podia considerar inclòs dins del seu terme. No obstant això, en el document de delimitació del terme del castell de Siurana datat el 1173 s'expressa clarament que Falset pertanyia al terme de Siurana, afegint que, tot i que els sarraïns d'aquest últim lloc l'havien venut als homes de Garcia, Falset era i havia estat del terme de Siurana i, per tant, hi havia de continuar.¹⁸⁰ Concretament, el fragment que esmentem —del qual ja n'hem parlat en analitzar el terme de Siurana— diu així: “(...) *quod Falcet est de te[rm]ino Siurane et saraceni de Siurana vendiderunt*

¹⁷⁹ Vegeu: M.ROMERO (1977), “El señorío catalán de los Entenza...”, pàg.554-555; J.M.FONT I RIUS (1983), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.II, pàg.721; T.PALET, M.ROMERO (1987), *Capbreu de la Baronia d'Entença...*, pàg.10-11; M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.13; M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.19; E.GORT (1993), “De Siurana al Comtat de Prades...”, pàg.33; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.53; E.GORT (1995), “El marc històric (El Priorat)”..., pàg.373; J.SERRANO DAURA (2000), *Senyoriu i municipi...*, pàg.70, 360, 369-371 i 407; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.23 i 28. Per altra part, a més, es poden anar resseguint les característiques d'aquesta concessió feudal a: J.SERRANO DAURA (2000), *Senyoriu i municipi...*, pàg.394-395, 399-401, 411 i 415-416. Finalment, per a la transcripció del document, vegeu: F.MIQUEL I ROSELL (1945), *Liber Feudorum Maior...*, vol.I, pàg.253-254, doc.240.

*illud hominibus [d]e [Car]cia et homi[n]es Carcie [ad]diderunt illud termino suo; set de termino Siu[ra]ne est et fuit*¹⁸¹. Segurament, però, aquestes paraules estan reflectint un conflicte per la custòdia del castell i terme de Falset.¹⁸² Així mateix, cal no oblidar les sospites que suscita l'autenticitat d'aquest document de delimitació del terme de Siurana del 1173. En tot cas, tal com veurem més endavant, malgrat aquesta disputa, Falset va acabar formant part de la senyoria dels Castellvell.

Deixant de banda la qüestió sobre els límits i al marge que —com indica Josep Serrano Daura— es tractés de “feus separats i independents entre ells que tenen un mateix titular”,¹⁸³ els territoris que el monarca va donar a Guillem de Castellvell són el nucli embrionari de la senyoria que, més endavant —en el segle XIV—, es va conèixer amb el nom de baronia d'Entença. És a dir, aquesta senyoria —en virtut de l'evolució territorial i senyorial que va experimentar— va esdevenir, posteriorment, la baronia d'Entença. Per tant, amb la concessió reial del 1174, encetem el repàs a l'evolució que va experimentar aquesta parcel·la territorial.

En morir Guillem de Castellvell, l'any 1176, el seu fill Albert el va succeir al capdavant de la titularitat senyorial d'aquest territori. El nou titular, Albert de Castellvell, va mantenir un llarg plet amb el comte-rei per tal d'aconseguir el senyoriu de Falset i els seus termes.¹⁸⁴ Finalment, l'any 1192, el contenciós es va resoldre mitjançant una concòrdia entre les dues parts. En virtut de la qual, el comte-rei Alfons I (II d'Aragó) *el Cast* va concedir a Albert de Castellvell, en lliure i franc alou a perpetuïtat, el castell de Falset amb els termes en què va poder provar-ne la propietat testificalment. Mentre què la resta de termes, dels quals no va poder justificar la propietat, li foren concedits en feu.¹⁸⁵

En el si d'aquesta senyoria, durant la segona meitat del segle XII també va tenir lloc un procés de consolidació i repoblació del territori. El qual, en ocasions, es va desenvolupar —a l'igual que succeïa, com hem vist, en el marc de la colonització

¹⁸⁰ J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.763; E.GORT (1995), “El marc històric (El Priorat)”..., pàg.373.

¹⁸¹ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.2, fol.27v.

¹⁸² Tal com ja apuntàvem a: A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2007), “Organització senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades...”, pàg.262.

¹⁸³ J.SERRANO DAURA (2000), *Senyoriu i municipi...*, pàg.407.

¹⁸⁴ M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.21-23; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.42.

¹⁸⁵ J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.761; E.GORT (1995), “El marc històric (El Priorat)”..., pàg.373; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.44-45. Per a la transcripció del document, vegeu: F.MIQUEL I ROSELL (1945), *Liber Feudorum Maior...*, vol.I, pàg.256-257, doc.243.

cristiana del territori de Siurana— a través de la concessió de cartes de poblament. És el cas, per exemple, de la donació per poblar el lloc de Vandellòs, dins del terme del castell de Tivissa, que va tenir lloc l'any 1191. La qual va ser atorgada per Albert de Castellvell i el seu castlà, Arnau de Fenollar, a favor de Ramon de Riudoms.¹⁸⁶

Reprenent el fil de l'evolució senyorial de la baronia, l'any 1205, en morir Albert de Castellvell sense descendència, la senyoria va passar a mans de la seva germana Alamanda, qui era coneguda amb el nom d'Alamanda de Sobirats.¹⁸⁷ Alguns anys després, cap a mitjan segle XIII, una aliança matrimonial va acabar vinculant els Sobirats-Santmartí amb el llinatge dels Entença. El qual, a la llarga, acabaria donant nom a la baronia. Concretament, l'entroncament va tenir lloc l'any 1242, quan una néta d'Alamanda de Sobirats i filla de Ferrer de Santmartí, que es deia també Alamanda, es va casar amb Guillem d'Entença.¹⁸⁸ Va ser un casament concertat per la mateixa Alamanda de Sobirats, d'acord amb el rei Jaume I, amb l'objectiu d'enfortir el llinatge i la senyoria. Cal destacar que Guillem d'Entença era familiar de la reialesa —nebot de la reina Maria d'Aragó (Maria de Montpeller) i, per tant, cosí del rei Jaume I *el Conqueridor*— i senyor dels llocs de Rafales i Llitera (a Catalunya), de Castellnou i Puig de Santa Maria (prop de Segorb, al Regne de València), d'Entença (al comtat de Ribagorça) i de molts altres llocs a l'Aragó.¹⁸⁹

En aquest context matrimonial, el fill d'Alamanda de Sobirats i pare de la contraent, Ferrer de Santmartí, va donar els drets que ell posseïa sobre els castells de Falset, Móra, Tivissa, Marçà i Prasdip a la seva filla en concepte de dot.¹⁹⁰ Dos anys més tard, el 1244, Alamanda de Sobirats va concedir tots aquests castells —exceptuant, potser, el de Prasdip¹⁹¹— a la seva néta.¹⁹² Amb la condició, però, que si moria sense

¹⁸⁶ Trobareu la transcripció del document a: J.M.FONT I RIUS (1983), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.II, pàg.687-688, doc.397. Així mateix, trobareu una traducció al català del document a: M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.113-144, doc.1. Vegeu també: J.M.FONT I RIUS (1983), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.II, pàg.116 i 721; M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.21-23.

¹⁸⁷ M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.25-28; J.SERRANO DAURA (2000), *Senyoriu i municipi...*, pàg.71; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.45-47.

¹⁸⁸ T.PALET, M.ROMERO (1987), *Capbreu de la Baronia d'Entença...*, pàg.13.

¹⁸⁹ M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.27.

¹⁹⁰ M.ROMERO (1977), "El señorío catalán de los Entenza...", pàg.577, doc.15(ressenya); M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.40-41; J.SERRANO DAURA (2000), *Senyoriu i municipi...*, pàg.72.

¹⁹¹ Com podem comprovar en algunes obres, quan es parla de la donació de 1244 no s'esmenta el castell de Prasdip; s'exposa que Alamanda de Sobirats va concedir, a la seva néta, els castells de Móra, Falset, Tivissa i Marçà. Vegeu, en aquest sentit, per exemple: M.ROMERO (1977), "El señorío catalán de los Entenza...", pàg.577, doc.16(ressenya); J.SERRANO DAURA (2000), *Senyoriu i municipi...*, pàg.72, 430 i 433. No obstant això, Manuel Romero i Maria Teresa Palet exposen que Berenguer d'Entença —fill i successor, al capdavant de la senyoria, de Guillem i Alamanda d'Entença— reconeix, en el testament del

descendència legítima tots els drets havien de passar a Ferrer de Santmartí.¹⁹³ D'aquesta manera, Alamanda d'Entença —nom amb que es va conèixer la néta d'Alamanda de Sobirats des del seu casament— va passar a ser senyora de la baronia l'any 1244, i en va ser la titular fins al 1256.¹⁹⁴

En aquesta línia, quant a la successió senyorial, Berenguer d'Entença —fill de Guillem i Alamanda d'Entença— va heretar la senyoria el 1256 i en va mantenir la titularitat fins a la seva mort el 1294.¹⁹⁵ Llavors, el va succeir el seu fill Guillem, el qual va ser senyor de la baronia des del 1294 fins al 1321.¹⁹⁶ I va ser aquest Guillem d'Entença, el 1309, qui va comprar el castell, vila i terme de Garcia. Amb la qual cosa es va tornar a unificar sota el domini d'un mateix senyor la baronia que havia estat, successivament, dels Castellvell i dels Sobirats-Santmartí.¹⁹⁷ De fet, com hem vist, Garcia no havia estat inclòs en la donació a favor d'Alamanda d'Entença del 1244 i, a més, per resoldre qüestions successòries entre els descendents d'Alamanda de Sobirats, havia passat a mans de Blanca de Portella —filla d'Alamanda de Sobirats— a mitjan segle XIII¹⁹⁸. Posteriorment, com assenyala i mostra Josep Serrano Daura, Garcia va canviar constantment de posseïdor durant la segona meitat del segle XIII i a principis del XIV. Així doncs, per successió o venda, va acabar passant per les mans de diversos

---

26 de juny de 1285, que ni el seu pare ni ell mateix no havien pagat, encara, el deute per la donació que Alamanda de Sobirats havia fet dels castells de Tivissa, Móra, Falset, Pradip i Marçà, en favor de la seva mare, Alamanda d'Entença; vegeu: M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.40-41. Per tant, no queda resolt el dubte de saber si Pradip també es va incloure en la donació del 1244.

¹⁹² Segons Manuel Romero Tallafigo, Alamanda de Sobirats va fer la donació de la senyoria a la néta —en lloc de fer-la al fill (Ferrer de Santmartí)— per enfortir el llinatge propi, després d'haver concertat el casament entre Alamanda i Guillem d'Entença, esdevingut dos anys abans; amb la qual cosa, a través de la concessió a la néta, precedida per l'entroncament dels Sobirats-Santmartí amb l'influent llinatge dels Entença, es garantia la subsistència i la independència de la senyoria. Vegeu: M.ROMERO (1977), "El señorío catalán de los Entenza...", pàg.543 i 569-570. Ara bé, tot sembla indicar —tal com podem intuir en el testament de Berenguer d'Entença del 1285, citat en la nota anterior— que aquesta concessió del 1244 també va suposar una compensació econòmica en favor de Ferrer de Santmartí; així ho indiquen Manuel Romero i Maria Teresa Palet: M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.29 i 40-41.

¹⁹³ M.ROMERO (1977), "El señorío catalán de los Entenza...", pàg.577, doc.16(ressenya); J.SERRANO DAURA (2000), *Senyoriu i municipi...*, pàg.72.

¹⁹⁴ M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.29-30. Per contra, però, Josep Serrano Daura planteja que va ser Ferrer de Santmartí qui va acabar succeint la seva mare, Alamanda de Sobirats, a tota la baronia. Vegeu: J.SERRANO DAURA (2000), *Senyoriu i municipi...*, pàg.72.

¹⁹⁵ M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.33-36 i 39-41; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg. 50-51.

¹⁹⁶ M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.43-44; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg. 59-60.

¹⁹⁷ M.ROMERO (1977), "El señorío catalán de los Entenza...", pàg.527 i pàg.581, doc.43(ressenya); T.PALET, M.ROMERO (1987), *Capbreu de la Baronia d'Entença...*, pàg.14; J.SERRANO DAURA (2000), *Senyoriu i municipi...*, pàg.73-74, 408 i 436; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg. 60.

¹⁹⁸ M.ROMERO (1977), "El señorío catalán de los Entenza...", pàg.570; J.BOLOS, E.GORT (1995), "Castell i vila de Falset"..., pàg.401; J.SERRANO DAURA (2000), *Senyoriu i municipi...*, pàg.72, 407, 430 i 432; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg. 49.

personatges: Bernat de Portella (fill de Blanca de Portella), Pere de Berga, Martí de Vallebrier, Arnau d'Artesa, Galcerà d'Artesa (fill i hereu d'Arnau d'Artesa), etc.¹⁹⁹

Sens dubte, però, un dels esdeveniments clau —des de la visió general del nostre estudi— en la regència de Guillem d'Entença i, sobretot, en l'evolució d'aquesta senyoria va tenir lloc el 1313. El 3 de desembre d'aquell any, Guillem d'Entença, conscient que segurament no podria tenir descendència, va pactar el futur de la baronia amb el comte-rei Jaume II *el Just* a través d'una convinença senyorial²⁰⁰, signada per les dues parts.²⁰¹ En virtut de la qual, Guillem d'Entença rebia, de part del monarca, 100.000 sous barcelonesos en efectiu i un cens anual vitalici de 20.000 sous (sobre les rendes reials de la ciutat de Tortosa). A canvi, l'Entença concedia a Jaume II diversos drets i territoris: en primer lloc, els castells i viles d'Altafalla, Falset, Móra i Tivissa, a Catalunya; en segon lloc, el castell i vila d'Entença, al comtat de Ribagorça; en tercer lloc, els drets que posseïa en els castells de Seròs i Mequinensa, al senyoriu dels Montcada; i, finalment, els drets que tenia sobre els castells i llocs del seu germà Berenguer.²⁰² Guillem d'Entença, però, se'n va reservar el domini útil de forma vitalícia (mentre visqués). En altres paraules, al monarca tan sols li entregava —de moment, i fins a la seva mort— el domini directe. Quan morís Guillem d'Entença, el domini directe i l'útil passarien a mans del rei. Per altra part, però, l'Entença també retenia i es reservava els castells i termes de Marçà, Garcia i Pratdip. El domini útil dels quals, per tant, passaria als marmessors testamentaris en el moment de la seva mort. No obstant això, concedia al rei el dret de fadiga sobre aquests tres castells. De tota manera, també es va establir que si Guillem tenia fills mascles es trencaria el pacte; circumstància que, finalment, no es va produir.²⁰³

A la fi, després de la mort de Guillem d'Entença sense successió i en compliment de la convinença del 1313, bona part del que després es coneixeria com a baronia

¹⁹⁹ Vegeu: J.SERRANO DAURA (2000), *Senyoriu i municipi...*, pàg.73-74, 407-408 i 436

²⁰⁰ Manuel Romero Tallafigo creu que la millor definició jurídica i diplomàtica d'aquest document és qualificar-lo com a convinença senyorial, ja que la transmissió es fa a través d'una sèrie complexa de pactes que les dues parts estableixen i accepten com a persones privades. Vegeu: M.ROMERO (1977), "El señorío catalán de los Entenza...", pàg.537-539; M.ROMERO (1979), "Ordenanzas para la explotación de la plata...", pàg.326.

²⁰¹ M.ROMERO (1977), "El señorío catalán de los Entenza...", pàg.537-539; T.PALET, M.ROMERO (1987), *Capbreu de la Baronia d'Entença...*, pàg.14; M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.51.

²⁰² M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.30 (nota 3); M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.51; E.GORT (1995), "El marc històric (El Priorat)..."..., pàg.373; J.BOLÒS, E.GORT (1995), "Castell i vila de Falset"..., pàg.400-401; J.SERRANO DAURA (2000), *Senyoriu i municipi...*, pàg.75 i 438; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg. 60.

d'Entença es va integrar a la Corona. Com exposa Flocel Sabaté, Guillem d'Entença va gestionar la senyoria fins a la seva mort el 1320, i va ser el 1321 quan la baronia va passar a formar part dels dominis reials.²⁰⁴ En aquest sentit, Manuel Romero i Maria Teresa Palet expressen que la data de la mort de Guillem d'Entença podria ser el 19 d'octubre del 1320, en base a les indicacions aparegudes en un document del 1336.²⁰⁵ En tot cas, pel juny de 1321, el comte-rei Jaume II era ja senyor de ple dret de la baronia d'Entença i en Guillem ja havia mort.²⁰⁶ Com ja hem dit en repetides ocasions al llarg del treball, el monarca va mantenir la senyoria directa sobre els dominis que havien estat de Guillem d'Entença fins que, el 1324, va crear el comtat de les Muntanyes de Prades.

Ara bé, com hem apuntat abans, el rei no disposava de la totalitat del domini —tan sols tenia en plenitud els castells i viles d'Altafalla, Falset, Móra i Tivissa— perquè, en la convinença de 1313, Guillem d'Entença s'havia reservat —com hem apuntat abans— els castells i llocs de Marçà, Garcia i Prasdip. I, en efecte, quan Guillem d'Entença va morir aquests castells i llocs passaren als seus marmessors testamentaris.²⁰⁷ De tota manera, el comte-rei aviat degué aconseguir —possiblement, fent valer el dret de fadiga de què disposava— el domini directe sobre dos d'aquests castells: Marçà i Prasdip. Com veurem en parlar del tema, en el privilegi de creació del comtat de les Muntanyes de Prades, Jaume II va concedir al seu fill el domini directe sobre els castells de Marçà i Prasdip, però no l'útil, que encara tenien els marmessors testamentaris del difunt Guillem d'Entença. Finalment, pel que fa a Garcia, no es va integrar plenament a la baronia d'Entença —tal com tindrem ocasió de veure, més endavant— fins a mitjan segle XIV.

4.1.2.3. La baronia de Cabacés

En el marc de l'ocupació cristiana de la zona a mitjan segle XII, primerament, al lloc de Cabacés (*Avincabacer*) s'hi va establir un monestir de l'orde premonstratenc. Així és, l'any 1149, Ramon Berenguer IV va concedir el lloc de Cabacés a l'abat Esteve del monestir premonstratenc de Santa Maria de Flabemont (a l'actual regió francesa de

---

²⁰³ M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.52; J.SERRANO DAURA (2000), *Senyoriu i municipi...*, pàg.75 i 438.

²⁰⁴ F.SABATÉ (1997), *El territori de la Catalunya medieval...*, pàg.256 (nota 1571).

²⁰⁵ M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.57 i 103 (nota 42).

²⁰⁶ M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.103 (nota 38).

²⁰⁷ M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.53; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.63.

la Lorena). Amb la qual cosa, aquell mateix any, monjos premonstratencs van fundar el cenobi de Santa Maria de Vallclara a l'antic castell de Cabacés. El monestir de Vallclara, però, no va reeixir. En conseqüència, a finals de l'any 1158, la comunitat de monjos va cedir el monestir premonstratenc, el lloc i el seu terme (amb els seus drets i les seves pertinences) a l'església de Tortosa i al seu bisbe. Poc després, la cessió va ser ratificada pel comte Ramon Berenguer IV. Concretament, aquesta confirmació va tenir lloc el 2 de gener del 1159.²⁰⁸ D'aquesta manera, l'autoritat senyorial del bisbe de Tortosa s'establia i es posicionava en aquesta zona.

En aquest sentit, el domini territorial del bisbe de Tortosa al voltant de Cabacés es va ampliar i consolidar durant la segona meitat del segle XII, bàsicament, per les diverses donacions o concessions que va rebre de part d'Albert de Castellvell. Les quals es van anar succeint en pocs anys: les muntanyes de Montalt el 1163, l'honor de Cavaloca el 1167 i el Gibolhoder (l'actual serra de la Figuera) el 1169.²⁰⁹ En aquest marc, el bisbe de Tortosa va voler consolidar i afavorir el desenvolupament de la nova senyoria a través de concessions concretes. Així, d'una banda, va atorgar una carta de poblament al Gibolhoder (a l'actual poble de la Figuera²¹⁰) l'any 1182, fent una sèrie de concessions a un grup de particulars;²¹¹ i, d'altra banda, també va atorgar una carta de poblament als habitants de Cabacés —nom que es va acabar imposant al de Vallclara— l'any 1185.²¹² Altrament, més endavant, la senyoria es va ampliar novament quan el

²⁰⁸ J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.769-770; J.M.FONT I RIUS (1983), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.II, pàg.725; V.BIETE (1985), *Cabacés. Documentos i escrits...*, pàg.14-15 i 16-20; V.BIETE (1991), *Cabacés. Un poble...*, pàg.119-122 i 367-368 (doc.1-3); E.GORT (1995), "El marc històric (El Priorat)"..., pàg.373 i 377; J.BOLÒS, E.GORT (1995), "Castell de Cabassers"..., pàg.383; C.CUADRADA (2000), "Territori i societat a través de les cartes de poblament medievals..." pàg.292. Cal assenyalar, en aquest sentit, que en un dels llibres citats es publiquen la transcripció i traducció dels tres documents esmentats en aquest paràgraf; els quals l'autor titula "Carta de fundació del Monestir de Vallclara (25 abril 1149)", "Donació del Monestir de Vallclara a l'Església de Tortosa (27 desembre 1158)" i "Acta d'acceptació per Ramon Berenguer IV de la renúncia del monestir de Vallclara (2 gener 1159)". Concretament, en trobareu la transcripció i traducció a: V.BIETE (1985), *Cabacés. Documentos i escrits...*, pàg.16-20.

²⁰⁹ J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.769-770; J.M.FONT I RIUS (1983), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.II, pàg.725; V.BIETE (1991), *Cabacés. Un poble...*, pàg.124; E.GORT (1995), "El marc històric (El Priorat)"..., pàg.373.

²¹⁰ Vegeu: J.M.FONT I RIUS (1983), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.II, pàg.726.

²¹¹ Trobareu la transcripció del document a: J.M.FONT I RIUS (1983), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.II, pàg.684-686, doc.395; V.BIETE (1991), *Cabacés. Un poble...*, pàg.369-370, doc.5. Vegeu també: J.M.FONT I RIUS (1983), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.II, pàg.725-726; V.BIETE (1991), *Cabacés. Un poble...*, pàg.128.

²¹² Trobareu la transcripció del document a: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (1), pàg.245-246, doc.177; V.BIETE (1985), *Cabacés. Documentos i escrits...*, pàg.23-25 ("Carta de Població atorgada per Ponç de Mulnells, Bisbe de Tortosa, 9 de maig de 1185"); V.BIETE (1991), *Cabacés. Un poble...*, pàg.369, doc.4. Vegeu també: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.769; V.BIETE (1985), *Cabacés. Documentos i escrits...*, pàg.21-23; V.BIETE (1991), *Cabacés. Un poble...*, pàg.124-126.

comte-rei Pere I (II d'Aragó) *el Catòlic* va donar, al bisbe de Tortosa i la seva església, el lloc de Margalef per fomentar-ne la repoblació l'any 1200.²¹³ Amb la qual cosa, el bisbe de Tortosa aconseguia tenir un ampli territori a l'entorn de Cabacés que li permetria estructurar una important senyoria eclesiàstica. La qual —coneguda posteriorment com a baronia de Cabacés— va ocupar, ja d'ençà de principis del segle XIII, els actuals termes municipals de Cabacés, Margalef, la Bisbal de Falset, la Figuera, el Lloar i la Vilella Baixa.²¹⁴

Posteriorment, l'any 1303, el comte-rei Jaume II *el Just* va confirmar el títol i els drets que el bisbe de Tortosa tenia sobre la baronia de Cabacés; on, tanmateix, la jurisdicció era compartida entre el bisbe i el monarca.²¹⁵ En aquest sentit, després de la creació del comtat de les Muntanyes de Prades —del qual la baronia de Cabacés també en va passar a formar part— l'any 1324, la jurisdicció que hi exercia el rei va passar a mans del nou comte, l'infant Ramon Berenguer.

4.1.2.4. El priorat de la Cartoixa d'Escaladei

Com hem pogut anar resseguint, durant la segona meitat del segle XII, es van dur a terme diferents accions encaminades a estructurar el territori que s'havia conquerit als andalusins. Així doncs, en el marc del procés d'organització i colonització de l'espai, es van anar succeint, per exemple, les concessions de cartes de poblament (incloses les concessions a cavallers menors amb l'encàrrec de repoblar la zona). O també, d'altra banda, es van potenciar algunes fundacions religioses. A més, en aquest marc, des dels primers temps de l'ocupació cristiana, a les muntanyes de Siurana, també va arrelar una intensa tradició de vida eremítica que va propiciar la creació de diversos asceteris. Els quals, en alguns casos, es pretenia que esdevinguessin monestirs.²¹⁶ És en aquest context que s'entén la donació que va fer Albert de Castellvell d'un lloc al Montsant a

²¹³ Trobareu la transcripció del document a: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (1), pàg.289-290, doc.211. Vegeu també: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.770.

²¹⁴ V.BIETE (1991), *Cabacés. Un poble...*, pàg.8-10 i 128; E.GORT (1993), "De Siurana al Comtat de Prades...", pàg.34; J.BOLÒS, E.GORT (1995), "Castell de Cabassers"..., pàg.383; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.30 i 67-68.

²¹⁵ J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.769-770; V.BIETE (1991), *Cabacés. Un poble...*, pàg.128; E.GORT (1995), "El marc històric (El Priorat)"..., pàg.373.

²¹⁶ E.GORT (1995), "El marc històric (El Priorat)"..., pàg.376-377.

Ramon de Vallbona i els seus companys eremites, l'any 1163, per a l'erecció d'una comunitat de religiosos al servei de Déu i de Santa Maria.²¹⁷

Posteriorment, possiblement vers el 1167-1170, el grup d'ermitans es traslladaren del Montsant a la plana, per dur vida comunitària a l'indret anomenat *Populeta* (Poboleda). De fet, l'any 1171, fra Ramon de Vallbona va rebre Poboleda de mans del comte-rei Alfons I *el Cast.* No obstant això, la comunitat devia estar-se poc de temps en aquest lloc, ja que l'any 1180 el territori pertanyia a l'abadessa de Vallbona, la qual hi va fer quatre establiments.²¹⁸

Pocs anys després, el 1194, Alfons I va recuperar les terres de Poboleda —que restaven en mans de l'abadessa de Vallbona— a través de diverses permutes. Seguidament, el mateix monarca les va cedir a l'orde dels cartoixans, els quals hi van fundar la Cartoixa d'Escaladei.²¹⁹ És a dir, va ser a Poboleda on es va establir, originàriament, la comunitat de monjos d'Escaladei (del llatí *Scala Dei*). De fet, segons Ezequiel Gort, tot sembla indicar que la data fundacional d'aquesta Cartoixa es va produir aquell mateix any, el 1194.²²⁰ L'emplaçament a Poboleda, però, va esdevenir temporal perquè la comunitat cartoixana, en rebre diverses concessions reials a principis del segle XIII, es va traslladar a un altre indret.

L'any 1203, el comte-rei Pere I (II d'Aragó) *el Catòlic* va concedir, als cartoixans de Santa Maria d'Escaladei, un ampli territori que comprenia, pràcticament, la totalitat dels actuals termes municipals de la Morera de Montsant, la Vilella Alta, Torroja de Priorat, Poboleda i Gratallops. El monestir, però, tot i rebre aquest ampli territori com a pròpia i lliure heretat, no hi disposava de cap mena de jurisdicció.²²¹ Per un altre costat, aquell mateix any —el 1203— i durant el següent, la comunitat d'Escaladei també va rebre diferents donacions de terres de part de la reina Sança. Concretament, foren diverses porcions de terra que complementaven una honor que —en una data indeterminada— els cartoixans havien adquirit a la Coma Pregona (dins del terme de la

²¹⁷ Vegeu: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.765.

²¹⁸ P.ANGUERA, M.ARAGONÈS (1985), *El Priorat de la Cartoixa d'Escaladei...*, pàg.72-73; E.GORT (1995), “El marc històric (El Priorat)”..., pàg.377-378; J.A.ADELL, E.GORT (1995), “Santa Maria d'Escaladei”..., pàg.406.

²¹⁹ J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.768; P.ANGUERA, M.ARAGONÈS (1985), *El Priorat de la Cartoixa d'Escaladei...*, pàg.72-73; E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.44 i 48-49; E.GORT (1995), “El marc històric (El Priorat)”..., pàg.378; J.A.ADELL, E.GORT (1995), “Santa Maria d'Escaladei”..., pàg.406.

²²⁰ E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.46 i 48-49.

²²¹ E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.51-52 i 79-80; E.GORT (1993), “De Siurana al Comtat de Prades...”, pàg.35; J.A.ADELL, E.GORT (1995), “Santa Maria d'Escaladei”..., pàg.406-407; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.30.

Morera). En aquest context, en virtut de la nova conjuntura territorial que generaren les diverses concessions reials, la comunitat d'Escaladei va decidir abandonar Poboleda i es va traslladar a la Coma Pregona, on començaren a bastir un monestir nou.²²² Ezequiel Gort creu que va ser l'any 1203, o a l'entorn d'aquesta data, quan els cartoixans es van establir a la nova residència ubicada a la Coma Pregona —emplaçament que, a la llarga, seria definitiu. Per tant, s'hi van traslladar quan tot just s'encetava la construcció del nou monestir.²²³ El qual no va quedar enllestit, possiblement, fins al 1228.²²⁴

En aquest marc, el priorat d'Escaladei va anar rebent noves concessions i privilegis reials. Així, l'any 1218, el comte-rei Jaume I va confirmar als cartoixans d'Escaladei les concessions anteriors del seu avi i del seu pare i, a més, els va concedir el lloc de la Morera, amb tots els seus habitants i tots els masos del seu terme, afegint-hi encara els masos d'Ermengol, de Gavaldà i el molí de Joan Torner.²²⁵ A més, Jaume I també va atorgar-los part de la jurisdicció que tenia sobre el territori que ocupava el priorat cartoixà. Concretament, els va cedir el mixt imperi. Amb la qual cosa, per tant, el monarca encara s'hi reservava el mer imperi.²²⁶ Aquest privilegi va ser confirmat pel Capítol General de l'Orde l'any 1219 i, des d'aquell moment, els priors d'Escaladei van passar a disposar plenament del senyoriu del domini, el qual va passar a ser pròpiament “el Priorat”.²²⁷ Així doncs, com assenyala Ezequiel Gort, amb l'adquisició de part de la jurisdicció i amb tot el domini territorial del priorat, es va iniciar una nova etapa per a la Cartoixa d'Escaladei. Així mateix, aquest autor també destaca que, per altra part, queda clar que el monestir va néixer i va créixer per l'impuls, i sota l'aixopluc, de la monarquia.²²⁸

Més endavant, l'espai que ocupava el priorat de la Cartoixa d'Escaladei es va veure ampliat quan el monestir va comprar, el 1263, la vall de Porrera (la vila i el terme). L'adquisició de la qual va ser aprovada per la Gran Cartoixa l'any següent. Posteriorment, el juliol del 1266, Jaume I *el Conqueridor* va donar a Escaladei els

²²² E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.57; J.A.ADELL, E.GORT (1995), “Santa Maria d'Escaladei”..., pàg.406-407.

²²³ E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.93.

²²⁴ E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.60.

²²⁵ Trobareu la transcripció i la traducció al català —realitzada per Antoni Pladevall i Font— d'aquest document de confirmació dels privilegis de Santa Maria d'Escaladei (7 d'octubre de 1218) a: J.A.ADELL, E.GORT (1995), “Santa Maria d'Escaladei”..., pàg.407.

²²⁶ E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.65 i 80; J.A.ADELL, E.GORT (1995), “Santa Maria d'Escaladei”..., pàg.406-407.

²²⁷ E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.66.

²²⁸ E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.81-82.

masos de Gibergues, situats al terme de Porrera, els quals eren de propietat reial.²²⁹ La compra de la vall de Porrera, però, va crear una diversitat i una disparitat jurisdiccional, ja que —com és lògic— Porrera no figurava en el privilegi que aquell mateix monarca havia concedit l'any 1218. Pel qual —com hem vist— els cartoixans passaven a tenir part de la jurisdicció sobre el territori que ocupava el priorat. Tanmateix, la situació no es va normalitzar fins a l'any 1302, quan Jaume II *el Just* va confirmar i ampliar el privilegi concedit a Escaladei el 1218 pel seu avi (Jaume I). Amb la qual cosa, Porrera s'incorporava als territoris en què la Cartoixa d'Escaladei tenia el mixt imperi.²³⁰ De fet, aquella jurisdicció que s'havia reservat el rei sobre els llocs del priorat, el mer imperi, va passar a mans del nou comte de les Muntanyes de Prades el 1324.²³¹

En darrera instància —abans de finalitzar aquest subapartat—, cal destacar que, pel que fa a la colonització i estructuració efectiva del territori del priorat d'Escaladei, va ser el mateix monestir qui la va impulsar, i ho va fer a través de diverses accions: afavorint l'augment de la vila de la Morera²³², potenciant les granges existents (com la de Torroja, Poboleda o la Vilella Alta, entre d'altres) i creant nous nuclis de població en el territori (podria ser el cas, per exemple, de Gratallops).²³³ Així, per exemple, els monjos d'Escaladei van establir una colònia agrària a Poboleda l'any 1270, concedint una carta de poblament a un grup de famílies que s'hi van establir.²³⁴

4.1.2.5. El monestir de Bonrepòs

En el territori on, a partir del 1324, es va instaurar el comtat de les Muntanyes de Prades també hi havia una altra institució de caire religiós: el monestir de Santa Maria de Bonrepòs. El qual estava ubicat on avui hi ha el mas de Sant Blai, al terme municipal actual de la Morera de Montsant²³⁵ (vegeu figura 8). El monestir de Bonrepòs, que no va assolir mai el pes polític, social i econòmic que va anar adquirint —per exemple— la

²²⁹ J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.764-765; P.ANGUERA, M.ARAGONÈS (1985), *El Priorat de la Cartoixa d'Escaladei...*, pàg.93; E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.83 i 95-99; J.A.ADELL, E.GORT (1995), "Santa Maria d'Escaladei"..., pàg.409.

²³⁰ E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.83 i 109-110.

²³¹ E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.117.

²³² E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.87-90.

²³³ J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.767-768; E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.92-95; J.A.ADELL, E.GORT (1995), "Santa Maria d'Escaladei"..., pàg.409.

²³⁴ Vegeu: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (1), pàg.470-473, doc.318.

²³⁵ P.ANGUERA, M.ARAGONÈS (1985), *El Priorat de la Cartoixa d'Escaladei...*, pàg.34; E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.207; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.59-60 i 82; E.GORT (1995), "El marc històric (El Priorat)"..., pàg.375.

Montserrat.²³⁸ Així doncs, l'asceteri es va crear en el darrer terç del segle XII. Per tant, en un moment i en una zona en què —com hem vist— hi havia arrelat una intensa tradició de vida eremítica.

Més endavant, la comunitat de frares de Bonrepòs va veure com augmentaven els seus béns, ja que la reina Sança els va donar el lloc de la Morera amb Ramon d'Obac —al qual n'havia cedit el domini útil, molt poc temps abans, perquè n'impulsés el desenvolupament agrari—, els seus béns i les seves obligacions. Era l'any 1194.²³⁹ El monarca Alfons *el Cast* va confirmar aquesta donació, pel fet que la reina Sança tenia el domini útil de la Morera per esponsalici. A més, a finals d'aquell any 1194, el mateix Ramon d'Obac va donar els seus béns als ermitans.²⁴⁰ No obstant això, finalment, la Morera va passar a mans del veí monestir d'Escaladei —tal com hem vist en l'apartat anterior— mercès a una donació de Jaume I efectuada l'any 1218. En la qual, això sí, s'hi exceptuava tot allò que posseïa Bonrepòs des del 1194, i potser algun altre alou donat també amb anterioritat.²⁴¹

En realitat, des de l'arribada dels cartoixans a la zona a finals del segle XII, hi van haver conflictes entre Bonrepòs i Escaladei, bàsicament, per qüestions territorials. Ara bé, després del trasllat de la comunitat d'Escaladei des de Poboleda fins a la Coma Pregona —on es van establir definitivament i on, encara avui en dia, trobem les restes de l'antic monestir—, l'any 1203, possiblement es va arribar a algun tipus d'acord. De fet, tot sembla indicar que els ermitans de Bonrepòs també es van integrar a la nova comunitat d'Escaladei. En qualsevol dels casos, l'any 1204 els ermites de Bonrepòs van cedir les seves terres a Pere Balb i a la seva esposa perquè hi bastissin un nou monestir. D'aquesta manera, a l'entorn de 1215, Santa Maria de Bonrepòs va acollir un cenobi cistercenc femení. El qual era filial de Vallbona i havia sorgit a Santa Maria de Montsant cap a 1210.²⁴² Amb relació a aquesta qüestió, Josep Maria Font i Rius planteja que Bonrepòs es va convertir en monestir cistercenc femení quan els homes de la

²³⁷ J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (1), pàg.199-200, doc.139.

²³⁸ J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.766 i 768-769; P.ANGUERA, M.ARAGONÈS (1985), *El Priorat de la Cartoixa d'Escaladei...*, pàg.23-24.

²³⁹ P.ANGUERA, M.ARAGONÈS (1985), *El Priorat de la Cartoixa d'Escaladei...*, pàg.23-24.

²⁴⁰ P.ANGUERA, M.ARAGONÈS (1985), *El Priorat de la Cartoixa d'Escaladei...*, pàg.35.

²⁴¹ E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.88.

²⁴² P.ANGUERA, M.ARAGONÈS (1985), *El Priorat de la Cartoixa d'Escaladei...*, pàg.35; E.GORT (1995), "El marc històric (El Priorat)"..., pàg.375 i 378.

comunitat mixta que havia acollit fins llavors es van unir als cartoixans que venien de Poboleda.²⁴³

En aquest marc, val a dir que el monestir de Santa Maria de Bonrepòs va viure la seva època d'esplendor durant els segles XIII i XIV, quan hi van professar diverses filles d'algunes de les famílies més notables de Catalunya.²⁴⁴ Des de la darrerria del segle XIV i al llarg de la primera meitat del segle XV, però, el monestir de Bonrepòs —dins del comtat de les Muntanyes de Prades des del 1324— va viure una llarga etapa de decadència. La qual, a la fi, el va condemnar a la seva desaparició l'any 1452. La qual cosa va comportar més d'un conflicte territorial.²⁴⁵

4.1.2.6. Alguns territoris que depenien del monestir de Poblet

En darrera instància, per finalitzar aquest bloc temàtic, analitzarem un espai concret que no va configurar mai una senyoria específica però que, en canvi, sí que va pertànyer a una institució monacal. Ens estem referint a diversos territoris que estaven vinculats i depenien —amb major o menor grau— del monestir cistercenc de Poblet. Els quals, tanmateix, es van integrar al comtat de les Muntanyes de Prades l'any 1324. Concretament, aquests territoris abastaven els actuals termes municipals de Vallclara, la Pobla de Cérvoles i el Vilosell. Com veurem tot seguit, l'adquisició d'aquestes possessions per part de l'abadia de Poblet va ser progressiva i gradual.

L'any 1157, després de la conquesta comtal de la zona a mitjan segle XII, el lloc de Cérvoles —situat dins del terme del castell de Siurana— va ser concedit per Ramon Berenguer IV a un grup d'anacoretas, encapçalat per Ramon de Vallbona, perquè hi edificuessin un monestir dedicat a Santa Maria. El veí monestir cistercenc de Poblet —

²⁴³ J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.769.

²⁴⁴ P.ANGUERA, M.ARAGONÈS (1985), *El Priorat de la Cartoixa d'Escaladei...*, pàg.37.

²⁴⁵ En desaparèixer, el monestir de Bonrepòs i el seu terme van passar a dependre de la Cartoixa d'Escaladei, convertit en un centre d'explotació agrària. Aquest traspàs, però, no va estar exempt de polèmica, ja que el monestir de Santes Creus (també de l'orde del Cister) va reclamar els seus drets sobre Bonrepòs. La qüestió no es va resoldre fins al 1473, després d'un llarg plet entre Escaladei i Santes Creus, amb la sentència arbitral dictada per l'arquebisbe de Tarragona. El qual va dictaminar que: d'una banda, el monestir i el terme de Bonrepòs, amb tots els seus béns i pertinences, havien de restar en mans d'Escaladei (que disposava d'aquests drets sobre Bonrepòs en virtut d'una butlla papal d'unió dels dos monestirs, signada el 1450 i confirmada el 1453); i, d'altra banda, les possessions, censals i rendes que tenia Bonrepòs fora del terme i tot allò relacionat amb l'orde del Cister —com per exemple, ornaments sagrats, objectes de culte, relíquies, etc.— havien de ser per a Santes Creus (que era a qui el visitador de l'orde del Cister que va decretar la supressió del monestir de Bonrepòs, l'any 1452, havia concedit el monestir i les seves pertinences). Vegeu: P.ANGUERA, M.ARAGONÈS (1985), *El Priorat de la Cartoixa d'Escaladei...*, pàg.37; E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.202-207; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.138-140; E.GORT (1995), "El marc històric (El Priorat)"..., pàg.375; J.A.ADELL, E.GORT (1995), "Santa Maria d'Escaladei"..., pàg.410.

que havia estat fundat cap a 1151-1153²⁴⁶—, però, va intervenir per evitar la creació d'aquest nou cenobi prop dels seus dominis.²⁴⁷ En aquest context, posteriorment, Santa Maria de Poblet va obtenir una primera donació de terres al lloc de Cérvoles l'any 1161, quan un particular li va donar tot el que hi tenia.²⁴⁸ Poc després, el lloc i terme de Cérvoles van ser lliurats al monestir de Poblet per part de Guillem de Cervera (senyor de Cérvoles) i la seva esposa l'any 1163.²⁴⁹ Finalment, l'any 1171, la possessió per part del monestir es va completar amb l'adquisició de tots els drets que hi tenia —al lloc i terme de Cérvoles— el frare Ramon de Vallbona. El qual els hi va concedir a canvi de protecció, aliment i roba de per vida, i de la construcció d'un oratori i una cel·la.²⁵⁰ Tanmateix, tot sembla indicar que ja abans de la concessió del 1163 i del pacte amb Ramon de Vallbona, a Cérvoles, s'hi havia establert una granja del monestir de Poblet.²⁵¹ És a dir, en el sentit cistercenc del terme “granja”, el lloc havia esdevingut una unitat d'explotació agrícola i ramadera, potser d'ençà de la primera donació de l'any 1161.²⁵²

Altrament, val a dir que el monestir de Poblet en tenia d'altres, de granges.²⁵³ Així, per exemple, en aquesta mateixa zona —dins dels territoris que, posteriorment, van passar a formar part del nou comtat de les Muntanyes de Prades—, trobem la granja de la Fumada. La qual estava situada on avui hi ha el mas de la Fumada, al terme municipal de la Pobla de Cérvoles. Concretament, la granja de la Fumada es va constituir a finals del segle XII²⁵⁴, possiblement després que Ramon de Potellas —nebot

²⁴⁶ Vegeu: J.SANTACANA (1974), *El monasterio de Poblet...*, pàg.18-26.

²⁴⁷ J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.818-819.

²⁴⁸ J.SANTACANA (1974), *El monasterio de Poblet...*, pàg.37, 80 i 472 (doc.24).

²⁴⁹ J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.818-819; A.ALTISENT (1974), *Història de Poblet...*, pàg.70; J.SANTACANA (1974), *El monasterio de Poblet...*, pàg.38, 80 i 483-484 (doc.38); E.GORT (1995), “El marc històric (El Priorat)”..., pàg.377-378; D.D.A.A. (1995), “Santa Maria de Poblet”..., pàg.556.

²⁵⁰ J.SANTACANA (1974), *El monasterio de Poblet...*, pàg.81 i 549-551 (doc.100).

²⁵¹ J.SANTACANA (1974), *El monasterio de Poblet...*, pàg.80 i 473 (doc.25).

²⁵² Una granja cistercenca era una unitat territorial articulada al voltant de diversos edificis —la casa o mas dedicat a l'habitatge, el magatzem, la quadra, l'estable, etc.—, separada geogràficament del monestir al qual pertanyia i dedicada a l'explotació de les terres que tenia adscrites i a la ramaderia. A cada granja hi residia un grup de conversos, entre els quals hi havia el granger que dirigia l'explotació. Aquests conversos, ajudats per jornalers —i en algunes ocasions, fins i tot, per esclaus—, realitzaven les tasques pròpies de l'explotació agrícola i ramadera. Vegeu: A.ALTISENT (1974), *Història de Poblet...*, pàg.58-59.

²⁵³ Vegeu, per exemple: J.SANTACANA (1974), *El monasterio de Poblet...*, pàg.350-352.

²⁵⁴ E.LISA (1995), “La Pobla de Cérvoles...”, pàg.565.

de Ramon de Vallbona— hagués donat al monestir de Poblet, a canvi de 43 sous barcelonesos, l'honor de Coma Fumata (al terme medieval de Cérvoles) l'any 1179.²⁵⁵

Ara bé, les granges de Cérvoles i la Fumada —així com la majoria de granges del monestir—, al segle XIII, entraren en decadència.²⁵⁶ En aquest context, el 1271, el monestir va cedir, a un grup d'agricultors del Vilosell, diverses peces de terra pertanyents a les granges de Cérvoles i de la Fumada.²⁵⁷ Més endavant, pels voltants de 1314, foren arrendades a diversos particulars algunes peces de terra del que constituïa el terme de la granja de Cérvoles. A la vegada, també per aquelles dates, l'abadia de Poblet va cedir a alguns pagesos una part (o potser la totalitat) del territori de la granja de la Fumada.²⁵⁸ En aquesta línia, a principis del segle XV, trobem que l'antiga granja de la Fumada havia deixat de ser una granja cistercenca típica i havia acabat passant a pobladors que pagaven un cens al monestir.²⁵⁹ De fet, és possible que aquest procés s'hagués iniciat cap a 1314 —amb les concessions que hem comentat—, o potser abans.

De la seva banda, la granja de Cérvoles també va experimentar un canvi semblant, tot i que aquest es va iniciar abans. De fet, ja a principis del segle XIII, Poblet va voler potenciar la colonització de la granja de Cérvoles. Així, en un període comprès entre els anys 1208 i 1216, l'abat del monestir cistercenc hi va atorgar diverses cartes d'establiment de terres a diferents famílies. Amb la qual cosa, es va propiciar la formació de la Pobra de Cérvoles. A més, la colonització de la zona es va complementar amb una carta de poblament atorgada el 1236 per Arnau Punyet, senyor dominical d'una honor al terme de Cérvoles —que havia adquirit a Poblet—, en favor d'un grup de famílies a les quals va concedir-ne el cultiu.²⁶⁰ En definitiva, l'aparició de la Pobra de Cérvoles —en el mateix indret on hi havia hagut la granja cistercenca— no va tenir lloc fins al segle XIII, després que el monestir de Poblet hi impulsés el procés de poblament.²⁶¹

A més de la creació de granges i la promoció de nuclis de poblament, l'abadia de Poblet també va anar adquirint la senyoria sobre diverses viles i llocs en aquesta zona. És el cas del Vilosell i Vallclara, que es van integrar als dominis del monestir al segle

²⁵⁵ J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.818-819; J.SANTACANA (1974), *El monasterio de Poblet...*, pàg.81-82. Trobareu la transcripció del document a: J.SANTACANA (1974), *El monasterio de Poblet...*, pàg.678-679, doc.220.

²⁵⁶ E.LISA (1995), "La Pobra de Cérvoles...", pàg.565.

²⁵⁷ A.ALTISENT (1974), *Història de Poblet...*, pàg.144.

²⁵⁸ A.ALTISENT (1974), *Història de Poblet...*, pàg.197.

²⁵⁹ A.ALTISENT (1974), *Història de Poblet...*, pàg.399.

²⁶⁰ J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (1), pàg.388-389 (doc.268), i vol.I (2), pàg.818-819.

XIII. De fet, el Vilosell i Vallclara completen els territoris que —juntament amb la Pobra de Cérvoles i la Fumada— passarien a formar part del comtat de les Muntanyes de Prades, anys més tard.

L'any 1196, Pere de Besora —que disposava del castell del Vilosell en feu, d'ençà que li va concedir Alfons I *el Cast* el 1178— va efectuar una donació de terres situades al terme del Vilosell a favor del monestir de Poblet. Més endavant, el 1217, el monestir va adquirir, comprant-ho a Pere Sassala, el castell i vila del Vilosell amb els seus termes i pertinences.²⁶² Amb relació a aquesta qüestió, és interessant assenyalar que, per a aquesta compra, la comtessa Elvira d'Urgell va adquirir temporalment la granja de la Fumada.²⁶³ Finalment, l'any 1250, l'abat del monestir de Poblet va fer una adquisició de terres al Vilosell per sanejar aquest domini.²⁶⁴ Altrament, de la seva banda, el castell i lloc de Vallclara també va ser cedit per Pere Sassala al monestir de Poblet l'any 1220.²⁶⁵

4.2. LA CREACIÓ DEL COMTAT DE LES MUNTANYES DE PRADES (ANY 1324)²⁶⁶

El comte-rei Jaume II *el Just* va atorgar el títol nobiliari de comte de les Muntanyes de Prades —en una solemne cerimònia celebrada a la catedral de Barcelona— al més jove dels seus fills barons, en Ramon Berenguer, el 6 de maig de l'any 1324.²⁶⁷ Amb la qual cosa, s'erigia un nou comtat —creat de cap i de nou— i l'infant Ramon Berenguer²⁶⁸ n'esdevenia el primer comte. Tal com es recull en el privilegi de creació del comtat, el monarca concedeix al seu fill els territoris de titularitat reial de les anomenades “muntanyes de Prades”, amb tots els seus drets, termes i pertinences:

“totas montaneas nostras vocatas de Prades, in Cathalonia situatas, cum villa de Prades et castro ac villa de Siurana et aliis castris, villis et

²⁶¹ A.ALTISENT (1974), *Història de Poblet...*, pàg.71.

²⁶² J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.817-819; A.ALTISENT (1974), *Història de Poblet...*, pàg.132.

²⁶³ A.ALTISENT (1974), *Història de Poblet...*, pàg.132.

²⁶⁴ A.ALTISENT (1974), *Història de Poblet...*, pàg.135.

²⁶⁵ J.BOLÒS, E.PIQUER (1995), “Castell i vila de Vallclara”..., pàg.548.

²⁶⁶ Vegeu: A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2007), “Organització senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades...”, pàg.229-234.

²⁶⁷ J.E.MARTÍNEZ FERRANDO (1948), *Jaime II de Aragón...*, vol.I, pàg.179; S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.149; S.SOBREQUÉS (1971), “La nobleza catalana en el siglo XIV”..., pàg.517; S.SOBREQUÉS (1973), *El Compromís de Casp...*, pàg.20; M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”, pàg.325; A.DE FLUVIÀ (1995), “Títulos creados por los monarcas catalanes...”, pàg.163.

²⁶⁸ Trobareu una breu biografia sobre l'infant Ramon Berenguer a: J.E.MARTÍNEZ FERRANDO (1948), *Jaime II de Aragón...*, vol.I, pàg.178-183.

*locis ipsarum montanearum de Prades plenarie et complete, cum omnibus juribus, terminis et pertinentiis eorum (...)*²⁶⁹”.

Cal assenyalar que, de fet, el topònim “muntanyes de Prades” definia un territori més ampli que el que va ocupar el nou comtat, ja que la denominació abraçava tot el massís muntanyós. Per posar un exemple, la baronia d'Escornalbou també es considerava —a mitjan segle XIV— dins de les muntanyes de Prades, però, en canvi, mai va formar part del comtat perquè no era de titularitat reial²⁷⁰. En qualsevol cas, tot i que el document de 1324 no ho precisa —tan sols especifica el que hem mostrat—, diversos autors exposen que els castells, viles i llocs de les muntanyes de Prades que van esdevenir part del nou comtat foren: Prades, Siurana —les dues úniques viles que s'esmenten en el document—, Vilanova de Prades, Ulldemolins, Albarca, Cornudella, Arbolí, Vilaplana, la Mussara, Mont-ral, la Riba, Farena, Capafonts, la Febró, l'Aleixar, Maspujols, Samuntà i Cabrera.²⁷¹ Així mateix, a més d'aquests castells, viles i llocs de titularitat jurisdiccional plenament reial, la concessió també va incloure com a parts integrants del nou comtat altres territoris de la Corona que pertanyien, en part, a senyories monacals i eclesiàstiques²⁷²: alguns territoris que depenien del monestir de Poblet (els llocs i termes del Vilosell, la Pobla de Cérvoles, amb la Fumada, i Vallclara)²⁷³, la baronia de Cabacés (que pertanyia al bisbe i a l'Església de Tortosa)²⁷⁴,

²⁶⁹ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.1. Com podreu comprovar en veure l'encapçalament d'aquest document, a l'Arxiu Ducal de Medinaceli, a més del document original, se'n conserven diversos trasllats i còpies, així com també traduccions al català i al castellà de l'original en llatí, realitzats en diferents moments. Tanmateix, per a l'elaboració de la tesi doctoral, hem consultat la transcripció d'una de les còpies del document, la qual es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), que es va publicar a: A.DE FLUVIÀ (1980), “Els comtes i el comtat de Prades”..., pàg.159-165.

²⁷⁰ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.2, fol.30r.

²⁷¹ Vegeu: P.LÁZARO DE LA ESCOSURA (1976), “El condado de Prades...”, pàg.351 i 374-375; TORRELL DE REUS, I.PLANAS (1982), *Llibre de Prades...*, pàg.72 i 75; M.L.RAMOS (1987), “Les rendes de les Muntanyes de Prades...”, pàg.5-6; M.ROMERO (1990), *La cancillería de los condes...*, pàg.35, nota 20; E.GORT (1989), “El comtat de Prades i la vila d'Alcover...”, pàg.29; E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.116 i 127 (notes 18 i 19); E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.94; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.67-68.

²⁷² E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.116; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.19; F.SABATÉ (1997), *El territori de la Catalunya medieval...*, pàg.256; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.67-68.

²⁷³ P.LÁZARO DE LA ESCOSURA (1976), “El condado de Prades...”, pàg.374-375; TORRELL DE REUS, I.PLANAS (1982), *Llibre de Prades...*, pàg.72; E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.116; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.94; E.GORT (1993), “De Siurana al Comtat de Prades...”, pàg.35; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.67-68. En aquest sentit, Pilar Lázaro de la Escosura (P.LÁZARO DE LA ESCOSURA (1976), “El condado de Prades...”, pàg.374-375) plantejava que el mateix monestir de Poblet també havia passat a formar part del comtat, però —com veurem més endavant, en parlar dels límits del domini comtal a mitjan segle XIV— aquesta circumstància no es va produir.

²⁷⁴ Com apunten diversos autors, aquesta senyoria ocupava els actuals termes municipals de Cabacés, Margalef, la Bisbal de Falset, la Figuera, el Lloar i la Vilella Baixa. Vegeu: V.BIETE (1991), *Cabacés. Un poble...*, pàg.8-10 i 128; E.GORT (1993), “De Siurana al Comtat de Prades...”, pàg.34;

el priorat de la cartoixa d'Escaladei²⁷⁵ i els dominis del monestir de Santa Maria de Bonrepòs²⁷⁶. En els quals, el comte en compartia la sobirania i només hi tenia part de la jurisdicció²⁷⁷. D'aquí que Ezequiel Gort els defineixi com a “bosses de senyoria menor”²⁷⁸. De tota manera, ara no entrarem a examinar la realitat senyorial i jurisdiccional ni els límits dels territoris que formaven el comtat de les Muntanyes de Prades, ja que en parlarem detingudament en apartats venidors.

Altrament, a part d'aquests territoris de les muntanyes de Prades que hem esmentat, el monarca també va concedir al seu fill —en el mateix privilegi de creació del comtat— els castells i viles d'Altafalla²⁷⁹, Falset, Tivissa i Móra, i el domini directe i els drets que tenia sobre els castells i llocs de Marçà i Prasdip. Els quals, tots ells, havien estat del difunt Guillem d'Entença²⁸⁰. Concretament, el document diu així:

*“Damus etiam et concedimus (...) castra et villas de Altafalla, de Falseto, de Tiviça et de Mora prout ad nos spectant et spectare debent ex donatione inde nobis facta per nobilem Guillemum d'Entença, quondam, prout in instrumento publico ex ipsa donatione confecto plenius et seriosius continetur. Item simili modo damus et concedimus vobis et vestris directum dominium et jus alodiarium nostrum cum potestate seu potestatibus atque servitio que habemus et habere debemus qualicumque modo in castris et locis de Marçano et de Prasdip que fuerunt dicti Guillemi d'Entença, quondam (...)”*²⁸¹.

J.BOLÒS, E.GORT (1995), “Castell de Cabassers”..., pàg.383; J.SABATÉ I ALENTORN (1994), *Recull històric del Lloar...*, pàg.22; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.30 i 67-68.

²⁷⁵ Del qual formaven part les viles i llocs de Torroja, Gratallops, Poboleda, la Morera, Porrera i la Vilella Alta. Vegeu: P.LÁZARO DE LA ESCOSURA (1976), “El condado de Prades...”, pàg.374-375; E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.67 i 116; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.94; TORRELL DE REUS, I.PLANAS (1982), *Llibre de Prades...*, pàg.72; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.67-68.

²⁷⁶ Segons Ezequiel Gort, la senyoria del monestir de Santa Maria de Bonrepòs s'estenia per part dels actuals termes municipals de la Morera de Montsant, Poboleda, Cornudella de Montsant i Ulldemolins; vegeu: E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.55 (nota 122) i pàg.67-68. En aquest sentit, trobareu un mapa del terme i la senyoria de Bonrepòs (aproximat), segons la interpretació del mateix Ezequiel Gort, a: E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.139.

²⁷⁷ Ja tindrem ocasió de parlar-ne extensament més endavant. De moment, podem avançar que en la baronia de Cabacés, per exemple, el comte compartia la seva sobirania amb el bisbe de Tortosa perquè el monarca Jaume II havia concedit el mer i mixt imperi, exceptuant els crims que comportessin pena de mort o de mutilació, al bisbe de Tortosa l'any 1303 (V.BIETE (1991), *Cabacés. Un poble...*, pàg.135-136 i doc.8, pàg.373-375).

²⁷⁸ E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.103-104.

²⁷⁹ Emplaçament situat a l'actual terme municipal de Falset, a l'est d'aquesta vila, sobre l'ermita de Sant Gregori (E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.25-26). Hem pogut comprovar, *in situ*, que en aquest indret es conserven les restes d'una construcció antiga (alguns murs de carreus de pedra lligats amb argamassa); les quals, suposadament, podrien correspondre a una possible fortificació d'època medieval.

²⁸⁰ Vegeu: M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.51 i 55; M.ROMERO (1990), *La cancelleria de los condes...*, pàg.14; E.GORT (1993), “De Siurana al Comtat de Prades...”, pàg.35; J.SERRANO DAURA (2000), *Senyoriu i municipi...*, pàg.408-409; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.67-68.

²⁸¹ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.1.

En realitat, els termes d'aquests castells, viles i llocs abraçaven un ampli territori que comprenia els actuals termes municipals de Falset, Bellmunt del Priorat, Marçà, els Guiamets, Capçanes, Móra d'Ebre, Móra la Nova, Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant, Tivissa i Pratdip. Per contra, però, en el document d'erecció del comtat de les Muntanyes de Prades, no s'esmenta el castell de Garcia, el qual també formava part dels dominis que havia tingut a la zona el difunt Guillem d'Entença. Aquesta circumstància s'abordarà amb major profunditat més endavant però, per ara, podem avançar que aquest fet és degut, possiblement, a què aquest castell el posseïa i en tenia l'usdefruit la vídua de Guillem d'Entença, Berenguera de Montcada.²⁸² Per tant, el castell i terme de Garcia —que comprenia els actuals termes municipals de Garcia, el Molar i el Masroig²⁸³— no van formar part, en un primer moment, de la senyoria del nou comte de les Muntanyes de Prades.²⁸⁴

Tornant a la concessió del 1324, Jaume II va establir que els castells, viles i llocs que havien estat del difunt Guillem d'Entença i el nou comtat de les Muntanyes de Prades formessin una unitat senyorial conjunta i indivisible:

“Volentes statuentes et etiam ordinantes (...) quod de cetero dicte montanee de Prades, cum premissis juribus, terminis et pertinentiis suis sint et nominentur comitatus qui vocetur Comitatus Montanearum de Prades et alia castra et loca predicta que fuerunt dicti Guillemi d'Entença, quondam, cum omnibus terminis et pertinentiis suis una cum dicto directo dominio et jure alodiaro ac potestate seu potestatibus atque servitio dictorum castrorum de Marçano et de Pratdip sint perpetuo annexa, coniuncta et indivisibilia cum dictis montaneis de Prades et censeantur et habeantur de pertinentiis et terminis isparum montanearum et comitatus earundem nec unquam possint separari ab illis”²⁸⁵.

Així mateix, el monarca va establir que si —per alienació, venda o donació— se separaven aquests dos territoris (la baronia d'Entença i el comtat de les Muntanyes de Prades), immediatament, els diversos castells i llocs que havien estat d'en Guillem d'Entença en altre temps, excepte Móra, esdevindrien feu reial altra vegada.²⁸⁶

Malgrat tot, és probable que el comtat de les Muntanyes de Prades no absorvís aquells castells i llocs situats al sud del massís muntanyós. És a dir, creiem que l'infant

²⁸² M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.56-57; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.68.

²⁸³ E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg. 49.

²⁸⁴ De fet, com veurem en parlar del domini a mitjan segle XIV, Garcia no es va integrar en plenitud a la senyoria fins a l'època del comte Pere.

²⁸⁵ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.1.

²⁸⁶ P.LÁZARO DE LA ESCOSURA (1976), “El condado de Prades...”, pàg.376; M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.55 i 78.

Ramon Berenguer va esdevenir comte de les Muntanyes de Prades i senyor d'alguns dels castells i llocs que havien estat de Guillem d'Entença, fent una distinció entre ambdós territoris. De tota manera, tot sembla indicar que en època del comte Ramon Berenguer aquesta dualitat o diferenciació entre els dos dominis no estava prou definida. Per exemple, en un document de l'any 1333²⁸⁷ —el qual analitzarem més endavant—, Falset, Altafalla, Móra i Tivissa, es consideren com a parts integrants del comtat de les Muntanyes de Prades. Ara bé, per altra part, també és cert que —com assenyalen Manuel Romero i Maria Teresa Palet— el comte Ramon Berenguer va intentar separar la baronia del comtat per donar-la a la seva filla Joana, vulnerant d'aquesta manera la disposició que —com hem vist— ho prohibia taxativament. Tanmateix, aquesta separació —que ja havia estat autoritzada pel rei— es va truncar i cancel·lar perquè, el 1342, Ramon Berenguer va permutar el comtat de les Muntanyes de Prades i la baronia d'Entença pel comtat d'Empúries amb el seu germà Pere.²⁸⁸

Per tant, tot i la indissoluble unitat que va imposar el monarca Jaume II en crear el domini comtal, defensem que es va mantenir —almenys, en virtut de l'intent frustrat de separació— una certa diferenciació dels dos àmbits territorials. De fet, aquesta distinció també és constatable en l'aspecte descriptiu a partir de l'època del comte Pere (d'ençà del 1342), tal com podem comprovar en examinar la documentació comtal. És el cas, per exemple, de les ordinacions per a l'explotació minera de l'argent que va promulgar l'infant Pere el 1348. En les quals s'especifica: “(...) de les nostres argenteres de Falçet o d'altres lochs del comdat nostre de les Muntanyes de Prades e de la baronia que fo del noble en Guillem d'Entença”²⁸⁹. D'altra banda, també és significatiu que, com destaquen Manuel Romero i Maria Teresa Palet²⁹⁰, a l'Arxiu Ducal de Medinaceli hi hagi una secció “Entença” separada de la de “Prades”. Ho hem vist en parlar de la documentació d'arxiu. Ara bé, també cal assenyalar que la denominació “baronia d'Entença”, definint el territori que ocupaven els castells i llocs que havien estat del difunt Guillem d'Entença, no apareix en el privilegi de creació del nou comtat el 1324. De fet, possiblement, aquest nom no es va normalitzar fins a l'època del comte Pere (1342-1358). Tot sembla indicar que és cap a mitjan segle XIV quan, en la documentació, es comencen a utilitzar expressions com “baronia que fou del noble

²⁸⁷ ACA, Reial Cancelleria, registre núm.486, fol.36v-37v.

²⁸⁸ Vegeu: M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.56.

²⁸⁹ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.31, *capítol 1*.

²⁹⁰ M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.16.

Guillem d'Entença, difunt” (en català o en llatí).²⁹¹ En aquest sentit, paulatinament, la designació va evolucionar fins a la forma més simple de “baronia d'Entença”.²⁹² Curiosament, en les ordinacions que regulaven l'explotació minera de l'argent de l'any 1352, trobem les dos denominacions en un mateix document: “*baronie que fuit nobilis Guilelmi d'Entença quondam*” i també “*baronie d'Entença*”.²⁹³ Ara per ara, desconeixem si la distinció entre el comtat i la baronia responia a alguna raó concreta, però ben bé podria ser per la unitat i la cohesió preexistent dels territoris que integraven la baronia d'Entença. Una unitat i una cohesió que havien desenvolupat —com hem vist en repassar la història d'aquest territori— molt abans de passar a ser un domini de titularitat reial el 1321. Precisament, com planteja Flocel Sabaté, el concepte baronia —estès des del segle XIII— definia a grans trets un territori compacte i homogeni geogràficament, socioeconòmicament i jurisdiccionalment (sotmès a una mateixa jurisdicció no reial). La unitat de la baronia es cohesionava en el domini senyorial i, sovint, la seva denominació es basava en un referent físic (una vila, per exemple).²⁹⁴ En el cas de la baronia d'Entença, però, la denominació es basa en la cognominació del llinatge de procedència.²⁹⁵

Tornant al que veníem exposant, més enllà d'una diferenciació descriptiva, també és possible que hi haguéssin distincions en d'altres àmbits. Com assenyala Ezequiel Gort, tot i la unitat d'aquests dos territoris sota el domini d'un únic senyor, cadascun d'ells va continuar mantenint la seva pròpia personalitat jurídica. És a dir, segons aquest autor, foren dues entitats jurídicament diferenciades.²⁹⁶ En aquest sentit, en parlar del domini a mitjan segle XIV, podem analitzar i constatar amb més deteniment aquestes diferències. Abans, però, creiem que cal acotar-lo i definir-lo. Així doncs, en base a aquesta dualitat que dóna forma al domini (unitat senyorial indivisible, però, diferenciació jurídica i distinció nominal), hem optat per anomenar el territori estudiat

²⁹¹ Per posar un exemple, en les ordinacions que va promulgar el comte Pere l'any 1352, les quals regulaven l'explotació minera de l'argent, hi ha aquesta expressió tan en llatí com en català: “*baronie que fuit nobilis Guilelmi d'Entença quondam*” i “la baronia que fo del noble en Guillem d'Entença quòndam”. Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.65, fol.132r i 132v (respectivament).

²⁹² Per exemple, en un document datat el 16 de maig del 1357, en què el comte Pere de Prades revisava i ampliava unes disposicions del 1343 sobre determinades normes que calia observar i complir en els plets o litigis que poguessin sorgir entre els miners de Falset, s'exposa: “del dit comtat nostre de les Muntanyes de Prades e baronia d'Entença”. Vegeu: ADM, secció Entença, lligall 1, doc.núm.64 [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 48, fotograma 458].

²⁹³ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.65, fol.132r i 133r (respectivament).

²⁹⁴ Vegeu: F.SABATÉ (1997), *El territori de la Catalunya medieval...*, pàg.260-266.

²⁹⁵ F.SABATÉ (1997), *El territori de la Catalunya medieval...*, pàg.262-263.

²⁹⁶ E.GORT (1993), “De Siurana al Comtat de Prades...”, pàg.35; E.GORT (1995), “El marc històric (El Priorat)”..., pàg.373; J.BOLÒS, E.GORT (1995), “Castell i vila de Falset”..., pàg.400-401.

amb la denominació *comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença*, com a definició d'un conjunt territorial i senyorial.²⁹⁷ Tot i que aquesta denominació no es va consolidar, possiblement, fins que l'infant Pere en va esdevenir comte, creiem que és la que descriu més adequadament —amb tota la seva dimensió— la realitat del domini. En el sentit que són dos entitats diferents i diferenciades que van quedar unides indissolublement quan es va crear el comtat el 1324. En altres paraules, l'ús d'aquesta denominació composta o combinada fa palès que eren dues parts inseparables d'un tot.

En definitiva, amb la creació del comtat de les Muntanyes de Prades i la unió indivisible amb la baronia d'Entença, Jaume II va aglutinar diversos territoris sota un únic senyoriu, en mans del seu fill Ramon Berenguer (vegeu figura 9). En aquest sentit, el fill del monarca, ja com a nou comte, va establir-se al castell de Falset, ampliant i transformant la primitiva fortificació de finals del XII o principis del XIII.²⁹⁸ Amb la qual cosa, aquesta vila va esdevenir la residència habitual del comte de les Muntanyes de Prades i el centre polític i administratiu del domini comtal. Com exposa Ezequiel Gort, aquest fet va suposar un trasllat del centre de poder, ja que tot sembla indicar que el nucli principal de la baronia en època dels Entença havia estat Móra. Aquest mateix autor creu que l'elecció de Falset podia respondre a diverses raons. Així, sense concretar-ne cap, creu que potser van escollir aquesta vila perquè era un punt central dels dominis del nou comte —els quals s'estenien cap al nord dels dominis que havien estat dels Entença—, o bé va esdevenir-ne el centre per la facilitat d'accés, la proximitat i el control sobre les mines.²⁹⁹ Independentment de les raons que van empènyer el nou comte a establir-se a Falset, de la qüestió que versa sobre l'activitat minera, tindrem oportunitat de parlar-ne extensament més endavant.

En un altre ordre de coses, cal esmentar que les motivacions que expliquen la creació d'aquesta magna senyoria són diverses. De tota manera, una de les més destacades és la voluntat de Jaume II de dotar políticament i econòmicament al seu fill menor, en Ramon Berenguer. Com assenyala J.Ernesto Martínez Ferrando, quan els fills del monarca arribaven a una certa edat —al voltant dels dotze anys— se'ls establia l'organització de la seva pròpia “casa”. És a dir, es nomenaven un majordom, un

²⁹⁷ A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2007), “Organització senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades...”, pàg.231-232.

²⁹⁸ L.MAZAIRA, *et alii* (1987), “Cuatro castillos de las comarcas de Tarragona...”, pàg.209-210; J.BOLÒS, E.GORT (1995), “Castell i vila de Falset”..., pàg.401-402; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.69; J.MENCHÓN, I.TEIXELL (2007), “Intervencions arqueològiques al castell de Falset...”, pàg.451-457.

²⁹⁹ E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.49 i 69.

tresorer i un escrivà de ració exclusius de l'infant, a més d'una sèrie de servidors o "alumnes" propis, amb funcions anàlogues a les de la "casa" reial. Per mantenir aquestes "cases" calien unes rendes molt altes i els monarques, Jaume II i la seva muller Blanca d'Anjou, van atendre aquestes necessitats amb diferents recursos: ja sigui assignant als infants els càrrecs més ben retribuïts del regne (procurador general o canceller, per exemple), com a través d'abundoses prebendes eclesiàstiques, o bé atorgant-los extensos territoris.³⁰⁰

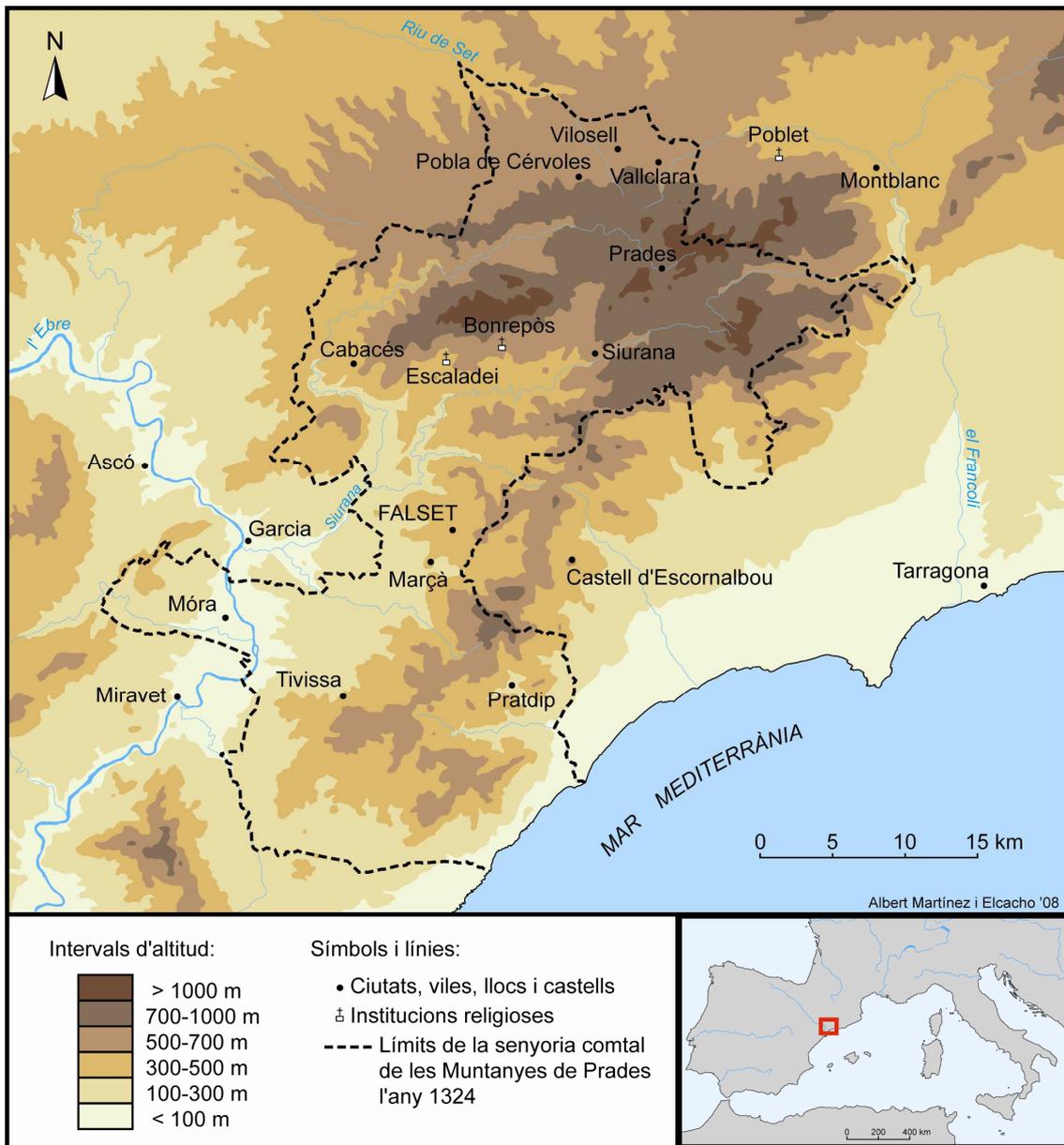

FIGURA 9. Territori que dominava el comte de les Muntanyes de Prades l'any 1324

³⁰⁰ Vegeu: J.Ernesto MARTÍNEZ FERRANDO (1948), *Jaime II de Aragón...*, vol.I, pàg.42-53.

En aquest context, durant el primer terç del segle XIV, els fills del comte-rei van anar adquirint la titularitat de diversos comtats. De fet, Jaume II —a més del comtat de les Muntanyes de Prades— també va concedir, per exemple, el comtat d'Urgell i vescomtat d'Àger a l'infant Alfons, i els comtats de Ribagorça i d'Empúries a l'infant Pere.³⁰¹ Precisament, alguns d'aquests dominis eren antics comtats d'època carolíngia —és el cas del d'Urgell— que havien passat a mans del sobirà per l'extinció de les antigues nissagues que n'eren detentores. En canvi, d'altres eren comtats de nova creació, com és el cas del comtat que ens ocupa, el de les Muntanyes de Prades.³⁰² En aquest sentit, com apunta Flocel Sabaté, amb la creació d'aquest nou comtat per a l'infant Ramon Berenguer, Jaume II va encetar una nova dinàmica al Principat de Catalunya. Fruit de la qual és la creació del que aquest mateix autor anomena “les noves entitats nobiliàries”³⁰³. És a dir, espais senyorial de nova creació, creats amb la finalitat de dotar membres de la família reial o de reconèixer personatges que n'eren molt propers.³⁰⁴ Així doncs, la concessió del comtat de les Muntanyes de Prades per part del monarca en favor d'un dels seus fills s'emmarca en aquest corrent de donacions, les quals van ser plantejades en el vessant rendístic i jurisdiccional, no pas honorífic.³⁰⁵ A més, aquesta pràctica també era una manera de consolidar el poder reial.³⁰⁶

Encara que pugui semblar una contradicció, la creació d'un patrimoni per als familiars no suposava una dissolució del patrimoni reial, sinó que es plantejava com una forma de gestionar-lo, mitjançant la canalització de les rendes que se'n derivarien. A part, tot i que jurisdiccionalment les cessions eren completes,³⁰⁷ s'establia que, si no hi havia descendència directa masculina i legítima, el domini havia de retornar a la Corona³⁰⁸. Així mateix, pel que fa a les entitats creades per a dotar l'hereu de la corona reial, quan aquest assolía el tron, o en cas de mort, també s'anul·lava l'entitat senyorial.³⁰⁹ En aquest sentit, la concessió del comtat de les Muntanyes de Prades no n'és una excepció, i entre les condicions de creació del nou comtat també trobem una

³⁰¹ J.E.MARTÍNEZ FERRANDO (1948), *Jaime II de Aragón...*, vol.I, pàg.52-53.

³⁰² E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.93; F.SABATÉ (1997), *El territori de la Catalunya medieval...*, pàg.249.

³⁰³ Vegeu: F.SABATÉ (1997), *El territori de la Catalunya medieval...*, pàg.247-260.

³⁰⁴ F.SABATÉ (1997), *El territori de la Catalunya medieval...*, pàg.247-248.

³⁰⁵ F.SABATÉ (1997), *El territori de la Catalunya medieval...*, pàg.254.

³⁰⁶ Vegeu: E.JUNCOSA (2008), “La estratègia de Jaime II para consolidar...”.

³⁰⁷ F.SABATÉ (1997), *El territori de la Catalunya medieval...*, pàg.249-250.

³⁰⁸ P.LÁZARO DE LA ESCOSURA (1976), “El condado de Prades...”, pàg.373; S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.139; F.SABATÉ (1997), *El territori de la Catalunya medieval...*, pàg.253.

³⁰⁹ F.SABATÉ (1997), *El territori de la Catalunya medieval...*, pàg.253.

clàusula referent a aquest principi de reversió en cas d'extinció de la línia directa legítima masculina.³¹⁰ Ara bé, com assenyala Santiago Sobrequés, tot i aquestes disposicions i que tots els comtats destinats a dotar membres de la família reial (Urgell, Ribagorça i Empúries) van acabar revertint de nou a la Corona, el comtat de les Muntanyes de Prades es va deslligar de la Casa reial i es va vincular a la casa de Cardona a la quarta generació, ja en el segle XV³¹¹; tal com podrem comprovar, en el darrer apartat d'aquest capítol, en parlar de l'evolució de la titularitat comtal durant la baixa edat mitjana.

Per altra part, encara que —com assenyala Flocel Sabaté— la creació i concessió del comtat de les Muntanyes de Prades s'emmarca en un corrent de donacions reials plantejades en el vessant rendístic i jurisdiccional, no pas honorífic,³¹² també és cert que la concessió del títol concret de comte respon, a més a més, a un cert component de prestigi nobiliari. Com destaca Armand de Fluvià, el títol de comte tenia un gran prestigi a la Catalunya baixmedieval i, de fet, quan es va atorgar va ser generalment a membres de la Casa o de la família reial o bé a grans magnats.³¹³ De fet, el títol de comte de les Muntanyes de Prades és el primer títol comtal, distint als antics comtats de l'època carolíngia, creat i concedit per un sobirà al Principat de Catalunya.³¹⁴ En aquest context, cal destacar també que en les dotacions a favor dels propis membres de la família —com és el cas que tractem— la justificació reial remetia, entre altres, a la categoria del receptor. El qual havia de rebre una consideració nobiliària concordant amb el seu llinatge.³¹⁵ En aquest sentit, amb la creació del nou comtat de les Muntanyes de Prades —però sobretot en mantenir el títol els descendents dels primers comtes—, també s'erigia i s'iniciava una nova dinastia comtal, que va adoptar, fins i tot, una heràldica pròpia (vegeu figura 10).

³¹⁰ A.DE FLUVIÀ (1980), "Els comtes i el comtat de Prades"..., pàg.155; F.SABATÉ (1997), *El territori de la Catalunya medieval...*, pàg.253; TORRELL DE REUS, I.PLANAS (1982), *Llibre de Prades...*, pàg.75; M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.56; E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.116.

³¹¹ S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.139.

³¹² F.SABATÉ (1997), *El territori de la Catalunya medieval...*, pàg.254.

³¹³ A.DE FLUVIÀ (1980), "Els comtes i el comtat de Prades"..., pàg.155.

³¹⁴ A.DE FLUVIÀ (1980), "Els comtes i el comtat de Prades"..., pàg.155; F.SABATÉ (1997), *El territori de la Catalunya medieval...*, pàg.249.

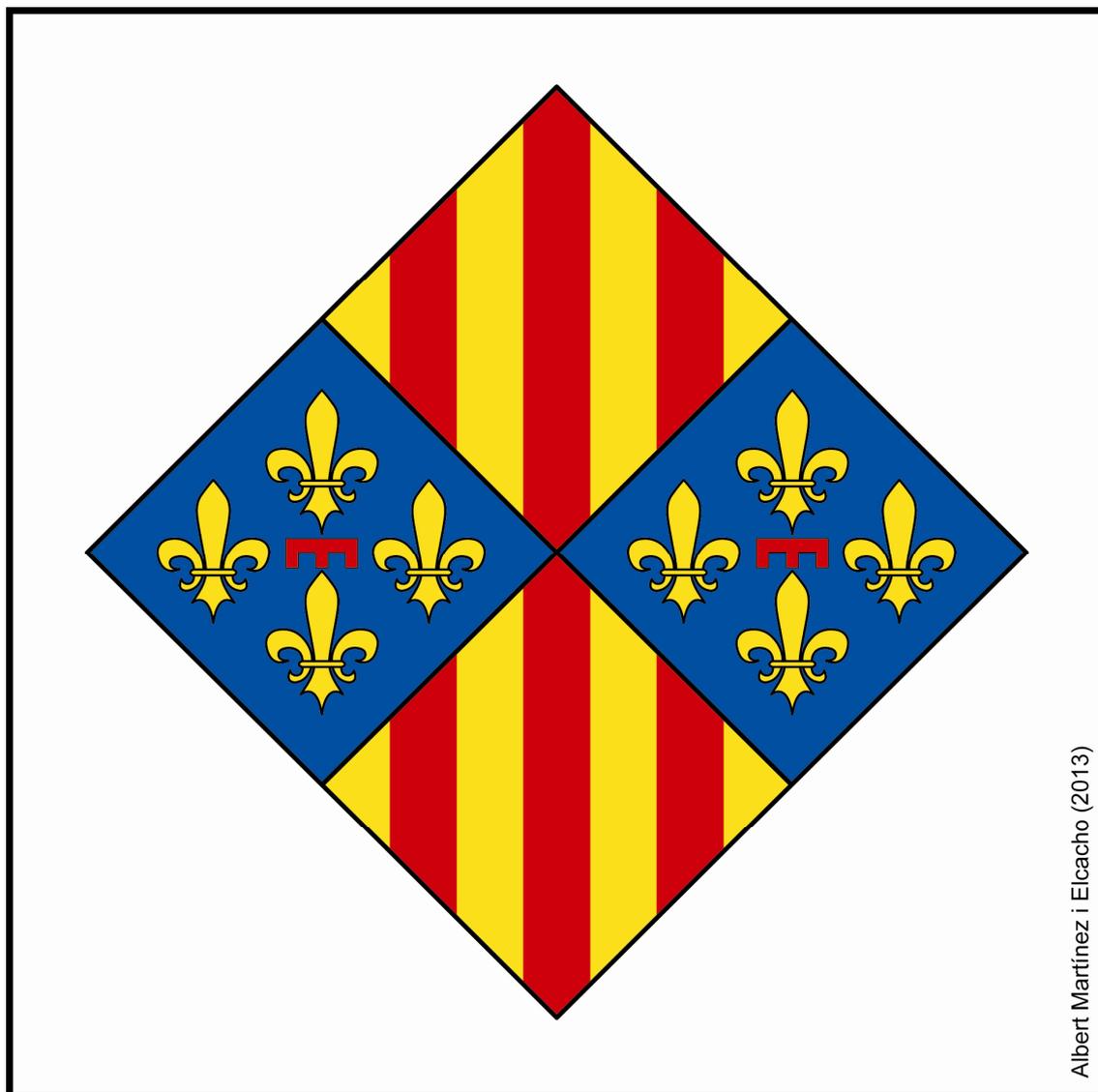

FIGURA 10. Escut d'armes dels comtes de les Muntanyes de Prades³¹⁶

Finalment, Flocel Sabaté planteja, en clau política, un altre aspecte relacionat amb les motivacions i les causes que expliquen la creació del comtat. Aquest autor defensa que l'erecció del comtat de les Muntanyes de Prades el 1324 també va permetre cohesionar uns territoris de titularitat règia que, el 1303 —vint anys abans—, no havien pogut consolidar-se dins de l'àmbit reial, per no haver pogut tirar endavant la pretesa creació de la vegueria de les Muntanyes de Prades.³¹⁷ Com hem vist abans, el territori

³¹⁵ F.SABATÉ (1997), *El territori de la Catalunya medieval...*, pàg.260.

³¹⁶ Dibuix realitzat a partir de la informació i les dades que aporten diversos autors, com per exemple: M.ROMERO (1990), *La cancelleria de los condes...*, pàg.124-126, 149 i 179 (nota 29).

³¹⁷ F.SABATÉ (1997), *El territori de la Catalunya medieval...*, pàg.256-257 i pàg.438-439 (núm.3 de la figura 32). En aquest context, vegeu també: J.SERRANO DAURA (2000), *Senyoriu i municipi...*, pàg.97-98.

que va acabar aglutinant el nou comtat de les Muntanyes de Prades, suposadament, havia format part de l'antic terme castral de Siurana. Per tant, és possible que davant del constant desmembrament que va patir el territori que havia ocupat aquell terme i de la conseqüent pèrdua de poder a la zona per part del monarca, Jaume II volgués consolidar el seu territori amb la creació del nou comtat.³¹⁸ De fet, el territori del comtat el 1324 era l'únic espai que restava sota titularitat del comte-rei —això sí, com veurem, amb part de la titularitat jurisdiccional escapçada— després de gairebé dos-cents anys, d'ençà de la conquesta cristiana de Siurana i la suposada delimitació territorial.³¹⁹

En darrera instància, no voldríem cloure l'apartat referit a la creació del comtat de les Muntanyes de Prades sense parlar d'un aspecte molt important en el devenir del present treball. I és que, en el privilegi de creació d'aquesta nova entitat senyorial el 1324, Jaume II va concedir, entre d'altres —en el marc d'una donació àmplia i general de tot el territori—, els recursos minerals (“*mineriis*”) del comtat de les Muntanyes de Prades i dels castells i llocs que havien estat de Guillem d'Entença al seu fill Ramon Berenguer.³²⁰ Aquesta donació serà bàsica, com veurem més endavant, en parlar de la mineria.

4.3. LA PERMUTA DEL 1342: L'INFANT PERE ESDEVÉ COMTE DE LES MUNTANYES DE PRADES I SENYOR DE LA BARONIA D'ENTENÇA³²¹

Després de gairebé dues dècades d'ençà de la creació del comtat, concretament el 9 de gener de 1342³²², el comte Ramon Berenguer va permutar, amb el seu germà Pere

³¹⁸ Com ja hem comentat, la cessió o concessió de dominis reials als membres de la família no suposava, necessàriament, la pèrdua del patrimoni.

³¹⁹ A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2007), “Organització senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades...”, pàg.234.

³²⁰ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.1.

³²¹ Vegeu: A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2007), “Organització senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades...”, pàg.234-238.

³²² Sovint, la historiografia ha acceptat com a data de la permuta el “9 de gener de 1341”; alguns autors, però, com és el cas de J.Ernesto Martínez Ferrando o Eufemià Fort i Cogul, indiquen el dia 11 de març —enlloc del 9 de gener— del 1341 com a data del bescanvi. Vegeu, en aquest sentit, les obres: J.E.MARTÍNEZ FERRANDO (1948), *Jaime II de Aragón...*, vol.I, pàg.180; E.FORT I COGUL (1970), “Els hospitals del Coll de Balaguer”..., pàg.27. En tot cas, com assenyala Manuel Romero Tallafigo, “*el año 1341 es por el sistema de la Encarnación, sin reducirlo al cómputo actual*”; així ho expressa a M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.14, nota 11. És a dir, per a la datació del document de la permuta s'utilitza l'estil florentí de l'Encarnació, amb la fórmula “*anno Domini*”. En aquest estil, el primer dia de l'any és el 25 de març i l'Era s'inicia el primer any de l'Encarnació de Crist; d'aquesta manera, per a expressar-ho segons el còmput cronològic actual, com què el document de la permuta està datat entre l'1 de gener i el 24 de març, s'ha de sumar un any a la data expressada en el text. Per tant, basant-nos en el calendari actual, la permuta —datada el “*Quinto Idus Januarii, anno Domini*

(comte de Ribagorça i d'Empúries), el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença pel comtat d'Empúries. És a dir, per raó d'aquesta permuta o canvi: d'una banda, l'infant Pere va entregar al seu germà petit tot el comtat d'Empúries com a lliure, propi i franc alou, i li va concedir altres dominis, drets i rendes que tenia per aquella zona o en territoris propers; i, de l'altra, a canvi, Ramon Berenguer va entregar-li tot el comtat de les Muntanyes de Prades i els castells i viles d'Altafalla, Falset, Tivissa i Móra, i el domini directe i els drets que tenia sobre els castells i llocs de Marçà i Pratdip (la posteriorment denominada baronia d'Entença).³²³ D'aquesta manera, l'infant Pere d'Aragó —que també era comte de Ribagorça i senyor de diversos castells, llocs i viles del regne de València³²⁴— va esdevenir comte de les Muntanyes de Prades i senyor de la baronia d'Entença (vegeu figura 11).

De tota manera, com què el comtat d'Empúries tenia un valor més elevat que el de les Muntanyes de Prades, l'infant Ramon Berenguer —a part de cedir, en la permuta, el seu domini comtal— va haver de pagar 30.000 lliures barceloneses³²⁵ al seu germà com a compensació. A més, Ramon Berenguer també va haver de fer front a alguns deutes que l'infant Pere tenia a la zona: va haver de pagar 22.500 lliures barceloneses als hereus de la primera muller de Malgaulí, antic comte d'Empúries, i 12.000 lliures als habitants del comtat d'Empúries.³²⁶

---

millesimo trecentesimo quadragesimo primo” — va tenir lloc el 9 de gener de 1342. En aquest sentit, en obres més recents —tot i que alguns d'aquests mateixos autors, en obres anteriors, també dataven el document per l'any de l'Encarnació (1341)— ja s'ha expressat la data reduïda al còmput actual (1342); així ho podem veure, per exemple, a: M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.56, 58 i 104 (nota 45); M.ROMERO (1992), “Un libro del ‘Ius Sigilli’...”, pàg.413; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.71. Per finalitzar aquesta qüestió, val a dir que aquí s'ha seguit aquesta línia i s'ha fet la conversió al còmput actual, per tal de situar millor els esdeveniments i fer més entenedora la cronologia. Altrament, per a més informació sobre la datació de documents vegeu, per exemple: M.ROMERO, L.RODRÍGUEZ, A.SÁNCHEZ (1995), *Arte de leer Escrituras Antiguas...*, pàg.75-81.

³²³ Vegeu, en aquest sentit, un breu estudi sobre aquesta permuta realitzat per Pilar Lázaro de la Escosura: P.LÁZARO DE LA ESCOSURA (1976), “El condado de Prades...”, pàg.381-383.

³²⁴ Vegeu: J.E.MARTÍNEZ FERRANDO (1948), *Jaime II de Aragón...*, vol.I, pàg.160-161; P.LÁZARO DE LA ESCOSURA (1976), “El condado de Prades...”, pàg.381; M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.14 i 33-35; M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.59; F.SABATÉ (1997), *El territori de la Catalunya medieval...*, pàg.249.

³²⁵ Tanmateix, Pilar Lázaro de la Escosura —qui estudia el document— també indica que segons Bernardo José Llobet, el qual va ser notari i arxiver de l'Arxiu de Medinaceli al segle XVII, la compensació va ser de 77.000 lliures. Vegeu: P.LÁZARO DE LA ESCOSURA (1976), “El condado de Prades...”, pàg.382; citant a: B.J.Llobet (1667), *Recopilación o inventario de los papeles, autos y escrituras del condado de Prades*, inèdit, fol.14v.

³²⁶ Vegeu: P.LÁZARO DE LA ESCOSURA (1976), “El condado de Prades...”, pàg.382-383. Per altra part, però, trobem que Manuel Romero Tallafigo i Maria Teresa Palet Plaja exposen que va ser l'infant Pere qui va haver de pagar, addicionalment —a més del comtat d'Empúries—, un total de 70.000 lliures barceloneses a Ramon Berenguer, pel preu més elevat que es va donar al comtat de Prades; així ho expressen a M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.61. A més, aquesta dada, la reitera el mateix Manuel Romero Tallafigo en dos articles posteriors: M.ROMERO (1992), “Un libro del ‘Ius Sigilli’...”, pàg.413; M.ROMERO (1995), “Usos y precios del papel y pergamino...”, pàg.565. És evident

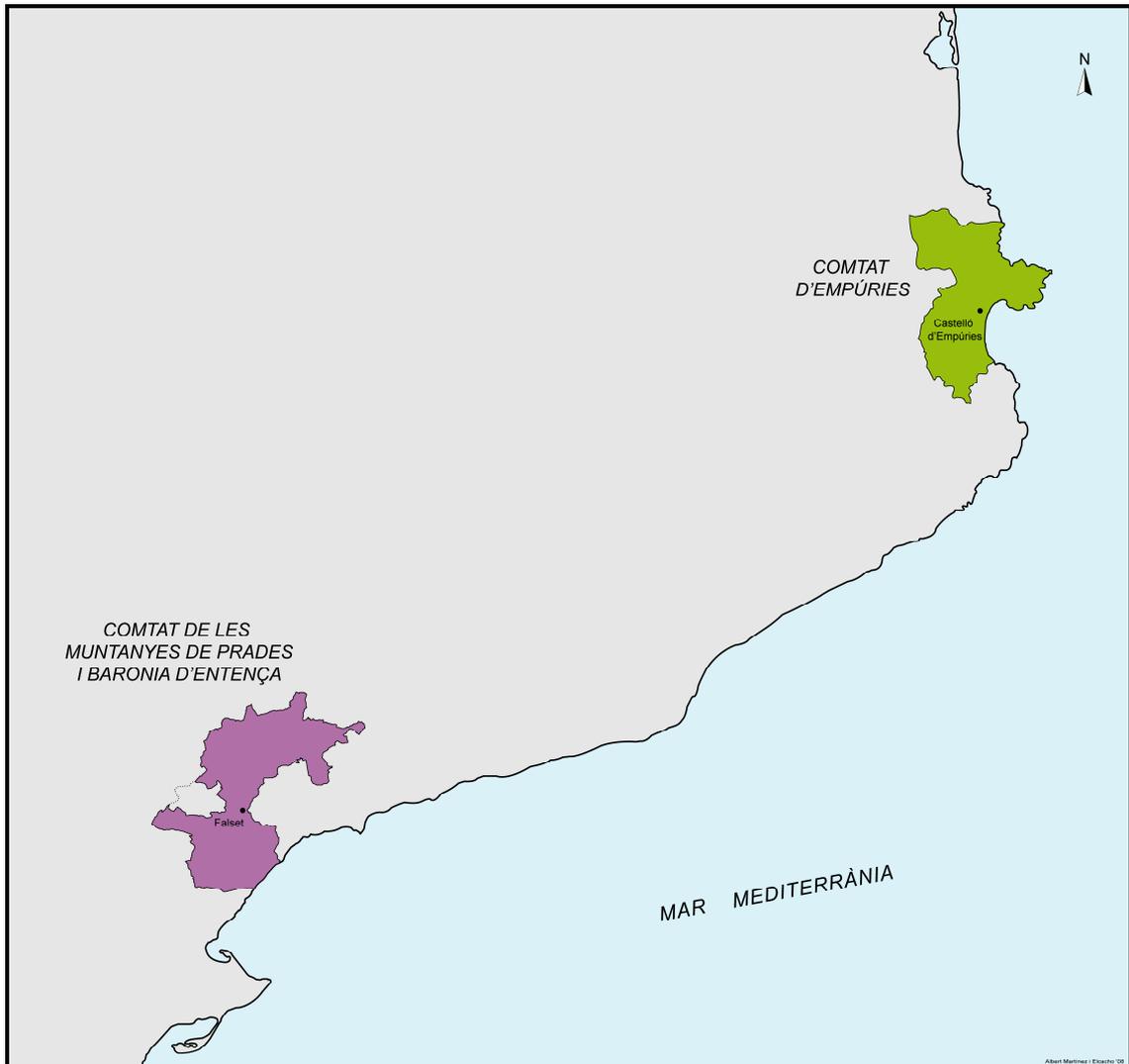

FIGURA 11. La permuta del 1342: l'infant Ramon Berenguer passa a ser comte d'Empúries i el seu germà Pere esdevé el comte de les Muntanyes de Prades

Així doncs, tal com apunten Manuel Romero Tallafigo i Maria Teresa Palet Plaja per exemple, les compensacions econòmiques que se'n derivaren podrien ser un dels

que, davant d'aquestes afirmacions contradictòries —per un costat, les de Pilar Lázaro de la Escosura i, per l'altre, les de Manuel Romero Tallafigo i Maria Teresa Palet Plaja— caldrà aprofundir més en la investigació de les fonts documentals originals, per determinar amb major exactitud les condicions de la permuta: aclarir quina quantitat de diners va acompanyar a la transacció i esbrinar quin dels dos germans va haver-los de desemborsar —a més de cedir el seu territori— per compensar la diferència de valor dels dos dominis comtals bescanviats. No obstant això, en base a una lectura pel damunt del document de la permuta (ADM, secció Prades, lligall 1, doc.núm.13(2) [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 81, fotogrames 128-136]) i a l'espera de poder-lo estudiar a fons, de moment, podem dir que el text sembla donar validesa a les paraules i a les dades aportades per Pilar Lázaro de la Escosura.

motius que van fer que es tirés endavant la permuta.³²⁷ Ara bé, mentre aquests autors assenyalen que la permuta “va suposar una important alliberació econòmica per a l’infant En Pere”³²⁸ —perquè Ramon Berenguer va haver de fer-se càrrec d’alguns dels deutes que tenia el seu germà—, segons J.Ernesto Martínez Ferrando va ser Ramon Berenguer qui en va sortir afavorit, per la major importància i major categoria tradicional històrica del comtat d’Empúries³²⁹. De fet, aquesta darrera opinió també la comparteix Pilar Lázaro de la Escosura³³⁰. En aquest sentit, Santiago Sobrequés exposa que amb la permuta l’infant Pere creia que havia beneficiat al seu germà Ramon Berenguer, ja que el comtat d’Empúries estava situat en una de les zones més fèrtils i poblades del Principat³³¹. Això no obstant, aquest mateix autor també creu que l’explotació d’unes mines al comtat de les Muntanyes de Prades va fer que el canvi fos molt menys desigual del que semblava en un principi.³³² De fet, Santiago Sobrequés presenta com a prova de l’augment del valor del comtat de les Muntanyes de Prades una declaració efectuada en el marc de les Corts castellanques de Briviesca (Burgos) del 1387, en què s’exposa que el comte Pere no va fer un mal negoci perquè en el seu nou comtat es van descobrir unes mines que en van triplicar les rendes.³³³ Concretament, en aquestes Corts, el rei Joan I de Castella va manifestar que la diligència de l’infant Pere a posar les mines en explotació va fer pujar les rendes del comtat de les Muntanyes de Prades de 10.000 a 30.000 florins.³³⁴ En aquest ordre de coses, també Manuel Romero Tallafigo defensa la influència que devien exercir els motius econòmics i miners en la permuta, sobretot, en base a la riquesa minera de la zona de les Muntanyes de Prades i

³²⁷ M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.61.

³²⁸ M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.61.

³²⁹ J.E.MARTÍNEZ FERRANDO (1948), *Jaime II de Aragón...*, vol.I, pàg.180.

³³⁰ P.LÁZARO DE LA ESCOSURA (1976), “El condado de Prades...”, pàg.381.

³³¹ S.SOBREQUÉS (1971), “La nobleza catalana en el siglo XIV”..., pàg.521; S.SOBREQUÉS (1973), *El Compromís de Casp...*, pàg.26.

³³² S.SOBREQUÉS (1971), “La nobleza catalana en el siglo XIV”..., pàg.521; S.SOBREQUÉS (1973), *El Compromís de Casp...*, pàg.26.

³³³ S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.144.

³³⁴ Vegeu: S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.265, nota 3; S.SOBREQUÉS (1971), “La nobleza catalana en el siglo XIV”..., pàg.521, nota 17; S.SOBREQUÉS (1973), *El Compromís de Casp...*, pàg.26, nota 17. El text —que hem vist al principi de la tesi i que reprendrem en parlar de la producció— diu així: “do era vn condado [comtat de les Muntanyes de Prades] que valia diez mill florines de renta, trocò el infante don Pedro el condado de Anperias [Empúries] por el que valia veynte mill florines, e se aprouechó tanto delas mineras que auia enel dicho condado, que valia oy mas de treynta mill florines de renta sacadas las costas”. Fragment que trobareu a: “XXIX. Ordenamiento de peticiones de las Córtes de Bribiesca del año 1387” a *Córtes de los antiguos reinos de León y de Castilla. Tomo segundo*, Real Academia de la Historia (Imprenta y Estereotipia de M.Rivadeneira), Madrid, 1863, pàg.397 (núm.49). Vegeu també: E.BENITO RUANO (1996), “Materiales y perspectivas para el estudio de la minería...”, pàg.561.

baronia d'Entença i, en especial, pels minerals d'argent.³³⁵ De fet, com veurem al llarg del present estudi, la importància que va assolir l'explotació minera de l'argent en aquesta zona a mitjan segle XIV va ser molt remarcable.

Per altra part, al marge dels interessos econòmics i les retribucions monetàries, alguns autors es decanten per assenyalar certs càrrecs de consciència que podia tenir l'infant Pere d'Aragó i d'Anjou per explicar les motivacions del canvi. Així, J.Ernesto Martínez Ferrando al·ludeix al procés d'obtenció del comtat d'Empúries per part de l'infant Pere, l'any 1325, com una de les possibles causes de la permuta. La qual, com hem vist, va tenir lloc gairebé vint anys després, el 1342. El fet és que, poc després d'obtenir el comtat d'Empúries, en una missiva del Papa Joan XXII a l'infant Pere, felicitant-lo per la recuperació d'una greu malaltia que havia posat en perill la seva vida, el Sant Pare li reprovava que allò que li havia ocorregut —a l'infant Pere— podia haver estat un càstig del cel per retenir el comtat d'Empúries en contra de la voluntat del mateix Pontífex. El qual creia que el comtat corresponia i havia d'entregar-se a l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, pels drets que hi tenia Ramon d'Empúries, legítim descendent dels antics comtes i —a la vegada— prior de Catalunya d'aquest orde. En aquest context, J.Ernesto Martínez Ferrando planteja la possibilitat que l'actitud del Sant Pare, Joan XXII, influís en el bescanvi del 1342.³³⁶ El mateix J.Ernesto Martínez Ferrando, però, és cautelós i assenyala que la falta d'informació sobre les circumstàncies que van rodejar la permuta no permet jutjar el fet en la seva justa mesura.³³⁷

En aquest context, hi ha altres autors que recullen la idea plantejada per Martínez Ferrando —que defensa que en la permuta hi van influir càrrecs de consciència—, però sense entrar a valorar-la.³³⁸ D'altra banda, però, qui també defensa aquesta idea és Eufemià Fort i Cogul. El qual creu que l'actitud del Papa en l'afar de l'atorgament del comtat d'Empúries el 1325 va pesar molt en la consciència de l'infant Pere, fins al punt que va influir “poderosament” —en paraules de Fort i Cogul— en la seva decisió.³³⁹

³³⁵ M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”, pàg.326-327.

³³⁶ J.E.MARTÍNEZ FERRANDO (1948), *Jaime II de Aragón...*, vol.I, pàg.161.

³³⁷ “*Como desconocemos los pormenores y circunstancias en que el hecho se produjo, juzgamos aventurado todo comentario*” (J.E.MARTÍNEZ FERRANDO (1948), *Jaime II de Aragón...*, vol.I, pàg.180).

³³⁸ És el cas de Santiago Sobrequés, Pilar Lázaro de la Escosura o Manuel RomeroTallafigo–Maria Teresa Palet: S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.144; P.LÁZARO DE LA ESCOSURA (1976), “El condado de Prades...”, pàg.381; M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.61. Com hem vist, però, Santiago Sobrequés també ressalta com a element destacable el rendiment de les mines, gràcies al qual es van triplicar les rendes del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença després de 1342.

³³⁹ E.FORT I COGUL (1970), “Els hospitals del Coll de Balaguer”..., pàg.27.

Precisament, aquest autor també planteja que els mateixos càrrecs de consciència també van influir en la fundació, pràcticament immediata —esdevinguda el 8 de novembre de 1344—, de l'hospital del Coll de Balaguer.³⁴⁰

En realitat, el descontentament de la Santa Seu venia des de la investidura de l'infant Pere com a comte d'Empúries el 1325. Com hem vist, el Papa considerava que amb aquesta proclamació s'havien vulnerat els drets de Ramon d'Empúries i que, per restablir el dany ocasionat, calia lliurar el comtat a l'orde hospitaler de Sant Joan de Jerusalem. Del qual, n'era prior fra Ramon d'Empúries, legítim descendent dels antics comtes d'Empúries.³⁴¹ De fet, l'afer es remuntava a l'època de Malgaulí, qui —sota el nom de Ponç Hug V— va ser comte d'Empúries des del 1313 fins a la seva mort el 1322. Quan va morir, però, no va deixar fills —una filla pòstuma, Marquesa, va morir abans de complir l'any— i el seu possible successor era l'oncle de Malgaulí, el citat Ramon d'Empúries. El qual, però, per poder heretar el comtat havia de renunciar al càrrec de prior de Catalunya de l'orde de l'Hospital i obtenir la corresponent dispensa papal. Tanmateix, de la seva banda, l'orde —que es recolzava en el Sant Pare— pretenia que Ramon heretés sense deixar el Priorat i, d'aquesta manera, el comtat revertiria a la institució. Finalment, com què Ramon no va renunciar al Priorat, va heretar el comtat —seguint el testament del pare de Malgaulí, Ponç Hug IV— el vescomte Hug de Cardona, besnét de Ponç Hug III. Amb la qual cosa, Hug de Cardona va esdevenir comte d'Empúries l'any 1323. Aquest nou comte, però, el 1325 —dos anys després d'accedir al comtat—, va permutar-lo amb l'infant Pere, comte de Ribagorça, per la baronia de Pego i les viles de Xalon i Laguart, al regne de València.³⁴² D'aquesta manera, l'infant Pere va esdevenir comte d'Empúries el 7 de desembre de 1325, per privilegi signat pel seu pare Jaume II.³⁴³ En aquest sentit, Santiago Sobrequés creu que aquest canvi —que, a la pràctica, vinculava el comtat d'Empúries a la família reial— havia estat pactat amb anterioritat, per dues raons clares: d'una banda, hi ha una desproporció entre els dos lots d'aquesta permuta (el comtat d'Empúries i les possessions del regne de València) i, d'altra banda, Jaume II va prendre part activa en el procés de successió després de la mort de Malgaulí, oposant-se a les pretensions de l'orde de l'Hospital i recolzant Hug de Cardona.³⁴⁴

³⁴⁰ E.FORT I COGUL (1970), "Els hospitals del Coll de Balaguer"..., pàg.28.

³⁴¹ E.FORT I COGUL (1970), "Els hospitals del Coll de Balaguer"..., pàg.27.

³⁴² S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.93-95 i 133 (nota 70).

³⁴³ M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.60.

³⁴⁴ S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.95.

En conclusió, un cop presentades les circumstàncies que van envoltar la permuta, val a dir que, de ben segur, en el bescanvi hi van tenir a veure diversos factors, els ja esmentats i potser d'altres —que podrien ser d'àmbit polític, econòmic o social. De tota manera, com hem anat veient, per regla general només s'han qüestionat les motivacions que van portar el comte Pere a desfer-se del comtat d'Empúries. Possiblement, perquè en general —com hem vist en desgranar l'opinió de diversos historiadors— s'ha cregut que l'infant Pere n'havia sortit desfavorit, per la major entitat del comtat d'Empúries. El que està clar, però, és que el canvi havia de beneficiar els dos protagonistes, ja sigui en l'àmbit econòmic o en l'espiritual. Així doncs, no descartem cap de les possibles motivacions plantejades —càrrecs de consciència o causes econòmiques—, però, en base a les altes quantitats monetàries que s'al·ludeixen, la qüestió més material hi devia jugar un paper destacat. En aquest ordre de coses, amb les dades de què disposem, creiem que el canvi també va ser molt avantatjós per al comte Pere, en l'àmbit econòmic especialment, ja que es va deslliurar de diversos deutes i va aconseguir una important compensació econòmica. D'altra banda, però, pensem que la possibilitat de fer negoci amb l'explotació minera devia tenir un paper molt secundari, perquè si s'haguessin conegut amb antelació les possibilitats de creixement econòmic basades en la mineria, segurament el comte Ramon Berenguer n'hagués tret més profit. O bé, per aquesta mateixa raó, potser no hagués tirat endavant la permuta.³⁴⁵ En definitiva, encara es plantegen molts dubtes sobre aquesta permuta i, sobretot, falta conèixer amb exactitud el rerefons que va motivar-la.

4.4. LÍMITS TERRITORIALS I ÀMBITS JURISDICCIONALS DE LA SENYORIA COMTAL EN ÈPOCA DEL COMTE PERE (1342-1358)³⁴⁶

Després de repassar —en apartats anteriors— l'evolució històrica del territori d'ençà de mitjan segle XII, en aquest apartat ens centrarem en el domini comtal del nou comte, l'infant Pere d'Aragó. En aquest sentit, com indica el títol, el que pretenem és establir els límits territorials i els àmbits jurisdiccionals³⁴⁷ del comtat de les Muntanyes

³⁴⁵ A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2007), “Organització senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades...”, pàg.238.

³⁴⁶ Vegeu: A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2007), “Organització senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades...”, pàg.238-254.

³⁴⁷ Quan parlem d'establir els “àmbits jurisdiccionals” ens referim al fet que l'objectiu és determinar la jurisdicció (el poder jurisdiccional) que tenia el comte en els diversos districtes que formaven la

de Prades i baronia d'Entença cap a mitjan segle XIV. Concretament, el marc cronològic està fixat per la regència del citat comte Pere, el qual va ser comte des del 1342 fins al 1358. De fet, aquests límits territorials i àmbits jurisdiccional s'han establert, essencialment, a partir de l'estudi d'un document datat en època d'aquest mateix senyor.

Entrant ja en matèria, primer de tot cal destacar que, un cop realitzada la permuta —signada el 9 de gener del 1342—, l'infant Pere va prendre possessió del seu nou comtat de les Muntanyes de Prades el 9 d'abril de 1342, tal com s'especifica en l'encapçalament d'un dels llibres de registre de la cancelleria comtal:

“Die martis, intitulata quinto idus aprilis, anno domini M·CCC^o· quadragesimo secundo, inclitus dominus infans Petrus recepit seu adeptus fuit possessionem comitatus Montanearum de Prades. Et, eadem die, mandavit quod de cetero intitularetur comes Rippacurcie et Montanearum de Prades”.³⁴⁸

D'aquesta manera, l'infant Pere esdevenia comte de les Muntanyes de Prades i també —tot i que en el text citat no s'especifica— senyor de la baronia d'Entença. Ara bé, en aquest context, cal assenyalar que la senyoria que va bescanviar ja no era, exactament, aquell mateix domini que havia rebut el seu germà Ramon Berenguer l'any 1324 (en crear-se el comtat de les Muntanyes de Prades). Efectivament, la senyoria havia sofert alguns canvis respecte als límits territorials originals, bàsicament, perquè

---

senyoria comtal. En aquest sentit, prenent com a referència la definició de Josep Serrano Daura, el concepte jurisdicció està determinat a partir de diversos elements interrelacionats: en primer lloc, la jurisdicció senyorial és el conjunt de potestats o facultats que la senyoria posseeix sobre el territori del seu domini i els seus vassalls; en segon lloc, aquestes potestats o facultats es concreten en la imposició de càrregues i obligacions (econòmiques i personals) als vassalls o la concessió de privilegis, en l'ordenament jurídic i en l'administració de justícia; i, en tercer lloc, completa la definició el fet que hi ha una distinció entre la jurisdicció civil i la criminal, la baixa i l'alta justícia, i el mer i mixt imperi. Vegeu: J.SERRANO DAURA (2000), *Senyoriu i municipi...*, pàg.394, 410-411 [vegeu també, a pàg.410, nota 102] i 726-728. En aquest context, com exposa Víctor Ferro, i també Josep Serrano Daura, el “mer imperi” (o alta justícia) comprenia, segons una resolució de la Reial Audiència del 1553: la facultat de conèixer, jutjar i castigar tots els delictes pels quals es podia imposar pena de mort natural o mutilació d'un membre del cos, el dret d'alçar força i costell i d'aplicar la pena capital, i, altrament, la facultat de designar tutors i dictar altres disposicions connexes quan es tractés d'un patrimoni de més de sis mil sous. De la seva banda, el “mixt imperi” (o baixa justícia), segons una altra sentència de l'Audiència de l'any 1595, implicava: el dret a tenir cort judicial amb escrivà, el poder de nomenar batlle, jutge, saigs, nuncis i corredors, el dret a rebre firmes de dret, la facultat de conèixer totes les causes civils i executar-ne les sentències, donar tutors i curadors per a patrimonis inferiors als sis mil sous, decretar la restitució *in integrum* i intervenir en emancipacions, insinuacions de donacions i d'altres actes de jurisdicció voluntària, el dret a castigar els delictes lleus (baralles, lesions menors, injúries, furts de menys de 200 sous, etc.), la facultat de capturar els presumptes culpables de delictes greus i lliurar-los al jutge competent, el dret a aplicar algunes penes, i, finalment, donar llicència a la universitat (municipal) per a reunir-se i poder adoptar diverses mesures de policia. Vegeu, en aquest sentit: V.FERRO (1987), *El Dret Públic Català...*, pàg.139-140; J.SERRANO DAURA (2000), *Senyoriu i municipi...*, pàg.411 (nota 103), 727 i 1018-1019.

³⁴⁸ ADM, secció Prades, lligall 16, doc.núm.200(8), fol.1v [reproducció en microfilm: ADMC, rotlle 95, fotograma 660].

Ramon Berenguer —molt abans de la permuta— s'havia després de part del patrimoni a canvi d'una determinada quantitat de diners.

Com indica Pilar Lázaro de la Escosura, sembla que el comte Ramon Berenguer va patir una situació econòmica desfavorable en un determinat període de la seva regència, sense que se'n puguin establir les causes concretes. Així ho constaten diversos documents de venda, encara que hi ha dos vendes del 1327 que són especialment representatives: d'una banda, la venda de la vila de l'Aleixar i, de l'altra, la sol·licitud de llicència al monarca per poder vendre la vila de la Riba.³⁴⁹ No obstant això, val a dir que les viles de l'Aleixar i la Riba es van acabar recuperant en època del mateix comte Ramon Berenguer, ja que estaven condicionades per un any i, per tant, les hem d'entendre com una mena d'empenyorament. De fet, durant l'edat mitjana, aquesta i altres pràctiques —com poden ser arrendaments, empenyoraments, compravendes condicionades, cessions o donacions, tant de territoris com de rendes i jurisdiccions— van ser habituals i van suposar una forma efectiva d'obtenir recursos econòmics. El que ens ocupa no deixa de ser-ne un exemple més, a l'igual que els que hem vist —entre d'altres— en parlar de l'evolució històrica de la Batllia reial de les Muntanyes de Prades. Més dramàtic, però, va ser el cas de bona part dels dominis del comtat de les Muntanyes de Prades que eren del monestir de Poblet.

Els llocs i termes del Vilosell, la Pobla de Cérvoles, la Fumada i Vallclara, que el monestir cistercenc de Poblet posseïa parcialment, van passar a formar part del comtat de les Muntanyes de Prades quan fou instituït l'any 1324, tal com hem esmentat en repetides ocasions anteriorment. Nogensmenys, el 1334 —tot just deu anys després de la creació del nou comtat—, el comte Ramon Berenguer va vendre a l'abat del monestir de Poblet, a través d'una venda a carta de gràcia per 20.000 sous, el mer imperi sobre tres d'aquells indrets: els llocs i termes del Vilosell, Pobla de Cérvoles i la Fumada. Per tant, l'abat adquiria drets de jurisdicció pública en els dominis sobre els quals el monestir ja tenia el domini de dret privat.³⁵⁰ És a dir, d'aquesta manera, el monestir completava el seu senyoriu i passava a posseir la plena jurisdicció (civil i criminal, mer i mixt imperi) sobre aquests territoris, a la vegada que el comte Ramon Berenguer perdia els drets que hi havia tingut a canvi dels 20.000 sous que va obtenir per la venda. Ara

---

³⁴⁹ P.LÁZARO DE LA ESCOSURA (1976), "El condado de Prades...", pàg.376-378; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.97; E.JUNCOSA (2008), "La estrategia de Jaime II para consolidar...", pàg.332-333.

³⁵⁰ A.ALTISENT (1974), *Història de Poblet...*, pàg.227-228. Vegeu, també, a l'apèndix documental: doc.núm.2, fol.31r.

bé, tal com assenyala Agustí Altisent, aquesta venda —pel fet de ser a carta de gràcia— era una mena d'empenyorament, ja que, a la llarga, el comte Ramon Berenguer pretenia recuperar la jurisdicció venuda.³⁵¹ De fet, en virtut d'aquest tipus de venda (a carta de gràcia), el venedor —el comte de Prades, en aquest cas— tenia dret de recuperar el bé que havia transferit, en qualsevol moment, si pagava el mateix import que havia reemborsat el comprador. És a dir, podia revocar la venda retornant al comprador la mateixa quantitat de diners que havia rebut en vendre-ho. Per tant, a la pràctica, aquesta limitació de la transacció convertia la venda a carta de gràcia en un empenyorament.³⁵² De tota manera, en el nostre cas, lluny de ser una situació provisional, probablement aquests dominis (els llocs i termes del Vilosell, Pobla de Cérvoles i la Fumada) ja no es van restituir de nou al comtat de les Muntanyes de Prades i es van escindir del comtat, de forma efectiva, aquell mateix any 1334. Tanmateix, no va ser fins al segle XV que una sèrie de transaccions van suposar la compra definitiva de la jurisdicció per part del monestir de Poblet i van confirmar l'escissió irreversible d'aquests territoris del comtat.³⁵³ En tot cas, els llocs i termes del Vilosell, Pobla de Cérvoles i Fumada, pel fet que el comte Ramon Berenguer n'havia venut el poder jurisdiccional —encara que a carta de gràcia—, entenem que estaven disgregats de la senyoria quan el comte Pere se'n va fer càrrec, a la pràctica i a tots els efectes. De fet, aquesta és la principal modificació, territorialment parlant, que tenia el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença el 1342, en comparació del que havia estat el 1324.

D'altra banda, però, el darrer dels territoris que depenien parcialment del monestir de Poblet, Vallclara, va seguir una evolució diferent a la de la resta de dominis del monestir que havien estat integrats al comtat de les Muntanyes de Prades.³⁵⁴ D'entrada,

³⁵¹ En paraules del mateix Agustí Altisent: “el comte necessitava els 20.000 sous i va trobar aquesta solució, que hauria volgut provisional”. Vegeu: A.ALTISENT (1974), *Història de Poblet...*, pàg.228.

³⁵² Per a la definició de venda a carta de gràcia, vegeu per exemple: J.BOLÒS (2000), *Diccionari de la Catalunya medieval...*, pàg.61 i 260.

³⁵³ Ja al segle XV, el monestir de Poblet, per poder posseir de forma total i definitiva la plena jurisdicció sobre aquests dominis, va haver de pagar als comtes de Prades unes determinades quantitats de diners. Efectivament, la jurisdicció d'aquests mateixos territoris es va tornar a vendre l'any 1400: l'abat del monestir de Poblet, amb el consentiment del comte-rei Martí, va comprar al comte Joan (fill i successor de l'infant Pere al capdavant del comtat) el mer imperi sobre el Vilosell, la Pobla de Cérvoles i la Fumada, i els masos i termes d'aquests llocs, per 22.000 sous de Barcelona. Finalment, aquesta compra fou ratificada el 1436, quan el monestir de Poblet va pagar 6.600 sous addicionals als comtes de les Muntanyes de Prades, Joan Ramon Folc i Joana de Prades. A més, en aquest darrer pagament anava inclosa —a més dels llocs esmentats anteriorment— la venda del mer imperi i la jurisdicció criminal sobre el lloc de Vallclara. Vegeu: A.ALTISENT (1974), *Història de Poblet...*, pàg.379.

³⁵⁴ De tota manera, val a dir que finalment el lloc de Vallclara també va passar a ser totalment del monestir de Poblet —segregant-se plenament dels dominis del comte de Prades—, possiblement, el 1436. De fet, aquesta adquisició definitiva per part del monestir cistercenc devia tenir lloc aquell any, quan fou

l'infant Ramon Berenguer havia infeudat —com analitzarem seguidament— la jurisdicció criminal i el mer imperi sobre el lloc de Vallclara a Berenguer de Jorba. Però, curiosament, va ser també l'abadia de Poblet la que, l'any 1349 —ja sota el senyoriu del comte Pere—, va comprar els drets que Berenguer de Jorba posseïa sobre el castell, vila i terme de Vallclara, per 80.000 sous.³⁵⁵ De tota manera, cal assenyalar que la compravenda va estar precedida per un greu conflicte entre ambdues parts.³⁵⁶

És precisament aquesta compravenda del 1349 l'element que ens permet acostar-nos, encara que sigui de forma parcial i aproximativa, a la datació d'un document expedit per la cancelleria comtal de les Muntanyes de Prades que és essencial —l'hem citat al principi— per a la consecució del present apartat. Concretament, aquest document és una mena de recopilació general de capbreus antics en què es registren, de forma detallada, els drets i les rendes —l'origen d'algunes de les quals es remunta a finals del segle XII— que tenia i rebia l'infant Pere (com a comte de les Muntanyes de Prades) en les diverses viles i llocs del comtat i en alguns dels dominis que no eren del comtat però que havien format part de l'antic terme del castell de Siurana. A més, també s'enumeren, quan pertoca, els emprius que tenien els habitants i prohoms de les viles i llocs del comtat de les Muntanyes de Prades en alguns dels territoris de l'antic terme castral de Siurana. De fet, al segle XVII, aquest document va ser titulat *Levador antiguo de las rentas y derechos del condado de Pradas*. Precisament, en una de les parts del text, es delimita el territori que ocupava el terme del castell de Siurana l'any 1173³⁵⁷ i, seguidament, s'explica la distribució jurisdiccional i senyorial d'aquest antic terme

---

ratificada la venda del Vilosell, la Pobla de Cérvoles i la Fumada. Vegeu, en la nota precedent, la venda de 1436 (A.ALTISENT (1974), *Història de Poblet...*, pàg.379).

³⁵⁵ A.ALTISENT (1974), *Història de Poblet...*, pàg.238; J.BOLÒS, E.PIQUER (1995), “Castell i vila de Vallclara”..., pàg.548.

³⁵⁶ L'enfrontament es va iniciar quan els guardaboscors de Poblet van detenir un habitant de Vallclara que tallava llenya sense autorització i, com a represàlia, uns servents de Berenguer de Jorba van assaltar i saquejar la granja de Riudabella (que pertanyia al monestir de Poblet). Davant d'aquests incidents violents protagonitzats pels homes de Berenguer de Jorba, l'abat de Poblet va acudir al monarca, Pere III, el qual va ordenar al veguer de Montblanc que processés els culpables i que, en nom del rei, retingués el lloc de Vallclara sota el seu poder fins que el monestir no hagués rebut reparació dels danys soferts. Finalment, com ja sabem, Berenguer de Jorba va vendre els seus drets sobre Vallclara al monestir cistercenc. Vegeu: A.ALTISENT (1974), *Història de Poblet...*, pàg.238; J.BOLÒS, E.PIQUER (1995), “Castell i vila de Vallclara”..., pàg.548.

³⁵⁷ Tal com hem esmentat a l'apartat “4.1.1. El terme del castell de Siurana (segona meitat del segle XII)”, en aquest document (*Levador antiguo de las rentas y derechos del condado de Pradas*) hi ha còpia del text de delimitació del terme del castell de Siurana del 6 de març del 1173; vegeu, a l'apèndix documental, el doc.núm.2, fol.27r-28v. De tota manera, com ja hem advertit en el seu moment, és una còpia de mitjan segle XIV d'un trasllat, datat el 31 d'agost de 1311, d'un altre trasllat anterior, del 18 de desembre de 1282.

castral —desmembrat i repartit en diverses senyories— a mitjan segle XIV.³⁵⁸ Amb la qual cosa, entre d'altres, es descriu territorialment el comtat de les Muntanyes de Prades i s'anoten la jurisdicció, els drets i les rendes que hi tenia el comte Pere. En definitiva, la informació d'aquesta part del document —que, de fet, és la part que podem datar a partir de la compravenda de Vallclara— és bàsica per poder assolir l'objectiu que ens hem marcat en iniciar aquest apartat: d'una banda, desgranar els diferents territoris que configuraven el comtat de les Muntanyes de Prades i, de l'altra, establir la jurisdicció que, en cadascun d'ells, hi exercia el comte Pere.

Primerament, per poder datar aquesta part concreta del document ens hem de fixar, com hem dit, en la informació que s'hi expressa sobre Vallclara. Així, quan es parla d'aquest lloc, s'especifica que estava situat dins del comtat de les Muntanyes de Prades però que era de Berenguer de Jorba, el qual posseïa, a més, la “jure[d]icció criminal e mer emperi per lo dit senyor inffant en feu”. Altrament, també s'exposa que “lo dit senyor inffant en Pere” conservava les “cartes ab sagels pendens del dit senyor inffant en Ramon Berenguer”, les quals testificaven les formes i condicions de la cessió en feu que aquest últim havia realitzat a favor de Berenguer de Jorba.³⁵⁹ Per tant, el text és d'època del comte Pere, perquè s'hi cita explícitament. Concretant una mica més, podem afirmar que almenys aquesta part del document —on es descriu la situació al segle XIV del que havia estat l'antic terme del castell de Siurana— va ser escrita abans que Berenguer de Jorba vengués tots els drets que tenia sobre el castell, vila i terme de Vallclara al monestir de Poblet l'any 1349. En atenció a això, com a mínim aquesta part del *Levador antiguo de las rentas y drechos del condado de Pradas*, va ser redactada en un moment indeterminat entre els anys 1342 i 1349.

Altrament, a la vista del que ens aporta el paràgraf dedicat al lloc de Vallclara, el que Berenguer de Jorba va vendre al monestir de Poblet el 1349 van ser, possiblement, la jurisdicció criminal i el mer imperi que tenia en feu pel comte de les Muntanyes de Prades. De fet, podria confirmar aquesta hipòtesi un document datat el 10 de novembre del 1358. Precisament, aquesta és la mateixa data en què es va atorgar el testament del comte Pere, el qual —com en parlarem properament— va prendre l'hàbit franciscà i va

---

³⁵⁸ De fet, aquesta part del document —la que ens permet reconstruir els límits i la jurisdicció del domini comtal de Prades— és la que trobareu a l'apèndix documental: doc.núm.2. D'altra banda, el document íntegre, denominat (al s.XVII) com a *Levador antiguo de las rentas y drechos del condado de Pradas*, es conserva a: ADM, secció Prades, lligall 27, doc.núm.692(1) [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 117, fotogrames 485-550]. A més, també n'hi ha una còpia, del segle XVII(?), al mateix arxiu: ADM, secció Prades, lligall 27, doc.núm.692(2) [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 117, fot.551-591].

renunciar als dominis que tenia, en favor dels seus fills, pocs dies després. En concret, el document en qüestió és una missiva de l'infant Pere a l'abat del monestir de Poblet, en què aquell recorda a l'abat que té en feu pel comte la jurisdicció criminal del castell de Vallclara (“situat en lo dit comtat nostre de Prades”). De fet, l'infant Pere li requereix que, tant bon punt li sigui sol·licitat, faci sacrament de fidelitat i homenatge per aquest feu al seu fill i successor imminent en el comtat, Joan de Prades. A la vegada, el mateix Pere, com a comte sortint —ja que prendria l'hàbit franciscà i renunciava al comtat— absol a l'abat del monestir de Poblet de tota fidelitat i senyoria que li degués —al comte Pere— en virtut del feu.³⁶⁰

Un cop datat parcialment el document (en un moment indeterminat entre els anys 1342 i 1349), passem a desglossar-ne el contingut, ja que ens ha de permetre definir els límits territorials i els àmbits jurisdiccionals del comtat de les Muntanyes de Prades principalment i de la baronia d'Entença en part. Així doncs, entrant ja en matèria, referent a la distribució del domini senyorial, podem establir que, tot i ser de Berenguer de Jorba i que aquest cavaller en tenia la jurisdicció criminal i el mer imperi en feu pel comte, Vallclara es va mantenir dins dels límits del comtat: “lo loch [de] Vaylclar[a] (...) és dins los térmens e limi[tacio]ns del dit comdat de les Muntanyes de Prades”. En aquest cas —a diferència del que succeïa amb la resta de territoris del monestir de Poblet—, el comte Pere tenia el lloc de Vallclara “postat” (és a dir, en tenia la potestat), així com també hi mantenia els drets d'host i de cavalcada i la vuitena part de tot el delme.³⁶¹ En definitiva, Vallclara restava dins del comtat de les Muntanyes de Prades.

D'altra banda, tal com hem vist, els llocs i termes del Vilosell, la Pobla de Cérvoles i la Fumada romanien fora dels límits del comtat perquè eren del monestir de Poblet i, a més, l'abadia cistercenca hi tenia tota la jurisdicció criminal, mer i mixt imperi, des del 1334. No obstant això, en el text estudiat, s'insisteix en què aquests llocs en formaven part: “ítem, los lochs del Velosell, de Sérvoles e de la Fumada són dins le[s] limitacions del dit comdat e de les Muntanyes de Prades”. De fet, el comte entenia que hi conservava el poder jurisdiccional perquè el podia recuperar en qualsevol moment, pagant la mateixa quantitat per la qual havia estat venut al monestir de Poblet, en virtut de la venda a carta de gràcia. És evident, però, que el comte no hi exercia cap mena de jurisdicció. De fet, tan sols disposava d'algunes rendes, i no en la totalitat del territori:

³⁵⁹ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.2, fol.31r.

³⁶⁰ ADM, secció Prades, lligall 15, doc.núm.198(1), fol.119v [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 95, fotograma 450].

³⁶¹ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.2, fol.31r.

només percebia el bovatge i el carnatge que havien de pagar els habitants de la Pobla de Cérvoles i la Fumada.³⁶² En conclusió, entenem que a la pràctica i a tots els efectes — com ja hem apuntat abans—, els llocs del Vilosell, la Pobla de Cérvoles i la Fumada ja no es podien considerar dins dels límits del comtat de les Muntanyes de Prades. Així doncs, tot i les pretensions de l'infant Pere, es confirma la pèrdua efectiva d'aquests territoris del nord del comtat. Per tant, en base a aquesta circumstància, ens hauríem de qüestionar si la informació que es recull en la part estudiada del *Levador antiguo de las rentas y drechos del condado de Pradas* és o no tendenciosa. És a dir, caldria esbrinar si, pel fet de ser un document expedit per la cancelleria del comtat de les Muntanyes de Prades, el text analitzat mostra les dades referides als drets, les rendes, el senyoriu i la jurisdicció segons els interessos particulars de l'infant Pere a la zona, de forma partidista. Precisament, aquest i altres indicis —com veurem en aquest mateix apartat— ens fan pensar que alguns dels aspectes de la realitat que dibuixa el document potser no són totalment objectius.

En tot cas, seguint amb el repàs que estem fent, cal recordar que el comte també compartia part de la jurisdicció, amb altres senyors —a part del monestir de Poblet—, en certs dominis integrats dins dels límits del comtat de les Muntanyes de Prades: la baronia de Cabacés, el priorat de la Cartoixa d'Escaladei i el monestir de Bonrepòs. Així doncs, passem a veure la situació territorial i jurisdiccional d'aquests territoris, que també està recollida en el document estudiat. En primer lloc, la baronia de Cabacés —en el document analitzat, però, no rep aquest ni cap altre nom específic— era del prior de Tortosa i estava formada pels llocs i termes de Cabacés, la Figuera —que incloïa el lloc del Lloar³⁶³—, la Bisbal (de Falset), Margalef i la Vilella (Baixa). En aquests indrets el comte Pere tenia tota la jurisdicció criminal i el mer imperi, “ço és, mort e trencament de membres”, i el dret de carnatge.³⁶⁴ En segon lloc, el priorat de la Cartoixa d'Escaladei comprenia, a més del monestir, els llocs de la Morera, Montalt,³⁶⁵ Poboleda, Torroja, Gratallops, la Vilella Sobirana (Vilella Alta) i Porrera. En els llocs citats, els quals eren del monestir d'Escaladei, el comte Pere hi tenia tota la jurisdicció criminal, el mer i mixt imperi, a més del dret de carnatge. A part, a Porrera i al mas d'en Giberga (al

³⁶² Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.2, fol.31r.

³⁶³ J.SABATÉ I ALENTORN (1994), *Recull històric del Lloar...*, pàg.22 i 66.

³⁶⁴ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.2, fol.31v.

³⁶⁵ Montalt era un antic lloc del municipi de la Morera de Montsant, al peu del cingle de Pregona. Vegeu: *Gran Enciclopèdia Catalana...*, vol.15, pàg.336 (article o entrada *Montalt*).

terme de Porrera) el comte també hi tenia altres drets i rendes.³⁶⁶ Finalment, el comte de les Muntanyes de Prades tenia tota la jurisdicció criminal, mer i mixt imperi, sobre el monestir de Bonrepòs, a més d'altres drets i rendes.³⁶⁷ Per tant, a grans trets, la situació d'aquests tres dominis no va variar respecte al que hem presentat en parlar de la creació del comtat, esdevinguda l'any 1324. Ara bé, també hem de dir que, no obstant l'aparent claredat amb què s'expressa —en el document datat entre el 1342 i el 1349— la part de la jurisdicció que tenia l'infant Pere en el priorat de la Cartoixa d'Escaladei, no hi van faltar els conflictes entre el comte de les Muntanyes de Prades i el prior cartoixà. Efectivament, hi van haver alguns plets entre ells i va ser necessari arribar a un parell de concòrdies per tal de definir clarament i establir de manera precisa els supòsits en què havia d'actuar una part i en quins l'altra, en l'àmbit jurisdiccional, al territori que abastava el priorat de la Cartoixa d'Escaladei. Concretament, la primera d'aquestes concòrdies va ser signada l'any 1376 i la segona el 1411.³⁶⁸

En darrera instància, per completar la demarcació del comtat de les Muntanyes de Prades, tan sols ens falta ressenyar el territori on el comte tenia la senyoria alta i baixa, el qual coincideix amb una part important del que havia estat la Batllia reial de les Muntanyes de Prades. Així doncs, en base a la informació recollida en el document que estem analitzant, també formaven part del comtat: la vila de Prades, el lloc de Vilanova (de Prades), el lloc d'Ulldemolins, el lloc d'Albarca, el lloc de les Esplugues,³⁶⁹ la vila de Cornudella, el castell i lloc de Siurana, el lloc d'Arbolí, la vila de l'Aleixar, el mas de Regina,³⁷⁰ el lloc de Rocabruna,³⁷¹ el mas dels Pujols (Maspujols),³⁷² el lloc de

³⁶⁶ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.2, fol.31v.

³⁶⁷ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.2, fol.31v.

³⁶⁸ Vegeu: E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.118-123; J.A.ADELL, E.GORT (1995), "Santa Maria d'Escaladei"..., pàg.410.

³⁶⁹ "Lo loch de les Splugues", com s'escriu en el text, no s'ha pogut localitzar. No obstant això, segurament estava situat entre Albarca i Cornudella, basant-nos en l'ordre correlatiu que se segueix en el document estudiat a l'hora de fer el llistat dels noms de lloc.

³⁷⁰ El "mas de Regina" estava situat on avui hi ha l'actual mas de la Torre o Torre Regina, al terme municipal de l'Aleixar. Aquest mas, documentat des del segle XIII ("*Manso vocato de la Regina*"), s'ubica al peu del camí de l'Aleixar a Alforja, gairebé enfront del serret del Cisa. Vegeu: F.ANGLÈS, J.M.VENTÓS (2004), *L'Aleixar...*, pàg.25 i 183.

³⁷¹ Rocabruna s'ubica, actualment, al terme municipal de Maspujols. Ara bé, en època medieval el lloc de Rocabruna pertanyia —a l'igual que Maspujols— al terme de l'Aleixar. Més endavant, el 1629, amb la segregació de Maspujols del terme de l'Aleixar, el lloc de Rocabruna es va integrar al nou terme maspujolenc. Vegeu: F.ANGLÈS, J.M.VENTÓS (2004), *L'Aleixar...*, pàg.42-44. En aquest sentit, tot i que Fina Anglès i Joan-Miquel Ventós exposen que, en època medieval, els habitants de Maspujols també eren coneguts com els "*hominum de Rocabruna*" (F.ANGLÈS, J.M.VENTÓS (2004), *L'Aleixar...*, pàg.42), aquesta denominació segurament feia referència als habitants del lloc que es documenta en el text estudiat com a "loch de Rochabruna" i no pas a Maspujols. D'altra banda, també és significatiu el fet que una partida del terme municipal de Maspujols s'anomena Roquesbrunes.

³⁷² El nombrat al text com a "lo mas dels Puyols" és l'actual Maspujols. Aquest lloc, durant l'edat mitjana —i fins al segle XVII—, va pertànyer al terme de l'Aleixar. Així, per exemple, en un document

Selvià,³⁷³ el lloc de Vilaplana, el lloc de la Mussara, el lloc de la Febró, el lloc de Capafonts, el lloc de Mont-ral, el lloc de Farena, el lloc de la Riba, el lloc del mas de Nabineres,³⁷⁴ tot el terme del Samuntà³⁷⁵ i el lloc del mas d'en Pere Berenguer.³⁷⁶ Com s'exposa en el document, doncs, tots aquests castells, viles i llocs suara esmentats eren del comte Pere, qui hi posseïa també tota la jurisdicció alta i baixa, a més de gaudir-hi d'altres drets, rendes i imposicions.³⁷⁷ Ara bé, cal destacar que en aquesta detallada i precisa descripció, de castells, viles i llocs en què el comte Pere tenia la senyoria alta i baixa, no s'anomena el lloc de Cabrera, que sí que hem citat en parlar de la creació del comtat. Aquesta circumstància va ser deguda —segurament— al fet que, com es constata en un document del 1353, aquest indret estava dins del terme de Mont-ral (“*Capraria, termini de Monte Regali*”).³⁷⁸ Per tant, entenem que encara formava part del comtat de les Muntanyes de Prades malgrat que no aparegui en la relació de topònims que hem enunciat.

En un altre ordre de coses, en la part estudiada del *Levador antiguo de las rentas y drechos del condado de Pradas*,³⁷⁹ es descriu —com hem expressat en presentar el document— tot el territori que suposadament havia ocupat l'antic terme castral de Siurana, amb la indicació dels senyorius i les jurisdiccions que hi havia a mitjan segle XIV i assenyalant, a més, el tipus de jurisdicció, els drets i les rendes que hi tenia el

---

de 1337, citat per Fina Anglès i Joan-Miquel Ventós, s'esmenta el “*Manso pugollorum termini Allexari*”. El 1629, però, després d'anys de litigis, sentències i requeriments —iniciats possiblement al segle XIV— va tenir lloc la segregació de Maspujols del terme de l'Aleixar, passant a ser un municipi independent. Vegeu: F.ANGLÈS, J.M.VENTÓS (2004), *L'Aleixar...*, pàg.42-45.

³⁷³ El lloc de Selvià (o mas de Salvià), tot i que se'n desconeix la seva ubicació geogràfica original, era al terme de l'Aleixar. Efectivament, com apunten Fina Anglès i Joan-Miquel Ventós, alguns pergamins i manuals notariais del segle XIV fan referència a “*Mansis Salvia termini de Allexario*”. Vegeu: F.ANGLÈS, J.M.VENTÓS (2004), *L'Aleixar...*, pàg.41-42. D'altra banda, anteriorment, Albert Manent ja havia plantejat que el Mas de Barrot, avui totalment en ruïnes, podria ser l'antic mas de Salvià (A.MANENT (1962), *Toponímia de l'Aleixar...*, pàg.49, nota 403), perquè es troba en una zona —dins el terme municipal de l'Aleixar— on són nombroses les referències a Salvià. És el cas dels topònims: la Riera de Salvià (A.MANENT (1962), *Toponímia de l'Aleixar...*, pàg.18, nota 28), les Quintanes de Salvià (A.MANENT (1962), *Toponímia de l'Aleixar...*, pàg.43, nota 307) o Camí de Salvià (A.MANENT (1962), *Toponímia de l'Aleixar...*, pàg.54, nota 471).

³⁷⁴ “Lo loch del mas de Nabineres” i “lo loch del mas d'en Pere Berenguer” no han estat localitzats. De tota manera, creiem que es tractava de petits nuclis de població —ambdós rebien el nom de “mas”—, englobats possiblement en els termes d'altres viles o llocs de la llista presentada. Seria un cas semblant als del “mas de Regina” o el “mas dels Puyols”, que pertanyien al terme de l'Aleixar.

³⁷⁵ El Samuntà estava situat a la dreta del riu la Glorieta i s'estenia per territori dels actuals termes municipals d'Alcover, de l'Albiol, de la Plana i de Mont-ral. Vegeu, per exemple: E.PEREA SIMÓN (2009 [1994]), *La geografia i la història de Mont-ral...*, pàg.294. Vegeu també: *Gran Enciclopèdia Catalana...*, vol.20, pàg.214 (article o entrada *Samuntà*).

³⁷⁶ Vegeu nota a peu de pàgina anterior a la precedent, on es parla de “lo loch del mas de Nabineres”, en què també s'explica que “lo loch del mas d'en Pere Berenguer” no s'ha pogut localitzar.

³⁷⁷ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.2, fol.32r.

³⁷⁸ ADM, secció Prades, lligall 18, doc.núm.212, fol.65v [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 97, fotograma 685].

comte de les Muntanyes de Prades en cada porció de territori. Per tant, a més de tots els territoris que comprenia el comtat de l'infant Pere, també es ressenyen altres dominis que no en formaven part. Així doncs, per exemple, s'especifica clarament que el castell i terme de l'Albiol, tot i haver format part de l'antic terme castral de Siurana i ubicar-se a les Muntanyes de Prades —referint-se al topònim orogràfic, no pas al comtat—, eren i estaven sota la jurisdicció del paborde de l'Església de Tarragona: “lo pebordre de Tarragona té e ha aquell ab tota juredicció alta e baixa”.³⁸⁰ Per tant, és evident que l'Albiol restava fora dels límits territorials del comtat i estava sota domini de la Pabordia de Tarragona.³⁸¹

En canvi, en diversos documents expedits per la cancelleria comtal posteriors, datats l'any 1356, s'especifica que el castell i terme de l'Albiol estaven dins dels límits del comtat de les Muntanyes de Prades. La qual cosa s'expressa amb frases tals com: d'una banda, “per ço com lo dit castell és situat dins les limitacions del comtat de les Montanyes de Prades”,³⁸² de l'altra, “lo terme del castell del Albiol, lo quals és situat dins les limitacions del comtat nostre de les Montanyes de Prades”; o també, en llatí, “*termino castris del Albiol, quod est dicti prepositi, siti infra terminos et limitaciones dicti comitatus nostri Montanearum de Prades*”.³⁸³ Tanmateix, per poder valorar aquest canvi d'ubicació —la inclusió de l'Albiol com a territori del comtat— cal que retratem amb cura el context en què sorgeixen aquests documents, els quals estan relacionats amb una concòrdia o avinença que signaren el comte de les Muntanyes de Prades i el paborde de Tarragona. Abans, però, també cal tenir present que Romeu de Comes, a més de ser el paborde de Tarragona, també era conseller (“honrat e amat conseller nostre”) de l'infant Pere.³⁸⁴ Per tant, aquesta circumstància també explica i justifica, en part, tot allò que ara esbossarem.

En aquest sentit, tot va iniciar-se perquè en Pere Sori, del lloc de Prades, amb alguns companys seus volien cercar “menes” d'argent al terme del castell de l'Albiol i el tresorer del rei va proposar-li al paborde d'arribar a un acord per compartir els

³⁷⁹ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.2.

³⁸⁰ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.2, fol.30v.

³⁸¹ A la qual pertanyia des del 1217, quan el paborde va comprar l'Albiol i el seu terme als descendents de Gerald d'Avinyó. Vegeu: E.FORT I COGUL (1985), *L'Albiol. Notícies històriques...*, pàg.19-20.

³⁸² ADM, secció Prades, lligall 13, doc.núm.191, fol.61r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 92, fotograma 388].

³⁸³ ADM, secció Prades, lligall 13, doc.núm.191, fol.58v-60v [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 92, fotogrames 386-388].

³⁸⁴ ADM, secció Prades, lligall 13, doc.núm.191, fol.58v [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 92, fotograma 386].

beneficis d'aquella explotació amb el monarca. Romeu de Comes, però, va refusar aquesta invitació al·legant que el castell de l'Albiol estava situat dins dels límits del comtat de les Muntanyes de Prades i que, per tant, acceptar l'acord suposaria un greuge i un perjudici contra l'infant Pere. Amb la qual cosa, seguidament, el paborde va suggerir fer una concòrdia per tal de compartir el profit de l'explotació minera de l'argent de l'Albiol al mateix infant Pere. El qual, agraint la deferència del paborde, va acceptar la petició i va nomenar a Pere Ramon de Concabella i a mestre Bertran de Revell com a procuradors perquè poguessin signar en nom seu i per ell l'avinença, ja que no estava al comtat. De fet, la carta en què l'infant Pere respon al paborde de Tarragona està datada a Gandia, el 30 de maig del 1356.³⁸⁵ A més, el mateix dia, l'infant Pere també va expedir una missiva adreçada als seus dos procuradors. En la qual, a més d'incloure-hi la procuració que els feia —datada cinc dies abans, el 25 de maig—, també hi adjuntava una còpia dels capítols de l'avinença que proposava el paborde de Tarragona.³⁸⁶ De fet, els documents en què s'exposa que l'Albiol formava part del comtat de les Muntanyes de Prades —amb les expressions que hem exposat abans— són aquestes missives que va enviar l'infant Pere al paborde de Tarragona i als seus procuradors, prèvies a la consecució de la concòrdia.³⁸⁷ La qual, de fet, va signar-se gairebé un mes després, concretament, el 28 de juny del 1356.³⁸⁸ A més de signar l'avinença, però, aquell mateix dia de juny també es van instituir unes disposicions o capítols —una mena d'ordinacions— que regulaven més detalladament les condicions per a l'explotació minera de l'argent al terme de l'Albiol en el marc d'aquesta concòrdia.³⁸⁹

De fet, al terme de l'Albiol, els jaciments argentífers eren força importants i l'explotació minera de la plata era considerable, tal com constaten diversos documents de l'època³⁹⁰ i com tindrem ocasió de veure al llarg de les pàgines venidores.³⁹¹ A més,

³⁸⁵ ADM, secció Prades, lligall 13, doc.núm.191, fol.61r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 92, fotograma 388].

³⁸⁶ ADM, secció Prades, lligall 13, doc.núm.191, fol.58v-60v [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 92, fotogrames 386-388].

³⁸⁷ ADM, secció Prades, lligall 13, doc.núm.191, fol.58v-60v i fol.61r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 92, fotogrames 386-388].

³⁸⁸ E.FORT I COGUL (1959), *La mineria a La Selva...*, pàg.25-27; J.PIÉ (1984), *Annals inèdits de la vila de la Selva...*, pàg.73-75.

³⁸⁹ E.FORT I COGUL (1959), *La mineria a La Selva...*, pàg.27-30; J.PIÉ (1984), *Annals inèdits de la vila de la Selva...*, pàg.75-77.

³⁹⁰ En aquest sentit, proven documentalment la importància de l'explotació minera de l'argent al terme de l'Albiol durant la segona meitat del segle XIV, els diversos i diferents documents que s'analitzen a l'obra: E.FORT I COGUL (1959), *La mineria a La Selva...*

també cal assenyalar que el comte Pere —tal com exposarem en abordar el tema— va gestionar i promocionar l'exploració de les mines d'argent de l'Albiol pràcticament d'ençà que va esdevenir comte de les Muntanyes de Prades. És a dir, aquesta concòrdia no és un fet aïllat, sinó que s'emmarca en un procés complex del qual tindrem ocasió de parlar al llarg de la tesi doctoral.

En conseqüència, tot plegat ens fa pensar que aquesta sobtada inclusió del castell i terme de l'Albiol dins dels límits territorials del comtat de les Muntanyes de Prades respon, més aviat, a la voluntat de l'infant Pere de justificar el benefici sobre l'exploració minera de l'argent a la zona, que no pas a una situació real. De fet, n'era el paborde de Tarragona el titular, tant del domini senyorial com de la jurisdicció. Precisament, tal com hem vist, és el paborde qui pren la iniciativa de fer la concòrdia del 1356. D'això, també n'és molt conscient el comte Pere, qui afirma —en la carta que envia als seus procuradors—: “lo dit pebordre, axí com amich e special servidor nostre, ha pensat fer ab nós avinença més que ab altra persona”.³⁹² A més, en aquesta línia, també és simptomàtica la petició que va fer el comte de les Muntanyes de Prades en una de les missives que van precedir la concòrdia —concretament, en la resposta a l'ofertament del paborde—, datada el 30 de maig del 1356. En la qual, tot i que donava el vistiplau als capítols de l'avinença que li proposava el paborde de Tarragona, l'infant Pere demanava a Romeu de Comes que se suprimís l'expressió “com se diu” en la part en què es declarava que el castell de l'Albiol s'ubicava dins dels límits del comtat de les Muntanyes de Prades. Perquè l'infant Pere volia que aquesta circumstància hi estigués indicada amb fermesa i claredat. La voluntat del comte, tal com es recull en la mateixa missiva, era evitar futures controvèrsies o possibles reivindicacions per part del rei d'Aragó (comte de Barcelona) o els seus oficials:

“Emperò, en pebordre, dóne'ns vijares³⁹³ que en lo començament dels capítols, la on ha ‘Per ço com se diu que·l castell del Albiol, etcètera’, no y deja ésser mas que fermament e clara. Sia fermat tot ço qui en los dits capítols és contengut e que no y haja ‘com se diu’, e açò, per tal que

³⁹¹ Per exemple, podem avançar que, en les ordinacions promulgades el 1344 per regular l'exploració de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, hi ha una clara referència a la riquesa dels minerals d'argent del terme de l'Albiol: “(...) mena gentil [*és a dir, rica en argent*] semblant d'aquella del terme del Albiol”. Vegeu, a l'apèndix documental, el capítol 2 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental).

³⁹² ADM, secció Prades, lligall 13, doc.núm.191, fol.58v [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 92, fotograma 386].

³⁹³ Donar vijares: “donar de parer, semblar”. Vegeu la veu “VIJARES” a: A.M.ALCOVER, F.B.MOLL (1985), *Diccionari català-valencià-balear...* (<http://dcvb.iec.cat/>).

despuys lo senyor rey o oficials seus no y poguessen metre les mans, ne y fos posada qüestió alguna”.³⁹⁴

Altrament, a més, el comte també trasllada aquesta preocupació als procuradors que havia assignat perquè signessin —en representació i pel comte— l’avenença, Pere Ramon de Concabella i mestre Bertran de Revell. Als quals, també els insisteix que calia deixar ben clar que el castell de l’Albiol s’ubicava dins dels límits del domini comtal i els mana que evitin que s’inclougui en els capítols de l’avenença aquella ambigüitat que presentava la proposta inicial del paborde:

“Emperò, hajats primerament, d’açò, consell del amat conseller nostre en Pere Ferrater e veja los dits capítols, per ço que nós no y siam perjudicats en nostre dret e en special en lo començament dels dits capítols, on ha ‘Per ço com se diu que·l castell del Albiol, etcètera’. E sembla que tot ço que vosaltres per nom nostre fermets ab lo dit pebordre, e·l dit pebordre semblantment, deja ésser posat fermament e clara, e que en algun loch no y haja ‘com se diu’. E açò, per tal que despuys com fos fermat lo senyor rey o oficials seus no y poguessen metre les mans, ne y hagués qüestió alguna. E, en açò, donats aquell speegament e endreça que·s pertany, e de vós plenerament confiam”.³⁹⁵

De fet, juntament amb aquesta carta adreçada als procuradors, l’infant Pere —com hem apuntat abans— els envia una còpia dels capítols de l’avenença proposats pel paborde de Tarragona. En la qual, es subratlla i es marca l’expressió “se diu que” en la frase que els encapçala: “Per ço com se diu que lo castell del Albiol, qui ab tota jurisdicció alta e baixa és del pebordre e de la Pebordria de Tarragona, és dins térmens e limitacions del comtat de les Montanyes de Prades e en la regalia del senyor infant, e dins lo terme del dit castell segons que·s diu ha menes d’argent (...)”.³⁹⁶ Val a dir, en aquest context, que en la versió final de l’avenença, esdevinguda i signada definitivament el 28 de juny del 1356, la qüestió es va resoldre suprimint aquella part del text que generava més controvèrsia. Amb la qual cosa, no es va fer cap referència al comtat i l’avenença es va començar de la següent manera: “Per ço com dins lo terme del castell del Albiol. segons que s diu, ha menes d argent, (...)”.³⁹⁷

³⁹⁴ ADM, secció Prades, lligall 13, doc.núm.191, fol.61r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 92, fotograma 388].

³⁹⁵ Aquest fragment es troba en la missiva que l’infant Pere envia als seus dos procuradors en aquesta qüestió. En la qual, a més, s’hi inclouen una còpia dels capítols que proposava el paborde de Tarragona per fer la concòrdia i també la procuració que donava el comte a Pere Ramon de Concabella i a mestre Bertran de Revell perquè poguessin firmar aquella avenença. Vegeu: ADM, secció Prades, lligall 13, doc.núm.191, fol.58v-60v [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 92, fotogrames 386-388].

³⁹⁶ Vegeu: ADM, secció Prades, lligall 13, doc.núm.191, fol.59r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 92, fotograma 386].

³⁹⁷ En trobareu la transcripció, de la versió final de la concòrdia, a: E.FORT I COGUL (1959), *La mineria a La Selva...*, pàg.26-27 (nota 15). En aquest sentit, cal advertir que —en reproduir aquest

Així doncs, aquesta insistència de l'infant Pere per deixar ben clar que l'Albiol estava dins del comtat de les Muntanyes de Prades, segurament denota tot el contrari. És a dir, creiem fermament que són els interessos polítics i econòmics del comte Pere el que fa que el terme de l'Albiol s'inclogui sobtadament dins dels límits del comtat en la concòrdia del 1356 —per poder justificar-la—, contradient el que s'expressava en el document datat entre 1342 i 1349. A la pràctica, com hem argumentat, el castell i terme de l'Albiol restaven fora dels límits de la senyoria comtal i pertanyien al paborde de Tarragona, tot i els drets que hi pogues tenir l'infant Pere sobre l'explotació minera de l'argent. Així doncs, aquesta qüestió es podria relacionar amb la situació que hem descrit en parlar dels llocs del Vilosell, la Pobla de Cérvoles i la Fumada, els quals eren considerats dins dels límits territorials del comtat a pesar que havien estat venuts a carta de gràcia al monestir de Poblet amb anterioritat. En el sentit que, aquí també es demostra que, en alguns casos, la documentació expedida des de la cancelleria del comtat de les Muntanyes de Prades no és totalment objectiva, sinó que és tendenciosa i partidista. Amb la qual cosa, mostra una realitat fragmentada o esbiaixada, responnent segurament als interessos polítics i econòmics de l'infant Pere a la zona.

Resumint tot el que hem vist fins ara en aquest apartat, de moment, hem repassat els territoris del comtat de les Muntanyes de Prades i, fins i tot, s'ha parlat d'alguns que no en formaven part, com és el cas de l'Albiol. Passem ara a parlar de la baronia d'Entença. En aquest sentit, cal fer un petit incís i tornar al document que hem estat comentant —a la part del *Levador antiguo de las rentas y derechos del condado de Pradas* que hem estudiat—, perquè també s'hi parla de la vila de Falset. Bàsicament, del territori que després va esdevenir baronia d'Entença, només Falset —suposadament— havia format part del terme castral de Siurana del 1173. Efectivament, en el document estudiat, s'argumenta que aquesta vila havia estat dins dels límits i termes de l'antic terme del castell de Siurana, però, en canvi, no es fa cap referència al comtat de les Muntanyes de Prades. Amb la qual cosa, se sobreentén que Falset no estava dins dels límits del comtat. Per tant, en certa manera, aquest document també està corroborant la ja comentada diferenciació territorial que existia entre el comtat de les Muntanyes de Prades i la baronia d'Entença —on s'ubicava Falset—, tot i ser parts

---

fragment del text— s'ha respectat el mètode de lectura i d'edició del llibre citat. Així mateix, hi ha una altra versió de la transcripció d'aquest text a: J.PIÉ (1984), *Annals inèdits de la vila de la Selva...*, pàg.73-75.

inseparables d'una mateixa senyoria. Altrament, segons el document estudiat, pel que fa a la jurisdicció, l'infant Pere també posseïa la vila de Falset amb tota la senyoria, alta i baixa.³⁹⁸

Així doncs, tot i que —com hem anat resseguint— el document estudiat ha estat bàsic per establir amb seguretat els límits del comtat de les Muntanyes de Prades a mitjan segle XIV i concretar la jurisdicció que posseïa el comte en cadascun dels territoris que l'integraven, pel que fa a l'altra part inseparable de la senyoria, la baronia d'Entença, cal recórrer a altres fonts. Efectivament, en el document estudiat tan sols es menciona la jurisdicció que tenia el comte a la vila de Falset i, per tant, s'han de cercar documents que complementin aquesta informació i que ens ajudin a explicar la situació territorial i jurisdiccional de la baronia d'Entença globalment. En aquest sentit, en l'àmbit jurisdiccional, és interessant ressenyar un capbreu de mitjan segle XIV que recull les rendes i censos de Tivissa, Banyoles, Llaberia, Coll de Balaguer, Vandellòs i Móra (viles i llocs de la baronia d'Entença).³⁹⁹ És, doncs, un document anàleg al que hem estat analitzant sobre les rendes i drets que tenia l'infant Pere en el comtat de les Muntanyes de Prades i en els territoris que havien format part de l'antic terme castral de Siurana. A més, ambdós documents possiblement són coetanis, ja que Teresa Palet Plaja i Manuel Romero Tallafigo creuen que el capbreu fou escrit, en una data indeterminada, entre el 1344 i el 1358.⁴⁰⁰ De tota manera, de la informació recollida en el capbreu tan sols destacaríem, en aquest context, que es confirma que el comte Pere tenia el lloc i terme de Móra amb tota la jurisdicció alta i baixa, a més d'altres drets i rendes.⁴⁰¹

En aquesta línia, hi ha altres documents que també ens poden aportar informació valuosa sobre el tema, per poder completar les dades que ja tenim sobre la jurisdicció que exercia el comte de les Muntanyes de Prades a la vila de Falset i al lloc i terme de Móra. Per exemple, un document del 1333⁴⁰² ens mostra que —pocs anys abans d'aquesta data— el comte Ramon Berenguer de Prades havia concedit, assignat i obligat com a garantia dotal (“*pro vestro dodario et donationem propter nuptias*”)⁴⁰³, a la seva esposa Blanca (“dispina” de Romania), part de les rendes, els drets i la jurisdicció que

³⁹⁸ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.2, fol.30r.

³⁹⁹ T.PALET, M.ROMERO (1987), *Capbreu de la Baronia d'Entença...* Hi ha la transcripció íntegra del document a: pàg.27-82.

⁴⁰⁰ T.PALET, M.ROMERO (1987), *Capbreu de la Baronia d'Entença...*, pàg.25.

⁴⁰¹ “Lo qual loch de Móra ab sos térmens, segons que dessus és termenat, / ha lo dit senyor Inffant ab tota iuredicció alta e baxa, e ab / ost e ab caualcada e ab redempció d'aquelles” (T.PALET, M.ROMERO (1987), *Capbreu de la Baronia d'Entença...*, pàg.55).

⁴⁰² ACA, Reial Cancelleria, registre núm.486, fol.36v-37v. Document que se cita a: J.SERRANO DAURA (2000), *Senyoriu i municipi...*, pàg.435.

posseïa al comtat de les Muntanyes de Prades i als castells, llocs i viles que en formaven part. Els quals eren, segons el document: Prades, Siurana, Vilanova de Prades, Falset, Altafalla, Móra, Tivissa, Ulldemolins, Albarca, Cornudella, Arbolí, Vilaplana, la Mussara, Mont-ral, Farena, Capafonts, la Febró, el Samuntà i l'Aleixar.⁴⁰⁴ En l'acte, que va ser autoritzat i confirmat pel comte-rei Alfons III *el Benigne*, es mostra implícitament —és a dir, es deixa endevinar sense ser expressat formalment— que el comte Ramon Berenguer tenia, entre altres, “*omni plena iurisdictionem, alta et baxa, in dicto nostro comitatu et in predictis castris, locis et villis eiusdem et terminis suis*”.⁴⁰⁵ Per tant, s'entén que el comte de les Muntanyes de Prades devia exercir aquesta plena jurisdicció (alta i baixa), almenys, en els termes dels llocs de la baronia d'Entença que se citen explícitament: Móra, Tivissa, Falset i Altafalla. De fet, són els castells i viles que Jaume II va concedir al seu fill, Ramon Berenguer, en el privilegi de creació del comtat de les Muntanyes de Prades el 1324. En definitiva, creiem que, a mitjan segle XIV, el comte Pere de Prades també tenia tota la jurisdicció alta i baixa a bona part de la baronia d'Entença; almenys als castells, viles i termes de Falset, Altafalla, Móra i Tivissa. Malgrat tot, pel que fa a Tivissa, cal tenir en compte la magnitud i la complexitat del seu terme, ja que englobava els actuals termes municipals de Tivissa, Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant, els Guiamets i Capçanes.⁴⁰⁶ Així, per exemple, el lloc de Banyoles, al terme de Tivissa, estava infeudat a Berenguer Despuig i el comte de Prades hi tenia —tal com s'exposa en el capbreu citat anteriorment— “tota iurisdictionem criminali e appellacioni civil”.⁴⁰⁷

Altrament, per completar la descripció de la baronia d'Entença cal abordar el cas del castell i terme de Garcia, el qual comprenia els actuals termes municipals de Garcia, el Molar i el Masroig.⁴⁰⁸ En aquest sentit, cal recordar que el castell i terme de Garcia —com hem apuntat en parlar del tema, en apartats precedents— no van passar a integrar els dominis del nou comte de Prades el 1324, a pesar que havien format part de la baronia del difunt Guillem d'Entença. Segons Manuel Romero Tallafigo i Maria Teresa Palet Plaja, aquesta circumstància es va donar perquè Berenguera de Montcada, qui fou esposa de Guillem d'Entença, posseïa el castell i terme de Garcia i en tenia

---

⁴⁰³ ACA, Reial Cancelleria, registre núm.486, fol.36v.

⁴⁰⁴ És significativa, en aquest sentit, l'absència del lloc de la Riba. De tota manera, val a dir que l'enumeració que presentem finalitza amb la disposició: “*et omnium [et] singulorum aliorum castrorum, locorum et villarum dicti nostri comitatu*” (ACA, Reial Cancelleria, registre núm.486, fol.37r).

⁴⁰⁵ ACA, Reial Cancelleria, registre núm.486, fol.37r.

⁴⁰⁶ E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.58.

⁴⁰⁷ Vegeu: T.PALET, M.ROMERO (1987), *Capbreu de la Baronia d'Entença...*, pàg.50.

l'usdefruit.⁴⁰⁹ No obstant això, tal com veurem de seguida, Garcia es va acabar integrant als dominis del comte de les Muntanyes de Prades. Aquesta circumstància, tot i que no queda clar en quin moment concret, és probable que es produís en època del comte Pere, bàsicament, perquè —en principi— Garcia tampoc apareix en la permuta de l'any 1342, tal com hem advertit en el seu moment. Amb tot, però, d'acord amb el que exposa Josep Serrano Daura, el dia 17 de gener de l'any 1336, la vídua de Guillem d'Entença va vendre, al comte de les Muntanyes de Prades, les viles i termes de Garcia, Marçà i Pratedip. Amb la qual cosa, segons aquest autor, l'infant Ramon Berenguer ja “posseeix tots els antics dominis de Castellvell i d'Entença a la zona” d'ençà del 1336.⁴¹⁰ Per contra, Manuel Romero Tallafigo i Maria Teresa Palet Plaja exposen que, el 20 de desembre del 1336, Berenguera de Montcada va fer donació de l'usdefruit del castell de Móra i altres drets sobre Garcia, Les Pinyeres, Pratedip i Marçà a l'infant Ramon Berenguer.⁴¹¹ D'aquesta manera, en opinió d'aquests autors, no va ser fins a l'època del comte Pere, i després de la mort de Berenguera de Montcada, que el castell i terme de Garcia es van reintegrar en plenitud dins la baronia d'Entença. De fet, defensen que aquesta incorporació es va produir l'any 1344, quan Bernat Jordà —espòs de la difunta Berenguera de Montcada, amb el qual s'havia casat després de quedar vídua de Guillem d'Entença— va vendre al comte de les Muntanyes de Prades el castell i vila de Garcia, juntament amb els llocs de les Pinyeres i el Masroig.⁴¹² D'altra banda, però, Josep Serrano Daura argumenta que, el 14 de maig del 1344 —possiblement—, es va dictar una sentència arbitral que declarava que Garcia i els seus termes pertanyien per herència a Berenguer d'Artesa, en referència a un plet que es remuntava a la venda de Garcia a Guillem d'Entença el 1309. En virtut d'aquesta sentència, es revocava la venda realitzada el 1309 i, per tant, Berenguer d'Artesa prenia possessió dels seus dominis el mes d'octubre del 1344. Seguidament —el mateix any 1344—, ho va vendre definitivament al comte de les Muntanyes de Prades.⁴¹³ No obstant això, Josep Serrano Daura, en un altra part de la seva obra, també exposa que la venda definitiva de Garcia i

---

⁴⁰⁸ E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.49.

⁴⁰⁹ M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.56-57; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.68.

⁴¹⁰ J.SERRANO DAURA (2000), *Senioriu i municipi...*, pàg.76 [citant el document: ADM, secció Entença, lligall 17, doc.núm.826] i pàg.428 i 435.

⁴¹¹ M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.57 [citant els documents: ADM, secció Entença, lligall 17, doc.núm.826 i ADM, secció Entença, lligall 18, doc.núm.930].

⁴¹² M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.57 i 62.

⁴¹³ Vegeu: J.SERRANO DAURA (2000), *Senioriu i municipi...*, pàg.73-74, 77 i 436.

el seu terme es va realitzar el 1378; val a dir, però, que acompanya aquesta última data d'un interrogant.⁴¹⁴

En tot cas, el que queda clar és que la reincorporació —encara que fos parcial— del castell, vila i terme de Garcia a la baronia d'Entença efectivament va tenir lloc. En conseqüència, es reunificaren els territoris que havien estat del difunt Guillem d'Entença, ara en mans del comte de les Muntanyes de Prades. El que falta concretar és saber si es va produir en època del comte Ramon Berenguer o durant la regència de l'infant Pere. En aquesta línia, hi ha diversos documents de l'època que també ens aporten informació sobre el tema. Així, per exemple, en un document relacionat amb la venda de les rendes del lloc de Garcia, datat a principis de 1345, s'especifica: “bé sabets con nós [*l'infant Pere*] havem mes en possessió l'amat nostre en Berenguer d'Artesa de la meytat del dit loch de Carçia e dels drets e rendes d'aquell”.⁴¹⁵ Per tant, el document corrobora —de nou, com d'altres que hem comentat— que, tot i que s'en compartissin el domini i les rendes, Garcia formava part dels dominis del comte de les Muntanyes de Prades en aquell moment. D'altra banda, en dos documents de principis del 1348, s'expressa que el comte Pere de Prades havia comprat la part que, sobre el castell i terme de Garcia, tenien els marmessors del difunt Guillem d'Entença, a més d'altres adquisicions.⁴¹⁶ Finalment, també cal destacar que l'infant Pere, en el testament que va atorgar el 10 de novembre de 1358, va fer donació al seu fill Joan “*de Comjttatu nostro Montanearum de Prades et de loçis omnibus nostris Baronje que quondam fuit nobjlis Gujllermj de Entença, ac de jure quod habemus jn Castro de Carçia*”.⁴¹⁷ Així doncs, a la vista de les dades exposades i essent conscients que fa falta estudiar amb major deteniment la documentació d'arxiu que s'ha conservat sobre el tema, ara per ara, tan sols podem concloure que l'adquisició de Garcia per part del comte de les Muntanyes de Prades es va produir entre el 1336 i el 1344. Per tant, el que sí que és segur és que es va aconseguir el reagrupament de la baronia d'Entença per part del comte de les

⁴¹⁴ J.SERRANO DAURA (2000), *Senyoriu i municipi...*, pàg.77.

⁴¹⁵ ADM, secció Prades, lligall 9, doc.núm.184, fol.125r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 88, fotograma 583].

⁴¹⁶ Concretament, en un dels documents, s'expressa: “Bé creem que sabets que nós havem comprada la part que·ls marmessors del noble en Guillem d'Entença havien sobre·l castell e terme de Carçia per preu de LXX· mil sous pagadors per certs térmens. E que axí matex havem obtenguda e gonyada la postat del castell de Marçà que nós demanàvem ab V· mil sous que y haguem a fer tornes per avinença qui fo feta entre nós e la dona de Marçà. E que ara novelament havem comprat lo loch de Banyoles per preu de XVI mil sous (...)” (ADM, secció Prades, lligall 11, doc.núm.187(1), fol.9r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 90, fotograma 410]).

⁴¹⁷ A.IVARS (1921), “Testamento del infante Fr.Pedro...”, pàg.107.

Muntanyes de Prades —tant se val que hagués estat l'infant Ramon Berenguer com el seu germà Pere—, almenys en part, i que es va produir abans de mitjan segle XIV.

En un altre ordre de coses, cal destacar que amb l'arribada al poder del comte Pere, d'ençà del 1342, es va produir una consolidació de la capitalitat de Falset, com a centre polític i econòmic del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. De fet, aquesta hegemonia falsetana és palpable en diversos àmbits. Per exemple, un dels elements més destacables és que l'infant Pere —que havia estat canceller reial entre 1338 i 1339⁴¹⁸—, després d'esdevenir comte de les Muntanyes de Prades, va establir la cúria comtal a Falset i hi va instituir una gran cancelleria, dedicada a l'expedició de documents. Essent així, aquesta cancelleria va assumir un paper d'instrument de gestió i de govern, des d'on s'administraven, no només el comtat de les Muntanyes de Prades i la baronia d'Entença, sinó també la resta de territoris del patrimoni de l'infant Pere (dispersats geogràficament) i altres qüestions governamentals.⁴¹⁹ Inicialment, però, aquesta cancelleria no va tenir una seu fixa i va ser itinerant, per raó de la dispersió territorial dels dominis que tenia l'infant Pere.⁴²⁰ En tot cas, de forma permanent, es va organitzar l'arxiu comtal al castell de Falset, en una habitació de l'edifici reservada i habilitada com a dipòsit del conjunt documental.⁴²¹

D'altra banda, en època de l'infant Pere, el castell de Falset també es va convertir en el centre d'administració, gestió i control de l'explotació minera de l'argent del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, tal com tindrem ocasió de comprovar —en tractar el tema— posteriorment. Finalment, un altre dels aspectes que referma aquesta preeminència és la llarga i quasi continuada residència del comte Pere a Falset. De fet, com exposa Ezequiel Gort, aquesta circumstància és especialment remarcable perquè l'infant Pere, a més de tenir altres senyories, com el comtat de Ribagorça i diversos territoris al regne de València, també era senescal de Catalunya,

⁴¹⁸ M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.34; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.73.

⁴¹⁹ T.PALET, M.ROMERO (1987), *Capbreu de la Baronia d'Entença...*, pàg.15; M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.14 i 34; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.73. Per conèixer de forma global el funcionament, l'estructura, l'organització i els usos i formes documentals de la cancelleria del comtat de les Muntanyes de Prades entre els anys 1341 i el 1414, comtes Pere i Joan, vegeu: M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*

⁴²⁰ M.ROMERO (1992), "Un libro del 'Ius Sigilli'...", pàg.414.

⁴²¹ L.MAZAIRA, *et alii* (1987), "Cuatro castillos de las comarcas de Tarragona...", pàg.209-210; M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.15-16; M.ROMERO (1992), "Un libro del 'Ius Sigilli'...", pàg.421; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.74; J.MENCHÓN, I.TEIXELL (2007), "Intervencions arqueològiques al castell de Falset...", pàg.455.

raó per la qual necessàriament havia d'anar-se'n, de tant en tant, de la vila de Falset.⁴²² En definitiva, com també assenyala Armand de Fluvià, el castell principal del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, almenys per a la residència i l'administració, va ser el de Falset.⁴²³

En fi, després de tot el que hem anat exposant en aquest apartat, una de les conclusions més destacables és que, en comparació amb al territori que n'havia format part inicialment, els límits territorials del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença en els primers anys de govern del comte Pere eren diferents. En altres paraules, el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença tenia una nova "fisonomia" a mitjan segle XIV. De fet, són dos els elements que marquen aquests canvis: d'una banda, la pèrdua, per venda a carta de gràcia, de part dels dominis del monestir de Poblet que integraven el comtat de les Muntanyes de Prades; i, de l'altra, la reunificació dels territoris que havien estat del difunt Guillem d'Entença, amb la compra de Garcia —almenys en part— (vegeu figura 12 i compareu-la amb la figura 9).⁴²⁴

A més, al marge d'aquestes diferències territorials, també cal remarcar el fet que s'ha pogut corroborar que la senyoria comtal no era homogènia internament, bàsicament, perquè hi havia distints àmbits jurisdiccionals. En altres paraules, l'infant Pere exercia una jurisdicció diferent i diferenciada en els diversos dominis o demarcacions territorials que integraven el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença (vegeu figura 13).

Per tant, en base al que hem comentat —i com podem comprovar en la figura 13—, el comte de les Muntanyes de Prades no posseïa plenament tot el domini jurisdiccional. Així doncs, davant d'aquesta situació, no podem cloure la recerca sense qüestionar-nos quines són les causes que expliquen aquesta fragmentació senyorial i jurisdiccional. En aquest sentit, per poder esbrinar la raó última que explica el per què el comte tan sols exercia una jurisdicció parcial sobre els espais de titularitat eclesiàstica i monacal que també formaven part de la senyoria comtal ens haurem d'aturar, novament, en el document que ens ha servit per delimitar el comtat. En el qual, com hem esmentat

⁴²² E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.77.

⁴²³ A.DE FLUVIÀ (1980), "Els comtes i el comtat de Prades"..., pàg.155.

⁴²⁴ Trobareu altres mapes que representen els possibles límits del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença i la seva evolució, els quals, però, no són del tot coincidents amb els mapes que aquí presentem (figures 9 i 12). De fet, hi ha lleugeres diferències, especialment, en la delimitació de la senyoria a la zona nord (dominis de Poblet i terme de Vallclara). Vegeu, per exemple: E.GORT (1993), "De Siurana al Comtat de Prades...", pàg.34; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.95; F.SABATÉ, *El territori de la Catalunya medieval...*, pàg.471, fig.49; V.HURTADO, J.MESTRE, T.MISERACHS (1995), *Atlas d'Història de Catalunya...*, pàg.109-110.

repetidament, es delimita el terme del castell de Siurana el 1173, amb la indicació de la titularitat senyorial i jurisdiccional que tenien els diversos dominis o demarcacions que n'ocupaven, a mitjan segle XIV, l'espai que havia abastat.

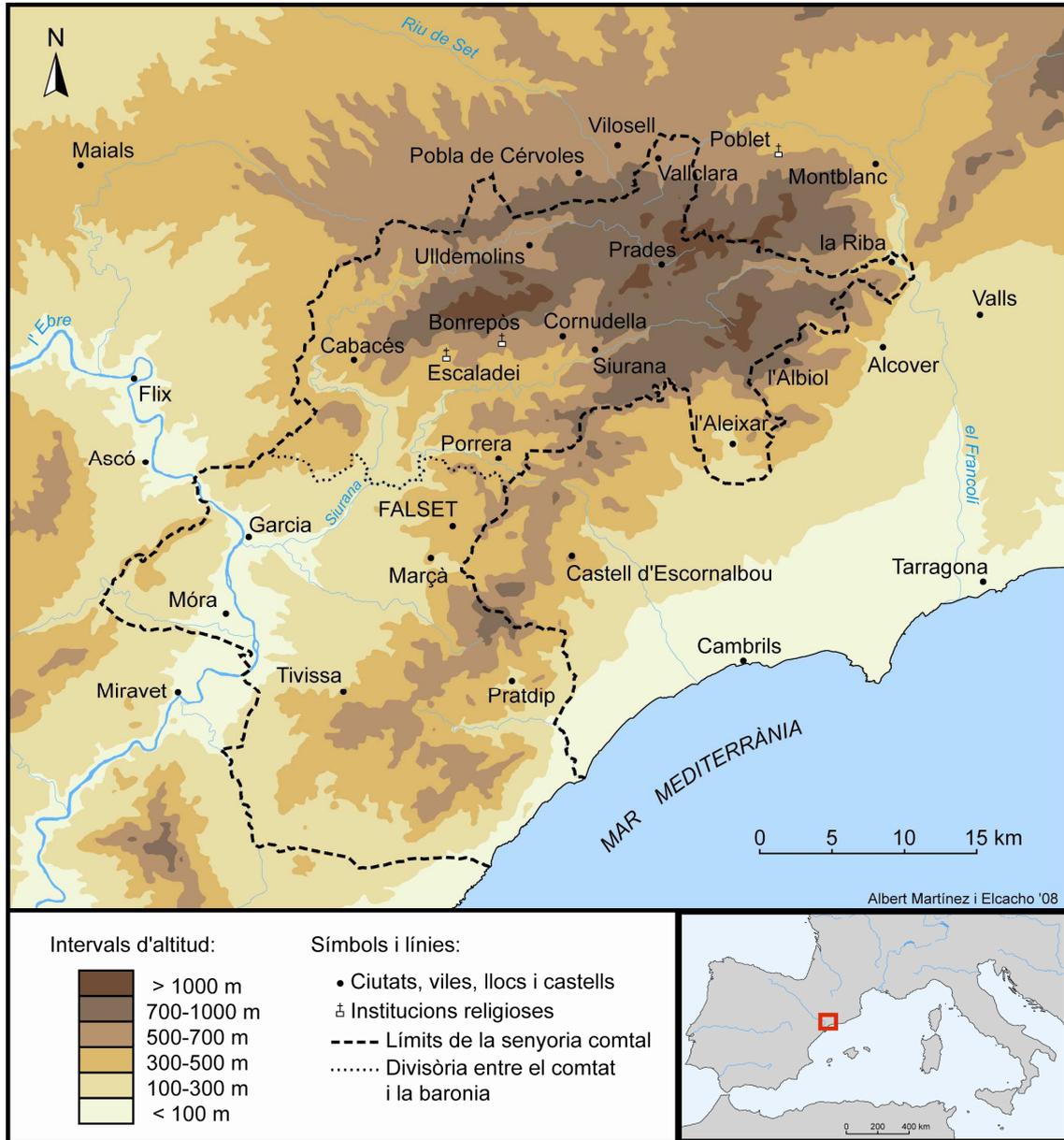

FIGURA 12. El comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença cap a mitjan segle XIV

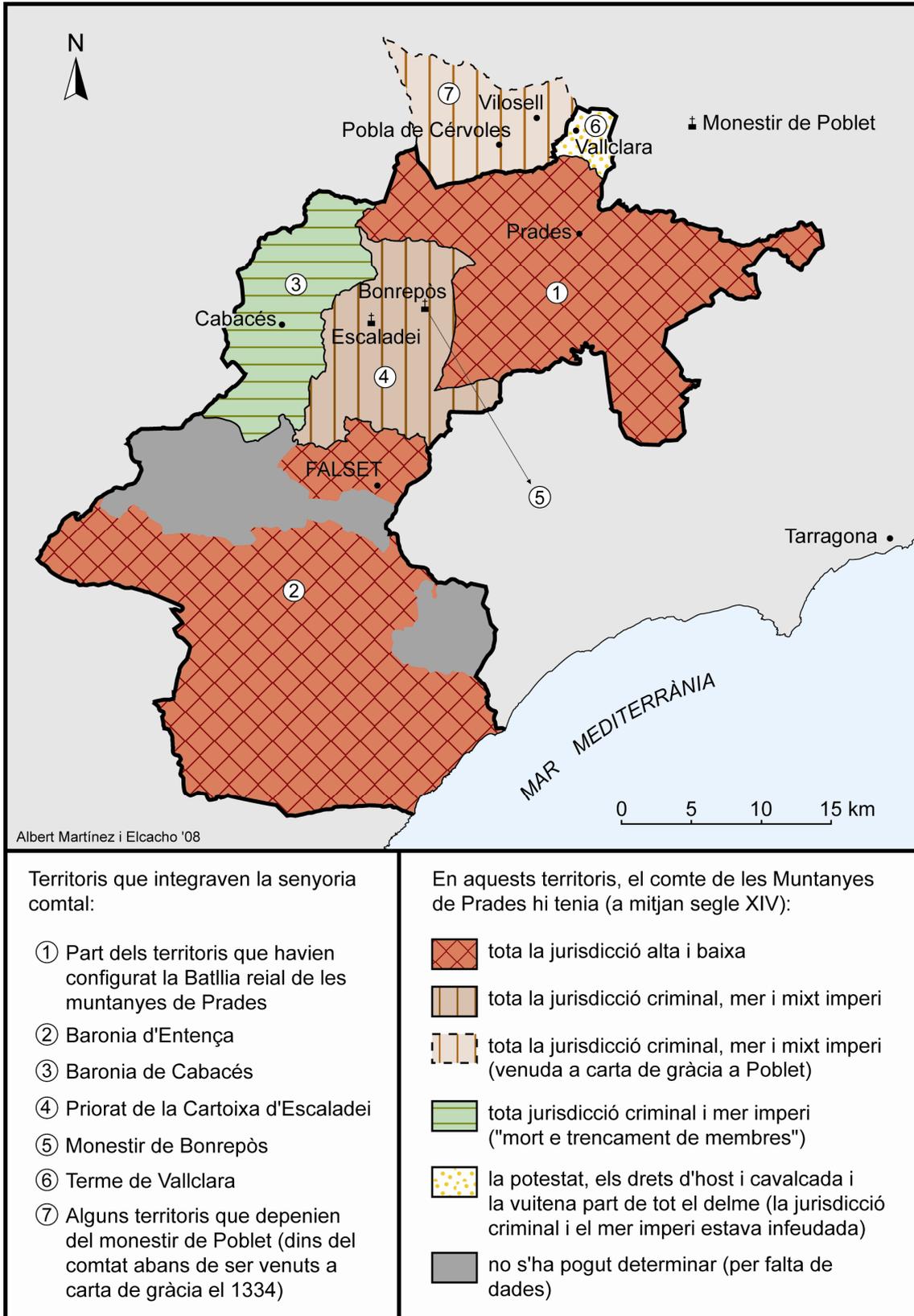

FIGURA 13. El poder jurisdiccional que tenia el comte de les Muntanyes de Prades als diversos territoris que integren la senyoria comtal cap a mitjan segle XIV

És a dir, en el document es desglossen els diferents senyors territorials i jurisdiccionals que, en el moment de l'elaboració del document, a mitjan segle XIV, posseïen els territoris que havien format part d'aquell terme castral en el darrer terç del segle XII. En conseqüència, recopilant i extrapolant tota la informació que ens aporta aquest document, es constata que l'extens terme castral de Siurana es va anar dividint i fragmentant gradualment fins a convertir-se en un conglomerat de dominis diversos.⁴²⁵ Per tant, d'ençà del darrer quart del segle XII, la titularitat senyorial i el poder jurisdiccional s'havien disseminat (vegeu figures 14 i 15). En aquest context, sens dubte, creiem que la configuració senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, la qual hem descrit en aquest apartat, està estretament relacionada amb aquest procés gradual de desmembrament que va experimentar —a través de diverses donacions, concessions i altres transaccions— l'antic terme castral de Siurana d'ençà de la conquesta cristiana de mitjan segle XII. Per tant, la resposta la trobarem en l'apartat en què hem analitzat l'evolució del territori, des de la conquesta de Siurana fins a la creació del comtat de les Muntanyes de Prades. És a dir, cal girar la vista enrere i analitzar, de manera global, tot el que s'ha anat exposant anteriorment i veurem com cadascun dels episodis que tracen el devenir d'aquesta zona territorial van marcant i condicionant la posterior situació senyorial i jurisdiccional que defineix el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença en època del comte Pere. De fet, com ja deixàvem ben clar en un article publicat l'any 2007 —el qual hem citat en iniciar aquest capítol—,⁴²⁶ la situació del domini comtal a mitjan segle XIV era el paradigma del desmembrament que havia sofert l'antic terme castral de Siurana. És a dir, el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença n'evidencia clarament la fragmentació i el desmembrament, ja que, tal com hem mostrat al llarg d'aquest apartat, dins del mateix comtat hi havia entitats de titularitat eclesiàstica i monacal que posseïen part de la jurisdicció.

---

⁴²⁵ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.2.

⁴²⁶ Vegeu: A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2007), "Organització senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades...".

FIGURA 14. Organització senyorial a mitjan segle XIV del territori que, suposadament, havia ocupat el terme castral de Siurana el 1173⁴²⁷

⁴²⁷ Per a l'elaboració dels límits territorials dels diversos dominis, en aquest mapa i en el següent que presentem, ens hem basat en la informació recollida en el document estudiat; vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.2. Ara bé, pel que fa als termes d'Alforja i de la baronia d'Escornalbou, el document no és prou explícit, ja que —en la relació de viles i llocs que formaven part d'aquests termes— s'exposa "(...) e tots los altres lochs qui són dins los térmens del dit castell d'Escornalbou" i "la vila d'Alforge e tots los lochs del terme de la dita vila". D'aquesta manera, hem complementat la informació, per poder afinar més en el contorn d'aquests termes, amb les indicacions publicades a: J.BOLÒS,

FIGURA 15. Distribució del poder jurisdiccional al territori que, suposadament, havia ocupat el terme castral de Siurana el 1173 cap a mitjan segle XIV

C.PUIGFERRAT (1995), "Castell d'Escornalbou"..., pàg.240-241; J.J.MENCHÓN, R.MOYA, J.BOLÒS (1995), "Castell d'Alforja"..., pàg.227.

Per tancar l'apartat, recalcarem que tot i que, en aquest context, podrien aflorar una altra vegada els dubtes que recauen sobre l'autenticitat del document de delimitació del terme de Siurana el 1173, ja que —tal com hem vist en apartats precedents, pràcticament en iniciar l'actual capítol— alguns autors qüestionen l'autenticitat del text,⁴²⁸ el que ens interessa ara és la informació que ens aporta el document sobre la situació del territori en època del comte Pere. Per tant, en aquest apartat, hem deixat de banda l'autenticitat o no del document del 1173 i ens hem centrat en desglossar la informació del text, ja que la part estudiada del *Levador antiguo de las rentas y derechos del condado de Pradas* és bàsica per conèixer i desgranar la situació política, senyorial i jurisdiccional de la zona a mitjan segle XIV. De fet, gràcies a les dades aportades — juntament amb les notícies recollides en altres documents— hem pogut establir bona part dels límits territorials i dels àmbits jurisdiccionals del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença.

4.5. L'EVOLUCIÓ DE LA TITULARITAT COMTAL DESPRÉS DEL COMTE PERE

Per finalitzar aquest capítol dedicat al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, havent analitzat les característiques del domini comtal a mitjan segle XIV, ara parlarem breument sobre l'evolució que va experimentar la senyoria —sobretot, en relació amb la titularitat comtal— després que el comte Pere entregués la senyoria comtal a un dels seus fills. L'objectiu de l'apartat és poder tenir una visió de conjunt dels diferents titulars del comtat al llarg de l'edat mitjana i completar, cronològicament parlant, el capítol dedicat al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença en els segles medievals.

Entrant ja en matèria, tal com s'ha assenyalat anteriorment, l'infant Pere va ser comte de les Muntanyes de Prades fins que, després de la mort de la seva esposa (Joana de Foix) anys abans i motivat per l'aparició en somnis del seu oncle difunt sant Lluís de Tolosa, va prendre l'hàbit franciscà i es va retirar al convent de Sant Francesc de Barcelona. De fet, va professar en aquest orde mendicant d'ençà què hi va ingressar

---

⁴²⁸ Tal com hem vist en l'apartat “4.1.1. El terme del castell de Siurana (segona meitat del segle XII)”, Ezequiel Gort cita, com a exemple dels autors que qüestionen l'autenticitat de la delimitació del terme castral de Siurana del 1173 —igual que succeeix amb un d'anterior, del 1154—, a: M.LLUÏSA RAMOS, *Les Muntanyes de Prades a l'inici del regnat de Jaume II de Catalunya-Aragó (1291-1300)*,

l'any 1358 —a l'edat de cinquanta-tres anys— fins què va morir, a la ciutat de Pisa (Itàlia), el 1381.⁴²⁹ Abans d'abandonar el segle i entrar en religió, però, va repartir les senyories que tenia entre dos dels seus fills (Alfons i Joan), tal com va deixar establert en el testament que va atorgar el dia 10 de novembre de 1358. A la resta de fills (Elionor, comtessa de Trípoli, i Jaume, capellà del Papa),⁴³⁰ tan sols els va concedir béns i diners.⁴³¹ Així doncs, en virtut de les disposicions d'aquest testament, es va produir una secessió dels títols i territoris que, fins llavors, havia aglutinat l'infant Pere.⁴³² Efectivament, d'una banda, va concedir —entre d'altres— el comtat de Ribagorça i les viles, castells i llocs que posseïa al Regne de València al seu fill Alfons (comte de Dénia), el primogènit:

“Item, attendentes nos cum alio jnstrumento sub lxlendarjo jnfrscripto per nos cum juramento firmato jn posse notarij jnfrascripti inter vjuos spectabili Alfonso Comjtti Denje, primogenjto nostro, comjttatum nostrum Rippacurçie et villas, castra siue loca Gandie, Gallinerie, Denje et Palme ac castrum de Gadalest et omnja et singula castra, loca et alchareas que habemus tam jnfra Comjttatum jn regno Valencie, tam ea videlicet que ad nos ex muniffiçencia domus Regie ac ex donaçione nobilis Bernardj de Sarriano quondam seu alias quoquomodo

Universitat de Barcelona, 1985, tesina inèdita, pàg.16. Vegeu: E.GORT (1993), “De Siurana al Comtat de Prades...”, pàg.32 i 35, nota 7; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.40, nota 20.

⁴²⁹ Vegeu, entre d'altres: J.POU Y MARTÍ (1996 [1930]), *Visionarios, beguinos y fraticelos...*, pàg.506-561. J.E.MARTÍNEZ FERRANDO (1948), *Jaime II de Aragón...*, vol.I, pàg.158 (nota 1) i 167-169; S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.150-151; E.FORT I COGUL (1970), “Els hospitals del Coll de Balaguer”..., pàg.36; P.LÁZARO DE LA ESCOSURA (1976), “El condado de Prades...”, pàg.383; M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.64; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.79-80; D.GENÍS (2002), “Les profecies de l'infant Pere...”, pàg.129-139.

⁴³⁰ Elionor, que era l'esposa de Pere de Lusignan, comte de Trípoli (a l'actual Líban), va esdevenir reina consort de Xipre, des del 1360. D'altra banda, Jaume d'Aragó —tal com era conegut el fill de l'infant Pere— va ser, més endavant, bisbe de Tortosa i després de València i, a més, també fou investit cardenal, posteriorment. Vegeu, en aquest sentit, entre d'altres: J.E.MARTÍNEZ FERRANDO (1948), *Jaime II de Aragón...*, vol.I, pàg.167, nota 21; S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.151; M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.60; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.80 i 91. En aquest context, però, cal assenyalar que alguns autors apunten que Pere de Prades i la seva esposa, Joana de Foix, van tenir tres fills i dues filles: Alfons, Joan, Jaume, Elionor i Joana. Així ho podem trobar, per exemple, a: A.DE FLUVIÀ (1988 [1978]), “Els Prades...”, vol.18, pàg.293; M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.60. Mentre què en d'altres obres, tan sols s'esmenten els quatre fills que ja hem citat: Alfons, Joan, Jaume i Elionor. Vegeu, per exemple: J.E.MARTÍNEZ FERRANDO (1948), *Jaime II de Aragón...*, vol.I, pàg.167; S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.151; E.FORT I COGUL (1998 [1960]), *Margarida de Prades...*, pàg.8; E.FORT I COGUL (1970), “Els hospitals del Coll de Balaguer”..., pàg.36; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.100 i 110; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.80 i 95. En tot cas, també cal destacar que na Joana, la suposadament altra filla dels comtes de les Muntanyes de Prades, no apareix citada en el testament de l'infant del 10 de novembre del 1358. De tota manera, com veurem més endavant, en fer l'arbre genealògic de la nissaga dels comtes de les Muntanyes de Prades hem optat per respectar —no sense reserves— els autors que exposen que els comtes van tenir cinc fills, encara que no haguem trobat proves documentals que ho confirmen.

⁴³¹ Trobareu la transcripció íntegra del testament de l'infant Pere (10, novembre, 1358) a: A.IVARS (1921), “Testamento del infante Fr.Pedro...”, pàg.103-113.

⁴³² T.PALET, M.ROMERO (1987), *Capbreu de la Baronia d'Entença...*, pàg.15-16; M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.36.

*peruenerunt seu debent eciam peruenjre, illa videlicet que sunt de feudo jllustrissimi dominj Regis Aragonum sub ipso feudo et illa que sunt de alodio nostro sub ipso alodio cum omnjbus juribus et pertinencijs eorumdem.*⁴³³

D'altra banda, va atorgar el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, a més dels càrrecs de senescal i majordom de Catalunya —entre d'altres concessions—, al segon dels seus fills, en Joan:

*“Ceterum, attendentes nos cum publico jnstrumento die subscripta firmato jn posse subscripti notarij donacionem fecisse jrreuocabjliter jnter vjuos spectabjli Johannj, carissimo nato nostro, de Comjttatu nostro Montanearum de Prades et de loçis omnjbus nostris Baronje que quondam fuit nobjlis Gujllermj de Entença, ac de jure quod habemus jn Castro de Carçia et alijs omnjbus et singulis juribus et pertinencijs eorumdem cum dominjo mjlitum et aliarum personarum et cum omnj jurisdictione et alijs omnjbus et singulis juribus et pertinencijs eorumdem, et ad ipsos Comjttatum et Baronjam et Castrum spectantibus quoujs modo. Et de officijs Senescalie et Maiordomje Cathalonie dicto Comjttatuj annexa.*⁴³⁴

En definitiva, Joan va heretar per llegat testamentari el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. No obstant això, com què el fill de l'infant Pere encara era menor d'edat el 1358, inicialment i mentre va durar aquesta situació, el nou comte va quedar sota la tutela del comte-rei Pere III (IV d'Aragó) *el Cerimoniós* i va governar la senyoria —en nom del comte Joan— Jaume de Besanta, qui havia estat cap de la cancelleria comtal i “notari tinent los segells” en època del comte Pere. En aquest sentit, va ser Berenguer de Pau, escollit com a tutor i curador del comte Joan en el testament de l'infant Pere,⁴³⁵ qui va donar poder a Jaume de Besanta.⁴³⁶ Finalment, el 4 d'abril del 1362, el monarca Pere *el Cerimoniós* va absoldre el comte Joan de la tutela i, d'aquesta manera, el segon fill de l'infant Pere va passar a governar directament i personalment

⁴³³ A.IVARS (1921), “Testamento del infante Fr.Pedro...”, pàg.108.

⁴³⁴ A.IVARS (1921), “Testamento del infante Fr.Pedro...”, pàg.107.

⁴³⁵ Vegeu: A.IVARS (1921), “Testamento del infante Fr.Pedro...”, pàg.111. Amb relació a aquesta qüestió, per relacionar-ho amb l'explotació minera de l'argent, en el cinquè llibre d'administració de les “menes” d'argent (1361-1362) de l'administrador Bertran de Revell —i també en molts d'altres documents que s'han consultat—, trobem en repetides ocasions l'expressió “mossèn en Berenguer de Pau, tutor del senyor comte”. Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.87. Altrament, Manuel Romero Tallafigo assenyala que, en els primers anys del règim i minoria del comte Joan, en va ser tutor el procurador general del comtat de les Muntanyes de Prades, Pere d'Orta (M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.71).

⁴³⁶ Vegeu: M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.41 (nota 46) i pàg.42; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.81.

els seus dominis.⁴³⁷ Per tant, del 1358 al 1362, el comte Joan no va poder regir ni gestionar el domini lliurement.

Del període de regència per part del comte Joan —un cop va recuperar els plens poders al ser absolut de la tutela—, que es va dilatar fins al 1414, en destaca la concessió continuada de privilegis a les viles i llocs del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a canvi de diners. La qual cosa es devia, bàsicament, a la persistent manca de recursos econòmics que va patir aquest comte.⁴³⁸ Altrament, de la biografia del comte Joan, també cal destacar-ne la participació activa que va tenir en el procés per la successió del comte-rei Martí I *l'Humà*, que es va endegar a causa de la mort del monarca sense hereu legítim directe l'any 1410.⁴³⁹ A més, després de la mort del seu germà Alfons —que era duc de Gandia i un dels candidats en la qüestió successòria— esdevinguda el 5 març del 1412, el comte Joan de Prades va considerar que tenia dret de presentar candidatura a la successió al tron, pel fet de ser l'únic fill de l'infant Pere que encara vivia i l'únic nét masculí del monarca Jaume II. Malgrat tot, les possibilitats que tenia Joan de Prades d'acabar essent el nou comte-rei eren remotes, bàsicament, perquè jurídicament els drets preferents del duc de Gandia passaven —un cop mort— al seu hereu, Alfons II de Gandia. En tot cas, finalment, amb la sentència del Compromís de Casp el juny del 1412, es va acordar —com és sabut— nomenar Ferran d'Antequera com a nou rei de la Corona catalanoaragonesa.⁴⁴⁰

Tornant a l'evolució senyorial del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, en morir el comte Joan l'any 1414, també es disputaren la titularitat del comtat diversos pretendents. De fet, es va produir una situació similar a la que havia esdevingut en morir el rei Martí I *l'Humà*, perquè el comte Joan també va morir sense hereu legítim directe. En primer lloc, el primogènit de Joan de Prades, el seu fill Pere, havia mort el 1395 sense descendència directa masculina, ja que tenia cinc filles del seu matrimoni amb Joana de Cabrera.⁴⁴¹ En segon lloc, l'any 1408 havia mort, a Sicília, el

⁴³⁷ E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.81.

⁴³⁸ Vegeu: E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.81-86.

⁴³⁹ En aquest context, a més, és interessant assenyalar que una de les nétes del comte Joan, Margarida de Prades, va ser la darrera esposa del rei Martí I *l'Humà*, ja que el monarca s'hi havia casat el 1409 a fi d'intentar tenir descendència legítima i evitar, d'aquesta manera, la qüestió successòria. Per a una biografia de la néta del comte Joan, vegeu, per exemple: E.FORT I COGUL (1998 [1960]), *Margarida de Prades...*

⁴⁴⁰ Per tenir una informació completa i global del paper que va tenir el comte Joan de Prades en aquest procés successori, vegeu: S.SOBREQUÉS (1973), *El Compromís de Casp...*, pàg.116-127.

⁴⁴¹ S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.152-153; M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.66; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.129; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.92 i 93. En la segona de les obres citades en aquesta nota,

segon fill del comte Joan, l'almirall Jaume de Prades, deixant tan sols la seva filla Violant.⁴⁴² I, finalment, el tercer dels fills mascles del comte Joan, Lluís, fou bisbe de Mallorca.⁴⁴³ Amb la qual cosa, cap dels tres possibles successors masculins directes del comte Joan, els fills que havia tingut amb la seva esposa Sança Eiximenis (o Ximènec) d'Arenós —Pere, Jaume i Lluís—, no podien succeir-lo al capdavant de la senyoria. Davant d'aquesta situació, per tant, el comtat de les Muntanyes de Prades havia de passar a mans de la filla gran del primogènit del comte Joan (Pere de Prades), anomenada Joana. La qual, el mateix any 1414 —no se sap si abans o després de la mort del seu avi el comte Joan—, es va casar amb el llavors vescomte de Vilamur, l'hereu del comte de Cardona.⁴⁴⁴

Tanmateix, com hem apuntat abans, una llarga qüestió successòria va impedir que Joana —també coneguda com a *Gonçalva Eiximenis d'Arenós*—, que era la filla gran de Pere de Prades, es convertís immediatament en comtessa de les Muntanyes de Prades, ja que es disputaren l'herència diversos pretendents. A part d'aquesta néta del comte Joan, almenys altres dos personatges van reclamar-ne els drets de successió. Així, d'una banda, un dels nebots del comte Joan, Alfons II de Gandia (duc de Gandia i comte de Ribagorça), va exigir el comtat argumentant que era el successor masculí més directe del pare del difunt comte Joan, l'infant Pere d'Aragó i d'Anjou (el comte de les Muntanyes de Prades del 1342 al 1358), ja que n'era el nét primogènit. D'altra banda, també va reclamar-ne la regència un dels néts del comte Joan, Bernat Joan de Cabrera, qui al·legava els seus drets com a fill de Timbor de Prades (filla del difunt comte Joan) i, des del 1420 —com assenyala Armand de Fluvià⁴⁴⁵—, també ho va sol·licitar com a marit de la seva cosina germana Violant (filla de Jaume de Prades, el segon dels fills del comte Joan). De fet, però, el principal rival de Joana en aquesta qüestió va ser Alfons II de Gandia. En aquest sentit, el desenllaç del procés de successió no va ser possible fins després de la mort del duc de Gandia. En altres paraules, la mort d'Alfons II de Gandia sense fills masculins legítims, esdevinguda entre 1424 i 1425, va facilitar la resolució del litigi. El qual es va resoldre, finalment, el 26 de juny del 1425, gràcies a la sentència

---

Manuel Romero Tallafigo i Maria Teresa Palet Plaja exposen que el primogènit del comte Joan de Prades, el seu fill Pere, va fer testament el 8 de novembre de "1495", però entenem que és un error tipogràfic.

⁴⁴² S.SOBREQUÉS (1973), *El Compromís de Casp...*, pàg.117. Trobareu una breu biografia d'aquest personatge, Jaume de Prades, a: S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.152-153.

⁴⁴³ S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.152; M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.65.

⁴⁴⁴ S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.153-154; S.SOBREQUÉS (1973), *El Compromís de Casp...*, pàg.125-126.

⁴⁴⁵ A.DE FLUVIÀ (1980), "Els comtes i el comtat de Prades"..., pàg.155-156.

que va pronunciar el comte-rei Alfons IV (V d'Aragó) *el Magnànim* a favor de Joana de Prades, a qui li foren adjudicats per justos i legítims els títols i el patrimoni del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. D'aquesta manera, Joana de Prades i el seu marit Joan Ramon Folc de Cardona, vescomte de Vilamur i hereu del comte de Cardona, obtingueren el comtat sense contradicció.⁴⁴⁶ Amb relació a aquesta qüestió, però, Santiago Sobrequés creu que en la resolució del plet a favor de Joana i el seu espòs hi va tenir molt a veure el comte de Cardona. Tal com indica aquest autor, és molt probable que la resolució i reconeixement del 1425 fos una part del capítol de recompenses que va rebre Joan Ramon Folc I de Cardona, pare del nou comte de les Muntanyes de Prades, de part del monarca Alfons *el Magnànim* per haver-lo alliberat a Nàpols el 1423 i, a més, per la lleialtat i la col·laboració que aquell havia prestat sempre al rei.⁴⁴⁷

En tot cas, com a conseqüència del llarg procés que hem comentat, el títol de comte de les Muntanyes de Prades va restar onze anys vacant, des del 1414 fins al 1425. Amb la qual cosa, durant el temps que va durar aquest procediment per la successió, els jurats de les diverses viles i llocs del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença van ser els qui van haver de tenir cura de la senyoria comtal. De fet, tal com exposa Ezequiel Gort i Juanpere, una de les primeres actuacions que va dur a terme Joan Ramon Folc, després d'esdevenir comte de les Muntanyes de Prades el 1425, va ser reconèixer la feina feta durant aquells onze anys pels jurats de les diferents viles i llocs i reconèixer també les tasques realitzades pel col·lector del domini comtal, Guillem Ferrer.⁴⁴⁸

Per altra part, Joan Ramon Folc I de Prades, també poc després de convertir-se en nou comte de les Muntanyes de Prades, va cedir el títol de vescomte de Vilamur al seu primogènit. El qual, anomenat també Joan Ramon Folc, havia nascut el 1418 fruit del matrimoni entre l'hereu al comtat de Cardona i Joana de Prades. En aquesta línia, pel que fa a l'evolució de la titularitat del comtat de les Muntanyes de Prades, el comte consort Joan Ramon Folc I de Prades, que des del 1442 també era comte de Cardona (Joan Ramon Folc II de Cardona), hi va perllongar el seu senyoriu fins al 1445. Moment

⁴⁴⁶ Sobre el procés i la resolució d'aquesta qüestió successòria, vegeu, entre d'altres: S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.154; S.SOBREQUÉS (1973), *El Compromís de Casp...*, pàg.126-127; A.DE FLUVIÀ (1980), "Els comtes i el comtat de Prades"..., pàg.155-156; M.ROMERO, M.T.PALET (1991), *Les nostres arrels...*, pàg.73-74; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.93-94.

⁴⁴⁷ S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.187. Opinió que també recull i destaca Ezequiel Gort i Juanpere a: E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.130; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.94.

en què, després de la mort de la comtessa Joana, va traspasar el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença al seu fill i hereu, qui va passar a ser Joan Ramon Folc II de Prades. Tanmateix, encara que Joan Ramon Folc I de Prades va renunciar a aquest títol nobiliari, va mantenir el de comte de Cardona fins a la mort, ocorreguda l'any 1471. De fet, Joan Ramon Folc II de Prades també va succeir el seu pare al capdavant del comtat de Cardona, convertint-se —el 1471— en Joan Ramon Folc III de Cardona.⁴⁴⁹ Altrament, tornant enrere en el temps, també cal assenyalar que l'any 1445 el primogènit de Joan Ramon Folc II de Cardona i Joana de Prades s'havia casat amb Joana d'Urgell, la més jove de les filles del comte Jaume II d'Urgell (*el Dissortat*). En aquest sentit, tal com assenyala Santiago Sobrequés, aquest enllaç podria ser el motiu pel qual Joan Ramon Folc I de Prades i II de Cardona hagués renunciat al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a favor del seu fill gran.⁴⁵⁰ D'altra banda, però, el mateix Santiago Sobrequés també insinua que potser va ser la mort de la comtessa Joana, en una data propera, l'esdeveniment que va propiciar el traspàs, ja que —com hem vist— Joan Ramon Folc I de Prades i II de Cardona tan sols era comte consort de les Muntanyes de Prades.⁴⁵¹ És a dir, per aquesta circumstància, és possible que en morir la comtessa Joana el títol passés directament al fill.

En un altre ordre de coses, és interessant apuntar que, en esclatar la guerra civil catalana l'any 1462, el comte de les Muntanyes de Prades era Joan Ramon Folc II de Prades. El qual, de fet, va ser un dels personatges destacats del conflicte militar, ja que hi va tenir un paper molt actiu a favor del rei Joan II —a pesar que, anteriorment, havia defensat els drets del príncep Carles de Viana. En aquest context, tot i que el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença també va patir els estralls de la guerra, especialment durant els dos primers anys de conflicte, les compensacions que el comte de les Muntanyes de Prades va obtenir de part del rei Joan II van ser més quantioses que les pèrdues. A més, en acabar el conflicte armat, Joan Ramon Folc II de Prades i III de Cardona es va convertir en un dels personatges més influents del Principat de

---

⁴⁴⁸ E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.94-95.

⁴⁴⁹ S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.187-188; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.130; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.95, 127 i 135.

⁴⁵⁰ S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.189.

⁴⁵¹ S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.271, nota 127.

Catalunya, car va ser un dels homes de més confiança del rei d'Aragó, Joan II, i del seu fill Ferran, rei consort de Castella.⁴⁵²

Anys després, concretament el 1486, va morir el comte Joan Ramon Folc II de Prades i III de Cardona. Amb la qual cosa, va succeir-lo el seu fill i hereu: Joan Ramon Folc III de Prades i IV de Cardona. De fet, aquest darrer personatge, que també havia participat en la guerra civil catalana al costat del seu pare —adquirint-hi gran prestigi—, va ser investit marquès de Pallars i primer duc de Cardona l'any 1491. La qual cosa cal destacar perquè aquestes dues dignitats (marquès i duc), a Catalunya, havien estat reservades fins llavors als membres de la família reial. Finalment, indicarem que Joan Ramon Folc III de Prades i IV de Cardona va ser comte de les Muntanyes de Prades i senyor de la baronia d'Entença des del 1486 fins a la seva mort, esdevinguda l'any 1513.⁴⁵³ Així doncs, amb aquest personatge finalitzem el repàs a l'evolució senyorial del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença en època medieval, ja que ultrapassa els límits cronològics que ens havíem marcat en aquest capítol.

En darrera instància, però, per cloure l'apartat, recapitularem i revisarem breument el devenir de la titularitat del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a l'edat mitjana, d'ençà de la seva creació l'any 1324, per tal d'analitzar globalment i de forma concisa el tema. Així doncs, s'han representat de forma esquemàtica les relacions de parentiu, situant temporalment els canvis de titular i copsant visualment el nombre d'anys de regència de cadascun d'ells, a partir: d'una banda, l'arbre genealògic del llinatge de la casa de Prades, en què s'indiquen els diversos comtes de les Muntanyes de Prades —en cursiva i en negreta, amb els anys de govern entre parèntesi—; i, de l'altra, amb l'enumeració dels diferents comtes en època medieval, emmarcant cronològicament els esdeveniments que en van provocar la successió —en poques ocasions va ser la mort del titular el motiu que va propiciar el relleu. En definitiva, a partir d'aquests dos esquemes, es pot tenir una visió de conjunt de l'evolució senyorial del domini comtal (vegeu figures 16 i 17). Una evolució que es va iniciar —com hem vist àmpliament— l'any 1324, quan el comte-rei Jaume II *el Just* va crear el comtat de les Muntanyes de Prades per al seu fill Ramon Berenguer i hi va unir indissolublement bona part de la baronia que havia estat del difunt Guillem d'Entença. Per tant, en origen,

---

⁴⁵² S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.190-194; E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.215-218; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.134-135 i 138; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.128-132 i 135.

⁴⁵³ S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.194-195; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.136.

aquesta senyoria comtal va estar estretament vinculada a la Casa reial. De fet, aquests vincles directes amb la monarquia catalanoaragonesa es van mantenir amb el segon comte de les Muntanyes de Prades, l'infant Pere, perquè també era fill de Jaume II.

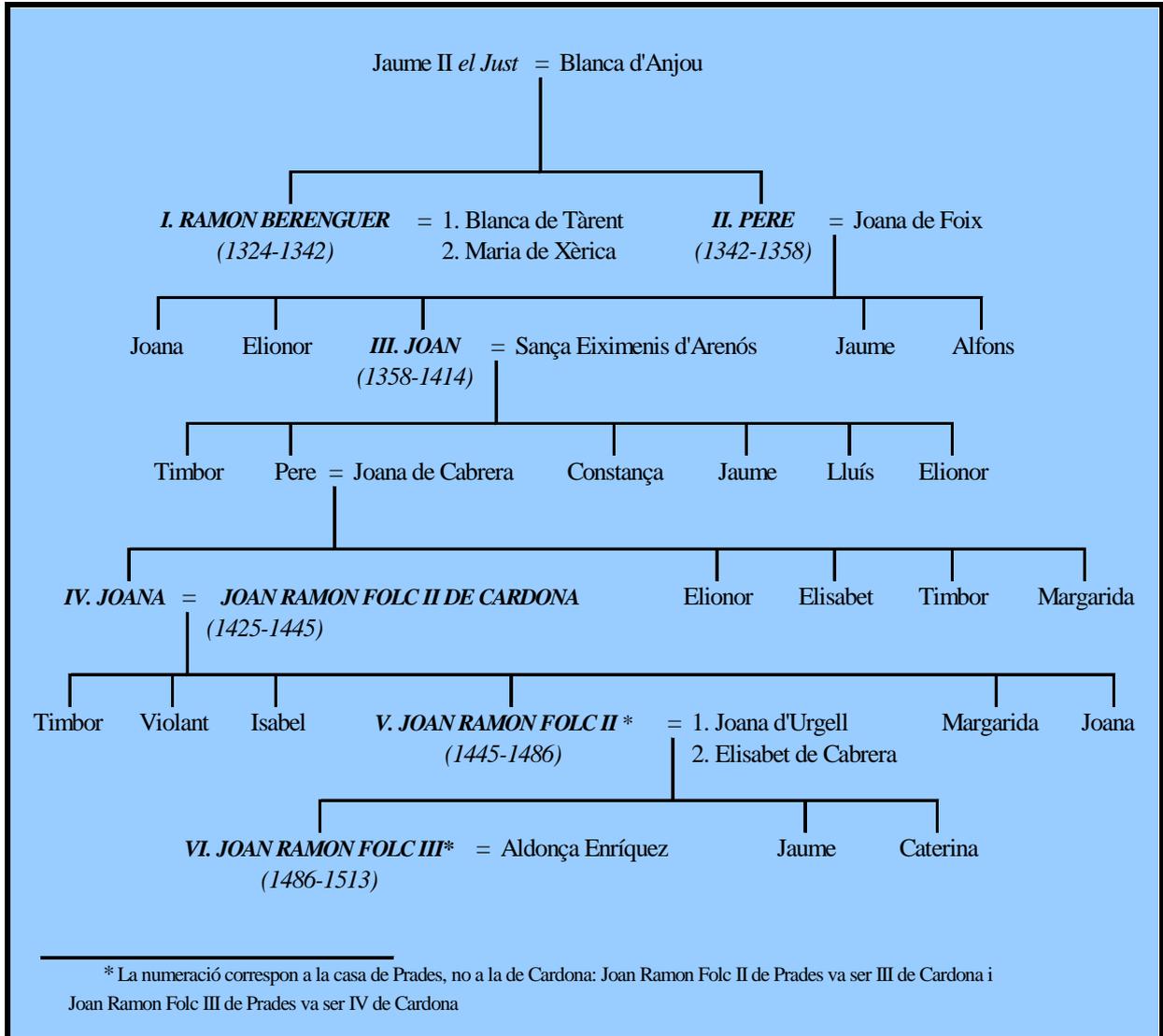

FIGURA 16. Genealogia dels comtes de les Muntanyes de Prades en època medieval⁴⁵⁴

⁴⁵⁴ Aquest arbre genealògic ha estat realitzat prenent com a referència les genealogies d'Armand de Fluvià —perquè aparentment són les més completes— que trobem publicades a: A.DE FLUVIÀ (1980), “Els comtes i el comtat de Prades”..., pàg.156-157; A.DE FLUVIÀ (1988 [1978]), “Els Prades...”, vol.18, pàg.293; A.DE FLUVIÀ (1986 [1973]), “Els Cardona”..., vol.6, pàg.286-289. D'altra banda, també trobareu altres arbres genealògics referits a aquests mateixos llinatges —tot i que no són sempre totalment coincidents amb el que presentem—, per exemple, a: S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, fig.1 (pàg.48-49) i fig.2 (pàg.112-113); TORRELL DE REUS, I.PLANAS (1982), *Llibre de Prades...*, pàg.85; E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.110 i 131; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.95 i 145. Altrament, també cal assenyalar que Jaume II i la seva segona muller, Blanca d'Anjou, van tenir 10 fills; entre ells, el futur comte-rei Alfons III (IV d'Aragó) *el Benigne*. Tanmateix, per qüestions d'espai, només s'han representat els dos comtes de les Muntanyes de Prades (l'infant Pere, nascut el 1305, i l'infant Ramon Berenguer, nascut el 1308) i s'han obviat la resta de fills del matrimoni en aquest arbre genealògic.

Tanmateix, l'any 1414, en morir el comte Joan, fill de l'infant Pere i tercer comte de les Muntanyes de Prades, després d'una dilatada regència que s'havia iniciat l'any 1358, es va interrompre la línia directa masculina descendent del Casal de Barcelona. Posteriorment, anys després de la mort del comte Joan i havent passat un període d'onze anys en què el títol va restar vacant per raó de la disputa successòria, el comtat es va vincular a la Casa de Cardona el 1425, ja que el litigi per la successió comtal es va resoldre a favor de Joana de Prades (esposa de Joan Ramon Folc de Cardona).⁴⁵⁵ De llavors ençà, el comte de les Muntanyes de Prades va compartir, tot sovint, aquest títol nobiliari amb el de comte de Cardona al llarg del darrer segle medieval.

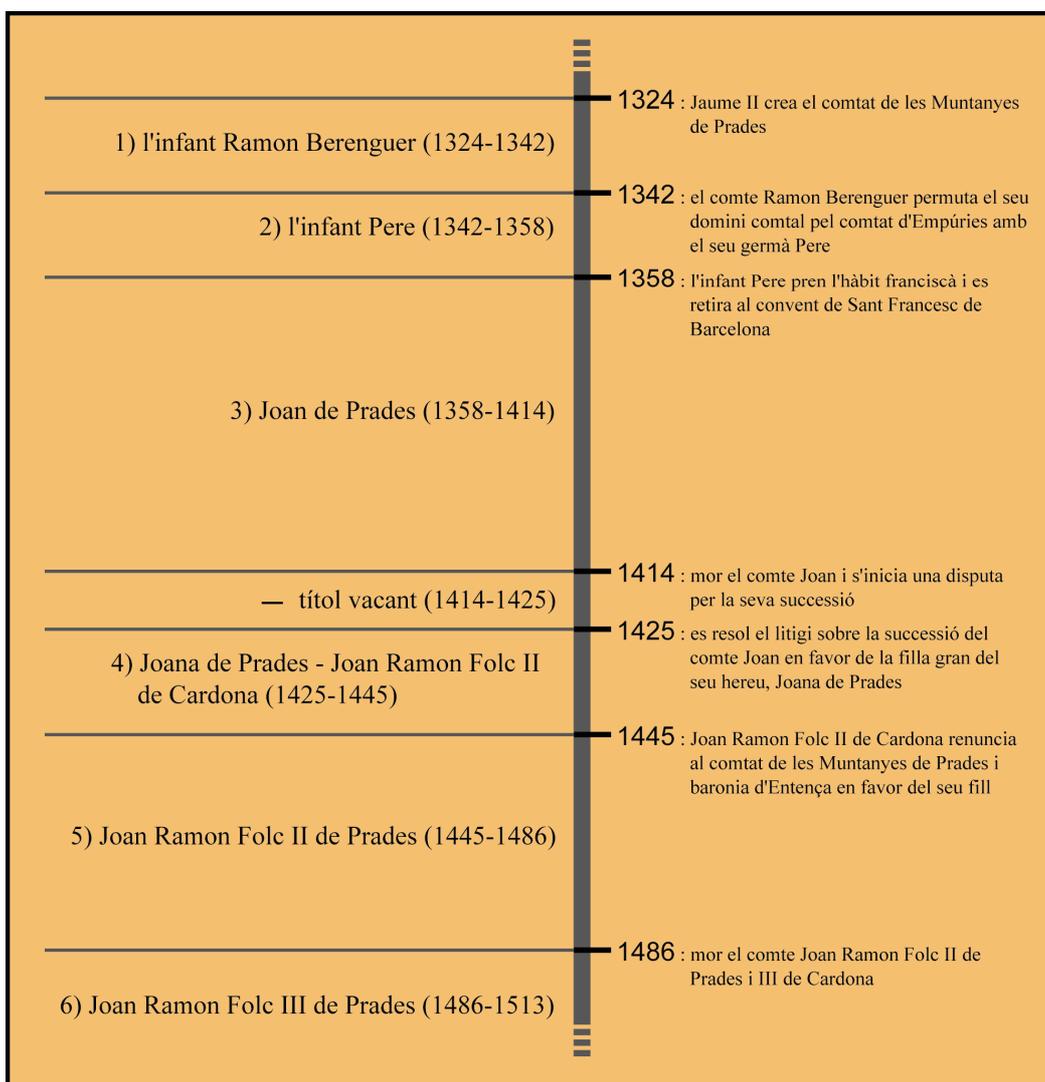
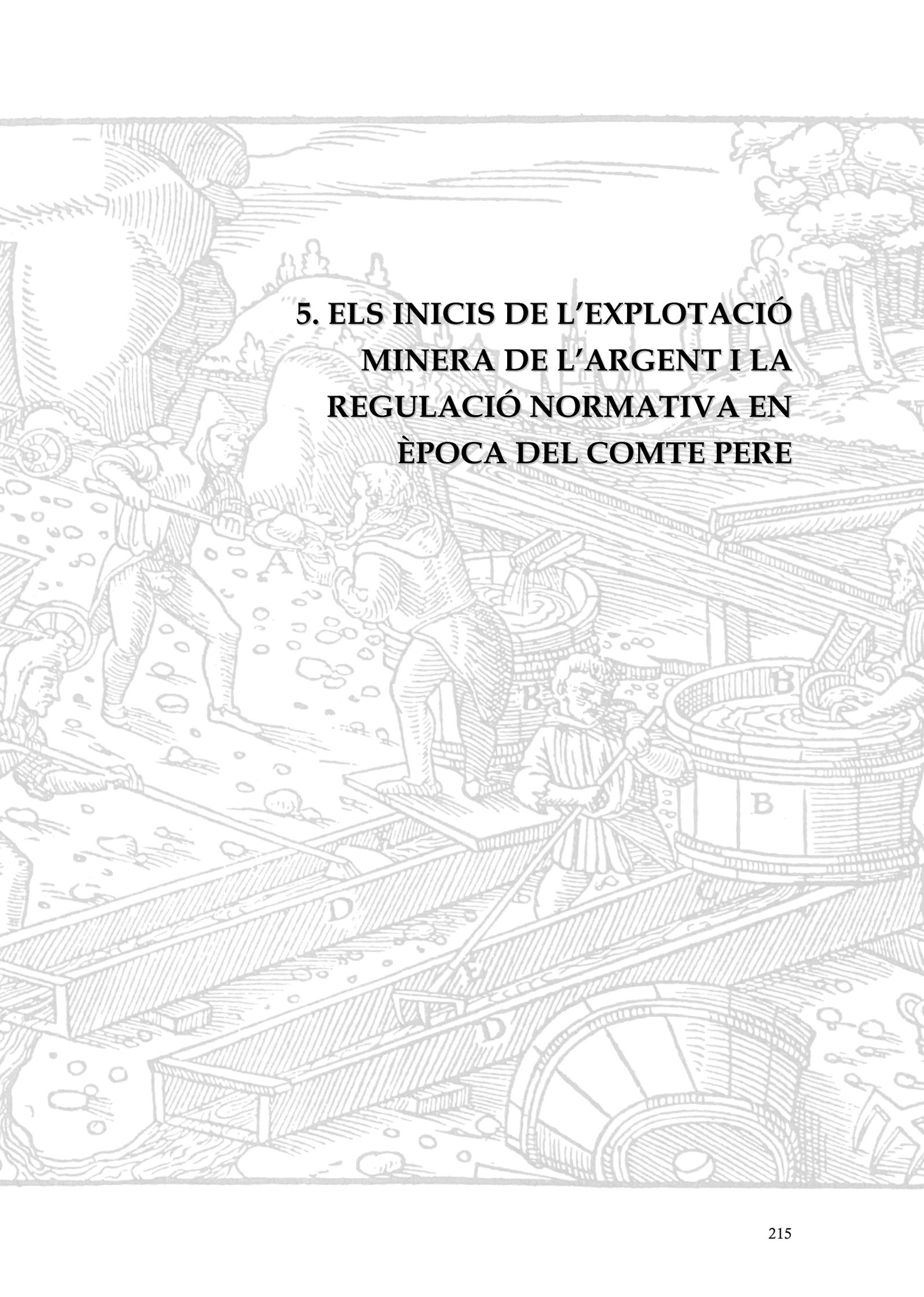

FIGURA 17. Llistat dels comtes de les Muntanyes de Prades en època medieval, amb la relació cronològica dels canvis de governant

⁴⁵⁵ Tal com afirma Santiago Sobrequés i Vidal, “la unió de les dues cases, de Prades i de Cardona, és un dels fets més remarcables de la història de la noblesa catalana dels darrers temps medievals” (S.SOBREQUÉS (1973), *El Compromís de Casp...*, pàg.127). Vegeu també: S.SOBREQUÉS (1961 [1957]), *Els barons de Catalunya...*, pàg.154.

**5. ELS INICIS DE L'EXPLOTACIÓ
MINERA DE L'ARGENT I LA
REGULACIÓ NORMATIVA EN
ÈPOCA DEL COMTE PERE**

Un cop analitzada l'evolució territorial, senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença al llarg de l'edat mitjana, amb el present capítol encetem un nou bloc en el qual analitzarem a fons els elements i els paràmetres que defineixen i caracteritzen l'explotació minera de l'argent en aquesta senyoria comtal cap a mitjan segle XIV. El marc cronològic de l'estudi dedicat específicament a aquesta activitat, tal com hem explicat en la introducció de la tesi doctoral, tan sols engloba el període comprès entre l'any 1342 i el 1358. Per tant, tot el que exposarem en els següents tres capítols, dedicats successivament a la regulació, la gestió i el rendiment de les mines d'argent del terme medieval de Falset, estarà emmarcat —*grosso modo*— per aquests dos límits cronològics que hem proposat. Els quals, com ja s'ha esmentat àmpliament, abracen els anys de regència del comte Pere.

En tot cas, en iniciar el capítol, ens centrarem sobretot —encara que no exclusivament— en la primera dècada de l'època del comte Pere de Prades. Així, després de fer un breu incís sobre terminologia, es parla de la posada en marxa i dels primers anys de l'explotació minera de l'argent després que l'infant Pere d'Aragó prengués possessió del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. D'altra banda, a continuació, s'analitzen detalladament les ordinacions i disposicions que aquest comte va promulgar els anys 1344, 1348 i 1352 per regular-la. En aquest sentit, encara que la darrera modificació o esmena fos del 1352, també és cert que —com veurem— les ordinacions del comte Pere de Prades van continuar vigents en època del seu fill i successor, el comte Joan.

La finalitat d'aquest capítol és comprendre en tota la seva dimensió la regulació de la mineria de l'argent en època del comte Pere (1342-1358), en diversos àmbits i des de diferents fronts. És per aquest motiu que s'han analitzat: el paper del comte Pere com a impulsor de l'explotació de l'argent a gran escala, la normativa centrada en aquesta explotació, les particularitats que marquen l'evolució de les ordinacions, els elements que defineixen la relació econòmica entre el comte i els miners i, finalment, la política que es va dur a terme per atreure treballadors i potenciar l'activitat minera.

La tesi se centra essencialment en l'estudi de l'explotació minerometal·lúrgica de l'argent. Tanmateix, el benefici d'aquest metall preciós no es pot deslligar de l'explotació del plom i del coure a la zona. De fet, encara que es pot individualitzar la mineria focalitzada en el benefici de l'argent, s'ha de tenir una visió global de l'activitat minera.

Així, abans d'entrar en matèria, cal assenyalar que l'explotació del plom també va tenir un paper destacat i una dimensió considerable al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença durant la regència del comte Pere (1342-1358). Aquest metall s'obtenia a partir de la galena (sulfur de plom), coneguda a l'època amb el nom d'"alcofol".⁴⁵⁶ Ara bé, cal destacar que l'"alcofol" no sempre era fos per a l'obtenció de plom perquè també tenia altres usos. En època medieval, per exemple, també va ser utilitzat com a colorant en la indústria tèxtil, en medicina i cosmètica i en el vidrat o vernís de la ceràmica.⁴⁵⁷

Per posar un exemple d'aquesta explotació, el comte Pere va establir "certes provisions sobre los plets e contrastos qui són e poden ésser entre les persones qui han croses de coffoll en la vila desús dita de Falçet" el 23 de desembre del 1343. Les quals van ser revisades i ampliades, pel mateix comte, el 16 de maig del 1357.⁴⁵⁸ En altres paraules, el comte Pere de Prades va establir una sèrie de regles o normes, sobre aspectes concrets —com poden ser la fitació dels "crossos" o l'actuació dels jutges—, que calia observar i complir en els litigis que poguessin sorgir entre els miners d'alcofol de Falset. Altrament, tenim notícia —en base a dos documents del maig del 1353— que el comte Pere de Prades rebia, per dret, una determinada part del "coffoll gros e menut" que s'extreia de les mines del terme de Falset, de part dels miners ("crosejadós") que l'explotaven. En concret, en parlar del "coffoll menut", s'especifica que n'havia de rebre el delme.⁴⁵⁹ L'explotació i producció de plom, però, pel fet de no ser gestionada directament per l'administració comtal, no ha deixat tant rastre documental com l'explotació de l'argent.

En tot cas, l'explotació del plom a l'àrea minera del Molar-Bellmunt-Falset ha tingut, històricament, una major transcendència que no pas la de l'argent. En aquest sentit, d'entre els diversos testimonis documentals que en tenim del XIV, destacariem la

⁴⁵⁶ Alcofol (dit també *alcafol* o *coffoll*) és el nom donat antigament a la galena, l'estibina o l'antimoni. Per a la definició del terme, vegeu: M.GUAL CAMARENA (1981), *El primer manual hispànic de mercaderia...*, pàg.216; A.M.ALCOVER, F.B.MOLL (1985), *Diccionari català-valencià-balear...*, vol.1, pàg.456; O.RIBA (dir.) (1997), *Diccionari de Geologia...*, pàg.28. En aquest context, però, el mot "alcofol" —en tornarem a parlar al llarg de la tesi— fa referència a la galena (sulfur de plom).

⁴⁵⁷ M.GUAL CAMARENA (1981), *El primer manual hispànic de mercaderia...*, pàg.216. Sobre els usos del "coffoll" en parlava ja Pere Gil, en una obra escrita l'any 1600: J.IGLÉSIES (2002 [1949]), *Pere Gil, S.I. (1551-1622)...*, pàg.201-202 i 221-222. Se'n fa referència, d'aquesta obra, també a: E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.143.

⁴⁵⁸ De fet, el que s'ha pogut localitzar és aquest document del 1357: ADM, secció Entença, lligall 1, doc.núm.64 [reproducció en microfilm: ADMC, rotlle 48, fotograma 458]. Val a dir també que, d'aquest document, en dóna notícia Ezequiel Gort i Juanpere; tanmateix, aquest autor data el primer text el 23 de desembre del 1342. Vegeu: E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.106.

citació del plom de Falset —mentre que no se n'esmenta l'argent— en un manual català de mercaderia del 1385. En el qual, amb la finalitat d'instruir i informar sobre productes, pesos i mesures als mercaders i a aquells que desitgessin aprendre l'art de la mercaderia, s'hi exposa: “plom de Falset: aquest és bo”.⁴⁶⁰ Altrament, per citar-ne un exemple concret, una companyia de mercaders catalans va comerciar amb plom de Falset en una expedició cap a Alexandria a la primera meitat del segle XIV.⁴⁶¹ Aquesta informació és important, a més, perquè ens dóna una idea de la magnitud i de la diversitat de la producció minera en la zona estudiada durant la Baixa Edat Mitjana.

Ara bé, més enllà d'aquesta principal zona minera del Molar-Bellmunt-Falset, l'exploració dels diversos recursos minerals existents (l'alcofol, el coure, etc.) va ser destacable també en altres zones del territori que va englobar el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. De fet, la mineria no era una activitat nova a mitjan segle XIV, ans al contrari, hi ha vestigis que demostren que l'exploració minerometal·lúrgica ja hi existia en època prehistòrica.⁴⁶² A més, a l'edat mitjana, hi ha diversos testimonis documentals, fins i tot del període d'ocupació andalusina,⁴⁶³ que constaten la importància i la riquesa minera d'aquesta àrea geogràfica. On, especialment

⁴⁵⁹ ADM, secció Prades, lligall 12, doc.núm.189(1), fol.192v-193r [reproducció en microfilm: ADMC, rotlle 91, fotograma 458].

⁴⁶⁰ Vegeu: M.GUAL CAMARENA (1981), *El primer manual hispànic de mercaderia...*, pàg.103. Altrament, sobre aquesta qüestió, vegeu també: N.RAFEL, J.ABELLA, A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2003), “La zona minera del Molar-Bellmunt-Falset...”, pàg.163.

⁴⁶¹ V.HURTADO (2007), *Els Mitjavila...*, pàg.173-174.

⁴⁶² Per a un resum de l'activitat minera i metal·lúrgica prehistòrica en bona part del territori que va ocupar el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a l'edat mitjana, vegeu, per exemple: N.RAFEL, J.ABELLA, A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2003), “La zona minera del Molar-Bellmunt-Falset...”, pàg.156-158. A part d'aquest article, per a més informació sobre la mineria i la metal·lúrgia protohistòriques i d'època romana a la zona minera del Molar-Bellmunt-Falset, consulteu: M.GENERA, M.BAUCCELLS, G.LACORT, M.ROURA (1985), “L'economia protohistòrica. Aspectes de la metal·lúrgia...”; M.GENERA (1993), *Protohistòria del Priorat...*; X.-L.ARMADA, M.A.HUNT *et alii* (2005), “Primeros datos arqueométricos...”; X.-L.ARMADA, D.GARCIA I RUBERT *et alii* (2005), “Minería y metalurgia durante la I Edad del Hierro...”; N.RAFEL, L.ARMADA *et alii* (2007), “La arqueología de la plata...”; N.RAFEL, I.MONTERO, P.CASTANYER (Coord.) (2008), “Plata prerromana en Cataluña...”; N.RAFEL, X.-L.ARMADA *et alii* (2008), “El área minero-metalúrgica del Baix Priorat...”; N.RAFEL, X.-L.ARMADA (2010), “L'exploració minera al Baix Priorat (Tarragona) en època romana...”; X.-L.ARMADA, R.GRAELLS, N.RAFEL, X.PAYÀ (2010), “La presencia romana en la Font del Molar...”; N.RAFEL (2013), “La cuenca minera del Baix Priorat...”.

⁴⁶³ Per exemple, al-Bakri —un autor musulmà del segle XI—, en un dels fragments del seu extens tractat de geografia pràctica titulat *Libre dels camins i dels regnes* (“*Kitāb al-masālik wa-l-mamālik*”), va escriure: “Una mina de galena comparable a la d'İşbāhān [és situada] a la comarca de la ciutat de Tortosa, des d'on és exportada a tot el món” (P.BALANÀ (1982), “Els textos d'al-Bakri relatius a Catalunya”..., pàg.104). En aquest sentit, tant Pere Balanà com Dolors Bramon, entre d'altres investigadors, assenyalen que aquesta mina de galena (*kuhl*) es correspon amb les mines de Bellmunt del Priorat. Vegeu: P.BALANÀ (1982), “Els textos d'al-Bakri relatius a Catalunya”..., pàg.104, nota 48 [cita a: Joaquín VALLVÉ, “La industria en al-Andalus”, *Al-Qantara* 1 (1980), pàg.212-213]; P.BALANÀ (1997), *L'Islam a Catalunya...*, pàg.94; D.BRAMON (2000), *De quan érem o no musulmans...*, pàg.87. Vegeu també: J.VALLVÉ (1996), “La minería en Al-Andalus”..., pàg.60-61.

va ser notable, com estem recalcant, la producció de plom. Així, per exemple, ja a partir de mitjan segle XII —sota dominació cristiana— però amb anterioritat al 1342, trobem diferents referències a l'explotació minera o als recursos minerals d'aquest territori: en les concessions de la vall de Porrera de finals del segle XII,⁴⁶⁴ en la franquesa que va concedir Berenguer d'Entença als prohoms de la vila de Falset sobre la gabella de l'alcofol l'any 1271,⁴⁶⁵ en la confirmació d'aquesta franquesa per part del comte-rei Jaume II *el Just* l'any 1321,⁴⁶⁶ en les disposicions d'aquest mateix monarca, a principis del segle XIV, per evitar que alguns habitants de Falset explotessin furtivament mines del territori de la Cartoixa d'Escaladei,⁴⁶⁷ o en el mateix privilegi de creació del comtat de les Muntanyes de Prades del 1324,⁴⁶⁸ entre d'altres.⁴⁶⁹

⁴⁶⁴ En la donació del lloc per part d'Albert de Castellvell, confirmada pel monarca Alfons I *el Cast*, a favor del monestir de Sant Vicenç de Pedrabona (al Garraf) l'any 1171, els atorgants es van reservar la propietat de les mines d'argent, estany, plom i ferro. Però pocs anys després, el 1180, en la concessió de la terra de Sant Marcel i la vall de Porrera que va fer el mateix monarca a favor de Pere de Déu (castlà de Falset), sí que s'hi va incloure la donació dels jaciments argentífers —els quals, com exposa Josep Maria Font i Rius, s'ubicarien al territori que ocupa l'actual terme municipal de l'Argentera—: “*cum illas argenteras*”. Vegeu: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (1), pàg.223-224, doc.161 [on trobareu la transcripció del document del 1180]; J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.764; E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.95-96; E.GORT (1995), “El marc històric (El Priorat)”..., pàg.380; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.34-36. Per tant, poc temps després de la conquesta cristiana del territori i en ple procés de colonització i repoblació, al darrer quart del segle XII, ja es tenia constància de la riquesa minera d'argent en aquest sector —encara que no estigui dins de la zona minera del Molar–Bellmunt–Falset, la vall de Porrera n'està situada relativament a prop—; tanmateix, ara per ara, desconeixem si realment llavors s'explotaven aquests recursos, tot i que és de suposar que sí.

⁴⁶⁵ En virtut d'aquesta franquesa, Berenguer d'Entença els va eximir del pagament de la gabella de l'alcofol. La qual, concretament, consistia en pagar una malla (mig diner) per cada quintar d'alcofol que s'extreia al terme de Falset, en concepte de lleuda: “per quiscun quintar de coffoll era dada mayla per leuda”. I, a més, també se'ls va concedir que, a partir d'aquell moment, tinguessin un diner per cada quintar d'alcofol. Vegeu: J.M.FONT I RIUS (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...*, vol.I (2), pàg.763; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.51; E.GORT (2005), *El «Llibre Vermell» de Falset...*, pàg.22, doc.3.

⁴⁶⁶ Concretament, el 29 de novembre del 1321, el monarca va aprovar una sèrie de concessions a favor dels habitants dels castells i viles d'Altafalla, Falset, Móra i Tivissa. Entre les quals, hi havia la confirmació de l'enfranquiment de la gabella de l'alcofol. Vegeu: E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.64.

⁴⁶⁷ De fet, el comte-rei Jaume II va haver d'intervenir en aquest assumpte l'any 1311 i el 1321, atenent les queixes que li havia tramès el prior de la Cartoixa d'Escaladei. Així, per reparar els danys que ocasionaven els furtius, el monarca va requerir al batlle de Falset que restablís els drets del monestir cartoixà —que tenia potestat sobre els recursos minerals del priorat— i evités la ingerència dels minaires falsetans. Precisament, se sap que la intromissió dels minaires furtius, almenys l'any 1321, era en unes mines d'alcofol (galena). Vegeu: E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.112; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.60-61.

⁴⁶⁸ Tal com hem esmentat en apartats precedents, en l'erecció del nou comtat, el rei Jaume II va concedir, entre d'altres —en el marc d'una donació àmplia i general de tot el territori, entre molts altres elements d'una llarga llista—, els recursos minerals (“*cum omnibus (...) mineriis*”) dels territoris que formaven part del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença al seu fill Ramon Berenguer. Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.1.

⁴⁶⁹ En aquest sentit, no està de més recordar —com assenyala Manuel Romero Tallafigo— que en el document de la permuta que van realitzar els infants Pere i Ramon Berenguer l'any 1342, també es fa esment als recursos minerals —citant específicament l'argent— del comtat de les Muntanyes de Prades i

Tot i aquesta tradició minera i la importància d'aquesta zona com a font important de diversos recursos minerals, basada especialment en l'explotació del plom, creiem que la producció d'argent a l'edat mitjana no va ser destacable fins a mitjan segle XIV. És a dir, creiem que —davant la manca de proves que ens mostrin i confirmin el contrari⁴⁷⁰— l'explotació a gran escala específicament de l'argent, a la zona estudiada i en època medieval, no es va produir fins després de la permuta que van realitzar els infants Pere i Ramon Berenguer el 1342. En altres paraules, en el context medieval, possiblement la producció d'argent de les mines del terme de Falset, abans què l'infant Pere d'Aragó esdevingués comte de les Muntanyes de Prades i senyor de la baronia d'Entença, devia ser puntual i poc significativa.⁴⁷¹ Si més no, hi ha diversos factors —els quals anirem desvelant a mesura que avancem en l'exposició del nostre treball— que ens fan pensar que el període estudiat (1342-1358) va ser un dels més productius de la baixa edat mitjana pel que fa a l'argent.

Per esmentar un element relacionat amb el capítol que ara comencem, només l'estructuració normativa desplegada en època del comte Pere ja ens dóna una idea de la magnitud i de la importància que va tenir l'explotació minera de l'argent del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a mitjan segle XIV. Aquest, però, és només un dels molts indicis que, com tindrem ocasió de veure en els apartats venidors, ens fan suposar la grandesa de l'explotació del metall blanc en aquells anys.

---

baronia d'Entença: *“damus et concedimus uobis dicto domino infanti Petro et uestris ac quibus uelitis perpetuo cum ... omnibus aurifodinis, argentifodinis, ferrifodinis, cretifodinis, mineris...”* (M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”, pàg.326). Ara bé, també és cert que aquesta mena d'enumeracions, sovint, obeeixen a patrons o formularis convencionals i estipulats. Per tant, com ja advertim en un altre article, cal ser caut a l'hora de valorar aquesta disposició (vegeu: N.RAFEL, J.ABELLA, A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2003), “La zona minera del Molar-Bellmunt-Falset...”, pàg.161-162). Tanmateix, no deixa de ser molt significatiu i indicatiu el fet que s'esmentin aquests recursos minerals. Trobareu el document de la permuta a: ADM, secció Prades, lligall 1, doc.núm.13(2) [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 81, fotogrames 128-136].

⁴⁷⁰ De moment, no s'ha localitzat documentació que constati l'explotació de l'argent per a l'època del comte Ramon Berenguer (1324-1342), tot i la cerca que s'ha dut a terme —tal com hem exposat en el capítol sobre les fonts i els documents d'arxiu— en les seccions “Prades” i “Entença” de l'Arxiu Ducal de Medinaceli.

⁴⁷¹ Ezequiel Gort i Juanpere, per exemple, també es manifesta en aquest sentit. Concretament, aquest autor exposa que, a pesar que a la regió les mines eren conegudes i explotades des d'antic, “sembla que l'extracció havia de ser discreta (i potser dedicada sobretot a l'extracció de l'alcofol) fins a l'època de l'infant Pere”. Vegeu: E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.105-106.

5.1. CONSIDERACIONS PRÈVIES SOBRE LA TERMINOLOGIA DE LA DOCUMENTACIÓ MEDIEVAL ESTUDIADA

Abans d'entrar en matèria, per tal d'evitar confusions, cal definir amb claredat part de la terminologia que s'utilitzava a mitjan segle XIV. Com és comprensible, algunes de les paraules i expressions medievals referides a l'activitat minera i metal·lúrgica ja no s'usen i d'altres tenen, en l'actualitat, un significat diferent del que tenien. Cal fer diferència, doncs, entre la terminologia utilitzada pels miners medievals i el llenguatge tècnic actual. Per la qual cosa, en primer lloc, s'ha cregut convenient fer un breu incís per aclarir conceptes i definir alguns termes que poden ser controvertits o plantejar certs dubtes.

D'aquesta manera, iniciem l'estudi de l'explotació minera de l'argent amb una mena d'apartat introductori. L'objectiu és començar l'exposició dels continguts amb les dades bàsiques i les eines necessàries per abordar-ne la lectura de forma fluïda. Entenem que és imprescindible fer-ho així per entendre amb major claredat i copsar globalment el contingut de la tesi doctoral. A la vegada, clarificant la terminologia també s'evitaran interpretacions errònies.

Amb aquestes premisses, com a eina de suport a la lectura i per introduir el tema, s'han definit els següents mots fonamentals: *mena*, *granalla*, *assaig*, *cross* i *fusina*. De fet, són paraules recurrents en la documentació medieval estudiada. Per tant, la comprensió de les quals és elemental per a poder interpretar correctament i estudiar en profunditat els textos transcrits. En altres paraules, a més de facilitar la lectura del treball, la definició d'aquests termes també ha de permetre estudiar amb més dades les fonts documentals d'època medieval seleccionades. De fet, el procés ha estat ben bé a la inversa. És a dir, l'anàlisi de la bibliografia i la documentació d'arxiu ha fet possible interpretar i definir amb seguretat aquests mots utilitzats a l'edat mitjana. Tot i presentar-se a manera d'introducció, aquest apartat s'ha confeccionat després de transcriure i estudiar els textos redactats pels òrgans de gestió, control i registre de l'explotació minerometal·lúrgica. Recíprocament, a mesura que s'anava completant la definició d'aquestes paraules, s'han pogut interpretar les fonts documentals amb més recursos.

Com veurem, aquests i altres conceptes tècnics medievals s'han anat analitzant a fons a mesura que avança la tesi doctoral. En el present apartat, tan sols es defineixen superficialment perquè ja se'n desenvoluparan una mica més les definicions i es

presentaran les diferents paraules amb exemples i referències concretes més endavant. Malgrat tot, és imprescindible conèixer-los i tenir-ne una noció bàsica per tal de no perdre el fil argumental del treball, sobretot en els primers compassos de la lectura dels capítols venidors.

Per començar, un dels termes recurrents en la documentació d'arxiu analitzada és la paraula “**mena**” (en català). La qual s'escriu “*mineria*”⁴⁷² en els textos en llatí. Aquest mot, en els manuscrits d'època medieval consultats, té un significat diferent del que se li dóna avui en dia a la mateixa paraula.⁴⁷³ No coincideix amb la definició actual del terme. Per tant, per evitar equívocs amb la definició d'avui en dia, hem optat per expressar-la entre cometes (la “mena”) quan ens referim a la veu medieval.

El terme “mena”, pel que es desprèn de la documentació d'època del comte Pere estudiada, no fa referència al mineral útil ni a l'espècie mineral concreta explotades. Ans al contrari, defineix el conjunt de massa rocosa i mineral aportada pels miners. És a dir, és la matèria excavada: el producte en brut extret de la mina o recuperat a camp obert en el qual hi hagués —i fos possible explotar-lo— el mineral o minerals útils. D'aquesta manera, s'anomenava “mena” a qualsevol bloc compacte arrencat d'un filó mineralitzat o vena, producte del treball a les mines o també localitzat a les terreres. El qual era entregat a l'administració comtal, per regla general, sense cap tractament. Si més no, però, era el resultat de la primera tria feta a la mina. Segurament, la “mena” era mínimament desbastada per treure'n els estèrils més superficials que poguessin estar fixats al bloc, per reduir-ne pes i facilitar-ne el transport. En tot cas, la transformació que patia era mínima. Per exemple, quan les “menes” havien estat rentades, aquesta circumstància s'especificava en el registre de l'explotació.

En els textos medievals, es documenten “menes” de diversos tipus: “menes d'argent”, “menes d'alcofol”, “menes de plom”, “menes de coure”, “menes de ferro”, etcètera. Es parla tant de “menes” d'argent com de “menes” d'altres metalls i minerals. Per tant, aquesta denominació no era exclusiva de l'explotació del metall preciós.

Així, en essència, cada “mena” era un tros de matèria sòlida que podia contenir, en diferents proporcions, diversos materials o parts integrants: el mineral o minerals útils

⁴⁷² És un substantiu de la primera declinació llatina: *mineria*, -ae.

⁴⁷³ Així s'ha fet notar en diversos articles que s'han publicat sobre el tema. Vegeu: A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2005), “La explotación de la plata en el condado...”, pàg.358 (nota 7); A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2006), “Las ordenanzas promulgadas en 1352...”, pàg.426 (nota 20); A.MARTÍNEZ I ELCACHO

susceptibles de ser explotats, és a dir, aquelles espècies minerals de les quals es podien recuperar metalls d'interès econòmic o industrial; altres minerals associats sense interès pràctic, normalment no metàl·lics; part de la roca encaixant, que era la formació rocosa que formava els murs d'un filó i l'allotjava; i altres estèrils, com podrien ser roques poc o gens mineralitzades, aferrats al bloc de la caixa filoniana arrencat.

En definitiva, la “mena” havia de contenir el mineral útil o valuós com a condició *sine qua non* —aquest component era essencial—, al qual podien acompanyar altres elements o matèries no aprofitables. Depenent del tipus de “mena”, aquest mineral podia ser diferent. A més, per a “menes” d'un mateix metall o mineral, també podien ser diverses i diferents les espècies minerals contingudes que s'explotessin i es beneficiessin.

Per tant, una “mena” medieval incloïa, si s'utilitza la terminologia actual, tant la *mena* (la part útil)⁴⁷⁴ com la *ganga* (la part no utilitzable)⁴⁷⁵. De fet, el que es coneix amb el nom de *mena*, avui en dia, és el mineral que és utilitzat com a primera matèria per a extreure'n algun metall o que és econòmicament rendible per ser explotat. En aquest sentit, allò que ens permet establir que la “mena” medieval englobava tant el mineral útil com la seva ganga i altres estèrils són els percentatges d'argent que contenien les “menes” d'aquest tipus documentades. Els quals eren —com tindrem ocasió d'exposar amb més claredat en l'apartat referent als minerals explotats— molt inferiors als continguts teòrics de l'argent natiu i els minerals d'argent però molt superiors als percentatges de la galena. Es corrobora, d'aquesta manera, que el significat de la paraula “mena” en els textos medievals i la definició actual del terme *mena* tenen connotacions diferents.

Fruit de l'extracció a les mines i la tria de les “menes”, pel fet que eren desbastades per separar-ne els estèrils superficials, en resultaven fragments o parts de mineral que també eren aprofitables. Els quals es coneixien amb el nom genèric de “**granalla**”. Així doncs, la “granalla” estava formada per aquells petits fragments i partícules, de reduïdes dimensions, amb mineral útil que resultaven dels treballs d'extracció i primer picat o desbastament de les “menes”. Per tant, formaven part de la primera tria del material a la

---

(2009), “Una sentència sobre l'aigua del mas de Bas...”, pàg.92. Joan Abella i Creus també parla sobre aquesta qüestió a: J.ABELLA I CREUS (2008), *Minerals i mines de la conca de Bellmunt...*, pàg.22.

⁴⁷⁴ És a dir, el mineral o associació de minerals utilitzat com a primera matèria per extreure el metall.

mina. De fet, la “granalla” era part romanent de les mateixes “menes” aportades pels miners. És a dir, no s’obtenia a partir de la mòlta del mineral o altres procediments, perquè la “granalla” era aportada directament des de les mines o centres d’extracció.

En aquest sentit, cal destacar que la “granalla” contenia quantitats proporcionalment elevades de mineral útil pel fet que eren fragments seleccionats. Només es recollien, evidentment, les parts on hi havia realment la possibilitat de recuperar-ne argent metàl·lic. Els estèrils detectats a simple vista eren rebutjats directament. Igual que en les “menes”, però, el mineral útil hi era present en proporcions diverses (juntament amb la ganga i els estèrils).

Per determinar d’una manera ràpida la quantitat d’argent (metall noble) que es podria obtenir de les “menes” i la “granalla”, abans de ser foses, se’ls feia un “assaig”. És a dir, es duia a terme una prova —que es feia sobre una petita mostra— per establir de forma aproximada la proporció de plata fina existent en cada “mena” o “granalla” assajades. L’objectiu d’aquesta prova era poder realitzar les particions entre el comte i els miners molt abans que s’endegués tot el procediment per fondre i afinar tot el metall en conjunt. Com analitzarem en profunditat al llarg de la tesi, aquells que explotaven les mines havien de donar una part de la “mena” o bé del metall preciós resultant al comte, el qual tenia la potestat sobre els recursos minerals de la senyoria comtal.

L’assajador encarregat de fer l’“assaig” seleccionava, per regla general, uns 100 grams (tres unces) de “mena” o “granalla”. Sobre aquesta mostra, s’aplicaven els mateixos procediments metal·lúrgics que es durien a terme sobre el conjunt de la “mena” o “granalla” per obtenir-ne l’argent. Per tant, es fonia la quantitat representativa seleccionada i, amb els resultats obtinguts, s’avaluava globalment la quantitat de metall blanc que es podria aconseguir en fer la fosa general del material entregat pels miners. És a dir, era un test a petita escala que permetia extrapolar-ne els resultats a partir d’una regla de tres simple. En aquest sentit, com veurem en un dels apartats de la tesi, s’utilitzava una acurada relació de pesos per poder fer les operacions numèriques amb precisió.

Així doncs, es realitzava aquest anàlisi per determinar —de forma indicativa i aproximada— quant d’argent hi hauria en la “mena” o la “granalla” assajades. En altres paraules, amb la fosa d’una petita part es tenia una guia per calcular —

---

⁴⁷⁵ En altres paraules, el conjunt de minerals o substància pètria sense interès pràctic que acompanyava al mineral metàl·lic.

proporcionalment— la quantitat d'argent que en resultaria de la fosa i afinament del total. De fet, l'“assaig” era bàsic en el sistema de partició que s'havia establert al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, tant per executar el repartiment com per fixar el preu de compravenda de la part de “mena” pertanyent a les companyies mineres. El resultat dels “assaigs”, per tant, era la referència o base indicativa a partir de la qual es feien tots aquests càlculs.

A partir de la informació que proporcionen els resultats dels “assaigs” no es pot determinar el contingut metàl·lic d'una espècie mineral concreta. És a dir, no s'ha de confondre l'“assaig” de la documentació medieval estudiada amb l'anàlisi quantitativa d'un mineral. Per tant, igual que s'ha fet amb les paraules ja comentades, es mantindrà el terme medieval entre cometes.

Un altre dels termes usuals en la documentació és **“cros”** (*“crossum”* en llatí). A grans trets, quan es parla de “cros” es fa referència a la mina en un sentit ampli del terme. És a dir, així s'anomenen les concessions mineres on s'extreien minerals a partir de l'excavació de pous i galeries subterrànies. En altres paraules, era la porció de terreny on podia treballar una determinada companyia de miners. Tanmateix, en ocasions, el terme presenta certa ambigüïtat perquè no queda del tot clar si es descriu l'excavació en si (els forats de mina) o tot el terreny que ocupava la concessió minera. Per la qual cosa, com tindrem ocasió de veure més endavant, s'ha dedicat un dels apartats de la tesi doctoral a parlar específicament d'aquesta qüestió. En el qual, s'ha intentat definir amb exactitud i a partir de moltes més dades que era un “cros”.

En tot cas, per iniciar la lectura del present treball, és suficientment vàlid identificar “cros” amb mina. En aquest sentit, també cal destacar que —com veurem— es parla tant de “crosos” d'argent com d'alcofol o bé d'altres metalls en la documentació d'arxiu consultada. És a dir, en línies generals, es feia una distinció entre els diferents tipus d'exploacions mineres en funció del mineral o el metall que s'hi explotava majoritàriament. Així doncs, és possible individualitzar i diferenciar els “crosos” d'argent de la resta.

Finalment, en la documentació d'arxiu estudiada, la foneria era anomenada **“fusina”**. És a dir, aquest era el nom que rebia l'edifici o establiment on es feia la fosa i afinament dels metalls en època medieval.

En definitiva, en aquest breu apartat introductori, es defineixen algunes de les paraules d'ús corrent a l'edat mitjana que han variat de significat amb el pas dels segles. Es tracta de mots relacionats amb l'activitat minera i metal·lúrgica que es va desenvolupar al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a mitjan segle XIV. Per tant, ha de quedar clar que la definició presentada respon a aquest àmbit territorial i cronològic. De tota manera, és molt probable que l'ús d'aquestes paraules, amb aquest mateix significat, fos corrent en els territoris de parla catalana.

Per fer-ne diferència amb la definició actual, quan les paraules “mena”, “granalla”, “assaig”, “cros” i “fusina” s'escriuen entre cometes a la tesi, fan referència a la veu medieval. Malgrat que és possible que no hi hagués confusió en utilitzar algunes d'aquestes paraules en determinats contextos, s'ha cregut convenient mantenir aquesta diferenciació per remarcar que són termes medievals. De fet, al llarg del treball, és molt més comuna la citació dels conceptes medievals que no pas la referència als mots actuals.

D'altra banda, la definició d'aquests termes també ha de permetre evitar confondre, per exemple, el terme “mena” amb la paraula actual *mina* —que s'aproparia més a la definició de “cros”—, almenys en la documentació medieval consultada. Joan Coromines afirma que el terme *mena* —a més del significat de “classe, espècie”—tant podia fer referència al mineral (matèria excavada) com a la mina (indret on es produeix l'extracció de mineral) en època medieval.⁴⁷⁶ En el domini comtal de Prades a mitjan segle XIV, però, no hem constatat aquesta dualitat de significats de la paraula “mena”. La definició de la qual es correspon al concepte que s'ha desglossat en paràgrafs anteriors; mentre què per denominar les mines es parla de “crosos”. Per extensió, la denominada “casa de les menes” que hi havia al castell de Falset —com tindrem ocasió de parlar-ne en apartats posteriors— era el lloc on es guardava i gestionava la matèria excavada (massa mineral explotada) i no fa referència als centres d'explotació. En definitiva, cal ser curós en aquest tema perquè la utilització errònia dels termes pot portar a confusions o males interpretacions. Les quals, encara que puguin semblar anecdòtiques o puntuals, poden modificar la comprensió de la informació que ens aporten els documents medievals.

5.2. LA POSADA EN MARXA DE LA MINERIA DE L'ARGENT PER PART DEL COMTE PERE

Tal com hem vist en parlar del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a l'edat mitjana, el comte posseïa els recursos minerals del domini. Així s'havia establert en el privilegi de creació del comtat el 1324⁴⁷⁷ i també en la permuta del 1342⁴⁷⁸. La qual cosa posa de manifest que els recursos minerals del territori ocupat pel comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença eren del titular del domini comtal. Així doncs, l'infant Pere d'Aragó podia treure profit de les “menes” extretes en els territoris de la senyoria comtal, tot just després que el 9 d'abril del 1342 en va prendre possessió.⁴⁷⁹ En aquest sentit, el nou comte va mostrar especial interès per l'argent i va adoptar diverses mesures que permetessin potenciar-ne i estimular-ne l'explotació minera. Així doncs, en una zona tradicionalment dedicada a l'explotació de l'alcofol i el plom, es va focalitzar l'atenció en la producció del metall blanc: l'argent. De fet, l'explotació d'aquest metall preciós va conviure i es va solapar amb l'extracció d'alcofol i la producció de plom, sobretot, i també amb la mineria del coure.

Evidentment, abans de l'arribada de l'infant Pere d'Aragó és molt probable —quasi segur— que s'hagués explotat argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. Tanmateix, possiblement la producció del metall noble abans del 1342, tal com hem exposat en introduir el capítol, devia ser limitada i esporàdica. Les quantitats devien ser poc remarcables —no en tenim constància escrita— i, sobretot, l'estructura organitzativa i de gestió que en pogués permetre una explotació acurada era inexistent. Si més no, documentalment no n'hi ha constància. En aquest sentit, també cal recordar —ho hem apuntat en iniciar la tesi i, sobretot, en parlar de la permuta del 1342— que el rei Joan I de Castella, a les Corts castelleses de Briviesca (Burgos) del

⁴⁷⁶ J.COROMINES (1980-2001), *Diccionari etimològic i complementari...*, vol.V, pàg.564-566.

⁴⁷⁷ “Premissa igitur, omnia et singula, damus et concedimus vobis dicto infanti Raimundo Berengarii et vestris (...) cum omnibus redditibus, exitibus, fructibus, proventibus, obventionibus, mineriis, inventionibus seu trobis (...)”. Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.1.

⁴⁷⁸ “damus et concedimus vobis dicto domino infanti Petro et uestris ac quibus velitis perpetuo cum ... omnibus aurifodinis, argentifodinis, ferrifodinis, cretifodinis, mineris...” (M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”, pàg.326). Trobareu el document de la permuta, per exemple, a: ADM, secció Prades, lligall 1, doc.núm.13(2) [reproducció en microfilm: ADMC, rotlle 81, fotogrames 128-136].

⁴⁷⁹ La permuta es va signar —tal com hem ressenyat en parlar del tema— el 9 de gener del 1342, però l'infant Pere d'Aragó va prendre possessió del comtat de les Muntanyes de Prades el 9 d'abril d'aquell mateix any. De fet, aquesta és la data que s'especifica —ho hem vist en l'apartat dedicat a les característiques territorials i jurisdiccionals del domini comtal a mitjan segle XIV— en l'encapçalament d'un dels llibres de registre de la cancelleria comtal. Vegeu: ADM, secció Prades, lligall 16, doc.núm.200(8), fol.1v [reproducció en microfilm: ADMC, rotlle 95, fotograma 660].

1387, va declarar que l'eficiència del comte Pere en l'explotació minera del comtat de les Muntanyes de Prades va fer augmentar-ne notablement les rendes.⁴⁸⁰ Per tant, ja en el darrer terç del segle XIV, es va destacar el gran profit que en va treure precisament aquell comte, l'infant Pere, dels recursos minerals de la zona. Amb la qual cosa, tot i que no es parla explícitament del metall blanc, creiem que ja quedaria demostrat que va ser aquest comte, i no el seu predecessor, qui hi va promoure i estimular l'explotació minera de l'argent. Nogensmenys, com analitzarem seguidament, disposem d'altres moltes proves que també ho confirmen. De fet, l'afany de l'infant Pere d'Aragó per tirar endavant l'explotació minera de l'argent és palpable en diverses i diferents accions que va dur a terme en poc temps. Les quals, intentarem desgranar en aquest apartat.

En primer lloc, per poder posar en ordre l'explotació minera de l'argent, calia buscar una persona encarregada de gestionar tot allò relacionat amb aquesta activitat. De fet, això és el que es va fer inicialment, designar una persona, i no pas crear un càrrec específic per a la gestió. Aquesta circumstància queda molt clara en les primeres ordinacions que va promulgar el comte Pere per regular l'explotació de l'argent el 28 de novembre del 1344. En les quals, s'exposa repetidament “aquell qui per lo senyor inffant serà ordonat en les menes”, en referència a l'administrador de l'explotació.⁴⁸¹ Per tant, el càrrec —ja en parlarem en el seu moment— encara no estava definit en aquells primers anys.

En qualsevol cas, l'infant Pere va encarregar i confiar la gestió de l'explotació minera de l'argent a Jaume Fiveller, conseller i escrivà de porció,⁴⁸² el 3 de març de l'any 1343. Per tant, es va produir més d'un any i mig abans de la promulgació

---

⁴⁸⁰ “(...) *do era vn condado* [comtat de les Muntanyes de Prades] *que valia diez mill florines de renta, trocò el infante don Pedro el condado de Anperias* [Empúries] *por el que valia veynte mill florines, e se aprouechó tanto delas mineras que auia enel dicho condado, que valia oy mas de treynta mill florines de renta sacadas las costas*”. Ho trobareu a: “XXIX. Ordenamiento de peticiones de las Córtes de Bribiesca del año 1387” a *Córtes de los antiguos reinos de León y de Castilla. Tomo segundo*, Real Academia de la Historia (Imprenta y Estereotipia de M.Rivadeneira), Madrid, 1863, pàg.397 (núm.49). Vegeu també, entre d'altres: E.BENITO RUANO (1996), “Materiales y perspectivas para el estudio de la minería...”, pàg.561.

⁴⁸¹ La referència a “aquell qui per lo senyor inffant serà ordonat en les menes” la trobem en els capítols 5, 6, 8 i 11 de les ordinacions del 1344. Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.10. Encara que en alguna disposició d'aquestes mateixes ordinacions es parla de “l'aministrador de les menes” (als capítols 5, 6 i 14), aquesta denominació apareix en interpolacions de text—escrit al marge o interlineat—afegides amb posterioritat a la redacció inicial, en data indeterminada, per una mà diferent de la que va escriure el gruix del text. Per tant, la figura de l'administrador, en les ordinacions originals, no hi devia aparèixer.

⁴⁸² Com assenyala Manuel Romero Tallafigo, Jaume Fiveller era escrivà de porció (“*scriba portionis domus comitis*”) i no va exercir mai com a escrivà de manament però sí com a conseller. Vegeu: M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.54 (nota 103).

d'aquelles primeres ordinacions. Malauradament, no en sabem pràcticament res de les condicions i clàusules de la comissió que el comte va fer a favor d'aquest personatge. De fet, en tenim constància perquè, a finals del 1345, Jaume Fiveller va retre comptes sobre l'administració que havia dut a terme durant els una mica més de dos anys i nou mesos anteriors. Concretament, a través d'una carta datada el 12 de desembre d'aquell any, l'infant Pere reconeixia que Jaume Fiveller li havia donat compte sobre totes les quantitats de diner, d'argent o d'altre que havia tingut, rebut i recollit de les “menes” d'argent trobades al comtat de les Muntanyes de Prades i en altres llocs pròxims, en virtut de l'encàrrec que li'n va fer l'any 1343, i sobre les despeses que havia tingut durant aquell període.⁴⁸³ Així doncs, amb relació a l'explotació minera de l'argent, una de les primeres mesures que va adoptar el comte Pere va ser la delegació de la gestió d'aquesta activitat al seu conseller i escrivà de porció. Amb la qual cosa, assignava aquesta responsabilitat a una persona propera i de confiança. I, per tant, pel que sembla va donar més prioritat a la fidelitat i la confiança en la persona que no pas en la seva formació específica o experiència en el camp de la minerometal·lúrgia.

Altrament, en aquells primers anys de regència del comte Pere, també es documenta que Bernat Gascó va estar realitzant treballs relacionats amb les “menes” d'argent, però no s'especifica quins. De fet, el 17 de desembre del 1343, l'infant Pere manava a Jaume Fiveller que pagués a Bernat Gascó dos-cents sous barcelonesos per haver dut a terme aquells treballs: “*pro laborib[us] per ipsum sustentum ratione dictarum mineriarum*”.⁴⁸⁴ A més, en un altre document posterior, del 23 de setembre del 1344, també s'exposa que se li havien d'entregar cinquanta sous barcelonesos per l'obra de les “menes” del comte. En el qual, però, tampoc es detalla de quin tipus d'obra o treball es tractava: “*pro opere mineriarum nostrarum*”.⁴⁸⁵ En qualsevol cas, tot i que no es precisa quines tasques en concret són, creiem que —com analitzarem més endavant, en el capítol sobre els òrgans de gestió— es fa referència al fet que Bernat Gascó va exercir de lloctinent de l'administrador de les “menes” d'argent. I, en virtut de la datació del primer dels dos documents esmentats, devia ocupar aquest càrrec ben aviat, possiblement d'ençà que Jaume Fiveller va esdevenir el màxim responsable de l'administració minera. Malauradament, però, aquesta circumstància no es pot

⁴⁸³ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.14 . De fet, en la carta de l'infant Pere del dia 13 de gener del 1349 que certifica el retiment de comptes subsegüent, realitzat pel fill de Jaume Fiveller —en nom del seu pare—, també se cita l'atorgament d'aquella comissió el 3 de març del 1343. Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.38.

⁴⁸⁴ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.5.

confirmar perquè en els documents citats es parla de Bernat Gascó com a “*fideli de domo nostra*”⁴⁸⁶ o “*de domo inclite et karissime consortis nostre comitisse*”⁴⁸⁷, sense donar més dades. En tot cas, el que ens interessa destacar ara és la celeritat i diligència amb què el comte Pere va articular la gestió de l'exploració minera de l'argent.

Per altra banda, en el marc d'aquesta dinàmica, l'infant Pere també va atorgar concessió, a diversos particulars, per buscar “menes” d'argent i d'altres (“*de omnibus mineris, tam argenti quam aliorum*”)⁴⁸⁸ a la baronia d'Entença. La qual cosa, potser es va produir amb anterioritat a tot el que hem anat exposant fins ara, tal vegada, immediatament després que l'infant Pere esdevingués comte de les Muntanyes de Prades. Però no ho podem assegurar, ja que en tenim notícia perquè el comte va revocar la concessió que ell mateix havia atorgat a quatre ciutadans de Barcelona: Ramon de Pallarès, Jaume de Gràcia, Bonanat Alegre i Pere Salvatge. De fet, el 7 de maig del 1343, el comte va manar que els paguessin dos-cents sous barcelonesos a cadascun d'ells, per compensar o reparar els danys i les despeses que aquells quatre ciutadans de Barcelona havien hagut d'afrontar per culpa de la revocació de la dita concessió.⁴⁸⁹ En altres paraules, el comte va anul·lar i deixar sense efecte la llicència que anteriorment els havia concedit. Altrament, el dia 14 d'abril del 1344 —gairebé un any després d'aquella primera revocació—, el comte Pere de Prades també va manar que paguessin a Bernat de Fornols, habitant de la vila de Falset, dos-cents sous barcelonesos. Es tractava, a l'igual que en el document anterior, d'una compensació per reparar els perjudicis i les despeses provocades per la revocació de la concessió per cercar “menes” d'argent i d'altres a la baronia d'Entença.⁴⁹⁰ De fet, el text d'aquesta carta referida a Bernat de Fornols és pràcticament idèntic al que anunciava el pagament als quatre ciutadans de Barcelona.⁴⁹¹

Certament, desconeixem els termes i les condicions exactes d'aquestes concessions. Tanmateix, queda clar que és el comte Pere de Prades qui les va atorgar, que se citen específicament les “menes” d'argent —i d'altres— i que el límit territorial de l'atorgament era la baronia d'Entença. A més, per un document posterior, sabem que

⁴⁸⁵ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.9.

⁴⁸⁶ Doc.núm.5 de l'apèndix documental.

⁴⁸⁷ Doc.núm.9 de l'apèndix documental.

⁴⁸⁸ Doc.núm.4 de l'apèndix documental.

⁴⁸⁹ Doc.núm.4 de l'apèndix documental.

⁴⁹⁰ Doc.núm.8 de l'apèndix documental.

van ser concessions atorgades per iniciativa del mateix comte. En altres paraules, va ser l'infant Pere qui va encarregar a aquelles persones la cerca de “menes” d'argent pel subsòl de la baronia d'Entença. Ho sabem perquè, l'agost del 1345, encara se li devien a Bernat de Fornols aquells dos-cents sous barcelonesos. I, tal com s'especifica en la carta per la qual el comte manava a Jaume Fiveller que pagués el deute, les despeses d'aquell habitant de Falset relacionades amb les “menes” d'argent havien estat fetes per manament del mateix comte: *“ratione quarumdam expensarum per eum de mandato \nostro/, sicut vos scitis, factarum, occasione mineriarum nostrarum argenti”*.⁴⁹² Per tant, es ratifica que Bernat de Fornols —i segurament també els quatre ciutadans de Barcelona citats anteriorment— havia començat a cercar “menes” d'argent al territori de la baronia d'Entença per encàrrec del comte Pere de Prades. De fet, en aquest darrer document, ja només s'esmenten les “menes” d'argent.

La cerca de minerals d'argent impulsada pel comte, però, no es va limitar al territori de la baronia d'Entença, sinó que es va estendre per tot el domini senyorial. Així, en un document en què el comte Pere manava a Jaume Fiveller que entregués deu marcs d'argent a la comtessa consort, datat l'11 d'abril del 1344, s'exposava que el mateix comte feia cercar —en aquell moment— “menes” d'argent al comtat de Prades: *“de mineriis quas in dicto comitatu de Prades perquiri facimus, t[r]adatis et deliberetis (...) decem marchos argenti”*.⁴⁹³ Novament, aquesta expressió demostra clarament la iniciativa de l'infant Pere en aquesta empresa.

És més, en un document posterior, es concreten i es confirmen aquestes circumstàncies i, a la vegada, es posa de manifest que la cerca i excavació de “menes” d'argent impulsada pel comte també es va fer extensiva al terme de l'Albiol: *“ex argento vel alio metallo que, in termino de Albiolo et per diversa loca baronie que fuit nobilis Guilelmi d'Entença et etiam dicti comitatus Montanearum de Prades, fodi et perquiri facimus”*.⁴⁹⁴ Concretament, es tracta d'un document del 17 de gener del 1345. En el qual, bàsicament, el comte Pere manava a Jaume Fiveller que entregués a Bernat Gascó tot el que fos necessari per pagar el lloguer o salari dels homes que cercaven i treballaven en les “menes” d'argent i en d'altres, les despeses necessàries per fondre-les

⁴⁹¹ Podeu comprovar aquesta coincidència analitzant els dos documents. Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.4 i doc.núm.8.

⁴⁹² Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.13.

⁴⁹³ Doc.núm.7 de l'apèndix documental.

⁴⁹⁴ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.11.

i el salari o lloguer dels mestres que en van fer i en farien les fusions.⁴⁹⁵ Per tant, més enllà de confirmar que va ser l'infant Pere qui va prendre la iniciativa en l'explotació de l'argent, també queda clar que —a més d'atorgar les concessions que comentàvem abans— va ser ell mateix qui va assumir bona part de les despeses i va sufragar la posada en marxa de l'activitat; ja sigui llogant diverses persones perquè cerquessin “menes” d'argent com pagant-ne, a d'altres, perquè fonguessin el mineral i n'obtinguessin el metall noble. A la pràctica, però, com hem pogut comprovar especialment en analitzar el darrer dels documents citats, hi havia una retroalimentació de l'explotació. És a dir, els diners que s'obtenien a partir de l'explotació de les “menes” d'argent de l'Albiol i del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, s'utilitzaven per pagar el lloguer i el salari de les persones que cercaven i fonien els minerals. Les quals, a la vegada, contribuïen novament en l'obtenció de més diners derivats d'aquesta activitat.

En aquest context, entre les despeses que va declarar aquell qui exercia les tasques d'administrador de les “menes”, Jaume Fiveller, en retre comptes a finals del 1345, hi havia les destinades a l'excavació i la cerca de l'argent: “*in missionibus fodendi [et perquir]endi argentum predictum*”.⁴⁹⁶ De fet, sobre les despeses a això designades, també en va haver de respondre en el següent retiment de comptes que es va fer sobre la gestió de l'explotació minera de l'argent. Així, en donar compte en nom del seu pare a principis del 1349, el fill de Jaume Fiveller va haver de consignar —entre d'altres— les entregues i despeses d'excavar les “menes” d'argent.⁴⁹⁷ Per tant, estem davant d'una prova documental més de la iniciativa comtal, articulada a través de la gestió de l'administrador, per posar en marxa l'explotació minera de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. Una iniciativa que —com hem vist— es va concretar especialment en l'atorgament de concessions per cercar “menes” d'argent i en el pagament a diverses persones perquè també ho fessin.

En aquests dos documents referits al retiment de comptes, quan es parla de les despeses de cercar i excavar les “menes” d'argent potser també es fa referència a l'entrega de la part que corresponia als miners. Els quals no treballaven com a assalariats sinó que ho feien a canvi de quedar-se una part del benefici de l'argent. Tal com veurem en parlar sobre el tema, segons les ordinacions —les primeres es van

⁴⁹⁵ Doc.núm.11 de l'apèndix documental.

⁴⁹⁶ Ho trobareu al document de l'apèndix documental: doc.núm.14.

⁴⁹⁷ Doc.núm.38 de l'apèndix documental.

promulgar el 28 de novembre del 1344⁴⁹⁸—, els miners tenien dret a una part de l'argent obtingut o al valor corresponent a aquesta part en diners per les “menes” que extreien. En qualsevol cas, és indubtable la iniciativa del comte —al marge dels miners que van començar a explotar argent per lliure— i és evident que va encarregar la cerca de minerals d'argent a diversos particulars a canvi de diners.

Abans de continuar, però, aturem-nos un instant per intentar esbrinar qui eren realment i a què es dedicaven aquelles persones a les quals el comte Pere va atorgar concessió per cercar “menes” d'argent, i d'altres, a la baronia d'Entença. En tenim els noms i en sabem la procedència, per tant, mercès a això potser en podrem esbrinar alguna cosa més. Així, pel que fa als quatre ciutadans de Barcelona (Ramon de Pallarès, Jaume de Gràcia, Bonanat Alegre i Pere Salvatge) s'ha pogut seguir la pista d'algun d'ells. Per exemple, Jaume de Gràcia és possible que fos un argenter de Barcelona documentat el 1340 com a “Jacme Gracia”. Al qual se li feien efectiu dos pagaments per haver fet determinats motlles i bolles per al comte-rei Pere III *el Cerimoniós*.⁴⁹⁹

Un altre dels ciutadans de Barcelona esmentats el trobem repetidament citat en el *Llibre de compres d'argent i billó de la seca de Barcelona per a l'encunyació de diners i menuts*, del regent Pere de Vilardebò, datat el 1345. En aquest quadern hi apareix sovint Bonanat Alegre. Al qual se li compraren diverses quantitats d'argent fi (normalment aliat amb petites quantitats de coure), en diferents vegades, durant tot l'any 1345.⁵⁰⁰ Altrament, Bonanat Alegre també se cita en diverses ocasions en un dels llibres on es registraren les despeses generals de la seca de Barcelona, datat entre el 1336 i el 1348, en el capítol referit a les “macions de la levadura”.⁵⁰¹ Per tant, la vinculació d'aquest personatge amb l'argent i la seca de Barcelona és evident.

Pel que fa a Bernat de Fornols, habitant de la vila de Falset, no en sabem exactament l'ofici que tenia. En tot cas, va continuar vinculat amb l'exploració minera de l'argent al domini comtal. Si més no, cap a principis del 1347, volia començar a explotar juntament amb Berenguer Mestre “un cros de mena d'argent” al terme de

⁴⁹⁸ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.10.

⁴⁹⁹ N.de DALMASES (1992), *Orfebreria Catalana Medieval...*, pàg.200. Vegeu també, en aquest mateix llibre, la pàg.80.

⁵⁰⁰ Vegeu: ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Volums, Sèrie general, núm.1966, fol.4v, 5v, 13r, 13v, 20r, 28v, 29v, 33v, 34r, 34v, 35r, 45v, 50v, 59v, 75v, 89r i 118v.

⁵⁰¹ ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Volums, Sèrie general, núm.1965, fol.28r-29v.

Falset.⁵⁰² Finalment, sabem que el 4 d'abril del 1352 Bernat de Fornols era mort. Tanmateix, desconeixem totalment la data exacta de la seva defunció.⁵⁰³

Per tant, tot i que no hem pogut seguir-ne la pista de tots, podem intuir que el comte Pere va acudir a persones qualificades en la matèria o, si més no, que realitzaven tasques o tenien oficis relacionats amb l'argent. Malgrat tot, també cal advertir que la coincidència de noms entre aquells barcelonins que cercaven “menes” a la baronia d'Entença i les altres persones que apareixen en els altres documents citats podria ser fruit de la casualitat. És a dir, podria ser pura coincidència.

Amb les dades que ens aporta el document citat anteriorment, que cita que els quatre homes eren ciutadans de Barcelona,⁵⁰⁴ és molt difícil determinar qui eren o a què es dedicaven. Seguir-los la pista només amb el nom, el cognom i la procedència és difícil i tota hipòtesi que es pugui versar és pràcticament indemostrable. En qualsevol cas, essent conscients d'aquesta circumstància, la relació i el vincle que tenen dos dels personatges, Jaume de Gràcia i Bonanat Alegra, amb l'argenteria i amb l'argent de la seca de Barcelona fa molt possible que es tracti de la mateixa gent.

En aquest context, a més de recórrer a les diverses i diferents persones que hem citat en els paràgrafs precedents, el comte Pere també va sol·licitar ajuda a l'illa de Sardenya. Concretament, aquest comte va fer venir a Falset alguns mestres de “menes” sards —sense especificar quants eren ni quin ofici tenien— perquè hi cerquessin “menes” d'argent: “(...) *ad villam de Falçeto, ad quam pro perquirendis mineriis argenti ab insula Sardinie huc venire fecerimus*”.⁵⁰⁵ Possiblement l'arribada dels sards va ser posterior a les primeres concessions atorgades per cercar “menes” d'argent a la baronia d'Entença que hem estat comentant. De fet, la primera notícia documental que tenim d'aquells mestres sards és del mateix dia que l'infant Pere va manar que compensessin econòmicament als quatre ciutadans de Barcelona als quals se'ls havia revocat la concessió per cercar “menes” —la primera de les revocacions que hem analitzat—⁵⁰⁶, el 7 de maig del 1343. Així és, aquella mateixa data, el comte Pere va expedir la carta per la qual manava que paguessin a un altre ciutadà de Barcelona,

⁵⁰² Doc.núm.15 de l'apèndix documental.

⁵⁰³ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.66.

⁵⁰⁴ Doc.núm.4 de l'apèndix documental.

⁵⁰⁵ Ho trobareu, a l'apèndix documental: doc.núm.3.

⁵⁰⁶ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.4.

Bernat de Serrià.⁵⁰⁷ Al qual se li havien de fer efectius els cent sous barcelonesos que havia prestat als mestres de “menes” sards, en nom del mateix comte, per atendre les despeses que van tenir des de la ciutat de Barcelona fins a la vila de Falset.⁵⁰⁸ Per la qual cosa, deduïm —malgrat que només es pugui demostrar documentalment la part de Barcelona a Falset— que totes les despeses del viatge en conjunt, des de l'illa de Sardenya fins a la vila de Falset, van córrer a càrrec de l'infant Pere. A més, per la coincidència idèntica amb la data, és probable que l'arribada dels tècnics sards a Falset propiciés la revocació de la concessió als quatre ciutadans de Barcelona. És a dir, que la voluntat del comte fos substituir les persones que estaven cercant “menes” a la baronia d'Entença, possiblement per tal d'aconseguir uns resultats més favorables. D'aquesta manera, podríem parlar no tant d'un canvi d'estratègia —l'objectiu continuava essent cercar “menes” d'argent, ja que el comte seguia anhel·lant l'explotació del metall blanc— sinó d'una modificació tàctica. La qual es basava, principalment, en el reemplaçament d'aquells que havien estat cercant “menes” per persones amb una major formació i experiència. Els sards arribats a Falset, de fet, eren especialistes en la matèria: “*magistris mineriarum*” (mestres de “menes”).⁵⁰⁹

En el cas dels sards, a més, està documentat el salari que van cobrar per la feina feta. En realitat, no s'ha pogut demostrar, però és lògic pensar que els que van arribar el 1343 —tot i que no s'especificava ni quants ni qui eren, “*quibusdam sardis magistris mineriarum*”⁵¹⁰— són els mateixos mestres de les “menes” d'argent als quals, un any després, se'ls pagaren dos mil sous barcelonesos: “*Leonardo de Dino, Simone de Surico et Gomite Barberii, magistros mineriarum argenti*”.⁵¹¹ El pagament dels quals es va repartir de la següent manera: vuit-cents sous barcelonesos per a Leonardo de Dino i sis-cents sous per a cadascun dels altres dos mestres, Simone de Surico i Gomite Barberii. De fet, aquests tres mestres de “menes” d'argent, malgrat què no es manifesta explícitament en el document, és més que probable que tots ells provinguessin de l'illa de Sardenya si ens basem en l'onomàstica. En aquest sentit, d'almenys un d'ells —

⁵⁰⁷ La consulta i revisió del document ha permès comprovar que el pagament s'havia de fer efectiu a “*dilecto Bernardo de Serriano*” (Bernat de Serrià) i no pas a Bernat de Priamo, com havia apuntat Manuel Romero Tallafigo. Vegeu: M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”, pàg.327. Val a dir que aquesta observació, corregint el nom del ciutadà barceloní, ja l'havia fet Montserrat Flores i Juanpere.

⁵⁰⁸ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.3.

⁵⁰⁹ Ho trobareu a l'apèndix documental: doc.núm.3.

⁵¹⁰ Doc.núm.3 de l'apèndix documental.

⁵¹¹ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.6.

concretament, d'en Leonardo de Dino— sí que queda demostrat documentalment el seu origen sard, ja que en un text del 1345 s'especifica: "*Leonardus de Dino, sardus*".⁵¹²

En un altre ordre de coses, tot i que sabem que Leonardo de Dino, Simone de Surico i Gomite Barberii eren mestres de les "menes" d'argent ("*magistros minieriarum argenti*"), no s'especifica per quina mena de tasques van rebre els diners. En la carta, datada el 20 de febrer del 1344, tan sols s'exposa que el comte Pere els va concedir els dos mil sous barcelonesos —a repartir entre els tres— en virtut dels treballs que havien fet relacionats amb les "menes" d'argent: "*pro laboribus per eos sustentis ratione dictarum minieriarum*".⁵¹³ Per tant, amparats precisament per aquesta indefinició del text, tot i que en la primera referència documental que tenim dels mestres de "menes" sards s'especifica que el comte els va fer venir a Falset per cercar "menes" d'argent,⁵¹⁴ creiem que també hi van realitzar d'altres tasques més tècniques i especialitzades. En aquest sentit, com hem vist en un document del 17 de gener del 1345, s'especifica que eren mestres, llogats o bé contractats, els que havien realitzat i realitzarien les fusions de les "menes" d'argent i d'altres: "*salario seu logerio \magistrorum/ qui de dictis mineriis fundiciones fecerunt et facient supradictas*". Mentre què, en el mateix text, quan es fa referència a aquells que cerquen i treballen en les "menes" es parla d'homes, genèricament: "*logerio seu salario hominum qui in perquirendis et operandis dictis mineriis fuerint et nunc sunt vel de cetero fuerint in eisdem*".⁵¹⁵ Per la qual cosa, suposem que els tres mestres de "menes" sards es devien dedicar sobretot —encara que potser no exclusivament— a tasques relacionades amb els processos metal·lúrgics per a l'obtenció del metall, a la fusió de les "menes" d'argent, i no pas al treball a peu de mina. És més que probable que el comte fes venir els mestres de mines de Sardenya per tal d'avaluar les possibilitats d'explotació dels minerals falsetans. És a dir, devien fer tasques de prospecció i d'avaluació dels recursos minerals de la zona, per determinar-ne la rendibilitat: assajar les "menes" procedents de la prospecció sobre el terreny, ensenyar als miners i als metal·lúrgics autòctons quines "menes" eren més riques, etc.

En tot cas, dels tres mestres de "menes" sards, només el que va cobrar una quantitat més elevada el 1344, Leonardo de Dino, va restar a Falset alguns anys més per seguir

⁵¹² Vegeu el doc.núm.12 de l'apèndix documental.

⁵¹³ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.6. De fet, la fórmula documental d'aquesta carta coincideix plenament amb la del doc.núm.5 de l'apèndix documental. Es descarta, però, que les tasques que van realitzar aquests mestres sards coincidissin amb les que va dur a terme Bernat Gascó. El qual, com hem apuntat, creiem que va exercir el càrrec de lloctinent de l'administrador de les "menes" d'argent.

⁵¹⁴ Tal com s'ha exposat anteriorment, vegeu: doc.núm.3 de l'apèndix documental.

treballant de forma regular per al comte, ajudant en la posada en valor de l'explotació minera de l'argent. Tal com s'exposa en un document del 15 d'agost del 1345, Leonardo de Dino havia estat treballant durant molt de temps en l'obra de les “menes” del comte: “*Leonardus de Dino, sardus, laboraverit multo tempore circa opus minerarirum⁵¹⁶ nostrarum*”. Per la qual cosa, el comte Pere va manar al llavors administrador de les “menes” d'argent, Jaume Fiveller, que li pagués la quantitat de diners que li pertocava.⁵¹⁷ Per tant, malauradament, es manté la indefinició que no ens permet establir amb certesa quines feines van realitzar o quines tasques van desenvolupar els mestres de “menes” d'argent sards a Falset.

Malgrat tot, queda clar que la vinguda dels mestres sards s'engloba plenament en el procés de dinamització, per posar en marxa i tirar endavant l'explotació minera de l'argent, que hem estat esbossant fins ara. A més a més, la seva arribada també certifica que la voluntat del comte de tirar endavant l'explotació era ferma i decidida, ja que a Sardenya hi havia un dels centres d'explotació minera de l'argent més importants de l'Occident Medieval: la vila d'Iglesias.⁵¹⁸ Per tant, l'infant Pere aposta per la contractació d'especialistes amb experiència. De fet, la crida de mestres sards, tot i que s'engloba en aquest procés pel qual el comte va prendre una sèrie de mesures per dinamitzar l'explotació de l'argent, suposa un fet destacable i estudiable en sí mateix — com veurem— per diverses raons. Per la qual cosa, li dedicarem un espai propi més endavant, en l'apartat que tanca aquest capítol. En el qual, analitzarem els factors que expliquen el per què de la demanda d'ajuda a l'illa de Sardenya i altres qüestions relacionades amb aquest tema. I, a més, podrem comprovar que la implicació dels sards al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença va continuar i es va afiançar, especialment després dels estralls provocats per la Pesta Negra el 1348. De moment, però, cal remarcar que la vinguda dels sards és una mostra més de la voluntat i l'interès de l'infant Pere per posar en marxa l'explotació específica de l'argent ja des dels primers temps de la seva regència.

En un altre ordre de coses, com hem vist, l'interès del comte Pere pel metall blanc va traspasar els límits de la senyoria comtal i també es va estendre pel terme del castell

⁵¹⁵ Ho trobareu a l'apèndix documental: doc.núm.11.

⁵¹⁶ Sic.

⁵¹⁷ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.12.

de l'Albiol. Així doncs, un cop exposats els trets generals que defineixen la política que va dur a terme el comte per potenciar l'explotació de l'argent, i abans de continuar amb la línia expositiva d'aquest apartat, voldríem fer un incís i reprendre el tema de l'Albiol. El qual, de fet, ens ajudarà a comprendre encara més les estratègies que va adoptar i les mesures que va prendre el comte Pere, en l'àmbit de l'explotació minera de l'argent, al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença.

Tal com hem apuntat en apartats anteriors —especialment en parlar del territori i la jurisdicció del domini comtal—, el castell i terme de l'Albiol restaven fora dels límits del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. I, a més, eren i estaven sota la jurisdicció del paborde de l'Església de Tarragona. Tanmateix, el comte Pere es va volcar en aquella zona, igual que ho havia fet en l'àrea de Bellmunt–Falset, per potenciar-hi l'explotació minera de l'argent. De fet, en els primers anys de regència, el comte Pere va impulsar la cerca i l'excavació de “menes” d'argent i d'altres metalls al terme de l'Albiol i per diversos llocs de la baronia d'Entença i del comtat de les Muntanyes de Prades. La qual cosa, es posa de manifest especialment en un document del 1345, en què s'hi fa referència de forma explícita: “*ex argento vel alio metallo que, in termino de Albiolo et per diversa loca baronie que fuit nobilis Guilelmi d'Entença et etiam dicti comitatus Montanearum de Prades, fodi et perquiri facimus*”.⁵¹⁹ Per tant, aquestes paraules, també constaten la diferenciació que hi havia entre el terme de l'Albiol i el domini senyorial del comte Pere. O el que és el mateix, el fet de diferenciar el terme de l'Albiol de la resta dels territoris del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença denota, novament, que aquell castell, la vila i el seu terme restaven fora dels límits territorials de la senyoria comtal de l'infant Pere (vegeu figura 18).

En qualsevol cas, com constata aquest document —i d'altres, com veurem—, el comte de les Muntanyes de Prades hi feia cercar argent. El que cal saber és quin dret hi tenia, si el territori pertanyia al paborde de Tarragona, i quines eren les condicions de partició o els acords d'explotació que es van establir durant els primers anys de regència del comte Pere. En aquest sentit, es conserven alguns documents que ens poden ajudar a aclarir aquestes circumstàncies.

⁵¹⁸ La magnitud i la importància de l'activitat extractiva i de l'explotació metal·lúrgica de l'argent a Iglesias (Sardenya) es pot comprovar, entre d'altres, a l'obra: M.TANGHERONI (1985), *La città dell'argento...*

⁵¹⁹ Doc.núm.11 de l'apèndix documental.

FIGURA 18. L'Albiol i el comtat de les Muntanyes de Prades en època del comte Pere

En un inventari fet l'any 1662, en què es detallen els papers i documents que Mauricio de Lloreda (tresorer i comptador general del duc de Sogorb i Cardona) va agafar de l'arxiu del castell de Falset perquè els necessitava en els plets que es duïen a terme a la Reial Audiència de Barcelona, hi trobem diverses compilacions. Així, entre d'altres recopilacions, hi ha el registre de trenta-cinc documents datats en diferents anys, des del 1324 fins al 1629, que van ser utilitzats com a prova per demostrar que tots els minerals d'argent, or, plom, coure, alcoholl i altres metalls del comtat de Prades i baronia d'Entença eren del duc de Sogorb i Cardona, senyor del domini comtal, i no del rei. En aquest sentit, entre els documents inventariats en aquest grup, es ressenyen:

“De nº 3 hasta nº 9 inclusive: Siete cartas en pergamino, auténticas, de ventas que hizieron varias personas de la Vall de la Selva del término de Albiol al infante don Pedro, conde de Pradas, de los derechos que ellos tenían, de buscar, cavar y sacar minarales de las tierras de sus masias ho

*granjas en dicho término de Albiol; la una d-ellas a los 6 y las otras a los 7 de las kalendas de jullio, 1343”.*⁵²⁰

Amb la qual cosa, tot i que malauradament no hem pogut localitzar els textos complets d'aquestes compravendes, queda clar que l'actuació del comte Pere en aquesta zona es va concretar, primerament, en la compra dels drets de cerca i extracció de minerals que hi tenien diverses persones de la Vall de la Selva, al terme de l'Albiol.⁵²¹ És evident que la voluntat de l'infant Pere era tenir el control de l'explotació minera també en aquella zona limítrofa amb el comtat de les Muntanyes de Prades. Altrament, també queda palès que el comte va centrar-hi la seva atenció ben aviat, ja que va adquirir aquells drets el 25 i el 26 de juny (a 7 i 6 de les kalendes de juliol) del 1343; és a dir, tot just un any i poc temps després d'esdevenir comte de les Muntanyes de Prades. A part, amb relació al que hem comentat abans, també val a dir que aquesta compra és una prova més del fet que l'Albiol no s'ubicava dins de la senyoria comtal, perquè — com hem vist en iniciar aquest apartat— si fos així el comte ja en posseiria els drets sobre els recursos minerals i no els hagués hagut de comprar. En qualsevol cas, també cal advertir que els recursos minerals del terme de l'Albiol ja s'explotaven d'abans de la implicació del comte Pere a la zona. De fet, com mostra Eufemià Fort i Cogul, hi ha diversos documents de l'any 1342 que així ho constaten i que denoten la importància i la prosperitat de l'explotació minera de l'argent en aquella àrea.⁵²² Precisament, la transcripció d'aquests mateixos documents també està recollida en l'obra *Annals inèdits de la vila de la Selva del Camp de Tarragona*.⁵²³

En aquesta línia, un cop aconseguits els drets d'explotació sobre els recursos minerals al terme de l'Albiol, per estimular l'extracció del metall blanc a la zona, l'infant Pere ja podia llogar homes perquè cerquessin “menes” d'argent o bé atorgar-los concessions per buscar-les. De fet, a part del document del 17 de gener del 1345 que — com hem vist reiteradament— constata que el comte feia excavar i cercar “menes”

⁵²⁰ ADM, secció Entença, lligall 22, doc.núm.2033, fol.7r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 80, fotograma 31].

⁵²¹ Com assenyala Eufemià Fort i Cogul, “era conegut amb el nom de vall de La Selva tot el terme del mas Ripoll” (E.FORT I COGUL (1959), *La mineria a La Selva...*, pàg.32). Tanmateix, avui en dia el Mas de Ripoll és una partida de terra del terme municipal de la Selva del Camp, situada al límit nord-oest del terme i justament al sud del terme municipal de l'Albiol. En la documentació medieval, però, s'especifica que les compravendes es van realitzar a la vall de la Selva dins del terme de l'Albiol. Per tant, el territori dels textos medievals podria estar situat al nord d'aquesta partida de terra, ja dins de l'actual terme municipal de l'Albiol, potser a la partida Mas de Flassada (l'Albiol). Ara bé, també podria ser que l'actual terme de la Selva ocupi part de l'antic terme del castell de l'Albiol.

⁵²² E.FORT I COGUL (1959), *La mineria a La Selva...*, pàg.15-23.

⁵²³ J.PIÉ (1984), *Annals inèdits de la vila de la Selva...*, pàg.67-73.

d'argent també al terme de l'Albiol,⁵²⁴ en tenim alguns exemples més de la implicació del comte en aquell sector. És el cas de la concessió que va atorgar l'infant Pere d'Aragó a Jaume Fiveller, conseller i escrivà de porció, Pere Griso, porter comtal, i a Bernat Miquel i Ferrer Maiola de la Selva, per compensar-los per haver treballat en diferents tasques (“*labores multiples*”) relacionades amb les “menes” que el comte feia cercar en el terme de l'Albiol i d'altres.⁵²⁵ Segons aquesta concessió, datada el 20 de gener del 1344, el comte atorga als quatre homes esmentats que podien cercar i fer cercar —a voluntat pròpia— “menes” d'argent al terme de l'Albiol, a les terres en què així ho havia acordat amb els possessors (“*in terris illis de quibus nos cum possessoribus earum convenimus*”). Per tant, suposem que es refereix a aquelles compravendes del 25 i del 26 de juny del 1343 que hem estat analitzant recentment.

Ara bé, els quatre beneficiaris de la concessió havien de pagar la cinquena part d'aquelles “menes” o de l'argent que se n'obtingués al paborde de Tarragona o als seus procuradors, per l'avinença feta entre el comte Pere i el paborde (“*idem formam avinencie inde facte inter nos*”).⁵²⁶ Després, de la resta, els miners n'havien d'entregar la meitat al comte de Prades i l'altra meitat era la part de la qual podien disposar i fer-ne el que volguessin. Per tant, finalment, era el 40% del total de “mena” extreta o de l'argent beneficiat el que es quedarien Jaume Fiveller, Pere Griso, Bernat Miquel i Ferrer Maiola. En qualsevol cas —en virtut d'aquella avinença—, queda clar que els drets que havia comprat el comte Pere el 1343 eren sobre el domini útil d'aquelles terres, perquè després va haver de pactar amb el paborde de Tarragona, que era qui sens dubte en posseïa el domini directe.

Altrament, en l'atorgament, el comte es reserva el dret de poder concedir l'explotació a d'altres persones si aquells quatre beneficiaris —en qualsevol moment— deixessin d'excavar o cercar “menes” en aquelles terres durant dos mesos. I, finalment, el comte també estableix que —tot i la concessió— Jaume Fiveller, Pere Griso, Bernat Miquel i Ferrer Maiola no podien explotar aquelles terres del terme de l'Albiol on el comte, en aquell moment, hi estava fent cercar i extreure “menes” d'argent. És a dir,

⁵²⁴ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.11.

⁵²⁵ ADM, secció Prades, lligall 8, doc.núm.183, fol.46v-47r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 87, fotograma 694].

⁵²⁶ ADM, secció Prades, lligall 8, doc.núm.183, fol.46v-47r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 87, fotograma 694]. Cal no confondre aquesta avinença o pacte que s'exposa que van fer l'infant Pere i el paborde de Tarragona en aquest document del 1344 amb la concòrdia del 1356, molt posterior, que hem estat analitzant en parlar del territori del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, en el capítol anterior.

com s'especifica explícitament en el text, als masos d'en Tererich Oltzina i d'en Torra.⁵²⁷

En definitiva, es tracta d'una concessió que ens aporta molts detalls sobre les característiques de l'explotació que va dur a terme l'infant Pere d'Aragó al terme de l'Albiol. En primer lloc, podem veure com Jaume Fiveller, conseller i escrivà de porció que va exercir les tasques que posteriorment va assumir l'administrador de les "menes" d'argent, hi tenia una implicació directa. En segon lloc, es corrobora que l'explotació es duia a terme en llocs en els quals el comte havia adquirit, als possessors de les terres, els drets de cerca i d'extracció dels recursos minerals. En tercer lloc, ens assabenta que per poder explotar aquells recursos minerals, el comte Pere també va haver de fer una avinença amb el paborde de Tarragona, que era el càrrec institucional de qui depenien el territori i la jurisdicció de l'Albiol. De fet, a diferència del que succeïa en el territori del domini comtal, l'explotació minera de l'argent al terme de l'Albiol estava condicionada pel pagament que s'havia de fer al paborde de Tarragona. En quart lloc, també podem comprovar que l'infant Pere s'enduaia, un cop restada la part pertanyent al paborde, la meitat de la "mena" o de l'argent que se n'obtingués. Per tant, una bona part de la producció. I, finalment, a través de l'anàlisi d'aquesta concessió, també podem comprovar que el comte volia garantir una explotació continuada a la zona, la qual però no estava només supeditada a aquest atorgament concret.

Altrament, aquesta concessió del 20 de gener del 1344 també ens pot ser útil per intentar determinar com eren i que establien les concessions per cercar "menes" d'argent atorgades pel comte Pere a la baronia d'Entença. De les quals no n'hem pogut localitzar cap, però sabem que van existir perquè tenim constància que van ser revocades.⁵²⁸ De fet, possiblement, les concessions de la baronia d'Entença devien ser molt semblants a aquella referida al terme de l'Albiol. Per tant, segurament també devien establir la part de "mena" o de l'argent que es quedaria el comte. Amb la qual cosa, recapitulant, a més de pagar un lloguer o salari a les persones que cercaven i treballaven en les "menes" d'argent⁵²⁹ el comte Pere també devia concedir llicència per cercar "menes" d'argent a la baronia d'Entença a canvi d'un percentatge de la producció. La qual cosa és molt interessant perquè ens mostra com l'infant Pere va

⁵²⁷ ADM, secció Prades, lligall 8, doc.núm.183, fol.46v-47r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 87, fotograma 694].

⁵²⁸ Reviseu, a l'apèndix documental: doc.núm.4 i doc.núm.8.

⁵²⁹ Així s'exposa, com hem vist anteriorment, en un document del 17 de gener del 1345: doc.núm.11 de l'apèndix documental.

posar en pràctica diferents estratègies per tirar endavant l'explotació minera de l'argent. En qualsevol cas, va ser el mateix infant Pere qui va impulsar l'explotació minera específicament centrada en l'argent, tant en el nou domini comtal que havia adquirit l'any 1342 com, fins i tot, fora dels seus límits territorials.

Finalment, amb relació a la mineria de l'Albiol, cal assenyalar —abans de cloure aquest tema— que, més enllà de les dades que hem exposat fins ara, no tornem a tenir notícia de la implicació del comte Pere en l'explotació de l'argent en aquell indret, pràcticament, fins a la concòrdia del 1356. Segons la qual, tal com hem exposat àmpliament en parlar del territori i la jurisdicció comtals, es va acordar que el comte Pere i el paborde de Tarragona compartirien el benefici de l'explotació minera de l'argent al terme del castell de l'Albiol, en base a una sèrie de clàusules que ho regulaven. En tot cas, el terme de l'Albiol és inicialment un dels focus més destacats en l'explotació minera de l'argent que va endegar el comte Pere, tant en els territoris del seu domini comtal com en les immediacions.

Precisament, en les primeres ordinacions que el comte Pere va promulgar per regular l'explotació minera de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, el 28 de novembre del 1344,⁵³⁰ s'hi esmenten les “menes” d'argent de l'Albiol. Això sí, juntament amb les que hi havia al terme de Falset. Concretament, en el segon capítol, es disposa que els miners havien de donar al comte la meitat de la “mena gentil”⁵³¹, la qual extraguessin de les mines, que fos similar a les que hi havia al terme de l'Albiol o a les que s'havien trobat a l'Esparver, paratge del terme de Falset:

“que de tota mena gentil semblant d'aquella del terme del Albiol, o d'aquella qui s'és trobada al Esparver, en lo terme de Falçet, donen al dit senyor infant, [de] totes messions levades \al dit senyor/, la meytat de la mena que Déus lus darà”.⁵³²

De fet, en base a la implicació del comte Pere en l'explotació de les mines d'argent de l'Albiol, l'aparició de les “menes” d'aquell indret en les ordinacions del 1344 no ens hauria de sorprendre. El comte en fa menció perquè les coneix bé i les pren com a model o punt de referència. El que sí que crida l'atenció és la manera com s'esmenten les “menes” de l'Esparver. L'expressió que s'utilitza per citar-les ens fa pensar que es

⁵³⁰ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.10.

⁵³¹ Les “menes gentils” eren les “menes” riques en argent. És a dir, aquelles a partir de les quals se'n podia obtenir més metall noble.

⁵³² Vegeu el capítol 2 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental).

tracta d'un descobriment recent: “d'aquella qui s'és trobada al Esparver”.⁵³³ En aquest cas, és significatiu que s'utilitzi el verb *trobar*⁵³⁴ i que, en canvi, no s'emprí en anomenar les del terme de l'Albiol. Aquesta circumstància ens fa pensar en l'excepcionalitat de la troballa. De tal forma que entenem que és possible que ens estigui indicant la descoberta de nous filons rics en argent —no coneguts d'abans— a la zona. A més, és possible que l'arribada a la zona de Falset dels mestres de mines de Sardenya el 1343 tingués alguna relació amb aquesta descoberta o, potser, amb la posada en valor de les “menes” trobades. Malauradament, però, és una hipòtesi que no s'ha pogut confirmar i, a més, si així fos, en desconeixem totalment quan es va produir la troballa.

En aquesta mateixa situació podríem incloure també la referència que fan, de les “menes” d'argent, les dues cartes en què l'infant Pere constata que s'havien retut comptes sobre la gestió de la mineria de l'argent per part de Jaume Fiveller. Les quals van ser datades, respectivament, el 12 de desembre del 1345 i el 13 de gener del 1349. En les dues missives, es fa referència a les “menes” beneficiades d'aquesta forma: “*ex mineriis a[r]gen[ti] que dudum invente fuerunt*”.⁵³⁵ De tota manera, en aquesta ocasió potser no queda tan clar que es tracti d'una novetat. Si bé fa referència a una troballa anterior al retiment de comptes i relativament propera en el temps, segurament s'utilitza l'expressió “*que dudum invente fuerunt*” (que temps enrera, o fa poc temps, han estat trobades) per indicar que es tracta només de les “menes” d'argent que es van excavar durant el període sobre el qual es dóna compte de la gestió de Jaume Fiveller. El qual es va encarregar de l'administració d'aquesta activitat des del 1343 —un any després que l'infant Pere esdevingués comte de les Muntanyes de Prades— fins al 1348.

Amb relació a aquesta qüestió, en la justificació o motivació que planteja el comte Pere per promulgar les segones ordinacions —atorgades quatre anys després de les primeres, concretament, el 14 de desembre del 1348—, es manifesta que havien estat trobades o descobertes “menes” d'argent, per generositat divina, en els termes dels castells i llocs del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença.⁵³⁶ Tot i que

⁵³³ Vegeu el capítol 2 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental).

⁵³⁴ Segons el *Diccionari català-valencià-balear*, el verb *trobar* significava antigament: inventar, descobrir amb treball i enginy una cosa nova o no coneguda d'abans. Vegeu la veu “TROBAR (i ant. *atrobare*). I. || 1.” a: A.M.ALCOVER, F.B.MOLL (1985), *Diccionari català-valencià-balear...*, vol.10, pàg.539 (<http://dcvb.iec.cat/>).

⁵³⁵ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.14 i doc.núm.38.

⁵³⁶ “in terminis castrorum et locorum nostrorum dicti comitatus nostri Montaneorum de Prades et baronie que fuit nobilis Guilelmi d'Entença quondam, minerias argenti ex largitione divina fuisse inventas”. Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.31, línia 1.

la descripció és general i no es concreta cap data, creiem que també podria fer referència a aquelles hipotètiques troballes de nou al terme de Falset, esdevingudes en els primers anys de regència de l'infant Pere.

En qualsevol cas, malgrat l'ambigüitat i poca concreció que denoten les expressions que hem estat analitzant fins ara, el fet que manquin textos que —com ja hem comentat abans— certifiquin una explotació a gran escala anterior fa possible pensar que es va produir una troballa extraordinària, vinguda de nou. És a dir, les pràcticament inexistents notícies sobre l'explotació de l'argent en època del comte Ramon Berenguer donen més força a aquesta hipòtesi. Almenys, tal com hem vist, el comte Pere va realitzar grans esforços per poder encetar i tirar endavant l'explotació minera de l'argent. Amb aquest propòsit, va fer diverses concessions a particulars perquè cerquessin “menes” d'argent, va pagar el lloguer o salari a d'altres persones que també s'hi dediquessin i, fins i tot, va fer venir a Falset alguns mestres de “menes” des de l'illa de Sardenya. Per tant, si realment va ser una novetat l'aparició de “menes” riques en argent a l'Esparver, la iniciativa comtal es va veure recompensada. En altres paraules, els esforços del comte Pere per posar en marxa i tirar endavant l'explotació de l'argent van donar els seus fruits. Amb la qual cosa, la inversió inicial en capital humà —ja siguin els quatre ciutadans de Barcelona o els mestres de “menes” sards, entre d'altres— va resultar beneficiosa per als interessos de l'infant Pere d'Aragó. I, en atenció a això, la descoberta de nous filons no va ser una troballa fortuïta o inesperada, sinó que va ser buscada.

Ara bé, més enllà d'aquest èxit, la hipotètica descoberta també va permetre que el comte pogués continuar en la línia d'impulsar l'explotació de l'argent. De fet, creiem que la troballa de nous filons rics en argent va ser l'element clau que va propiciar que s'hagués de crear una normativa que en regulés l'explotació, ja que calia abordar el tema des d'una nova perspectiva. És a dir, la promulgació d'unes ordinacions era bàsica i fonamental per posar ordre i articular l'explotació de les “menes” d'argent de l'Esparver i, a la vegada, de les que es poguessin trobar en d'altres indrets del domini comtal. Existia la matèria primera i calia extreure-la. Certament, la promulgació de les ordinacions és posterior a les mesures que hem esmentat que va prendre l'infant Pere per dinamitzar l'activitat minera, les quals va posar en marxa pràcticament tot just després d'esdevenir comte de les Muntanyes de Prades: la designació de Jaume Fiveller com a responsable principal de la gestió de l'explotació, l'atorgament de concessions a diversos particulars perquè cerquessin “menes” d'argent i l'arribada a Falset dels

mestres de “menes” sards. Les quals, com hem vist anteriorment, es van iniciar temps abans de què les primeres ordinacions veiessin la llum el 28 de novembre del 1344. Per tant, també cal assenyalar que aquelles ordinacions, promulgades quan ja feia més de dos anys que l'infant Pere havia esdevingut comte de les Muntanyes de Prades, eren el colofó o complement final a la posada en marxa impulsada pel comte. És a dir, en certa manera, la promulgació de les ordinacions culminava i tancava el període de posada en marxa o arrencada de la mineria de l'argent, bàsicament, perquè obria les portes a una nova realitat. Sens dubte, suposava un pas molt important de cara a explotar de forma sistemàtica, global i ordenada l'argent del domini comtal. En aquest sentit, en línies generals, les ordinacions instituïen les normes bàsiques que havien de regir aquesta activitat: es regulaven les condicions d'exploració dels recursos minerals, s'establien els drets i deures dels miners i es determinava el percentatge d'argent que n'havia de rebre el comte. Amb la qual cosa, s'articulaven les bases sobre les quals s'havia de fonamentar tota l'exploració minera de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença.

A més, en aquesta línia, l'establiment en la normativa que qualsevol persona podia explotar les “menes” d'argent⁵³⁷ denota que hi ha un canvi fonamental en l'estratègia del comte Pere amb la promulgació de les primeres ordinacions. Ja no es fan concessions específiques a particulars sinó que la possibilitat d'explotar les mines d'argent s'obre a tothom que estigués disposat a fer-ho.

A la vista de les dades exposades en aquest apartat, és evident i notable l'interès que va suscitar en el comte Pere la mineria de l'argent. La qual cosa ens fa plantejar també el qüestionament de part de les circumstàncies que van motivar la permuta del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença pel comtat d'Empúries. És a dir, certament, és possible que l'infant Pere conegués la potencialitat de les mines d'argent de Falset–Bellmunt del Priorat o, almenys, que estigués disposat a assumir el risc d'intentar treure'n un rendiment econòmic. Com hem vist, va implicar-s'hi gairebé immediatament o, si més no, al cap de poc temps d'esdevenir comte de les Muntanyes de Prades. En qualsevol cas, encara que la mineria de l'argent no fos decisiva en el procés que va culminar amb la permuta del 1342 —la qual cosa, objectivament, tampoc

---

⁵³⁷ En el capítol 2 de les ordinacions del 1344, s'especifica: “tot hom, estrany e privat, de qualsque regnes o terres, condicions o estament sia, puxa pendre e çercar m[ena] d'argent e de tot altre metall dins lo comtat seu de les Montanyes de Prades”. Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.10.

està del tot clara—, l'infant Pere va fer tot el possible per treure profit dels recursos minerals ben aviat. El nou comte va abordar la qüestió de l'explotació minera de l'argent amb celeritat i decisió, potenciant clarament l'explotació del metall blanc.

5.3. LES ORDINACIONS QUE REGULAVEN L'EXPLOTACIÓ MINERA DE L'ARGENT: EVOLUCIÓ NORMATIVA (1344-1352)

En l'apartat precedent, hem vist com el comte Pere va promulgar les primeres ordinacions per regular l'explotació minera de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença el 28 de novembre del 1344.⁵³⁸ Però “los ordonaments que·l senyor inffant en Pere féu sobre·l fet de la ergentera” —tal com s'anomenen en el mateix text—⁵³⁹ no van ser els únics ni els definitius. Com hem comentat, aquelles ordinacions del 1344 van ser promulgades després de la possible descoberta de nous filons rics en argent a la zona. Per tant, es van instituir en un context concret i particular, que estava marcat principalment per la necessitat del comte d'establir una reglamentació que regulés la mineria de l'argent en el domini comtal i n'assegurés un bon funcionament. En definitiva, calia consolidar la posada en marxa de l'explotació.

A grans trets, aquelles primeres ordinacions promulgades pel comte Pere estipulaven les normes bàsiques que havien de regular els procediments d'extracció i benefici dels recursos minerals per obtenir argent. En efecte, regien les condicions d'explotació de “crosos” i “menes”, els drets i deures dels miners i, a més, establien el percentatge d'argent que havia de rebre el comte per dret. En conclusió, amb la promulgació de les ordinacions, es van crear els fonaments normatius de la mineria de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença.

No obstant això, la Pesta Negra —com tindrem ocasió de comprovar al llarg de la tesi— va suposar un dur revés a la iniciativa comtal i va propiciar un “punt i a part” pel que fa a la gestió de l'explotació minera de l'argent. Així, després de la plaga, es van

⁵³⁸ En la transcripció que va publicar d'aquest mateix document, Manuel Romero Tallafigo va plantejar que les primeres ordinacions eren del 27 de novembre del 1343; mentre que, en el text de l'article, les data el 3 de desembre d'aquell any. Vegeu: M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”, pàg.334 i 328. No obstant això, entenem que l'expressió “·III· dies antes del mes de deembre”, amb la qual s'expressa la data en el text, fa referència al 28 de novembre, ja que considerem que un dia abans de desembre és el 30 de novembre i així successivament. Pel que fa a l'any, ja s'ha comentat que la revisió paleogràfica del document ha permès comprovar que les ordinacions són posteriors: “del any ·M·CCC·XLIII·”. Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.10.

⁵³⁹ Doc.núm.10 de l'apèndix documental.

adoptar diverses mesures. D'entre les quals, en aquest context, cal destacar la publicació d'unes noves ordinacions el 14 de desembre del 1348.⁵⁴⁰ Tanmateix, en el text no s'hi fa referència a la Pesta Negra, ja que es justifica la promulgació per la descoberta de “menes” d'argent en el domini comtal, a causa de la generositat divina, i en base a la voluntat que tenia el comte d'evitar dubtes, qüestions o queixes que poguessin sorgir entre les parts implicades en l'explotació (el comte i els oficials comtals, per un costat, i els miners, per l'altre).⁵⁴¹

En qualsevol cas, tal com assenyala Manuel Romero Tallafigo pel que fa al contingut, els pilars fonamentals de la legislació minera es van assentar amb les ordinacions del 1344 i el perfeccionament progressiu que va donar lloc a les del 1348 es va centrar en accentuar el control senyorial sobre els procediments d'extracció, afinament, pes i venda de les “menes” i de l'argent.⁵⁴² És a dir, a més de regular l'explotació minera i establir els drets i deures dels miners —puntals bàsics de la normativa del 1344—, les noves ordinacions també descrivien de forma detallada aspectes relacionats amb algunes de les tasques que havien d'exercir els oficials comtals encarregats de la gestió, el control i el registre de l'explotació. És el cas, per exemple, de l'administrador de les “menes” o, també, de l'assajador.⁵⁴³ De fet, en les ordinacions del 1344, encara no hi havia una distribució clara i ordenada dels diferents oficials comtals que intervenien en aquesta activitat. Altrament, en les ordinacions del 1348, es constata una clara preocupació per evitar el frau.⁵⁴⁴

Finalment, el 9 de març del 1352, el comte va promulgar unes noves ordinacions.⁵⁴⁵ Amb la promulgació de les quals, tal com vam afirmar fa algun temps, es plasmava documentalment una nova evolució de la normativa.⁵⁴⁶ En concret, van ser les terceres ordinacions que va instituir l'infant Pere per regular l'explotació de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. De fet, però, no eren

⁵⁴⁰ Manuel Romero Tallafigo havia datat aquestes segones ordinacions el 15 de desembre del 1348, basant-se en les indicacions de Bernardo José Llobet (notari i arxiver de l'Arxiu Ducal de Medinaceli al segle XVII), ja que en la còpia que va localitzar, estudiar i transcriure —la qual s'inclouia al final d'un dels llibres d'administració de les “menes” d'argent— no hi figurava la datació. Vegeu: M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”, pàg.328. En aquest sentit, el fet d'haver pogut localitzar les ordinacions originals del 1348 i una altra còpia coetània, recollida en un dels llibres de registre de la cancelleria comtal, ens ha permès datar-les amb exactitud i comprovar que són del 14 de desembre del 1348. Vegeu el doc.núm.31 de l'apèndix documental.

⁵⁴¹ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.31, línies 1-2.

⁵⁴² M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”, pàg.328.

⁵⁴³ A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2006), “Las ordenanzas promulgadas en 1352...”, pàg.426-427.

⁵⁴⁴ N.RAFEL, J.ABELLA, A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2003), “La zona minera del Molar-Bellmunt-Falset...”, pàg.162.

⁵⁴⁵ En trobareu la transcripció a l'apèndix documental: doc.núm.65.

pròpiament unes noves ordinacions perquè només reformaven el segon capítol de les del 1348 —copiat íntegrament i literalment en el document del 1352—, el qual feia referència als percentatges de partició de les “menes” entre el comte i els miners. Efectivament, la resta de capítols d’aquelles ordinacions anteriors, promulgades l’any de la Pesta Negra, es van respectar i van continuar vigents, tal com s’especifica en l’últim capítol de les ordinacions del 1352:

“Per aquesta ordinació, emperò, no volem ne entenem ésser fet perjudici algú o innovació als altres⁵⁴⁷ capítols en la primera ordinació nostra contenguts; ans volem que aquells romanguen e stien en lur força e fermetat, la present ordinació nostra no contrastant”.⁵⁴⁸

Ara bé, tot i que tan sols va suposar l’esmena del segon capítol de les del 1348, el text de les terceres ordinacions —les del 9 de març del 1352— és força extens i té fins a set capítols. Els quals, per tant, s’haurien de sumar als tretze que van continuar en vigor, per tal de valorar en conjunt la normativa referida a l’explotació minera de l’argent a partir de llavors. Altrament, pel que fa a les motivacions que van propiciar la promulgació de les ordinacions del 1352, tal com s’exposa en la mateixa carta, l’infant Pere va tenir en compte tres factors principals: en primer lloc, les despeses a les quals havien de respondre els miners per cercar “menes” d’argent, que cada cop eren més elevades; en segon lloc, els perills o riscos inherents a l’activitat extractiva; i, finalment, la comoditat i l’avantatge que tenia el nou sistema que s’implantaria de partició de les “menes” entre el comte i els miners.⁵⁴⁹ Amb relació a aquesta darrera qüestió, val a dir que el capítol esmenat o corregit era aquell que feia referència a la descripció i distribució del dret i la part que li corresponia al comte sobre les “menes” d’argent que trobessin els miners. I, de fet, en el text del 1352, creiem que es parla de comoditat i avantatge (“*comodum et emolumentum*”) amb la nova disposició perquè, com podrem comprovar en l’apartat següent, els mecanismes i els barems per fer la partició es van simplificar enormement.

⁵⁴⁶ Vegeu: A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2006), “Las ordenanzas promulgadas en 1352...”, pàg.427.

⁵⁴⁷ *Sic.*

⁵⁴⁸ Vegeu el capítol 7 de les ordinacions del 1352: doc.núm.65 de l’apèndix documental.

⁵⁴⁹ “*Nos itaque attendentes quod perquisitores et inventores minerarum predictarum, in perquirendis dictis mineriis, onerantur pluribus et diversis misionibus et expensis, attendentes etiam pericula que in perquirendis dictis mineriis possent quod absit eminere perquisitoribus ante dictis, attendentes in super comodum et emolumentum quod per modum infra scriptum nos et dictos perquisitores et inventores minerarum possumus consequi et habere pro mineriis iam dictis (...)*”. Vegeu, a l’apèndix documental: doc.núm.65, fol.132v.

En definitiva, en pocs anys, es van promulgar fins a tres ordinacions. Les quals, de fet, van constituir l'instrument bàsic de la reglamentació de l'explotació minera de l'argent en època del comte Pere al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença (vegeu figura 19). En paraules de Montserrat Flores i Juanpere, “les ordenances constituïen la base legal de tot el sistema d'explotació de les mines del comtat”.⁵⁵⁰

Les ordinacions del comte Pere

- **28 de novembre del 1344:** Es publiquen les primeres ordinacions mine-res del comte Pere sobre l'explotació de l'argent. S'assenten les bases de la normativa, regulant des de l'extracció del mineral fins a la venda de l'argent fi.
- **14 de desembre del 1348:** Les primeres ordinacions són substituïdes per unes de noves. Tot i que es van respectar en gran mesura les disposicions de les ordinacions precedents, es regulaven més deta-lladament els mecanismes de gestió, de control i de registre de l'explotació de l'argent. A més, el sistema de partició de la producció entre el comte i els miners es va estructurar més acuradament.
- **9 de març del 1352:** S'esmena un dels capítols de les ordinacions del 1348, el que feia referència al barem de partició entre el comte i els miners. Així, es va establir un únic percentatge de partició en tots els casos. La resta de capítols de les ordinacions precedents van continuar vigents.

FIGURA 19. Les ordinacions per explotar l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença

En aquest punt cal fer un incís i destacar que, a pesar que diverses i diferents persones que han estudiat el tema han optat per referir-se als textos normatius amb la denominació “ordenances” —entre d'altres, tal com acabem de veure, Montserrat Flores i Juanpere n'és un exemple—, hem decidit referir-nos-hi utilitzant el terme ordinacions. En la documentació estudiada, aquest tipus de documents es denominen, en català, “ordonaments” el 1344⁵⁵¹ i “ordinació” posteriorment, el 1348 i el 1352⁵⁵². Mentre que la traducció en llengua llatina era “*ordinationem*”, tal com podem comprovar en els

⁵⁵⁰ M.FLORES (2003), “Les mines de Bellmunt...”, pàg.13.

⁵⁵¹ Doc.núm.10 de l'apèndix documental.

⁵⁵² Ho trobareu, a l'apèndix documental: doc.núm.31 i doc.núm.65.

documents del 1348 i el 1352.⁵⁵³ Així, per exemple, en les ordinacions del 1348, fent referència al mateix document, s'especifica: “en aquesta present nostra ordinació”.⁵⁵⁴ D'altra banda, en l'esmena d'un dels capítols de les ordinacions del 1348 que es va decretar el 1352 —és a dir, en les que van ser les terceres ordinacions—, es denomina aquesta modificació o canvi com a: “aquesta ordinació” o “la present ordinació nostra”.⁵⁵⁵ I, és més, en aquest document del 1352, quan se citen les ordinacions anteriors del 1348, s'exposa: “la primera ordinació nostra”.⁵⁵⁶ Per tant, per ser aquesta darrera denominació la més freqüent, ens hem decantat per aquesta opció. De tota manera, a pesar de la denominació medieval en singular (“ordinació”), pel fet que s'hi apleguen diverses disposicions hem cregut més adient expressar-ho en plural i anomenar-les ordinacions.

Amb relació a aquesta qüestió i enllaçant-ho amb el que veníem exposant, val a dir que les ordinacions del comte Pere són un conjunt de normes, regles o disposicions, dividides en capítols o clàusules,⁵⁵⁷ que se centraven específicament en l'explotació minera de l'argent⁵⁵⁸ i el seu àmbit d'aplicació era el territori que ocupava el comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. De fet, és en aquests termes que s'expressa l'infant Pere en la clàusula expositiva o expositiu amb el qual s'inicia la concessió de les ordinacions del 1352. En el qual, es fa referència a les ordinacions anteriors, les del 1348, d'aquesta manera: “*certam ordinationem pro capitula super facto mineriarum argenti locorum nostrorum dicti comitatus Montanearum de Prades*

⁵⁵³ Doc.núm.31 i doc.núm.65 de l'apèndix documental.

⁵⁵⁴ Capítol 8 de les ordinacions del 1348: doc.núm.31 de l'apèndix documental.

⁵⁵⁵ Capítol 7 de les ordinacions del 1352: doc.núm.65 de l'apèndix documental.

⁵⁵⁶ Ho podeu comprovar també en el mateix capítol 7 de les ordinacions del 1352 (doc.núm.65 de l'apèndix documental).

⁵⁵⁷ En l'edició que presentem de les ordinacions, per facilitar la referència a les diferents parts del text, s'han numerat els diversos capítols o clàusules d'aquesta manera: “[*Capítol 1:*]”. Cal fer notar, però, que el text de les ordinacions del 1344 ja comptava amb una numeració coetània. Tanmateix, aquesta numeració original dels capítols —com es pot observar en la transcripció— presenta algunes errades puntuals: en primer lloc, no es van numerar algunes de les disposicions, com és el cas de la que hem individualitzat com a “capítol 12”; en segon lloc, es passava de la clàusula “.XII.” a la “.XIII.”, ometent el número “.XIII.”; i, finalment, es va intercalar una disposició —escrita per una mà diferent— entre els capítols 6 i 7 de les ordinacions primigènies, en data indeterminada, sense número. Per tant, hem optat per numerar els capítols d'aquelles ordinacions del 1344 de forma correlativa —a l'igual que en la resta d'ordinacions—, exceptuant la interpolació esmentada, a la qual li hem assignat el número “6 bis” perquè va ser afegida al text posteriorment. Vegeu doc.núm.10, 31 i 65 de l'apèndix documental.

⁵⁵⁸ Les disposicions de les ordinacions estaven centrades en regular, exclusivament i únicament, l'explotació de l'argent —és l'autèntic protagonista de la normativa—, tal com podem comprovar en fer una ullada als textos; malgrat que, puntualment, en el segon capítol de les ordinacions del 1344 i el 1348, s'especifica que es podia “pendre e çercar mena d'argent e de tot altre metall”. Vegeu el capítol 2 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental) i capítol 2 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

et baronie que fuit nobilis Guilelmi d'Entença quondam".⁵⁵⁹ Per tant, literalment, s'hi corrobora que es tracta d'una normativa, estructurada en capítols, sobre l'explotació de les "menes" d'argent dels llocs del domini comtal.

Altrament, a la vegada que regulaven la mineria de l'argent, les ordinacions també eren les eines de què disposava el comte per intentar evitar qualsevol dubte o qüestió entre els oficials comtals i els miners, pel fet que els procediments d'explotació hi estaven pautats i estructurats d'una forma clara i concisa. De fet, és en aquest sentit que s'expressava el comte Pere en la clàusula expositiva amb la qual s'inicia la concessió de les ordinacions del 1348, en què s'hi feien constar les motivacions concretes que van portar al comte a la redacció de la normativa: "*nosque prout expedit ad tollendum dubia et questiones que super infrascriptis nunc et in futurum oriri possint, inter nos seu officiales nostros ex parte una et laboratores seu inventores ipsarum mineriarum ex altera*".⁵⁶⁰ Per tant, a la pràctica, les ordinacions són un instrument d'ús quotidià.

Amb l'establiment d'aquesta normativa, l'objectiu que perseguia el comte era garantir una producció ordenada, rendible i continuada.⁵⁶¹ En aquest sentit, a més de ser una eina per regular els procediments d'explotació i benefici de l'argent, les ordinacions també pretenien potenciar el rendiment de les mines, per exemple, atraient nous possibles miners. És per aquest motiu també pel qual, en les ordinacions, s'establien — i, per tant, es feien públics— els drets, les garanties personals i, fins i tot, alguns dels privilegis de què gaudirien aquelles persones que prenguessin "cros". Tal com apunta Manuel Romero Tallafigo, perquè l'explotació minera prosperés, calia un marc jurídic que fos favorable als interessos del comte però també que atragués gent cap a aquesta activitat.⁵⁶² Per tant, en aquesta línia, creiem que el contingut de les ordinacions està marcat per dos elements contraposats i que era necessari equilibrar: els interessos del comte, que incrementava les seves rendes amb el bon funcionament de l'explotació minera, i els dels miners, representats en la normativa per les facilitats donades a tots aquells que volguessin explotar els recursos minerals.

Les ordinacions del comte Pere, les disposicions de les quals estaven escrites en català, s'adreçaven a totes aquelles persones que explotaven —de fet, quan es van promulgar les primeres, l'any 1344, alguns miners ja havien iniciat les labors

⁵⁵⁹ A l'apèndix documental: doc.núm.65, fol.132r.

⁵⁶⁰ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.31, línia 2.

⁵⁶¹ A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2006), "Las ordenanzas promulgadas en 1352...", pàg.427.

⁵⁶² M.ROMERO (1979), "Ordenanzas para la explotación de la plata...", pàg.328.

extractives⁵⁶³— o que volguessin explotar l'argent del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença.⁵⁶⁴ Segons la normativa, qualsevol persona, sense importar-ne la procedència ni la condició social, podia treballar els recursos minerals.⁵⁶⁵ Sempre i quan, això sí, es complissin i es respectessin les disposicions de les ordinacions, especialment les que dictaminaven que els miners havien de partir les “menes” trobades i l'argent produït amb el comte, segons uns barems de participació que aquest mateix establí. En aquest sentit, tal com veurem en l'apartat següent, els percentatges de participació oscil·len i canvien repetidament en pocs anys, precisament per buscar un equilibri entre el benefici senyorial i un sistema atractiu i rendible per als miners.⁵⁶⁶ A més, l'explotació minera es podia endegar a qualsevol indret del domini senyorial, mentre no es perjudiqués al propietari dels terrenys. Només s'havia d'assenyalar el lloc on es volia iniciar l'explotació, notificar-ho a l'administrador i aquest havia de confirmar la concessió.⁵⁶⁷ Adquisició que els miners obtenien sense haver de pagar cap llicència, tal com s'exposa en les ordinacions del 1344, “sens tota paga”⁵⁶⁸ (vegeu figura 20).

En aquesta línia, per fomentar l'activitat minera, les ordinacions —tal com hem apuntat anteriorment— també van instituir diversos incentius en forma de drets, garanties personals i, fins i tot, alguns privilegis per als miners.⁵⁶⁹ Així doncs, el comte va concedir “guiatge, protecció e guarda nostra special”, a tot hora, a qualsevol persona que anés, estigués o vingués de les explotacions mineres d'argent. Per tant, els miners

⁵⁶³ El capítol 4 de les ordinacions del 1344 s'adreça a “tota persona qui c[om]enç[a]rà o pendrà cros de novell”, però també a “tots aquells qui ja l'an començat e [obr]at”. Vegeu el capítol 4 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental). Val a dir que aquesta circumstància ja la vam exposar a: N.RAFEL, J.ABELLA, A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2003), “La zona minera del Molar-Bellmunt-Falset...”, pàg.163.

⁵⁶⁴ Vegeu, per exemple: capítol 4 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental) i capítol 7 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

⁵⁶⁵ Vegeu, en aquest sentit, el capítol 2 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental) i també el capítol 2 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

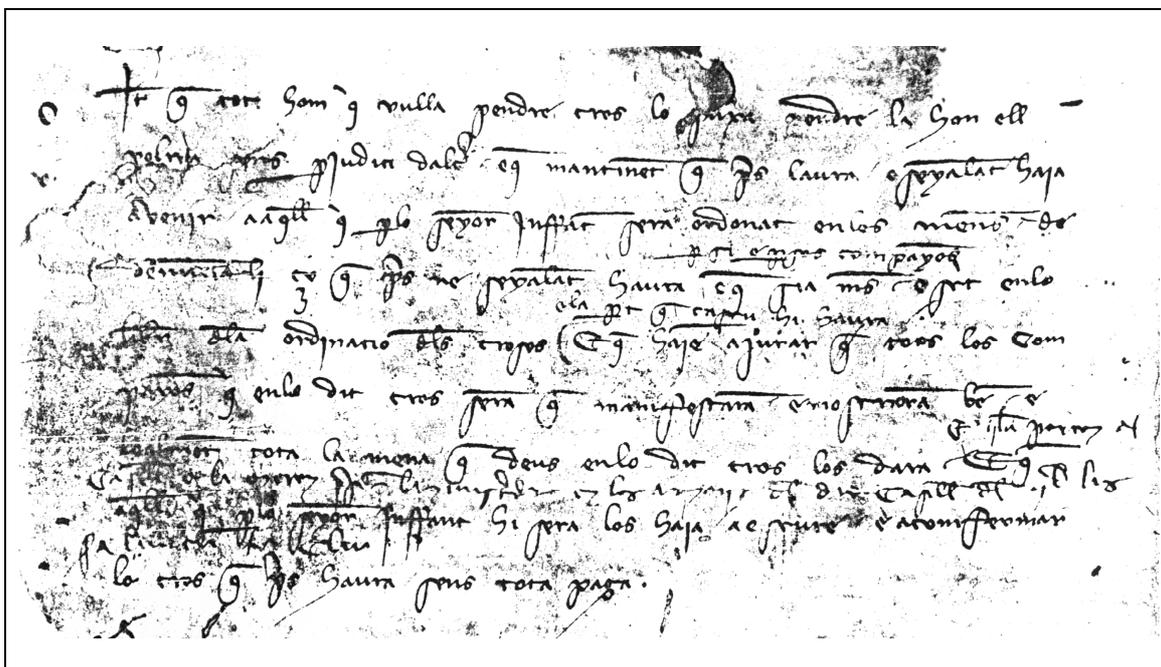
⁵⁶⁶ Concretament, les disposicions que estableixen el sistema de participació —tal com analitzarem en l'apartat següent— es troben als: capítols 2 i 3 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental), capítol 2 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental), capítols 1 i 2 de les ordinacions del 1352 (doc.núm.65 de l'apèndix documental).

⁵⁶⁷ Vegeu: capítol 5 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental) i capítol 8 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

⁵⁶⁸ Ho trobareu al capítol 5 de les ordinacions del 1344: doc.núm.10 de l'apèndix documental.

⁵⁶⁹ També se'n parla, d'aquests avantatges per als miners, a: M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”, pàg.329-330; N.RAFEL, J.ABELLA, A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2003), “La zona minera del Molar-Bellmunt-Falset...”, pàg.162.

gaudien de garanties de protecció i de defensa extraordinàries. Per la qual cosa, a més, també s'establia que qui els causés dany hauria de pagar el doble de la pena normal.⁵⁷⁰

[Capítol 5:] ·V· Ítem, que tot hom qui vulla pendre cros, lo puxa pendre la hon ell volrà, sens perjudici d'altre, e que mantinent⁵⁷¹ que pres l'aurà e senyalat haja a venir a aquell qui per lo senyor inffant serà ordonat en les menes de denunciar-li ço que pres ne senyalat haurà \per si e per sos companys/, e que sia mes e scrit en lo libre de la ordinació dels crosos \e la part que cascú hi haurà/. E que hajen a jurar⁵⁷² \—e que en aquell obraran [...] sia assi[...]\—⁵⁷³, tots los companys qui en lo dit cros seran, que manifestaran e mostraran ben e lealment tota la mena que Déus en lo dit cros los darà. \E que la portin al castell e la meten, present l'aministrador, en los armaris del dit castell del qual lis serà liurada la clau./ E que aquell qui per lo senyor inffant hi serà los haja a escriure e a comfermar lo cros que pres haurà sens tota paga.

FIGURA 20. Capítol 5 de les ordinacions del 1344⁵⁷⁴

Altrament, els miners podien talar tota la fusta que necessitessin per als “crosos”, tant de devesa com d'altres llocs, excepte arbres fruiters o glaners. Això sí, n'havien de pagar el valor i comunicar-ho a dos prohoms.⁵⁷⁵ D'altra banda, en les ordinacions del 1344, en un paràgraf afegit posteriorment —de mà diferent i en data indeterminada—, s'establiren una sèrie d'exempcions i franqueses en favor d'aquelles persones que

⁵⁷⁰ Vegeu el capítol 1 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental), i també el capítol 1 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

⁵⁷¹ Sic.

⁵⁷² A continuació, ratllat: que.

⁵⁷³ Aquesta interpolació de text és escrita al marge inferior de la pàgina, a la part dreta, precedida pel mateix símbol o marca d'escrivà que trobem en la ubicació en què s'ha intercalat.

⁵⁷⁴ Doc.núm.10 de l'apèndix documental [ADMC, rotlle 48, fotograma 344].

⁵⁷⁵ Capítol 10 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental) i capítol 12 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

tinguessin part en les concessions i que treballarien o farien treballar contínuament en els “crosos” d'argent. Concretament, els qui complissin aquests requisits serien “franchs d'ost e de cavalcada e de la reemença d'aquells e encara de la quèstia [ordinària] del seny[or], aytant com al senyor plaurà”.⁵⁷⁶ No obstant això, aquest privilegi no el trobem en les segones ordinacions, les del 14 de desembre de l'any 1348, a pesar que —com veurem en l'apartat en què analitzem les mesures adoptades després de la Pesta Negra— es van concedir aquestes mateixes franqueses, amb unes condicions semblants, pràcticament un mes abans de la promulgació d'aquella nova normativa.⁵⁷⁷

Encara que es feien notar alguns dels avantatges de què disposaven els miners, en les ordinacions, es donava prioritat als interessos del comte. El qual també va establir una sèrie d'obligacions a les persones que volguessin explotar els “crosos”, principalment, per assegurar-ne el treball sense interrupció, consolidar l'explotació i afavorir el benefici senyorial. És a dir, els miners tenien un seguit d'obligacions molt pautades, les quals havien de complir sense condicions. De fet, podien perdre el dret d'explotació de la mina si no complien rigorosament alguns d'aquests deures. En aquest sentit, quant a la dissuasió d'infringir les normes, hi havia diverses penes per a aquells que incomplissin les disposicions de les ordinacions. Sens dubte, però, la pena més dura era per a aquells que gosessin robar (“emblar”) o amagar (“abcegar”) alguna “mena” d'argent o qualsevol “exàrcia” que fos a servei dels “crosos”, ja que qui ho fes seria “penjat sens tota merçè”.⁵⁷⁸ És a dir, el càstig seria la pena de mort.

Així, tots aquells que hi tinguessin part estaven obligats a treballar en el “cros”. Si algun dels parçoners no hi acudia personalment, havia d'enviar obligatòriament a algú altre perquè el reemplaqués. En cas que no ho complís, la resta de parçoners podien i havien de llogar una tercera persona perquè treballés a la mina en el lloc del que no hi anava. El qual, el miner substituït, era qui finalment havia de pagar el salari del substituït, perquè si no ho feia voluntàriament seria penyorat al cap d'una setmana.⁵⁷⁹

En aquest sentit, un cop rebuda la confirmació de la concessió per part de l'administrador, els miners ja havien de començar a treballar en el “cros” i assolir, en un

⁵⁷⁶ Vegeu el capítol 6-bis de les ordinacions del 1344: doc.núm.10 de l'apèndix documental.

⁵⁷⁷ Ho trobareu al doc.núm.29 de l'apèndix documental. Vegeu també el doc.núm.30 de l'apèndix documental.

⁵⁷⁸ Capítol 9 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental) i capítol 11 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

⁵⁷⁹ Vegeu el capítol 7 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental) i el capítol 10 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

termini establert de pocs dies, uns objectius concrets: aconseguir una determinada profunditat d'excavació i acondicionar el “cros” adequadament. A més, els miners havien de treballar en el “cros” contínuament i, per llei, només podien abandonar les labors mineres durant menys de dos mesos a l'any.⁵⁸⁰ Els quals havien de coincidir, forçosament, amb “·I· mes de les messes e ·I· mes de les venemes”. És a dir, un mes en temps de la sega⁵⁸¹ i un altre mes en temps de la collita dels raïms, la verema⁵⁸². Per tant, tot i l'obligació de treballar en els “crosos” sense interrupció, els miners tenien dret a dedicar-se, durant l'any, un mes a la sega i un altre mes a la verema. Ara bé, també cal advertir que aquesta puntualització —referida als mesos en què podien cessar l'activitat minera, en concret, durant la sega i per la verema— tan sols la trobem en una interpolació que es va afegir en data indeterminada a les primeres ordinacions, les del 1344, i també en una de les còpies de les del 1348.⁵⁸³ Per tant, no es pot assegurar amb rotunditat quina vigència va tenir aquesta especificació ni si va ser efectiva després de la promulgació de les segones ordinacions.

En tot cas, el que sí queda clar és que tant en les ordinacions del 1344 com en les del 1348, els miners —si no volien perdre la concessió— només podien descuidar l'explotació minera durant dos mesos en tot l'any. Amb la qual cosa, queda desmentida l'apreciació de Manuel Romero Tallafigo, qui exposava que en les primeres ordinacions s'havia reduït aquest temps, en corregir la normativa, dels dos mesos establerts inicialment a un mes.⁵⁸⁴ Efectivament, el que es va estipular, amb la interpolació en el text del 1344, va ser que aquell període de temps s'havia de dedicar específicament a dues labors agrícoles concretes. En definitiva, les ordinacions estableixen que, si els miners estaven dos mesos sense atendre l'extracció de mineral, qualsevol altra persona

⁵⁸⁰ Vegeu, en aquest sentit, el capítol 6 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental) i el capítol 9 de les del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

⁵⁸¹ Per a la definició de “messes”, vegeu: A.M.ALCOVER, F.B.MOLL (1985), *Diccionari català-valencià-balear...*, vol.7, pàg.386 (<http://dcvb.iec.cat/>).

⁵⁸² Per a la definició de “venemes”, vegeu: A.M.ALCOVER, F.B.MOLL (1985), *Diccionari català-valencià-balear...*, vol.10, pàg.700 i 733 (<http://dcvb.iec.cat/>).

⁵⁸³ Vegeu-ne la transcripció al capítol 6 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental). Pel que fa a la còpia de les ordinacions del 1348, es tracta d'aquella que s'inclouïa al final del primer llibre d'administració de les “menes” d'argent de Joan de la Seda (1348-1350) i, concretament, l'especificació dels dos mesos precisos apareix interpolada en el capítol 9. Vegeu: ADM, secció Entença, lligall 1, doc.núm.45, fol.37v [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 48, fotograma 372]. A l'apèndix documental, l'identificareu amb la còpia C del document (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

⁵⁸⁴ M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”, pàg.329.

—amb la pertinent confirmació per part de l'administrador— podia prendre'ls el “cros” sense oposició.⁵⁸⁵

En aquest sentit, també és remarcable que l'obligatorietat de no cessar en el treball a les mines durant dos mesos ja es va establir en una concessió del 20 de gener del 1344. Segons la qual, l'infant Pere va atorgar a Jaume Fiveller, Pere Griso, Bernat Miquel i Ferrer Maiola que podien cercar i fer cercar —a voluntat pròpia— “menes” d'argent al terme de l'Albiol. Precisament, el comte es reservava el dret de poder concedir l'explotació a d'altres persones si aquells quatre beneficiaris —en qualsevol moment— hi deixessin de treballar durant dos mesos.⁵⁸⁶ Per tant, es tracta d'una norma que ja existia, fins i tot abans de la promulgació de les primeres ordinacions.

En aquest sentit, pel que fa a l'aplicació d'aquesta norma, hi ha constància documental que es va fer efectiva —almenys— en alguna ocasió. Per exemple, el dia 16 de febrer del 1357(?)⁵⁸⁷, l'administrador mestre Bertran de Revell va reassignar un “cros” que havia estat abandonat durant més de tres mesos. De fet, el canvi de companyia concessionària es va fer a petició d'aquell qui volia tornar a explotar la mina descuidada:

“Anno Domini M·CCC·LVII.
Dimarts, XVI· dies de febrer, com lo cros d'en Jacme
Fiveller, d'en Favara e d'en Jacme Steve hagués vaguat //14r
per tot lo mes de noembre, de dehembre, de janer,
aytant com era passat febrer, lo mestre Bertran,
aministrador de les menes del senyor infant, abandona
lo dit cros e en Galceran Fiveller demana'l. Lo dit
aministrador dóna'l-li.”⁵⁸⁸

Així doncs, una altra companyia minera es va fer càrrec de l'explotació d'aquell “cros”. En el qual, no s'hi havia extret mineral durant més de tres mesos. Aquesta disposició, per tant, continuava vigent cap a finals de la dècada dels cinquanta del segle XIV.

⁵⁸⁵ Vegeu el capítol 6 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental) i el 9 de les del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

⁵⁸⁶ ADM, secció Prades, lligall 8, doc.núm.183, fol.46v-47r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 87, fotograma 694].

⁵⁸⁷ Plantegem aquest dubte perquè el dia 16 de febrer del 1357 hauria de ser dijous i no dimarts (que és el dia de la setmana citat en el text manuscrit). El dimarts havia estat el dia 14 de febrer. En canvi, coincidiria a ser dimarts el 16 de febrer de l'any 1356. En tot cas, entenem que l'error d'escriptura podria estar més relacionat amb el dia que no pas amb l'any. Hem de tenir en compte, a més, que es tracta d'una còpia simple posterior —del segle XVIII(?)— del manuscrit medieval. Vegeu la còpia “B” del doc.núm.72 de l'apèndix documental: ADM, secció Prades, lligall 6, doc.núm.147(2), fol.13v-14r [*ADMC*, rotlle 85, fotograma 579].

⁵⁸⁸ Vegeu la còpia “B” del doc.núm.72 de l'apèndix documental: ADM, secció Prades, lligall 6, doc.núm.147(2), fol.13v-14r [*ADMC*, rotlle 85, fotograma 579].

En un altre ordre de coses, ja abans de rebre la confirmació definitiva de la concessió per part de l'administrador, els miners també estaven obligats a jurar que declararien i mostrarien correctament i lleialment tota la “mena” que trobessin en el “cros”.⁵⁸⁹ A més, segons la normativa, l'havien de declarar i entregar el mateix dia que la descobrissin.⁵⁹⁰ De la qual “mena”, el comte n'havia de rebre una part, en concepte dels drets senyorials sobre els recursos minerals del domini comtal, fent atenció a uns determinats percentatges de participació que va establir el mateix infant Pere en la normativa. De fet, aquest sistema de repartiment va variar substancialment al llarg dels anys, ja que és diferent en cadascuna de les tres ordinacions que es van promulgar.⁵⁹¹

Altrament, els miners també estaven obligats a vendre al comte la part de “mena” que els corresponia. Ara bé, si finalment l'administrador no podia pagar-los el preu estipulat en un termini concret —el qual va variar d'unes ordinacions a les altres—, els miners podien fer-ne el que volguessin, de la part de “mena” que els pertanyia.⁵⁹² No obstant això, si el comte no la comprava, aquella part de “mena” corresponent als miners era obligatori fondre-la a la “fusina”⁵⁹³ comtal abans de vendre-la a qualsevol altra persona.⁵⁹⁴ Per tant, d'aquesta manera, l'infant Pere s'assegurava el control efectiu sobre tot el metall noble que s'obtindria en el domini comtal. És més, els mateixos miners n'havien de costejar els procediments de fosa i afinament. Amb la qual cosa, el comte també s'assegurava el benefici econòmic que obtindria per fondre la “mena” a la foneria comtal. Tal com s'estableix en les ordinacions, el comte i els miners havien d'assumir, cadascú per part seva, les despeses d'afinament de la porció de “mena” que els correspongués.⁵⁹⁵ En aquest sentit, de la part de “mena” que comprava el comte als

⁵⁸⁹ Vegeu el capítol 5 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental) i també el capítol 8 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

⁵⁹⁰ Capítol 8 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental) i capítol 11 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

⁵⁹¹ Tal com analitzarem a fons en l'apartat següent, el sistema de participació entre el comte i els miners queda estipulat detalladament en els capítols 2 i 3 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental), capítol 2 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental) i, finalment, en els capítols 1 i 2 de les ordinacions del 1352 (doc.núm.65 de l'apèndix documental).

⁵⁹² Vegeu el capítol 11 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental) i capítol 13 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

⁵⁹³ La “fusina”, com hem vist anteriorment, era el taller de foneria o lloc destinat a la fosa i afinament de l'argent. Vegeu, per exemple: O.RIBA (dir.) (1997), *Diccionari de Geologia...*, pàg.491.

⁵⁹⁴ Vegeu el capítol 6 de les ordinacions del 1348: doc.núm.31 de l'apèndix documental. A més, en les ordinacions del 1344, també hi ha una referència a la “fusina del senyor”. La qual, però, es troba en una interpolació afegida amb posterioritat, en data indeterminada. Vegeu: capítol 3 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental).

⁵⁹⁵ Vegeu, a l'apèndix documental: el capítol 2 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental) i també el capítol 2 de les del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental). En les ordinacions del 1352, tot i que no s'hi exposa explícitament, se sobreentén: capítols 1 i 2 de les ordinacions del 1352 (doc.núm.65 de l'apèndix documental).

miners, s'insisteix que n'assumia les despeses de fosa i afinament ell mateix. Així s'estableix en un dels capítols de les ordinacions del 1348: “(...) que nós nos parem a totes les messions qui·s faran per affinar lo dit argent”.⁵⁹⁶

De fet, aquestes disposicions justificarien el fet que l'administrador Joan de la Seda —en nom del comte Pere— comprés a una companyia minera la part de “mena” que els corresponia a raó de seixanta sous per marc d'argent i, en canvi, els va pagar —el total convingut— amb argent fi per valor de seixanta-nou sous per marc. És a dir, en certa manera, és com si els hagués comprat l'argent de la “mena” a seixanta sous el marc i els l'hagués revenut —després de fos— per seixanta-nou. Aquesta compravenda, va tenir lloc el dia 16 de juny del 1349, tal com va quedar plasmat en la corresponent època de rebut que signaren els venedors: Jaume Fiveller, Jaume Esteve i Ramon Favara, de Falset.⁵⁹⁷

Precisament, en registrar la compravenda en un dels llibres de comptabilitat, l'escrivà Guillem Cervià especifica al final: “E axí deu retre que gonya la cort en la dita compra, mas deuen ésser reebudes en compte les messions de fondre } IIII· marchs, ·I· onça e miya d'arg⁵⁹⁸ d'argent”.⁵⁹⁹ Per tant, els nou sous per marc de diferència correspondrien a les despeses de fosa. Les quals, tot i que les havia d'assumir el mateix comte, va ser la companyia minera qui realment les va acabar pagant.

En qualsevol cas, no es va incomplir la normativa vigent en aquell moment —les ordinacions del 1348—, bàsicament, perquè cada part havia d'assumir les despeses d'afinament de la porció de “mena” que els correspongués: “E que nós siam tenguts d'affinar la nostra part a nostra propria messió, de totes les menes contengudes en los dits ·IIII· capítols, e cascun trobador la sua part a sa propria messió”.⁶⁰⁰ En aquest cas, però, es va plantejar com una compravenda. La qual cosa és el que sobta d'aquesta operació.

Altrament, en el pagament amb argent fi —valorat en 9 sous més per marc—, hi ha incloses les despeses de fosa. La qual cosa, però, no significa necessàriament que aquest fos el preu o el cost real per fondre les “menes”. En aquest sentit, tot i que es fa esment de “les messions de fondre”, és significativa l'expressió “gonya la cort en la dita

⁵⁹⁶ Capítol 13 de les ordinacions del 1348: doc.núm.31 de l'apèndix documental.

⁵⁹⁷ Doc.núm.43 de l'apèndix documental.

⁵⁹⁸ *Sic.*

⁵⁹⁹ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.41, fol.3v.

⁶⁰⁰ Vegeu el capítol 2 de les ordinacions del 1348: doc.núm.31 de l'apèndix documental.

compra” perquè es planteja com un negoci beneficiós per al comte. És potser per aquest motiu pel qual es va fer un acte de compravenda.

En aquest context, també és significativa una altra compravenda que va realitzar l'administrador Joan de la Seda de la part de “mena” que corresponia a una de les companyies mineres. La qual va ser registrada, en un bifoli solt datat el dia 12 de febrer del 1350.⁶⁰¹ En concret, l'operació es va consignar de la següent manera:

“Compra en Johan de la Seda la mena ro-
manent d'en Pere Fiveller, que són: ·XXXVI·
marchs, que fan ·XXIII· lliures. La qual té ar[ge]nt
fi } ·X· onçes e miya, miya quarta e I· diner.
Qui, a rahó de LX· sous lo march, fa .....: LXXX sous.
Dels quals abatuts ·II· onçes e miya de les
granalles qui, a rahó de VIII sous e mig la onça,
fan } XXI sous, III diners.
E axí ha a donar en Johan de la Seda a·n
Pere Fiveller ..... } LVIII· sous, IX· diners.”⁶⁰²

Per tant, un cop més, la “mena” és comprada als miners pel preu de seixanta sous el marc. Per contra, l'argent fi obtingut a partir de la “granalla” —que es resta del preu final— es comptabilitza a seixanta-vuit sous el marc (“a rahó de VIII sous e mig la onça”)⁶⁰³. És a dir, hi torna a haver una diferència substancial entre el preu que l'administrador paga per la “mena” i el valor econòmic que se li dona al metall afinat. Novament, la raó de ser d'aquest decalatge podria ésser deguda als costos d'afinament.

En aquest mateix document del 12 de febrer del 1350⁶⁰⁴, però, es va pagar l'argent fi obtingut a partir d'altres “menes” de la mateixa companyia “a rahó de ·L· sous lo march”. Aquesta davallada en el preu de deu sous respecte al preu anterior, si tenim en compte el que s'ha exposat abans, creiem que no es pot atribuir novament a les despeses de fosa. Malauradament, no hi ha cap referència que pugui esclarir a què pot ser deguda aquesta reducció en l'import determinat per fer la compravenda.

Cal remarcar que, tot i que les ordinacions del 1348 van establir que es pagaria la part de “mena” pertanyent als miners a seixanta-cinc sous per marc d'argent,⁶⁰⁵ el preu convingut en la majoria de compravendes registrades i documentades posteriorment va ser a raó de seixanta sous el marc.⁶⁰⁶

⁶⁰¹ Doc.núm.51 de l'apèndix documental.

⁶⁰² Doc.núm.51, 1v (a l'apèndix documental).

⁶⁰³ Recordem que el marc equival a vuit unces.

⁶⁰⁴ A l'apèndix documental: doc.núm.51, fol.2v.

⁶⁰⁵ Vegeu el capítol 13 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

⁶⁰⁶ Vegeu a l'apèndix documental, per exemple, algunes de les èpoques de rebut i cartes de pagament relacionades amb aquesta qüestió: doc.núm.43, doc.núm.55, doc.núm.57, doc.núm.58,

Recapitulant tot el que s'ha dit fins ara, per tal de poder tenir una mina en explotació, els miners havien de complir una sèrie d'obligacions: delimitar i marcar el terreny on es volia iniciar l'explotació, declarar l'establiment del "cros" a l'administrador, dedicar-se a les labors extractives ininterrompidament tot seguit d'haver rebut la confirmació de la concessió, treballar personalment en el "cros" o enviar-hi un substitut, no abandonar el treball a la mina per un període superior als dos mesos l'any, declarar i entregar sense frau i el mateix dia de la descoberta tota la "mena" trobada, donar-n'hi una part al comte i, finalment, vendre-li l'altra part o bé — si l'administrador no els hi podia pagar el preu convingut— fondre-la a la "fusina" comtal abans de vendre-la a qualsevol altre.

Un cop analitzades les ordinacions globalment, per avançar en l'anàlisi de la normativa, passem ara a individualitzar cadascun dels documents en particular, per conèixer l'evolució que va patir el contingut del text normatiu al llarg dels temps. Es tracta d'estudiar els canvis que va experimentar la regulació de l'explotació minera de l'argent, des de la promulgació de les primeres ordinacions el 1344 fins a les del 1352, passant per les del 1348. De fet, tal com hem vist en iniciar aquest apartat, tot i que més o menys segueixen un mateix patró —el qual, en essència, es va establir en ser promulgades les primeres—, les tres ordinacions són notablement diferents.

Ara bé, abans d'entrar a valorar individualment el text de les diverses ordinacions, també cal assenyalar que les transformacions de la normativa també són visibles en el si de dues de les còpies que se'n van fer —dins dels mateixos documents—, ja que les acotacions, les interpolacions, el text ratllat o les correccions que hi apareixen són la prova palpable dels canvis que es van dur a terme. Concretament, aquestes modificacions les trobem en el document de les ordinacions del 1344 que s'ha conservat —l'única versió que n'hem localitzat i la que, de fet, ens ha permès conèixer-ne el contingut—⁶⁰⁷ i en una de les còpies de les del 1348.⁶⁰⁸ En aquest sentit, ambdós documents estan vinculats amb un dels administradors, Joan de la Seda, al qual van

---

doc.núm.59 i doc.núm.60 de l'apèndix documental. Així mateix, també es pot constatar aquest preu en els llibres de comptabilitat i de registre de les "menes": doc.núm.22, fol.9v; doc.núm.41; doc.núm.51, fol.1v; doc.núm.54, fol.1r (a l'apèndix documental).

⁶⁰⁷ Doc.núm.10 de l'apèndix documental.

⁶⁰⁸ En concret, es tracta de la còpia que s'inclou al final d'un dels llibres d'administració de les "menes" d'argent. La qual es correspon amb la còpia "C:" de les que es referencien en el doc.núm.31 de l'apèndix documental.

pertànyer els dos textos. D'una banda, en la còpia de les del 1344 —cal destacar que no és el document original—, s'hi especifica: “A[qu]est libre és d'en Johan de la Seda”.⁶⁰⁹ I, d'altra banda, la còpia de les ordinacions del 1348 a la qual ens estem referint es troba al final del primer llibre d'administració de les “menes” d'argent d'aquest mateix administrador.⁶¹⁰ En definitiva, eren les versions de les ordinacions que estaven en mans del màxim responsable de la gestió de l'explotació minera de l'argent.

Amb relació a aquesta qüestió, Manuel Romero Tallafigo creu que les modificacions que hi ha en aquests dos documents concrets —els quals, de fet, són les còpies de les ordinacions que va localitzar, estudiar i publicar l'any 1979⁶¹¹— denoten la voluntat de l'administració per perfeccionar el text jurídic.⁶¹² Així doncs, aquest autor planteja que les acotacions, el text escrit entre línies i les correccions que hi ha en les ordinacions del 1344 —les quals creu que podrien ser una minuta— són el resultat de l'afany de l'administrador per millorar la normativa i el fruit de la pràctica diària i de la gestió directa per part d'aquest mateix oficial comtal.⁶¹³ Efectivament, també creiem que és possible que algunes d'aquestes modificacions siguin concrecions o puntualitzacions que responen a aquesta voluntat perfectiva. És el cas, entre d'altres, dels dos exemples que presenta el mateix Manuel Romero Tallafigo.⁶¹⁴ Els quals corresponen a interpolacions de text afegides entre línies en les ordinacions del 1344 i que es van incloure —ja en el text definitiu— en les del 1348. Es tracta, en primer lloc, de l'especificació que la protecció i guarda envers els miners seria “\de dia e de nit”⁶¹⁵ i, en segon lloc, de la determinació que la fusta que els miners tenien dret de prendre per a ús de les mines podia ser “\axí de devesa com d'altre loch”⁶¹⁶. D'exemples d'aquest tipus —és a dir, modificacions que van acabar prosperant—, n'hi ha algun més dels que havia assenyalat Manuel Romero Tallafigo, tal com hem pogut comprovar en analitzar acuradament les dues còpies citades. En aquest sentit, en les ordinacions del 1344, és el cas de la interpolació que es va afegir a la disposició que expressa que aquell qui volgués explotar un “cros”, abans de rebre'n la concessió, havia de declarar el terreny

⁶⁰⁹ Doc.núm.10, fol.2v (a l'apèndix documental).

⁶¹⁰ Vegeu-ne la referència al document doc.núm.31 de l'apèndix documental, còpia “C:”.

⁶¹¹ En trobareu la transcripció que va fer aquest autor a: M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”, pàg.334-340.

⁶¹² M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”, pàg.328-329.

⁶¹³ M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”, pàg.328.

⁶¹⁴ M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”, pàg.328-329.

⁶¹⁵ Vegeu el capítol 1 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental) i el capítol 1 de les del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

⁶¹⁶ Vegeu el capítol 10 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental) i capítol 12 de les del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

que havia pres i assenyalat “\per si e per sos companyons/”⁶¹⁷. La qual, sense canvi, es troba definitivament continguda en les ordinacions del 1348.⁶¹⁸

Ara bé, malgrat el que s’ha comentat fins ara, també hi ha d’altres interpolacions i correccions que no es van acabar plasmant en les ordinacions posteriors. Sobre les quals, però, Manuel Romero Tallafigo no en va fer menció en el seu estudi sobre l’evolució normativa.⁶¹⁹ De fet, en el mateix capítol de les ordinacions del 1344 que acabem d’esmentar, també s’hi informa que —segons el text afegit entre línies— els miners havien de declarar, i així s’havia de registrar, la part de concessió que tenia cada membre de la companyia: “\e la part que cascú hi haurà/”⁶²⁰. Aquesta expressió, però, no va quedar reflectida en les ordinacions del 1348.⁶²¹ Altrament, un cas idèntic es dona en una altra de les disposicions de la normativa. Així, tal com hem assenyalat anteriorment, els miners tenien l’obligació de declarar la “mena” el mateix dia de la troballa i la pena per no fer-ho era “perdre la mena e-l cros”.⁶²² Doncs bé, en les ordinacions del 1344 es va afegir a aquesta pena —en text interpolat entre línies i també agregat a continuació, en data indeterminada— el pagament de “·LX· sous” i es va establir que “\(...) de les quals penes haja la terça part l’acusador e les dues parts lo senyor/”.⁶²³ A l’igual que va succeir amb l’expressió abans comentada, ni l’ampliació de la pena ni aquest precepte citat no van ser traslladats a les ordinacions del 1348.⁶²⁴ Per tant, novament, les modificacions no van prosperar i van caure de les disposicions en les ordinacions immediatament posteriors.

En un altre ordre de coses, aquest afany perfectiu també és palpable si comparem la còpia de les ordinacions del 1348 que s’incloïa en el llibre d’administració de Joan de la Seda amb el document original. De fet, creiem que aquella còpia podria ser, per diverses raons, immediatament anterior a la versió definitiva que es va publicar el 14 de desembre. En primer lloc, el llibre en el qual hi ha la còpia va ser iniciat l’1 d’octubre de l’any 1348, per tant, dos mesos i mig abans de l’atorgament oficial.⁶²⁵ En segon lloc, no es va copiar el passatge en què s’indica la datació del document —el darrer en el text

⁶¹⁷ Vegeu el capítol 5 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l’apèndix documental).

⁶¹⁸ Vegeu el capítol 8 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l’apèndix documental).

⁶¹⁹ Ho podreu comprovar en llegir: M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”.

⁶²⁰ Vegeu el capítol 5 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l’apèndix documental).

⁶²¹ Vegeu el capítol 8 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l’apèndix documental).

⁶²² Vegeu el capítol 8 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l’apèndix documental) i el capítol 11 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l’apèndix documental).

⁶²³ Capítol 8 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l’apèndix documental).

⁶²⁴ Vegeu el capítol 11 de les ordinacions del 1348: doc.núm.31 de l’apèndix documental.

⁶²⁵ Vegeu, a l’apèndix documental: doc.núm.22, fol.4r.

original—⁶²⁶ i el trasllat s'acaba amb un eloqüent: “[In c]uius rey testimonium, et cetera”.⁶²⁷ I, finalment, la raó més determinant és que, en la còpia del llibre d'administració, hi ha diverses parts del text que van ser ratllades —es tracta de frases o expressions puntuals—, les quals ja no trobem en la versió final de les ordinacions del 1348. És a dir, són frases o disposicions que, essent escrites en la versió primigènia de la còpia, van ser excloses posteriorment. Per tant, tot sembla indicar que són preceptes que van ser redactats abans de publicar les segones ordinacions i que després —en ser atorgades les ordinacions que van tenir validesa legal— van ser descartats. Aquesta raó podria ser la que explicaria que fossin suprimits en la còpia del llibre d'administració. A més, una d'aquestes frases ratllades de la que hem denominat còpia “C” de les ordinacions del 1348 —la del llibre d'administració—, curiosament, també apareixia en les ordinacions del 1344, escrita això sí entre línies i al marge. Concretament, la frase en qüestió fa referència a l'establiment del preu pel qual els miners havien de vendre al comte, obligatòriament, la part de “mena” que els pertanyia. Efectivament, en les ordinacions del 1348, es va instaurar un preu fix de seixanta-cinc sous per cada marc d'argent.⁶²⁸ Per contra, en la còpia d'aquelles mateixes ordinacions que trobem en el llibre d'administració s'especifica, a l'igual que en la interpolació de la normativa del 1344⁶²⁹, que se'ls pagaria a raó del que valgués l'argent fi a Barcelona, restant-li les despeses de fosa i els costos de transportar l'argent a Barcelona i la moneda a Falset.⁶³⁰ Aquest precepte, però, en la còpia citada de les ordinacions del 1348, va ser ratllat i es va afegir entre línies la disposició que establí el preu fix i únic de seixanta-cinc sous per marc.⁶³¹ Amb la qual cosa, a la còpia que trobem en el llibre d'administració i a l'original, finalment, es va disposar el mateix.

De fet, Manuel Romero Tallafigo ja va advertir aquesta modificació, però com que el trasllat aparegut en el llibre d'administració de Joan de la Seda era la única còpia que coneixia de les ordinacions, no va poder establir cap tipus de relació entre les dues

⁶²⁶ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.31, línia 30.

⁶²⁷ A l'apèndix documental: doc.núm.31, còpia “C:”. En concret, vegeu: ADM, secció Entença, lligall 1, doc.núm.45, fol.38v [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 48, fotograma 373].

⁶²⁸ Vegeu el capítol 13 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

⁶²⁹ Vegeu el capítol 11 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental).

⁶³⁰ Ho trobareu a la còpia “C:” del doc.núm.31 de l'apèndix documental. En concret, vegeu: ADM, secció Entença, lligall 1, doc.núm.45, fol.38r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 48, fotograma 372].

⁶³¹ Vegeu el doc.núm.31 de l'apèndix documental, còpia “C:”. En concret, ho trobareu a: ADM, secció Entença, lligall 1, doc.núm.45, fol.38r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 48, fotograma 372].

versions.⁶³² Tanmateix, sí que en va destacar que, amb aquesta modificació, es va produir una simplificació que, sens dubte, havia d'agilitzar els processos de compravenda de les “menes” pertanyents als miners. A més, hi afegiríem que aquesta mesura potser respon a la voluntat de l'administració comtal d'evitar que les companyies mineres tinguessin la possibilitat d'especular amb el preu de l'argent fi a Barcelona.

En tot cas, en base a la perspectiva que ens dóna conèixer l'original i els diferents trasllats del document, podem establir que aquest canvi es va produir en el poc espai de temps que va transcórrer d'ençà que es va iniciar el llibre d'administració de Joan de la Seda, el primer dia d'octubre del 1348, i el dia en què es van promulgar les segones ordinacions, el 14 de desembre d'aquell mateix any. Efectivament, devia ser durant aquest curt interval de temps perquè en la versió primigènia de les ordinacions que trobem en aquell llibre d'administració —en un fragment que, finalment, també va ser ratllat— ja hi figura “Johan de la Seda, administrador de les dites menes”.⁶³³ El qual, com veurem, tot sembla indicar que va començar a exercir el càrrec en el mateix moment en què va iniciar el registre en el citat llibre d'administració, que és el primer que va elaborar. En aquest sentit, possiblement Joan de la Seda, el nou administrador, va tenir molt a veure en aquells petits ajustaments que es van fer a la normativa en tan poc temps. Amb la qual cosa, novament, podem parlar de la voluntat que tenien els òrgans de gestió per millorar la normativa. No hem d'oblidar que, encara que escassos, d'exemples de text que fou ratllat —i, per tant, descartat— en la còpia del llibre d'administració, n'hi ha algun més. Els quals, però, també val a dir que no són tan significatius ni remarcables com el que acabem de tractar.⁶³⁴

Amb relació al que s'ha exposat fins ara, també és interessant veure els canvis que van experimentar els terminis que es van establir per a la posada en marxa de l'explotació d'un “cros”. Tal com s'ha comentat amb anterioritat, un cop concedida la llicència d'explotació, els miners havien d'assolir immediatament una determinada profunditat d'excavació —fixada per les ordinacions—, i ho havien de fer en pocs dies. Segons les ordinacions del 1344, la fondària establerta s'havia d'aconseguir en cinc

⁶³² M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”, pàg.329.

⁶³³ Doc.núm.31 de l'apèndix documental, còpia “C:”. En concret, vegeu: ADM, secció Entença, lligall 1, doc.núm.45, fol.36v [reproducció en microfilm: ADMC, rotlle 48, fotografia 371].

⁶³⁴ El text que va ser ratllat —de fet, algunes frases o expressions puntuals— es pot veure, fàcilment, donant un cop d'ull al document que s'ha referenciat com a còpia “C” del doc.núm.31 de l'apèndix documental.

dies.⁶³⁵ Ara bé, també val a dir que, en la còpia que se'n conserva, aquell “·V·” és escrit al damunt de “·III·”, ratllat. Per tant, tres devien ser els dies que s'havien estipulat inicialment i van ser ampliat amb posterioritat.⁶³⁶ En les ordinacions del 1348, en canvi, es deixen deu dies de marge per assolir la profunditat determinada per la normativa.⁶³⁷ Ara bé, en la còpia que es va incloure en el primer llibre d'administració de Joan de la Seda, també es va corregir el termini. En aquest cas, es van canviar els deu dies i es van tornar a deixar cinc dies com a màxim: “·V·” és escrit al damunt de “·X·”, ratllat.⁶³⁸ Altrament, un cop assolida la fondària inicial, tot seguit, els miners havien de preparar i disposar els elements necessaris per a l'explotació del “cros”, també en pocs dies. En aquesta ocasió, el termini decretat —que s'iniciava seguidament i immediatament després de finalitzar el termini establert per a l'assoliment de la profunditat que dictaminava la normativa— també varia d'unes ordinacions a les altres: es passa dels vuit dies que es van establir l'any 1344 a deu el 1348.⁶³⁹ A més, novament, en la còpia de les ordinacions del 1348 que es va incloure en el llibre d'administració de Joan de la Seda, també es va canviar i reduir aquest termini de deu a cinc dies.⁶⁴⁰ En conclusió, analitzant els canvis en conjunt, creiem que és possible que la variació en els terminis fos deguda a la pràctica diària i a l'experiència acumulada per part dels òrgans de gestió de l'explotació. És a dir, aquesta constant modificació potser respon a decisions preses per adequar les normes a la realitat del moment. La qual cosa entroncaria plenament amb la idea a la qual hem estat al·ludint fins ara, i que neix de l'apreciació que va fer —tal com hem vist anteriorment— Manuel Romero Tallafigo, sobre la voluntat de l'administració per perfeccionar el text jurídic. En aquesta ocasió, però, creiem que es duen a terme els canvis pensant, sobretot, en adequar la normativa al dia a dia de l'explotació. A això respon la varietat i la modificació constant.

En un altre ordre de coses, en les còpies de les ordinacions que estem analitzant, també hi podem veure anotacions afegides amb posterioritat que no responen a la comentada voluntat de perfeccionament del text normatiu, sinó que creiem que es tracta d'actualitzacions puntuals del contingut del text. Així és, per exemple, en la versió de

⁶³⁵ Vegeu el capítol 6 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental).

⁶³⁶ Vegeu el capítol 6 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental).

⁶³⁷ Vegeu el capítol 9 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

⁶³⁸ Ho trobareu al doc.núm.31 de l'apèndix documental, còpia “C:”. En concret, vegeu: ADM, secció Entença, lligall 1, doc.núm.45, fol.37v [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 48, fotograma 372].

⁶³⁹ Vegeu el capítol 6 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental) i el capítol 9 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

les ordinacions del 1344 que coneixem, en la qual s'hi va afegir una disposició que derivava d'una norma promulgada amb posterioritat a l'entrada en vigor de les ordinacions. Es tracta, concretament, del capítol que hem numerat amb el "6 bis", que —tal com hem assenyalat anteriorment— establia una sèrie d'exempcions i franqueses.⁶⁴¹ Les quals, a pesar de ser interpolades en la normativa, devien ser atorgades pel comte uns anys després de la promulgació d'aquelles primeres ordinacions, possiblement —com mostrarem en apartats venidors— després de la plaga de Pesta Negra. Per tant, entenem que el fet d'agregar aquella disposició posteriorment, a l'espai en blanc que restava entre els capítols 6 i 7 de les ordinacions primigènies, respon a la voluntat de recollir en un mateix document totes aquelles regles o mesures que estiguessin relacionades amb l'explotació minera de l'argent. Tanmateix, també cal recordar que aquesta disposició no queda recollida en les ordinacions del 1348, ni en l'original ni en cap de les còpies.

Altrament, en la documentació estudiada, hi ha d'altres casos en què podem parlar d'anotacions que plasmen algunes de les modificacions que s'anaven introduint en les ordinacions posteriors o successives. En aquest sentit, formen part d'aquest tipus d'acotacions, almenys les interpolacions que fan referència a l'obligatorietat d'entregar al comte tan sols la cinquena part de l'argent fi que obtinguessin els miners a partir de les "menes" explotades. Aquesta disposició, que —com veurem— no es va estipular fins a l'any 1352,⁶⁴² es va anotar tant en el document conservat de les ordinacions del 1344 com en la còpia de les del 1348 que trobem en el llibre d'administració. Així doncs, d'una banda, al marge esquerre del paràgraf que ocupa el capítol 11 de les ordinacions del 1344, hi ha la següent anotació: "*V^a. part en argent fi/*".⁶⁴³ Mentre que, entre d'altres disposicions, en aquest mateix capítol, s'exposa que la meitat de la "mena gentil" que trobessin els miners pertanyia al comte per dret i l'altra meitat —la que corresponia als miners— l'havien de vendre obligatòriament al mateix senyor.⁶⁴⁴ Per tant, aquesta interpolació és contradictòria amb el contingut del capítol. D'altra banda, una acotació idèntica —fins i tot, més explícita— la trobem també a la ja citada còpia

⁶⁴⁰ Doc.núm.31 de l'apèndix documental, còpia "C:". En concret, vegeu: ADM, secció Entença, lligall 1, doc.núm.45, fol.37v [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 48, fotografia 372].

⁶⁴¹ Vegeu el capítol 6 bis de les ordinacions del 1344, el doc.núm.10 de l'apèndix documental.

⁶⁴² Vegeu el capítol 1 de les ordinacions del 1352 (doc.núm.65 de l'apèndix documental).

⁶⁴³ Vegeu el capítol 11 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental).

⁶⁴⁴ Capítol 11 de les ordinacions del 1344: doc.núm.10 de l'apèndix documental.

de les ordinacions del 1348.⁶⁴⁵ En el capítol 6, s'estableix que els miners havien de fondre la “mena” a la “fusina” comtal de Falset i, a més, havien d'esperar a què l'argent resultant fos marcat abans de poder vendre'n la part que els pertanyia.⁶⁴⁶ Doncs bé, en aquest capítol de la còpia en qüestió, en una interpolació que va ser afegida entre línies per una mà diferent, també s'especifica —entre d'altres— que l'administrador havia de rebre la cinquena part de l'argent fi, que era el percentatge que en pertanyia al comte: “(...) administrador reeba la quinta part pertanyent al senyor, e-l romanent argent aquells de qui serà”.⁶⁴⁷ En definitiva, són diversos els exemples que denoten, no tant el propòsit de perfeccionament o de millora, sinó més aviat la voluntat de posar al dia la normativa. És a dir, l'objectiu és fer notar i tenir a mà les novetats esdevingudes.

En aquest context, a més de l'exemple de l'anotació de l'obligatorietat d'entregar només la cinquena part de l'argent fi obtingut, aquest també podria ser el cas de l'especificació de quins dos mesos en concret —durant la sega i per la verema— els miners podien abandonar per dret les labors mineres, perquè —com hem assenyalat en parlar del tema— no s'ha pogut determinar en quin moment van ser afegides aquelles interpolacions. Les quals, efectivament, van ser intercalades en data indeterminada entre línies en sengles còpies de les ordinacions, tant en el document de les del 1344 com en la versió de les del 1348 que es conserva en el llibre d'administració.⁶⁴⁸

De fet, aquesta circumstància podria fer-nos pensar que algunes de les interpolacions de les ordinacions del 1344 que hem considerat com a modificacions que després es van traslladar a la nova normativa del 1348 són posteriors i, per tant, que el trasllat fos a la inversa. És a dir, que en la còpia de les ordinacions del 1344 realment es plasmessin les actualitzacions provinents de la normativa del 1348. En aquest sentit, tot i que segurament la còpia de les ordinacions del 1344 que s'ha conservat va servir de model o plantilla per a les del 1348, val a dir també que —tal com veurem més detingudament en encetar el capítol sobre els òrgans de gestió— aquelles interpolacions que fan referència explícita a la figura de l'administrador de les “menes” es van redactar

⁶⁴⁵ És, com s'ha exposat repetidament, la que correspon a la referenciada com a còpia “C:” del doc.núm.31, a l'apèndix documental.

⁶⁴⁶ Capítol 6 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

⁶⁴⁷ Doc.núm.31 de l'apèndix documental, còpia “C:”. En concret, vegeu: ADM, secció Entença, lligall 1, doc.núm.45, fol.37r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 48, fotograma 371].

⁶⁴⁸ Vegeu-ne la transcripció d'aquesta interpolació, en les ordinacions del 1344, al capítol 6: doc.núm.10 de l'apèndix documental. Pel que fa a la còpia de les ordinacions del 1348, en què l'especificació apareix interpolada en el capítol 9, vegeu: ADM, secció Entença, lligall 1, doc.núm.45, fol.37v [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 48, fotograma 372]. A l'apèndix documental, l'identificareu amb la còpia “C” del doc.núm.31.

amb posterioritat a l'encomanament de l'ofici a Joan de la Seda. El qual, com ja s'ha comentat, va començar a exercir el càrrec en el darrer trimestre de l'any 1348.

Efectivament, en la versió primigènia de les ordinacions del 1344, quan es fa referència a la persona que exercia com a màxim responsable de la gestió de l'explotació minera de l'argent es parla, literalment, de “aquell qui per lo senyor inffant serà ordonat en les menes”.⁶⁴⁹ Així mateix, només apareix específicament “l'aministrador de les menes” en interpolacions de text, afegides al marge o entre línies, redactades en data indeterminada per una mà diferent.⁶⁵⁰ La qual cosa creiem que és deguda, al fet que —com hem vist en l'apartat anterior— el càrrec específic d'administrador de les “menes” d'argent no existia quan es va posar en marxa l'explotació minera de l'argent. Per tant, les acotacions en què s'al·ludeix al càrrec com a tal són almenys de finals de l'any 1348, perquè —com veurem en parlar sobre el tema— aquest òrgan de gestió no es va instituir formalment fins a aquella data.

En definitiva, queda clar que la versió primigènia de les ordinacions del 1344 i bona part de les interpolacions que hi ha en la còpia que se n'ha conservat van ser redactades en moments o períodes molt diferents. El que no s'ha pogut determinar amb exactitud és en quin moment concret van ser realitzades les diverses i diferents acotacions que hem analitzat al llarg del present apartat, ja que pensem —a la vista de tot el que se n'ha parlat— que tampoc van ser totes coetànies. En tot cas, tal com hem pogut comprovar, les interpolacions que denoten una actualització o posada al dia de la normativa són visibles en les còpies que pertanyien i estaven a disposició de Joan de la Seda, l'administrador de les “menes” d'argent.⁶⁵¹ Les quals, de fet, van esdevenir instruments d'ús quotidià. Per tant, com és lògic, sobretot aquestes còpies havien d'aplegar totes les disposicions o clàusules referides a la regulació de l'explotació minera de l'argent que anessin sorgint en el si de la legislació comtal.

A més, en aquest sentit, com apunta Manuel Romero Tallafigo, és probable que a cada miner se li entregués una còpia escrita de les ordinacions.⁶⁵² Per tant, és possible que les versions que tenia a mà l'administrador, que era el màxim responsable de la gestió de l'explotació, en fossin el model documental o el text de mostra. En qualsevol

⁶⁴⁹ Vegeu els capítols 5, 6, 8 i 11 de les ordinacions del 1344: doc.núm.10 (a l'apèndix documental).

⁶⁵⁰ Vegeu els capítols 5, 6 i 14 de les ordinacions del 1344: doc.núm.10 de l'apèndix documental.

⁶⁵¹ Tal com ja hem esmentat abans repetidament, en la còpia de les ordinacions del 1344 que hem analitzat, hi ha l'expressió: “A[qu]est libre és d'en Johan de la Seda” (doc.núm.10 de l'apèndix documental, fol.2v). I, pel que fa a la còpia de les del 1348, aquesta es troba al final del primer llibre d'administració de les “menes” d'argent d'aquest mateix administrador. Vegeu-ne la referència al document doc.núm.31 de l'apèndix documental, còpia “C”.

cas, perquè l'administrador exercís correctament les tasques que tenia assignades, era primordial i bàsic que els textos de què disposava estiguessin al dia, degudament actualitzats.

Per cloure el tema, després d'analitzar les particularitats de les còpies de les ordinacions del 1344 i del 1348, passem ara a veure els aspectes més destacats de l'evolució que va experimentar la normativa a partir de l'estudi del text de les tres ordinacions que va promulgar el comte Pere. És a dir, analitzarem els canvis i les continuïtats de la reglamentació en base al contingut dels capítols de les concessions originals i primigènies, sense tenir en compte les acotacions, les interpolacions, el text ratllat o les correccions que poguessin haver-hi en les còpies. Es tracta de valorar en perspectiva l'evolució de les disposicions. En qualsevol cas, però, serà una revisió ràpida i concisa perquè alguns punts d'aquesta qüestió ja han estat tractats al llarg del present apartat, especialment en iniciar-lo.

Així doncs, per començar, cal assenyalar que moltes de les disposicions de les ordinacions del 1344 i del 1348 eren coincidents, tal com hem pogut comprovar en parlar dels drets i deures dels miners, per exemple. Nogensmenys, també és cert que les clàusules dels dos últims capítols —el 14 i el 15— de les ordinacions del 1344 no es van reproduir en les següents ordinacions.⁶⁵³ En tot cas, cal recordar que el 28 de novembre del 1344, amb la promulgació de les primeres ordinacions, es van establir els fonaments de la normativa per a l'explotació minera de l'argent. I, tot i que quatre anys després van ser renovades —el 14 de desembre del 1348—, se'n va mantenir la base i bona part de les disposicions o preceptes es van respectar.

No obstant això, es constaten una sèrie de canvis en l'estructura formal dels capítols, possiblement per fer-ne més entenedor el contingut i evitar possibles confusions, dubtes o interpretacions errònies. Així mateix, quant al contingut de les ordinacions del 1348, en destacariem que es van establir tres novetats especialment remarcables.⁶⁵⁴ Les quals són: en primer lloc, la modificació dels percentatges de participació entre el comte i els miners, que suposa la implantació d'un sistema molt més estructurat; en segon lloc, la citació de la denominada “casa de les menes del castell nostre de Falçet” —no esmentada en les ordinacions del 1344—, que era el lloc des

⁶⁵² M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”, pàg.328.

⁶⁵³ Vegeu els capítols 14 i 15 de les ordinacions del 1344: doc.núm.10 de l'apèndix documental.

⁶⁵⁴ De fet, aquestes novetats es concentren principalment —tot i que no exclusivament— en els capítols 2, 3, 4 i 5 de les ordinacions del 1348. Vegeu, a l'apèndix documental, el doc.núm.31.

d'on s'articulava i es gestionava tota l'activitat; i, finalment, la descripció molt més detallada dels mecanismes d'administració de l'explotació, personalitzats en una sèrie d'oficials comptals com són l'administrador de les "menes" d'argent, l'assajador i un escrivà designat pel comte —les tasques dels quals desglossarem en el capítol següent, dedicat exclusivament als òrgans de gestió, control i registre de l'explotació minera de l'argent. De fet, l'especialització laboral descrita en les ordinacions del 1348 contrasta enormement amb la indefinició que hi havia sobre aquesta matèria en les ordinacions anteriors. A part, també cal assenyalar que, en el text de les ordinacions del 1348, no només s'esmenten els diferents càrrecs que s'ocupaven de la gestió, el control i el registre, sinó que també s'anomenen les persones que, en aquell moment, els exercien: Joan de la Seda era l'administrador de les "menes" d'argent, Leonardo de Dino era l'assajador i Guillem deç Pou era un dels escrivans comptals que es dedicaven a portar el control escrit de la producció.⁶⁵⁵

Finalment, amb la promulgació de les terceres ordinacions el 9 de març del 1352,⁶⁵⁶ es va esmenar el segon capítol —en el qual s'establia el sistema de partició de les "menes"— de les ordinacions anteriors, les del 1348, mentre que la resta de disposicions d'aquella normativa precedent van mantenir-se vigents. Així doncs, novament, l'evolució del reglament estava centrada en la modificació del percentatge d'argent fi que els miners havien d'entregar al comte.⁶⁵⁷ Ara bé, a part d'esmenar el sistema establert en la normativa anterior, en les ordinacions del 1352, també es va regular el paper dels òrgans de gestió, control i registre en els procediments a seguir per tal de fer efectiva aquella partició. De tal manera que s'insisteix en, i es rememoren, aspectes que ja s'havien tractat anteriorment. És el cas, per exemple, d'algunes de les responsabilitats de l'administrador o "l'escrivà de les dites menes".⁶⁵⁸ A més, no hem d'oblidar que les ordinacions del 1348 —exceptuant-ne el segon capítol— van continuar vigents després de la promulgació de les del 1352.⁶⁵⁹ Per tant, la tasca dels oficials comptals en aquesta matèria va continuar intacta. En tot cas, en les ordinacions del 1352, també s'anota el nom de l'administrador de les "menes" en aquell moment, que ja no era Joan de la Seda sinó mestre Bertran de Revell.⁶⁶⁰ Per tant, curiosament, es

⁶⁵⁵ Capítols 4 i 5 de les ordinacions del 1348: doc.núm.31 de l'apèndix documental.

⁶⁵⁶ Doc.núm.65 de l'apèndix documental.

⁶⁵⁷ Vegeu el capítol 1 de les ordinacions del 1352: doc.núm.65 de l'apèndix documental.

⁶⁵⁸ Vegeu els capítols 2, 3, 4 i 5 de les ordinacions del 1352 (doc.núm.65 de l'apèndix documental).

⁶⁵⁹ De fet, així s'estableix en l'últim capítol, el número 7, de les ordinacions del 1352 (doc.núm.65 de l'apèndix documental).

⁶⁶⁰ Capítol 4 de les ordinacions del 1352 (doc.núm.65 de l'apèndix documental).

produeix la circumstància que —com detallarem en parlar detingudament d'aquest càrrec— les tres ordinacions van ser promulgades essent administrador una persona diferent en cada cas.

El fet més destacable, en aquest context, és la menció del lloctinent de l'administrador de les “menes” d'argent, ja que és un oficial comtal que no apareixia en cap de les dues ordinacions precedents. En canvi, sí que s'esmenta repetidament en el document del 1352.⁶⁶¹ Tanmateix, tot i que és una novetat en el corpus normatiu,⁶⁶² la figura del lloctinent de l'administrador ja se cita en documents anteriors⁶⁶³ i, a la pràctica, la seva tasca era suplir a l'administrador en cas que no hi fos present. Per tant, la novetat de la regulació d'aquest càrrec és relativa. De fet, creiem que s'insisteix tant en el paper del lloctinent en les ordinacions del 1352 perquè —com analitzarem en parlar dels òrgans de gestió— aquell a qui s'anomena administrador de les “menes” d'argent en aquest document, mestre Bertran de Revell, possiblement havia estat exercint de lloctinent de l'administrador Joan de la Seda durant algun temps. I és possible que hagués ocupat el càrrec, pràcticament, fins a la promulgació de les ordinacions del 1352. Com tindrem ocasió de veure més endavant, l'infant Pere va encomanar l'ofici d'administrador de les “menes” d'argent a Bertran de Revell el 29 d'abril del 1352.⁶⁶⁴

Altrament, en els capítols de les ordinacions del 1352, també es tracten alguns aspectes —tot i que de forma general— relacionats amb la fusió del metall. Així, per exemple, s'estableix que calia fer més d'una fusió si es volia beneficiar i aprofitar al màxim tot el metall noble contingut en les “menes”.⁶⁶⁵ La qual cosa, de fet, no havia estat tractada ni esmentada en la normativa anterior.⁶⁶⁶

En un altre ordre de coses, també és interessant remarcar que, en un dels capítols de les ordinacions del 1352, s'insisteix en una mesura que ja s'havia establert prèviament. Es tracta de la clàusula que ordena que els miners no podien endur-se les “menes” que trobessin cap a casa sinó que havien de portar-les directament des dels “crosos” fins al castell de Falset, per ser guardades en la dependència que es coneixia com a “casa de les

⁶⁶¹ Vegeu els capítols 2, 4 i 5 de les ordinacions del 1352: doc.núm.65 de l'apèndix documental.

⁶⁶² A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2006), “Las ordenanzas promulgadas en 1352...”, pàg.428.

⁶⁶³ Per exemple, en el primer llibre d'administració de les “menes” d'argent de Joan de la Seda, en una entrada de finals del 1348, s'hi exposa: “.J. Ítem, met en reebuda d'en Pericó deç Mulins, lochtinent d'en Jacme Fiveller en temps passat de les dites menes, (...)” (doc.núm.22 de l'apèndix documental, fol.5v).

⁶⁶⁴ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.67.

⁶⁶⁵ Vegeu els capítols 2 i 3 de les ordinacions del 1352 (doc.núm.65 de l'apèndix documental) .

⁶⁶⁶ A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2006), “Las ordenanzas promulgadas en 1352...”, pàg.428.

menes”. En aquest sentit, és significatiu que s’especifiqui en el text: “segons que és ja per nós ordonat”.⁶⁶⁷ De fet, aquesta obligació de dirigir-se directament cap al castell de Falset és pràcticament l’única de les disposicions que s’inclou i es repeteix en les tres ordinacions que va promulgar el comte Pere.⁶⁶⁸ Tanmateix, val a dir que en el cas de les ordinacions del 1344, aquesta disposició va ser afegida entre línies amb posterioritat, en una data indeterminada. I, a més, la “casa de les menes” no s’hi citava explícitament, ja que només es parla del castell de Falset de forma genèrica.⁶⁶⁹ En tot cas, denota el paper clau que tenia aquell castell com a centre de gestió, control i registre de l’explotació minera de l’argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d’Entença.

Parlant de l’evolució de la normativa, cal fer referència al fet que l’infant Pere va demanar un trasllat de les ordinacions sobre les mines d’argent de Sardenya el 5 de novembre del 1349, per redactar-ne unes de semblants per als “crosos” de Falset o prendren d’aquelles allò més interessant.⁶⁷⁰ De tota manera, com analitzarem detingudament en parlar de la implicació dels sards en l’explotació minera, tot sembla indicar que la normativa sarda no va tenir una influència destacable en la renovació de les disposicions de les ordinacions comtals. Almenys, no va ser determinant a l’hora de redactar l’esmena del 1352 que va donar lloc a les terceres ordinacions.

Abans de cloure aquest apartat, també és interessant veure quina influència i quina continuïtat van tenir les ordinacions del comte Pere. Així, per exemple, amb relació a la influència sobre altres textos normatius cal parlar de les disposicions d’un text que regulava l’explotació minera de l’argent al terme de l’Albiol, establert després d’una concòrdia entre el comte de les Muntanyes de Prades i el Paborde de Tarragona, l’any 1356. De fet, es tracta d’una mena d’ordinacions que es van establir en el marc d’aquesta avinença, segons la qual —com hem vist en apartats anteriors— el comte i el paborde compartirien el profit de l’explotació de l’argent en aquell territori. Precisament, el text s’inicia amb aquest paràgraf:

“Aquestos son los capitols (...) sobre la forma e manera segons les quals aquells qui volran cerquar e cavar argent en los termes del castell del

⁶⁶⁷ Capítol 6 de les ordinacions del 1352: doc.núm.65 de l’apèndix documental.

⁶⁶⁸ Vegeu els capítols 5 i 8 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l’apèndix documental), el capítol 3 de les del 1348 (doc.núm.31 de l’apèndix documental) i el capítol 6 de les del 1352 (doc.núm.65 de l’apèndix documental). Vegeu també: A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2006), “Las ordenanzas promulgadas en 1352...”, pàg.428.

⁶⁶⁹ Capítols 5 i 8 de les ordinacions del 1344: doc.núm.10 de l’apèndix documental.

⁶⁷⁰ Vegeu, a l’apèndix documental: doc.núm.48.

Albiol degen cercar les dites menes de argent e a pagar lo dret pertanyent als dits senyors”.⁶⁷¹

En aquest sentit, moltes de les disposicions d'aquesta normativa sobre l'explotació de l'argent al terme de l'Albiol —que, com hem analitzat en apartats precedents, estava fora dels límits del domini comtal i sota jurisdicció pabordial— són plenament coincidents, en línies generals, amb les de les ordinacions que hem anat desglossant en aquest apartat. En concret, són especialment deutes de les dues últimes ordinacions del comte Pere, les quals continuaven en vigor al domini comtal. És a dir, les ordinacions del 1348 i l'esmena del 1352. De fet, cal assenyalar que en la proposta d'avinença que va presentar inicialment el paborde —el promotor de l'acord—, en un dels capítols, s'establia “que les dites menes fossen tretes, en tot e per tot, segons les ordinacions que sobre les dites menes són en lo loch de Falçet, salvant lo dret que s'paga a senyor”.⁶⁷² I, de fet, aquesta disposició també es va mantenir en la versió definitiva de l'avinença, signada el 28 de juny del 1356.⁶⁷³ Per tant, atenent a aquesta predisposició del paborde, que en els capítols que va proposar prèviament ja volia que l'explotació minera es regís per la normativa falsetana, és lògic que les disposicions del text que establia les normes i les condicions d'explotació —signat el mateix dia que la concòrdia definitiva— tinguin tants punts en comú amb les ordinacions promulgades per l'infant Pere al comtat de les Mutanyes de Prades i baronia d'Entença. Precisament, en el text de la normativa referida a l'Albiol, consagrada el 28 de juny del 1356, també hi trobem una referència clara i explícita a la gestió falsetana:

“Item que tots aquells que volran pendre tros en lo dit terme ans que gosen aqui cavar agen a venir al administrador de les dites menes qualque sia los quals lus dara e ls assegurara les tengudes segons que en aytals coses es acostumat fer en la vila de Falçet”.⁶⁷⁴

⁶⁷¹ En trobareu la transcripció íntegra, d'aquestes ordinacions, a: E.FORT I COGUL (1959), *La mineria a La Selva...*, pàg.28-30 (nota 16). En aquest sentit, cal advertir que —en reproduir aquest fragment del text— s'ha respectat el mètode de lectura i d'edició del llibre citat. Així mateix, hi ha una altra versió de la transcripció d'aquest text a: J.PIÉ (1984), *Annals inèdits de la vila de la Selva...*, pàg.75-77.

⁶⁷² Aquest fragment es troba en la missiva que l'infant Pere va enviar als seus dos procuradors en aquest acord, en la qual —a més de la procuració— s'hi incloïa una còpia dels capítols de l'avinença que havia proposat el paborde de Tarragona. ADM, secció Prades, lligall 13, doc.núm.191, fol.58v-60v [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 92, fotogrames 386-388].

⁶⁷³ En trobareu la transcripció —de la versió final de la concòrdia— a: E.FORT I COGUL (1959), *La mineria a La Selva...*, pàg.26-27 (nota 15). A més, també la trobareu transcrita a: J.PIÉ (1984), *Annals inèdits de la vila de la Selva...*, pàg.73-75.

⁶⁷⁴ E.FORT I COGUL (1959), *La mineria a La Selva...*, pàg.29. Val a dir que s'ha reproduït el fragment tal com ha estat transcrit en el llibre citat. En aquest sentit, creiem que possiblement —caldría confirmar-ho consultant el document original— en lloc de “tros” hauria de ser “cros”. Aquesta suposició també es vàlida per a la transcripció del mateix fragment que s'ha publicat en una altra obra —en què

Com hem apuntat, però, a més d'aquesta menció específica, són moltes i diverses les clàusules de les ordinacions de l'infant Pere que van ser recollides i adoptades per la nova normativa. En aquest sentit, per poder copsar ràpidament les coincidències entre ambdues realitats, desglossarem i mostrarem aquelles disposicions del text del 1356 que estableixen el mateix que decretaven les ordinacions del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. Així doncs, de forma resumida, aquelles disposicions —les que regulaven l'explotació minera de l'argent al terme del castell de l'Albiol— estableixen: que qualsevol persona, sense distinció, podia prendre i cercar “menes” d'argent; que tots els miners gaudirien de protecció i seguretat senyorial, quan anessin i tornessin de les mines o quan hi estiguessin; que era l'administrador, “qualque sia”, qui confirmaria l'assignació de les concessions mineres; que l'administrador podia concedir l'explotació a d'altres persones si alguns miners, qualssevol, abandonaven el treball a les mines durant dos mesos, ja que només podien fer-ho “un mes de messes e altre de venemes”; que els miners no podien endur-se les “menes” extretes cap a casa, sinó que les havien de portar directament i dipositar al recinte estipulat, per ser custodiades, el mateix dia de la troballa (“quiscun vespre”); que l'administrador o el seu lloctinent havia de ser present quan s'afinés la “mena” i que un escrivà havia de registrar-ne el pes —de la “mena” i de l'argent fi obtingut—; que l'argent romanent per als miners, després de donar la part pertanyent al comte i el paborde, havia de ser marcat abans de poder prendre'l i poder-ne disposar lliurement; que els miners havien d'afinar les “menes” i les copel·les romanents de la fosa (“les cendrades”) sempre que ho requerís l'administrador; que la “mena” s'havia d'afinar obligatòriament en un únic indret possible, “en aquel loch que aço sera diputat”; que els miners podien prendre llenya i fusta en qualsevol lloc del terme de l'Albiol per als “crosos” i per fondre les “menes”, excepte arbres fruiters, pagant-ne el valor i comunicant-ho a un o dos prohoms; i, altrament, que ningú podia tocar ni prendre sense consentiment “ferraments ne exarties” de les mines d'altri.⁶⁷⁵ Per tant, a la vista d'aquest elenc de clàusules i tenint present tot el que s'ha exposat en el present apartat, podem afirmar que la normativa del 1356 pren molts preceptes de les ordinacions del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. En realitat, les ordinacions que va promulgar el comte Pere es projecten

---

també es transcriu “tros”—, la qual trobareu a: J.PIÉ (1984), *Annals inèdits de la vila de la Selva...*, pàg.76.

⁶⁷⁵ Trobareu la transcripció íntegra d'aquestes disposicions, promulgades el 28 de juny del 1356 per regular l'explotació minera de l'argent al terme de l'Albiol, a: E.FORT I COGUL (1959), *La mineria a La*

sobre la nova normativa que havia de regular l'explotació minera de l'argent al terme del castell de l'Albiol.

Malgrat tot, també hi ha diferències remarcables entre ambdues reglamentacions. Així, d'entrada, el comte havia de compartir el benefici de l'explotació de l'argent de l'Albiol amb el paborde de Tarragona. Amb relació a aquesta qüestió, a més, el sistema i el barem de partició aplicable al terme d'aquell castell —com exposarem en l'apartat següent— també era diferent del que establien les ordinacions del comte Pere per al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. És a dir, el percentatge de “mena” o d'argent que havien d'entregar els miners que explotessin les “menes” d'argent de l'Albiol era diferent del que havien d'entregar aquells que explotaven els recursos minerals de la zona de Bellmunt–Falset. Així mateix, una altra de les novetats que trobem en el text del 1356 és que els miners haurien de restablir econòmicament el mal que poguessin causar a les vinyes o altres terres on s'ubicaven les mines. És a dir, havien de pagar als possessors dels alous, comunicant-ho a dos prohoms, tot el mal que els hi causessin. Val a dir, però, que l'import de les despeses pels danys ocasionats el pagarien, a mitges, entre els miners i els senyors (el paborde i el comte). Pel que fa a la llenya i la fusta, tal com hem vist, els miners podien prendre del terme de l'Albiol tota la que necessitessin, però —igual que succeïa al domini comtal— n'havien de pagar el valor i comunicar-ho a un o dos prohoms. Nogensmenys, si la llenya era dels boscos del paborde de Tarragona en podien disposar francament i sense haver de pagar res. Altrament, aquells que toquessin o agafessin “ferraments” o “exàrcies” de la mina d'altri —sense consentiment— al terme de l'Albiol, haurien de pagar seixanta sous de pena cada vegada. Per tant, en aquesta ocasió el càstig era molt més lax que el que s'havia imposat al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, ja que tot aquell que gosés robar o amagar alguna “mena” d'argent o qualsevol “exàrcia” que fos a servei dels “crosos” seria “penjat sens tota merçè”.⁶⁷⁶ Finalment, com és lògic, els miners no havien de portar les “menes” extretes cap a Falset, sinó que havien de dur-les directament des dels “crosos” fins al castell de la Selva del Camp: “que los trobadors de la dita mena quiscun vespre agen a portar la mena⁶⁷⁷ que cavada e trobada auran sia

---

Selva..., pàg.28-30 (nota 16). Així mateix, també es pot consultar una altra versió de la transcripció íntegra d'aquest text a: J.PIÉ (1984), *Annals inèdits de la vila de la Selva...*, pàg.75-77.

⁶⁷⁶ Vegeu el capítol 9 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental) i capítol 11 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

⁶⁷⁷ A la transcripció publicada per Eufemià Fort i Cogul, hi ha escrit “meea”. Vegeu: E.FORT I COGUL (1959), *La mineria a La Selva...*, pàg.29.

pocha o molta al castell de la Selva”.⁶⁷⁸ Amb la qual cosa, es va establir un nou centre de gestió i control de l’activitat. El qual, per tant, es va emplaçar prop de la zona d’extracció, que s’ubicava al terme del castell de l’Albiol, i fora dels límits territorials del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d’Entença.

En darrera instància, per poder valorar la repercussió i la vigència de les ordinacions del comte Pere al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d’Entença caldria analitzar a fons la documentació d’època del seu fill, el comte Joan de Prades. En tot cas, a l’espera de poder abordar aquests textos en futures recerques, hi ha algun document que certifica que la normativa va seguir sent la mateixa, almenys durant els primers anys després de la successió.

L’últim dia de febrer de l’any 1364, Joan de Prades va encomanar l’ofici d’administrador de les “menes” d’argent del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d’Entença a Jaume Gallart, en substitució de mestre Bertran de Revell.⁶⁷⁹ En aquesta concessió, entre d’altres, el comte Joan ordenava que el nou administrador havia de ser present i supervisar el procediment de fosa de les “menes” d’argent i rebre’n la part pertanyent al comte de l’argent fi obtingut, en base al que s’havia establert en una carta del seu pare, l’infant Pere, datada a Falset el 9 de març de l’any 1352. És a dir, aquella disposició remetia al que establien les terceres ordinacions, les del 1352.⁶⁸⁰ La qual cosa demostra que les disposicions de les últimes ordinacions promulgades pel comte Pere continuaven vigents, almenys en aquest àmbit de la normativa. En altres paraules, les ordinacions del 1352 promulgades per l’infant Pere continuaven sent el text normatiu que regulava l’exploració minera de l’argent al domini comtal en època del seu fill, el comte Joan.

En resum, es pot establir que hi va haver una constant revisió del contingut de les ordinacions en època del comte Pere. Bàsicament, l’evolució de les ordinacions denota la voluntat del comte de revisar, corregir i millorar constantment la normativa, per poder treure el major rendiment possible a les mines d’argent del comtat de les Muntanyes de

---

⁶⁷⁸ Tal com hem assenyalat abans, trobareu la transcripció íntegra de les disposicions que regulaven l’exploració minera de l’argent al terme de l’Albiol, promulgades el 28 de juny del 1356, a: E.FORT I COGUL (1959), *La mineria a La Selva...*, pàg.28-30 (nota 16); J.PIÉ (1984), *Annals inèdits de la vila de la Selva...*, pàg.75-77.

⁶⁷⁹ ADM, secció Prades, lligall 17, doc.núm.202, fol.52v-53v [reproducció en microfilm: ADMC, rotlle 96, fotogrames 344-345].

⁶⁸⁰ Vegeu, a l’apèndix documental, les ordinacions del 1352: doc.núm.65 de l’apèndix documental.

Prades i baronia d'Entença. Aquest afany per millorar la reglamentació, no només queda plasmat en la concessió de tres ordinacions en pocs anys, sinó que també es constata en les còpies o exemplars que estaven a disposició de l'administrador. En les quals, hi havia —com hem vist— diverses correccions, afegits i text ratllat. Tanmateix, sembla que les darreres disposicions promulgades per l'infant Pere van ser definitives. La vigència de la reglamentació del 1348, amb l'esmena del 1352, va perdurar en el temps. Així es pot constatar en la normativa que es va promulgar per explotar l'argent de l'Albiol el 1356 i en les referències a les ordinacions del comte Pere que trobem en alguns documents d'època del comte Joan de Prades. En certa mesura, es va superar la suposada inexperiència inicial i es va aconseguir adequar les disposicions de les ordinacions a la realitat del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença.

5.4. LA PARTICIÓ DEL BENEFICI DE L'ARGENT ENTRE EL COMTE I LES COMPANYIES DE MINERS

El comte Pere tenia el control absolut, en diferents àmbits, sobre l'explotació minera de l'argent del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. Tanmateix, no era l'administració comtal qui treballava directament les mines, sinó que —per regla general— el comte en va cedir l'explotació directa a d'altri. El comte, a canvi de la concessió per explotar els recursos minerals, exigia una part de la producció i el compliment estricte de les disposicions de les ordinacions que regulaven l'explotació de la plata. Per la qual cosa, es va establir un sistema de partició —publicat a través de les ordinacions— que establia quin percentatge de les “menes” d'argent extretes i del metall noble que se'n beneficiés rebria el comte i quina porció es podrien quedar els miners. De fet, per ser més exactes, el que es va establir és que els miners havien de cedir al comte, obligatòriament, una part de les “menes” d'argent que trobessin o de l'argent fi que se'n produís, a canvi de la concessió o llicència per poder explotar les mines (els anomenats “crosos”). El sistema de partició, però, no va ser constant perquè es va modificar en cadascuna de les tres ordinacions que va anar promulgant l'infant Pere. Per tant, en certa manera, podríem dir que el present apartat és una continuació de l'anterior, ja que deixarem constància novament de l'evolució de les ordinacions.

En aquest context, cal recordar que el comte–rei Jaume II va concedir al seu fill Ramon Berenguer els recursos minerals del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, en el marc d'una donació àmplia i general de tot el territori, en instaurar la senyoria comtal l'any 1324.⁶⁸¹ Així mateix, aquesta concessió va ser transferida en la permuta que va tenir lloc entre els germans Pere i Ramon Berenguer l'any 1342.⁶⁸² La qual cosa, per tant, posa de manifest que el domini i la potestat sobre l'explotació dels recursos minerals que hi havia als territoris que ocupava aquesta senyoria eren del titular del comtat. En aquest sentit, en un primer moment, el comte Pere va confiar la cerca de mineral i el treball a les mines a una sèrie d'assalariats —tal com hem vist anteriorment— per posar en marxa l'explotació. No obstant això, tal com establí la normativa, qualsevol persona —sense distinció— podia extreure “menes” d'argent donant al comte la part que li'n corresponia. Així doncs, a canvi de la concessió per explotar els recursos minerals, el comte n'exigia als miners una part —la qual depenia de les condicions i els percentatges de participació, com veurem— i els obligava a respectar i complir estrictament totes i cadascuna de les disposicions de les ordinacions que regulaven l'explotació minera de l'argent. De fet, els criteris i els percentatges de participació entre el comte i els miners s'exposaven en els capítols d'aquestes ordinacions. En les quals, a més, s'establí que la part pertanyent a l'infant Pere era en concepte dels drets del comte sobre els recursos minerals. Així, per exemple, en les ordinacions del 1352 s'utilitzen expressions tals com: “prenga lo damunt dit dret nostre de quint” o “prenga lo dit administrador lo dret de quint a nós pertanyent en aquell”.⁶⁸³

En definitiva, tots aquells que explotaven o volguessin explotar les mines d'argent del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença havien de partir amb el comte les “menes” o el metall noble que n'obtinguessin, segons la proporció que aquest mateix establí. Com assenyala Manuel Romero Tallafigo, el mineral era del comte i, per tant, era ell mateix qui en determinava les normes del repartiment.⁶⁸⁴

⁶⁸¹ “*Premissa igitur, omnia et singula, damus et concedimus vobis dicto infanti Raimundo Berengarii et vestris (...) cum omnibus redditibus, exitibus, fructibus, proventionibus, obventionibus, mineriiis, inventionibus seu trobis (...)*”. Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.1.

⁶⁸² “*damus et concedimus uobis dicto domino infanti Petro et uestris ac quibus velitis perpetuo cum ... omnibus aurifodinis, argentifodinis, ferrifodinis, cretifodinis, mineris...*” (M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”, pàg.326). Trobareu el document de la permuta, per exemple, a: ADM, secció Prades, lligall 1, doc.núm.13(2) [reproducció en microfilm: ADMC, rotlle 81, fotogrames 128-136].

⁶⁸³ Vegeu, a l'apèndix documental: capítol 2 del doc.núm.65.

⁶⁸⁴ M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”, pàg.330.

Els percentatges de partició, tal com ja s'ha dit reiteradament, van variar de forma considerable d'unes ordinacions a les altres. Així, en les ordinacions del 1344, les condicions de partició eren simples i el sistema era dual.⁶⁸⁵ És a dir, estava basat en la diferenciació entre dos tipus de “menes”. D'una banda, de tota “mena gentil” (rica en argent), que fos “semblant d'aquella del terme del Albiol, o d'aquella qui s'és trobada al Esparver, en lo terme de Falçet”, els miners havien d'entregar al comte la meitat de la “mena” trobada.⁶⁸⁶ I, d'altra banda, de la resta de “menes” a partir de les quals s'obtingués argent després de la fosa, els miners havien de donar al comte la dotzena part del metall noble que se n'obtingués.⁶⁸⁷ Per tant, en base a aquesta dualitat, el comte rebia o bé part de la “mena”, per raó del primer supòsit, o bé part de l'argent fi resultant, pel segon. Es desconeix, però, l'origen d'aquest barem de partició que es va establir inicialment —i els posteriors— perquè podria tenir una ascendència diversa: legislació anterior, referents en altres zones mineres, dret romà, paràmetres similars als dels tributs agrícoles, etcètera.⁶⁸⁸

De fet, en la concessió que el comte Pere va atorgar a Jaume Fiveller, Pere Griso, Bernat Miquel i Ferrer Maiola el 20 de gener del 1344 —n'hem parlat en abordar el tema de la posada en marxa de la mineria de l'argent—, segons la qual podien cercar i fer cercar “menes” d'argent al terme de l'Albiol, ja s'establia que havien de donar al comte la meitat d'aquelles “menes” o de l'argent que se n'obtingués. Això sí, després

⁶⁸⁵ A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2005), “La explotación de la plata en el condado...”, pàg.358.

⁶⁸⁶ Vegeu el capítol 2 de les ordinacions del 1344: doc.núm.10 de l'apèndix documental.

⁶⁸⁷ Vegeu el capítol 3 de les ordinacions del 1344: doc.núm.10 de l'apèndix documental.

⁶⁸⁸ Caldria aprofundir més en aquesta qüestió en futures investigacions. Entre d'altres, seria interessant analitzar a fons la normativa d'època romana. Per la qual cosa, caldria estudiar —sobretot— les anomenades Taules d'Aljustrel (Portugal), que recullen l'ordenació jurídica del districte miner de Vipasca. Vegeu, per exemple: C.DOMERGUE (1983), *La mine antique d'Aljustrel...*; o també C.DOMERGUE (2004), “Le régime juridique des mines...”. Així mateix, també fóra bo estudiar detalladament el sistema de partició i la regulació de l'explotació en altres zones mineres medievals. Es podria començar, per exemple, per buidar les disposicions d'alguns dels principals estatuts miners de l'Occident medieval. Vegeu, entre d'altres, sobre la regulació de la mineria de l'argent a l'arc mediterrani europeu (segles XII-XIV): M.C.BAILLY-MAÎTRE (1989), “Pour une histoire des mines au Moyen Âge...”; M.C.BAILLY-MAÎTRE (2002), *L'argent. Du minerais au pouvoir...*; S.BALDINACCI, G.FABRETTI (1989), *L'arte della coltivazione del rame e dell'argento...*; C.BAUDI DI VESME (Ed.) (2006 [1877]), *Codice Diplomatico di Villa di Chiesa (Iglesias)...*; P.BRAUNSTEIN (1992), “Les statuts miniers...”; E.CURZEL, G.M.VARANINI (Ed.) (2007), *Codex Wangianus. I cartulari della Chiesa...*; D.D.A.A. (2008), *I Codici minerari...*; R.KINK (Ed.) (1852), *Codex Wangianus. Urkundenbuch des Hochstiftes Trient...*; N.RODOLICO (Ed.) (1938), *Ordinamenta super arte fossarum...*; M.TANGHERONI (1985), *La città dell'argento...*; G.VERRAES (1992), “Un exemple d'organisation technique de minières médiévales...”; P.ZAMMATTEO (2008), *Codex Wangianus. La produzione dell'argento...* Altrament, en un àmbit més proper, també seria necessari fer un cop d'ull als barems de partició que va establir la Corona d'Aragó en l'explotació de les mines d'argent del Pirineu aragonès. Vegeu: J.F.UTRILLA, C.LALIENA, G.NAVARRO (2005), “Los recursos naturales y su transformación en los Pirineos aragoneses...”, pàg.35-43. En definitiva, aquesta és una qüestió que caldria treballar a fons i, per tant, requereix un estudi exhaustiu de

d'haver entregat, prèviament, la cinquena part al paborde de Tarragona.⁶⁸⁹ Per tant, la fixació d'aquest percentatge de partició —la meitat de la producció— és anterior a la promulgació de les primeres ordinacions. D'aquesta manera, tot i que en aquest cas es tracti d'una concessió a uns particulars, tot sembla indicar que les primeres ordinacions van regular aquell barem de partició i el van instaurar normativament: no només era vàlid per a una concessió puntual al terme de l'Albiol sinó que valia per a tothom que volgués explotar les “menes” d'argent del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença.

En les ordinacions del 1348, però, es va canviar aquell sistema de partició de les del 1344 i es va substituir per un barem més extensiu i molt més detallat. El qual establia diversos tipus de contribució, de forma escalonada, segons la quantitat d'argent existent en la “mena” aportada pels miners.⁶⁹⁰ De tal manera que, depenent de la proporció —de major a menor— de plata, el comte es quedava la meitat, el terç, el quart, el cinquè de la “mena” o el delme en argent fi. D'aquesta manera, s'establien fins a cinc grups per fer la partició.⁶⁹¹ Els quals establien, si els desglossem de forma detallada un per un:

- En primer lloc, de tota “mena gentil” (rica en argent) el quintar de la qual tingués 30⁶⁹² marcs o més d'argent (és a dir, aquelles “menes” amb un percentatge d'argent igual o superior al 13'89%)⁶⁹³, els miners havien de donar al comte la meitat de la “mena” trobada.
- En segon lloc, de tota “mena” el quintar de la qual tingués 20 marcs o més d'argent fins a 30 (és a dir, aquelles “menes” amb un percentatge d'argent

---

les diferents possibles fonts de les quals va beure la normativa falsetana. El qual sobrepassa, malauradament, els objectius que s'han proposat per fer la present tesi.

⁶⁸⁹ ADM, secció Prades, lligall 8, doc.núm.183, fol.46v-47r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 87, fotograma 694].

⁶⁹⁰ A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2005), “La explotación de la plata en el condado...”, pàg.358.

⁶⁹¹ Vegeu el capítol 2 de les ordinacions del 1348: doc.núm.31 de l'apèndix documental.

⁶⁹² Manuel Romero Tallafigo, en aquest passatge, va transcriure “XL marches”. Vegeu: M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”, pàg.337. No obstant això, en poder analitzar les ordinacions originals del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental), hem pogut comprovar que es tracta efectivament d'un “·XXX·”. De fet, l'error de Manuel Romero Tallafigo és excusable perquè, en la còpia que va utilitzar per fer la transcripció del document, no es conserva aquesta part del text on s'especifica aquesta quantitat. Concretament, la còpia en qüestió —inclosa al final d'un dels llibres d'administració de les “menes” d'argent— es correspon amb la còpia “C” de les que es referencien en el doc.núm.31 de l'apèndix documental. Vegeu, també: A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2005), “La explotación de la plata en el condado...”, pàg.358, nota 10.

⁶⁹³ Com veurem més endavant, en parlar de la taula d'equivalències entre les diverses unitats de pes utilitzades, un quintar equivalia a dos-cents setze marcs (1 quintar = 216 marcs). En base a aquesta proporció, s'han calculat els diferents percentatges d'argent que apareixen en els cinc grups que determinaven les condicions de partició. Vegeu: A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2005), “La explotación de la plata en el condado...”, pàg.358-359.

igual o superior al 9'26%, però inferior al 13'89%), els miners havien de donar al comte la tercera part de la “mena”.

- En tercer lloc, de tota “mena” el quintar de la qual tingués 10 marcs o més d'argent fins a 20 (és a dir, aquelles “menes” amb un percentatge d'argent igual o superior al 4'63%, però inferior al 9'26%), els miners havien de donar al comte la quarta part de la “mena”
- En quart lloc, de tota “mena” el quintar de la qual tingués 5 marcs o més d'argent fins a 10 (és a dir, aquelles “menes” amb un percentatge d'argent igual o superior al 2'31%, però inferior al 4'63%), els miners havien de donar al comte la cinquena part de la “mena”.
- Finalment, de tota “mena” el quintar de la qual tingués menys de 5 marcs d'argent (és a dir, aquelles “menes” amb un percentatge d'argent inferior al 2'31%), els miners havien de donar al comte “lo delme en argent fi” (la desena part del metall noble obtingut).

Així doncs, per a les “menes” incloses en les quatre primeres clàusules, la participació es faria a partir de la quantitat de “mena” (la massa mineral). En canvi, en virtut de la disposició cinquena, la part a entregar es calcularia a partir de l'argent fi obtingut. És a dir, per a les “menes” amb menor quantitat d'argent —en lloc de la “mena”—, l'indicador era el metall beneficiat.

Precisament, aquest nou sistema de participació ja havia estat publicat, escassament dos mesos abans de la promulgació de les segones ordinacions. Concretament, havia estat fixat a continuació d'una carta del comte Pere al capità de la vila d'Iglesias (Sardenya), en la qual li demanava que fes una crida als miners de l'illa perquè, els que volguessin, anessin a excavar i explotar les “menes” d'argent de Falset.⁶⁹⁴ De fet, el comte incloïa els barems o percentatges de participació al final de la carta, expedida concretament el dia 5 d'octubre del 1348, d'aquesta manera:

“Lo senyor infant en Pere atorgarà, als piconers e argenters qui volran venir per lur plana voluntat a les menes sues d'argent de Falçet, que de tota mena qui tenga lo quintar ·XXX· marchs o més haien a donar la meytat en mena al senyor infant. Ítem, de tota mena que lo quintar tingua XX· marchs o més tro en XXX marchs haien a donar la terca⁶⁹⁵ part en mena. Ítem, de tota mena qui tinga lo quintar X· marchs o més tro en XX haien a donar la III^a part en mena. Ítem, de tota mena que lo quintar tinga de ·V·//75v march(s) tro en ·X· haien a donar la quinta part en mena. Ítem, de tota mena que ·l· quintar tinga de ·V· marchs en jus haien a donar lo delme en argent.

⁶⁹⁴ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.23.

⁶⁹⁵ Sic.

Ítem, que tota la mena que s trobarà sia posada en la casa de les menes del senyor infant [...] segellada, e tengua sots clau d'aquell qui la trobarà./”⁶⁹⁶

En tot cas, però, la carta i aquestes condicions de partició les coneixem pel trasllat que se'n va fer en un dels llibres de registre de la cancelleria comtal i, precisament, aquesta disposició que hem transcrit —la qual és pràcticament calcada a la que després trobem en el segon capítol de les ordinacions del 1348—⁶⁹⁷ està afegida amb posterioritat al trasllat de la carta. De fet, la reproducció de les quantitats o percentatges que els miners havien d'entregar al comte —per poder explotar les “menes” d'argent de Falset— es troba interpolada a continuació de la carta, a peu de pàgina i al marge superior de la que hi ha a continuació. És a dir, a l'espai que havia quedat en blanc entre el document citat i el següent. D'aquesta manera, no podem determinar amb seguretat si l'establiment d'aquesta disposició que hem transcrit és coetània a l'expedició de la carta al capità d'Iglesias —per tant, anterior a la promulgació de les segones ordinacions— o bé si va ser copiada després que entressin en vigor les clàusules de la normativa del 1348. No obstant això, en la missiva, quan es parla de la concessió de poder excavar “menes” d'argent al domini comtal, s'exposa amb aquestes paraules: “*ultra hoc concedimus eis nunc, et cum ibi fuerint concedimus cum instrumento concessionem ad imperpetuum, de fodendis mineriis argenti per totam terram et dominacionem nostram, sub forma contenta in capitulis infrascriptis*”.⁶⁹⁸ Per tant, l'expressió “*sub forma contenta in capitulis infrascriptis*” (segons la forma expressada en el capítols dessota escrits) denota que aquelles disposicions que hem transcrit —el sistema de partició— van ser adjuntades a la missiva que el comte Pere va enviar a Guillem d'Alió, capità de la vila d'Iglesias, el dia 5 d'octubre del 1348.

Així doncs, a pesar d'haver estat interpolades en la còpia de cancelleria, són anteriors a la promulgació de les segones ordinacions. I, per tant, ja es treballava amb aquests percentatges fins i tot abans de promulgar les segones ordinacions el 14 de desembre del 1348. Finalment, d'aquest fragment que hem transcrit, també és remarcable que es faci referència a l'obligatorietat de portar totes les “menes” trobades cap a la denominada “casa de les menes del senyor infant”.⁶⁹⁹ De fet, ja hem recalcat —en parlar de les ordinacions, en l'apartat anterior— que aquesta disposició és una de les més repetides en la normativa al llarg dels anys. La qual cosa demostra, entre d'altres, la

⁶⁹⁶ Doc.núm.23 de l'apèndix documental.

⁶⁹⁷ Doc.núm.31, capítol 2 (a l'apèndix documental).

⁶⁹⁸ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.23.

⁶⁹⁹ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.23.

voluntat del comte per tenir el control sobre l'explotació de l'argent i la importància d'aquest indret com a centre de l'administració comtal de l'activitat minera.

En qualsevol cas, igual que succeïa en la normativa del 1344, de les “menes” amb menor contingut d'argent, els miners havien de cedir al comte una determinada part de l'argent fi beneficiat. És a dir, no havien d'entregar part de la “mena” trobada sinó una part del metall que se n'obtingués. En canvi, segons la resta de percentatges de participació que es van instituir el 1348 —els quatre primers grups— i també segons el primer supòsit de les ordinacions del 1344, de les “menes” amb més argent, el miner havia d'entregar al comte una part de la “mena” extreta. A més, en aquests darrers casos —tal com s'estableix en ambdues ordinacions—, tant el comte com els miners, cadascú de la seva banda, havien de costejar els processos d'afinament de la part de “mena” que els corresponia: “E que·l dit senyor sia tengut d'afinar la sua part a sa propria messió; e lo trobador, la sua part, a la sua propria messió”.⁷⁰⁰ Igualment, com és lògic, els miners s'havien de pagar les despeses pròpies del treball a peu de mina i els costos derivats de l'extracció minera, ja que en la normativa es deixa ben clar que la part de “mena” pertanyent al comte s'havia d'entregar “francha e quitia de totes messions”.⁷⁰¹ Finalment, de la relació de proporcions plantejada en les ordinacions del 1348, es desprèn que les denominades com a “menes gentils” eren aquelles “menes” que contenien argent en un percentatge igual o superior al 13'89%.⁷⁰² És a dir, eren les “menes” a partir de les quals, del pes total de la “mena” abans de ser fosa, se'n podria obtenir —amb les tècniques metal·lúrgiques de l'època— un tant per cent d'argent igual o superior a aquella xifra. Si més no, amb la normativa del 1348, quedava molt més clar —en comparació de les ordinacions anteriors— per quines “menes”, els miners, n'havien d'entregar la meitat al comte. El 1344, la identificació de les “menes gentils” era més ambigua.

En darrera instància, l'any 1352, amb l'esmena del segon capítol de les ordinacions del 1348 —el referit als barems de participació de les “menes” i l'argent entre comte i miners— es produeix un nou canvi en el sistema de repartiment de la producció.

⁷⁰⁰ Vegeu el capítol 2 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental). Així mateix, una expressió gairebé idèntica la trobem en les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental, capítol 2).

⁷⁰¹ Expressió que trobem en cadascun dels quatre barems que determinen les condicions de participació de les “menes” amb més argent a partir del 1348. Vegeu el capítol 2 de les ordinacions del 1348: doc.núm.31 de l'apèndix documental. En aquesta línia, en les ordinacions del 1344 —en el primer dels supòsits, en parlar de la “mena gentil”—, s'exposa: “donen al dit senyor infant, [de] totes messions levades \al dit senyor/, la meytat de la mena que Déus lus darà” (capítol 2 de les ordinacions del 1344, doc.núm.10 de l'apèndix documental).

D'aquesta manera, amb les terceres ordinacions —les del 1352—, les condicions de partició experimenten una simplificació més acusada que la que establien les ordinacions del 1344. Efectivament, a partir de la modificació promulgada el 9 de març del 1352, els miners havien de donar al comte, de tota “mena” d'argent: “la quinta part tant solament en argent fi, francha de totes mesions, del argent que exirà de les menes damunt dites”.⁷⁰³ D'aquesta manera, s'implanta un únic barem de partició per a tots els casos, independentment de la quantitat d'argent de cada “mena”. És a dir, sense fer cap tipus de diferenciació entre els tipus de “mena” que poguessin extreure els miners.⁷⁰⁴ Amb la qual cosa, a més, es fa un altre pas endavant en l'evolució de les condicions i el sistema de repartiment de les “menes” i de l'argent entre comte i miners (vegeu figura 21).

Altrament, en les ordinacions del 1352, també s'estableix que l'administrador de les “menes” d'argent, o el seu lloctinent, havia de prendre la cinquena part pertanyent al comte un cop obtingut l'argent fi. És a dir, teòricament, la partició s'havia de realitzar després de fondre la totalitat del mineral i en funció del pes de “cascun pan d'argent, com afinat serà”.⁷⁰⁵ A més, els miners també havien d'afinar o fer afinar les escòries i les copel·les (“les crases e çenrades”) romanents de la primera fosa, ja que —com veurem en parlar dels procediments metal·lúrgics quan s'abordi el tema de l'obtenció del metall noble— era necessari fer més d'una fosa per poder beneficiar tot l'argent que contenien les “menes”. Lògicament, de l'argent fi obtingut en aquelles foses posteriors —se n'havien de fer tantes com l'administrador cregués convenient—, també se n'havia de donar la cinquena part al comte.⁷⁰⁶

En aquest sentit, com que la partició s'havia de realitzar sempre després de l'obtenció del metall noble, forçosament, les despeses de fosa i afinament de l'argent les havien de costejar els miners, única i exclusivament, en tots els casos.⁷⁰⁷ A més, en el document, s'exposa clarament que la cinquena part de l'argent fi s'havia d'entregar al comte “francha de totes mesions”.⁷⁰⁸ De fet, en les ordinacions del 1344, també s'exposa que la dotzena part de l'argent fi obtingut —de les “menes” amb menor quantitat d'argent—, que havien de donar els miners al comte, s'havia d'entregar

⁷⁰² A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2005), “La explotación de la plata en el condado...”, pàg.358.

⁷⁰³ Vegeu el capítol 1 del doc.núm.65 de l'apèndix documental.

⁷⁰⁴ A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2006), “Las ordenanzas promulgadas en 1352...”, pàg.429.

⁷⁰⁵ Vegeu, a l'apèndix documental: capítol 2 del doc.núm.65.

⁷⁰⁶ Vegeu, a l'apèndix documental: capítols 2 i 3 del doc.núm.65.

⁷⁰⁷ A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2006), “Las ordenanzas promulgadas en 1352...”, pàg.427-428.

⁷⁰⁸ Vegeu el capítol 1 del doc.núm.65 de l'apèndix documental.

“franch e quití de totes messions al dit senyor inffant”.⁷⁰⁹ La diferència de les ordinacions del 1352 amb la normativa anterior radica, essencialment, en el fet que amb les noves disposicions els miners havien de fer-se càrrec dels costos de fosa i afinament en tots els casos.

1344	1348	1352
<p>I. De tota “mena gentil” (rica en argent): els miners havien de donar, al comte, la meitat de la “mena”</p> <p>II. De la resta de “menes” (amb argent): els miners havien de donar, al comte, la dotzena part de l’argent fi obtingut</p>	<p>I. De tota “mena gentil” (amb percentatges d’argent del 13’89 % o més): els miners havien de donar, al comte, la meitat de la “mena”</p> <p>II. De tota “mena” amb percentatges d’argent del 9’26 al 13’89 %: els miners havien de donar, al comte, la tercera part de la “mena”</p> <p>III. De tota “mena” amb percentatges d’argent del 4’63 al 9’26 %: els miners havien de donar, al comte, la quarta part de la “mena”</p> <p>IV. De tota “mena” amb percentatges d’argent del 2’31 al 4’63 %: els miners havien de donar, al comte, la cinquena part de la “mena”</p> <p>V. De tota “mena” amb percentatges d’argent inferiors al 2’31 %: els miners havien de donar, al comte, la desena part de l’argent fi obtingut</p>	<p>I. De tota “mena” (amb argent), en tots els casos: els miners havien de donar, al comte, la cinquena part de l’argent fi obtingut</p>

FIGURA 21. Les condicions de partició de les “menes” i de l’argent entre el comte i els miners segons les ordinacions de l’infant Pere

Així doncs, tal com ja hem apuntat, la modificació constant dels barems de partició és una de les diferències més destacades en l’evolució de la normativa, ja que són diferents en les tres ordinacions (1344, 1348 i 1352). En aquest sentit, seria interessant poder establir quines són les raons o els motius que fan que el comte esmeni constantment aquesta disposició, més enllà de les raons que ja s’han plantejat —en

⁷⁰⁹ Vegeu el capítol 3 de les ordinacions del 1344 (doc.num.10 de l’apèndix documental).

l'apartat anterior— per explicar el context en què va sorgir cadascuna de les ordinacions.

Amb relació a aquesta qüestió, Manuel Romero Tallafigo planteja que el sistema de partició adoptat pel comte, referint-se a les ordinacions del 1344 i el 1348, pretenia promoure i estimular també l'extracció d'aquelles “menes” amb poca quantitat d'argent. Així, tal com recalca aquest autor, “*las proporciones de participación van encaminadas a fomentar un beneficio total de las posibilidades del terreno*”.⁷¹⁰ També en aquests termes s'expressa Montserrat Flores i Juanpere, qui creu que el sistema de partició va ser ideat per tal d'afavorir l'explotació de totes les “menes” d'argent, tant les més riques com també les més pobres.⁷¹¹ Al marge de l'avantatge per als miners, en tots els casos, el comte Pere sempre n'obtenia un benefici directe. Aquestes observacions, però, només serien vàlides per a les dues primeres ordinacions —les del 1344 i del 1348—, ja que a partir del 1352, amb la nova normativa, els miners van haver de pagar un percentatge fix per cada “mena” i en tots els casos. Per tant, amb relació als barems anteriors, s'afavoria l'explotació de les “menes” més riques perquè les companyies mineres en traïen un major rendiment.

Així, tot i que la nova disposició no incentivava els miners a explotar les “menes” amb menor quantitat d'argent, sí que els havia d'estimular per fomentar i potenciar la producció. Bàsicament, perquè amb les mesures adoptades el 1352 els miners surten més beneficiats —en comparació amb la situació anterior— per l'explotació de les “menes” amb un major contingut d'argent. En aquest sentit, si ens atenim a les raons que va esgrimir el comte Pere per promulgar les ordinacions del 1352, sembla que el canvi en el sistema de partició havia d'afavorir als miners. És a dir, les paraules del comte donen a entendre que, amb la nova normativa, les persones que cercaven “menes” d'argent hi sortien guanyant.⁷¹² A més, com hem vist, recolza aquesta percepció el fet que els miners havien d'entregar un percentatge inferior al que havien estat entregant fins llavors per les “menes” amb un major contingut d'argent. Sobretot, això es fa més evident en el cas de les anomenades “menes gentils”, que eren les més riques en argent. Així, segons les ordinacions del 1352, els miners havien de donar al

⁷¹⁰ M.ROMERO (1979), “Ordenanzas para la explotación de la plata...”, pàg.332.

⁷¹¹ M.FLORES (2003), “Les mines de Bellmunt...”, pàg.13.

⁷¹² Com s'exposa en el document —n'hem parlat en l'apartat anterior—, a l'hora de promulgar les terceres ordinacions, l'infant Pere va tenir en compte: en primer lloc, les cada cop més elevades despeses que tenien els miners; en segon lloc, els possibles perills que havien d'afrontar cercant “menes” d'argent; i, finalment, la comoditat i l'avantatge que tenia el nou sistema de partició. Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.65, fol.132v.

comte la cinquena part de l'argent fi obtingut en tots els casos —també de tota “mena gentil”—, mentre què en les ordinacions del 1344 i el 1348 s'establia que el comte havia de rebre, entre d'altres possibilitats, la meitat de tota “mena gentil” (vegeu, novament, figura 21).

De fet, en les ordinacions del 1352, quan es parla de la cinquena part de l'argent fi com el percentatge que s'havia d'entregar a partir de llavors al comte, s'utilitza l'expressió “tant solament”.⁷¹³ La qual cosa, també denota que, amb la nova normativa, es pretenia millorar el sistema en favor dels miners. Creiem que els canvis que van experimentar les condicions d'explotació responien a la voluntat del comte d'augmentar les rendes estimulants el treball a les mines. Malgrat tot, també caldria analitzar si la quantitat d'argent extreta dels filons més rics havia disminuït —és a dir, si s'havien esgotat les “menes gentils”— i, per tant, el comte no hi perdia tant com pot semblar a primera vista.⁷¹⁴ Aquesta qüestió l'abordarem, en capítols pròxims, en parlar del rendiment de la producció.

L'establiment de la cinquena part podria estar relacionat amb el sistema de partició que hi havia en vigor en altres zones mineres properes, les quals pertanyien a institucions eclesiàstiques. En aquest sentit, tal com s'exposa en la concessió a quatre persones perquè poguessin cercar i fer cercar “menes” d'argent al terme de l'Albiol que hem comentat anteriorment, datada el 20 de gener del 1344, el paborde de Tarragona retenia la cinquena part de les “menes” extretes o de l'argent que se n'obtingués.⁷¹⁵ I, de fet, tal com s'ha exposat repetides vegades, el comte tenia una estreta relació amb l'explotació de les “menes” d'argent de l'Albiol. Així mateix, l'any 1347, el procurador del paborde de Tarragona va concedir llicència a dos homes, un de la Selva i l'altre de Tarragona, perquè poguessin explotar durant un any una mina del terme de l'Albiol, amb l'obligació d'entregar a la Pabordia la cinquena part de l'argent obtingut i la desena part de l'alcofol.⁷¹⁶ Per tant, es corrobora novament aquell percentatge de partició per l'argent a l'àrea de l'Albiol.

No obstant això, en la concòrdia que signaren el paborde de Tarragona i el comte de les Muntanyes de Prades l'any 1356 per tal de compartir els beneficis de l'explotació

⁷¹³ “Primerament, ordonam que de tota mena d'argent, (...) aja e sia tengut de donar a nós, cascun trobador de les dites menes, la quinta part tant solament en argent fi, francha de totes mesions, del argent que exirà de les menes damunt dites.” Vegeu el capítol 1 del doc.núm.65 de l'apèndix documental.

⁷¹⁴ A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2006), “Las ordenanzas promulgadas en 1352...”, pàg.430.

⁷¹⁵ ADM, secció Prades, lligall 8, doc.núm.183, fol.46v-47r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 87, fotograma 694].

minera de l'argent al terme de l'Albiol, es va establir un percentatge de partició diferent. Així doncs, en les disposicions que van acompanyar aquesta concòrdia, per regular les condicions d'exploració, es va estipular:

“Item que tots los trobados de la dita mena d argent ajen e sien tenguts de pagar al senyor pebordre per delme spirituell com la mena sera picada es pesara segons que damunt es dit la deena part en mena e de la romanent mena aien a donar la sexta part en argent si tantost que affinat sera lo qual argent s aja a pesar en presencia del scriva quant pesara lo dit argent e ço que al senyor se pertanyera lo qual sia partit mig per mig entre los senyors Infant e Pebordre”.⁷¹⁷

Per tant, segons aquesta normativa, un cop llevat el delme espiritual —entregat al paborde en “mena”—, els miners que explotessin les mines de l'Albiol havien d'entregar la sisena part de l'argent fi obtingut. La qual es repartirien, a parts iguals, el paborde de Tarragona i l'infant Pere d'Aragó (comte de les Muntanyes de Prades).

Entenem que el fet d'establir un percentatge fix en les ordinacions del 1352 —la cinquena part en tots els casos—, més favorable i avantatjós per als miners que les anteriors condicions de partició, també podria respondre a la voluntat del comte Pere de Prades d'atraure nous miners a la zona de Falset–Bellmunt. Així mateix, també és possible que s'intentés evitar la marxa dels que ja hi treballaven, equiparant les condicions de partició amb les d'altres zones mineres properes. En aquest context, a més de no oblidar el cas de l'Albiol, també cal destacar que l'any 1348 l'arquebisbe de Tarragona va contractar a Berenguer Pedrissa i quatre homes més, tots ells de Falset, perquè cerquessin menes de plata, or i alcoholl al Puig-rodó del terme de l'Argentera (poble de l'actual comarca del Baix Camp). L'acord establí que l'arquebisbe havia de rebre la cinquena part de l'argent i la dècima de l'alcoholl, lliures de tota despesa.⁷¹⁸

El canvi normatiu instaurat amb les ordinacions del 1352 potser es va tirar endavant per evitar la marxa de miners a d'altres zones veïnes on les condicions de partició eren més favorables que les que establien les ordinacions del 1348. De fet, la pandèmia provocada per la Pesta Negra era prou recent i la manca de mà d'obra devia ser acusada encara el 1352. Creiem que el comte Pere va reaccionar davant aquesta realitat adversa, amb un doble objectiu: atraure noves companyies mineres i evitar la fuga de les que ja treballaven a l'àrea de Falset–Bellmunt explotant argent. Cal recordar,

⁷¹⁶ E.FORT I COGUL (1959), *La mineria a La Selva...*, pàg.23-24; J.PIÉ (1984), *Annals inèdits de la vila de la Selva...*, pàg.73.

⁷¹⁷ E.FORT I COGUL (1959), *La mineria a La Selva...*, pàg.29-30. Vegeu també: J.PIÉ (1984), *Annals inèdits de la vila de la Selva...*, pàg.76-77.

⁷¹⁸ Vegeu: E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.108.

en aquest sentit, que l'infant Pere ja havia demanat una còpia de les ordinacions sobre les mines d'argent de Sardenya el 5 de novembre del 1349, per redactar-ne unes de semblants per als “crosos” de Falset o prendre d'aquelles allò més interessant.⁷¹⁹ Per tant, la idea de modificar la reglamentació feia algun temps que el comte la tenia en ment.

En definitiva, un dels factors principals que expliquen la modificació constant dels barems de partició és la voluntat de l'administració comtal d'estimular i garantir l'extracció de “menes” d'argent. És a dir, el comte jugava les seves cartes per potenciar l'explotació del metall blanc i, sobretot, va incidir en el sistema de partició. La voluntat de l'infant Pere va ser, sempre, atraure miners per explotar els “crosos” d'argent, sense renunciar a treure'n el màxim rendiment possible. Aquests dos paràmetres són els que van fer evolucionar la normativa en aquest àmbit i els que van marcar els canvis produïts el 1348 i el 1352.

En altres paraules, la finalitat del comte era potenciar l'explotació establint un sistema de partició atractiu per als miners però rendible per a si mateix. Per tant, el propi interès de l'infant Pere va ser el que va determinar el sistema de partició. Mentre que el benefici i l'interès dels possibles miners va ser el que en va modelar les condicions al llarg dels anys.

En un altre ordre de coses, com analitzarem àmpliament en l'apartat posterior —en parlar dels òrgans de gestió, control i registre—, les particions eren gestionades per l'administrador de les “menes”, les supervisava el mateix administrador i un escrivà comtal, i s'efectuaven a partir i en base al resultat de l'“assaig” que realitzava l'assajador. De fet, segons la normativa, l'“assaig” era essencial per establir la quantitat d'argent que corresponia a cadascú, al comte i als miners, perquè era una manera ràpida de poder establir de forma aproximada la quantitat teòrica d'argent que hi havia en cadascuna de les “menes”. A més, va esdevenir pràcticament indispensable a partir de l'entrada en vigor de les ordinacions del 1348, degut a la complexitat i varietat del sistema de partició. Per regla general, l'assajador encarregat de fer la prova seleccionava tres unces de “mena” (uns 100 grams). Amb les quals, a través de la fusió del mineral de la mostra i l'obtenció del metall noble, s'avaluava globalment la proporció total d'argent que contindria la totalitat de la “mena” entregada pels miners.⁷²⁰ En aquest

⁷¹⁹ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.48.

⁷²⁰ A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2005), “La explotación de la plata en el condado...”, pàg.358. Aquest tema el reprendrem, per parlar-ne detingudament i amb detall, en l'apartat en què s'analitza la figura de

sentit, però, si ens atenim al que s'exposa en l'esmena del 1352, l'assaig estaria mancat de sentit a partir d'aquella data per fer la partició perquè aquesta s'havia de realitzar després de l'obtenció del metall noble. No obstant això, possiblement per la dificultat que implica i la demora temporal que suposa l'aplicació de tot el procediment de fosa de la "mena" i afinament del metall, es van continuar fent "assaigs" després de la promulgació de les terceres ordinacions el 9 de març del 1352. De fet, és una constant l'anotació dels resultats dels "assaigs" en el llibre de registre de les "menes" d'argent que es va iniciar amb posterioritat a aquella data. En el qual, s'hi recullen dades des de l'1 de juny del 1352 fins al 6 de maig del 1360.⁷²¹ En altres paraules, a pesar del que establia la nova normativa, es continuaren fent i registrant "assaigs". Els quals permetien fer les particions entre comte i miners ràpidament, molt abans de fondre els minerals. Aquesta és la raó per la qual creiem que van continuar realitzant-se les proves.

És habitual i majoritària la referència al pes de l'"assaig" en les entrades de "mena" d'aquest llibre de comptabilitat de la producció del 1352 al 1360.⁷²² De fet, exceptuant bona part de la "granalla" i algunes poques quantitats de "mena", el resultat de l'"assaig" era la base a partir de la qual es calculava la quantitat d'argent que contindria cadascuna de les "menes" registrades. En el quadern del 1352-1360, es va especificar aquesta circumstància esporàdicament: "És tot l'argent d'ella (...) segons l'assaig",⁷²³ "És l'argent segons l'assaig",⁷²⁴ "Summa tot l'argent de abdues les menes segons los assaigs"⁷²⁵ o "És tot l'argent de la mena segons l'assaig"⁷²⁶. De tota manera, encara que no s'hi expressi explícitament —com sí que es fa en aquests quatre exemples—, és evident que es calculava la quantitat total d'argent a partir del resultat de la prova per a totes aquelles "menes" en l'entrada de les quals s'anotava el pes de l'"assaig". La qual cosa es produïa en la majoria dels casos.

És a dir, la feina de l'assajador continuava sent essencial i primordial, fins i tot després de l'entrada en vigor de les disposicions de les terceres ordinacions. Encara que la normativa especificava que la partició es duria a terme després de la fosa del metall precios, el resultat de l'"assaig" continuava sent l'indicador bàsic per calcular la quantitat teòrica d'argent que contenien les "menes" i poder, d'aquesta manera, fer la

---

l'assajador de les "menes". Altrament, com veurem en un apartat posterior, s'utilitzava una acurada relació de pesos per raó de la precisió que requeria el tema.

⁷²¹ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.72.

⁷²² Doc.núm.72 de l'apèndix documental.

⁷²³ Doc.núm.72, fol.5r (a l'apèndix documental).

⁷²⁴ Doc.núm.72, fol.8v (a l'apèndix documental).

⁷²⁵ Doc.núm.72, fol.20r (a l'apèndix documental).

partició amb major celeritat. A més, segurament, no es fonien les “menes” individualment sinó que devien ser mesclades per optimitzar-ne la fosa. Per això era tan important l’“assaig” encara. En qualsevol cas, cal fer notar que les quantitats que es deriven en base a l’“assaig” són orientatives i, per tant, no reflecteixen la totalitat de l’argent obtingut.

Un cop feta la partició, però, els miners havien de vendre obligatòriament a l’administrador, en representació del comte, la part de la “mena” que els corresponia. Per la qual, la quantitat que se’ls havia de pagar també era calculada a partir del resultat de l’“assaig” —que determinava la quantitat proporcional d’argent que hi havia en cada “mena”— i en virtut del preu que estipulaven les ordinacions. És a dir, al preu que valgués l’argent fi a Barcelona restant-ne les despeses de fosa i els ports, segons les ordinacions del 1344, o a raó de seixanta-cinc sous per marc, segons les del 1348. No obstant això, finalment, el miner en disposaria lliurement i podria vendre la seva part a qui volgués si l’administrador no podia pagar-li la quantitat establerta en un període concret de temps. El qual va variar substancialment d’unes ordinacions a les altres: d’una banda, en les ordinacions del 1344, el pagament s’havia de fer efectiu el mateix dia que es feia l’“assaig”; i, d’altra banda, segons les del 1348, l’administrador tenia vuit dies de marge per pagar al miner.⁷²⁷ En aquest sentit, però, en les segones ordinacions també es va instituir que, abans de poder-la vendre, el miner havia de fondre i afinar la seva part de “mena” a la “fusina” comtal de Falset i, a més, s’havia d’esperar a què l’argent fi que se n’obtingués fos marcat per l’administrador amb “lo march a açò ordonat per nós [*el comte*]”.⁷²⁸ Amb la qual cosa, si l’administrador els pagava durant el termini establert, els miners cobraven la seva feina en diners en efectiu —tot i que aquesta qüestió té alguns matisos que tractarem en l’apartat referent a l’ús de l’argent produït—, sinó, rebien lingots d’argent amb la marca del comte.

De fet, en diferents llibres de comptabilitat i administració d’època del comte Pere, on es registraven les quantitats de “mena” i d’argent explotades, es fa referència a la compra de la part pertanyent a les companyies. Aquesta adquisició, la feia efectiva l’administrador en nom i per a ús i profit del comte, com demostren algunes de les

⁷²⁶ Doc.núm.72, fol.21r (a l’apèndix documental).

⁷²⁷ Vegeu, a l’apèndix documental: el capítol 11 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l’apèndix documental) i el capítol 13 de les del 1348 (doc.núm.31 de l’apèndix documental).

⁷²⁸ Vegeu el capítol 6 de les ordinacions del 1348: doc.núm.31 de l’apèndix documental.

expressions utilitzades: “(...) d'argent afinat, que compra lo dit Johan de la Seda ops del senyor infant” o “foren venuts al dit Johan de la Seda per nom del senyor infant”.⁷²⁹

En aquest sentit, són diversos els exemples que corroboren la compra de la part de “mena” corresponent a les companyies mineres. Així s'expressa, per exemple, en algunes de les “reebudes” del primer llibre d'administració de les “menes” d'argent de l'administrador Joan de la Seda⁷³⁰, en diverses de les entrades de “mena” del llibre de la compra de les “menes” i del dret que en pertany al comte escrit per Guillem Cervià⁷³¹ i en fulls solts de registre de les “menes” d'argent.⁷³² Així mateix, també s'han conservat algunes de les èpoques de rebut i de pagament relacionades amb aquesta qüestió. Es tracta de documents en els quals —bàsicament— es dóna fe de l'acte de compravenda, detallant: la quantitat de “mena” venuda a l'administrador de les “menes”, la quantitat total de metall blanc que teòricament —segons l'“assaig”— se n'obtidria, el preu pel qual es pagava cada marc d'argent que hipotèticament s'aconseguiria i, de forma destacada, la suma total de diners que n'abonava l'administrador.⁷³³ En alguna ocasió, a més, també es venia directament l'argent (el metall afinat) després d'haver fet la fosa de les “menes” (vegeu figura 22).

Tanmateix, no sempre es feia efectiva la compra de la part pertanyent a les companyies mineres. Per exemple, en el registre que va fer l'escrivà Guillem Cervià de la gestió de l'explotació minera per part de l'administrador Joan de la Seda, queda clar que alguna companyia va quedar-se amb la part que li pertocava perquè no va ser venuda al comte. De fet, en algunes de les entrades de “mena” del llibre compilat per aquell escrivà, s'utilitzen expressions tals com: “Pertany-n[e] al senyor infant per son quart de la dita mena, cor la lur part [...]rtaren los dits companyons” o bé “e portaren-se'n la lur part”.⁷³⁴ A més a més, també cal advertir que tots els exemples de compravendes de la part pertanyent a les companyies mineres que s'han citat fins ara estan datats dins del període comprès entre els anys 1349 i 1350. Per tant, no s'han conservat altres textos que certifiquin que aquesta pràctica va ser habitual durant tots els anys de regència del comte Pere.

⁷²⁹ Doc.núm.41, fol.3r i 3v (a l'apèndix documental).

⁷³⁰ A l'apèndix documental: doc.núm.22, fol.8v-10r.

⁷³¹ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.41, fol.3r-4v.

⁷³² Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.51, fol.1v; doc.núm.54, 1r; i doc.núm.56.

⁷³³ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.43, doc.núm.55, doc.núm.57, doc.núm.58, doc.núm.59, doc.núm.60.

⁷³⁴ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.41, fol.1v. En aquest sentit, cal assenyalar que “cor” significava antigament —entre d'altres accepcions— *perquè* o *puix que*. Vegeu la veu

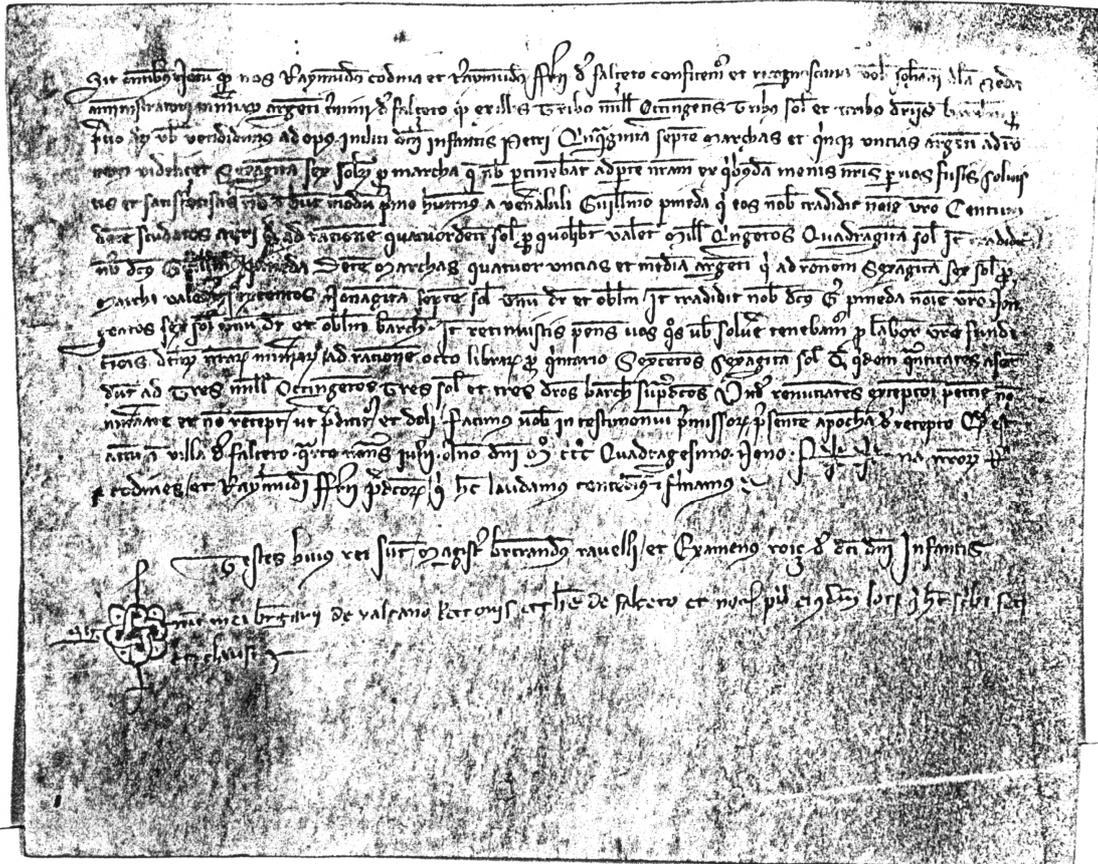

FIGURA 22. Àpoca de rebut del 4 de juliol del 1349.⁷³⁵

En aquest sentit, en el llibre de registre de les “menes” d’argent del 1352-1360, no es fa referència a la compra de la part de “mena” dels miners per part de l’administrador, que era mestre Bertran de Revell.⁷³⁶ A més, en l’únic quadern o llibre de comptes de l’administrador de les “menes” Bertran de Revell que s’ha conservat, per al període comprès entre el dia 1 de juliol del 1361 i el 30 de juny del 1362, tampoc hi ha rastre de la compravenda de la part pertanyent a les companyies mineres.⁷³⁷

Per tant, és més probable que no s’exercís el dret de compra durant aquesta època i no que aquest tipus d’operacions quedessin registrades en altres quaderns. A més, si comparem les quantitats que es registren en les missives que certifiquen dos dels retiments de comptes que va fer mestre Bertran de Revell al capdavant de

“4. COR conj. ant.” a: A.M.ALCOVER, F.B.MOLL (1985), *Diccionari català-valencià-balear...* (<http://dcvb.iec.cat/>).

⁷³⁵ Ramon Codina i Ramon Ferrer, de Falset, reconeixen haver rebut tres mil vuit-cents tres sous i tres diners barceloninos per la venda de cinquanta-set marcs i cinc unces d’argent (provinent de la fosa de la part de “mena” que els pertanyia). Vegeu el doc.núm.46 de l’apèndix documental.

⁷³⁶ Vegeu, a l’apèndix documental: doc.núm.72.

⁷³⁷ Vegeu, a l’apèndix documental: doc.núm.87.

l'administració minera⁷³⁸ amb el volum de producció total de metall blanc durant els mateixos anys —que va ser molt superior⁷³⁹—, es fa palès que no es van fer efectives, finalment, les compravendes. És a dir, suposem que el comte Pere no va exercir el seu dret per comprar la part de “mena” o de metall que pertanyia als miners mentre va ser administrador Bertran de Revell. El qual va exercir el càrrec —com detallarem en parlar sobre el tema— des del 1352 fins al 1364.

A la vista de tot el que s'ha comentat fins ara en aquest apartat, qualsevol persona podia explotar una mina d'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença si respectava les disposicions de la normativa i acomplia el sistema de partició corresponent. De fet, el segon capítol de les ordinacions que regulaven aquesta activitat, tant en les del 1344 com en les del 1348, és prou explícit en aquest sentit. El text, que és pràcticament idèntic en ambdós documents, deixa ben clar que no hi havia cap tipus de restricció ni discriminació per la llei, la posició dins la societat o l'origen d'aquells —qualssevol— que volguessin treballar-hi: “Ítem, ordonam que tot hom, estrany e privat, de qualsque lig, estament, condició, terres e senyories sia, puxa pendre e çercar mena d'argent e de tot altre metall dins lo dit comdat nostre de les Muntanyes de Prades e dels lochs de la baronia damunt dita”.⁷⁴⁰ A més, després de la preceptiva confirmació per part de l'administrador, es podia començar a excavar en qualsevol indret que, sense perjudicar a ningú, es cregués convenient: “Ítem, que tot hom qui vulla pendre cros, lo puxa pendre la hon se volrà, sens preiudici d'aquell de qui és la possessió”.⁷⁴¹ Per tant, en principi, tothom que volgués emprendre l'explotació d'un “cros”, podia fer-ho. Tal com s'ha exposat, però, sota la condició i obligació *sine qua non* de cedir una part de les “menes” d'argent trobades o del metall produït al comte; a més, és clar, de respectar i complir tota la resta de preceptes de les ordinacions. Així doncs, els miners eren particulars que treballaven per compte propi, als quals

⁷³⁸ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.75 i doc.núm.86.

⁷³⁹ Es podrà comprovar aquesta realitat més endavant, en parlar del volum de producció de metall blanc.

⁷⁴⁰ Aquesta és la transcripció del capítol 2 de les ordinacions del 1348: doc.núm.31 de l'apèndix documental. Tanmateix, podem haver citat també, indistintament, el segon capítol de les del 1344, ja que és pràcticament idèntic al que es va instituir quatre anys després. Per tant, és una de les disposicions que es va mantenir vigent: “Ítem, ordona lo dit senyor infant que tot hom, estrany e privat, de qualsque regnes o terres, condicions o estament sia, puxa pendre e çercar m[ena] d'argent e de tot altre metall dins lo comtat seu de les Montanyes de Prades” (capítol 2 de les ordinacions del 1344, doc.núm.10 de l'apèndix documental).

⁷⁴¹ Ho trobareu al capítol 8 de les ordinacions del 1348: doc.núm.31 de l'apèndix documental. Vegeu també el capítol 5 —la disposició és plenament coincident a la suara esmentada— de les ordinacions del 1344: doc.núm.10 de l'apèndix documental.

l'administrador —en nom del comte— els havia expedit una concessió d'exploració. En altres paraules, no eren llogats ni assalariats del comte perquè aquest no explotava de forma directa les mines.

En aquest sentit, tot i que quan es fa referència als percentatges i al sistema de partició entre el comte i els miners en les ordinacions es parla de forma genèrica de “lo trobador” o “cascun trobador de les dites menes”,⁷⁴² la veritat és que els miners s'agrupaven en companyies. En les quals, s'hi ajuntaven diversos “parçoners”⁷⁴³ o “companyons”⁷⁴⁴. És a dir, aquesta és la denominació general que rebien les diverses persones que hi tenien part o hi treballaven. De fet, es parla molt més de “companyons”, que no pas de “parçoners”, en època del comte Pere.⁷⁴⁵

En aquest sentit, en alguns dels capítols de les ordinacions del 1344 i del 1348,⁷⁴⁶ com analitzarem tot seguit, es fa referència a les companyies en els “crosos” amb expressions tals com “tots los companyons qui en lo dit cros seran” o “tot hom qui haja companyia en algun cros”, entre d'altres. Es constituïren, per tant, societats mineres.

Analitzant els diversos llibres d'administració i de comptabilitat,⁷⁴⁷ així com també les èpoques relacionades amb la compravenda de “mena” d'argent, de granalla i de metall blanc⁷⁴⁸ i altres textos⁷⁴⁹, es pot configurar una llista amb les principals companyies que van explotar mines d'argent durant bona part de l'època del comte Pere. En aquest sentit, segons el nombre d'aparicions en aquest tipus de documentació conservada, datada entre els anys 1348 i 1360, les companyies mineres més habituals — i ben documentades— són les que formaven:

- Jaumó Fiveller (fill del conseller i escrivà de porció Jaume Fiveller)⁷⁵⁰, Jaumet Esteve i Ramon Favara.⁷⁵¹ Amb anterioritat, Jaume Fiveller sènior —el conseller

⁷⁴² Vegeu els capítols 2 i 3 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental), el capítol 2 de les del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental) i el capítol 1 de les del 1352 (doc.núm.65 de l'apèndix documental).

⁷⁴³ Aquesta denominació, la trobem en algun document de l'època del comte Pere. De fet, és molt puntual. Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.56, fol.1v.

⁷⁴⁴ Aquesta denominació, de fet, és molt més comuna i està molt més estesa que la de “parçoners” en època del comte Pere. Vegeu, per exemple, a l'apèndix documental: doc.núm.10, doc.núm.31, doc.núm.81, doc.núm.22, doc.núm.72, doc.núm.41, doc.núm.39, doc.núm.15 i doc.núm.53.

⁷⁴⁵ Vegeu les dues notes a peu de pàgina anteriors.

⁷⁴⁶ Capítols 5 i 7 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental) i capítols 8 i 10 de les del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

⁷⁴⁷ S'ha buidat, concretament, la informació continguda en els següents documents de l'apèndix documental: doc.núm.22, doc.núm.41, doc.núm.72, doc.núm.51, doc.núm.54, doc.núm.56.

⁷⁴⁸ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.55, doc.núm.43, doc.núm.57, doc.núm.46, doc.núm.58, doc.núm.59 i doc.núm.60.

⁷⁴⁹ Doc.núm.53 de l'apèndix documental, per exemple.

⁷⁵⁰ Aquest grau i relació de parentiu s'ha establert prenent com a base la informació recollida en el doc.núm.38 de l'apèndix documental. En el qual, es pot corroborar que pare i fill eren homònims.

i escrivà de porció que va exercir d'administrador de les “menes” d'argent— també havia tingut part en una companyia amb en Favara.⁷⁵²

- Ramon Ferrer i Ramon Codines.⁷⁵³
- Bertolí Ferrer, Francesc Pineda i Leonardo de Dino (l'assajador).⁷⁵⁴
- Domingo Ferriol i els seus “companyons”.⁷⁵⁵
- Pericó Bover i Pere Griso.⁷⁵⁶
- Pere Fiveller i els seus “companyons”: en Gilabert va ser un d'ells.⁷⁵⁷
- Berenguer Mestre i els seus “companyons”: Pere Lopiç i Pere Grinyó.⁷⁵⁸ Posteriorment, formaren companyia Guillem Mestre i en Lopiç.⁷⁵⁹
- Ramon Codines, en Molins i en Tribanat.⁷⁶⁰
- Jaume de Besanta, mestre Bertran de Revell (administrador de les “menes” d'argent en aquells moments), Leonardo de Dino (l'assajador) i Ramon Codines.⁷⁶¹ En morir Leonardo de Dino, van substituir-lo els seus hereus.⁷⁶²

⁷⁵¹ Es registra l'entrega de “mena” d'argent per part d'aquesta companyia a: doc.núm.22, doc.núm.41, doc.núm.56 i doc.núm.72 de l'apèndix documental. A més també se'n conserven dues èpoques de compravenda: doc.núm.43 i doc.núm.57 (a l'apèndix documental).

⁷⁵² Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.22, fol.4v.

⁷⁵³ Doc.núm.46 de l'apèndix documental. En trobareu entrega de “mena” d'argent al doc.núm.22, doc.núm.41 i doc.núm.51 (a l'apèndix documental). Vegeu també: doc.núm.53 de l'apèndix documental.

⁷⁵⁴ Doc.núm.58 de l'apèndix documental. Es constata l'explotació de “menes” d'argent per part d'aquests “companyons” al doc.núm.22, doc.núm.41 i doc.núm.51 (a l'apèndix documental).

⁷⁵⁵ En coneixem el nom de pila per la informació recollida en el doc.núm.53 de l'apèndix documental. Bàsicament, “la companyia d'en Ferriol e de sos companyons” va entregar “mena” d'argent quan era l'administrador Joan de la Seda i abans: doc.núm.22 de l'apèndix documental.

⁷⁵⁶ Vegeu el doc.núm.56, fol.1v, a l'apèndix documental i també el doc.núm.60. Així mateix, també trobem a Pericó Bover entregant “mena” individualment al doc.núm.72, fol.12v (a l'apèndix documental). Vegeu també: doc.núm.59 de l'apèndix documental.

⁷⁵⁷ De fet, només es parla d'en Gilabert explícitament en una ocasió: doc.núm.72, fol.8v (a l'apèndix documental). L'entrega de “mena” d'argent per part de Pere Fiveller es pot resseguir al doc.núm.51 i doc.núm.72 de l'apèndix documental.

⁷⁵⁸ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.72. Tot i que la presència de Berenguer Mestre al llarg d'aquest document és constant, coneixem el nom exacte dels “companyons” perquè se citen només un cop: doc.núm.72, fol.10r (a l'apèndix documental).

⁷⁵⁹ Doc.núm.72, fol.18v, 19v i 21r (a l'apèndix documental). També s'havia registrat l'entrega de “mena” per part de Guillem Mestre, individualment, en aquest mateix document en una entrada anterior: doc.núm.72 de l'apèndix documental, fol.8v. Així mateix, també es va citar “la companyia d'en Guillem Maestre” en el primer llibre d'administració de les “menes” d'argent de Joan de la Seda. Concretament, es va anotar en fer l'inventari de les “menes” que havien estat rebudes abans que Joan de la Seda assumís el càrrec l'1 d'octubre del 1348 i que es trobaven a la “casa de les menes” a l'espera de ser foses (doc.núm.22 de l'apèndix documental, fol.5v). Per tant, Berenguer Mestre i Guillem Mestre van estar explotant minerals d'argent de forma coetània i cadascú per la seva banda. D'aquesta manera, tot i que els dos van treballar amb Pere Lopiç, en moments diferents, no es pot afirmar —de forma conclouent— que en Guillem fos fill d'en Berenguer Mestre i que prosegüés amb l'explotació del “cros” d'argent del seu pare. En qualsevol cas, aquesta possibilitat no es descarta.

⁷⁶⁰ Doc.núm.72, fol.6v i següents (a l'apèndix documental). Precisament, en Molins havia aportat “menes” d'argent de forma individual poc abans (doc.núm.72 de l'apèndix documental, fol.4r) i en Codines també (doc.núm.72 de l'apèndix documental, fol.4v-5r).

De tota manera, el registre dels membres de les companyies mineres en els llibres d'administració i de comptabilitat no es va fer de forma homogènia. De fet, a vegades, l'entrega de “mena” per part d'algun dels “companyons” va ser anotada de forma individual. Per tant, podria ser que algun d'ells també gestionés l'explotació d'alguna mina en solitari. Els casos més plausibles, d'entre les companyies citades, són els de Ramon Codines⁷⁶³ i Pere Fiveller.⁷⁶⁴ Els quals, per tant, apareixen entregant “mena” individualment en alguns dels llibres d'administració i de comptabilitat en diverses ocasions. Ara bé, en molts dels casos, creiem que era una manera més ràpida de fer el registre, indicant només el nom d'un dels membres de la societat minera. En altres paraules, era una forma d'abreujar i no carregar el registre de l'explotació amb més informació de la necessària. De fet, com analitzarem en propers apartats, el registre de les dades essencials de cadascuna de les companyies mineres es feia en un altre llibre: “libre de la ordinació dels crosos”; el qual, però, no s'ha conservat. A més, els gestors de l'explotació coneixien de primera mà la composició de cadascuna de les principals companyies mineres que explotaven argent. No obstant això, també val a dir que aquestes societats no eren tancades, ni limitades ni tampoc excloents. Amb la qual cosa, els diferents “companyons” podien participar en diferents societats simultàniament o al llarg dels anys.

Així, per exemple, Ramon Codines també va registrar “·I^a. poca de mena” d'argent que compartia amb don Martí,⁷⁶⁵ a més de participar en les companyies citades i entregar “mena” de forma individual. A don Martí, a més, li va comprar “mena” en Berenguer Mestre en dues ocasions.⁷⁶⁶

D'altra banda, Bertolí Ferrer i Leonardo de Dino també havien estat “companyons” de Jaumet Esteve, formant una companyia, abans de ser-ho de Francesc Pineda.⁷⁶⁷ A més, l'any 1350, també formaren companyia —almenys així es constata en una

---

⁷⁶¹ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.72. Aquesta companyia va ser creada cap a finals del 1357, que és quan se'n va tramitar la concessió d'explotació del “cros” d'argent: “Dumenge, XII· dies de noembre, requirí lo senyor en Jacme de Besanta que jo degués escriure a ell, a mestre Bertran, a·n Ramon Codines, a·n Lunardo ·I· cros que és al terme de Falcet. En lo qual, los dits companyons han comensat de fer, de trauer, mena d'argent.” Vegeu la còpia “B” del doc.núm.72 de l'apèndix documental: ADM, secció Prades, lligall 6, doc.núm.147(2), fol.14r [ADMC, rotlle 85, fotograma 579].

⁷⁶² Doc.núm.72, fol.14v (a l'apèndix documental).

⁷⁶³ N'hi ha diversos exemples, en què se cita sol, al doc.núm.22 i doc.núm.72 (a l'apèndix documental).

⁷⁶⁴ Del qual, se'n pesa “mena” individualment al doc.núm.51 de l'apèndix documental.

⁷⁶⁵ Doc.núm.72, fol.11r (a l'apèndix documental).

⁷⁶⁶ Doc.núm.72, fol.9r i 11r (a l'apèndix documental).

⁷⁶⁷ Doc.núm.22, fol.4r i 5r (a l'apèndix documental).

ocasió— Bertolí Ferrer i Leonardo de Dino amb en Domènech⁷⁶⁸, mestre Bertran de Revell (l'afinador) i Joan de la Seda (l'administrador).⁷⁶⁹

De fet, a Leonardo de Dino —a més d'aquestes darreres aparicions— ja el trobem en dues de les companyies citades anteriorment: en primer lloc, amb Bertolí Ferrer i Francesc Pineda; i, en segon lloc, amb Jaume de Besanta, mestre Bertran de Revell i Ramon Codines. Amb relació a aquesta darrera societat minera precisament, en una de les entrades del llibre de registre de les “menes” d'argent del 1352-1360, es fa referència explícita al fet que “en Giner no havia part” en “I^a. popela d'argent” que era “d'en Besanta etcètera e d'en Codines”.⁷⁷⁰ Per tant, entenem que en Giner devia tenir part en el negoci habitualment, devia formar part de la societat també, però potser no era membre de la companyia de ple dret o simplement no va participar en la descoberta i explotació d'aquesta quantitat de metall concreta. En tot cas, aquest apunt també constata el dinamisme i la variabilitat de les societats mineres.

A més, també es va registrar el pes de “mena” que era “d'en Besanta etcètera e d'en Jacme Steve”.⁷⁷¹ Per tant, en aquest cas, es tornaven a ajuntar membres de diferents companyies. Altrament, però, també podria ser que puntualment —com en el cas d'en Giner— es fes una ampliació de la companyia de forma esporàdica. És a dir, és possible que Jaume Esteve hagués participat de l'explotació del “cros” de Jaume de Besanta, Bertran de Revell, Leonardo de Dino i Ramon Codines ocasionalment.

En tot cas, a la vegada, Jaume Esteve va explotar mineral amb Arnau Espelta i altres (“pesa la mena \milor/ d'en Jacme Steve e d'en Arnau Spelta etcètera”).⁷⁷² A part, també s'havia pesat “mena” d'argent del mateix Arnau Espelta individualment, en una entrada,⁷⁷³ i juntament amb Ramon Folch, en una altra.⁷⁷⁴ Precisament, Ramon Folch també apareix sol en una de les entrades de registre de “mena” d'un dels llibres de comptabilitat minera.⁷⁷⁵

Per tant, hi ha una mobilitat en el si de les companyies i entre elles. Amb la qual cosa, es constata l'existència d'inversions complementàries i de participacions variades.

⁷⁶⁸ Aquest podria ser en Bernat Domènech de Falset que se cita al doc.núm.22, fol.10r (a l'apèndix documental). Precisament, “en Domènech” també va entregar “mena” d'argent individualment: doc.núm.72 de l'apèndix documental, fol.3r i 9r.

⁷⁶⁹ “Pesa la mena bolmosa d'en Bertolí Ferrer e d'en Domènech, d'en Laonardo, de maestre Bertran e d'en Johan de la Seda ..... } XXV marches.” (doc.núm.51 de l'apèndix documental, fol.1r).

⁷⁷⁰ Doc.núm.72, fol.17r (a l'apèndix documental).

⁷⁷¹ Doc.núm.72, fol.16v i 18r (a l'apèndix documental).

⁷⁷² Doc.núm.72, fol.19r (a l'apèndix documental).

⁷⁷³ Doc.núm.72, fol.11r (a l'apèndix documental).

⁷⁷⁴ Doc.núm.72 de l'apèndix documental, fol.11r també.

⁷⁷⁵ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.72, fol.8r

Malauradament, les “reebudes” i entrades de “mena” dels llibres d'administració i comptabilitat no aporten informació concreta sobre els membres de les companyies. No s'hi identifiquen totes les persones exactes que tenien part en cada “mena”. Aquesta circumstància, per tant, impedeix determinar totes aquestes variants amb certesa.

En qualsevol cas, s'ha pogut establir la llista de les principals companyies mineres. A més, a la nòmina de persones que van explotar “menes” d'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, també cal sumar aquests altres noms propis que s'han anat citant, vinculats o no a les companyies mineres més destacables. De fet, a més de tota la gent a la qual s'ha fet referència fins ara, van ser moltes més les companyies i els particulars —amb troballes esporàdiques— que van participar directament de l'exploració minera del metall blanc. La implicació dels quals, però, va ser testimonial —si ens atenim al fet que es van registrar en la documentació només en alguna ocasió— i, per tant, molt inferior a la que van tenir les nou societats mineres esmentades anteriorment. De fet, són diverses i diferents les persones que —en solitari o agrupats en companyies— van entregar quantitats de mineral a l'administrador ocasionalment. La llista de persones que van participar en l'exploració minera de l'argent, seguint l'ordre alfabètic, la completen: en Baró,⁷⁷⁶ en Bertomeu (qui fou marit de na Orteta),⁷⁷⁷ Miquel Espelta,⁷⁷⁸ la companyia d'en Favó,⁷⁷⁹ Bernat Ferrer i els seus “companyons”,⁷⁸⁰ Salvador Ferrer,⁷⁸¹ Galceran Fiveller,⁷⁸² en Maçot,⁷⁸³ Joan Mulner,⁷⁸⁴ madona de Pau i els seus “companyons”,⁷⁸⁵ en Peladella,⁷⁸⁶ Guillem Pineda i els seus “companyons”,⁷⁸⁷ i en Porcar.⁷⁸⁸

En aquest context, també cal ressenyar la participació d'un grup de nou persones vingudes de l'illa de Sardenya: Nichola de Viyla, Bernardo de Vallmoll, Francischo de la Vinyola, Barison de Març, Hugolino de Aguyllen, Gotnar Policha, Francischo de Johan, Comita de Penduxo i Anthoni de Rexus. Els quals, com veurem en l'apartat

⁷⁷⁶ Doc.núm.72, fol.11v (a l'apèndix documental).

⁷⁷⁷ Doc.núm.72, fol.13r (a l'apèndix documental).

⁷⁷⁸ Doc.núm.72, fol.11r (a l'apèndix documental).

⁷⁷⁹ Doc.núm.22, fol.4v (a l'apèndix documental).

⁷⁸⁰ Doc.núm.22, fol.9v (a l'apèndix documental).

⁷⁸¹ Doc.núm.72, fol.12v (a l'apèndix documental).

⁷⁸² Doc.núm.72, fol.14r (a l'apèndix documental).

⁷⁸³ Doc.núm.72, fol.10v (a l'apèndix documental).

⁷⁸⁴ Doc.núm.72, fol.12r (a l'apèndix documental).

⁷⁸⁵ Doc.núm.72, fol.20v (a l'apèndix documental).

⁷⁸⁶ Doc.núm.72, fol.11v (a l'apèndix documental).

⁷⁸⁷ Doc.núm.72, fol.9r (a l'apèndix documental).

⁷⁸⁸ Doc.núm.72, fol.21r (a l'apèndix documental).

següent, van arribar el 1350 per cercar “menes” d'argent i van arrendar durant dos anys l'explotació d'un “cros” de Ramon Codines i Ramon Ferrer al terme de Falset.⁷⁸⁹

Així doncs, repassant la llista de les persones que van formar part de les companyies mineres o que van cercar “menes” d'argent ocasionalment, es pot comprovar que hi ha alguns personatges il·lustres i membres de la cort comtal entre la gent que tenia alguna participació en les societats mineres. La qual cosa, confirmaria plenament que aquells que tenien part en la companyia no necessàriament eren els mateixos que realitzaven el treball manual d'extracció. A més, els que patrocïnaven el treball a les mines podien gestionar diversos fronts oberts i canviar de socis al llarg del temps.

De fet, podem observar com diversos personatges importants i destacats en el si de l'administració comtal també hi van prendre part. És el cas del conseller i dispenser comtal Guillem Pineda o del porter comtal Pere Griso. De fet, aquest darrer ja va participar en l'explotació minera a la zona de l'Albiol a principis del 1344, tal com s'especifica en una concessió del 20 de gener d'aquell any.⁷⁹⁰ En la qual, el comte Pere va atorgar a Jaume Fiveller, conseller i escrivà de porció, a Bernat Miquel i Ferrer Maiola de la Selva, i al mateix Pere Griso que podien cercar i fer cercar —a voluntat pròpia— “menes” d'argent al terme de l'Albiol. Per tant, a més, aquest document també constata la implicació en l'explotació minera de l'argent del porter comtal i de Jaume Fiveller, pràcticament, des dels primers temps de regència del comte Pere.

Precisament, com s'ha exposat anteriorment, el conseller i escrivà de porció Jaume Fiveller també va explotar “menes” d'argent de forma directa, com a “companyó” d'en Favara, mentre exercia les tasques d'administrador. Posteriorment, el seu fill Jaumó —diminutiu de Jaume— també es va involucrar en l'explotació de l'argent i va compartir companyia amb Jaumet Esteve i Ramon Favara.

De fet, és possible que el citat als documents de comptabilitat de l'explotació minera com a Jaumó Fiveller sigui el ciutadà de Barcelona que —anys després— va ser diputat del braç reial de la Cort de Lleida el 1375. El qual, com assenyala Maria Teresa Ferrer i Mallol, era fill de Jaume Fiveller i de Saurina Sarrovira i tenia un germà que es

⁷⁸⁹ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.53, doc.núm.54 i doc.núm.55.

⁷⁹⁰ ADM, secció Prades, lligall 8, doc.núm.183, fol.46v-47r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 87, fotograma 694].

deia Galceran.⁷⁹¹ Com hem vist, Galceran Fiveller també va participar en l'explotació minera de l'argent. Va fer-se càrrec del “cros” que va abandonar la companyia formada pel mateix Jaume Fiveller júnior —germà de Galceran doncs—, en Ramon Favara i en Jaume Esteve⁷⁹² i, posteriorment, també es constata que va entregar “mena” d'argent.⁷⁹³ Per tant, de confirmar-se aquesta relació de parentiu, els dos fills del conseller i escrivà de porció van ser protagonistes actius en l'activitat minera.

Altrament, a més del conseller i escrivà de porció Jaume Fiveller, altres destacats membres que configuraven l'equip de gestió, control i registre de l'explotació minera de l'argent també hi van prendre part. Per exemple, Leonardo de Dino —com hem vist— va ser membre de diferents societats mineres. Per tant, el fet que desenvolupés l'ofici d'assajador, no va ser impediment per participar alhora i diligentment en la cerca i explotació de “menes” d'argent. De fet, no hi ha documentada cap tipus de restricció, malgrat que el càrrec era un dels puntals en la gestió senyorial de l'activitat minerometal·lúrgica.

Precisament, l'assajador també va entregar “mena” d'argent juntament, entre d'altres, amb l'administrador Joan de la Seda i l'afinador Bertran de Revell el 1350. Per tant, en una ocasió almenys —com s'ha recalcat abans—, aquest administrador també es va servir de l'explotació minera en benefici propi, com a participant en una de les companyies.

Així mateix, mestre Bertran de Revell va pertànyer a aquesta societat minera essent afinador. Posteriorment, també va prendre part en una altra companyia quan era administrador de les “menes” d'argent, ja que —com veurem més endavant— va ser el substitut de Joan de la Seda en el càrrec.

En la llista de gent que va participar en l'explotació minera de l'argent, però, un dels casos més destacables i significatius és la presència del notari guarda-segells i cap de la cancelleria del comte de Prades, Jaume de Besanta. El qual gaudia de plena confiança per part del comte Pere, ja que va ser-ne cap de la cancelleria des del 1348 fins al 1358 i escrivà de manament des de molts anys abans.⁷⁹⁴ A més, Jaume de Besanta va ser el notari públic —per autoritat reial— que va fer escriure i va tancar el

⁷⁹¹ M.T.FERRER I MALLOL (2005), “Els diputats del braç de les ciutats i viles reials...”, pàg.534 - 537. Vegeu també: M.T.FERRER I MALLOL (2007), “Altres famílies i membres de l'oligarquia...”, pàg.294-299.

⁷⁹² Vegeu la còpia “B” del doc.núm.72 de l'apèndix documental: ADM, secció Prades, lligall 6, doc.núm.147(2), fol.13v-14r [ADMC, rotlle 85, fotograma 579].

⁷⁹³ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.72, fol.14r.

⁷⁹⁴ Vegeu: M.ROMERO (1990), *La cancelleria de los condes...*, pàg.15, 33 (nota 13bis), 36 i 38-57.

testament que l'infant Pere va atorgar el 10 de novembre del 1358.⁷⁹⁵ Per tant, és evident la vàlua i el prestigi d'aquest personatge en els afers documentals.

Així doncs, de la mà de l'infant Pere, Jaume de Besanta va tenir un paper molt destacat en la cancelleria comtal. De la qual, fins i tot, va acabar sent-ne el màxim responsable. A la vegada, també va participar en l'explotació de l'argent prenent part — com hem vist abans— en una de les companyies mineres. Ara bé, la primera referència documental que en tenim en els llibres de comptabilitat data de l'11 d'octubre del 1357, quan es va pesar “la mena mellor que era exida del cros d'en Codines,⁷⁹⁶ en la qual ha part en Besanta”.⁷⁹⁷ Precisament, aquest devia ser el mateix “cros” d'argent del terme de Falset pel qual se'n va requerir llicència d'explotació el 12 de novembre d'aquell mateix any 1357 a favor de Jaume de Besanta, mestre Bertran de Revell, Ramon Codines i Leonardo de Dino.⁷⁹⁸

De fet, a partir d'aquell moment, aquesta companyia i Jaume de Besanta —en particular— apareixen entregant “mena” assíduament en el llibre de comptabilitat que s'ha conservat. Així doncs, són constants les referències al cap de la cancelleria comtal com a referent d'aquesta societat minera des de l'11 d'octubre del 1357 fins al dia 24 de març del 1360, que és quan es va datar la darrera de les entrades en què es va registrar “mena d'en Besanta e d'en Codines” en el llibre de registre de les “menes” d'argent del 1352-1360.⁷⁹⁹

Per tant, tot i que l'inici de la seva participació es va demorar fins a finals del 1357, la dedicació i implicació en l'explotació minera de l'argent d'aquest conseller i guarda-segells de l'infant Pere (“*dilecto consiliario et sigilla nostra tenenti Jacobo de Besanta*”)⁸⁰⁰ va ser directa i permanent a partir de llavors.⁸⁰¹ El comte, ben aviat, va voler recompensar-lo —a ell i també als seus socis— per aquesta participació. Així, el 8 de març del 1358, l'infant Pere va atorgar a Jaume de Besanta i als seus “companyons”, a perpetuïtat, llicència especial per cercar “menes” d'argent en tots els llocs de la

⁷⁹⁵ Vegeu: A.IVARS (1921), “Testamento del infante Fr.Pedro...”, pàg.113.

⁷⁹⁶ *A continuació, a la línia següent, ratllat: III [...].*

⁷⁹⁷ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.72, fol.13r.

⁷⁹⁸ Vegeu la còpia “B” del doc.núm.72 de l'apèndix documental: ADM, secció Prades, lligall 6, doc.núm.147(2), fol.14r [ADMC, rotlle 85, fotograma 579].

⁷⁹⁹ Ho trobareu a: doc.núm.72, fol.20v (a l'apèndix documental). Per a un seguiment de les entrades de “mena” en què es va registrar a Jaume de Besanta, vegeu: doc.núm.72 de l'apèndix documental, fol.13r-20v.

⁸⁰⁰ Amb aquesta denominació, se cita a Jaume de Besanta en diversos documents de l'apèndix documental de l'any 1353 i 1354. Vegeu, per exemple: doc.núm.74, doc.núm.75 i doc.núm.76 (a l'apèndix documental).

⁸⁰¹ És pot comprovar l'assiduitat amb la qual va entregar “mena” d'argent Jaume de Besanta a: doc.núm.72, fol.13r-20v (a l'apèndix documental).

senyoria comtal, exempció de pagament de la quèstia ordinària de Falset cada any si excavaven en les mines durant vuit mesos i, finalment, guarda i protecció especials per a ells i llurs béns. Tal com expressa el mateix comte, els ho concedia perquè havien estat cercant “menes” d’argent a la baronia d’Entença durant molt de temps (“longament”) i això havia estat profitós per a la cort comtal, ja que havien hagut d’entregar la cinquena part de l’argent fi obtingut lliure de despeses. A més, seguiria sent beneficiós per al comte si continuaven treballant-hi diligentment i constant.⁸⁰² A la vista d’aquesta concessió, és possible que Jaume de Besanta —al qual el comte s’hi dirigeix com a “amat conseller e notari nostre”— fos el cap visible i, potser, el responsable principal de la companyia minera. En tot cas, la carta de l’infant Pere (“segellada ab lo nostre sagell pendent”) subratlla la importància i el prestigi social d’aquest personatge. Amb la qual cosa, es referma tot el que s’ha exposat sobre la participació i vinculació en l’explotació minera de l’argent de les elits socials.

En essència, no és estrany que persones amb un cert prestigi social i que disposaven de rendes elevades participessin en les societats mineres perquè era necessària una inversió inicial i l’èxit de l’empresa —en el sentit literal del terme, allò que hom emprenia— no estava garantit. Per tal de tirar endavant una iniciativa com la d’obrir un “cros” d’argent, entenem que calia el recolzament econòmic de gent amb els diners suficients per afrontar-ne les despeses inicials. Cal recordar que, segons la normativa, el benefici econòmic de les companyies i els miners provenia i depenia exclusivament de la troballa de “menes” amb argent. En altres paraules, no era una feina remunerada directament pel comte. En tot cas, com hem vist en parlar de les ordinacions i com analitzarem en profunditat en el següent apartat, els “companyons” i els miners disposaven d’incentius com poden ser algunes llibertats i franqueses.

En aquest context, també cal assenyalar que bona part dels personatges que trobem en la documentació com a membres de les companyies mineres no eren els qui directament treballaven a peu de mina sinó que eren —en llenguatge actual— els socis inversors. Els casos més evidents d’aquesta realitat són els dels membres de la cort comtal i dels òrgans de gestió, control i registre de l’explotació minera de l’argent que s’han anat desglossant: Guillem Pineda, Pere Griso, Jaume Fiveller —i els seus fills—, Leonardo de Dino, Joan de la Seda, mestre Bertran de Revell i Jaume de Besanta. Per exemple, per ser el cas més paradigmàtic, és impossible que el conseller i cap de la

⁸⁰² Vegeu, a l’apèndix documental: doc.núm.81.

cancelleria comtal en època del comte Pere (del 1348 al 1358), Jaume de Besanta,⁸⁰³ qui va arribar a governar els dominis del comte Joan durant la seva minoria d'edat,⁸⁰⁴ es dedicà a treballar a les mines i a cavar amb les seves pròpies mans.

Amb relació a aquesta qüestió, val a dir que les companyies no havien d'estar —necessàriament— dividides a parts iguals. Com s'exposa en el capítol 5 de les ordinacions del 1344, en el registre que l'administració comtal portava dels “crosos” que s'atorgaven, també s'hi havia d'anotar —en referència a les companyies que en demanaven llicència d'explotació— “la part que cascú hi haurà”.⁸⁰⁵ D'aquesta manera, suposem que no hi havia un percentatge de participació establert i que, per tant, no sempre els diferents “companyons” anaven a mitges (a parts iguals). De tota manera, aquesta instrucció concreta d'anotar la part que tenia cada membre d'una companyia no la trobem en les ordinacions del 1348. Val a dir, també, que la frase citada va ser interpolada entre línies en el capítol 5 de les ordinacions del 1344. Per tant, tot i que el gruix de la informació continguda en aquell capítol —amb algunes modificacions puntuals i concretes— sí que es va mantenir en les ordinacions posteriors,⁸⁰⁶ aquesta nota no s'hi devia afegir.

En tot cas, el benefici de l'explotació, dins de les companyies, també estava repartit. Per tant, el sistema era molt més complex del que pot semblar a simple vista. En resum, la partició no només s'havia de fer entre el comte i els miners, sinó que dins de les mateixes companyies també calia distribuir i compartir el benefici de l'argent.

Fos com fos el repartiment de les participacions, no van faltar els conflictes entre “companyons” o, per ser més exactes, les reclamacions per part de determinades persones defensant el dret i la participació que pressumptament tenien en certs “crosos” o “menes” d'argent. Per exemple, el 9 de febrer del 1348, el comte Pere va manar a Jaume Fiveller que resolgués la disputa que tenia en Jaumet Esteve, qui havia trobat “mena” d'argent en un “cros”, amb en Berenguer Mestre, el qual defensava que també tenia part en aquell “cros” i en la dita “mena”. De fet, per culpa de la qüestió que enfrontava aquells dos homes, s'havia deixat d'extreure mineral en aquella explotació. Per tant, davant d'aquesta situació, el comte també va determinar que, si el llavors

⁸⁰³ Vegeu: M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.15, 33 (nota 13bis), 36 i 38-57.

⁸⁰⁴ Vegeu: M.ROMERO (1990), *La cancellería de los condes...*, pàg.41 (nota 46) i pàg.42; E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.81.

⁸⁰⁵ Vegeu el capítol 5 de les ordinacions del 1344: doc.núm.10 de l'apèndix documental.

⁸⁰⁶ Vegeu el capítol 8 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental). Compareu-ne el contingut amb el del capítol 5 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental).

administrador de les “menes” d'argent, Jaume Fiveller, no podia resoldre el conflicte en primera instància, faria extreure la “mena” que hi hagués al “cros” igualment, es quedaria la part d'argent que li'n pertoqués per dret i la resta del metall quedaria retingut fins que es resolgués la disputa i els dos “companyons” implicats fessin front a les despeses ocasionades per la forçosa extracció del mineral.⁸⁰⁷ Per tant, a pesar del conflicte, el comte no volia que s'aturés la producció ni que els seus beneficis se'n ressentissin. Precisament, com havia informat en Bartolí de Molins —segons s'exposa en el text—, era un “cros” del qual s'havien extret més de quatre quintars de “bona mena gentil” i tot feia pensar que se'n podria extreure molta més.⁸⁰⁸ Així doncs, la mesura adoptada pel comte Pere també demostra, un cop més, la diligència que té per solventar els problemes, en aquest cas per evitar el bloqueig de la producció.

En aquesta línia, per citar-ne algun exemple més, també podríem ressaltar la disputa que van tenir en Pere Codines de Falset i en Bernat Miquel de la Selva pels drets sobre una mina d'argent. De la qual, la quantitat de “mena” que se n'havia extret havia estat retinguda (“empatxada”) per aquesta qüestió. En aquest cas, el 26 de gener del 1349, el comte va determinar que s'havia d'entregar la meitat d'aquelles “menes” d'argent que estaven retingudes al fill i hereu de Pere Codines, Ramon Codines, mentre que l'altra meitat l'havia de retenir en Joan de la Seda, administrador de les “menes”, fins que es determinés qui dels dos implicats —Ramon Codines o Bernat Miquel— hi tenia més dret.⁸⁰⁹

Altrament, el contracte que s'establia entre els membres d'una companyia era hereditari. És a dir, en cas de mort d'un dels “companyons”, la part que l'hi pertanyia al difunt —en la companyia— es transmetia als hereus. Si més no, aquesta situació es va produir després de la mort de Leonardo de Dino.

Com se n'ha parlat anteriorment, el dia 12 de novembre del 1357, es va requerir que es registrés o s'expedís la llicència per explotar un “cros” d'argent —ubicat al terme de Falset— a favor de la companyia formada per en Jaume de Besanta, mestre Bertran de Revell (l'administrador de les “menes” d'argent), Ramon Codines i Leonardo de Dino (l'assajador). De fet, en aquell “cros”, ja hi havien començat les labors d'extracció:

“Dumenge, XII· dies de noembre, requirí lo senyor en

⁸⁰⁷ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.16.

⁸⁰⁸ Vegeu el doc.núm.16 de l'apèndix documental.

⁸⁰⁹ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.39.

Jacme de Besanta que jo degué escriure a ell, a mestre Bertran, a·n Ramon Codines, a·n Lunardo ·I· cros que és al terme de Falset. En lo qual, los dits companyons han comensat de fer, de traurer, mena d'argent.”⁸¹⁰

Poc després de la mort de Leonardo de Dino, ocorreguda entre el 8 i el 19 de gener de l'any 1358,⁸¹¹ tenien part en aquell mateix “cros” d'argent els seus hereus. Així es constata en pesar i registrar, el dia 23 de març del 1358, “la mena milor del cros d'en Jacme de Besanta, de mestre Bertran, d'en Codines e dels hereus d'en Lunardo”.⁸¹² És evident, doncs, que era exactament la mateixa companyia minera. Per tant, almenys en aquest cas, els beneficiaris de l'herència van adquirir la part de companyia que havia tingut el difunt assajador.

En aquest sentit, també hi ha d'altres casos que demostren una continuïtat familiar en l'explotació minera. No es tracta d'exemples tan contundents com el dels hereus de Leonardo de Dino, que està molt ben documentat, però són igualment il·lustratius. Així, el fill del conseller i escrivà de porció Jaume Fiveller, conegut com a Jaumó —o Jaume també en alguns documents—, va tenir com a “companyó” a Ramon Favara. El qual ja havia format companyia amb el pare anteriorment.⁸¹³ De fet, la societat minera en què participava Jaume Fiveller júnior la completaven Ramon Favara i Jaume Esteve.⁸¹⁴

Un altre exemple similar podria ser el de la família Codines perquè el pare de Ramon Codines, Pere Codines de Falset, també havia estat explotant un “cros” d'argent amb “sos companyons”.⁸¹⁵ Com s'ha exposat anteriorment, el fill i hereu —Ramon Codines— va participar activament en l'explotació de l'argent formant part de diverses companyies mineres. Per tant, aquest i els altres exemples citats demostren que —almenys en aquests casos— hi ha una certa continuïtat familiar en les companyies mineres que van explotar l'argent del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença.

Amb relació al repartiment i la transmissió de les companyies, cal analitzar-ne també la configuració interna. De fet, com hem vist anteriorment, alguns dels “companyons” que tenien llicència per explotar l'argent del domini comtal eren

⁸¹⁰ Vegeu la còpia “B” del doc.núm.72 de l'apèndix documental: ADM, secció Prades, lligall 6, doc.núm.147(2), fol.14r [ADMC, rotlle 85, fotografia 579].

⁸¹¹ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.72, fol.14r.

⁸¹² Doc.núm.72, fol.14v (a l'apèndix documental).

⁸¹³ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.22, fol.4v.

⁸¹⁴ Es registra l'entrega de “mena” d'argent per part d'aquesta companyia a: doc.núm.22, doc.núm.41, doc.núm.56 i doc.núm.72 (a l'apèndix documental). A més també se'n conserven dues èpoques de compravenda: doc.núm.43 i doc.núm.57 de l'apèndix documental.

⁸¹⁵ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.39 i doc.núm.15.

personatges il·lustres que no treballaven a peu de mina. Per tant, algunes companyies o potser totes estaven regentades pel que hem anomenat —utilitzant un llenguatge actual— socis inversors. Amb la qual cosa, inevitablement, algú altre havia d'extreure el mineral i fer la feina en els “crosos”.

Així, pel que fa a l'estructura i la configuració de les companyies, hi cal distingir diferents categories o rangs. En les ordinacions del 1344, quan s'estableix que tots els membres d'una mateixa companyia havien de jurar que declararien i ensenyarien fidelment tota la “mena” que trobarien en el “cros”, se'ls cita com a “tots los companyons qui en lo dit cros seran”.⁸¹⁶ Per tant, aquesta denominació és poc aclaridora. En canvi, en les del 1348, en la mateixa disposició, la denominació —com veiem en aquest paràgraf— és ben diferent:

“Emperò, que abans que·l dit cros sia scrit, que·l dit demanador e encara tots los piconers o cavadors qui en aquell cros lavoraran juren als sants ·IIII· Evangelis de Déu en poder del dit administrador que manifestaran e mostraran bé e lealment tota la mena que Déus darà en lo dit cros al dit administrador”.⁸¹⁷

En la qual, quan es parla del “demanador” es refereix a aquella persona qualsevol que sol·licitava a l'administrador de les “menes” d'argent llicència per poder explotar un “cros” en nom d'una companyia (“per si e per sos companyons”). Per tant, en aquest document del 1348, parlant de “piconers o cavadors” s'emfasitza més la figura del que treballava a peu de mina (vegeu figures 23 i 24), més que no pas amb la denominació àmplia de “companyons”.

Aquesta circumstància no tindria més importància sinó fos perquè tenim la certesa que —com hem vist abans— hi havia persones que tenien part en una companyia però que no treballaven excavant als “crosos”. És a dir, existien “companyons” que no eren “piconers o cavadors”. Amb la qual cosa, aquesta denominació específica adquireix molta més notorietat i significació.

⁸¹⁶ Vegeu el capítol 5 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental).

⁸¹⁷ Capítol 8 de les ordinacions del 1348: doc.núm.31 de l'apèndix documental.

FIGURA 23. Miners treballant a l'interior d'una mina: vitrall de la catedral de Freiburg-im-Breisgau, Alemanya (s.XIV). Foto: Sara Forcadell Valls, 2010.

FIGURA 24. Imatge d'un suposat "piconer o cavador": vitrall de la catedral de Freiburg-im-Breisgau, Alemanya (s.XIV). Foto: Sara Forcadell Valls, 2010.⁸¹⁸

De fet, indirectament i implícitament, la normativa emparava aquesta pràctica. En una de les disposicions de les ordinacions del 1344, el comte obligava a tots i cadascun dels que tenien companyia en algun "cros" a anar a treballar amb els seus "companyons" però, si un d'ells no ho feia, la resta de "parçoners" podien i havien de

⁸¹⁸ Agraïxo a Sara Forcadell la deferència d'haver fet aquestes fotos.

llogar algú altre perquè hi treballés en lloc d'aquell. Nogensmenys, qui n'havia de costejar el lloguer, ja sigui de forma voluntària o essent penyorat, era aquell membre de la companyia que no anava a treballar. Vegem-ho, en paraules de la normativa del 1344:

“[Capítol 7:] ·VII· Ítem, que tot hom qui haurà companyia en [a]lgun cros, que haja a anar obrar ab aquells ab qui haurà companyi[a] en l[o d]it cros. E, si no u fa, que aquells qui seran sos companyons puguen log[ar un] hom sobre ell, lo qual ell haja a pagar. E, si fer no u volrà, que [si]a penyorat complida la setmana e que la penyora puga me[tre] penyora lo companyó per pagar aquell que logat hi haurà.”⁸¹⁹

A més, en les del 1348, el consentiment o l'acceptació que alguns “companyons” no treballessin a les mines és molt més explícit. El mateix precepte de les ordinacions anteriors s'hi expressa de la següent manera:

“[Capítol 10:] Ítem, que tot hom qui haja companyia en algun cros, que vaja o trameta algun cavador en loch d'eyll al dit cros ab aquells ab qui haurà companyia. E, si no u fa, que·ls dits seu(s) companyons puguen logar ·I· hom sobre eyll, lo qual eyll haja a pagar. E, si fer no u volrà, que sia penyorat complida la setmana e que la dita penyora puguen vendre los dits companyons per corredor publich e, si més o amaran, puguen sobre aquella manlevar per pagar aquell qui logat hi hauran.”⁸²⁰

Per tant, la obligació d'aquells que tenien part en una companyia d'anar a treballar als “crosos”, *in situ*, estava més diluïda en les ordinacions del 1348, en comparació de les del 1344. De fet, segons la modificació que el comte Pere va introduir en les segones ordinacions que va promulgar —les del 1348—, es permetia escollir entre anar-hi personalment o trametre una altra persona perquè treballés, picant i excavant, a les mines. Així doncs, la normativa deixa clar que no era necessari que els “companyons” treballessin a peu de mina, ja que podia fer-ho d'altra gent. Utilitzant el llenguatge medieval, no tots els qui tenien part en una companyia eren, obligatòriament, “cavadors”.

En aquest sentit, per exemple, en una disposició interpolada en les ordinacions del 1344, s'estableix que el comte eximiria de pagar alguns tributs concrets a “tots aquells que hauran part en los crosos del argent e que y obraran o y faran obrar contínuament per la forma damunt dita”.⁸²¹ Per tant, la franquesa o exempció era extensiva a tots els “companyons” que treballessin a les mines d'argent i també als que hi fessin treballar algú altre. Amb la qual cosa, llegint aquest capítol —el qual va ser intercalat entre els capítols 6 i 7 de les ordinacions primigènies, en data indeterminada— és evident que no

⁸¹⁹ Capítol 7 de les ordinacions del 1344: doc.núm.10 de l'apèndix documental.

⁸²⁰ Capítol 10 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

tots els que tenien part en una companyia excavaven en els “crosos”. De fet, els “companyons” que hi feien treballar alguna altra persona també gaudien de la franquesa que va concedir el comte.

En aquest sentit, creiem que aquesta franquesa es va instituir formalment —tot i haver estat interpolada en les ordinacions del 1344— l'any 1348, després de la Pesta Negra. De fet, segons una crida pública del 22 de novembre del 1348, a qualsevol que prengué o hagués pres “cros” d'argent i que “en aquell obrarà o farà obrar, per si o per altre”, durant cent vint dies laborables de forma continuada, l'infant Pere li atorgava diverses franqueses: que estaria exempt durant tot l'any següent de pagar questa del senyor, d'host i de cavalcada, i tampoc hauria de pagar res per alliberar-se'n i, a més, se li prorrogaria sis mesos el terme de pagament dels seus deutes.⁸²² Per tant, novament, queda clar que aquesta franquesa era extensiva a tots aquells que tenien llicència per explotar un “cros” d'argent, amb independència que hi treballessin directament —a peu de mina— o hi fessin anar a algú altre: “en aquell obrarà o farà obrar, per si o per altre”. Circumstància que també podem comprovar en la concessió que se'n va fer, d'aquestes mateixes franqueses, el 15 de maig del 1352. En la crida pública que es va fer a Falset, a través de la qual es van difondre els termes de la concessió, s'exposa que s'enfranquiria —igual que abans— a tothom que prengué o hagués pres “cros” d'argent i que hi treballés o hi fes treballar a algú altre durant vuit mesos. De fet, l'expressió del 22 de novembre del 1348 s'utilitza novament —és idèntica— en la crida pública del 1352: “en aquell obrarà ho farà obrar, per si ho per altre”.⁸²³

En definitiva, les companyies o alguns dels “companyons” a títol individual podien tenir mà d'obra assalariada o llogats que treballessin —en lloc d'ells— excavant a les mines, puntualment o de forma continuada. De fet, els oficials de l'administració comtal que tenien part en companyies mineres que explotaven argent no hi devien treballar a peu de mina. La qual cosa, confirmaria plenament que aquells que tenien part en una companyia no necessàriament eren els mateixos que realitzaven el treball manual d'extracció dels minerals. L'exemple més destacable és, com s'ha comentat abans, el de Jaume de Besanta.

Ara bé, a la vista del que estableix la normativa, no sempre els membres d'una companyia havien de ser socis inversors. Entenem que també podien existir companyies

⁸²¹ Vegeu el capítol 6 bis de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental).

⁸²² Doc.núm.29 de l'apèndix documental. Vegeu també: doc.núm.30 de l'apèndix documental.

⁸²³ Doc.núm.69 de l'apèndix documental. Amb relació a aquesta qüestió, vegeu també: doc.núm.70 i doc.núm.73 (a l'apèndix documental).

on els “companyons” fossin miners que desenvolupaven la seva tasca als “crosos”. Al marge de les persones que és evident que no treballaven a peu de mina, però, és difícil poder determinar amb certesa quins dels “companyons” que trobem en la documentació eren pròpiament miners i quins no. Tot i que tenim informació sobre les companyies i sobre la gent que en formava part, no disposem de prou dades que ens permetin resoldre aquest dubte.

En tot cas, independentment que els minaires tinguessin part en la companyia o fossin simplement llogats —sense participació en la companyia—, hi havia una especialització laboral. És a dir, hi havia gent que es dedicava, gairebé exclusivament, a excavar en els “crosos” durant pràcticament tot l’any. De fet, creiem que això devia ésser així perquè, segons la normativa, tots i cadascun dels homes que haguessin pres un “cros” havien de treballar-hi contínuament. Si estaven dos mesos sense excavar-hi, qualsevol altra persona tenia dret d’explotar-lo.⁸²⁴ En aquest sentit, com s’especifica i es puntualitza en una interpolació que trobem en les primeres ordinacions —les del 1344— i en una de les còpies de les del 1348, només podien parar “·I· mes de les messes e ·I· mes de les venemes”.⁸²⁵ És a dir, un mes en època de la sega i un altre durant la verema. Per tant, no obstant aquest permís, creiem que els “piconers o cavadors” es dedicaven exclusivament a l’extracció de minerals i només abandonaven aquesta tasca —si és que ho feien— com a màxim durant dos mesos, per treballar en les feines del camp com a mà d’obra de suport en els períodes de més activitat (en època de la sega i durant la verema). De tota manera, és molt significatiu el fet que es tinguessin en consideració les activitats agrícoles. El comte no descuidava cap de les possibles fonts d’ingressos. A més, no s’ha d’oblidar que —al marge de la rendibilitat de les mines— el marc de desenvolupament de l’exploració minera era una economia i una societat agràries.

⁸²⁴ Vegeu el capítol 6 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l’apèndix documental) i el capítol 9 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l’apèndix documental).

⁸²⁵ Vegeu el capítol 6 de les ordinacions del 1344: doc.núm.10 de l’apèndix documental. Aquesta puntualització, a més, també la trobem en una de les còpies de les ordinacions del 1348, intercalada entre línies. Concretament, apareix interpolada en el capítol 9 de la còpia que s’inclou al final del primer llibre d’administració de les “menes” d’argent de Joan de la Seda (1348-1349). Vegeu: ADM, secció Entença, lligall 1, doc.núm.45, fol.37v [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 48, fotograma 372]. A l’apèndix documental, l’identificarem amb la còpia “C:” del doc.núm.31.

5.5. LLIBERTATS, FRANQUESES I DEMANDA DE MINERS DESPRÉS DE LA PESTA NEGRA

L'infant Pere d'Aragó, tal com hem exposat en parlar de les ordinacions, va establir diversos drets, garanties personals i, fins i tot, alguns privilegis a tots aquells que treballessin en les mines d'argent del domini comtal o hi fessin treballar. En aquest sentit, l'objectiu de les franqueses i exempcions que va atorgar era incentivar l'explotació minera de l'argent, mantenint la mà d'obra que ja treballava a les mines i, a més, atraient possibles nous miners. En definitiva, el que es pretenia era potenciar l'extracció del mineral i, d'aquesta manera, millorar el rendiment econòmic de l'explotació i augmentar les rendes del comte.

De fet, malgrat que en un dels capítols de les ordinacions del 1344 s'eximeixi del pagament de determinats tributs als parçoners i miners, aquestes franqueses i exempcions a favor dels miners, majoritàriament, es van començar a concedir després de la Pesta Negra del 1348. En aquest sentit, en aquelles primeres ordinacions, la concessió de les franqueses apareix en un capítol que havia estat afegit al text posteriorment, en una data indeterminada. Tal com hem apuntat en apartats precedents, bona part de les interpolacions de text que trobem a la còpia que s'ha conservat de les ordinacions del 1344 són posteriors a la redacció primigènia, escrites per una mà diferent de la que va redactar el gruix del text. Aquest és el cas d'aquest capítol, el 6 bis. En el qual, s'estableix que tots aquells que tindran part en els "crosos" d'argent i que, sense interrupció, hi treballessin o hi fessin treballar, serien francs d'host, de cavalcada, de la remença d'aquelles i també de quèstia.⁸²⁶ Precisament, hem optat per numerar el capítol amb el "6 bis" perquè aquesta disposició va ser afegida a l'espai en blanc que restava entre els capítols 6 i 7 de les ordinacions primigènies, els quals ja havien estat numerats per un escrivà amb anterioritat a la interpolació. Tanmateix, no queda clar en quin moment concret es va posar de més aquesta disposició.

En qualsevol cas, també s'ha de dir que les exempcions concedides en el capítol 6 bis no apareixen en altres documents fins després de la Pesta Negra. Per tant, creiem que específicament aquest capítol va ser intercalat, en aquesta còpia de les ordinacions del 1344, després de la plaga del 1348. A més a més, tal com veurem, aquestes exempcions no tenien una validesa permanent sinó que van ser concessions puntuals i d'una durada determinada. La vigència de les quals, si més no, es va anar renovant i

⁸²⁶ Vegeu el capítol 6 bis del doc.núm.10 de l'apèndix documental.

ampliant successivament. De fet, l'atorgament d'aquestes franqueses era una mesura per potenciar el treball a les mines d'argent i suposava un reclam per atraure miners, ja que els eximia d'una important càrrega fiscal, i més si —com suposem— es va produir després de la Pesta Negra.

Com és sabut, la Pesta Negra va assolir terres catalanes l'any 1348, provocant la mort de molta gent.⁸²⁷ De fet, la pandèmia del 1348 també es va endur per davant la vida de l'esposa de l'infant Pere, Joana de Foix, comtessa consort de Ribagorça i de les Muntanyes de Prades.⁸²⁸ A més, com analitzarem en parlar de la figura de l'administrador, també és més que probable que el conseller i escrivà de porció Jaume Fiveller —qui va exercir d'administrador de les “menes” d'argent durant els primers anys de regència del comte Pere— també morís per culpa de la Pesta Negra. Precisament, el seu substitut al capdavant de la gestió de l'activitat, Joan de la Seda, va iniciar el registre en el seu primer llibre d'administració de les “menes” d'argent el dia 1 d'octubre del 1348.⁸²⁹

Com assenyala Ezequiel Gort, tot i la poca informació de què es disposa, es creu —per referències d'altres indrets propers al comtat— que la Pesta Negra també va ser contundent al territori del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. Aquest autor estudia la durada i els efectes de l'epidèmia en una de les viles del comtat de les Muntanyes de Prades: Ulldemolins. En aquest sentit, assenyala que la pesta va arribar a l'indret durant la segona setmana del mes de juliol, va tenir el seu punt àlgid durant la primera quinzena d'agost, i no va minvar fins a les darreries d'aquest mateix mes. La malaltia, que a mitjan mes de setembre ja havia desaparegut, va deixar rere seu una elevada mortaldat.⁸³⁰ El mateix autor creu que, en el cas de Falset, la pesta no hi devia arribar fins al mes de juliol i que a mitjan mes d'octubre ja havia passat tot.⁸³¹

La pandèmia del 1348, que va causar estralls en tots els àmbits de la societat, evidentment també va afectar l'explotació de les mines d'argent del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, ja que va causar la mort de molts dels miners i dels operaris que hi treballaven. De fet, s'han conservat alguns testimonis documentals

⁸²⁷ Per conèixer de forma resumida els estralls i les conseqüències de l'epidèmia a Catalunya, vegeu per exemple: P.H.FREEDMAN (1993), *Els orígens de la servitud pagesa...*, pàg.177-201. Vegeu també, entre d'altres: J.SOBREQUÉS (1971), “La Peste Negra en la Península Ibérica”..., pàg.67-101.

⁸²⁸ A.LÓPEZ DE MENESES (1956), *Documentos acerca de la peste negra...*, doc.4 (1348, maig, 9), pàg.4 [vol.6, pàg.294]. Vegeu també: R.d'ABADAL (1972), *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència...*, pàg.43.

⁸²⁹ Doc.núm.22, fol.4r (a l'apèndix documental).

⁸³⁰ E.GORT (1994), *Història de Cornudella de Montsant...*, pàg.100-102; E.GORT (1991), *Història de la Cartoixa de Scala Dei...*, pàg.147.

que corroboren l'efecte debastador que va tenir la coneguda a l'època com a “malaltia de la glànola” sobre la mineria de l'argent a la zona. D'entre els quals, el més eloqüent i significatiu el trobem en una missiva, datada el 5 d'octubre del 1348, en què l'infant Pere demanava al capità de la vila d'Iglesias (Sardenya) que fes una crida als “piconers e argenters” de l'illa perquè, els que volguessin, anessin a treballar a les mines de Falset. Efectivament, en l'encapçalament d'aquesta carta, el comte planteja el problema a Guillem d'Alió, el capità de la vila d'Iglesias, de forma clara, concisa i directa:

“Scire vos volumus quod, propter maximas mortalitates gentium que hiis partibus in presenti anno ex Dei dono devenerunt, maxima pars piconeriorum et aliorum qui in mineriis nostris argenti ville de Falçeto operabantur viam universe carnis sunt ingresi”.⁸³²

És a dir, l'assabenta que són morts la major part dels miners i d'altres persones que treballaven en les “menes” d'argent de la vila de Falset, a causa de l'elevada mortaldat de gent que havia assolat el territori aquell any 1348. Per tant, l'infant Pere presenta un panorama desolador. La Pesta Negra, una malaltia tan desconeguda com implacable i mortífera, havia causat estralls en tots els àmbits de la societat i l'economia.

En qualsevol cas, per redreçar aquesta situació, el comte Pere va demanar ajuda novament —igual que havia succeït en iniciar l'explotació minera de l'argent— a Sardenya. En aquesta ocasió, tal com podem comprovar en aquesta carta adreçada al capità d'Iglesias que estem comentant, el comte pregava a Guillem d'Alió que, a tots aquells miners que cregués que estiguessin preparats i fossin bons, els encoratgés perquè anessin al més aviat possible cap a la vila de Falset a excavar i treballar en les “menes” d'argent. El comte prometia que els compensaria, a cadascun dels miners provinents de l'illa que arribessin a Falset per aquesta raó, amb el pagament de cent sous barcelonesos.

Per tant, l'infant Pere ofería una compensació econòmica als que es decidissin a fer el pas d'abandonar la feina a Sardenya per anar a treballar al territori del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. A més, tal com s'especifica en la missiva, l'infant Pere també els concediria llicència per poder excavar “menes” d'argent per tot el territori del domini comtal a perpetuïtat. Havien de respectar, però, uns determinats capítols que acompanyaven la carta (“*sub forma contenta in capitulis infrascriptis*”). Els quals feien referència a les condicions de partició entre comte i miners —determinaven

⁸³¹ E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.74-77.

les quantitats o percentatges que els miners havien d'entregar al comte— i al fet que els miners havien de portar obligatòriament totes les “menes” que trobessin cap a la “casa de les menes del senyor infant”.⁸³³

De fet, el sistema i barem de partició que s'estableix en aquesta carta és el mateix que poc temps després es va instituir amb la promulgació de les segones ordinacions, les del 14 de desembre del 1348.⁸³⁴ Les quals, com hem vist en l'apartat anterior, modificaren el sistema i els percentatges de partició que havien establert les ordinacions anteriors (1344). Per tant, en certa manera, la modificació ja es va fer pública dos mesos abans de l'atorgament de la nova normativa. En tot cas, amb les ordinacions del 1348 es va estatuir el canvi i se li va donar validesa jurídica.

Altrament, a més de la còpia de les condicions de partició, el comte també va enviar cap a Sardenya unes determinades quantitats de “mena” d'argent de Falset, per tal que en Puxarello de Canet, assajador de les “menes” de la vila d'Iglesias, o algun altre assajador en fes “assaig” davant de les persones que decidissin anar cap a Falset. La voluntat de l'infant Pere era que aquells possibles miners de l'illa disposats a treballar en el domini comtal coneguessin el valor i la qualitat de les “menes” falsetanes.⁸³⁵ De fet, com podrem comprovar en analitzar les espècies minerals explotades, aquesta no era una qüestió banal perquè, a l'àrea de Falset–Bellmunt, els minerals explotats eren minerals d'argent sobretot. En canvi, a la zona minera d'Iglesias, s'hi explotava majoritàriament galena argentífera. Per tant, s'hi beneficiaven espècies minerals diferents.

En definitiva, la petició a Guillem Alió, capità d'Iglesias, era clara i concisa. L'objectiu primordial del comte era atraure “piconers e argenters” provinents de Sardenya que volguessin excavar a les mines d'argent de Falset. Per tant, sol·licita l'arribada de mà d'obra experimentada. És a dir, requereix miners amb experiència que treballin a peu de mina, picant i extraient “menes” d'argent.⁸³⁶ El metall blanc, tot i ser només un més dels metalls que s'explotaven a l'àrea minera del Molar–Bellmunt–Falset en aquells moments —juntament amb el coure i sobretot el plom—, era el més valuós i apreciat.

⁸³² Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.23, fol.75r.

⁸³³ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.23.

⁸³⁴ Vegeu el capítol 2 de les ordinacions del 1348: doc.núm.31 de l'apèndix documental.

⁸³⁵ Doc.núm.23 de l'apèndix documental.

⁸³⁶ Segons la definició del *Diccionari català-valencià-balear*, amb el mot *argenter* antigament es designava a l'home que treballava a treure argent de les mines, un miner. Vegeu la veu

La petició d'ajuda al capità d'Iglesias no es va deturar aquí, sinó que el comte Pere va enviar-li una nova missiva el dia 4 de novembre del 1348, és a dir, escassament un mes després de l'anterior. En aquesta ocasió, el comte li demanava que comprés sis captius joves i forts, onsevulga que els trobés en venda per l'illa de Sardenya, pagant per ells el preu que cregués convenient. De fet, el comte volia aquells sis captius perquè treballessin excavant en les mines d'argent de Falset. Així, l'infant Pere justificava aquesta sol·licitud dient que no trobava gaires cristians que hi volguessin excavar “menes” d'argent: “*cum ad presens non inveniamo copiam christianorum volentium fodere in nineriis*”⁸³⁷ *ante dictis*”.⁸³⁸

Per tant, en aquesta carta es reflexa, novament, la precària situació en què s'havia vist abocada l'explotació minera de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença després de la Pesta Negra, on —segons els dos documents que hem analitzat— hi escassejava la mà d'obra. De fet, les peticions del comte al capità de la vila d'Iglesias corroboren l'elevada mortaldat i els estralls provocats per la plaga i, a més, denoten la preocupació del comte per redreçar l'explotació minera de l'argent. En qualsevol cas, tornant al que veníem exposant, el comte estableix que aquells sis captius fossin traslladats, acompanyats per una persona de confiança, instantàneament amb qualsevol de les naus que des de Sardenya es dirigissin cap a Barcelona.⁸³⁹

En definitiva, en primer lloc, el comte Pere va cercar mà d'obra a l'illa de Sardenya per poder suplir la falta de miners a la zona de Falset provocada per la Pesta Negra. Nogensmenys, al domini comtal, també va prendre algunes mesures per intentar captar gent per treballar a les mines.

Així, tal com podem veure en una crida pública que es va fer a Falset el 22 de novembre del 1348, l'infant Pere va concedir unes determinades franqueses a tots aquells que tinguessin llicència d'explotació en algun “cros” d'argent i que hi treballessin o hi fessin treballar durant cent vint dies laborables de forma continuada. Els quals —mercès a l'esmentada franquesa— estarien exempts durant tot l'any següent de pagar questa del senyor, d'host i de cavalcada i tampoc haurien de pagar la redempció d'aquestes imposicions. Així mateix, el comte també els atorgaria una

---

“1. ARGENTER *m.* || 2. ant.” a: A.M.ALCOVER, F.B.MOLL (1985), *Diccionari català-valencià-balear...* (<http://dcvb.iec.cat/>).

⁸³⁷ *Sic.*

⁸³⁸ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.27

⁸³⁹ Doc.núm.27 de l'apèndix documental.

pròrroga de sis mesos per al pagament de lurs deutes. Ara bé, tal com establia el pregó, aquestes disposicions tenien una validesa de tres anys. Per tant, es tracta d'una mesura temporal i clarament pensada per atraure gent que explotés les mines d'argent. De fet, després d'exposar les característiques d'aquestes franqueses, la crida continua amb un directe i incitant: "E qui d'aquestes franquees volrà usar, vinga davant en [Johan] de la Seda, sobre posat en les dites menes del argent per lo dit senyor, qui li [asig]narà cros e l'escriurà en lo libre".⁸⁴⁰ En definitiva, sens dubte, es tracta d'incentius per atraure gent cap a l'explotació minera de l'argent i fomentar-hi el treball. I, de fet, aquesta mena de reclams, en una situació com la que es vivia després d'haver passat la pesta, cobra molt més sentit.

Així mateix, en virtut d'una altra crida pública que també va ser pregonada a la vila de Falset el mateix dia que l'anterior, el comte reclamava la presència de totes les persones que haguessin pres "cros" en el terme de Falset, tant si hi treballaven en aquell moment com si no. Les quals havien de comparèixer davant de l'administrador de les "menes" d'argent, Joan de la Seda, perquè pogués fer un recompte de la gent que tenia llicència d'explotació en algun "cros". En aquest sentit, es va determinar que els habitants de la vila de Falset disposaven de deu dies per presentar-se davant de Joan de la Seda i els de fora vila tenien vint dies per fer-ho. De fet, si no hi acudien dins del termini de temps establert, l'administrador concediria l'explotació d'aquell "cros" a qualsevol altra persona que pogués treballar-hi.⁸⁴¹ Per tant, suposem que es tracta d'una mesura per fer una mena de comprovació del nombre de persones que, havent-los estat concedida llicència per explotar un "cros", encara estaven disponibles per treballar-hi. De tal manera que l'administrador podria disposar d'una llista o inventari dels "crosos" en què no s'hi treballava, per tal de concedir-ne la llicència d'explotació a algú altre.

En definitiva, els dos pregons tenen relació directa perquè aquells que responguessin a la crida o demanda del comte, atrets per les franqueses que concedia en el primer dels pregons, podrien explotar els "crosos" que haguessin quedat vacants després d'haver-se esgotat el termini establert en el segon pregó. En aquest sentit, amb la segona de les crides públiques, segurament, el comte també volia avaluar els efectes que havia tingut la Pesta Negra sobre la població dedicada a la mineria, ja que es parla de "ells o lurs hereus" quan es fa referència a la gent de Falset que era cridada a

⁸⁴⁰ Doc.núm.29 de l'apèndix documental. Vegeu també: doc.núm.30 (a l'apèndix documental).

⁸⁴¹ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.29.

comparèixer davant de l'administrador.⁸⁴² Per tant, creiem que es dóna per suposat que alguns dels miners podien haver mort i serien els seus descendents els que donarien continuïtat a l'explotació, si és que els hi eren. L'objectiu final era evitar que els “crosos” quedessin sense obrar a causa de la mort dels seus concessionaris. En altres paraules, després del trasbals que va suposar la Pesta Negra calia fer recompte de les baixes i confirmar quines explotacions seguirien en actiu. De fet, aquella mina que quedés vacant, en cas que no es personés davant de l'administrador cap d'aquells que hi havia estat treballant fins llavors, seria reassignada a d'altres miners.

En aquest context, pocs dies després d'haver establert aquelles mesures, el primer de desembre del 1348, el comte Pere va determinar que, de les mateixes franqueses exposades en la primera de les crides públiques que hem esmentat, també n'havia de gaudir Bernat Vilar, habitant del terme de Tivissa. Tal com exposa el mateix comte, era de justícia que aquell home en gaudís perquè feia carbons i altres coses necessàries, sense les quals no es podria treure profit de les “menes” d'argent de Falset.⁸⁴³ En aquesta ocasió, per tant, no es tracta d'un incentiu per atraure mà d'obra, sinó que és clarament una compensació a favor de Bernat Vilar per la feina que feia, bàsica — segons es desprèn del document— per a l'explotació minerometal·lúrgica de l'argent.

Altrament, al cap de pocs dies, també es va modificar la normativa. Al marge de la demanda de miners i la concessió de franqueses, el comte Pere va publicar —n'hem parlat àmpliament— unes noves ordinacions per regular l'explotació minera de l'argent el 14 de desembre del 1348.⁸⁴⁴ Tot i que no es fa referència a la pandèmia en l'exposició de les motivacions concretes que donen lloc al document,⁸⁴⁵ és possible que hi hagués alguna relació entre el canvi de normativa i la voluntat de deixar enrere la Pesta Negra. És a dir, tot i que no hi ha cap indicador que ho corrobori, podrien ser una mesura més per intentar tirar endavant l'explotació pocs mesos després que l'epidèmia devastés demogràficament el comtat. Si més no, en el canvi, hi devia tenir molt a veure la gestió del nou administrador de les “menes” d'argent. El qual, com hem vist anteriorment, va començar a exercir el càrrec després de la pandèmia. És a dir, directa o indirectament, les ordinacions del 1348 són deutores de la reestructuració administrativa que va

⁸⁴² Doc.núm.29 de l'apèndix documental.

⁸⁴³ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.30.

⁸⁴⁴ Vegeu el doc.núm.31 de l'apèndix documental.

⁸⁴⁵ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.31, línies 1-2.

experimentar l'explotació de l'argent en aquells convulsos moments, en el context del que podríem anomenar la postpandèmia.

Pocs dies després de la institució de les ordinacions, coincidint amb una concessió a l'administrador Joan de la Seda que li ampliava la potestat,⁸⁴⁶ el comte Pere va concedir un privilegi als treballadors dels “crosos”. De fet, aquest és l'encapçalament que precedeix una de les còpies que s'han conservat d'aquest document: “*Privilegium concessum laboratoribus crosorum*”.⁸⁴⁷ En concret, el 17 de desembre del 1348, l'infant Pere va establir que les adjudicacions de porcions de terreny on excavar i fer excavar “menes” d'argent, les quals eren concedides i registrades per l'administrador, tindrien tanta força i fermesa com si haguessin estat atorgades pel mateix administrador amb instrument públic. I, a més, va manar al procurador general i a tots els oficials comtals que les respectessin, les mantinguessin i no les contravinguessin.⁸⁴⁸ En definitiva, es tracta d'una concessió a favor dels sol·licitants i tenidors d'aquells espais de terra, ja que amb aquesta mesura es garantia la validesa, l'estabilitat i la permanència de les adjudicacions.

En un altre ordre de coses, cal destacar que les ordinacions del 14 de desembre del 1348 no van recollir les franqueses i exempcions que —tal com hem desglossat anteriorment— l'infant Pere va concedir a tothom que treballés o fes treballar en un “cros” d'argent durant cent vint dies laborables seguits. De fet, aquests privilegis no hi són reflexats perquè, malgrat que la primera notícia documental que en tenim és de pràcticament un mes abans de la promulgació d'aquelles segones ordinacions, concretament del 22 de novembre, la vigència de la concessió d'aquelles franqueses és de tres anys inicialment.⁸⁴⁹ Per tant, possiblement no s'hi devien incloure perquè es tracta d'una disposició temporal. Malgrat tot, aquesta absència contrasta amb la inclusió que se'n va fer, encara que interpolada, en les primeres ordinacions del 1344.⁸⁵⁰ Tot i que, com ja s'ha comentat, aquesta disposició va ser afegida amb posterioritat per una mà diferent, possiblement, després de la Pesta Negra.

⁸⁴⁶ D'aquesta concessió a favor de Joan de la Seda, ja en parlarem àmpliament quan analitzarem la figura de l'administrador de les “menes” d'argent. Ara, tan sols esmentar que —per si es vol consultar— trobareu la transcripció d'aquest document a l'apèndix documental: doc.núm.33.

⁸⁴⁷ Ho trobareu a la còpia que s'inclouïa al final del primer llibre d'administració de les “menes” d'argent de Joan de la Seda (1348-1349). Vegeu: ADM, secció Entença, lligall 1, doc.núm.45, fol.39r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 48, fotograma 373]. A l'apèndix documental, l'identificareu amb la còpia “C:” del doc.núm.34.

⁸⁴⁸ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.34.

⁸⁴⁹ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.29 i doc.núm.30.

⁸⁵⁰ Vegeu el capítol 6 bis de les ordinacions del 1344: doc.núm.10 de l'apèndix documental.

En qualsevol dels casos, les franqueses i exempcions que va concedir l'infant Pere el 22 de novembre del 1348 expiraven —com hem comentat— al cap de tres anys.⁸⁵¹ En aquest sentit, el 15 de maig del 1352, el mateix infant Pere va instaurar novament la concessió d'aquells privilegis. De fet, en la crida pública en què s'anunciava aquesta mesura a Falset, es fa referència a l'extinció del temps de vigència de la prerrogativa anterior i s'exposa que el senyor infant volia afavorir més als miners. Així doncs, es proclama un altre cop que tots els que prenguessin o haguessin pres “cros” d'argent i que hi treballessin o hi fessin treballar durant vuit mesos de l'any estarien exempts per tot l'any següent de pagar quèstia del senyor, d'host i de cavalcada, i redempció d'aquelles. I, a més, l'infant Pere també els concediria l'ajornament per sis mesos del terme de pagament dels deutes.⁸⁵² Per tant, es tracta de la mateixa concessió que havia fet tres anys abans, amb idèntiques franqueses i exempcions. En aquest cas, però, el període de temps de treball que havien d'assolir els miners per poder gaudir-ne va variar dels cent vint dies laborables de forma continuada (“·CXX· dies faenés continuus”),⁸⁵³ que es van establir el 1348, als vuit mesos (“VIII meses del any complidament”), del 1352.⁸⁵⁴ Amb la qual cosa, el període de treball s'amplia considerablement i, per tant, aquesta circumstància ens mostra novament que la concessió del 1348 havia estat una mesura excepcional, nascuda en un context determinat i propiciada per l'elevada mortaldat que havia provocat la Pesta Negra. En qualsevol cas, tot i que la situació era una mica diferent l'any 1352, es tracta novament de la concessió d'incentius per atraure mà d'obra. De fet, per difondre el missatge, s'utilitza el mateix recurs que s'havia fet servir tres anys abans: una crida pública. Altrament, per citar una de les diferències destacables entre ambdues concessions és que hi havia un nou administrador de les “menes” l'any 1352 —ja no ho era Joan de la Seda. De manera que, tothom que volgués prendre “cros” d'argent per treballar-hi, i gaudir de les franqueses, s'havia de presentar davant de mestre Bertran de Revell, que era qui els assignaria el “cros”.⁸⁵⁵

En aquesta línia, després de fer la crida pública, aquell mateix dia 15 de maig del 1352, el comte Pere va enviar una missiva adreçada al batlle de Falset, Bernat Totzó, i al seu lloctinent. En la qual, els manava que fessin beneficiaris de l'ajornament del terme de pagament dels deutes per sis mesos —una de les concessions de la crida

⁸⁵¹ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.29 i doc.núm.30.

⁸⁵² Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.69

⁸⁵³ Doc.núm.29 i doc.núm.30 de l'apèndix documental.

⁸⁵⁴ Doc.núm.69 (a l'apèndix documental).

⁸⁵⁵ Doc.núm.69 de l'apèndix documental.

pública— a tots aquells que treballessin o fecin treballar en les mines d'argent contínuament durant sis mesos i que aquest termini fos a comptar des del dia que hi comencessin a treballar en endavant.⁸⁵⁶ És a dir, l'infant Pere volia que aquesta prerrogativa concreta fos d'aplicació immediata per al primer any de vigència de la franquesa. En altres paraules, tot i que la crida establia que gaudirien d'“alongament de sos deutes per VI mesos del any següent” aquells que treballessin o fessin treballar en els “crosos” d'argent durant vuit mesos de l'any, per posar en pràctica aquell ajornament no era necessari esperar a finalitzar aquell període establert en la crida perquè la mesura es faria efectiva immediatament. De tal manera que la franquesa ja seria vàlida per als primers sis mesos que hi treballessin o hi fessin treballar. No haurien d'esperar a treballar-hi vuit mesos tampoc. Això sí, els miners havien de garantir i assegurar, si no ho havien fet ja, que pagarien els deutes a lurs creditors un cop transcorreguts aquells sis mesos.⁸⁵⁷

No obstant les indicacions que s'establiren en aquella missiva del 1352, el comte Pere va tornar a insistir en aquesta qüestió i ho va fer després d'haver transcorregut nou mesos. Així, en una carta datada el 25 de febrer del 1353, va establir que els homes del lloc i terme de Falset que haguessin treballat o haguessin fet treballar en mines d'argent l'any anterior gaudissin de l'ajornament dels seus deutes per sis mesos, a comptar des de la data d'aquesta darrera carta en endavant; no obstant el que havia establert en la carta anterior, datada el 15 de maig del 1352. Concretament, el comte va manar a Bernat Totzó, batlle de la vila de Falset, que controlés aquest ajornament i que el complís i el fes complir, sempre que fossin deutes pels quals els miners no haguessin gaudit encara d'aquell ajornament i que estigués assegurat que es pagarien a lurs creditors en finalitzar aquells sis mesos.⁸⁵⁸ Per tant, en certa manera, amb aquesta disposició el comte Pere es cenyia al que havia establert en la concessió de la franquesa.⁸⁵⁹ De tota manera, en la carta del 1353, el comte va establir una sèrie o tipus de deutes sobre els quals no es podria aplicar l'ajornament. Així, restaven fora d'aquesta disposició —no s'inclouïen en la concessió— els deutes deguts amb jurament (“ab sacrament”), els deutes contrets després de la crida que anunciava aquest enfranquiment —realitzada l'any anterior, el 15 de maig del 1352—, els deutes deguts per dot o per espoli (escreix) de dones, aquells que havien estat contrets per vendes de béns immobles o de rendes, els dèbits per

⁸⁵⁶ Doc.núm.70 de l'apèndix documental.

⁸⁵⁷ Doc.núm.70 de l'apèndix documental.

⁸⁵⁸ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.73

⁸⁵⁹ Vegeu altra vegada: doc.núm.69 (a l'apèndix documental).

penyores entregades a lurs creditors i, finalment, els deutes concrets per deixes testamentàries i pures comandes. Tanmateix, en la missiva, també s'estableix que havien de ser els deutors els que havien de declarar al batlle de Falset quins eren els deutes sobre els quals volien que s'apliqués aquest ajornament per sis mesos.⁸⁶⁰

En definitiva, a la vista del que s'ha comentat fins ara, queda clar que el comte vol assegurar un treball continuat a les mines d'argent. Amb aquest objectiu, es van confirmar i van continuar aplicant-se les mesures i incentius que s'havien establert immediatament després de la Pesta Negra. Ara bé, les concessions es van anar matisant, tal com hem vist en parlar de l'aplicació de l'ajornament dels deutes a favor dels miners. De fet, en aquest sentit, l'infant Pere també va puntualitzar qui podia beneficiar-se de la franquesa de les questes, ja que aquesta qüestió havia provocat certes disputes entre alguns miners i l'administrador de les "menes" d'argent, mestre Bertran de Revell. Per la qual cosa, el comte va establir que fossin francs de les questes de l'any tots aquells que treballassin vuit mesos per any a les mines d'argent. És a dir, també tenia intenció i volia que en gaudissin les persones que paraven en temps de la sega, per la verema o quan plovia, sempre i quan arribessin als vuit mesos de treball a les mines al final de l'any. Amb la qual cosa, el 22 d'octubre del 1354, va manar a mestre Bertran de Revell que no qüestionés l'enfranchiment de les questes a les persones que haguessin cessat les labors mineres pels motius esmentats si al final de l'any hi havien estat treballant els vuit mesos estipulats. Això sí, l'administrador havia de vigilar i controlar que no es cometés cap tipus de frau.⁸⁶¹

En definitiva, l'infant Pere també volia que gaudissin d'aquella franquesa les persones que no haguessin treballat a les mines d'argent de forma continuada i seguida. Per tant, creiem que la prioritat del comte era assegurar l'explotació minera de l'argent amb la concessió de diversos incentius i que era plenament conscient que havia de ser una mica flexible per poder atraure el major nombre de persones possibles i mantenir-les. Així doncs, si volia que pagesos i camperols també hi participessin, havia de crear les condicions necessàries perquè poguessin compaginar la cerca de minerals amb els treballs agrícoles que requerien una major dedicació.

La especialització dels miners, els quals treballaven exclusivament en les mines, potser va ser més difícil de mantenir després de la Pesta Negra. És a dir, la disminució de mà d'obra provocada per la plaga del 1348, possiblement va fer més difícils

⁸⁶⁰ Doc.núm.73 de l'apèndix documental.

⁸⁶¹ Doc.núm.77 de l'apèndix documental.

aconseguir atraure gent per treballar a les mines i, en conseqüència, poder retenir-la a les mines durant gairebé tot l'any. De fet, les concessions de franqueses que el comte va concedir després de la Pesta Negra eren per a aquells miners que treballessin durant vuit mesos seguits. Per tant, fins i tot per aconseguir determinades exempcions, no calia que treballessin tot l'any.

De tota manera, segons les disposicions de les ordinacions que regulaven l'explotació, tothom que hagués pres un "cros" d'argent havia de treballar-hi de forma continuada. De fet, la normativa —ho hem vist en parlar del tema— establia que, si els miners estaven dos mesos sense excavar-hi, qualsevol altra persona tindria dret d'explotar la mina d'argent.⁸⁶² Per tant, tot i la benevolència del comte en aplicar la franquesa de les questes, aquells que es dediquessin a excavar en les mines d'argent —tal com hem argumentat en parlar de les companyies de miners— s'hi havien de dedicar pràcticament de forma exclusiva. Concretament, en interpolacions que hi ha al text que s'ha conservat de les ordinacions del 1344 i en una de les còpies de les del 1348, s'especifica que els miners només podien cessar la seva activitat "·I· mes de les messes e ·I· mes de les venemes".⁸⁶³ És a dir, un mes en època de la sega i un altre durant la verema. Precisament, les mateixes tasques agrícoles en què el comte era tolerant a l'hora de fer extensiva la franquesa de les questes.

En un altre ordre de coses, els darrers documents analitzats també corroboren que les franqueses que l'infant Pere va fer públiques el 15 de maig del 1352,⁸⁶⁴ renovant —en certa manera— les concessions del 22 de novembre del 1348, continuaven sent vàlides anys després de l'atorgament. De fet, en la crida que va fer pública aquesta pròrroga no es parla de cap termini concret d'aplicació del privilegi, mentre que en la concessió primigènia —la del 22 de novembre del 1348— s'havia deixat ben clar que l'atorgament tenia una validesa de tres anys, fins a finals del 1351.⁸⁶⁵ Per tant, davant d'aquestes circumstàncies, entenem que les disposicions de la crida del 15 de maig del 1352, en què s'establia l'exempció de pagament de determinats tributs i l'ajornament dels deutes a tots els que treballessin o fessin treballar en "cros" d'argent durant vuit

⁸⁶² Vegeu el capítol 6 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental) i el capítol 9 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

⁸⁶³ Capítol 6 de les ordinacions del 1344 (doc.núm.10 de l'apèndix documental) i capítol 9 de la còpia de les ordinacions del 1348 que s'inclouia al final del primer llibre d'administració de les "menes" d'argent de Joan de la Seda (1348-1349). Vegeu: ADM, secció Entença, lligall 1, doc.núm.45, fol.37v [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 48, fotograma 372]. A l'apèndix documental, l'identificareu amb la còpia "C:" del doc.núm.31.

⁸⁶⁴ Doc.núm.69 de l'apèndix documental.

mesos,⁸⁶⁶ tenien una durada indefinida. Almenys això devia ser així per a l'enfranquiment de les questes, ja que —com hem comentat— l'ajornament per sis mesos del terme de pagament dels deutes va ser regulat i acotat per documents posteriors.⁸⁶⁷

En aquest sentit, en un document del 8 de març de l'any 1358 encara es parla de l'aplicació de l'exempció de pagament de la quèstia ordinària de Falset cada any si es treballava en les mines d'argent durant vuit mesos. Concretament, l'infant Pere va fer una sèrie de concessions a Jaume de Besanta, cap de la cancelleria comtal, i als seus companys perquè havien estat cercant “menes” d'argent a la baronia d'Entença durant molt de temps i l'infant volia que hi continuessin treballant. Bàsicament, com s'exposa en el text, pel profit que havia reportat per a la cort comtal —perquè havien hagut d'entregar la cinquena part de l'argent fi lliure de despeses— i pel que li seguiria reportant si seguien fent-ho. Així, entre d'altres, va promulgar la següent disposició:

“Atorgam encara e volem que segons que ja és per nós ordonat que tots aq(u)els que ara són e d'aquí avant seran companys vostres en çerçar les dites menes sien franchs de la paga de la q(u)èstia nostra ordinària de Falçet cascun any si, emperò, per spay de ·VIII· meses hauran çercades e cavades contínuament les menes d'argent damunt dites.”⁸⁶⁸

En aquest sentit, l'expressió “segons que ja és per nós ordonat” possiblement remet a la crida pública del 15 de maig del 1352.⁸⁶⁹ I, de fet, es mantenien en vuit els mesos que els miners havien d'excavar i cercar “menes” per poder gaudir de la franquesa. A més, tot i que en aquesta ocasió la mesura estigui plantejada com una compensació per la feina feta, no deixa de ser un recurs per fomentar l'activitat extractiva.

Així doncs, les franqueses a favor dels miners no van desaparèixer un cop es van superar les mancances produïdes per la Pesta Negra. Ans al contrari, el comte va continuar concedint regularment diferents exempcions a tots aquells que treballessin o fessin treballar en els “crosos” d'argent del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. Tanmateix, amb els anys, va passar de ser una mesura puntual d'urgència per atraure miners, immediatament després de la plaga del 1348, a ser una gratificació a la constància en l'extracció minera. Ara bé, no s'ha d'oblidar que, tot i ser una mena de recompensa, els miners havien de treballar vuit mesos per poder gaudir-ne. Per tant, tot i

⁸⁶⁵ “E aquesta gràcia vol lo dit senyor que dur per tres ans primers esdevenidors”. Vegeu: doc.núm.29 i doc.núm.30 de l'apèndix documental.

⁸⁶⁶ Doc.núm.69 de l'apèndix documental.

⁸⁶⁷ Vegeu, en aquest sentit: doc.núm.70 i doc.núm.73 de l'apèndix documental.

⁸⁶⁸ Doc.núm.81 de l'apèndix documental.

⁸⁶⁹ Doc.núm.69 de l'apèndix documental.

que potser ja no es pretenia tant atraure mà d'obra nova als “crosos” d'argent, era una forma de mantenir i afermar els miners que hi treballaven i, d'aquesta manera, poder apuntalar l'explotació del metall blanc.

En definitiva, la Pesta Negra és un dels episodis que marca, inevitablement, el devenir i l'evolució de l'explotació minera de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. Tots els factors esmentats mostren com, després de l'epidèmia —que va assotar el territori l'estiu del 1348—, hi ha un punt d'inflexió en l'explotació minera de l'argent. Aquesta nova situació es constata en les diverses mesures que va prendre el comte per redreçar la situació (la crida a miners autòctons i de Sardenya i la concessió de franqueses) i també en el si de la gestió de l'activitat (l'arribada d'un nou administrador i la concessió d'unes altres ordinacions). Les decisions preses mostren, doncs, com l'administració comtal pretenia superar la situació crítica provocada per la pandèmia del 1348 incentivant i reestructurant l'explotació minera de l'argent. En aquest sentit, també és destacable la celeritat amb la qual va actuar l'infant Pere d'Aragó, immediatament després de patir l'impacte de la malaltia.

5.6. L'EXPERIÈNCIA DELS SARDS AL SERVEI DE L'EXPLOTACIÓ MINERA DE L'ARGENT

Tal com hem pogut comprovar al llarg de les pàgines precedents, la presència de miners i tècnics provinents de l'illa de Sardenya a la zona minera de Falset–Bellmunt va ser destacable. Tanmateix, fins ara, tan sols hem anat apuntant diferents dades disperses sobre la participació dels sards. Per aquest motiu, en el present apartat tenim la voluntat d'aglutinar tota la informació que n'hem anat mostrant en parlar dels inicis i de la normativa de l'explotació minera, tot presentant més dades sobre aquesta qüestió. L'objectiu és aprofundir en aquells aspectes i esdeveniments que ens mostren els lligams que hi van haver entre l'illa de Sardenya —en especial amb la vila minera d'Iglesias— i l'activitat minerometal·lúrgica al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. Així mateix, es busca comprendre i explicar amb major deteniment el per què de la vinguda d'aquestes persones des de l'illa de Sardenya fins a Falset.

Cal recordar que va ser Manuel Romero Tallafigo qui va constatar per primer cop la vinculació entre l'illa de Sardenya i l'explotació minera de l'argent de Falset en època

del comte Pere.⁸⁷⁰ Així mateix, anys després, Montserrat Flores i Juanpere també va publicar un treball sobre la presència dels sards a les mines de Falset.⁸⁷¹ En definitiva, el tema que abordem en aquest apartat ha estat estudiat prèviament i per part de diferents investigadors. En qualsevol cas, aquí presentarem una revisió a fons de la presència, implicació i contribució dels sards, analitzant el tema des d'una altra perspectiva i amb més dades documentals.

El present apartat, de fet, neix de la revisió i reconsideració d'un article que hem publicat recentment sobre la participació dels sards en l'explotació minera i metal·lúrgica de l'argent al terme de Falset en època del comte Pere (anys 1342-1358).⁸⁷² Ara bé, tot i que l'apartat que encetem pren com a base i estructura fonamentals el contingut d'aquest article, s'avança en l'estudi de la qüestió amb noves dades. A més, el fet d'emmarcar el tema en el si de la tesi doctoral, li dóna una nova dimensió. És a dir, el fet d'abordar la presència de tècnics i miners de l'illa en un marc més ampli i general —com és l'estudi de la mineria de l'argent de forma global— fa que se'n puguin extreure més conclusions.

Entrant ja en matèria, tal com s'ha comentat anteriorment, l'infant Pere d'Aragó va comptar amb l'ajuda d'experts en mineria i metal·lúrgia de l'illa de Sardenya per potenciar i estimular l'explotació minera de l'argent al seu domini comtal gairebé des dels inicis. A més, especialment intensa va ser la demanada d'efectius per treballar a les mines falsetanes després de la Pesta Negra. De fet, com veurem, la participació i col·laboració de persones d'origen sard en l'activitat minerometal·lúrgica va ser una constant al llarg de tot el període en què l'infant Pere va ser comte de les Muntanyes de Prades (1342-1358).

Creiem que hi ha tres factors bàsics i fonamentals que expliquen per què el comte Pere va acudir a l'illa de Sardenya i, en particular, a la vila d'Iglesias.⁸⁷³ La vinculació no va ser casual. En primer lloc, cal no oblidar que Sardenya estava sota el domini de la Corona catalanoaragonesa a mitjan segle XIV (vegeu figura 25). A més, la vila d'Iglesias —situada al sud-oest de l'illa, era una de les principals zones productores d'argent de

---

⁸⁷⁰ De fet, en l'article en què publicava les ordinacions del 1344 i 1348, un dels apartats es titulava explícitament: "*La isla de Cerdeña y la plata de Falset*". Vegeu: M.ROMERO (1979), "Ordenanzas para la explotación de la plata...", pàg.327.

⁸⁷¹ M.FLORES (2004), "Els sards de les mines de Falset...".

⁸⁷² A.MARTÍNEZ ELCACHO (2014), "El saber i l'experiència dels sards...", pàg.153-161.

⁸⁷³ A.MARTÍNEZ ELCACHO (2014), "El saber i l'experiència dels sards...", pàg.154.

l'època a escala europea— depenia i estava sota el govern directe de la Corona, ja que era una vila règia d'ençà que fou conquerida el 1324 (vegeu figures 26 i 27). En segon lloc, l'infant Pere d'Aragó era el marmessor —la persona que havia de tenir cura de complir i d'executar les darreres voluntats— del testament del seu germà el comte-rei Alfons III (IV d'Aragó), *el Benigne*. I, en virtut d'aquesta responsabilitat, tenia atribucions sobre la gestió i l'administració de la vila d'Iglesias, perquè les rendes d'aquesta vila havien d'utilitzar-se per pagar deutes del difunt monarca. Finalment, en tercer lloc, tot i que Iglesias era un dels principals centres d'explotació minera de l'Occident medieval en producció d'argent des de mitjan segle XIII, el volum de metall blanc va començar a decaure a partir de la dècada del 1340. Per la qual cosa, la situació productiva de la zona era propícia per afavorir la mobilitat de treballadors qualificats cap a d'altres àrees mineres.⁸⁷⁴ De fet, aquesta realitat contrasta —com hem vist— amb la que va viure l'àrea minera de Falset–Bellmunt, on es va produir un augment de l'explotació de l'argent i la consolidació d'aquesta activitat a partir de la dècada del 1340 també.

FIGURA 25. La Corona catalanoaragonesa a la Mediterrània occidental i central a mitjan segle XIV

⁸⁷⁴ Per conèixer la realitat social, política i econòmica de la vila d'Iglesias cap a mitjan segle XIV, en especial tot allò referent a l'explotació minera de l'argent, vegeu: M.TANGHERONI (1985), *La città dell'argento...* Hi trobareu ampliada tota la informació sobre la qual hem basat el plantejament de les principals causes que expliquen la demanda d'ajuda a l'illa de Sardenya per part de l'infant Pere, sobretot, a les pàgines: 74-76, 87-92, 93-122, 194-211, 246-248, 311-322 i 427-433.

FIGURA 26. Torre i restes de la muralla medieval (*mura pisane*) d'Iglesias (s.XIII-XIV) (Iglesias, Sardenya). Foto: Albert Martínez i Elcacho, 2006.

FIGURA 27. *Chiesa di Santa Chiara* (s.XIII) a Iglesias, Sardenya. Foto: Albert Martínez i Elcacho, 2009.

En aquest context, també cal fer notar que la circulació de mà d'obra —i de coneixements— entre zones mineres diferents va ser una constant al llarg de l'edat mitjana a tota Europa. De fet, la crida de mà d'obra especialitzada d'altres zones mineres va ser una de les mesures que van adoptar els governants medievals per potenciar l'explotació dels recursos minerals propis i millorar-ne el rendiment.⁸⁷⁵

En el cas que ens ocupa, van ser experts provinents de l'illa de Sardenya els que es van desplaçar per treballar en l'explotació minera de l'argent a l'àrea de Falset–Bellmunt a mitjan segle XIV. La vinculació entre l'illa de Sardenya i l'explotació minera de l'argent del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença en època del comte Pere, a més, es va iniciar ben aviat. Així, a principis del 1343 —com hem vist en parlar del tema—, l'infant Pere va fer venir a la vila de Falset alguns mestres de “menes” sards, específicament perquè hi cerquessin “menes” d'argent.⁸⁷⁶ És a dir, l'objectiu de l'infant Pere era trobar minerals potencialment explotables per a la producció de plata i dinamitzar l'explotació minerometal·lúrgica del metall noble a la zona. Per aquest motiu, va acudir a la major qualificació, preparació i experiència dels mestres sards. Als quals, a més de sufragar-los les despeses del viatge,⁸⁷⁷ també els va pagar un salari per les tasques que van realitzar a Falset.

La feina que van desenvolupar, tot i que van ser cridats per cercar “menes” d'argent, possiblement va estar més relacionada amb la metal·lúrgia que no pas amb la mineria, tal com hem assenyalat en parlar d'aquesta qüestió en apartats precedents. Això podria ser perquè, en aquells moments, s'utilitzava l'apel·latiu *mestre* per fer referència als experts en metal·lúrgia o professionals qualificats que s'encarregaven de fondre els metalls.⁸⁷⁸ No es descarta, però, que també que fessin prospeccions sobre el terreny o ensenyessin tècniques als miners i metal·lúrgics autòctons.

⁸⁷⁵ Vegeu, sobre aquesta qüestió, entre molts d'altres exemples: M.C.BAILLY-MAÎTRE (2002), *L'argent. Du minerais au pouvoir...*, pàg.143-144; M.C.BAILLY-MAÎTRE, P.BENOIT (1998), “Les mines d'argent de la France médiévale”..., pàg.30, 37, 40 i 44; M.ARNOUX (2001), “Innovation technique et genèse de l'entreprise...”, pàg.453; Í.MUGUETA (2005), “Minería cuproargentífera...”, pàg.405-428; G.DI GANGI (2007), “Ressources minières et centres de pouvoir en Piémont...”, pàg.83-84; A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2011), “Marie-Christine BAILLY-MAÎTRE, Jean-Michel POISSON (dir.), *Mines et pouvoir...*”, pàg.938.

⁸⁷⁶ Vegeu a l'apèndix documental: doc.núm.3.

⁸⁷⁷ Creiem que el comte Pere va sufragar la totalitat del viatge dels mestres sards, tot i que només estigui provat documentalment que va pagar les despeses que van tenir des de la ciutat de Barcelona fins a la vila de Falset. Vegeu: doc.núm.3 de l'apèndix documental.

⁸⁷⁸ Vegeu, per exemple: doc.núm.11 de l'apèndix documental.

En tot cas, els primers sards que van arribar a Falset eren mestres de “menes”. Per tant, eren gent qualificada i preparada, experts en la matèria. Malgrat tot, en la primera referència documental que en tenim, del 7 de maig del 1343, no s'especifica qui eren concretament aquells sards, ja que tan sols s'exposa “*quibusdam sardis magistris mineriarum*”.⁸⁷⁹ No obstant això, el 20 de febrer del 1344, el comte Pere va manar que paguessin, pels treballs que havien dut a terme, a tres mestres de les “menes” d'argent: Leonardo de Dino, Simone de Surico i Gomite Barberii.⁸⁸⁰ Els quals, tot i que només s'ha confirmat documentalment que un d'ells —Leonardo de Dino— era sard,⁸⁸¹ creiem que eren aquells mestres sards indeterminats que havien arribat a Falset un any abans, a principis del 1343. Altrament, tot i que en la documentació s'exposa que van venir —genèricament— des de l'illa de Sardenya,⁸⁸² a la vista de tot el que s'ha comentat sobre la importància d'Iglesias i la vinculació que hi tenia l'infant Pere, creiem que provenien de l'àrea d'influència d'aquesta vila (vegeu figura 28).

En definitiva, la primera onada de tècnics sards que va fer cap al domini comtal de Prades va ser puntual i concreta, ja que suposadament només estava formada per tres mestres de “menes” d'argent. Ara bé, tot i que testimonial en nombre d'efectius, la participació sarda devia ser decisiva en la suposada descoberta i explotació de nous filons rics en argent, aportant experiència i coneixements. De fet, aquells mestres provinents de l'illa van acudir a Falset poc temps després de l'inici de la regència de l'infant Pere. Per tant, inevitablement, van contribuir a la consolidació i expansió de l'explotació minera de la plata a l'àrea del Molar–Bellmunt–Falset, tradicionalment important i destacada per la producció de plom sobretot.

Malgrat tot, dels tres “*magistros mineriarum argenti*” que van venir —Leonardo de Dino, Simone de Surico i Gomite Barberii—, la documentació posterior que s'ha conservat només fa referència a un d'ells: Leonardo de Dino. El qual, de fet, devia ser el més qualificat de tots perquè va ser qui va cobrar un salari més elevat el 20 de febrer del 1344 —el pagament que esmentàvem abans.⁸⁸³

⁸⁷⁹ Doc.núm.3 de l'apèndix documental.

⁸⁸⁰ Doc.núm.6 de l'apèndix documental.

⁸⁸¹ En un document posterior, del 15 d'agost del 1345, s'especifica “*Leonardus de Dino, sardus*”. Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.12.

⁸⁸² “(...) *de civitate Barchinone usque ad villam de Falçeto, ad quam pro perquirendis mineriis argenti ab insula Sardinie huc venire fecerimus*”. Doc.núm.3 de l'apèndix documental.

⁸⁸³ Doc.núm.6 de l'apèndix documental.

FIGURA 28. El viatge dels mestres de “menes” sards, des d'Iglesias (Sardenya) fins a Falset

Creiem que Leonardo de Dino va ser l'únic dels mestres de “menes” sards arribats el 1343 que va romandre a la zona i va continuar treballant per al comte Pere en la posada en valor de l'explotació minera de l'argent. De fet, a Leonardo de Dino, el trobem citat en diversos i diferents documents que constaten la seva participació en l'explotació minerometal·lúrgica de l'argent del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. La qual està ben documentada, fins i tot, abans de la Pesta Negra. Per exemple, el 15 d'agost del 1345, es manifesta que havia estat treballant de forma continuada i durant molt de temps en l'obra de les “menes” del comte.⁸⁸⁴ Per la qual cosa, l'infant Pere va manar al llavors administrador que li pagués la quantitat de diners que li'n pertocava.

Posteriorment, el 27 de febrer del 1348, el comte Pere volia que es resolgués diligentment qui era més apte i més capaç per fer els “assaigs” de les “menes” d'argent: o bé Ramon Roca, un habitant de la vila de Falset que els havia estat fent fins al moment; o bé Leonardo de Dino, qui havia vingut a Falset per fer-los. I aquesta no era

⁸⁸⁴ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.12.

una qüestió menor, perquè aquell que hi fos més bo se n'encarregaria a partir de llavors.⁸⁸⁵ En tot cas, el text denota que Leonardo de Dino havia marxat del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, en un moment indeterminat i durant un període de temps indefinit, per després tornar un altre cop a Falset a començaments del 1348, per encarregar-se de fer els “assaigs” de les “menes” d'argent. Per tant, és possible que retornés a Sardenya durant una temporada.

En aquest sentit, tal com exposarem amb més deteniment en l'apartat dedicat a la figura de l'“assajador”, el 8 de novembre del 1348, l'infant Pere va encomanar a Leonardo de Dino, mentre visqués, l'ofici dels “assaigs” de les “menes” d'argent del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença.⁸⁸⁶ Queda clar, doncs, que va ser el mestre sard qui va aconseguir el càrrec en detriment de Ramon Roca. De fet, en virtut del que s'establia en aquell encomanament, Leonardo de Dino n'havia començat a exercir les tasques d'ençà del primer dia d'abril d'aquell any 1348. Amb la qual cosa, indirectament, també es pot deduir que almenys un dels tres “*magistros minerarum argenti*” de Sardenya era especialista en metal·lúrgia.

A partir de llavors, la implicació de Leonardo de Dino en l'explotació minera de l'argent va ser molt més directa —exercint el càrrec d'“assajador”— i, almenys documentalment, molt més intensa que el que havia estat durant la seva primera estada al terme falsetà. Va esdevenir, de per vida, l'encarregat de determinar la quantitat teòrica d'argent que s'obtidria amb les “menes” aportades pels miners, a partir d'un test sobre una mostra d'aquells minerals. La qual cosa era, com hem vist repetidament, essencial i fonamental en el sistema de repartiment del benefici entre comte i miners. D'aquesta manera, l'infant Pere va confiar novament en l'experiència i el saber fer d'un mestre sard —amb el qual ja havia treballat durant molt de temps— per tenir cura d'una de les activitats més importants en l'explotació de l'argent.

Així doncs, el sard Leonardo de Dino va romandre a Falset treballant en l'explotació de les “menes” d'argent i va fer-hi carrera com a “assajador” —com analitzarem en apartats venidors— des del 1348 fins al dia de la seva mort, esdevinguda a principis del 1358. Per tant, aquest personatge va participar activament en el desenvolupament i la consolidació de l'activitat. I, a més, va fer-ho exercint un dels càrrecs més destacats, bàsics i essencials durant molts anys. Al mateix temps, com hem vist en parlar els miners, també va ser membre de diferents companyies mineres.

⁸⁸⁵ Doc.núm.17 de l'apèndix documental.

⁸⁸⁶ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.28.

Tal com analitzarem àmpliament en parlar de la figura de l'assajador de les "menes" d'argent, Leonardo de Dino va morir entre el dia 8 i el 19 de gener de l'any 1358.⁸⁸⁷ El seu llegat, però, va perdurar en el temps. Així, els "hereus d'en Lunardo" van mantenir la part que l'assajador difunt havia tingut en un "cros" d'argent que havia compartit amb Jaume de Besanta, mestre Bertran de Revell i Ramon Codines. Així es va expressar quan es va inscriure en el llibre de registre de les "menes", en data del 23 de març del 1358, el pes d'una de les "menes" extretes d'aquella mina.⁸⁸⁸ Concretament, era un "cros" al terme de Falset que Leonardo de Dino, juntament amb els "companyons" esmentats, explotava des del 12 de novembre del 1357.⁸⁸⁹ És a dir, pocs mesos abans de traspasar.

Anys després, en el cinquè llibre de comptes de l'administrador Bertran de Revell, aquesta mateixa explotació minera és citada com a "cros del dit mestre Bertran, d'en Jacme de Besanta, de na Leonarda e d'en Codines". De fet, se'n fa referència en repetides ocasions al llarg del quadern, el qual fa recompte d'allò que ha de retre l'administrador des del primer dia de juliol del 1361 fins al darrer de juny del 1362.⁸⁹⁰

També hi ha referència a "na Lunarda", concisament, en un bifoli solt intercalat entre les pàgines del llibre de registre de les "menes" d'argent del 1352-1360 que s'ha datat a principis del 1360. En el qual, es consigna una quantitat d'argent que li havia de donar l'administrador de les "menes", mestre Bertran de Revell, relacionada amb un "pa del argent" i "granalla", precisament, "d'en Besanta e d'en Codines". Així mateix, d'aquesta porció de metall blanc corresponent a na Leonarda, també s'especifica que n'havia d'entregar una part a Guillem Giner.⁸⁹¹

Aquesta "na Leonarda" o "na Lunarda" devia ser, suposadament, la filla i hereva de Leonardo de Dino perquè la vídua es deia Raimunda. Així es fa notar en un document datat el 4 de juny del 1362. En el qual, es fa menció d'un pagament a favor de "*Raymundem, uxorem quondam Leonardo de Dinyo, ville nostre de Falceto*".⁸⁹²

En tot cas, el tècnic que va arribar des de l'illa de Sardenya el 1343 i que va establir-se definitivament a Falset a partir del 1348, com a "assajador" de les "menes" d'argent, hi va viure —com a mínim— durant deu anys de forma continuada fins que va

⁸⁸⁷ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.72, fol.14r.

⁸⁸⁸ Doc.núm.72, fol.14v (a l'apèndix documental).

⁸⁸⁹ Vegeu la còpia "B" del doc.núm.72 de l'apèndix documental: ADM, secció Prades, lligall 6, doc.núm.147(2), fol.14r [ADMC, rotlle 85, fotograma 579].

⁸⁹⁰ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.87.

⁸⁹¹ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.85, fol.1v.

morir el 1358. A més de deixar empremta en el si de la gestió de l'explotació minera de l'argent, van continuar a la vila i vinculats a l'explotació de l'argent com a membres d'una companyia minera els seus hereus. Per tant, la nissaga dels de Dino —d'origen sard— es va consolidar en terres falsetanes.

Tornant enrere en el temps, un dels episodis que va condicionar la societat i l'economia en general i que va marcar —en part— el devenir de l'activitat minera al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença va ser la Pesta Negra del 1348. La pandèmia va causar estralls en tots els àmbits i, evidentment, també va afectar l'explotació de l'argent. Com hem vist en l'apartat precedent, la pandèmia va causar una elevada mortaldat també entre els miners i, conseqüentment, va provocar una considerable manca de mà d'obra als “crosos”.

En aquesta conjuntura, el comte Pere va recórrer novament a Sardenya per salvar la situació. Els estralls provocats per l'epidèmia del 1348, en certa manera, van ser un factor decisiu per reactivar els contactes amb l'illa. Així, alguns anys després de l'arribada dels primers “mestres” sards al domini comtal i posteriorment a l'elecció d'un d'ells com a assajador, l'infant Pere va designar com a administrador de les “menes” d'argent un home que també provenia de l'illa: Joan de la Seda. En aquest cas, però, l'arribada a Falset es va produir després de la Pesta Negra.

Tot i que formalment l'infant Pere li va encomanar l'ofici d'administrador de les “menes” d'argent i de qualsevol altre metall del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença el dia 21 d'octubre del 1348,⁸⁹³ Joan de la Seda havia començat a exercir el càrrec a partir del dia 1 d'octubre d'aquell any.⁸⁹⁴ Amb la qual cosa, de llavors ençà, dos dels llocs clau en la gestió i el control de l'explotació restaven en mans de dos especialistes estretament vinculats amb la mineria de l'argent d'Iglesias: Leonardo de Dino, l'assajador, i l'escollit com a nou administrador, Joan de la Seda. Especialment important era el càrrec d'aquest últim, ja que va esdevenir el màxim responsable de tot el procés d'extracció minera i de la producció metal·lúrgica. De fet, com veurem en el següent capítol, l'administrador era bàsicament l'encarregat de fer les concessions

⁸⁹² ADM, secció Prades, lligall 17, doc.núm.202, fol.3v [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 96, fotograma 293].

⁸⁹³ Doc.núm.24 de l'apèndix documental.

⁸⁹⁴ El registre d'entrada de les “menes” d'argent en el seu primer llibre d'administració s'inicia aquell dia. Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.22, fol.4r.

mineres, custodiar el mineral aportat pels miners i vigilar l'elaboració de l'argent fi. En definitiva, gestionava i controlava tota l'activitat de forma directa.

A més del nou càrrec a Falset, Joan de la Seda tenia la concessió de l'ofici de l'assaig de la moneda alfonsina que s'encunyava a Iglesias. En aquest sentit, l'infant Pere va haver d'intercedir a favor de Joan de la Seda el 10 d'octubre del 1348,⁸⁹⁵ per tant, justament deu dies després que hagués iniciat el registre d'entrada de “menes” d'argent en el seu primer llibre d'administració. La qüestió és que un habitant d'aquella vila sarda, Jaume Çamora, havia aconseguit arrabassar-li la concessió de l'ofici de l'assaig fent creure que el nou administrador de les “menes” estava mort.

El comte de les Muntanyes de Prades, en tenir notícia de l'engany, va manar al capità de la vila d'Iglesias que no admetés aquell nou atorgament a Jaume Çamora, que havia signat el comte-rei Pere III (IV d'Aragó), *el Cerimoniós*, perquè Joan de la Seda estava viu i treballava al seu servei a Falset. Ans al contrari, Guillem d'Alió havia d'observar la concessió primigènia a favor de Joan de la Seda, que també havia estat atorgada pel mateix monarca, per l'infant Pere d'Aragó i pel governador de Sardenya. Així doncs, havia de respectar-lo en el càrrec, tant a ell com al seu lloctinent. A més, si aquell habitant d'Iglesias presentava la concessió obtinguda amb una falsedat, Guillem d'Alió n'havia d'enviar una còpia a l'infant Pere per revocar-la.⁸⁹⁶ En definitiva, el comte Pere va haver de desmentir que Joan de la Seda estigués mort, al·legant i aclarint que exercia d'administrador a Falset.

En qualsevol cas, queda clar que el nou administrador estava treballant a Sardenya abans d'embarcar-se cap a Catalunya. De fet, Joan de la Seda feia temps que estava implicat en els oficis de l'assaig i la talla de la moneda d'Iglesias. El 24 de març del 1344, ja feia algun temps que hi estava treballant. Així es reflecteix en una carta escrita en aquella data, en la qual se l'anomena “*Johannetus de la Seta, argenterius*”.⁸⁹⁷ De fet, com es constata en un dels llibres de sortida d'alfonsins d'argent de la seca d'Iglesias del mestre Guillem Oliver, amb registres que van des del 22 de juny del 1342 fins al 24 de juliol del 1344, Joan de la Seda era l'assajador d'aquesta moneda en aquells moments. De fet, n'és constant i repetitiva la referència en aquests termes: “E fo trobat

⁸⁹⁵ ADM, secció Prades, lligall 11, doc.núm.188, fol.66r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 90, fotograma 543].

⁸⁹⁶ ADM, secció Prades, lligall 11, doc.núm.188, fol.66r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 90, fotograma 543].

⁸⁹⁷ Concretament, un trasllat d'aquesta missiva —enviada pel governador de Sardenya al mestre de la moneda d'Iglesias— s'inclou en un document del 1349. Vegeu: ACA, Reial Cancelleria, registre núm.1018 (“*Pere III el Cerimoniós. Sardinie 8, Pars Ia*”), fol.74r-74v.

l'asag fet per man d'en Johan de la Seda, asagador, a (...)”.⁸⁹⁸ A més, com es pot comprovar en algunes de les pàgines i intuir en d'altres —per raó del mal estat de conservació de la tinta—, Joan de la Seda també va continuar fent els assaigs de les monedes d'argent a la seca d'Iglesias posteriorment. Així es constata, almenys, en el llibre de sortida d'alfonsins del mestre Guillem Oliver per al període comprès entre el 31 de juliol del 1344 i el 10 de setembre del 1345.⁸⁹⁹

Precisament, reculant en el temps, segons es pot comprovar en la documentació d'arxiu que s'ha conservat sobre la seca d'Iglesias, Joan de la Seda sembla que hi va estar estretament vinculat des del 1337. D'ençà d'aquella data tan primerenca ja exercia d'assajador dels alfonsins d'argent. En concret, Joan de la Seda és citat a la documentació com a tal de forma constant i continuada des del 5 de juliol del 1337 fins a l'1 de maig del 1339. En dos llibres diferents referits a l'encunyació dels alfonsins de plata a la seca d'Iglesias, hi apareix —igual que quan va exercir el càrrec entre el 1342 i el 1345— d'aquesta manera: “E fo atrobat l'asag fet per man d'en Johan de la Seda, asayador, a (...)”.⁹⁰⁰

A més a més, el dia 1 de juliol del 1337, Joan de la Seda va substituir a Guillem Calonge com a fonedor de l'argent (en aliatge) per fer els alfonsins a la seca d'Iglesias.⁹⁰¹ De fet, va exercir aquesta tasca de forma continuada fins a finals de juliol del 1338, ja que la darrera entrada en què Joan de la Seda apareix com a fonedor en el llibre de fosa de la seca d'Iglesias per l'encunyació d'alfonsins d'argent és del dia 25 d'aquell mes.⁹⁰² A l'agost del 1338, va ser substituït per Ramon de Tamarit.⁹⁰³ Per tant, Joan de la Seda va ser el fonedor durant un any exacte, compaginant aquesta obligació amb la d'assajador dels alfonsins d'argent. En definitiva, independentment de què fos sard o no, aquell qui va exercir d'administrador de les “menes” d'argent de Falset d'ençà de finals del 1348 havia estat treballant de forma regular, almenys des del 1337, a la seca d'Iglesias.

Altrament, l'origen i la procedència sarda de Joan de la Seda també s'entreveuen, per exemple, en el primer llibre d'administració de les “menes” d'argent que va

⁸⁹⁸ ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Volumes, Sèrie general, núm.2043/1-2, fol.1r-15v i 26r-47v.

⁸⁹⁹ ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Volumes, Sèrie general, núm.2043/7, fol.2r-24r.

⁹⁰⁰ ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Volumes, Sèrie general: núm.2036/6 (fol.15r-25v) i núm.2037/2 (fol.1r-21r).

⁹⁰¹ ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Volumes, Sèrie general, núm.2036/3, fol.14r.

⁹⁰² Vegeu, per comprovar la implicació de Joan de la Seda com a fonedor durant tot aquest període: ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Volumes, Sèrie general, núm.2036/3, fol.14r-41r.

⁹⁰³ ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Volumes, Sèrie general, núm.2036/3, fol.41v i següents.

compilar per portar els comptes de l'explotació al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. En la primera pàgina del qual, va anotar-hi la relació o equivalència entre l'unça de Barcelona i la de l'illa: "L'unça de Barchinona és major que aquella de Sardenya, de ·I· diner de unça de Sarde[nya ...]".⁹⁰⁴ És evident que aquesta anotació era un recordatori, per evitar equívocs.

En aquest sentit, a més d'atendre les responsabilitats que tenia com a administrador de les "menes" d'argent, Joan de la Seda devia jugar un paper destacat en la renovació de les ordinacions. Tal com hem vist en parlar sobre el tema, les segones ordinacions es van promulgar el dia 14 de desembre del 1348.⁹⁰⁵ Per tant, la institució de la nova normativa es va produir durant el període de gestió de l'administrador que pervenia de Sardenya. En aquest sentit, a més de l'experiència acumulada al llarg dels anys,⁹⁰⁶ el punt de vista i les idees de Joan de la Seda devien influir en la redacció de les noves disposicions. De fet, en les còpies o exemplars que estaven a disposició d'aquell administrador,⁹⁰⁷ hi ha diverses correccions, afegits i text ratllat. La qual cosa ens fa suposar que la reforma i ampliació de la normativa va ser responsabilitat de Joan de la Seda en bona part.⁹⁰⁸

Així doncs, un sard va agafar les regnes de l'administració de l'explotació minera en un moment complicat, després de la Pesta Negra. Malgrat tot, algun temps després d'arribar a Falset, sembla ser que va cessar en el càrrec voluntàriament i va emprendre el rumb novament cap a l'illa. De fet, els documents més recents que corroboren la presència de Joan de la Seda a Falset són del dia 21 de setembre del 1350. En concret, es tracta de diverses èpoques que corroboren el pagament de diverses i diferents quantitats per part de Joan de la Seda, com a administrador de les "menes" d'argent.⁹⁰⁹

A més, amb relació a aquesta qüestió, cal assenyalar que el comte-rei Pere III (IV d'Aragó) *el Cerimoniós* li havia encarregat i concedit de forma vitalícia els oficis de la talla i de l'assaig de la moneda que era encunyada a Iglesias, el dia 6 de novembre del

⁹⁰⁴ Doc.núm.22, fol.1r (a l'apèndix documental).

⁹⁰⁵ Vegeu, a l'apèndix documental, les ordinacions del 1348: doc.núm.31 de l'apèndix documental.

⁹⁰⁶ M.ROMERO (1979), "Ordenanzas para la explotación de la plata...", pàg.328.

⁹⁰⁷ Es tracta d'una còpia simple de les ordinacions del 1344 encapçalada per l'expressió "A[qu]est libre és d'en Johan de la Seda" i una còpia de les del 1348 inclosa al final del primer llibre d'administració de les "menes" d'argent d'aquest mateix administrador. Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.10 i còpia "C:" del doc.núm.31. En trobareu una altra transcripció a: M.ROMERO (1979), "Ordenanzas para la explotación de la plata...", pàg.325-340.

⁹⁰⁸ A.MARTÍNEZ ELCACHO (2014), "El saber i l'experiència dels sards...", pàg.157.

⁹⁰⁹ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.64, doc.núm.61, doc.núm.62 i doc.núm.63.

1349.⁹¹⁰ Per l'exercici dels quals, en cobraria les dues terceres parts del salari, tal com havia establert Guillem de Cervelló —el difunt governador de Sardenya— en una carta del 24 de març del 1344. En rebria aquesta quantitat perquè, de fet, exercia els oficis en lloc d'aquells als quals els havien estat concedits per concessió règia. Els quals, en realitat, eren els que rebrien la tercera part restant del salari. Així, sabem que, per l'ofici de l'assaig de la moneda, cobraria cinquanta lliures d'alfonsins menuts anualment i l'exerciria —de per vida— en substitució de Bernat de Coll, qui de conformitat cedia la regència de la concessió reial vitalícia que n'havia rebut. A més, en el document referit específicament a la concessió d'aquest ofici, també s'hi exposa explícitament que Joan de la Seda l'havia regit durant molt de temps.⁹¹¹ L'infant Pere, com a marmessor del testament del seu difunt germà Alfons, va confirmar aquelles concessions o comissions reials a favor de Joan de la Seda sis mesos després, el 3 de maig de l'any 1350.⁹¹²

En aquest sentit, en la concessió vitalícia de l'ofici de l'assaig de la moneda que li va atorgar el comte-rei Pere III l'any 1349, es deixava clar que el fet que Joan de la Seda estigués a l'illa era important: “(...) *et quod presentia et habitatio vestra in dicta villa Ecclesie est satis utilis nobis et ville Ecclesie supradicte*”.⁹¹³ Així mateix, el monarca també declarava que li concedia l'ofici de la talla de per vida perquè es decantés per residir a l'illa: “(...) *ut ad incolatum ipsius insule vos libencius inclinatis, provisionem gubernatoris prefati ratificantes in modum qui sequitur, quo ad ipsum officium tallii cum presenti, ipsum comittimus vobis quamdiu vobis fuerit vita comes*”.⁹¹⁴ Per tant, la insistència del monarca i la incompatibilitat per poder atendre les seves funcions personalment en ambdós llocs, a Iglesias i a Falset, devien ser decisives perquè Joan de la Seda marxés definitivament del comtat a finals del 1350.⁹¹⁵

Per la qual cosa, dos anys després d'esdevenir administrador de les “menes” d'argent, Joan de la Seda devia abandonar el càrrec per retornar a Sardenya. Tot i que relativament curta, la seva presència a Falset va ser intensa. A més, com veurem en

⁹¹⁰ ACA, Reial Cancelleria, registre núm.1018 (“*Pere III el Cerimoniós. Sardinie 8, Pars Ia*”), fol.74r-75v.

⁹¹¹ “*Attendentes vos fidelem nostrum Johannem de la Seta, habitorem ville Ecclesie, per multum tempus rexisse officium assagii monete nostre que cuditur in villa Ecclesie, tanquam substitutus illorum quibus per nos concessum fuerat officium supradictum*”. ACA, Reial Cancelleria, registre núm.1018 (“*Pere III el Cerimoniós. Sardinie 8, Pars Ia*”), fol.75r.

⁹¹² ADM, secció Prades, lligall 10, doc.núm.185(1), fol.112r-112v [reproducció en microfilm: ADMC, rotlle 89, fotogrames 371-372].

⁹¹³ ACA, Reial Cancelleria, registre núm.1018 (“*Pere III el Cerimoniós. Sardinie 8, Pars Ia*”), fol.75r.

⁹¹⁴ ACA, Reial Cancelleria, registre núm.1018 (“*Pere III el Cerimoniós. Sardinie 8, Pars Ia*”), fol.74v.

⁹¹⁵ A.MARTÍNEZ ELCACHO (2014), “El saber i l'experiència dels sards...”, pàg.157-158.

parlar de l'ofici de l'administració, Joan de la Seda va tenir una importància cabdal en el desenvolupament de l'explotació minera de l'argent. En aquest sentit, la perseverança del monarca perquè retornés a l'illa també en demostra la seva vàlua. De fet, la vinculació de Joan de la Seda amb la Corona va perdurar al llarg del temps. Concretament, l'any 1367, va ser nomenat per Pere *el Cerimoniós* assajador de la moneda de plata castellana que va encunyar Pere Sala a Saragossa.⁹¹⁶

Després de la Pesta Negra, a més de personal qualificat i especialitzat com era Joan de la Seda, el comte Pere també va cercar mà d'obra a Sardenya per treballar directament a les mines, picant i extraient “menes” d'argent, i reactivar les labors mineres. De fet, la coneguda a l'època com a “malaltia de la glànola” havia causat la mort de molts miners i operaris a l'àrea d'influència de Falset. Per tant, per reactivar-hi l'explotació minera de l'argent calien nous efectius i es van intensificar els contactes amb l'illa a través del capità de la vila d'Iglesias, Guillem d'Alió.

Així, gairebé immediatament després de la plaga i tot just quatre dies més tard que Joan de la Seda comencés a treballar com a administrador de les “menes”,⁹¹⁷ l'infant Pere d'Aragó va sol·licitar ajuda a Guillem d'Alió el dia 5 d'octubre del 1348. Al qual, va enviar-li una missiva en què li demanava que fes una crida a tots els miners i altres persones adients que volguessin traslladar-se fins a Falset a excavar i explotar les “menes” d'argent. El comte necessitava mà d'obra per suplir les baixes que havia sofert aquesta activitat al domini comtal per raó de la Pesta Negra. Precisament, en l'encapçalament de la carta, es feia èmfasi en el fet que la major part dels piconers i d'altres persones que treballaven en les “menes” d'argent de la vila de Falset havien mort.⁹¹⁸

Per suplir les baixes, l'infant Pere establí una sèrie d'incentius per a tots aquells sards que es decidissin a fer el pas. Així, el comte exposava a Guillem d'Alió que lliuraria cent sous barcelonesos a cadascun d'aquells miners de l'illa de Sardenya que anessin a treballar a Falset. A més, també els concediria llicència per poder excavar “menes” d'argent per tot el territori del domini comtal a perpetuïtat. A canvi, haurien de

⁹¹⁶ Vegeu: J.BOTET I SISÓ (1976 [1908-1911]), *Les monedes catalanes...*, pàg.143 del vol.II i pàg.345-348 del vol.III (doc.XXXVI); J.PELLICER (1975), *Glosario de Maestros de ceca...*, pàg.128.

⁹¹⁷ El registre d'entrada de les “menes” d'argent en el seu primer llibre d'administració va ser iniciat el dia 1 d'octubre del 1348. Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.22, fol.4r.

⁹¹⁸ “*Scire vos volumus quod, propter maximas mortalitates gentium que hiis partibus in presenti anno ex Dei dono devenerunt, maxima pars piconeriorum et aliorum qui in mineriis nostris argenti ville de Falçeto operabantur viam universe carnis sunt ingresi*”. Doc.núm.23 de l'apèndix documental.

donar al comte obligatòriament una part de la producció, un percentatge de “mena” o d'argent, en base a un sistema i un barem de partició que s'establia en aquella mateixa carta.⁹¹⁹ El qual, de fet, era plenament coincident amb el sistema que va instituir-se amb les segones ordinacions per regular l'explotació minera de l'argent que va promulgar el comte Pere el 14 de desembre del 1348.⁹²⁰ De fet, en aquest sentit, rebrien el mateix tracte que els miners autòctons: a canvi de la llicència per poder explotar els “crosos” (les mines), haurien de lliurar al comte una determinada quantitat de “mena” o de metall.

A més, en aquella mateixa carta, el comte Pere demanava a Guillem d'Alió que fes fer assaig de certes quantitats de “mena” d'argent de Falset. Les quals li enviava a través del fidel Pedrolo de Vaylo, portador de la missiva, a fi que aquells miners que haguessin decidit anar fins a Falset coneguessin el valor de les “menes” falsetanes. A més, el comte Pere especificava que fes fer aquell “assaig” a en Puxarello de Canet, assajador de les “menes” de la vila d'Iglesias, o bé a algun altre assajador legal i apte.⁹²¹ De fet, Putxarell de Canet va exercir durant anys d'assajador de la moneda alfonsina d'argent encunyada a la seca d'Iglesias.⁹²²

En tot cas, aquesta circumstància demostra que l'infant Pere d'Aragó sabia perfectament qui treballava amb l'argent a la vila d'Iglesias i, a més, tenia clar qui havia de fer els assaigs de les “menes” falsetanes. De fet, és evident que va confiar plenament en l'experiència i el treball dels sards reiteradament mentre va ser comte de les Muntanyes de Prades.

Ara bé, a més de sol·licitar l'arribada de miners experimentats, el comte Pere també va requerir l'enviament de captius provinents de l'illa. Un altre cop, a l'igual que en l'anterior missiva, el comte va fer referència al fet que era difícil trobar cristians que volguessin excavar a les mines d'argent de Falset: “*cum ad presens non inveniamo copiam christianorum volentium fodere in nineriis*”⁹²³ *ante dictis*”. En concret, tal com hem vist en l'apartat precedent, l'infant Pere va demanar al capità de la vila d'Iglesias, el dia 4 de novembre del 1348, que comprés sis captius joves i forts a l'illa de Sardenya.

⁹¹⁹ Doc.núm.23 de l'apèndix documental.

⁹²⁰ Vegeu el capítol 2 de les ordinacions del 1348: doc.núm.31 de l'apèndix documental.

⁹²¹ Doc.núm.23 de l'apèndix documental.

⁹²² ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Volums, Sèrie general: núm.2046, fol.221r-237v, 253v i 254v (anys 1349-1351); núm.2047, fol.3r, 3v, 17r, 25v, 262r-274v, 291r, 292r, 296r, 306v, 307r, 307v i 311r (anys 1351-1353); núm.2054, fol.2r-12v (anys 1355-1358). Entre d'altres documents, aquests llibres de comptabilitat i registre donen bona mostra del treball i la implicació de Putxarell de Canet a la seca d'Iglesias com a assajador dels alfonsins d'argent durant un període de temps considerable.

⁹²³ *Sic*.

Els quals havien de ser traslladats cap a Falset, tan aviat com fos possible, per treballar-hi excavant “menes” d'argent.⁹²⁴

En aquest context, la dualitat o diferenciació que estableix el comte Pere en aquesta carta, parlant dels captius de l'illa de Sardenya (“captivorum”) i dels cristians de la zona de Falset (“christianorum”), ens fa pensar que el mateix comte sabia o intuïa que aquells captius —tot i ser comprats a l'illa— no serien sards. És a dir, possiblement, es tractaria de captius provinents de territoris islàmics o d'altres zones no cristianitzades.⁹²⁵ Malgrat tot, per raó de l'ocupació bèl·lica de l'illa per part dels catalanoaragonesos el 1323-1324 i les posteriors revoltes que hi van haver, reprimides pels conqueridors, no es descarta tampoc que poguessin ser captius originaris de Sardenya.

En qualsevol cas, està clar que l'infant Pere demana ajuda, una altra vegada, al capità de la vila d'Iglesias. En aquesta ocasió, tot i la situació difícil que vivia l'explotació minera a l'àrea de Falset per culpa de l'escassetat de mà d'obra, el comte encara disposava de recursos econòmics per fer-ne front. De fet, com s'exposa en la mateixa missiva, Guillem d'Alió havia de sufragar la compra dels sis captius, en nom i per a ús i profit de l'infant Pere en les mines d'argent de Falset, dels diners de la marmessoria del testament del comte-rei Alfons III (IV d'Aragó) *el Benigne*: “(...) *de denariis manumissorie iam dicte, dictos sex captivos ubicumque ipsos invenire poteritis ad vendendum infra insulam Sardinie, nostro nomine et ad opus nostri, ematis illo precio seu preciiis quibus vobis videbitur expedire*”.⁹²⁶ Tal com s'ha exposat anteriorment, l'infant Pere d'Aragó era marmessor, conjuntament amb el seu nebot el comte-rei Pere III (IV d'Aragó) *el Cerimoniós*, del testament del seu germà Alfons. Precisament, una de les raons que expliquen el poder i la influència que tenia el comte de les Muntanyes de Prades a Iglesias era aquesta marmessoria.

Amb relació a tot el que venim exposant, un any després, tenim notícia que algunes persones de l'illa de Sardenya volien traslladar-se cap a Catalunya i anar al lloc de Falset per treballar a les mines d'argent (“algunes persones de la illa de Sardenya vullen e entenen a passar deçà en Cathalunya e venir al loch nostre de Falçet per obrar als

⁹²⁴ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.27.

⁹²⁵ Sobre l'esclavitud a la baixa edat mitjana, en l'àmbit mediterrani catalanoaragonès, vegeu per exemple: R.SALICRÚ (2010), “La explotación de la mano de obra esclava...”, pàg.167-183. En aquest article, a més, també es tracta el tema de l'ús de mà d'obra servil en les explotacions mineres dels territoris de la Corona catalanoaragonesa. Així mateix, també és interessant l'obra: J.HERNANDO (2003), *Els esclaus islàmics a Barcelona...*

⁹²⁶ Doc.núm.27 de l'apèndix documental.

crossos del argent e çercar les menes”).⁹²⁷ Necessitaven, però, alguna ajuda econòmica per poder respondre a les despeses pròpies del viatge. Per la qual cosa, el 5 de novembre del 1349, l'infant Pere va manar a Guillem d'Alió que els avancés i abonés els diners necessaris per cobrir aquelles despeses, fins a un màxim de mil sous entre tots. I la quantitat bestreta, de la qual havia d'informar a l'infant, li seria retornada dels diners de la marmessoria del comte-rei Alfons III (IV d'Aragó) *el Benigne*.⁹²⁸ Per tant, els diners de l'ajuda de viatge finalment provindrien de la gestió del testament del difunt germà de l'infant Pere. La qual cosa corrobora que podia gestionar i disposar, efectivament, d'aquell numerari.

A més, aquest esdeveniment també constata l'enorme interès que tenia l'infant Pere perquè arribés, al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, mà d'obra experimentada. El comte necessitava gent per treballar a peu de mina i estava disposat a pagar el viatge —o almenys una part important del trasllat— a tots aquells miners sards que optessin per traslladar-se fins a l'àrea de Falset per explotar-hi l'argent. Tot plegat, demostra novament la enorme falta de mà d'obra a la zona.

En aquesta línia, finalment, nou persones provinents de l'illa de Sardenya van arribar a Falset per cercar “menes” d'argent.⁹²⁹ En tenim notícia perquè el 29 de març del 1350 el comte Pere va ratificar, confirmar i aprovar l'avinença que s'establí entre el mateix comte, Ramon Codines i Ramon Ferrer de Falset, per una part, i aquells nou sards, per l'altra. Els quals es deien: Nichola de Viyla, Bernardo de Vallmoll, Francischo de la Vinyola, Barison de Març, Hugolino de Aguyllen, Gotnar Policha, Francischo de Johan, Comita de Penduxo i Anthoni de Rextut.⁹³⁰ Per tant, molt probablement, els miners illencs degueren arribar algun temps abans. Potser a principis d'aquell mateix any 1350. Precisament, és de suposar que aquestes persones foren les beneficiàries de l'ajuda econòmica que, com hem vist, va oferir l'infant Pere per sufragar les despeses del viatge des de Sardenya fins a Falset. En tot cas, podem afirmar que la crida que va manar fer el comte Pere a l'illa, mitjançant el capità de la vila d'Iglesias, va tenir una resposta positiva.

Segons la convinença esmentada, Ramon Codines i Ramon Ferrer, amb la voluntat de l'infant Pere, van cedir l'explotació d'un “cros” d'argent que tenien en una terra del

⁹²⁷ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.48.

⁹²⁸ Doc.núm.48 de l'apèndix documental.

⁹²⁹ A.MARTÍNEZ ELCACHO (2014), “El saber i l'experiència dels sards...”, pàg.160-161.

⁹³⁰ Doc.núm.53 de l'apèndix documental.

mas d'Andreu Martí, al terme de Falset. El qual afrontava amb el “cros” de Jaume Fiveller, Ramon Favara i Jaumet Esteve, d'una banda, i amb el d'en Domènec Ferriol i els seus “companyons”, de l'altra. La concessió d'exploració d'aquell “cros” d'argent seria de dos anys, a comptar des de la festa de Pasqua recentment anterior en endavant. D'aquesta manera, els sards es comprometien a treballar-hi, durant aquells dos anys, diligentment i de forma continuada.

Així mateix, com s'exposa en el capítol 3 de l'avenença, ho havien de fer: “segons costum e ús que·ls crosos o fosses de Sardenya són acostumats de lavorar e obrar”. Per tant, els treballs d'excavació es realitzarien a la manera dels miners sards. És possible que aquesta clàusula indiqui que la voluntat del comte fos millorar el rendiment de l'exploració amb el treball i les tècniques usades a l'illa mediterrània. En qualsevol cas, l'infant Pere confiava en el bon saber fer i en els coneixements pràctics d'aquells obrers. Els quals, necessàriament, van exportar mètodes autòctons de Sardenya i potser van permetre la transmissió de nous coneixements i maneres de treballar diferents.

A canvi, però, es va establir que els nou arrendataris estaven obligats a portar a la “casa de les menes” del castell de Falset tota la “mena” que hi extraguessin. A més, en base al mateix barem de partició que havien instituit les segones ordinacions —les del 14 de desembre del 1348—,⁹³¹ els sards haurien d'entregar i donar una determinada part de la “mena” trobada o de l'argent fi obtingut al comte i als arrendadors. De fet, tal com estableix el capítol 9 de l'avenença, comte i arrendadors es repartirien a parts iguals el percentatge que li corresponia al comte per dret. Així, l'infant Pere es quedaria la meitat dels drets sobre les “menes” i l'argent que rebria de part dels sards i els esmentats Ramon Codines i Ramon Ferrer l'altra meitat.⁹³² Per tant, l'infant va renunciar a una part d'allò que li'n pertocaria. És a dir, malgrat que s'aplicaria el barem de partició que establiren les ordinacions del 1348, el comte cedia part dels seus drets sobre els recursos minerals a Ramon Codines i Ramon Ferrer. A la qual cosa, cal sumar-hi el fet que l'infant Pere ja havia patrocinat i sufragat les despeses del viatge d'aquells miners sards.

Bàsicament, creiem que va compartir-ne els drets per tal de facilitar la incorporació dels miners vinguts de Sardenya a l'exploració minera en un dels “crosos” d'argent que estava en plena producció. Amb la qual cosa, garantia l'activitat i el treball d'aquells

⁹³¹ Vegeu el capítol 5 de l'avenença amb els nou miners sards (doc.núm.53 de l'apèndix documental) i el capítol 2 de les ordinacions del 1348 (doc.núm.31 de l'apèndix documental).

⁹³² Doc.núm.53 de l'apèndix documental.

especialistes vinguts d'una de les zones punteres en la mineria de l'argent. Així doncs, el que deixava de guanyar per una part, suposadament ho recuperaria per una altra.

Un cop complits els dos anys establerts, els miners sards haurien de tornar i lliurar aquell “cros” a Ramon Codines i Ramon Ferrer tal com se'ls havia entregat, en el mateix estat. En aquest sentit, en el capítol 8 de l'avinença s'especifica que s'havia fet inventari per escrit de les estructures i les eines (“exàrcies e ferraments”) que hi havia en el “cros” abans de la cessió i se n'havia lliurat una còpia a Ramon Codines i Ramon Ferrer i una altra als sards. Així mateix, en el darrer capítol de la convinença, el comte Pere reivindica que, quan acabés el període dels dos anys o en qualsevol moment que els sards deixessin —abans de temps— el “cros” cedit, s'hauria de restituir el dret que hi tenia el mateix comte sobre l'explotació minera. Amb la qual cosa, s'hauria d'equiparar al que hi havia tingut abans de fer l'avinença. Per tant, els drets sobre les “menes” i l'argent provinents d'aquell “cros” —partits momentàneament a parts iguals amb en Ramon Codines i Ramon Ferrer— tornarien a ser només del comte, qui els posseiria totalment i únicament.⁹³³ Per tant, tot i que el comte va renunciar a la meitat dels drets que posseïa sobre els recursos minerals, aquesta mesura va ser eventual i temporal.

Pel que fa al treball efectuat pels miners sards a la mina arrendada, en un full solt datat el 1350, se'n van registrar algunes de les “menes” explotades.⁹³⁴ Per tant, a part de l'avinença que els permetia treballar en aquell “cros” de Falset, hi ha constància documental que els sards realment hi van extreure mineral. De fet, a més de conèixer el pes de les “menes” o la quantitat d'argent que se n'obtindria segons l'“assaig” —entre d'altra informació—, en aquest full solt, s'hi poden corroborar algunes de les disposicions presents en l'avinença signada. Per exemple, es confirma el fet que el comte compartia la meitat de la porció de “mena” que li pertocava per dret amb els arrendadors, Ramon Codines i Ramon Ferrer. És a dir, el comte se'n quedava una meitat i els arrendadors l'altra. A més, també és evident que la partició de les “menes” amb els miners sards respectava els barems de les ordinacions del 1348.

Així doncs, en el full solt de registre de l'explotació, es consigna tant la porció de “mena” que corresponia als arrendataris com la que pertanyia al comte i als arrendadors.

⁹³³ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.53.

⁹³⁴ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.54.

A més, també es fa referència expressa a la compra per part de Joan de la Seda, en nom del comte, de la part corresponent als sards.⁹³⁵

Precisament, es conserva una època de pagament, datada el 27 de juny del 1350, en què els miners sards declaraven i reconeixien haver rebut de part de Joan de la Seda — l'administrador de les “menes” d'argent— una determinada quantitat de diners per la venda de la part que els pertanyia de la “mena” d'argent que havien extret en el “cros” de Ramon Codines i Ramon Ferrer.⁹³⁶ De fet, tal com hem exposat en parlar del sistema i del barem de partició, estava establert i era costum que, si l'administrador —en nom del comte— podia pagar-ho en un termini concret fixat per les ordinacions, totes aquelles persones que trobessin “mena” d'argent estaven obligades a vendre-li la part que els en correspondria. Per tant, el comte Pere, a més de rebre la part que tenia per dret de les “menes” explotades, també pagava per quedar-se'n la part pertanyent als miners.

En el cas que ens ocupa, els miners sards van vendre a Joan de la Seda un quintar, nou lliures i deu unces de “mena” d'argent i quatre lliures i quatre unces de granalla. De les quals, segons el resultat de l'assaig que se'n va fer —per determinar la quantitat proporcional d'argent que hi havia—, se n'extraurien teòricament quinze marcs, sis unces i cinc diners d'argent. El qual se'ls pagava a raó de seixanta sous barcelonesos per marc. Per tant, de la quantitat de “mena” i de granalla aportada, en van rebre nou-cents quaranta-sis sous i sis diners barcelonesos. Tal com es va estipular de forma detallada en la corresponent època de pagament.⁹³⁷ De fet, aquestes xifres són les mateixes que es van anotar en el full solt en què es van especificar les dades fonamentals de les “menes” explotades pels arrendataris sards. La compravenda s'hi va registrar, de forma resumida, d'aquesta manera:

“Summa que munta l'argent que ha comprat dels sarts en
 Johan de la Seda⁹³⁸ .....: XV· marches, VI· onces, V· diners. Qui, a rahó
 de LX· sous lo march, fan ..... }
 DCCCCXLVI· sous, VI diners.”⁹³⁹

Ara bé, cal esmentar que curiosament només signen l'època de pagament vuit dels nou miners sards que havien pactat l'avinença per poder explotar el “cros” de Ramon Codines i Ramon Ferrer durant dos anys. Tal com podem comprovar en donar un cop

⁹³⁵ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.54.

⁹³⁶ Doc.núm.55 de l'apèndix documental.

⁹³⁷ Doc.núm.55 de l'apèndix documental.

⁹³⁸ A continuació, ratllat: e són.

⁹³⁹ Doc.núm.54, fol.1r (a l'apèndix documental).

d'ull ràpid al text, Anthoni de Rexut no apareix en el document mentre que la resta hi són tots (“*Nichola de Vila, Bernardus de Vaylmoyl, Franciscus de la Vinyola, Barison de Mars, Francischus de Johanne, Agulinus de Aguyllene, Gotnar Poliga et Comitam de Pendutx*”).⁹⁴⁰ De tota manera, val a dir que els signants de l'època declaren i reconeixen haver rebut els diners de part de Joan de la Seda en nom propi i dels altres consocis seus (“*nominibus nostris propriis et aliorum consociorum nostrorum*”).⁹⁴¹ Per tant, entre aquests consocis potser s'hi incloïa Anthoni de Rexut. Nogensmenys, qualsevol alternativa imaginable també podria ser possible: que hagués renunciat a la cessió d'exploració, que se n'hagués tornat a Sardenya, que hagués mort...

En darrera instància, també cal assenyalar que el recolzament en la major experiència tècnica i jurídica dels sards no va limitar-se a la demanda de mà d'obra. Així, en la mateixa missiva en què l'infant Pere va manar a Guillem d'Alió que pagués les despeses de viatge a aquelles persones de Sardenya que volien anar a Falset, també va sol·licitar-li l'enviament d'una còpia de les ordinacions sobre les mines d'argent de l'illa. Tal com s'exposa en la carta, el comte volia redactar-ne unes de semblants per a les mines de Falset o, si més no, prendre d'aquelles allò més interessant:

“E trametets nos translats de les ordinacions fetes per rahó de les fosses de les menes d'argent de Sardenya, per tal que semblants ordinacions puscham nós fer açí sobre ls crosos de les menes d'argent del loch nostre de Falçet o d'aquelles puscham pendre ço qui millor nos parrà”.⁹⁴²

Aquesta carta, tal com hem vist anteriorment, està datada el 5 de novembre del 1349.⁹⁴³ Per tant, la petició de la normativa sarda es feia quan estaven vigents les disposicions de les segones ordinacions, les del 14 de desembre del 1348.⁹⁴⁴ De fet, encara no feia ni un any que havien entrat en vigor. A més, tal com s'ha comentat abans, eren el fruit de la conjuminació entre l'experiència adquirida en la gestió al llarg dels anys i la diligència del nou administrador. Així doncs, tenint en compte que es disposava d'una normativa consolidada, la demanda de les ordinacions de Sardenya creiem que respon a la ja comentada voluntat del comte per perfeccionar constantment la regulació de l'exploració minera de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i

⁹⁴⁰ Doc.núm.55 de l'apèndix documental.

⁹⁴¹ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.55.

⁹⁴² Doc.núm.48 de l'apèndix documental.

⁹⁴³ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.48.

⁹⁴⁴ Vegeu les ordinacions del 1348: doc.núm.31 de l'apèndix documental.

baronia d'Entença. A més, en aquesta ocasió en l'àmbit jurídic, Sardenya va ser el referent un cop més.

Posteriorment, el 9 de març del 1352, es va esmenar una de les clàusules de les ordinacions del 1348, la que regulava el barem de partició, mantenint-ne en vigència la resta de capítols. Es publicaven, d'aquesta manera, les que s'ha convingut d'anomenar les terceres ordinacions.⁹⁴⁵ La qual cosa ens fa plantejar la possibilitat que la normativa sarda sol·licitada l'any 1349 hagués influït a l'hora de dur a terme aquesta modificació. És a dir, podria ser que les ordinacions de Sardenya haguéssin servit de model per redactar l'esmena del 1352, ajustant-ne alguna disposició a la realitat de l'àrea minera de Falset. De fet, algun autor —abans que fos descobert el text del 1352— plantejava la possibilitat que la pràctica quotidiana i l'adaptació d'aquelles ordinacions sardes, si és que van arribar, poguessin haver desembocat en la promulgació de les terceres ordinacions.⁹⁴⁶

Tanmateix, analitzant el que s'hi disposa,⁹⁴⁷ creiem que hi ha indicis i proves suficients per descartar aquesta possibilitat. En primer lloc, la modificació de les ordinacions del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença es va produir gairebé dos anys i mig després d'haver-ne fet la petició a Guillem d'Alió.⁹⁴⁸ Un període de temps que sembla excessiu. En segon lloc, amb la promulgació de les ordinacions del 1352, tan sols es va esmenar —de les ordinacions anteriors del 1348— el capítol referent a les particions. Amb la qual cosa, de llavors ençà, els miners van haver de donar al comte la cinquena part de la plata fina obtinguda en tots els casos. En tercer lloc, les raons que expressa el comte en el text per fer l'esmena fan referència a les despeses cada cop més grans que havien d'atendre els miners per extreure els minerals i als perills que comportava l'activitat extractiva.⁹⁴⁹ A més, en el document del 1352, no s'hi esmenta la normativa de Sardenya. Finalment, el que és més important, el sistema i les condicions de partició que va establir l'esmena del 1352 no es corresponien amb l'estructura de gestió que hi havia a Iglesias.

A l'àrea minera d'aquesta vila sarda, la gestió sobre la producció per part de l'administració reial —a part del cobrament de determinats drets— se centrava en

⁹⁴⁵ Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.65.

⁹⁴⁶ Vegeu, per exemple: E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.106.

⁹⁴⁷ En aquest sentit, va publicar-se un estudi a fons de les ordinacions del 1352. Vegeu: A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2006), "Las ordenanzas promulgadas en 1352...".

⁹⁴⁸ La missiva de l'infant Pere està datada el 5 de novembre del 1349 i les terceres ordinacions les va promulgar el 9 de març del 1352. Vegeu, a l'apèndix documental: doc.núm.48 i doc.núm.65.

⁹⁴⁹ A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2006), "Las ordenanzas promulgadas en 1352...", pàg.427 i 431.

percebre la dotzena part de la plata que obtenien a partir dels minerals els güelcs (*i guelchi*). Els quals gestionaven —de forma independent, però amb llicència— els procediments de fosa dels minerals, els quals havien comprat prèviament als miners. Marco Tangheroni deixa ben clar que la intervenció de l'administració reial, recaptant-ne la dotzena part, es produeix en la fase de producció de l'argent a partir del mineral i no abans:

*“Era, dunque, come si è accennato, sull’attività dei guelchi e non su quella estrattiva che interveniva il prelievo fiscale statale, consistente, secondo le indicazioni statutarie, in un dodicesimo dell’argento o del piombo o di ogni altro (ipotetico) metallo prodotto”.*⁹⁵⁰

Per tant, la forma i la gestió de l'explotació minera de l'argent en ambdues zones mostra dues realitats diferents en aquells moments. Malgrat que les inversions privades eren importants en ambdós llocs, el monopoli i el control que exercia el comte Pere sobre l'explotació de l'argent a Falset era més potent que el que tenia la Corona sobre la producció del metall preciós a Iglesias. Al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, l'extracció de les “menes” era realitzada per companyies mineres independents però el comte gestionava directament tot el procés de producció: des del tractament de la “mena” fins a l'obtenció del metall. A Iglesias, en canvi, la plata era produïda pels güelcs i la participació senyorial s'exercia —bàsicament— a la fase final de l'explotació, un cop fos el mineral. Per tant, en el cas sard, l'activitat depenia molt més de la gestió i les inversions privades.

En aquest sentit, com analitzarem en apartats venidors, també cal tenir en compte que s'explotava galena argentífera a les mines d'Iglesias per obtenir el metall blanc,⁹⁵¹ mentre que al terme de Falset es beneficiaven minerals més rics en argent.⁹⁵² Per tant, el rendiment obtingut a partir d'uns minerals i els altres era molt diferent. En conseqüència, el sistema i la gestió de l'explotació havien de ser, necessàriament, diferents.

De fet, tal com hem vist en parlar del barem de partició entre comte i miners, el percentatge de partició que establiren les ordinacions del 1352 —segons el qual el comte rebria la cinquena part de l'argent produït— estava més en consonància amb les mesures o percentatges que s'havien adoptat pocs anys abans, prop de la zona minera de Falset, en territoris de titularitat eclesiàstica. Per exemple, aquest és el cas del terme del

⁹⁵⁰ M.TANGHERONI (1985), *La città dell'argento...*, pàg.105. Per conèixer les atribucions i les activitats dels güelcs, vegeu-ne també pàg.100-109 i 194-203.

⁹⁵¹ M.TANGHERONI (1985), *La città dell'argento...*, pàg.96 i 100.

castell de l'Albiol —que limitava amb el comtat de les Muntanyes de Prades, al nord-est del domini—, on l'infant Pere tenia interessos per l'explotació de les mines d'argent però era i estava sota la jurisdicció del paborde de l'Església de Tarragona.⁹⁵³

En aquest indret, tal com s'exposa en la concessió a quatre persones perquè hi poguessin cercar i fer cercar “menes” d'argent, datada el 20 de gener del 1344, el paborde de Tarragona retenia la cinquena part de les “menes” extretes o de l'argent que se n'obtingués.⁹⁵⁴ Així mateix, l'any 1347, el procurador del paborde de Tarragona va concedir llicència a dos homes perquè poguessin explotar durant un any una mina del terme de l'Albiol, amb l'obligació d'entregar a la Pabordia la cinquena part de l'argent obtingut i la desena part de l'alcofol.⁹⁵⁵ En aquest sentit, un cas semblant el trobem a l'Argentera, una vila situada prop de Falset que pertanyia al monestir del castell d'Escornalbou i a l'arquebisbe de Tarragona.⁹⁵⁶ L'any 1348, l'arquebisbe va contractar gent de Falset perquè cerquessin “menes” de plata i alcofol en un dels sectors del terme de l'Argentera. A canvi, haurien d'entregar-li la cinquena part de l'argent i la desena de l'alcofol, lliures de tota despesa.⁹⁵⁷

En definitiva, tot i la petició d'una còpia al capità d'Iglesias, creiem que les ordinacions de Sardenya no van influir en la modificació de les del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença que es van promulgar l'any 1352.⁹⁵⁸ De tota manera, això no significa que la normativa sarda no hagués estat una referència per a les ordinacions comtals anteriors. Cal recordar que les segones ordinacions van ser promulgades després de l'arribada de Joan de la Seda, el qual havia estat treballant a la seca d'Iglesias abans de ser l'administrador de les “menes” d'argent a Falset.

En qualsevol cas, per determinar si realment el corpus normatiu de Sardenya es va tenir en compte a l'hora de redactar les dues primeres ordinacions del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, caldria —com és lògic— comparar les

⁹⁵² A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2005), “La explotación de la plata en el condado...”, pàg.357-363.

⁹⁵³ N'hem parlat en apartats anteriors, quan s'ha abordat el tema de la configuració senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença. Vegeu també: A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2007), “Organització senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades...”, pàg.246-247 i 252 (figura 1).

⁹⁵⁴ ADM, secció Prades, lligall 8, doc.núm.183, fol.46v-47r [reproducció en microfilm: *ADMC*, rotlle 87, fotografia 694].

⁹⁵⁵ E.FORT I COGUL (1959), *La mineria a La Selva...*, pàg.23-24; J.PIÉ (1984), *Annals inèdits de la vila de la Selva...*, pàg.73.

⁹⁵⁶ Se n'ha fet referència en apartats anteriors, quan s'ha abordat el tema de la configuració senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a mitjan segle XIV. Vegeu també: A.MARTÍNEZ I ELCACHO (2007), “Organització senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades...”, pàg.280.

⁹⁵⁷ E.GORT (2003), *Història de Falset...*, pàg.108.

normatives d'ambdues zones mineres a fons. És a dir, analitzar exhaustivament els textos per intentar determinar quines normes són coincidents, ja que tant podria ser que s'haguessin pres les ordinacions sardes com a model o bé que la influència de la normativa illenca es transmetés a través de les persones que van venir d'allà. En aquest sentit, seria interessant poder contrastar els textos promulgats per l'infant Pere d'Aragó amb el llibre IV del *Breve di Villa di Chiesa*, el qual està dedicat íntegrament a reglamentar l'activitat minera d'Iglesias (vegeu figura 29).⁹⁵⁹

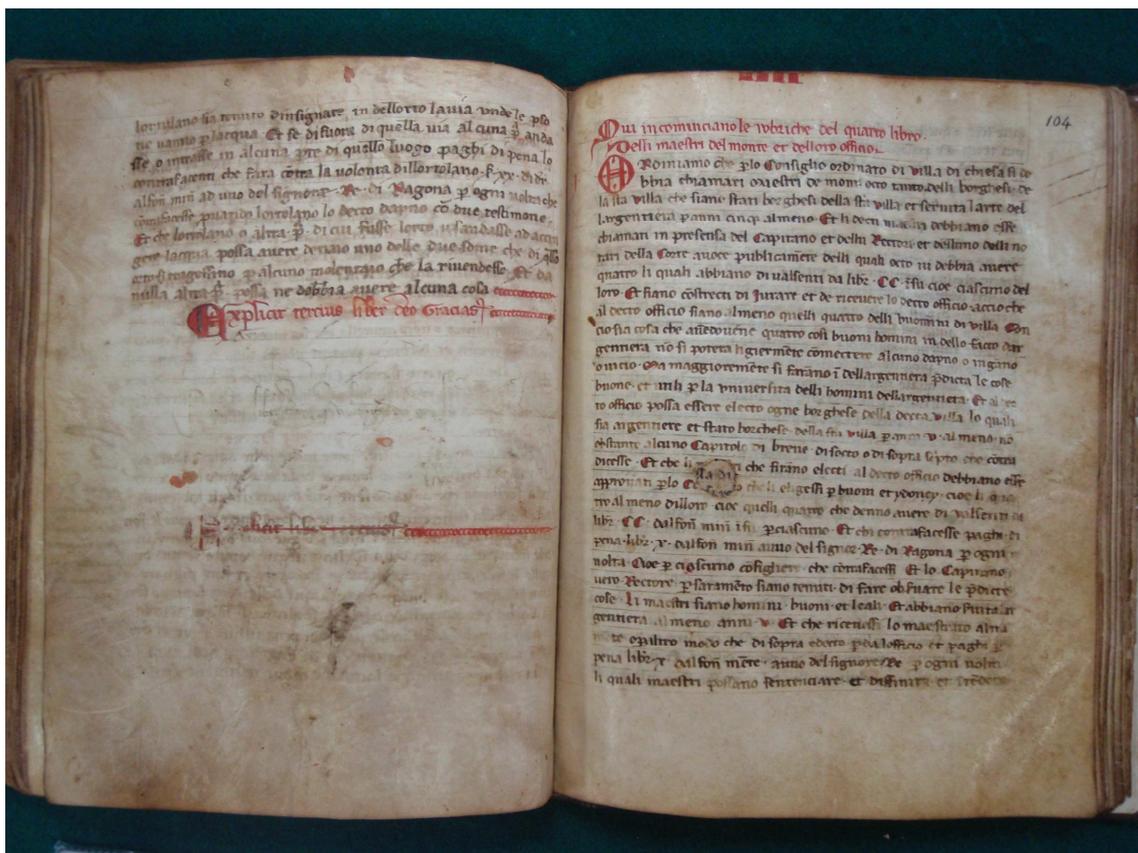

FIGURA 29. El *Breve di Villa di Chiesa* (Archivio Storico Comunale di Iglesias, Sardenya). Foto: Albert Martínez i Elcacho, 2009.⁹⁶⁰

En definitiva, durant la regència del comte Pere de Prades (1342-1358), la participació de mestres, tècnics i miners de Sardenya en l'explotació minera de l'argent

⁹⁵⁸ A.MARTÍNEZ ELCACHO (2014), "El saber i l'experiència dels sards...", pàg.159-160.

⁹⁵⁹ El *Breve di Villa di Chiesa* es conserva a l'*Archivio Storico Comunale di Iglesias* (Sardenya). A finals del segle XIX, el document va ser transcrit i analitzat per part de Carlo Baudi di Vesme. Vegeu: C.BAUDI DI VESME (Ed.) (2006 [1877]), *Codice Diplomatico di Villa di Chiesa (Iglesias)*... També en trobareu referències directes, per exemple, al llarg del llibre: M.TANGHERONI (1985), *La città dell'argento...*

⁹⁶⁰ Agraïxo a Daniela Aretino l'atenció rebuda i als responsables de l'*Archivio Storico Comunale di Iglesias* la gentilesa de poder fotografiar el document original.

de l'àrea de Falset–Bellmunt va ser regular i constant. En aquest sentit, es poden establir dues etapes diferenciades: en un primer moment, gairebé als inicis de la regència d'aquest noble, el comte Pere va fer venir mestres de “menes” d'argent des de Sardenya per dinamitzar-ne l'explotació al terme de Falset; i, posteriorment, al marge de l'arribada de Joan de la Seda, es va centrar l'atenció en la petició d'efectius per treballar excavant a les mines com a conseqüència dels estralls provocats per la Pesta Negra el 1348. Amb la qual cosa, es constata el moviment de mà d'obra experimentada i un transvasament de coneixements d'una àrea minera a l'altra, en una sola direcció.

A més, la implicació que van tenir en el desenvolupament de l'activitat els diferents sards arribats a terres falsetanes va ser molt variada perquè van estar presents en gairebé tots els àmbits de l'explotació minera de l'argent. Hi van haver miners que van treballar a peu de mina, un expert en metal·lúrgia va fer els “assaigs” de forma regular i, fins i tot, un dels treballadors de la seca d'Iglesias va exercir el càrrec d'administrador de les “menes” d'argent (màxim responsable de la gestió de l'activitat). Per tant, al capdavant de la gestió i el control de l'explotació minera de l'argent al comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença, hi van tenir un rol destacat i de primer ordre dues persones vinculades directament amb la mineria i la metal·lúrgia de l'argent d'Iglesias: Joan de la Seda i Leonardo de Dino. En altres paraules, és evident que el comte confiava plenament en el saber fer (el *know-how*) i l'experiència dels especialistes sards, avesats a treballar el metall preciós assíduament.

Malgrat tot, l'experiència i el saber fer són coneixements intangibles i immaterials, per la qual cosa és difícil quantificar amb dades concretes el pes i la influència dels sards en el desenvolupament de l'explotació minera de l'argent al terme de Falset. Ara bé, a la vista de tot el que s'ha exposat al llarg d'aquest apartat, creiem que la participació dels illencs va ser decisiva: en primer lloc, l'arribada dels mestres de “menes” de Sardenya va ser definitiva per a la posada en valor de l'explotació del metall blanc; en segon lloc, la presència d'especialistes de l'illa va permetre reactivar i mantenir la producció en moments difícils, després de la Pesta Negra; finalment, el treball dels miners sards a Falset va afavorir el coneixement d'altres maneres d'afrontar l'extracció del mineral.⁹⁶¹

L'infant Pere d'Aragó va ser qui va propiciar el contacte entre les dues zones mineres. Pensant únicament en el benefici propi, va fer d'enllaç perquè els especialistes

⁹⁶¹ A.MARTÍNEZ ELCACHO (2014), “El saber i l'experiència dels sards...”, pàg.161.

i miners de Sardenya aportessin els seus coneixements i experiència al desenvolupament de l' explotació minera de l' argent de Falset.